

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 5 2024

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет, Ополье, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 4 від 07 листопада 2024 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського». Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року.

Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, словацька, румунська, італійська.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Осова О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ:
НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ..... 1

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Стасюк Т. В., Назаренко О. В.

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНЕ, МІЖОСОБИСТІСНЕ Й ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ
ФАХІВЦЯ В МОВНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ..... 8

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Абдуллаєва М. А.

ОСВІТА ПОЧИНАЄТЬСЯ З КУЛЬТУРИ МИСЛЕННЯ..... 14

Дев'ятко Н. В.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ
У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ АСПЕКТІ..... 22

Калиновська І. М.

ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКО-
КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ЯКОВА МАЙДАНИКА..... 28

Орлова О. В., Мокляк О. І.

ХУДОЖНЯ ІНТРИГА У ПРОЄКЦІЯХ ЧИТАЦЬКИХ ОЧІКУВАНЬ..... 34

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вірченко Т. І., Козлов Р. А.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ АСПЕКТИ БІОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА..... 39

Волосянко І. В.

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ..... 47

Ковальчук Н. В.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОБРАЗУ ОЛЬГИ КОСАЧ
У ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІЇ СТЕПАНА СКОКЛЮКА «ОЛЕНА ПЧІЛКА»..... 52

Коломієць О. В.

ПОШУКИ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТРИПІЛЬСЬКІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (ЗА ТВОРЧІСТЮ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ)..... 58

Кочерга С. О., Садовський О. П.

ПАРОДІЙНА ПРИРОДА САТИРИ В РОМАНІ ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО «КВАРЦИТ»..... 64

Стасик М. В.

ПОЛІПРОБЛЕМНІСТЬ РОМАНУ МАРИНИ ГРИМИЧ «КЛАВКА»..... 71

Хлипавка Г. Г., Великий Р. Г.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ БОГА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ..... 79

Хома К. М.

ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЕМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М. КОРПАНЮКА 84

Шарагіна О. В. МАСКУЛІННИЙ ДИСКУРС В КНИЗІ ОПОВІДАНЬ «КІЛЕР+» АНДРІЯ ЛЮБКИ.....	91
--	----

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Булавинець Н. М., Малишівська І. В. ПСИХОЛОГІЗМ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В АНТИУТОПІЯХ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «1984» ТА КАРІН БОЄ «КАЛЛОКАЙН».....	98
Gasanov N. A. THEMES OF THE EAST IN KIPLING'S LITERARY WORK.....	105
Yeliseienko A. P. DECONSTRUCTION OF RELIGION IN D. H. LAWRENCE'S NOVEL "THE RAINBOW".....	112
Кравець О. М. РИСИ РОМАНТИЗМУ Й РЕАЛІЗМУ В РОМАНІ С. МУДІ «ВИЖИВАННЯ У ХАЩАХ».....	117

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Голод В. М., Андріанов Д. В., Кінджибала О. С. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГРАМАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ САЙТІВ-МАРКЕТПЛЕЙСІВ.....	123
Комарницька Т. К. ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯПОНІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ.....	128
Лахно Н. В., Лахно О. Ю. КИТАЙСЬКОМОВНИЙ КОЛОРИТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ МІСТА КИЄВА.....	133

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Бліхарський Р. І. «ВЕЛИКІ ПИТАННЯ СУЧАСНОСТІ» ТА ВІДПОВІДІ НА СТОРІНКАХ ГАЛИЦЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ЖУРНАЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.....	139
Задорожня А. Г. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕССЛУЖБ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ (ЗА ПРИКЛАДОМ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ).....	148
Ковпак В. А., Лебідь Н. М. СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ УСУНЕННЯ ІМПЕРСЬКИХ НАРАТИВІВ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ).....	157
Комариця М. М., Габор В. В. МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ У ГАЛИЦЬКОМУ ПРЕСОВОМУ ПРОСТОРІ (ДО 160-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ).....	167
Короткова Ю. М. УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ СПІЛКУВАННЯ У РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО.....	174
Makhmudov Kh. R. SOCIAL MARKETING INITIATIVES ON DIGITAL PLATFORMS. CASE OF METAVERSE.....	180

Полумисна О. О., Синчак Б. А. КОНФРОНТАЦІЇ В МЕДІА МІЖ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ УКРАЇНИ (ПЦУ) І УКРАЇНСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (УПЦ МП).....	187
Філюк Л. М. ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНИЙ ПІДХІД.....	195
КНИГОЗНАВСТВО, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО, БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО	
Чередник Л. А. БІБЛІОХАБ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ БІБЛІОТЕКИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	201
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ	
Гондюл О. Д. ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У МЕДІА.....	207
Маргиненко В. В. АНАЛІЗ МЕДІА-СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.....	218
Харченко О. В. КОГНІТИВНИЙ ПАТЕРН ПІГМАЛІОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ ГУМОРИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	228
Яблонський М. Р. КАНАДА В ОБ'ЄКТИВІ ПОДОРОЖНЬОГО РЕПОРТАЖУ ПЕТРА ВОЛИНЯКА.....	235
Ярошенко О. І. МЕДІАТИЗАЦІЯ НАУКИ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД	243
ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Даниленко С. А. АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КРАУДСОРСИНГУ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО КОНТЕНТУ В АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗМІ.....	252
Лешко У. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСЛАВНИХ КОНФЕСІЙ: ПРЕДСТАВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ ОНЛАЙН-ПРОСТОРИ (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	260
Мина Ж. В., Кіщак С. С. ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ INSTAGRAM.....	266
Москвич А. С. КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З АБІТУРІЄНТАМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ).....	272
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	277

CONTENTS

COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Osova O. O.

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF LINGUODIDACTIC TERMINOLOGY:
GERMAN-UKRAINIAN PARALLELS.....1

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Stasiuk T. V., Nazarenko O. V.

SOCIAL, MORAL, INTERPERSONAL AND PROFESSIONAL COMMUNICATION
OF A SPECIALIST IN LANGUAGE REPRESENTATIONS 8

LITERARY STUDIES

Abdullaeva M. A.

EDUCATION BEGINS WITH THE CULTURE OF THINKING..... 14

Deviatko N. V.

THE RESEARCH METHODOLOGY OF THE FANTASY GENRE FROM SOCIAL
AND PHILOSOPHICAL ASPECTS..... 22

Kalynovska I. M.

VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF COMIC EFFECT CREATION
IN UKRAINIAN-CANADIAN GRAPHIC WORKS OF YAKIV MAYDANYK..... 28

Orlova O. V., Moklyak O. I.

ARTISTIC INTRIGUE IN PROJECTIONS OF READER EXPECTATIONS..... 34

UKRAINIAN LITERATURE

Virchenko T. I., Kozlov R. A.

LITERARY ASPECTS OF BORYS HRINCHENKO'S BIOGRAPHICAL WORKS..... 39

Volosyanko I. V.

MODERN LITERARY PROCESS: GENDER ASPECT..... 47

Kovalchuk N. V.

NATIONAL IDENTITY OF OLHA KOSACH'S FIGURE IN STEPAN SKOKLYUK'S
FICTIONALIZED BIOGRAPHY "OLENA PCHILKA"..... 52

Kolomiets O. V.

THE WORLD OF TRYPILLIA CIVILIZATION THROUGH THE PRISM
OF DOKIA HUMENNA'S CREATIVITY..... 58

Kocherha S. O., Sadovskyi O. P.

THE PARODY NATURE OF SATIRE IN THE NOVEL "QUARTZITE"
BY OLES DOSVITNYI..... 64

Stasyk M. V.

THE MULTI-PROBLEMATIC NATURE OF THE NOVEL "KLAVKA"
BY MARYNA HRYMYCH..... 71

Khlypavka H. H., Velykyi R. H.

TRANSFORMATION OF THE IMAGE OF GOD IN THE WORKS
OF UKRAINIAN WRITERS OF THE EARLY XXI CENTURY..... 79

Khoma K. M.
QUESTIONS OF RESEARCH OF POLEMIC LITERATURE
IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF M. KORPANYUK..... 84

Sharahina O. V.
MASCULINE DISCOURSE IN ANDRIY LYUBKA'S SHORT STORY
COLLECTION KILER+..... 91

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bulavynets N. M., Malyshivska I. V.
THE PSYCHOLOGY OF FEMALE CHARACTERS IN GEORGE ORWELL'S "1984"
AND KARIN BOYE'S "KALLOCAIN"..... 98

Gasanov N. A.
THEMES OF THE EAST IN KIPLING'S LITERARY WORK..... 105

Yeliseienko A. P.
DECONSTRUCTION OF RELIGION IN D. H. LAWRENCE'S NOVEL
"THE RAINBOW"..... 112

Kravets O. M.
FEATURES OF ROMANTICISM AND REALISM IN S. MOODIE'S NOVEL
"ROUGHING IT IN THE BUSH"..... 117

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Holod V. M., Andrianov D. V., Kindzhybala O. S.
LINGUISTIC FEATURES AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS
OF THE KOREAN LANGUAGE BASED ON MARKETPLACE WEBSITES..... 123

Komarnytska T. K.
THE USE OF DIALECT WORDS IN THE LANGUAGE OF JAPANESE MASS
CULTURE AS AN ELEMENT OF STEREOTYPING..... 128

Lakhno N. V., Lakhno O. Yu.
CHINESE LANGUAGE INFLUENCE IN THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF KYIV..... 133

THEORY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Blikharskyi R. I.
"THE MAJOR QUESTIONS OF MODERNITY" AND THEIR RESPONSES
IN THE PAGES OF GALICIAN RELIGIOUS JOURNALS OF THE SECOND HALF
OF THE 19TH CENTURY..... 139

Zadorozhnia A. H.
ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION PRESS SERVICES DURING
THE STATE OF WAR (EXAMPLE OF ODESA CITY GOVERNMENT) 148

Kovpak V. A., Lebid N. M.
SOCIAL COMMUNICATION MEANS OF ELIMINATING IMPERIAL NARRATIVES
IN THE CONDITIONS OF WAR (ON THE EXAMPLE
OF UKRAINIAN DOCUMENTARIES)..... 157

Komarytsia M. M., Habor V. V.
MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI IN THE GALICIAN PRESS ENVIRONMENT
(ON THE 160TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)..... 167

Korotkova Yu. M. CONSIDERING GENDER ASPECTS OF COMMUNICATION IN THE WORK OF A POLICE OFFICER.....	174
Makhmudov Kh. R. SOCIAL MARKETING INITIATIVES ON DIGITAL PLATFORMS. CASE OF METAVERSE.....	180
Polumysna O. O., Synchak B. A. CONFRONTATIONS IN THE MEDIA BETWEEN THE ORTHODOX CHURCH OF UKRAINE (UOC) AND THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH OF THE MOSCOW PATRIARCHATE (UOC MP).....	187
Filiuk L. M. CONCEPT AND ESSENCE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION: ANALYTICAL-SYNTHETIC APPROACH.....	195
BOOK SCIENCE, LIBRARY SCIENCE, BIBLIOGRAPHY	
Cherednyk L. A. BIBLIOTHAB AS AN INNOVATIVE LIBRARY MODEL XXI CENTURY.....	201
THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM	
Hondiul O. D. EFFECTIVENESS OF COMMUNICATION IMPACT STRATEGIES THROUGH THE USE OF GAMIFICATION IN MEDIA.....	207
Martynenko V. V. ANALYSIS OF UKRAINE’S MEDIA STRATEGY IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN WAR IN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA.....	218
Kharchenko O. V. COGNITIVE PATTERN OF PIGMALION IN UKRAINIAN HUMOR DURING THE RUSSIAN-UKRAINIANWAR.....	228
Yablonsky M. R. CANADA IN THE LENSES OF PETRO VOLYNYAK’S TRAVEL REPORT.....	235
Iaroshenko O. I. MEDIATIZATION OF SCIENCE: A SYSTEMATIC APPROACH.....	243
APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES	
Danylenko S. A. AMERICAN EXPERIENCE OF USING CROWDSOURCING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO CREATE JOURNALISTIC CONTENT IN AUDIOVISUAL MEDIA.....	252
Leshko U. O. TRANSFORMATION OF THE ORTHODOX CONFESSIONS: REPRESENTATION IN THE MODERN ONLINE SPACE (ON THE EXAMPLE OF THE VINNYTSIA REGION). 260	260
Myna Zh. V., Kishchak S. S. PRESENTATION OF THE ACTIVITIES OF LOGISTICS COMPANIES OF UKRAINE ON THE INSTAGRAM SOCIAL NETWORK.....	266
Moskvych A. S. COMMUNICATIONS BETWEEN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND PROSPECTIVE STUDENTS (SOURCES’ REVIEW).....	272
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	277

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 37.02:[81'1=112.2=161.2]:001.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/01>**Осова О. О.**Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Компаративні дослідження термінологічних систем різних мов набувають дедалі більшої ваги в сучасній лінгвістиці, що зумовлює нагальну потребу ґрунтовного аналізу особливостей їх формування. У рамках цієї статті здійснено ретельне вивчення процесів формування лінгводидактичної термінології в німецькій та українській мовах. Завдяки компаративному аналізу виявлено низку подібних закономірностей синтагматичного варіювання, притаманних обом досліджуваним мовам. Зокрема, це комбінування лексичних компонентів, утворення складних синтаксичних конструкцій, а також заміна одного елемента на семантично або граматично еквівалентний у певному контексті. Важливим аспектом роботи стало вивчення гіпонімічних відношень у лінгводидактичній термінології німецької та української мов. Виявлено спільні гіпоніми для деяких ключових понять, що свідчить про подібність концептуальних систем у досліджуваній галузі. Окрему увагу приділено явищу полісемії термінів, які можуть набувати різних значень залежно від контексту вживання, що потребує ретельного аналізу та уніфікації. У дослідженні підкреслюється наявність значної кількості інтернаціональних слів та елементів у лінгводидактичній термінології, зумовленої процесами міжкультурного обміну та глобалізації науки. Авторкою проаналізовано семантичну структуру повних і часткових інтернаціоналізмів та псевдоінтернаціоналізмів, визначено їх спільність у досліджуваних мовах. У статті окремо наголошується на важливості розвитку термінологічних баз даних та онлайн-ресурсів, які значно полегшують доступ до актуальної інформації та сприяють уніфікації лінгводидактичної термінології, що дозволяє підвищити ефективність наукової комунікації та обміну знаннями між фахівцями різних країн.

У представленій роботі визначено перспективи подальших досліджень у галузі лінгводидактичної термінології, серед яких: вивчення семантичних відтінків інтернаціональних слів, роль культурних чинників, стандартизація термінології, вплив інноваційних технологій та специфічні аспекти лінгводидактичної термінології у конкретних сферах.

Ключові слова: лінгводидактична термінологія, українська мова, німецька мова, особливості формування, компаративний аналіз.

Постановка проблеми. В епоху інновацій, культурних та політичних трансформацій у європейських країнах зосереджується увага на мовній політиці, що впливає на розвиток освітньої галузі. Це стимулює розробку ефективних методик та технологій навчання іноземних мов. Термінологічна система лінгводидактики розвинених мов постійно знаходиться в динаміці, оновлюється та збагачується, сприяючи появі наукових понять, які є спільними для багатьох гуманітарних наук, що, на думку науковців (Н. Голуб, С. Омельчук), пояснюється розширенням теоретичних і практичних напрямів наукових досліджень у теорії й методиці

навчання мов [3, 21]. Також це пов'язано з глибокими інтегративними зв'язками з філософією освіти, галузевими методиками та етнопедогогікою. Крім того, враховуються такі дослідницькі напрями, як синергетика, антропологія, герменевтика, акмеологія та інформатика. У зв'язку із зазначеним вище активно формується лінгводидактичний терміноапарат мов. За словами В. Федонюк: «Практично на кожному етапі розвитку науки обов'язково постає питання про її термінологію, про відповідність метамови станові розробленості наукових проблем, реакцією на яке й виступає прагнення науковців удосконалити

термінологію шляхом співвіднесення її з новими науковими поняттями та узгодити її використання в окремих напрямках науки» [20, с. 20]. Відтак стає важливим дослідження мовних традицій створення термінів, їх систематизація та відповідність літературним нормам. Порівняльний аналіз формування лінгводидактичної термінології німецької та української мов дозволяє виявити спільні паралелі в національному характері формування мовної особистості. Саме тому компаративні дослідження семантичних та лексико-графічних аспектів лінгводидактичної терміносистеми є актуальними в сучасній лінгвістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгводидактика, що охоплює методику навчання української та іноземних мов, активно розвивається як в Україні, так за кордоном. Українське мовознавство багате на дослідження, що містять ґрунтовні дані щодо історії становлення окремих терміносистем. Ці дослідження належать таким науковцям, як В. Захарчин [6], А. Симоненко [15], Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [11] та ін.

Важливим питанням термінології, систематизації та розвитку терміносистеми української лінгводидактики, а також термінологічної культури фахівця присвячені праці Н. Голуб [3], С. Омельчук [10], О. Семенов [14], Л. Томіленко [19] та ін. Зокрема, Н. Голуб пропонує рекомендації щодо правильного вживання термінів у науково-дослідницькій діяльності, уникнення різних тлумачень термінів «компетенція» і «компетентність», а також неправильного перекладу слів [3, с. 106].

Проблему термінологічного наповнення понятійного апарату академічної лінгводидактики, яка відіграє важливу роль у якісній підготовці майбутнього фахівця як компетентного мовця, розглядає також С. Омельчук. Він пропонує рекомендації з культури фахового мовлення, які охоплюють широкий спектр складних питань українського слововживання, написання і граматичної кваліфікації загальнонаукової та спеціалізованої термінології в галузі лінгвістики та лінгводидактики [10].

Особливої уваги у контексті дослідження заслуговує наукова праця М. Дужої-Задорожної та В. Задорожного [4], у якій автори досліджують особливості функціонування німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій та практичній сферах. Автори звертають увагу на те, що в німецькій соціальній педагогіці спостерігається динамічна заміна одних термінів іншими. Цей процес може бути пов'язаний з «евфемізацією певних понять, прагненням до більшої точ-

ності або відображенням нових соціальних реалій» [4, с. 148].

На основі аналізу наукової літератури з теми дослідження [24, 26–32] можна виділити основні напрямки закордонних досліджень з питань термінології лінгводидактики. Порівняльний аналіз терміносистем було здійснено А. Райнером, який дослідив методи порівняння термінології, фахових текстів і мов професійного спрямування, наголосивши на структурних відмінностях юридичної термінології [29]. К. Гнутцманн та Г. Олденбург провели порівняльний аналіз педагогічної термінології в німецькій та англійській мовах [24].

Дослідники Людвіг П. та Рот-Купплер К. зосередили свою увагу на питанні неоднозначності термінів у галузі педагогіки. На їхню думку, багатозначні поняття в цій сфері потребують детального пояснення для кращого сприйняття, особливо перед їх використанням під час лекцій чи в розділах наукових праць [26].

Вінфрід Тільманн провів ґрунтовне дослідження термінології у контексті міжкультурного спілкування. Його робота [30] зосереджена на тому, як формуються терміни в міжмовному просторі, на прикладі порівняння німецької та англійської мов. Науковець звернув особливу увагу на мовні особливості наукового дискурсу та потенційні «пастки», які можуть виникнути під час перекладу спеціалізованих термінів. Його дослідження висвітлює також низку труднощів, з якими стикаються перекладачі та науковці при роботі з фаховою термінологією в міжнародному контексті [30, с. 143].

У галузі дидактики значний внесок у вивчення термінології зробив Х. Мюллер. У своєму дослідженні автор акцентує на взаємозв'язку між шкільною граматикою та відповідною термінологією. Дослідник проаналізував існуючі підходи та запропонував практичні рекомендації щодо підвищення чіткості та логічності граматичної термінології в освітньому контексті [28].

Варто зазначити, що представлені вище роботи є лише одними з багатьох у сфері лінгводидактичної термінології. Ця галузь активно розвивається. Однак, незважаючи на значний прогрес у цій сфері, досі існують певні прогалини в наукових дослідженнях. Зокрема, бракує ґрунтовного порівняльного аналізу німецької та української лінгводидактичних терміносистем, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою цієї статті є компаративний аналіз німецькомовної та українськомовної фахової лексики, зокрема семантико-

прагматичних і функціональних особливостей формування термінів лінгводидактичної сфери на сучасному етапі розвитку освіти та науки.

Для вивчення лінгводидактичної термінології взято матеріали текстів підручників, посібників з лінгводидактики, навчально-методичних праць фахових дисциплін, наукової та довідкової літератури [22, 23, 25, 31, 9, 12, 13, 18].

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел із теми дослідження [10, 11, 15] дозволяє стверджувати, що активне вивчення термінів лінгводидактики української мови розпочалося в 80-х роках минулого сторіччя. Це призвело до формування ґрунтовної термінологічної системи, над якою працювали такі видатні мовознавці, як Б. Грінченко, П. Дячан, О. Огоновський та інші. Їхні праці базувалися на новітньому на той час звуковому методі навчання грамоти [1].

Зазначене вище зумовило появу розгалуженої системи термінів, які охоплюють усі аспекти навчання та вивчення мов. Створення цілісної терміносистеми лінгводидактики стало важливим кроком для подальшого розвитку галузі та уможливило ефективну комунікацію між фахівцями та дослідниками в цій сфері.

Як відомо, термін «лінгводидактика» є загальним та використовується для позначення всієї галузі, яка вивчає методи та принципи навчання мов. До цієї галузі також належать методика навчання мови, українська лінгводидактика, методика навчання іноземної мови, методика навчання української мови як іноземної та інші [3]. В німецькій мові для позначення подібних понять використовуються терміни, що походять від «Sprachdidaktik».

Питання визначення сутності терміна залишається дискусійним у наукових колах. Більшість дослідників (Л. Томіленко, А. Крижанівська, Л. Симоненко, Т. Панько) сходяться на тому, що термін – це слово, словосполучення або інший вираз, який використовується для позначення певного поняття в конкретній галузі знань [8, 19].

Термінологія утворює систему упорядкованих понять, закріплених у відповідних словах та виразах. Терміни, пов'язані між собою за змістом, формуючи певну терміносистему. За висновками мовознавців (С. Омельчук, Л. Симоненко, В. Федонюк), термінологію лінгводидактики можна визначити як «сукупність термінів», які використовуються в галузі лінгводидактики для позначення концепцій, методів, процесів та явищ, пов'язаних з навчанням та вивченням мов. Крім того, лінгводидактичний термін є педагогічною

та методичною категорією, оскільки його формування, створення та розвиток залежать від прийнятих педагогічних концепцій і методик викладання мов у конкретному соціумі [10, 15, 16, 20].

Сучасний стан лінгводидактичної термінології характеризується зростаючою варіативністю. Цей феномен виявляється в тому, що для номінації одного й того самого поняття використовуються різноманітні словоформи, орфографічні варіанти, а також синтаксичні та стилістичні конструкції [2].

У лінгводидактичній термінології виділяють такі типи варіантності: орфографічна, парадигматична, синтагматична, оцінювальна та інші [3, 6, 11, 17]. Порівняльний аналіз лінгводидактичної термінології в німецькій та українській мовах дозволяє стверджувати, що характерною особливістю для обох мов є наявність орфографічної варіантності. Зокрема, у німецькій термінології спостерігається різне написання слів разом або окремо (*die Sprachfertigkeit – die Fertigkeit Sprechen, die Fremdsprachendidaktik – die Fremdsprachen Didaktik*) та можливість передачі терміна на письмі так само, як у першоджерелі (*der Code, der Output, das Feedback* (англ.)). Також використовуються різні регістри для позначення термінів (*dtz – DTZ (Deutsch-Test für Zuwanderer); DaZ – daz (Deutsch als zweite Fremdsprache); PEP – PeP (Praxiserkundungsprojekt)*) та інші варіації.

На сучасному етапі розвитку української лінгводидактичної термінології також виявлено варіантне написання одного з компонентів термінів-словосполучень, а саме складних прикметників. Їх можна зустріти, написаними разом, через дефіс або окремо. Наприклад: *особистісно-орієнтований підхід – особистісно орієнтований підхід, теоретико-практичний кейс – теоретико практичний кейс, неозначено-особове речення – неозначено особове речення*.

Порівнюючи лінгводидактичну термінологію німецької та української мов, можна виявити цікаву тенденцію до парадигматичного варіювання. Це означає, що для позначення одних і тих самих понять використовуються різні лексичні одиниці, які можуть мати певні відмінності у значенні, походженні чи вживанні. [32, с. 534].

Найпоширенішим видом парадигматичного варіювання в термінології є синонімія. Синонімічні терміни мають спільне значення, але «можуть відрізнитися нюансами значень, словотворчими елементами, етимологією, часом вживання чи сферою використання» [11, с. 171]. В німецькій лінгводидактичній термінології прикладами синонімії можуть бути такі спеціальні

терміни: *das Sprachlabor – die Sprachwerkstatt, die Lernmethode – das Lehrverfahren – die Unterrichtsmethode, die Rechtschreibung – die Orthographie, die Wiederholung – die Festigung, das Wort – der Lexem* тощо.

Аналіз зібраного для дослідження матеріалу підтверджує наявність широкого спектру синонімів термінологічної лексики в українській мові. Наприклад: *комунікація – спілкування, активний словник – активний словниковий запас, слухання – аудіювання, лексика – словниковий запас, пунктуація – розділові знаки, мовленнєва компетенція – комунікативна компетенція*.

Особливістю лінгводидактичної термінології є те, що одна із ключових ролей у формуванні термінологічної системи належить саме антонімічним відношенням. Антонімія є семасіологічною категорією, яка «невід’ємна від термінологічних систем і сприяє систематизації наукових понять шляхом встановлення протиставлень» [11, с. 188]. Ця закономірність не лише впливає на структуру термінології, але й значно полегшує розуміння та засвоєння понять у цій галузі. В німецькій лінгводидактичній термінології можна знайти чимало прикладів антонімічних пар, що описують протилежні підходи та методи навчання. Ось деякі з них: *Lehrerzentrierter Unterricht – Schülerzentrierter Unterricht, frontales Unterrichtsgespräch – Partnerarbeit, der Anfänger – der Fortgeschrittene, induktives Lernen – deduktives Lernen*.

Проведене дослідження також підтверджує наявність антонімічних мікрополів у лінгводидактичній термінології української мови, наприклад: усне мовлення – писемне мовлення, традиційне навчання – інноваційне навчання, усні вправи – письмові вправи. Українська мова, на відміну від німецької, має широкий спектр засобів вираження антонімічних відношень, таких як приєднання префікса *не* (*укладені – неукладені тексти, вербальне – невербальне спілкування*) або усічення основи грецького походження (*моно-*: *монолог – діалог*) та інші.

Отже, наявність синонімічних та антонімічних мікрополів у лінгводидактичній термінології досліджуваних мов дозволяє стверджувати про системні відношення у цій термінології. У контексті дослідження варто зауважити, що велику кількість антонімічних пар утворюють саме термін-словосполучення. Дослідження показало, що процес розвитку термінологічних систем у лінгводидактиці характеризується мінливістю та адаптивністю. Досліджувані структури постійно еволюціонують, відображаючи динаміку самої науки.

Отже, з часом спостерігається трансформація цих мікрополів. Вони не лише розширюються, вбираючи нові терміни, але й іноді втрачають застарілі поняття, що свідчить про сталий розвиток цієї галузі.

На основі проведеного дослідження з’ясовано, що в німецькій та українській мовах існує синтагматична варіантність лінгводидактичних термінів, яка передбачає використовуються різні комбінації слів, конструкцій та синтаксичних структур для позначення одних і тих самих понять [2]. Важливо зазначити, що синтагматична варіантність має свої особливості в кожній із досліджуваних мов. Наприклад, в німецькій мові частіше використовується зміна порядку слів (*didaktische Methoden – Methodik der Sprachvermittlung*), а в українській – синонімія (вивчення лексики – опанування лексики). Всі ці особливості синтагматичної варіантності лінгводидактичних термінів дозволяють вибирати найбільш вдалі варіанти в залежності від контексту та стилю мовлення, а також підкреслюють гнучкість досліджуваних мов.

Під час дослідження було з’ясовано, що для лінгводидактичної термінології німецької та української мов є характерними також наявність гіпонімічних відношень. Це проявляється в наявності спільних гіпонімів для певних термінів. Наприклад: німецький термін «*die Sprachendidaktik*» має відповідні спільні гіпоніми – *die DaF-Didaktik, die Zweitsprachendidaktik* тощо. В українському лінгводидактичному дискурсі існує термін «компетенція» з відповідними гіпонімами – комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, дискурсивна компетенція тощо.

З’ясовано, що в лінгводидактичній термінології німецької та української мов поширене явище полісемії. Наприклад, німецький термін «*der Satz*» може означати: речення (як мовна одиниця), тезу, положення, норму, ставку [31, с. 262]. Український термін «метод» може мати такі значення: *підхід до вивчення мови; метод дослідження* [21, с. 20].

В ході дослідження особливостей формування лінгводидактичної термінології української та німецької мов значна увага була приділена інтернаціональним словам та елементам. Їхня присутність пояснюється тривалими процесами міжкультурного обміну, що стимулюються науковими конференціями, обміном викладачами, фаховими публікаціями тощо [3, 5, 6]. Прикладом повних інтернаціоналізмів є терміни «*der Tes*» (нім.), «*тест*» (укр.), які мають формальну подібність та повну семантичну спільність, а також відпо-

відають ідентичним логіко-понятійним системам. У обох мовах ці терміни пов'язані з вимірюванням навичок, вмінь та компетенцій. Дослідження часткових інтернаціоналізмів у контексті перекладу спеціалізованої термінології виявляє значні семантичні розбіжності між зовнішньо подібними лексемами в різних мовах. Це явище становить особливий інтерес для лінгвістів та перекладачів, оскільки воно безпосередньо впливає на адекватність міжмовної комунікації в науковому дискурсі. Наприклад, в українському науковому контексті термін «*інститут*» переважно позначає заклад вищої освіти або науково-дослідну установу. Натомість, німецький відповідник «*das Institut*» демонструє більшу семантичну гнучкість, включаючи додаткове значення «кафедра» в структурі університету. Ця семантична асиметрія може призводити до суттєвих помилок у перекладі та інтерпретації наукових текстів.

Значна частина понять у лінгводидактичній термінології походить з інших мов і є інтернаціоналізмами. Серед них найбільш дослідженими є «європеїзми», які в основному походять з грецької та латинської мов. Прикладами таких термінів є наступні: метод, орфограма, графема, граматики, принцип, текст тощо [1]. Багато слів у лінгводидактичній термінології є запозиченнями, наприклад: *контекст (der Kontext)*, *експеримент (das Experiment)*, *інтерференція (die Interferenz)* тощо.

З активним розвитком інноваційних технологій у викладанні та вивченні мов з'явилася значна кількість термінів, що належать до технічних засобів та електронних технологій в навчанні. Наприклад, *інтерактивна дошка – interaktive Tafel*, *подкаст – der Podcast*, *відеоконференція – die Videokonferenz*, *інструмент – das Tool* тощо.

Серед структурних характеристик німецьких термінів переважають іменники, у порівнянні з іншими частинами мови. Всі терміни поділяються на три категорії: однослівні; терміни-словосполучення; термінологічні скорочення. У німецькій лінгводидактичній термінології спостерігаються характерні словотвірні особливості, які відображають загальні тенденції німецького словотвору. Найбільш продуктивним способом утворення термінів є складання основ, що призводить до появи багатокомпонентних іменників. Ця тенденція яскраво проявляється у таких термінах, як «*die Kommunikationserfahrung*»,

«*die Unterrichtsmethode*», «*die Mehrsprachigkeitsorientierung*» та «*die Fremdsprachenlernkompetenz*».

Значну роль у формуванні термінологічного апарату відіграє також конструкція, у складі якої є прикметник з іменником, що дозволяє ефективно передавати видові та логіко-семантичні зв'язки між поняттями. Наприклад: «*virtuelles Klassenzimmer*», «*implizites Wissen*» та «*curriculare Vorgabe*».

На відміну від німецької лінгвістичної термінології, виразним показником української виступає прикметник, «нерідко претендуючи на роль обов'язкової складової неоднослівного педагогічного терміна» [7, с. 30]. Наприклад: *педагогічна взаємодія*, *філологічна освіта*, *креативне мислення*, *інтерактивні методи тощо*.

Висновки. Дослідження термінологічних систем лінгводидактики української та німецької мов дозволило виявити низку характерних особливостей. Лінгводидактика як галузь знань має розгалужену терміносистему, призначену для номінації концептів, методів та процесів, пов'язаних із навчанням і вивченням мов. Ця терміносистема перебуває в стані безперервного розвитку, збагачуючись новими одиницями та зазнаючи трансформацій під впливом різноманітних чинників.

Аналіз лінгводидактичної термінології обох мов засвідчив як спільні тенденції, так і певні відмінності, зумовлені специфікою цих мовних систем і культур. Обидві терміносистеми характеризуються розгалуженістю, динамічністю розвитку та постійним поповненням новими елементами. Варіативність, полісемія, вплив міжкультурної взаємодії та інноваційних технологій є спільними рисами для термінології обох мов.

Водночас спостерігаються відмінності, пов'язані з наявністю специфічних термінів без точних відповідників в іншій мові, а також із впливом культурних чинників на формування й використання термінологічних одиниць.

Подальші дослідження в цій галузі можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення семантики й стилістичних особливостей лінгводидактичних термінів, аналіз впливу культурних чинників на формування термінології, а також на розробку рекомендацій щодо вдосконалення та уніфікації терміносистем з урахуванням специфіки мов і культур.

Список літератури:

1. Бородіна Н.С. Основні класифікаційні ряди в українській лінгводидактичній термінології. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 145–149.

2. Васецька О. Парадигматичні відношення варіантності в синтаксичній термінології. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 132–143.
3. Голуб Н.Б. Термінологічна система української лінгводидактики: особливості становлення і проблеми функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна», 2017. № 68, С. 104–108.
4. Дужа-Задорожна М.П., Задорожний В.В. Особливості функціонування німецької фахової соціально-педагогічної лексики у науковій та практичній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 147–150.
5. Дулепа І.Б. Німецько-українські міжмовні омоніми у фаховій субмові педагогіки. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 3 (ч. 2), 2011. С. 107–111.
6. Захарчин В.В. Українська мовознавча термінологія кінця XIX – початку XX століття: дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Захарчин Віра Валентинівна; НАН України, Ін-т укр. мови. К., 1995. 185 с.
7. Іваницька Н.Л. Поняття – слово – термін (на матеріалі педагогічних термінів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія, 2017. №31. Том. 3. С. 28–31.
8. Крижанівська А.В., Симоненко Л.О. Панько Т.І. Склад і структура термінологічної лексики української мови / за ред. А.В. Крижанівської. К.: Наукова думка. 1984. 196 с.
9. Німецько-український, українсько-німецький словник / Уклад. Горбач Л., Горбач Ю. Київ. ТОВ Літера ЛТД. 2018. 324 с.
10. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 234 с.
11. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 216 с. 76, с.
12. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посіб. / [О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум, О. Караман, О. Копусь; за ред. О. Горошкіної та С. Карамана]. К.: АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.
13. Редько В. Г., Полонська Т. К., Басай Н. П. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / Редько В. Г., Полонська Т. К., Басай Н. П. [та ін.] ; за наук. ред. Редька В. Г. К. : Педагогічна думка, 2013. 360 с.
14. Семенов О. Термінологічна культура фахівця в об'єктиві українського лінгводидактичного дискурсу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 6 (90). С. 139–150.
15. Симоненко Л.О. Українське термінознавство кінця XX – початку XXI ст.: стан і перспективи розвитку. *Мовознавство*. 2018. № 3. С. 39–47.
16. Сідун М.М., Полонська Т.К. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М.М.Сідун, Т.К.Полонська. Мукачево : МДУ, 2018. 342 с.
17. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. К.: Наук. думка, 1973. 438 с.
18. Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник / О.Б. Тарнопольський, М.Р. Кабанова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
19. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія] / Л.М. Томіленко. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
20. Федонюк В. Про терміносистему в період становлення науки. *Проблеми української термінології: зб. наук. пр.* Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2006. С. 19–21.
21. Яцик Т.О., Степанюк В.В. Словник коротких термінів з педагогіки. Луцький фаховий педагогічний коледж КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2022. 50 с.
22. Dietmar Rösler, Nicola Würffel. DLL 05: Lehr- und Lernmedien. Fort- und Weiterbildung weltweit Buch mit DVD. Klett Sprachen GmbH. 2015. 207 S.
23. Funk H. DLL 04: Aufgaben, Übungen, Interaktion. Klett-Langenscheidt. München. 2014. 184 S.
24. Gnutzmann C.H. Oldenburg H. Deutsche und englische Fachtexte im Vergleich. Textlinguistische Grundlagen für den fachbezogenen Fremdsprachenunterricht. *Fremdsprachen lehren und lernen*. 19. 1990. S. 7–27.
25. Legutke M., Schart M. DLL 01: Lehrkompetenz und Unterrichtsgestaltung. Fort- und Weiterbildung weltweit Buch mit digitalen Extras. Klett Sprachen GmbH. 2013. 199 S.
26. Ludwig P.H. Das „terminologische Babylon“ in der Pädagogik. Ein weiterhin erforderliches Plädoyer für begriffliche Klarheit. *Pädagogische Rundschau*. 2022. 75. Jg., H. 2, 189–204.
27. Metzler. Lexikon Fremdsprachendidaktik, Ansätze – Methoden – Grundbegriffe. Springer. 2010. VI. 352 S.

28. Müller Ch. Schulgrammatik und schulgrammatische Terminologie. In: Bredel, U., Günther, H., Klotz, P., Ossner, J. & Sieber-Ott, U. (Hrsg.). Didaktik der deutschen Sprache. Ein Handbuch. Bd. 1. Paderborn. Schöningh. 2003. S. 464–475.

29. Reiner Arntz. Der Vergleich von Terminologien, Fachtexten und Fachsprachen aus Methodischer sicht. *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas*. Volumen 3. 2008. S. 83–94.

30. Thielmann Winfried. Terminologiebildung im interlingualen Feld – Wissenschaftssprachliche Voraussetzungen und terminologische Fallstricke an Beispielen des deutsch-englischen Sprachvergleichs. *Terminologiebildung im interlingualen Feld. Fachsprache*. 3–4. 2016. S. 143–162.

31. Wörterbuch der Pädagogik / Winfried Böhm. Begr. von Wilhelm Hehlmann. überarb. Aufl. Stuttgart: Kröner, 2000. 589 S.

32. Fraas K. Terminationbetrachtung zwischen Theorie und Praxis. *Zeitschrift für Germanistik*. Pieter Lang. T. 11, № 5. 1990. S. 524–542.

Osova O. O. PECULIARITIES OF THE FORMATION OF LINGUODIDACTIC TERMINOLOGY: GERMAN-UKRAINIAN PARALLELS

Comparative studies of the terminological systems of different languages are becoming increasingly important in modern linguistics, which requires a thorough analysis of the peculiarities of their formation. Within the framework of this work, a thorough study of the processes of formation of linguodidactic terminology in German and Ukrainian was carried out. The comparative analysis revealed a number of similar patterns of syntactic variation inherent in both languages under study. These include, in particular, the combination of lexical components, the formation of complex syntactic constructions and the replacement of one element by a semantically or grammatically equivalent one in a given context. An important aspect of the work was the study of hyponymic relations in the linguodidactic terminology of German and Ukrainian. Common hyponyms were identified for some key concepts, which indicates the similarity of the conceptual systems in this area. Special attention is paid to the phenomenon of polysemy of terms, which can acquire different meanings depending on the context of use, which requires careful analysis and unification. The study highlights the presence of a significant number of international words and elements in linguodidactic terminology, due to the processes of intercultural exchange and globalisation of science.

The author analyses the semantic structure of complete internationalisms, partial internationalisms and pseudo-internationalisms and identifies their common features in the languages studied. The article stresses the importance of developing terminological databases and online resources, which greatly facilitate access to up-to-date information and promote the unification of linguistic and didactic terminology. This makes it possible to increase the efficiency of scientific communication and the exchange of knowledge between specialists from different countries.

The paper identifies prospects for further research in the field of linguodidactic terminology, including: the study of semantic shades of international words, the role of cultural factors, the standardisation of terminology, the impact of innovative technologies, and specific aspects of linguodidactic terminology in specific fields.

Key words: linguodidactic terminology, Ukrainian language, German language, peculiarities of education, comparative analysis.

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 159.9-051:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/02>

Стасюк Т. В.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Назаренко О. В.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНЕ, МІЖСОБИСТІСНЕ Й ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦЯ В МОВНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ

Стаття висвітлює проблему соціально-морального, міжособистісного та професійного спілкування фахівця в мовних актуальних репрезентаціях різних рівнів, ключові аспекти ефективного спілкування в колективі, комунікативні сторони професійної взаємодії у виробничому колективі та суспільстві в цілому. Засади взаєморозуміння, поваги та підтримки є фундаментальними для побудови стійких та позитивних відносин. Дослідження спрямоване на визначення ключових аспектів соціально-морального, міжособистісного та професійного спілкування фахівця в актуальних мовних репрезентаціях. Охарактеризовано систему мовних засобів для вираження важливих комунікативних смислів, моральних почуттів, етичних формул та вплив ефективної комунікації на професійні досягнення. Визначено основні чинники, що впливають на якість спілкування фахівця, такі як духовний рівень комунікантів, моральні настанови спілкування, етичні норми розмов, культурні особливості фахівців тощо. Розглянуто застосування запропонованих мовних формул, а також дотримання визначених правил і принципів, що сприяє побудові якісного та результативного спілкування, яке приносить користь усім учасникам діалогу. Сфокусовано увагу на важливості професійного спілкування, що виступає ключовим інструментом у процесі оволодіння фахом і спеціальністю, без чіткого розуміння яких сучасний спеціаліст не зможе успішно вирішувати складні практичні завдання. Фахівці, які володіють навичками ефективної комунікації, здатні краще впоратися з професійними викликами. Підкреслено, що морально-етичні принципи відіграють ключову роль у формуванні поведінки та стилю спілкування людини. Вони визначають тональність висловлювань, ставлення до співрозмовника, а також мотивують особистість до ефективної праці, до покращення професійної діяльності. Дослідження виявило, що основними чинниками, які впливають на якість професійного спілкування, є етичні норми, культурні особливості та система мовних засобів для передачі важливих комунікативних смислів.

Ключові слова: фахівці, колектив, спілкування, соціально-моральне спілкування, міжособистісне спілкування, професійне спілкування.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство визначається складністю комунікації між людьми в різних сферах життя, де важливу роль відіграє спілкування. Воно є не лише засобом обміну інформацією, але й важливим елементом формування соціально-морального, міжособистісного та професійного середовища. Значні зміни в суспільстві, технологічний прогрес і еволюція професійних стандартів вимагають глибокого розуміння динаміки спілкування між індивідами в професійних спільнотах.

Актуальність обраної наукової проблеми визначається широким спектром суспільних та професійних трансформацій, які відбуваються в сучасному світі. Враховуючи складність викликів у сфері професійних відносин у сучасному суспільстві, наукове дослідження спрямоване на систематизацію мовних репрезентацій, що визначають успішність спілкування між фахівцями. Основна увага приділяється розвитку навичок ефективного міжособистісного та професійного спілкування, особливо в ситуаціях організаційних

і культурних змін, що вимагають адекватного психологічного й морального, культурного й результат-орієнтованого спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань вивчення соціального спілкування звертається С. Максименко, який виділяє рівні й шари соціалізації людей і особливості соціального спілкування. Розкриває певні аспекти досліджуваної теми Г. Васянович – виокремлює функції спілкування як засіб згуртування колективу. Дж. Гоман досліджує колективне спілкування – в теорії соціального обміну вказує на те, що люди спілкуються для отримання взаємовигідних результатів, що сприяє стабільності та розвитку колективу. О. Дробицький студіює аксіологію комунікації – визначає комунікацію ключовим ключовим фактором у визначенні спільних цілей та цінностей, які утверджують єдність та взаємодію між особами. Н. Войтенко звертається до системи соціальних цінностей – пояснює слово «любов» як «відношення до кого або до чого-небудь як безумовне цінне, яке сприймається як благо. І. Балущкий зауважує, що не менш важливим аспектом при спілкуванні у суспільстві та колективі є довіра, яка ґрунтується на наданні людині можливостей для збереження стійких позитивних відносин з партнером і забезпеченні оптимальної конструктивної взаємодії в межах окремої ситуації [1, с. 134–141].

Морально-етичні засади спілкування людей та обміну почуттями досліджували такі вчені: М. Скиба, який вважає «користь» позитивним поняттям моралі, але досить відносним; А. Марусов, який розглядає благодійність як «безкорисливе надання допомоги потребуючим, які не є пов'язаними з благодійником»; М. Чурилов, який пояснює поняття «співчуття» як чуйне ставлення до горя інших, до чийось переживань; М. Філоненко, який висвітлює злість як почуття недобррозичливості, злобу [13, с. 23–27]. Міжособистісне спілкування в робочому середовищі розглядали науковці з різних точок зору. А. Добрович пояснює поняття «міжособистісне спілкування» як взаємодію між декількома людьми, яка здійснюється за допомогою засобів мовленнєвого і немовленнєвого впливу, в результаті якої виникає психологічний контакт і певні відносини між учасниками спілкування. На думку зарубіжних вчених, зокрема Д. Сімонс, В. Сілвейра, людині для збереження власних меж потрібно дотримуватися основних правил комунікації на робочому місці. Американські вчені К. Томас і Р. Кілменн розробили методику, яка дає змогу обирати стратегію поведінки і спілкування керівника з підле-

глими. Р. Вацлавик визначає елементи успішного спілкування з партнерами й клієнтами [8]. Професійне спілкування розглядали П. Гусак, О. Васійчук, М. Рильський, Н. Марусич; публічний виступ висвітлювала М. Масловська [11].

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження ключових питань соціально-морального, міжособистісного та професійного спілкування фахівця в актуальних мовних репрезентаціях. Наукова новизна виявляється у комплексному аналізі соціально-морального, міжособистісного та професійного спілкування фахівця; у представленні системи мовних формул для вербалізації актуальних комунікативних смислів; у вивченні впливу ефективності спілкування на професійну успішність; у виділенні ключових факторів, які визначають якість спілкування фахівця, такі як етичні стандарти, культурні особливості, тощо; у рекомендаціях для розвитку навичок зазначених видів спілкування.

Виклад основного матеріалу. *Спілкування* – універсальна реальність людського буття, яка породжується і підтримується різноманітними формами людських стосунків. *Спілкування* – це важливий складник соціального життя кожної людини. Воно відіграє вирішальну роль у створенні та підтримці наших міжособистісних взаємин, в сприйнятті світу навколо нас та в нашій взаємодії з іншими людьми [14]. *Спілкування* – це, по-перше, складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що виникає на основі потреб і спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння іншого; по-друге, це взаємодія суб'єктів через знакові засоби, викликана потребами спільної діяльності та спрямована на значимі зміни стану, поведінки партнера [15].

Спілкування – явище глибоко соціальне. Потреба людини у спілкуванні зумовлена суспільним способом її буття та необхідністю взаємодії у процесі діяльності. Соціальна природа спілкування виражається в тому, що воно завжди відбувається в середовищі людей, де суб'єкти спілкування завжди постають як носії соціального досвіду. Спілкування між людьми відбувається при передаванні знань, досвіду, коли формуються різні вміння, навички, погоджуються та координуються спільні дії тощо [16]. Соціальне спілкування впливає на створення спільних цінностей та визначення характеру, що є важливим для зміцнення стосунків.

Спілкування є важливою духовною потребою особистості як суспільної істоти. Будь-яка спільна

діяльність, і в першу чергу трудова, не може здійснюватися успішно, якщо між тими, хто її виконує, не будуть налагоджені відповідні контакти та взаєморозуміння. Важливе досягнення гармонії, яка створює сприятливу атмосферу в групі, колективі, та покращує робочі взаємини. Гармонія передбачає об'єднання, злагодженість, взаємну відповідальність колективу. Засоби встановлення і збереження любові й довіри у суспільстві є важливою запорукою, що може покращити взаємини між людьми та сприяти їх позитивному розвитку.

Морально-психологічне спілкування як живий процес безпосередньої комунікації виявляє емоції тих, хто спілкується, утворюючи невербальний аспект обміну інформацією. Засоби невербальної комунікації, такі як «мова почуттів» значно посилюють смисловий ефект вербальної комунікації, а за певних обставин можуть її замінювати. Мовчання, погляди, жести іноді дають більше інформації, ніж слова. За проведеними дослідженнями, у деяких ситуаціях в спілкуванні на невербальні його компоненти припадає до 80% загального змісту спілкування [7, с. 21].

Морально-етичні засади спілкування є запорукою побудови позитивних та культурних відносин у суспільстві, колективі, у професійній спільноті. Вони втілюються через дотримання паритетності, визнання гідності партнерів, вираження доброзичливості, підтримки та поваги один одного, готовність до співпраці, побажання гарних результатів, прояви порозуміння, милосердя та відданість, співчуття та співрадування, вдячність та визнання, а також вміння подолати негативні емоції.

Спілкування в колективі є ключовим елементом для формування та підтримки внутрішнього порядку. Спілкування є не лише механізмом передачі знань та інформації, а й важливим фактором формування професійної свідомості та ідентичності. Люди бачать себе частиною спільноти через взаємодію з іншими та обмін ідеями та традиціями, що сприяє зміцненню їхнього почуття приналежності до колективу. Колективне обговорення проблем дозволяє знаходити найкращі рішення, сприяти взаєморозумінню та спільно діяти [13, с. 47].

Міжособистісне спілкування в робочому середовищі відіграє важливу роль у побудові ефективних команд, підтриманні позитивного клімату та досягненні спільних цілей, а найбільш потрібне для встановлення доброзичливої атмосфери на роботі, особистих меж і правил порушення їх у колективі, вміння прохати про допомогу й дякувати за послугу; для надання й прийняття підтримки; для спілкування з керівником і підлеглими, з аудито-

рією, слухачами й читачами тощо. Технологічний прогрес також вносить свої корективи у спілкування. Використання сучасних засобів комунікації, таких як комунікатори, платформи, форуми, електронна пошта, соціальні мережі та відеоконференції, сприяє швидкій і ефективній передачі інформації.

Професійним спілкуванням в робочому середовищі є мовленнєва взаємодія одного фахівця з іншими фахівцями та організаціями, під час якої здійснюється професійна діяльність. Володіння мовленнєвим апаратом, вміння зрозуміло висловлюватися, ефективно вести перемовини демонструє рівень грамотності та освіченості, підготовки та ефективності фахівця. Відтак, професійне спілкування супроводжує професійну діяльність, зумовлене її цілями і забезпечує взаємодію її суб'єктів у процесі розв'язання професійних завдань. Воно виявляється у вмінні й навичках професійно висловлюватися, в професійному етикеті та його словесному вираженні, у веденні розмови та діалогу, у публічному виступі та представленні професійних матеріалів публічно тощо [11; 12].

Чи не найважливішим мовним актом початку професійного спілкування є ефективне представлення фахівці під час знайомства. У професійній сфері для влучної рекомендації себе чи колеги зазвичай прийнято використовувати усталені кліше: *Мене звати...! Моє прізвище...! Я – ваш новий менеджер! / Моя посада...! / Моя професія...! / Мене призначили до вас ... (ким)! / Давайте познайомимося! / Представляю вам...!* тощо.

Ефективним початком спілкування, робочих стосунків, партнерських взаємин є, безперечно, також запрошення як акт залучення суб'єктів діяльності до контактів і взаємодії: *Ласкаво просимо! / Розпочнемо! / Починаймо! / Заходьте! / Поцікавтесь нами! / Потоваришуємо! / Спрацюємо!* тощо.

Позитивні враження в професійному середовищі створюється завдяки правильному, вчасному й обдуманому висловлюванню привітань: *Вітаю! / Вітання! / Щирі вітання! / Мої вітання! / Наші вітання! / Прийміть вітання! / Наші визнання! / З перемогою! / З високим результатом!* тощо.

Надзвичайно цінним у всіх видах спілкування, спрямованого на покращення спільної взаємодії, є побажання й, зокрема, побажання гарних результатів, яке зазвичай виражається фразами: *Гарні побажання! / Найкращі побажання! / Успіхів! / Високих результатів! / Високих досягнень! / Гарних досягнень! / Разом – до зірок!* тощо.

Необхідним, актуальним і таким, що вимагає правильної постановки, є поширений елемент професійної комунікації – прохання. Найчастотнішими формулами прохання є: *Просимо!* / *Велике прохання!* / *Переконливе прохання!* / *Важливе прохання!* / *Актуальне прохання!* / *Робоче прохання!* / *Дозвольте попросити!* тощо.

Одним із головних аспектів під час спілкування є вираження доброзичливості. На нашу думку, *доброзичливість* – це здатність і бажання робити добро іншим людям, яка виявляється в уважному слуханні, що говорять інші, в інтересі до думок та почуттів. Мовними формулами доброзичливості можуть бути: *Радий(а) вас вітати!* / *Радий показати гарний результат!* / *Радий нашій співпраці!* / *Радий гарній нагоді!* тощо.

Дуже вагомим вмінням у професійному спілкуванні є висловлення вчасної підтримки колегам, співробітникам і партнерам у відповідних формулах: *Підтримуємо!* / *Тримаємося!* / *Тримаємо кулачки!* / *Розраховуйте на нашу підтримку!* / *Попрацюймо!* / *Переможемо!* / *Разом – до мети!* / *Разом – до результатів!* тощо.

В. Андрущенко зазначає, що повага також важлива для спілкування. Вона виявляється в прихильному ставленні до інших людей, пов'язана з визнанням їхніх заслуг і позитивних якостей [1, с. 139]. Повага може виражатися у таких формулах: *Поважаємо!* / *Наша повага!* / *Поважаємо вашу команду!* / *Шануємо вас!* / *Шануємо вашу працю!* / *Цінуємо ваш час!* / *У вас гарні результати!* тощо.

Готовність до співпраці, яку потрібно культивувати всім учасникам колективів, може експлікуватися в таких виразах: *Попрацюємо!* / *Єднаємося!* / *Потрудимося разом!* / *Це – спільна справа!* / *Це нас єднає!* / *Робимо разом!* / *Це – наш спільний проєкт!* тощо.

Висловлення подяки, вдячності та визнання створює міцний фундамент для гармонізації трудових процесів, що завжди сприяє не просто покращенню професійних стосунків, а й досягненню подальших гарних результатів: *Дякуємо!* / *Щира подяка!* / *Наша вдячність!* / *Шана і вдячність!* / *Спасибі!* / *Вдячні за допомогу!* / *Вдячні за розуміння!* / *Щиро вдячні!* / *Дуже цінуємо!* / тощо.

У ситуаціях ускладнень, труднощів, проблем, невідповідності результатів поставленим цілям співрозмовникам важливо вчасно висловити порозуміння, що найчастіше виражається наступними формулами: *Розуміємо!* / *Долаємо непорозуміння!* / *Зрозумійте нас!* / *Зрозуміло!* / *Усвідом-*

люю! / *Давайте усвідомимо!* / *Краще усвідомити!* / *Вдумайтеся!* / *Вдумався й оцінив!* тощо.

У випадках, коли сам адресат повідомлення відчуває провину за невиконані зобов'язання, труднощі, проблеми, низькі результати, важливим є вчасне й переконливе вибачення, що може втілюватися в такі мовні формули: *Пробачте!* / *Вибачте!* / *Прошу вибачення!* / *Мої вибачення!* / *Моя провина!* / *Перепрошую!* / *Мої перепошення!* / *Даруйте!*

Висловлювання схвалення можуть бути використані для створення позитивного та ввічливого спілкування, що сприяє взаєморозумінню та підтримці відносин. Схвалення зазвичай реалізується у наступних формулах: *Гарно!* / *Дуже гарно!* / *Гарна праця!* / *Гарні новини!* / *Схвалено!* / *Схвалюємо!* / *Чудово!* / *Чудові досягнення!* / *Чудовий настрій!* / *Чудові результати!* тощо.

Встановлення психологічного контакту, налагодження гармонії у міжособистісному спілкуванні, вираження милосердя, співчуття та співрадування – це надзвичайно важливі вияви емпатії, яка дуже допомагає в складних ситуаціях подолання конфліктів, суперництва, криз, провалів, неуспіхів, негативних емоцій, перешкод у спілкуванні колег. Емпатійні почуття – це місток для відновлення комунікації: *Сердечно розумію!* / *Сердечно вболіваю!* / *Сердечні прикроці!* / *Вболіваю!* / *Мої співчуття!* / *Щирі вболівання!* / *Радуюся!* / *Розділяємо радість!* / *Ось... порадуємося разом!* / *Обов'язково втішимося!* тощо.

Ефективні комуніканти дотримуються прийнятих у суспільстві правил спілкування для успішного ведення розмови або для результативного завершення розмови в тих випадках, коли передував неуспіх і потрібно подолати негативні емоції. Для висловлення надії на краще майбутнє використовуються мовні вирази: *Сподіваємося!* / *Сподіваємося на краще!* / *Налагодиться!* / *Подолаємо!* / *Переможемо!* / *Виправимо!* / *Відпрацюємо!* тощо.

Морально-етичні засади є визначальними у поведінці й спілкуванні людини. Саме вони відповідають за манеру мови, ставлення до співрозмовника та потребу особистості у скоєнні певних дій. У формуванні основних принципів спілкування вищу регулятивну функцію виконують компоненти морального здоров'я – моральні переконання, звички, якості, дії та здібності. І, безперечно, влучне, своєчасне й зрозуміле висловлювання таких настанов у професійній комунікації.

Спілкування є не тільки засобом передачі інформації, але й ключовим елементом взаємо-

дії між колегами. Для того, щоб цей процес був ефективним і плідним, Т. Харріс виділяє ряд правил і принципів: розумійте потреби, інтереси та питання своєї аудиторії, що дозволить створити контент, який відповідає їхнім очікуванням; будьте чесними і прозорими щодо своїх інтенцій, інформації, яку ви надаєте, і будьте готові відповідати на запитання; адаптуйте стиль спілкування і формулювання висловів відповідно до потреб своєї аудиторії; надавайте цінну інформацію, готуйте гідні й вивірені факти; використовуйте різноманітні медіаформати, такі як тексти, відео, зображення, щоб зробити ваше спілкування доступнішим; залучайте свою аудиторію через запитання, обговорення, інтерактивність, взаємодія робить спілкування живішим і цікавішим; завжди слухайте фідбек своєї аудиторії і враховуйте його при подальшому спілкуванні [8].

З іншого боку, ми вважаємо важливими наступні принципи побудовання ефективного професійного спілкування: 1) орієнтованість на аудиторію, актуальна мета спілкування; 2) сильна фахова тема; 3) актуальний і корисний для аудиторії фаховий контент повідомлень; 4) цінна, точна й лаконічна основна думка, сильні аргументи й доцільні приклади; 5) вправність у використанні мовних формул; 6) використання професійної термінології; 7) стиль та рівень технічності мовлення.

Отже, використання наведених мовних формул, дотримання окреслених правил і принципів дозволяє вести якісне та ефективне спілкування, яке приносить користь всім учасникам комунікації. Професійне спілкування є важливим засобом оволодіння професією та спеціальністю, без знань якої сучасний фахівець не зможе ефективно розв'язувати складні практичні завдання.

Висновки. Ключові питання соціально-морального, міжособистісного та професійного спілкування фахівця становлять проблеми ефективності спілкування, досягнення комунікативних цілей, соціалізації учасників комунікації, моральності ставлення до співрозмовників або груп, створення

позитивної атмосфери конструктивного спілкування, налагодження міжособистісних зв'язків, використання актуальних мовних репрезентацій.

Система мовних формул для вербалізації актуальних комунікативних смислів, розглянута в дослідженні, охоплює такі перманентні елементи професійного спілкування: *представлення, знайомство / запрошення, залучення суб'єктів діяльності до контактів і взаємодії / привітання / побажання / прохання / вираження доброзичливості / висловлення підтримки / висловлення поваги, висловлення подяки, вдячності та визнання / висловлення порозуміння / переконливе вибачення / висловлювання схвалення / встановлення психологічного контакту, вираження милосердя, співчуття та співрадування* тощо.

Поняття «спілкування» визначається сукупністю понять: універсальна реальність людського буття / різноманітні форми людських стосунків / створення та підтримка міжособистісних взаємин / мовно-психологічна взаємодія з іншими / мовна взаємодія у процесі діяльності / встановлення і розвиток контактів між людьми / обмін інформацією / взаємодія суб'єктів через знакові засоби / досягнення гармонії / формування професійної свідомості та ідентичності / встановлення доброзичливої атмосфери на роботі / передавання знань, відомостей, досвіду, способів діяльності, погодження дій, створення спільних цінностей, зміцнення стосунків.

Концепт «професійне спілкування» формують субконцепти: *спілкування в робочому середовищі / мовленнєва взаємодія одного фахівця з іншими фахівцями / мовленнєва взаємодія з організаціями / комунікація в професійній діяльності / вміння й навички професійно висловлюватися / ефективні висловлювання, домовленості, ведення перемовин / грамотна фахова комунікація / мовна взаємодія суб'єктів у процесі розв'язання професійних завдань / професійний етикет та його словесне вираження / ведення професійної розмови та діалогу* тощо.

Список літератури:

1. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація: підручник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 460 с.
2. Воднік В. Структура соціально-психологічного клімату колективу, шляхи його регуляції та формування. *Бюлетень*. 2012. № 5. С. 36–70.
3. Воронкова В. Г. Етика ділового спілкування: навч. посібник. Львів: Магнолія 2019. 312 с.
4. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 624 с.
5. Етика ділового спілкування. *Osvita.ua*. URL: <http://surl.li/filyb>.
6. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посібник. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 184 с. URL: <http://surl.li/qiufp>.

7. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посібник. Харків : НФаУ, 2011. 132 с. URL: <http://surl.li/noqfz>.
8. Лекція 1. Міжособистісне спілкування (МС): загальна характеристика. URL: <http://surl.li/mlcsq>.
9. Марусич Н.Ю. Українська мова за професійним спрямуванням. Культура професійного мовлення : навч. посібник. Київ, 2012. 236 с.
10. Приклади міжособистісних навичок, визначення та важливість у 2023 році (з найкращими 12+ порадами). *Ahaslides*. URL: <http://surl.li/qiupg>
11. Професійний етикет та його особливості. *Етика сьогодні*. URL: <http://surl.li/qiuiic>
12. Розділ 2 Принципи і категорії етики та їх прояв в професійній діяльності. *Професійна етика*. URL: <http://surl.li/dnpee>.
13. Тимофієва М.П. Психологія спілкування: навч.-методичний посібник для студентів вищих медичних закладів освіти України. Чернівці, 2019. 100 с.
14. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/спілкування-це>
15. Поняття про спілкування. Функції спілкування. URL: https://fku.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/uk/PDF/псих._lk3.pdf
16. Публічний виступ у діловому спілкуванні. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/10prishak_etyka_dilovyh_stosunkiv/p3-1.html

Stasiuk T. V., Nazarenko O. V. SOCIAL, MORAL, INTERPERSONAL AND PROFESSIONAL COMMUNICATION OF A SPECIALIST IN LANGUAGE REPRESENTATIONS

The article highlights the problem of social, moral, interpersonal and professional communication of a specialist in language actual representations of different levels, key aspects of effective communication in a team, communicative aspects of professional interaction in a production team and society as a whole. The principles of mutual understanding, respect and support are fundamental to building sustainable and positive relationships. The system of language means for expressing important communicative meanings, moral feelings, ethical formulas and the influence of effective communication on professional achievements is characterized. The main factors affecting the quality of communication of a specialist, such as the spiritual level of communicators, moral guidelines for communication, ethical norms of conversations, cultural characteristics of specialists, etc., are determined. The application of the proposed language formulas, as well as the observance of the specified rules and principles, which contributes to the construction of high-quality and effective communication that benefits all participants in the dialogue, is considered. Attention is focused on the importance of professional communication, which is a key tool in the process of mastering a profession and specialty, without a clear understanding of which a modern specialist will not be able to successfully solve complex practical tasks. It is emphasized that moral and ethical principles play a key role in shaping a person's behavior and communication style. They determine the tone of statements, the attitude towards the interlocutor, and also motivate the individual to work effectively, to improve professional activity.

Key words: *specialists, team, communication, social and moral communication, interpersonal communication, professional communication.*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/03>

Абдуллаєва М. А.

Бакинський державний університет

ОСВІТА ПОЧИНАЄТЬСЯ З КУЛЬТУРИ МИСЛЕННЯ

«Перш ніж виховати свою мову, спочатку виховай своє серце»

Маулана Джалалуддін Румі

Мета статті – розглянути питання виховання як питання людяності, духовності, бездуховності, моралі, звернути увагу на те, що питання паралельного навчання законам фізичного світу та законам божественного світу, так і їх тілесний, так і духовний світ в освіті залишилося поза полем зору, яке допомагав дітям, неправильно орієнтованим у ній. Для досягнення поставленої мети було звернено увагу також до творчості видатних людей, які жили у різний час та у різних місцях, які вважалися вчителями людства.

Методи: Основними методами дослідження в ході дослідження обрано науковість, історико-порівняльний аналіз, семантико-когнітивний аналіз.

Наукова новизна у статті пов'язана з постановкою самої проблеми та шляхи її вирішення. Наголошується, що здобуття знань – це не кінцева мета, а засіб стати гарною, досконалою людиною. Наголошується на думці видатних педагогів, про проблему застосування питань духовності у вихованні ще мало досліджено. У зв'язку з цим дослідження з цієї теми вже є новизною у вітчизняній науковій літературі.

Практичне значення: Стаття може бути використана вчителями та вихователями, які працюють у сфері освіти, а також фахівцями, які займаються проблемами освіти.

Висновок: У висновку зазначається, що видатні словотворці Сходу, великі просвітителі в історії людства завжди говорили одну і ту ж істину, що якщо вчителі, які не вчать дітей знанням і не вдосконалюють їхню духовність, породжують людей, які ведуть суспільство до прірви. Наголошується, що ці видатні мислителі розглядали освіту насамперед як комплекс питань гуманності, духовності, етики та моральності. Зазначається, що думка справжніх просвітителів полягає саме в тому, що результати науки про розум, що втратив зв'язок із серцем, створюють нові форми девіантності, експлуатації та аморальності у суспільстві, у соціальному та політичному житті. Зазначається, що, щоб цього не сталося, вчитель має узгоджувати наукові знання із законами духовності та вимогами душі, передавати їх учням. Наголошується, що як дуже цінний експериментальний метод, кінцевою метою важливості отримання дітьми теоретичних і практичних знань про природу та живий світ має бути любов і турбота про живий світ, природу, щоб діти могли йти шляхом співчуття та любові, і стати добрими та співчутливими людьми.

Ключові слова: гуманістична педагогіка, життєве пізнання, любов і співчуття, мислення, душа.

Постановка проблеми. Мудреці казали, що слово – це одяг думки. Якою б гарною не була сукня, якщо у тіла є недоліки, під прикриттям це буде видно. Навіть найпростіший одяг красиво виглядає на стрункій фігурі. Ідеї/думки також прекрасна, якщо вона далека від фальші та обману, навіть якщо вона виражена у найпростішій формі (зрозуміло, у контексті конкретного сенсу). Видат-

ний французький дипломат і політик Талейран (1754–1838) говорив, що мова дана людям для того, щоб приховувати свої думки. Ця приказка показує, наскільки дисгармонійним є духовний світ власника носія цієї думки. Думка, слово та дія – три пелюстки однієї квітки. Ця квітка – квітка істини, і вона росте з серця. Людина, яка має таке серце, – гармонійна людина, вона перебуває в гар-

монії з Творцем і всім творінням, вона живе, вкорінена в ній. Ті, хто не гармонізує своїх думок, слів і дій, – люди непослідовні, вони неправильно використовують шанс, званий «життя».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні предмет «Культура мови» («Академічне та ділове спілкування») викладається у всіх вишах. Щоб сформувати культуру мови, люди передусім мають сформувати культуру мислення. Тому для корекції та розвитку мови людей (у тому числі школярів, студентів вузів) насамперед слід звертати увагу на їх розумові здібності, стиль мислення та культуру мислення. Поряд з педагогічними навичками хороший педагог повинен мати і спостережливість – він повинен знати, що і як думає людина перед ним, в якому емоційному стані він думає.

Думковий процес дитини (підлітка) має бути творчим у психологічному плані; по-друге, емоційно-позитивний. Можуть запитати: – А чи вчитель може контролювати розумовий процес всіх дітей? Чи це можливо? Іноді негативні думки або емоційна напруга у свідомості учня можуть бути замасковані та захищені у темному лабіринті розумового процесу. Вчитель повинен вміти регулювати емоційні стани учнів та спрямовувати їх на правильне мислення. Для цього вчителю слід вибрати таку тему, щоб учні відчували цю тему серцем, а думали розумом. Нехай предмет притягує учнів як магніт. Дозвольте темі увімкнути на них аутентифікацію. Кожен учень повинен уміти почути факт чи подію усією своєю істотою та спробувати знайти рішення. У цей час учень забуде чекати від вчителя хорошої оцінки чи похвали і «зануриться» у пошук вирішення проблеми. У такому разі у студентів розвивається любовне життя. Любовне життя формує у дітей (а також дорослих) позитивні почуття, такі як співчуття та турбота. Цінність таких завдань у тому, що у процесі мислення розум і серце приходять у гармонію. Союз розуму та серця – це союз матерії та душі. Якщо розум не хоче вступити в таку єдність, тоді він егоїстичний та егоїстичний; його емоційне відображення неприємне. Аристотель говорив, що існує два рівні розуму – людський розум і божественний розум, і на його думку, людина має піднятися до свого найкращого, найвищого рівня, до свого божественного аспекту. Саме егоїстичні пориви душі заважають духовному розвитку людини. Фізичний світ сприймається розумом. Захоплюючись сучасною цивілізацією і носячи титул соціального реформатора, матеріалісти забува-

ють божественну мету, дотримуючись оманливої зовнішньої розкоші життя. Божественна мета – прийняти та зрозуміти існування внутрішнього життя як реальність; означає зрозуміти як форму, а й суть. Людина – це не лише фізичні виміри, а людина – це ще й духовна істота. Фізіологія та анатомія вивчають фізичне тіло людини, а психологія – душу. Психіка (латинське слово) означає душу. Психологія – наука про душу. Але чому ми не вчимо дітей нічому про душу? Якщо окремі аспекти релігії, а точніше, її сутність, етика та естетика, будуть вивчені на науковому рівні, шанси на «заповнення прогалін» у засвоєнні життєво важливих знань та духовності людини зростуть. Академік Шалва Амонашвілі, який створив ренесанс гуманістичної педагогіки ХХ століття, звертається до викладачів і каже: «Навчальний процес, що вами здійснюється, – це прояв вашого власного духовного світу, тому він суб'єктивний. Ви є джерелом поля, яке випромінює довкола себе. Якість поля залежить від ваших поглядів на життя та професію, ваших моральних і духовних цінностей та характеру, вашого почуття до дітей та вашого вміння їх любити, вашого вміння заводити друзів та щире спілкування з ними, вашого творчого терпіння та прагнення творити безперервно» [1, 39]. Мислитель, великий педагог Ш. Амонашвілі у всіх своїх виступах та творах, що стосуються проблеми виховання та освіти, на перший план ставить питання виховання духовного світу та душі дітей. Його порада вчителям така: «Відкрийте своїм учням двері у світ любові своєю любов'ю, культурою, терпінням і вірністю, будьте з ними у духовному союзі» [1, 36]. Якщо людина не може зрозуміти себе як закінчену, цілісну істоту, то вона не може увійти у світ любові, вона тільки наслідує її. «Є два аспекти вчення – мирський та духовний. Світське вчення дає знання, пов'язані з фізичним світом, тоді як духовне вчення розкриває сутність Божественного Я, властивого людині. Тому для людини важливі обидва види освіти, які доповнюють одне одного. Щоб злетіти у небо, птиці потрібні два крила. Віз для руху потрібні два колеса, людині для досягнення мети необхідні два типи виховання» [2, 52]. Вчителі, які проводять заняття таким чином, стають справжніми людьми, які служать людству, великими педагогами. Професор Салахаддін Халілов, відомий азербайджанський філософ, говорить: «Найбагатіша з усіх доріг – це дорога, яка приводить людину до самої себе» [3, 44]; «Якщо кожен зможе розкрити світло в глибині свого серця, світ

стане світлішим» [3, 65]. Головне завдання професії вчителя має полягати в тому, щоб навчити людей жити світлом, світлом свого серця.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути питання виховання як питання людяності, духовності, бездуховності, моралі, звернути увагу на те, що в освіті залишилося порожнім, – питання паралельного навчання законам фізичного світу і законами божественного світу, допомогти дітям, які неправильно орієнтовані в сім'ї, як їхній тілесний, так і духовний, – це подивитися на проблему виховання духовності.

Виклад основного матеріалу. Вчитель – це той, хто вчить, вчитель – це той, хто в нього вчиться. Навчаються в людини, що володіє цільною особистістю, навіть якщо вона за професією не вчитель. Особистість вчителя має бути збережена для правильного встановлення відносин вчитель-учень. Цілісність особистості пов'язана з рівнем самосвідомості та очищення душі. Проблема цілісності особистості предмет гуманістичної педагогіки. Тому що вчитель не може навчити свого учня тому, чого він не має. У шкільному навчанні діти повинні вміти цінувати себе як особистість, тоді вони зможуть зрозуміти необхідність активізації свого потенціалу, внутрішніх можливостей у різних сферах життя та не уникатимуть такої відповідальності. Вчитель також зміцнює моральну основу суспільства, розвиваючи особистість.

Розум раціональний, він не здатний розуміти нескінченне, у нього своя сфера діяльності, своя система дій та своя прикордонна зона. Поза фізичним світом, тобто в метафізиці, він безсилий. Душа безмежна, незмірна; воно охоплює все – фізичне та метафізичне, раціональне та ірраціональне. Аристотель каже, що божественний розум живе у серці. На думку Аристотеля, коли людський розум не усвідомлює божественного розуму, тобто коли розум живе без пізнання душі, він залишається закритим і не може вийти за межі фізичного світу. Тоді розум стає інструментом душі. Мухаммад Фізулі каже:

О əqlü elmə inanma, varınsa idrakın
Ki, şöhrətü çörəkdir barü-bəhərü.
İnanma əqlə, zənn qılma ki, aqıl
Ağıl gözüylə görür zər dolu xəzinələrü.

Переклад:

(Не Не вірте в цю раціональну науку,
зрозумійте її, якщо вона є, що слава його – хліб.
Не вір розуму, не думай, що
Вчений бачить скарби, повні золота, очима
розуму) [4, 190].

«Скарби, повні золота» – це божественний скарб – пізнання душі, якого не може побачити розум. Такий скарб представлений у класичній філософській поезії (суфійській поезії) як «наука люден» – наука божественного знання, тобто наука «чистого знання». У західній термінології це наука, що включає в себе езотеричні знання. Неможливо вивчати науку про Всесвіт і творіння лише за допомогою розуму. Досконалість може бути досягнуто у поєднанні обох сторін людського явища – розуму та душі, раціонального та ірраціонального пізнання. Вчені отримують свої наукові ступені за допомогою пізнання розуму, але наука про божественне залишається прихованою, як захований скарб. Вчені, які займаються мирськими справами, здаються мудрим і проникливим людям неосвіченими. Великий Насімі каже:

Çün min lüdən elminə ol olmadı alim, ey fəqih,
Əhli-nəzər önündə ol bir cahili-hirman gəlir [5].

Переклад:

Тому що ти не вчений з тисячі людей, правознавець,

Будьте перед слугами, наближається неосвічена загроза [5].

З погляду науки присвячених вивчається та досліджується ті аспекти людини та Всесвіту, які приховані від очей і не зрозумілі розумом. Таке знання може бути відкрито розуму, прив'язаному до душі. Але що ж робити?

Союз розуму та серця.

Давайте подивимося, що включає поняття серця, важливо подивитися на його онтологічний аспект.

Однією з якостей Бога є те, що Він є творцем. У всіх релігіях ця якість проявляється у його конкретній назві. Брахма в індуїзмі, Елохім в іудаїзмі, Халік в ісламі і т. д. У всіх монотеїстичних релігіях згадується, що при створенні людини Бог вдихнув у нього своє дихання. «Господь Бог створив людину з пороку земного і вдихнув у нього подих життя. Так людина стала живою істотою» (Біблія, Буття 2:7). «Потім він перетворив його на людську подобу і вдихнув (вдихнув у нього життя) зі свого духу (духу, який він створив). Він дав тобі очі, вуха та серце. Ви не вдячні (за ці благословення)!» (Коран, сура «Саджда», аят 9). Стає ясно, що кожна людина несе в собі дух – творчу енергію, яку випромінює Творець. Це найцінніший «скарб», який може мати людина у цьому мирському житті. Коли людина позбавляється душевних сум'яття і знаходить «скарб», людина знаходить свій справжній стан. Це етап, коли розум і серце сонастроены, чи, вірніше, розум

сонастроєн з серцем – сягаючи «божественному розуму», як казав Аристотель. «Всі намагаються зрозуміти. А істина відкривається лише тоді, коли розумієш її серцем» [3, 457]. Це називається орієнтацією на єдність. Двоїстість людини, орієнтованої на єдність, закінчується. Саме тоді людина сягає «скарби чистого знання». Воно має процедурний характер, тобто є поетапним процесом.

Дітей слід спрямовувати у цьому напрямі, щоб вони йшли вірним шляхом. Якщо роботи і відкриття вченого служать збагаченню певних верств суспільства, якщо вони сприяють «розквіту» суспільства загалом, захисту моральних цінностей, а й виникненню окремих випадків, це пов'язано з розумом. це створення знання, яке виростає з розуму. Результати науки про розум, що втратив зв'язок із серцем, можуть створити нові форми руйнування, експлуатації та аморальності в суспільстві, соціальному та політичному житті. Східні мудреці кажуть, що розум має спуститися до серця та увійти з ним у гармонію. Це величезна трансформація. Аристотель каже, що вивчення людського серця важливіше за вивчення навколишнього світу. Ніхто не може дізнатися про чуже серце, але можна дізнатися про своє власне серце. Як вивчити серце? Низами Гянджеві показує нам шлях. Він каже, що мислення виникає, коли розум спускається у серце. Тафаккур використовувався у давнину та середньовіччя у значенні «думати про Бога», тобто пам'ятати. У цей час людина може відкрити глибокі верстви себе, вона може досягти своєї божественної сутності. Це внутрішній шлях, шлях боротьби із душею. У боротьбі, якщо воля людини сильна, душа очищується та очищається. У гуманістичній педагогіці є такий важливий життєвий підхід – Чим більше людина знає про навколишній світ, тим більше він повинен знати про себе. Нехтування цим дуже важливим правилом руйнує гармонію між знанням та моральністю. «Для того, щоб зуміти побачити великі істини, необхідно, щоби серце запалило і висвітлило все навколо» [3, 467]. Коли серце і розум виховані в єдності, людина має чисту духовність, і люди, яких така людина виховує, також мають освічену духовність.

Чиста духовність, чиста думка – обличчя людства. Мудрі люди майже схожі, тому що вони зосереджені на одній істині єдності. Прикметники невігластва нескінченні. Між мудрими та неосвіченими психологічні типи людей живуть як мінливі істоти. На жаль, не так багато людей, які носять ім'я вчителя в галузі мудрості. Мухаммад Фізулі, геній, який жив п'ять століть тому, каже:

Ey müəllim, alət-i təzvirdir¹ əşrarə² elm,
Qılma əhl-i məkrə təlim-i məarif, zinhar!
Hiylə üçün elm təlimin qılan müfsidlərə³
Qətl-i-am üçün verər cəllada tiğ-i abidar⁴.

Переклад:

О вчителю, наука – знаряддя лукавства для злих людей, не передавай навчання знання лукавим людям, ні в якому разі! Навчати науки лиходіїв – це вставляти гострого ножа в руки ката, щоб спричинити масове знищення.

Суфійський мислитель, музикант і педагог Хазрат Інайят Хан, приділяючи у своїх творах особливу увагу питанню виховання дітей та підростаючого покоління, каже: «Питання виховання дітей слід розглядати з п'яти різних точок зору: фізичного, розумового, духовного, соціального та духовне. Якщо одна сторона розвинена, а інші ні, виховання дитини буде неповноцінним» [11, 189]. Такий дефект обов'язково проявиться у способі життя та поведінці дитини.

Діти, відокремлені від свого розумного серця, формуються як грубі, егоїстичні, нещадні люди. Дитяча безжалісність спочатку проявляється по відношенню до навколишнього світу та живих істот. Борг вчителя – допомогти дітям, неправильно вихованим у сім'ї, допомогти їм почуватися, аналізувати та оцінювати свої дії, розуміти своє серце та розум; виховуйте їх як фізично, тобто їхнє тіло, так і їхню душу і духовність. У науковій літературі слух душі називають ірраціональною областю пізнання. «Містичний чи духовний досвід як перший метод ірраціонального пізнання... може набувати релігійно-містичної або містико-філософської форми, залежно від світогляду, до якого він належить. Незалежно від своєї форми, містичний досвід є насамперед методом духовного очищення та очищення людини» [13, 71]. Розуміння раціонального та ірраціонального у формі єдності створює цілісну картину існування, яка лежить в основі когнітивної теорії. Звичайно, педагог має спрямовувати їх до свого внутрішнього світу, до відчуття себе, використовуючи відповідні дітям методи, завдання та заняття, що відповідають віковому рівню дітей.

Самореалізація проходить через міст співчуття, тобто коли навколишній світ співчутливий, відкривається шлях до свого серця. Вчителі, які не навчають дітей знанням і вдосконалюють їхню духовність, не розкривають можливості душі,

¹ Təzvir – saxtalaşdırma, hiyləbazlıq

² Əşrar – yalançılar, şər adamlar

³ Müfsid – fəsad törədən, fitnəkar

⁴ Tiğ-i abidar – təzə xəncər

виховали громадян, які ведуть майбутнє суспільства до загибелі [6]. Академік Шалва Амонашвілі, великий педагог, пише, що знаючий, але бездуховний вчений є великою загрозою для суспільства. У вихованні дітей питання духовності має пріоритет над питанням знань. Загалом єдине виховання тіла та душі має бути необхідним завданням дня. Ш. Амонашвілі каже, що дітей слід навчати законам божественного світу паралельно із законами світу фізичного. Будь-яка дитина є носієм величезних багатств, які ми складаємо в сейфи і закриваємо їм рота так, що він ніколи не зможе їх відкрити [6]. Педагогічні зустрічі С. А. Амонашвілі видаються продовженням нарад Фізулі з науки та освіти. У всі періоди історії справжні вчителі, великі педагоги воліли над усе гармонію пізнання розуму і серця і закликали людей виховуватися в такій великій гармонії. І навіть вважали виховання важливішим, ніж навчання. В азербайджанському народному прислів'ю сказано – вченим бути легко, людиною бути важко.

Виховання важливіше за тренування (Кант). Великий німецький філософ Іммануїл Кант вважав освіту важливішою за освіту і називав її – освіту як частину освіти. Звідси випливає важлива життєва теза – сенс навчання, мета формування людини, яка робить життя прекрасним! Мислителі, які очолювали людські суспільства в усі історичні періоди, розглядали викладання та освіту насамперед як питання людяності, духовності, духовності та моральності. Аристотель говорив, що, хто попереду знання і відстає у духовності, насправді попереду, а позаду. Тобто насправді знання мають бути не заради знань, а заради життя. Буде дуже корисно, якщо цю ідею буде написано слоганом на входних дверях усіх навчальних закладів. Сьогодні у суспільстві, яке женеться за знаннями та грамотністю, питання духовності та моральності відстають. «Мужність людини слабких вдач звертається в грубість, вченість у педантизм, розум у блазенство, простота в незграбність, доброта в лестощі» (Д. Локк). Гусейн Джавід, один з великих мислителів Азербайджану, підійшов до проблеми з того ж рівня – початок здоров'я суспільства і нації закладається в школі, в школі, де відбувається поєднання трьох предметів: науки-життя, Дух науки і етика науки однаково важливі для освіти, сказав він. У статті «Хасбі-хал» («Бесіда») він пише: «Щоб дізнатися прогрес та освіченість народу, достатньо побачити школи цього народу, чи, вірніше, його початкові школи. ... Сказати, що найбільш

правильним критерієм та найкоротшим шляхом вивчення кожної ситуації в країні є школи цієї країни. Будь-яка річ, кожна дія у світі потребує закону, вожде, навіть якщо є вождь, то можуть бути і школи» [12, 233]. Для нас дуже важливо зрозуміти таку думку Х. Джавіда як сигнал SOS для нашого сучасного суспільства: «Яка наша школа та література сьогодні, такою самою буде наша нація завтра!» Якщо «суть держави є Людина» (Аристотель), формування Людини є найважливішим проектом. Для вдосконалення освітнього процесу чинник духовності педагога стає дедалі актуальнішим.

Про бажання та пристрасть.

Однією з метафор, що використовуються як універсальна форма, є триада кінь, віз, візник, який представляє людину (бажання і пристрасті), її душу і бажання. Один, два чи всі три з цих трьох служать філософській антропології у різних етнокультурних регіонах. Досліджуючи суфійські тексти та символіку, професор А. Бертельс пише, що суфійський мислитель Юсиф Карабахі за допомогою символів називає тіло конем, а бажання – вершником на шляху пізнання (просвітлення). У ведичній мудрості індуїзму основною метафорою в людському розумінні є поняття колісниці, коні та візничі, що виражають взаємозв'язок між тілом та бажанням. той, який виражає людину (бажання і пристрасті), її пристрасть і душа, «почуття подібні до коней, що біжать, розум подібний до вуздечки, розум подібний до возника, а бажання подібна до пасажира, що сидить у цій матеріальній тілесній колісниці. Оскільки душа прив'язана до тіла та почуттів, вона іноді насолоджується, а іноді страждає. Така думка великих мудреців» [7, 34]. У Платона («Федр») колісниця символізує людську душу. Возник розуміє. Два різні коні, прикріплені до колісниці, – білий і чорний, – символізують два початки душі (вища та нижча якості): гарний білий кінь – добрий, вольовий; пустотливий чорний кінь пристрастей і мрій. За Платоном, вища частина людської душі, що складається з двох частин, здатна спостерігати вічний світ, а нижня – світ почуттів. Антропологія Платона сильно вплинула на античну та середньовічну філософську думку.

У філософській мудрості Заходу та Сходу можливе розуміння проблеми людини та її душі художніми образами відбувається через цю метафоричну трійцю. Дослідження показують, що подібні архетипи, незалежно від того, коли і де вони виникли, мають схожу функціональну сут-

ність у різних культурних регіонах. Як відомо, такі метафори називають універсальним чином.

Джалалуддін Румі порівнює тіло, яке не може вийти за межі бажання їсти, пити та володіти майном, з батьком, а світ – з яслами і нагадує, що «їжа коня – це не їжа вершника (душа – М.А.). Тому що схильність коня, тобто тіла, спрямована на такі речі, як сон, їжа та питво» [8, xvii] говорить він. У розумінні філософської антропології Насімі ми бачимо, що метафора коня має ту ж пізнавальну функцію:

*Divi-rəcimin atıdır əmmarə nəfsin mərkəbi,
Tərk eylə divin atını, uarişta anın yalına!* [5, 23]

Роз'яснення: Це кінець доброго Бога, який творити добро, і він творити зло, пощади його.

У різні епохи і місця душу людини, прив'язаної до інтересів світу, уподібнювали тварину, що біжить, скаче, несе ношу тварині – батькові або дитинч. Доктор філософських наук, професор Казим Азімов пише: «Душа і тіло уподібнюються коні з вершником, і в таких відносинах сутність людини проявляється в її уявному виборі» [10, 54].

Як ми бачили, у всіх випадках метафоричним виразом тіла є їдова тварина – метафора коня виражає фізичне тіло або почуття, бажання, пристрасті, нижчі якості, афекти, пов'язані з тілом; почуття і бажання також некеровані, як коні, що біжать, і обтяжують людину, змушуючи її вести духовно неосвічений, тваринний спосіб життя.

Відштовхуючись від філософсько-пізнавальної функції метафори коня, можна спробувати зрозуміти коранічну суру «Аль-Адйат – Коні, що біжать». Згідно з Кораном, найбільший і найважчий джихад – це боротьба з душею. У сурі «Аль-Адйат» поняття корисливих почуттів, що виникають із снів людини і змушують його забути про своє духовне існування і прив'язують його до матеріального життя, кодифіковане в словосполучі «коні, що біжать». Як важко зупинити коней, що біжать, так нелегко зупинити джихад душі – бажань і бажань. Бажання і створювані ними почуття тяжіють до низького «я», яке робить людину рабом самої себе, робить її невдячною слугою, змушуючи її забути своє божественне походження. Якщо розум, прив'язаний до бажання, відійде від ініціативи, спрямованої на задоволення матеріального світу – як коней від ворога, – він заспокоїться і пил і туман, що піднімаються кінями, тобто пристрасті та почуття, підуть, заснуть. Це перемога джихаду. Людина, яка не пройшла Джихад, вважається невдячною своєму Господу, оскільки її рівень розуміння світу обмежений рамками

матерії. Любов такої людини до Бога перебуває не в її серці, а в її розумі, а розум не є місцем любові.

Низами Гянджеві вдало використовує метафору коня:

*”Sənin yük daşıyan heyvanın irəlilədikə,
Fələk də sənin əlavə yükünü artırır.
Birdəfəlik bu atdan düş ki,
/Rastkarlıq (nicat) yolu tapasan”* [9, 59].

Переклад:

«Коли ваша в'ючна тварина рухається вперед,
Доля також збільшує ваше додаткове навантаження.

Злізь з цього коня раз і назавжди
Щоб ти знайшов шлях до спасіння».

У творах Низами та сама ідея міститься й у метафорі гур (степовий осел). Езотеричний зміст цієї метафори відіграє ключову роль у дослідженні та розумінні внутрішнього сюжету «Семи красунь». Протягом усього твору концепція полювання на бика Бахрама Гуру має глибоку когнітивну семантику, вона символізує проблему самоджихаду, яка є основною лінією філософії суфізму. У шкільній освіті від професіоналізму вчителя залежить правильне розуміння учнями метафор, що самосимволізують, об'єктивний і адекватний підхід до проблеми. Регулярне пояснення та обговорення такої актуальної теми дозволить правильно сформулювати моральність дітей. Спілкування учнів із природою дуже важливе у вирішенні проблеми очищення душі.

Спілкування із природою очищає духовність людини. Першим кроком, який необхідно зробити у напрямі гармонійного виховання дітей, є робота з екологічного виховання дитини. Коли дитина, жорстока до природи, виростає, вона так само ставиться і до людей. Термін екологія походить від грецької мови – «ойкос» – будинок, «логія» – навчання, наука. (Термін уперше ввів у науку німецький біолог Ернест Геккель). Вчення про будинок – вся природа – це наш будинок із живим світом, кожна людина зобов'язана захищати свій будинок. Оскільки дітей вчать суті поняття «батьківщина», поняття «дім» має викладатись у глобальному розумінні.

Багатство природи – фарб, форм, смаків, ароматів, звуків створює багату базу пам'яті за допомогою дитячого досвіду бачення, слуху, дегустації, слуху, нюху та стає важливим етапом формування особистості. Знайомство з дивовижною природою, живим світом, живе спілкування залишає глибокий слід у духовності дітей, доводить їх до екстазу, відкриває світлий шлях у світ співчуття

та любові. Близьке знайомство дітей з живим світом, маленькі відкриття, які вони роблять під час взаємодії з природою, нові знання та враження, які вони здобувають, надихають їх на творчість. Кінцевою метою набуття дітьми теоретичних і практичних знань про природу та живий світ має бути любов і турбота про живий світ та природу. Коли такі діти виростають, вони стають добрими та чуйними людьми. Придбання знань – це мета, а засіб – засіб стати хорошим, досконалим людиною. Вчитель ніколи не повинен про це забувати!

Знайомство дитини з природою та живим світом має бути встановлене правильно з самого початку, тобто педагог повинен вести дитину від початкового процесу до кінцевої мети. Чи спостерігає учень за тим, на що дивиться? Що він бачить у предметі, на який дивиться? Вчитель має вміти зробити процес перегляду та спостереження цікавим. Суфійський мислитель, музикант і просвітителі Хазрат Інайят Хан (1882–1927) писав: «Поліпшення світу багато в чому залежить від утворення наступного покоління. Дитині необхідно спочатку познайомити з ідеалом спільного братства вдома, і домашнє спілкування має бути першим уроком таких стосунків, і таким чином він зможе зрозуміти єдність нації, раси та, зрештою, світу. Щоб дитина прийшла до думки, що «весь світ – це сім'я», необхідно спочатку навчити його малювати місто, в якому він живе, як сім'ю, потім малювати народ, до якого

він належить, як сім'ю, а потім намалювати весь всесвіт як сім'ю» [11, 195]. Метод використання дитячої творчої уяви в розумінні загальнолюдських цінностей – це в цілому робота, що проводиться в напрямку розкриття унікальних можливостей людини.

Висновки. Концептуальною суттю активації творчого потенціалу дитини та підходу до неї з погляду творчих можливостей є філософія виховно-тренувального процесу, заснована на засадах гуманізму. Педагог повинен підійти до учня як до особистості, прийняти його індивідуальність, вибудувати процес навчання та виховання дітей, не порушуючи цих принципів та ґрунтуючись на них. Метою освіти та навчання не повинно бути запам'ятовування знань. Необхідно допомогти дітям розвинути свої навички, комунікативні та розумові здібності, створити можливість для розвитку їхньої духовності та позитивного емоційно-психічного стану, прищепити почуття впевненості у своїх силах. Це мають робити батьки вдома та вчителі у школі.

Урок – це ділянка шляху зростання учня, і цей шлях він проходить разом зі своїм учителем, товариш може зробити цей шлях цікавим, а може, навпаки, нудним. Вчитель завжди повинен знати, що держава, народ якої вільний від рабства, може досягти найвищих досягнень у всіх сферах життя; порятунок світу залежить від його діяльності як вчителя та виховання майбутнього покоління.

Список літератури:

1. Amonaşvili Şalva. İlahidən müəllim. Bakı: «CBS», 2018. 88 s.
2. Nazarbayeva S. Nəyat etikası. Bakı: «Sada», 2013. 96 s.
3. Xəlilov S. Aforizmlər: seçilmişlərdən seçilmişlər. Bakı: «Çaşıoğlu», 2012. 560 s.
4. Füzuli. Əsərləri. IV cild. Bakı: «Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı», 1961. 392 s.
5. Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: «Maarif», 1985. 440 s.
6. MUSTAFAYEV, Oruc. Uşaqlar böyüklər üçün ən yaxşı müəllimlərdir. [https://muallim.edu.az/news.php?id=531&lang=\(06 Aprel 2018\)](https://muallim.edu.az/news.php?id=531&lang=(06%20Aprel%202018))
7. Bhaqavad-Qita, Bhaktivedanta Buk Trast, 1991. 896 s.
8. Mevlana. Mesnevi. 1-2. Ankara: «Akçağ», 2002.
9. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun (Filoloji tərcümə). Bakı: «Elm», 1981. 269 s.
10. Kazım Əzimov. İslam və Zərdüştlüyün dini-fəlsəfi doktrinalarında insan problemi. Bakı: «Letterpress», 2009. 304 s.
11. Həzrət İnayət Xan. Ağlın təmizlənməsi. Minsk: «Sfera», 2000. 416 s.
12. Hüseyn Cavid. Əsərləri. V cild. Bakı «Elm», 2007. 352 s.
13. Bünyadzadə K. Şərq və Qərb: İlahi vəhdətdən keçən özünüdərk.
14. Bakı: «Nurlan», 2006. 242 s.

Abdullaeva M. A. EDUCATION BEGINS WITH THE CULTURE OF THINKING

“Before teaching the language, educate your heart”

Maulana Jalaluddin Rumi

The aim of the article is to consider the issue of education as a question of humanity, spirituality, lack of spirituality, morality, to draw attention to the fact that the issue of parallel teaching of the laws of the physical world and the laws of the divine world, as well as their physical and spiritual world in education remained outside the field of view, which helped children who were incorrectly oriented in the family. To achieve this goal, attention was also paid to the work of outstanding people who lived at different times and in different places, who were considered teachers of humanity.

Methods. *The main research methods in the course of the study were scientific, historical and comparative analysis, semantic and cognitive analysis.*

Scientific novelty in the article *is associated with the formulation of the problem itself and the ways to resolve it. It is noted that gaining knowledge is not the ultimate goal, but a means to become a good, perfect person. The opinion of outstanding teachers is emphasized, the problem of applying spirituality in education has not yet been studied enough. In this regard, research on this topic is already a novelty in the domestic scientific literature.*

Practical value. *The article can be used by teachers and educators working in the field of education, as well as specialists dealing with educational issues.*

Conclusion. *In conclusion, it is noted that the outstanding wordsmiths of the East, the great educators in the history of mankind have always spoken the same truth, that if teachers who do not teach children knowledge and do not improve their spirituality, they give birth to people leading society to the abyss. It is emphasized that these outstanding thinkers considered education primarily as a complex of issues of humanity, spirituality, ethics and morality. It is noted that the opinion of true educators is precisely that the results of the science of reason, which has lost touch with the heart, create new forms of deviance, exploitation and immorality in society, in social and political life. It is noted that in order to prevent this from happening, the teacher must coordinate scientific knowledge with the laws of spirituality and the demands of the soul, and pass them on to students. It is emphasized that as a very valuable experimental method, the ultimate goal of the importance of children receiving theoretical and practical knowledge about nature and the living world should be love and care for the living world, nature, so that children can follow the path of compassion and love, and become good and compassionate people.*

Key words: *humanistic pedagogy, life knowledge, love and compassion, thinking, soul.*

Дев'ятко Н. В.

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена проблемам дослідження жанру фентезі у сучасній літературі. Головною метою статті є окреслення базових проблем, які виникають під час визначення методології дослідження творів цього жанру. Щонайперше у статті визначається термін жанру, що є важливим для розуміння феноменів сучасної масової літератури. У статті проаналізовано трансформацію жанру фентезі, що позначається на зміні структури творів, їхній тематиці і проблематиці. У тексті статті актуалізовані базові характеристики «літератури жахів» і «літератури див». Ці два напрями мають принципово різні світоглядні структури і потенційний вплив на читача. Досліджуються становлення фантастики як метажанру і його конфліктні та діалогічні взаємини з реалізмом і постмодернізмом. Описані формальні і змістовні відмінності творів фантастичної парадигми і їхній вплив на читача, становлення його особистості і світогляд. Застосування методології дослідження жанру фентезі у соціально-філософському аспекті, що дає можливість відстежувати потенційні впливи творів на читача, потребує від дослідника врахування кількох важливих аспектів: 1) визначення актуальної «жанрової матриці» з його варіативною та інваріативною частинами; 2) твір має розглядатися насамперед як модель світу, а не як прояв авторського бачення і стилістики; 3) архетипи твору мають досліджуватися за допомогою соціальної філософії і в контексті повернення до міфологічних початків; 4) надважливим є подолання стереотипного конфлікту між фантастикою та фентезі і фантастикою та реалізмом, що є надуманим протистоянням ідеологічного характеру; 5) неупередженість дослідження може бути досягнена завдяки усвідомленню, що фантастика не є «молодим» жанром і має давнє коріння, що дозволяє авторам працювати у подвійних жанрах, і це є нормою для фантастичної парадигми. Необхідним також є чітке розмежування між «фантастикою-прийомом» і «фантастикою-концептом». Усе це визначає, якими інструментами і методологічними прийомами буде користуватися дослідник, працюючи з творами фантастичної парадигми.

Ключові слова: фентезі, фантастика, міф, сучасна література, масова література.

Постановка проблеми. У сучасному світі жанр фентезі є одним із найбільш потужних форматів літературних творів з точки зору впливу на формування особистості та її світогляду. Зважаючи на закоріненість фентезі у національній свідомості та її образно-метафоричні прояви, можна спостерігати значну залежність жанру від національно-історичних процесів як минулого, так і сучасності, що суттєво відбивається не лише на тематиці і стилістиці творів, але нерідко втілюється у їхній структурі. Саме тому методологія дослідження сучасних популярних жанрів фантастичної парадигми може бути лише частково перенесена з закордонного досвіду і має проходити постійну реактуалізацію у контексті історичних викликів. Подібний підхід дає можливість розглянути відповідний літературний жанр у парадигмі філософії літератури як прояв філософсько-соціальних феноменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники проявляють зацікавленість у дослідженні фантастичної літературної парадигми з 2006-го року. Серед найбільш визначних наукових досліджень творів, адресованих дорослій аудиторії, можна назвати роботи О. Стужук «Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст.)» (2006), Н. Ситник «Фентезі Дж. Р. Р. Толкіна : архетиповий вимір художньої структури» (2009), О. Леоненко «Жанр фентезі в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття» (2010), О. Філоненко «Ренесансно-бароковий «магічний код» у британській літературі (на матеріалі творів кінця ХVІ–ХХ століть)» (2017), С. Хороб «Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ – початку ХХІ століття» (2017), О. Журавської «Дихотомія «реального» й «ірреального» хронотопу як категоріальна жанрова ознака українського химерного

роману 2-ї половини ХХ ст.» (2018), А. Кривопишиної «Масова та елітарна література : природа художності в українському романі початку ХХІ століття» (2018), О. Бойко «Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі» (2021). Різними аспектами та рецензуванням творів, адресованих підлітковій та юнацькій аудиторії, присвячені статті і монографії В. Гури, В. Дудурича, Г. Забіяки, Т. Качак, В. Кизиловой, М. Ніколаєвої, Л. Овдійчук, О. Слизук, С. Шпильової та ін. Проте жанр фентезі як потужне відгалуження фантастичної літератури в сучасному українському літературознавстві розглядається здебільшого фрагментарно і в контексті окремих сучасних творів та їхньої внутрішньої проблематики без системного узагальнення специфіки жанру, що зумовлює методологію його дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблематики створення і застосування актуальної методології дослідження жанру фентезі у соціально-філософському аспекті, що обумовлене зацікавленістю визначення потенційного впливу творів певного жанру на формування і становлення особистості. Для досягнення мети потрібно: а) визначити сучасний зміст терміну жанр; б) проаналізувати трансформації жанру «фентезі» від його літературних початків до сьогодення; в) актуалізувати базові характеристики «літератури див» і «літератури жахів» у сучасному контексті; г) дослідити становлення фантастики як метажанру у боротьбі з реалізмом за світоглядну домінанту; д) описати формальні і змістовні відмінності у вивченні потенціалу впливу творів фантастичної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Визначення терміну «жанр» має багато варіантів тлумачення як серед науковців, так і в розумінні аудиторії. Не зважаючи на численні наукові розвідки, на думку, Л. Овдійчук «досі немає чіткого й до кінця аргументованого тлумачення про те, до якої категорії належить жанр: змісту чи форми твору. Немає чіткості й у тому, стале чи змінне це поняття» [9, с. 95]. Н. Копистянська виділяє чотири взаємопов'язані і взаємозумовлені сфери жанру відповідно до його «ступеню абстрактності» і «конкретності змісту»: а) жанр як історично сформована сукупність взаємопов'язаних творів, що мають «відносно стійкі принципи організації всіх змістовних і формальних жанроформуючих компонентів в єдине естетичне ціле» [6, с. 34]; б) жанр як історичне поняття, твори з конкретного відтинку часу і певного літературного вектору,

який має частковий зв'язок із літературним процесом у цілому й тісно пов'язаний зі своїм літературним напрямом; в) жанр у національному контексті як корпус взаємопов'язаних творів певної літератури; г) жанр як індивідуальне прочитання автором жанрових законів та особливостей й відповідна організація художнього матеріалу, що й зумовлює приналежність конкретного твору до того чи іншого жанру [6, с. 32–54]. Жанр фентезі може бути розглянутий на кожному з цих рівнів, що зрештою впливає на визначення методології його дослідження.

Для кращого розуміння специфіки окремо взятого жанру П. Білоус вводить термін «жанрова матриця» на позначення своєрідного інваріанту жанру – це «генетично зумовлений комплекс найбільш усталених ознак, що залишаються атрибутивними впродовж усього історичного життя жанру» [1, с. 136–137]; а отже дають можливість відстежити еволюцію або занепад жанру у певних історичних періодах. До інваріанту дослідник зараховує обсяг, композиційну побудову твору, сюжет, тип нарації, спосіб репрезентації і форми викладу, систему персонажів і тип героя.

Проте історично кожна із цих типологічних ознак може зазнавати змін, що проявлятиметься на всіх чотирьох рівнях і матиме взаємовплив як у межах одного жанру, так і на літературу в цілому. Ці процеси також визначатимуть характеристики впливу тексту на аудиторію, який відповідатиме на сучасні суспільні виклики. Останнє є причиною, чому досить часто пропонується досліджувати щонайперше не те, що залишається незмінним тривалий час, а що змінилося, чому так відбувається і який вплив має на аудиторію. Н. Копистянська пише: важливо відстежити «не те, що зостається незмінним, а те, що змінилося, не стільки жанри у чистому вигляді, скільки зміни, які виникли у самому жанрі, але й зміну місця, ролі жанру в системі» [6, с. 66].

Подібно до Т. Качак, вважаю, що варто зупинитися на традиційному визначенні жанру, яке враховує світоглядний потенціал. За Н. Лейдерманом, жанр є історично сформованим типом «сталі структури художнього твору, що організовує усі компоненти в систему, і ця система породжує цілісний образ – модель світу» [цит. за 5, с. 28].

Традиційно термін фентезі розглядають через переклад англійського слова «fantasy» (фантазія). Найчастіше у роботах українських науковців можна зустріти визначення з літературознавчої енциклопедії: «фентезі (англ. fantasy: ідея, вигадка) – жанровий різновид фантастики, в якому

використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, лицарського епосу, поєднані з реалістичною нарацією, змальовуються віртуальні світи із середньовічними реаліями, нетехнічною психологією. Такі твори не підлягають логічному тлумаченню як належні до наукової фантастики, тому при їх аналізі не використовується жодних мотивувань. Натомість визначальним для них є фатум, бінарна етична опозиція «добро – зло», винагорода за зусилля подолання перешкод, диво, «трансцендентне бачення» як вияв свободи» [7, с. 529–530].

Як можна бачити з цього визначення, воно відображає радянський погляд на жанр, хоча й модифікований. Особливої уваги заслуговує термін «нетехнічна психологія», який тиражується зі статті у статтю без розуміння його значення. Таке популярне визначення не описує й половини творів, які існують нині. Загалом у цьому визначенні заковане зневажливе ставлення до фентезі, як до «другосортної літератури». Тому для формулювання адекватного визначення, чим же є сучасне фентезі, потрібно повернутися до початку дослідження фантастики як літератури особливого типу.

Сучасні фантастичні жанри мають коріння у світовій міфології та чарівних казках. Відмінності між фентезі та казками мають бути розглянуті окремо, бо від розуміння цього залежить й адекватне розуміння самого жанру фентезі. Також фентезі має сюжетно-структурний зв'язок з лицарськими романами, що позначається на його героях. К. Сміт вважає, що фентезі як жанр має свій розвиток ще з XVIII ст., коли готика розпалася на літературу жахів, наукову фантастику та фентезі [15]. Ц. Тодоров у роботі «Вступ до фантастичної літератури» висловлює іншу думку, що розвиток фантастики йшов двома шляхами: як парадигма «літератури див» і «літератури жахів» [16]. Ця думка цікава ще й тим, що аудиторії цих двох «літератур» дуже рідко перетинаються і нині, тому поціновувачам «літератури жахів» досить важко зрозуміти ідеї «літератури див», і навпаки. Фентезі, що має в основі актуалізовані архетипи, належить до «літератури див», натомість «література жахів», хоч також є фантастичною, принципово відрізняється від «літератури див». У «літературі див» люди проявляють свої магичні здібності і знання, мають силу волі, завдяки чому успішно долають надприродні загрози і зло в різних проявах. Натомість у «літературі жахів» людина не може піднятися на рівень боротьби з надприродним, лише важкими зусиллями уникає небезпек і смерті, і то не завжди успішно, тому постає без-

помічною іграшкою, на яку надприродне здійснює руйнівний вплив. Можливо, останнє і є причиною, чому у XX ст. «література жахів» зазнала значного впливу постмодернізму, в якому мотиви гри та нікчемності людської особистості є базовими.

Якщо продовжувати цю думку у контексті потенційних впливів на аудиторію, то коли людина комунікує з «літературою жахів», вона підсвідомо прагне отримати досвід безпомічності, а коли з «літературою див» – навчається незламності. Це світоглядно різні парадигми, які мають своє відображення у творчості, що, на мою думку, зумовлено дуже різною актуалізацією архетипів та проявів світоглядного міфу. Цю відмінність потрібно враховувати під час дослідження будь-якого фантастичного твору та часу, коли він створюється й отримує можливість впливу на аудиторію, що робить його поцінованим.

Фантастика традиційно протиставляється реалізму. Часто це протиставлення є приватним оціночним судженням, яке подається як незаперечне узагальнення. Цей стереотип нав'язується як науковій спільноті, так й аудиторії, таким чином, всі фантастичні твори автоматично позбавляються свого потенціалу впливу та можливостей для розвитку особистості, а сама фантастика уявляється «меншвартісною».

Часто у визначенні фантастики кодується конфлікт як єдиний можливий варіант комунікації з іншими жанрами та літературними напрямками. Наприклад, подібне можна бачити у визначенні В. Калитяк: «У літературі фантастика – сукупність літературних напрямків, що на протигагу літературному реалізму (який об'єднує напрямки, що описують сучасні або минулі події, які є звичними та звичайними відповідно до сучасних уявлень) описують явища, котрі вважаються наразі неможливими (наукова фантастика), нездійсненними та принципово неможливими відповідно до загальноприйнятих даних сучасної науки (фентезі, казка, містика та фантастика жахів), описують страхи людства та майбутні катастрофи чи їх наслідки (фантастика жахів, апокаліптична та постапокаліптична фантастика) у реальному або чарівному світі чи зображують альтернативний погляд на історичні події або на географію світу (альтернативна фантастика)» [4, с. 454]. Або, як зазначає Т. Гребенюк, «фантастика – по суті, єдиний розряд естетичних феноменів, у самій назві якого закладено опозиційність щодо реальності. Тобто, «неймовірний», «невірогідний» текст певною мірою можна витлумачити як «фантастичний» [3, с. 46]. Є й такий варіант визначення: «У літе-

ратурознавчому словнику цей термін пояснюється як «щось химерне, неймовірне, вигадане, створене уявою, показане в дуже перебільшеному або надзвичайному вигляді». Фантастика – це «уявний світ, що не відповідає наявному реальному світу або прийнятому, усталеному поняттю можливого» [8, с. 705]. Ключові слова визначень – «неможливе», «нездійсненне», «неймовірне», «невірогідне», «химерне», «вигадане», «перебільшене», «страх». Подібне є типовим, при цьому дуже рідко можна зустріти уточнення, що твори, які належать до реалістичної парадигми, також можуть змальовувати «нездійсненне» і «неможливе».

Імовірно, що це протистояння, відображене у термінології, має глибинне коріння і тому постає й сьогодні настільки гостро, бо насправді є варіантом боротьби за світоглядне домінування у масовій свідомості або у певних колах лідерів думок. Ці опозиції знаходяться й в описі класицизму та романтизму як мистецькому відображенні світоглядних філософських моделей, які домінували у суспільстві, і можуть бути описані за допомогою теорії зміни світоглядних парадигм.

Виявлення у тексті «невідомого» або «неможливого» у реальному світі чинника може сприяти формальному визначенню приналежності твору до фантастичної парадигми, але не наблизить до розуміння ані самого твору, ані фантастичної парадигми. Головна ідея у тому, що фантастика не сформувалася як «молодий» жанр, а має дуже давню історичну традицію, саме тому у сьогоденні має настільки розгалужену жанрову систему.

Періодично ця ідея зринає у наукових роботах. Зокрема, Є. Брандіс стверджував, що «література почалася з фантастики, а не з реалізму; до фантастики належать всі космогонії: міфологія, яка відбиває народне світобачення, – також» [2, с. 58]. А. Шалганов називає фантастику «свого роду паралельною літературою» [13, с. 31], бо у ній існують всі жанри і напрямки, але з додатковим елементом «іншоваріантності» та обов'язковим «фантастичним припущенням», без якого твір перестає бути фантастичним або взагалі руйнується як структура. Тому фантастичний твір може як мати подвійний жанр (як фантастичний детектив), так і структурно єднатися з типовими реалістичними напрямками (наприклад, філософська фантастика, психологічна фантастика). Зі становленням жанру фентезі як окремого вектору розвитку фантастичного такі самі синкретичні процеси спостерігаються й у фентезійних творах, але з конкретизацією свого фантастичного «інваріанту».

Концептуальне визначення феномену фантастичної парадигми дає С. Хороб: «Фантастика як літературознавче поняття – це динамічний мета-жанр із чіткою домінантою «фантастичного» (незвичайного, ірреального, таємничого, чудесного, умовного), що віддзеркалює через взаємодію змісту й форми людські й суспільні проблеми, які б часопростори не відображалися письменником, та героїв-персонажів (реально-віртуальних, міфологічних, казкових, уявних), взаємозумовлених засобами і прийомами моделювання незвичного світу та компонентами ідіостилу» [14, с. 5].

Але і таке розгорнуте визначення не пояснює, чому фантастичні твори настільки відрізняються між собою. Проблема поглиблює відсутність чіткої і загальноновизнаної класифікації творів фантастичної парадигми зі своїми піджанрами. Тривалий час головний поділ відбувався за принципом визначення фантастики як «жанру мистецтва» або як «художнього прийому». Спроби розмежувати твори згідно з їхніми структурними і світоглядними особливостями іноді наражалися на невірне правдану критику. Так, наприклад, С. Олійник гостро критикувала спроби розмежувати твори, де фантастичне виступає формальним, а де змістовним, бо це «лише ускладнює розуміння ролі фантастичного елемента у структурі тексту» [11, с. 2]. Натомість дослідниця пропонувала здійснювати «поділ за тематикою» (10 жанрів фантастики В. Гакова), «за місцем» і за «роллю» фантастичного компонента [10, с. 2–3]. А отже, досліджувати фантастику не змістовно, а за формальним принципом, що викривлює розуміння жанру як такого.

На мою думку, саме поділ із розмежуванням змістовного і формального є найбільш продуктивним для аналізу фантастичних творів всієї парадигми. Цей принцип описаний у роботі О. Стужук, яка досліджує фантастику як «метажанр». Таким чином, фантастика парадигмально розвивається у двох напрямках: як фантастика-прийом (фантастичність присутня у тексті у вигляді складової, елемента, деталі, припущення) і як фантастика-концепт (фантастичність є основним тематичним і жанротворчим чинником твору). Згідно з цією концепцією, О. Стужук здійснює сміливий поділ: до «фантастики-прийому» щонайперше зараховує бурлеск, романтизм, модернізм, сюрреалізм, «химерну прозу», постмодернізм; а до «фантастики-концепту» – власне фантастику, наукову фантастику та фентезі [12]. У цьому поділі важливо звернути увагу на приналежність «романтизму» та «постмодернізму», в яких можуть застосову-

ватися фантастичні прийоми, але не містяться фантастичні структури, що й роблять фантастику «концептом». З іншого боку, приналежні до «фантастики-концепту» названі різновиди можуть змінюватися під впливом названих парадигм, коли ті виходять на світоглядний рівень. Дослідження цих взаємовпливів є дуже цікавими як у літературознавчому, так і в соціальному аспектах, але наразі важливим є те, що концептуальний поділ О. Стужук є вагомим аргументом у запереченні постмодерної природи та світоглядної основи як фентезі, так і фантастики.

Висновки. Застосування методології дослідження жанру фентезі у соціально-філософському аспекті, що дає можливість простежити наявність та дію потенційних впливів художніх творів на формування особистості та її світогляду, має врахувати кілька важливих ідей.

1. У застосованій методології має бути визначена актуальна «жанрова матриця», в якій будуть враховані жанровий «інваріант» і варіативні компоненти, прочитані у загальнолюдському і національному контекстах.

2. Твір має розглядатися насамперед як модель світу, який підкорюється жанровим законам і водночас визначає їх, що надає системі динамічного розвитку або сприяє занепаду чи переродженню окремо взятого жанру або піджанру, а не визначатися через «особливості» авторського світобачення та стилістики.

3. Найбільш адекватне розуміння, чим є сучасне фентезі, можливе завдяки поверненню до міфологічних початків як у світоглядному аспекті, так і в їхньому архетипно-міфологічному текстовому втіленні на кодовому рівні, що має світоглядну основу. Тому архетипіка твору має аналізуватися за допомогою інструментарію соціальної філософії, а не як стилістична особливість, що дасть реальне прочитання потенціалу впливу на аудиторію.

4. Ще одним важливим нюансом для сучасного розуміння фентезі та його потенціалу є подолання стереотипів як суспільного, так і наукового характеру. Термін «фентезі» зазнав трансформації в процесі подолання радянської ідеології, проте досі відчуває на собі імперський вплив, що зумовлює застосування світоглядних аспектів постколоніальної практики і методології під час вивчення і розкодування потенційних текстових впливів.

Створення новітньої методології дослідження як жанру фентезі окремо, так і фантастики в цілому, обов'язково має врахувати подолання стереотипної опозиції між фантастикою та реалізмом, що часто є надуманим конфліктом ідео-

логічного змісту. Імовірно також, що ця опозиційність є новим варіантом давнього світоглядного конфлікту, зумовленого прагненням домінування у масовій свідомості, що можна бачити, зокрема в опозиційності між класицизмом і романтизмом, а також між постмодернізмом та світоглядним вектором, що приходить йому на зміну.

5. Дослідження фентезі і фантастики в цілому має бути неупередженим, тому потрібне чітке усвідомлення історичної тягlosti і структурних особливостей. Зокрема, визнання, що фантастика має давню природу і не є «молодим» жанром, що й зумовлює існування розгалуженої жанрової системи в межах фантастичної парадигми, неможливої, якби фантастика справді була «молодим» жанровим утворенням. Завдяки тривалому напрацюванню традиції фантастика та її піджанри мають потенціал поєднання у подвійні жанри як у межах масової літератури, так і з типовими реалістичними жанрами, що є цілком нормальним, а не унікальним явищем.

Новітня методологія дослідження фантастичного потребує розуміння і чіткого бачення відмінностей між творами, які можна віднести до «фантастики-прийому» та до «фантастики-концепту» для визначення базових структур твору та його змістової складової та реального місця у жанровій системі. Саме тому твори всієї фантастичної парадигми, що мають у собі актуалізовані архетипи та міфологічні символи, якнайкраще можуть бути прочитані через систему концептів, які постають як знання, структуровані у світоглядні фрейми, та мають чіткі втілення у психологічних образах та поведінкових і світоглядних моделях, які можуть бути досліджені під час аналізу художнього твору.

Якщо визначати базові зв'язки фентезі, що також матиме вплив на застосовані у дослідженні інструменти пізнання, то цей жанр насамперед має зв'язок із чарівними казками завдяки архетипній подібності та лицарськими романами через популярність системи персонажів і застосування квеста (подорожі) як одного з головних ініціальних сюжетів.

Завдяки синкретичності сучасного мистецтва, фентезі може проявити себе у двох парадигмах – «літературі див» і «літературі жахів» (і тоді це вже не буде питома фентезі, оскільки отримає насичення постмодерними мотивами), що на пряму визначає структурні особливості творів, типологію персонажів, базові конфлікти, стилістику і потенціал прояву архетипів, що обов'язково має бути враховане під час визначення методології дослідження того чи іншого твору.

Список літератури:

1. Білоус П. Вступ до літературознавства : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
2. Брандіс Є. Сучасна фантастика в соціальних аспектах. *Радянське літературознавство*. 1984. № 8. С. 56–59.
3. Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози : морфологія, семіотика, рецепція : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 423 с.
4. Калитяк В. Еклектика жанрів у романі Вікторії Гранецької «ТілоТМ». *Трибуна молодих. Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 3 (55). С. 453–463.
5. Качак Т. Б. Особливості жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017–2018. № 4. С. 229–240.
6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : Паіс, 2005. 368 с.
7. Літературознавча енциклопедія. у двох томах / автор-укладач Ю. Ковалів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / редкол. : Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. Київ : Академія, 2006. 752 с.
9. Овдійчук Л. Пенталогія Марини Павленко : жанрово-стильові особливості. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. 2014. № 227. Т. 239. С. 94–99.
10. Олійник С. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олеса Бердника : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2009. 167 с.
11. Олійник С. Побутування фантастичного у сучасній українській прозі. *Синopsis : текст, контекст, медіа*. 2013. № 3–4. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/67> (дата звернення : 2024.09.25).
12. Стужук О. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX–XX ст.) : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.06. Київ, 2006. 176 с.
13. Філоненко О. Ренесансно-бароковий «магічний код» у британській літературі (на матеріалі творів кінця XVI–XX століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Миколаїв, 2017. 250 с.
14. Хороб С. Жанрові особливості української фантастики кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2017. 234 с.
15. Smith, K. (1993). *The Fabulous Realm. A Literary-Historical Approach to British Fantasy 1789–1990*. Metuchen, New York : Scarecrow Press.
16. Todorov, Tzvetan. (1970). *Introduction a la litterature fantastique*. Paris: Le Seuil.

Deviatko N. V. THE RESEARCH METHODOLOGY OF THE FANTASY GENRE FROM SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ASPECTS

The article is devoted to the problems of researching the fantasy genre in modern literature. The main goal of this article is to outline the issues that arise when determining the research methodology of novels of this genre. First of all, the term genre is defined in this article. This item is global for understanding the phenomena of modern mass literature. The article analyzes the transformation of the fantasy genre. These processes affect the change in the structure of the novels, their themes, and ideological problems. In the text of the article, the main characteristics of "literature of horror" and "literature of miracles" are updated. These two trends have fundamentally different worldview structures and potential impacts on the reader. The scientific work examines the formation of a fantastic paradigm as a "metagenre" and its conflict and dialogical relations with realism and postmodernism. The article describes the formal and substantive differences between the texts of the fantastic paradigm and their influence on the reader, the formation of his personality, and worldview. The application of the methodology of the research of the fantasy genre in the socio-philosophical aspect, which makes it possible to track the potential effects of the texts on the reader, requires the researcher to take into account several important factors: 1) he must definite of the actual "genre matrix" with its variable and invariant parts; 2) the text of novel should be considered primarily as a model of the world, and not as a manifestation of the author's vision and style; 3) researcher must explore archetypes of the text with the help of social philosophy and in the context of returning to mythological sources; 4) it is vital to overcome the stereotypical conflict between science fiction and fantasy and fiction paradigm and realism, which is a contrived confrontation of an ideological nature; 5) the impartiality of the research can be achieved by realizing that fantastic paradigm is not a "young" genre and has ancient tradition. This tradition allows authors to work in dual genres. This process is the norm for the fantastic paradigm. A clear distinction between "fantasy reception" and "fantasy concept" is necessary for the ejective research methodology. All this determines what tools and methodological techniques the researcher will use when working with the books of the fantastic paradigm.

Key words: *fantasy, fantastic paradigm, myth, modern literature, mass literature.*

Калиновська І. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ЯКОВА МАЙДАНИКА

У статті розглядаються вербальні і невербальні засоби творення комічного в графічних творах Якова Майданика, канадського письменника, художника-карикатуриста українського походження, чий творчий спадок став важливою складовою українсько-канадської культурної спадщини. Для опрацювання фактичного матеріалу застосовується метод дистрибутивного аналізу; метод інтерпретації допомагає розшифровувати смисли, закладені у компонентах графічних творів.

Дослідження особливостей творення комічного в українсько-канадських графічних виданнях Якова Майданика є важливим, оскільки поглиблює наше розуміння українсько-канадської літератури, дозволяє виявити особливості взаємодії української та канадської культур, надає цінні матеріали для вивчення процесів культурної адаптації і збереження національної ідентичності українців у Канаді.

Творення комічного в аналізованих графічних творах проявляється на трьох рівнях: персонажному, сюжетному та мовному. Автор майстерно поєднує ці рівні для досягнення максимального комічного ефекту. Персональний рівень включає зовнішність головного героя, риси його характеру, думки та ситуативні висловлювання. Сюжетний рівень охоплює опис ситуацій, авторські коментарі. Мовний рівень складає низку вербальних засобів, їх деформування, фонетико-орфографічні особливості мовлення персонажів. Комічність контекстуально обумовлена і базується на контрастах, перебільшених реакціях героїв, абсурдності ситуацій, надмірній деталізації. Для створення комічного ефекту автор використовує вербальні й невербальні засоби. Вербальні засоби творення комічного включають англіцизми, запозичення з німецької, польської мов, діалектизми, вульгаризми. Використання невербальних засобів, таких як знаки пунктуації та шрифту, сприяє творенню комічних ефектів. Важливою рисою комічного в графічних творах є його виражений національний характер.

Ключові слова: графічний твір, вербальний засіб, невербальний засіб, комічне, творення комічного.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві зростає інтерес до вивчення творчого доробку письменників діаспори, які своєю творчістю збагачують культурний простір країни проживання та водночас зберігають і розвивають національні традиції. У цьому контексті особливої уваги заслуговує постать Якова Майданика – канадського письменника, художника-карикатуриста українського походження, чий творчий спадок став невід'ємною частиною українсько-канадського культурного надбання. Автор майстерно поєднав гумористичні й сатиричні оповідання з власними ілюстраціями (карикатурами та коміксами), і в такий спосіб створив унікальний синтез вербальних і невербальних засобів для творення комічного з метою викриття суспільних недоліків та їх виправлення через сміх, що демонструє важливість використання комічного

як інструменту соціальної критики та культурної рефлексії.

Вивчення особливостей творення комічного в українсько-канадських графічних творах Якова Майданика є актуальним, оскільки дозволяє розкрити специфіку взаємодії української та канадської культур у художньому просторі, збагачує наше знання українсько-канадської літератури, надає цінний матеріал для вивчення процесів культурної адаптації та збереження національної ідентичності українців в Канаді. Як зазначає О. М. Калита, сприйняття вербально виражених форм комічного значною мірою залежить від екстралінгвальних факторів, зокрема історичних, соціальних, національних та індивідуальних умов, які суттєво впливають на формування, розвиток і функціонування концептуальної та мовної картини світу певного етносу [4, с. 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Підґрунтям для дослідження графічних творів Якова Майданика є, насамперед, публікації канадської науковиці Л. Цимбалюк-Челядин, яка аналізує внесок автора в канадську комікс-культуру та його роль у відображенні досвіду іммігрантів та української ідентичності в Канаді [10]. У дисертаційному дослідженні вчена застосовує мульти-модальний підхід, поєднуючи традиційні методи аналізу з використанням цифрових платформ, що дозволяє глибше вивчити роботи Якова Майданика та їх значення для збереження української культурної спадщини [11]. Авторка також пропонує інноваційний інтерактивний веб-сайт як додатковий інструмент для читачів і дослідників, сприяючи активній взаємодії з культурними артефактами та подальшому вивченню творчості Якова Майданика.

У контексті дослідження творчості Якова Майданика важливим є внесок Д. Фаркавця, який у своїй праці зосереджується на аналізі літературного доробку письменника та його ролі у розвитку української літератури в Канаді [8]. Науковець концентрується на текстуальному аналізі творів Майданика, зокрема серії про вуйка Штіфа Табачнюка, і розглядає їх в контексті соціально-культурних умов української діаспори початку ХХ століття. Дослідник аналізує внесок Якова Майданика у формування унікального українсько-канадського літературного стилю, який поєднує елементи української народної традиції з реаліями життя українських іммігрантів у Канаді.

У нашій попередній праці акцентовано увагу на необхідності ґрунтовного дослідження творчого спадку Якова Майданика як джерела для літературознавчого, історичного, культурологічного осмислення історії української еміграції в Канаді. Ми проаналізували особливості творення образу українських першопоселенців Канади на початку ХХ століття у творах Якова Майданика, передумови його творення та популярність у середовищі тогочасної української спільноти Канади [2].

Вивчаючи сутність комічного, ми з'ясували, що його джерелом є видозміна змісту, значення, порушення міри, створення ілюзії. Так, у графічних романах творення комічного ґрунтується на контрастах, на невідповідності форми й змісту, й проявляється загалом у реакціях головних героїв на неочікувані ситуації, бажанні здаватися кращими, ніж вони є насправді, перебільшеній реакції персонажів, безглуздості ситуації, їх непотрібній деталізації, подвійних тлумаченнях, повтореннях, іронії [3].

У контексті графічних творів можна аналізувати реалізацію комічного на таких рівнях: сюжетному, персонажному та мовному [1]. Сюжетний рівень охоплює прийоми, пов'язані з розвитком подій, ситуаціями та авторськими ремарками. Персональний рівень фокусується на характеристиках героїв, їхній зовнішності, думках та ситуативних висловлюваннях. Мовний рівень включає широкий спектр лінгвістичних засобів: від стилістичних та лексичних прийомів до фонетико-графічних особливостей та мовної гри. Важливо зазначити, що найкращий комічний ефект досягається через синергію цих рівнів, де різноманітні прийоми та засоби взаємодіють, створюючи багатомірний контекст.

Мета статті полягає у визначенні вербальних і невербальних засобів творення комічного в українсько-канадських графічних творах Якова Майданика. Матеріалом дослідження слугують такі видання автора, як: «Вуйкова книга. Річник Вуйка Штіфа в рисунках Я. Майданика» [6] та «Вуйко Ш. Табачнюк і інші нові, короткі оповідання. Поверх 100 ілюстрацій автора» [5]. Основні завдання статті: проаналізувати рівні реалізації комічного; дослідити вербальні засоби творення комічного; вивчити невербальні засоби творення комічного в українсько-канадських графічних творах Якова Майданика.

Для вивчення графічних видань застосовуватимемо метод спостереження, аналіз і синтез. Для відбору досліджуваних вербальних засобів використовуватимемо метод дистрибутивного аналізу. Метод інтерпретації слугуватиме для аналізу вербальних і невербальних засобів творення комічного у досліджуваних графічних виданнях.

Виклад основного матеріалу. Д. Фаркавець підкреслює, що українські іммігранти в Канаді перенесли з собою традиції гумору та сатири, створивши низку гумористично-сатиричних журналів, які відображали різні аспекти суспільного життя [8]. Дослідник виділяє три ключові фактори, що сприяли розвитку комічного в українсько-канадській літературі: природну схильність українців до гумору, психологічну потребу в «сміху крізь сльози» та соціологічну необхідність критики суспільних недоліків. Ці чинники стали передумовою для створення такого популярного персонажа як вуйко Штіф Табачнюк, який уособлював образ українських першопоселенців у Канаді початку ХХ століття [8].

Яків Майданик створює комічний ефект вже іменем головного героя досліджуваних графічних творів, вуйко Штіф Табачнюк, майстерно поєднуючи елементи мовної гри та етнічної самоіденти-

фікації. За спостереженням А. Павловської [9], кожна частина імені несе гумористичне навантаження: «вуйко» натякає на невдачу, негідного звертання «містер»; «Штіф» – це кумедно спотворене англійське «Steve», що висміює незграбні спроби неосвіченого іммігранта асимілюватися в Канаді, а «Табачнюк» ідентифікує головного героя як українця.

Перша поява вуйка Штіфа Табачнюка в графічному творі Майданика – це майстерне поєднання різних комічних прийомів. Автор створює гумористичний ефект через контраст між серйозністю ситуації (еміграція до Канади) та безтурботністю героя. Комізм посилюється через надмірну деталізацію та абсурдність сцени прощання, де навіть домашні тварини плачуть. Діалог персонажів, сповнений діалектизмів та кумедних висловів, додає комічності ситуації:

(1) – *Вважай Стефане за жінку слюбну бото Канада, зароби гроші і вертай додому! – Євдошко кобіто мила! Не бануй саракоф тішици – ти знаєши жи я не спав під дурного хатов* [6, с. 3].

Вуйка Штіфа Табачнюка зображено на чорнобілих рисунках автора простими лініями без зайвих деталей. Це чоловік невисокого зросту, опецькуватий, з животом, чорним густим волоссям і рясними вусами, одягнений в простих одностонних штаних і сорочці, картатій шапці. Його беззуба посмішка і безтурботний вираз обличчя виказують його вдачу.

У графічних творах Якова Майданика комічність образу вуйка Штіфа Табачнюка яскраво проявляється через його постійні пригоди та невдачі в різних професіях (за словами вуйка, «різні троблі та й бадрованя»). Автор майстерно зображає комічні ситуації, використовуючи контраст між серйозністю обставин та легковажністю героя. Наприклад, коли Штіф втрачає всі гроші на біржі, його емоційна реакція подана з комічним перебільшенням:

(2) – *Мой не фульгуй, бо те задушу... всі цинти пішли! – Я брок! Мо-мо-мой...!* [6, с. 34].

Автор посилює комічний ефект, показуючи безтурботність Штіфа щодо власних невдач. Герой виправдовує свої промахи кумедними фразами та народними приказками, які відображають його характер. Інколи Штіф показує дулю, яка може бути символом його нескореної вдачі:

(3) *Так ми щось шептало, що твоя... Штіфе, не до крісла, а голова не до антиресу, ферштен?* [6, с. 34];

(4) *З вуйка фермер, як батіг з клоча* [6, с. 36].

Комізм образу Штіфа Табачнюка яскраво проявляється в його невідповідності нормам «поважного канадського товариства». Яків Майданик майстерно використовує контраст між грубуватим, неотесаним селянином та очікуваннями цивілізованого оточення для створення комічного ефекту. Смішні ситуації виникають через незнання Штіфом елементарних правил етикету, що підкреслюється репліками інших персонажів. Особливо комічним є те, що Штіф абсолютно не переймається реакцією оточуючих на свою поведінку:

(5) *Навіть краватки не вмєєш завязати як мені з тобов межи люди вийти?* [6, с. 72];

(6) *Скинь кашкет. Ти де в готели?* [6, с. 87];

(7) *І де ти небоженьку такий виховався? В Австрії чи то в Канаді тоді входило але не тут* [6, с. 87].

Яків Майданик майстерно використовує образ Штіфа Табачнюка для створення комічних ситуацій, які базуються на контрасті між самовпевненістю героя та його очевидною некомпетентністю, що ілюструє багаточаровість гумору автора. До прикладу, випадок, коли Штіф намагається виглядати експертом у техніці, не розуміючи принципів її роботи (8), чи спроба спростувати наукові факти про обертання Землі, яка базується на примітивній логіці та повному нерозумінні предмету (9). Це створює потужний комічний ефект, який посилюється через контраст між «авторитетним» тоном Штіфа та абсурдністю його аргументів:

(8) *Небоє Штіфи машиніста а не понімаєши ані ніц, – темний єє як табака в розі* [6, с. 60];

(9) *Таже якби той світ мав розум – тоби не крутивсі!* [6, с. 65].

Ненаситний апетит Вуйка Штіфа Табачнюка є ще одним джерелом комізму в графічних творах. Автор майстерно використовує цю рису для створення гумористичних ситуацій, які не лише розважають читача, але й розкривають характер персонажа. Комічність цієї риси підкреслюється через контраст між надмірним споживанням їжі Штіфом та турботливими, але марними застереженнями його дружини:

(10) *Вважай на свою середину щобиєс був на завтра здоров* [6, с. 55].

Схильність вуйка Штіфа до алкоголю є невичерпним джерелом комічних ситуацій, в які потрапляє головний герой. Автор майстерно використовує цю рису для створення смішних сцен, які одночасно розважають читача і відображають соціальні проблеми українських емігрантів. До прикладу, комізм ситуації при виконанні ремонт-

них робіт посилюється через внутрішній монолог Штіфа:

(11) *Дзізус крайці! Цалий «Губерман» гезьди а цей Цютабак екби незнав і слова не скаже – фе! І не гріх дару божого? Бренді – бігме вона! Ато нарід темний дурнісінько стоїт і марнуєсі. І де ту рихт* [6, с. 11].

Комічність ситуації досягає піку, коли п'яний Штіф відмовляється залишати будинок господаря. Ця фраза не лише смішна своєю абсурдністю, але й іронічно відображає прагнення героя до кращого життя:

(12) *Не піду, за мільйони не піду звідси бо мені ліпше як ксьондзови в краю або – ясновельможному панови...* [6, с. 14].

(13) *Штіф ю но гуд! Ю но джентлемен заберайтеся* [6, с. 13].

Щодо вербальних засобів творення комічного у графічних творах, необхідно підкреслити, що не завжди можна легко зрозуміти значення деяких лексичних одиниць, оскільки вони відображають поєднання кількох мовних явищ одночасно. Читачеві можуть знадобитися знання англійської мови, вміння трактувати українські діалектизми чи базові знання польської та німецької мов, оскільки Штіф Табачнюк – український іммігрант Канади з Галичини, яка на початку ХХ століття була під владою Австро-Угорської імперії, де офіційними мовами була німецька, угорська, подекуди польська та хорватська. Наприклад:

(14) *Гадей місці! Ю ферштен і форніс, а мі ворк і дацол. Містир ферштен ногінт в гавзі – гі орайт фела авсайд – ю нов...* [6, с. 10];

(15) *Вони дрінк Дзян? Коман ю санаматан лейзі босе – дрінк! А як сі цураєш то їж цютабаку. Я відкліную батлі!* [5, с. 13].

Л. Цимбалюк-Челядин звертає увагу на те, що глибший аналіз творів Якова Майданика розкриває витончену гру слів, яка підкреслює інтертекстуальність та тісне переплетіння української та англійської мов, характерне для мовлення перших українських переселенців того періоду. Автор вправно застосовує методи перекладу, стилізації та пародії у вигаданому листуванні та діалогах карикатурних персонажів, створюючи таким чином унікальне мовне взаємопоєднання [7].

Аналіз показав, що автор використовує широкий спектр вербальних засобів в мовленні головного героя Штіфа Табачнюка разом зі знаками пунктуації (здебільшого знаками оклику) та варіювання розміром шрифту, для створення комічного ефекту, які включають:

- транслітеровані англіцизми: *ізі (easy), ю (you), ворк (work), мен (man), кеш (cash), піг (pig), мембер (member), форінер (foreigner), крейзі фулз (crazy fools), ю нов (you know), смарт вумен (smart woman), олайн (all right)* тощо;

- адаптовані англіцизми з українською вимовою та словотвірними змінами: *відклінути (помити від clean), пейда (зарплата від pay day), батля (пляшка від bottle), завордувати (замовити від order), бадрувати (турбуваєм від bother), квітувати (звільнятися від quit), вордель (порядок order), вачуй (будь уважним від watch out), фоні (жарту, веселоці від funs)* та ін.;

- запозичення з німецької мови: *галішен (galischen – галицький), ферштен (verstehen – розуміти), ай-цай! (ein-zwai! – раз-два!), марширен (marschieren – марширувати), Нідер-ауф! (Nieder auf! – Встань! Піднімися!), Гальт! (Halt! – Зупинися! Стій!)* тощо;

- полонізми: *ціхо (cicho – тихо), ніц (nic – нічого), ксьондз (ksiądz – священник), їдзене (jedzenie – їжа), єден (jeden – один)* тощо;

- канадизми: *санаматан (негідник), губерман (урядовець, офіційна особа), кводир (quarter – канадська монета 25 центів); ярд (yard – ярд);*

- діалектизми (переважно галицький діалект): *вуйко (дядько), шкарадний (негарний), кобіта (жінка), бета (торба, мішок), гальба (склянка), нендза (надокучлива людина), ббанувати (жалкувати), писок (обличчя), подлук (згідно), закапарити (зіпсувати), лайдак (невдаха, нероба), сарака (бідолаха), бігме (їй Богу!),* та ін.;

- вульгаризми: *крейзі (crazy), стули морду, шареп (shut up), кнур старий, колода лінива, до холери, не гавкай, свиня стара, худоба, слоню, шкаріде мерзенна, кигу лінивий, гною оден* тощо.

Для комічного ефекту автор неодноразово використовує деформування слів, на зразок: *тилігентний (інтелігентний), манігрант (іммігрант), манігрантка (іммігрантка), талгани (хулігани), но* (від англійського *no*, яке у вимові має бути *ноу*), при цьому основне значення лексичних одиниць не змінюється. Наприклад:

(16) *Гишки ввійдуть але тот ціз санаматан тилігентне їдзене. Євдоха гадає жи вона мудра невер!* [6, с. 46];

(17) *Не кажи Штіфане, але Штіф, бо це Канада. Не тра аби нарід знав жи ти дурна манігрантка* [6, с. 17].

Висновки. У досліджуваних графічних творах комічне формується на трьох рівнях: персональному, сюжетному та мовному, які автор майстерно поєднує для досягнення найкращого

комічного ефекту. Персональний рівень відображає зовнішність головного героя, риси його характеру, внутрішній світ та спонтанні висловлювання. Сюжетний рівень включає описи ситуацій, авторські коментарі. Мовний рівень охоплює широкий спектр вербальних засобів, їх деформування, фонетико-орфографічні особливості мовлення головних героїв. Комічність контекстуально обумовлена і ґрунтується на контрастах, перебільшеній реакції головних героїв, безглузді ситтуацій, надмірній деталізації. Для ство-

рення комічного ефекту автор використовує вербальні й невербальні засоби. Вербальні засоби творення комічного включають іншомовні слова-англіцизми, запозичення з німецької, польської мов, діалектизми, вульгаризми. Вживання невербальних засобів (знаків пунктуації, шрифту) сприяє творенню комічних ефектів. Важливою рисою комічного в графічних творах є його виражений національний характер, що відкриває перспективи для подальших досліджень у цьому напрямку.

Список літератури:

1. Івасишин М. Р. Мультиmodalність англomовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри. 2019. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/dis_ivasyshyn.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
2. Калиновська І. Творення образу українських першопоселенців в українській канадській літературі. *Канадознавство: суспільні та філологічні візії*: колективна монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 71–109.
3. Калиновська І., Коляда Е., Калиновська М. Творення комічного в канадських графічних романах фонетичними і графічними засобами. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. № 4. С. 24–27.
4. Калита О. М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 214 с.
5. Майданик Я. Вуйко Ш. Табачнюк і інші нові, короткі оповідання. Поверх 100 ілюстрацій автора. Вінніпег: The New Pathway Publishers Ltd, 1959. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/27586/file.pdf> (дата звернення: 21.09.2024).
6. Майданик Я. Вуйкова книга. Річник Вуйка Штіфа в рисунках Я. Майданика. Saskatoon: Ukrainian Canadian Historical Publications, 1974. URL: <https://diasporiana.org.ua/mistetstvo/majdanyk-ya-vujkova-knygarichnyk-vujka-shtifa-v-rysunkah-ya-majdanyka/> (дата звернення: 21.09.2024).
7. Цимбалюк-Челядин Л. Вуйко Штіф пише додому. *Листи кохання з минулого: як залицялися, зустрічалися та одружувалися українці в Канаді*. Kule Folklore Centre, University of Alberta. 2019. URL: <https://loveletters.artsrn.ualberta.ca/uk/home/story-page?entity=269> (дата звернення: 21.09.2024).
8. Farkavec D. J. Maydanyk's Contribution to Ukrainian Canadian Literature. Master of Art thesis, University of Manitoba. 1983. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21766/file.pdf> (дата звернення: 22.09.2024).
9. Pawlowsky A. A. Jacob Maidanyk as Social Critic. *Ukrainian Canadian Literature in Winnipeg: a Socio-Historical Perspective, 1908–1991*. PhD dissertation, the University of Manitoba. 1997. URL: https://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp03/NQ32887.pdf?oclc_number=145428369 (дата звернення: 24.09.2024).
10. Sembaliuk Cheladyn L. N. Forgotten Immigrant Voices: the Early Ukrainian Canadian Comics of Jacob Maydanyk. *Journal of Graphic Novels and Comics*. 2019. Vol. 13. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21504857.2019.1666020> (дата звернення: 24.09.2024).
11. Sembaliuk Cheladyn L. Maydanyk's Memories: a Juxtaposition of Time and Space. Doctor of Philosophy Thesis, University of Alberta. 2023. URL: <https://loveletters.artsrn.ualberta.ca/en/home/story-page?entity=269> (дата звернення: 25.09.2024).

Kalynovska I. M. VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF COMIC EFFECT CREATION IN UKRAINIAN-CANADIAN GRAPHIC WORKS OF YAKIV MAYDANYK

The article examines the verbal and non-verbal means of comic effect creation in Ukrainian-Canadian graphic works of Yakiv Maydanyk, a Canadian writer, cartoonist of Ukrainian origin, whose artistic legacy has become an integral part of Ukrainian-Canadian cultural heritage. The method of distributive analysis is used to process the research material; the method of interpretation helps decode the meanings embedded in the components of graphic works.

The study of the peculiarities of comic effect creation in Ukrainian-Canadian graphic editions by Yakiv Maydanyk is important because it deepens our understanding of Ukrainian-Canadian literature, allows us to reveal the peculiarities of the interaction of Ukrainian and Canadian cultures, and provides valuable materials

---

for studying the processes of cultural adaptation and preservation of the national identity of Ukrainians in Canada.

Comic effect creation in the analysed graphic works is manifested on three levels: character, plot and language. The author skilfully combines these levels to achieve the maximum comic effect. The character level includes the appearance of the main character, his character traits, thoughts and situational statements. The plot level covers the description of situations, the author's comments. The language level consists of a number of verbal means, their deformations, phonetic and orthographic features of characters' speech. Comic effect creation is contextually determined and based on contrasts, exaggerated reactions of characters, absurd situations, excessive detailing. To create a comic effect, the author uses verbal and non-verbal means. Verbal means of comic effect creation include anglicisms, borrowings from German and Polish, dialectisms, and vulgarisms. The use of non-verbal means such as punctuation and font helps to create comic effects. An important feature of comic effect in graphic works is its distinct national character.

Key words: *graphic work, verbal means, non-verbal means, comic effect, comic effect creation.*

Орлова О. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Мокляк О. І.

Полтавський державний аграрний університет

ХУДОЖНЯ ІНТРИГА У ПРОЄКЦІЯХ ЧИТАЦЬКИХ ОЧІКУВАНЬ

Стаття присвячена аналізу художньої інтриги як одного з елементів структурної побудови літературного твору. До традиційного розгляду інтриги як рушія розвитку сюжетної дії пропонується аспект читацького сприйняття художнього тексту, розроблений представниками феноменології та рецептивної естетики. Підходи до художньої інтриги як аспекту читацького сприйняття дають змогу розширити уявлення про поняття інтриги, визначити нові різновиди та функції залежно від горизонтів читацьких очікувань. Потракткування художньої інтриги простежуються на матеріалах розвідок зарубіжних та вітчизняних дослідників, що відкривають нові перспективи аналізу. У статті розглянуто поняття сюрпризу (Л. Клісміт, В. Ліоцакіс), що виконує роль непередбаченого читачем ефекту у вигляді вчинку, дії, коментаря, повідомлення. На прикладах романної літератури (А. Мердок «Чорний принц») та новели (П. Меріме «Кармен») ілюструються моменти підготовки й розвитку інтриги з метою створення та поглиблення читацьких емоцій у процесі художнього сприйняття. Інтрига як рушій сюжетної дії здатна уповільнювати або прискорювати перебіг подій за допомогою різних засобів: переривання сюжету, зупинка та уповільнення дії, помилковий напрям, драматична іронія, передрікання, загадкові заголовки та епіграфи. Важливим для розгортання інтриги є особа наратора, від стратегії якого залежить читацьке сприйняття художнього тексту. У статті зроблено висновок про залежність динаміки читацьких реакцій від емоційності оповідача, що підтверджує психологічну функцію інтриги. Рецептивні почуття читачів формуються як емпатія чи антипатія до персонажів твору та їхніх вчинків. Так автор грає на емоціях читачів, поглиблюючи одні, гальмуючи інші. Подальші дослідження художньої інтриги автори планують продовжити в руслі психологічного впливу на читацькі рецепції.

Ключові слова: інтрига, сюжет, читацькі очікування, інтерпретація, сприйняття, авторський сюрприз, нарація.

Постановка проблеми. Інтрига є одним із літературних структурних компонентів, який організує сюжет твору та водночас слугує засобом активізації читацької уваги, справдженню читацьких очікувань. Важливим аспектом сучасних літературознавчих студій, присвячених проблемі поетики художнього твору, зокрема сюжетним елементам, є врахування комунікативної природи літератури, її здатності викликати психологічний, емоційний, естетичний відгук у читача. Як зазначає М. Зубрицька, «категорія читача опинилася в полі зору практично всіх літературознавчих шкіл та напрямів і стала пунктом перехрестя найоригінальніших теоретичних ідей у літературно-критичній думці ХХ століття» [3, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних довідникових виданнях художню інтригу визначено як складне, напружене перепле-

тання подій, пов'язане із зіткненням інтересів між персонажами [5, с. 433]. Зауважимо, що ця дефініція розкриває сутність саме сюжетної інтриги, пов'язаної із розвитком дії, конфліктами, характерами персонажів. Зарубіжні вчені В. Брюер, Г. Дітевег, Р. Дж. Герріг, Л. Клісміт, В. Ліоцакіс, А. Смутс, Е. Тан пропонують інші акценти в потрактуваннях художньої інтриги, пов'язані з читацькими очікуваннями й читацькими інтенціями. На багатоаспектності інтриги наголошують у своїх дослідженнях українські науковці, зокрема А. Вихлюк, Л. Кицак, К. Худик та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд залежності розвитку інтриги від процесу читацького сприйняття та від читацьких очікувань. Школа рецептивної естетики, спираючись на ідеї психологічної теорії О. Потєбні, визнає активну роль читача в діалогічному процесі сприйняття

художнього тексту, оскільки саме він «одухотворює його власними очікуваннями, уявою, почуттями» [6, с. 58].

Виклад основного матеріалу. Теорія літературної комунікації методологічно перегукується з герменевтикою – вченням про розуміння сенсу висловлювання, про інтерпретацію літературного твору, що передбачає присутність суб'єкта-інтерпретатора. Теоретик герменевтики Г.-Г. Гадамер функціональність літератури пояснював взаємодією горизонтів автора та читача. «Поняття літератури, – писав учений, – не існує без урахування того, хто її сприймає. Буття літератури – це мертве існування якогось відчуженого буття, яке симультанно входить у дійсний світ переживань пізніших епох. Навпаки, література як така є втіленням функції духовного успадкування і охорони традицій, і у кожному сучасності вона вносить свою приховану історію» [2, с. 156]. Розуміння літератури як «втіленої функції» підкреслює її функціональну спрямованість, творчий, духовний характер та запрограмованість суб'єктної свідомості сприйняття. Можна з повним правом стверджувати, що функціональні підходи мають багато спільного з методологією герменевтики та феноменології.

Англійський дослідник Р. Дж. Герріг акцентує увагу на зв'язках інтриги з розповідними стратегіями автора та читацькою рецепцією, наголошуючи на залежності від читацьких очікувань. Він пише, що інтрига виникає внаслідок «браку знань читача про якийсь особливо важливий момент у розповіді» [8, с. 79]. Інтригу вчений визначає не тільки як сюжетний елемент, а й як сильне почуття реципієнта в очікуванні розв'язки подій. Автор керує читацькими емоціями, уповільнюючи чи прискорюючи розвиток дії у творі. Суголосну думку висловлюють науковці Е. Тан, Г. Дітевег, вказуючи на залежність сюжетної напруги від читацьких очікувань [13].

Л. Клісміт, В. Люцакіс пропонують разом з інтригою використовувати поняття авторського сюрпризу, оскільки інтрига є засобом формування ефекту несподіванки. Нерідко всі очікування читачів щодо подальшого розвитку сюжету різко змінюються сюрпризом, і це призводить до нових сплесків емоцій. Ю. Івата чітко розмежує ці поняття, зауважуючи, що сюрприз як окремих момент розвитку інтриги зорієнтований на короткочасне враження, тоді як «інтрига враховує і підтримує увесь процес читання художнього твору» [9, с. 24]. Дослідник звертає увагу на емоції здивування, радості, суму, яким притаманна

раптовість виникнення й водночас швидке згасання. Інтрига ж викликає почуття прогресивного типу – напруження, тривогу, страх. Нерідко ефект напруженості пов'язаний із приховуванням певної інформації про мотиви поведінки персонажів, із поворотами сюжету.

Інтрига може формуватися за допомогою різних засобів, але найбільш поширеним є ретардація, що виражається через переривання сюжету, зупинку та уповільнення дії, помилковий напрям, драматичну іронію, передрікання (створення атмосфери), загадкові заголовки. Л. Клісміт наголошує, що інтрига – це «результат структури та особи», підкреслюючи рівноправність побудови сюжету з усіма навмисними уповільненнями та значення наратора [10].

Розповідач створює інтригу доступними йому засобами, оскільки він знає про події набагато більше, ніж читач. Розповідь від першої особи веде оповідач – учасник або свідок подій, наближений до автора. Іноді події висвітлюються від третьої особи, тобто відстороненим від головних персонажів розповідачем, який лише фіксує дії протагоніста. Розрізняють оповідь, сконцентровану на одному героєві, та всеосяжну, коли в колі уваги наратора перебуває вся система подій твору. Літературознавці А. Виклюк і К. Худик (2020), розглядаючи особливості інтриги в романі Дена Брауна «Втрачений символ», наводять приклад інтриги-жаху в поєднанні з короткочасною інтригою-загадкою, напруга сприйняття яких майстерно дирижується оповідачем: «Langdon stopped abruptly. Now he saw the blood. My God! The severed wrist appeared to have been skewered onto a spiked wooden base so that it would stand up. A wave of nausea rushed over him. Langdon inched closer, unable to breathe, seeing now that the tips of the index finger and thumb had been decorated with tiny tattoos. The tattoos, however, were not what held Langdon's attention. His gaze moved instantly to the familiar golden ring on the fourth finger» [1, с. 205]. Емоційність наратора підготувала читачів до кривавої картини і підказала нову загадку золотої каблучки, про яку вже згадувалося у творі раніше.

У цьому прикладі яскраво вираженою є психологічна функція інтриги, яку вважають головною чимало вчених. Так, американський дослідник В. Брюер знаходить в інтризі «суміш болю та насолоди», «солодку тривогу» [7, с. 109], оскільки очікування читача завжди пов'язані з глибоким зануренням в особисті стосунки персонажів, з прагненням дізнатися, що буде далі та чим закінчиться твір. Читач живе почуттями та емоціями

персонажів, своєю чергою автор керує читацькими переживаннями. Гама емоцій читача пояснюється почуттями страху та задоволення, які органічно поєднує в собі художня інтрига. Отже, інтрига може бути зовнішньою (сюжетна, фабульна) і внутрішньою – залежною від душевних переживань персонажів.

Психологічний аспект художньої інтриги знаходиться в центрі досліджень П. Вордерера. Запропонована вченим теорія «напруги» полягає в перенесенні психологічних висновків на художній твір. За спостереженнями психолога, рецептивні почуття читачів, що виникають у процесі розвитку подій, формуються як емпатія чи антипатія до персонажів твору. Автор грає на емоціях читачів, поглиблюючи одні, гальмуючи інші, тим самим створюючи сюжетну та психологічну інтригу. П. Вордерер пояснює емоційні реакції на розгортання подій у творі механізмом очікування, коли «небажаний результат (або подальший розвиток) здається ймовірним (або якщо бажаний результат здається малоімовірним)» [14, с. 235]. Психологічну теорію художньої інтриги в межах дихотомії «бажання-розчарування» розробляє американський дослідник сучасної літератури А. Смутс. Його позиція суттєво відрізняється від попередньої концепції, зокрема в тлумаченні категорії невизначеності як значущого елемента, а також у поглядах на умови створення інтриги. А. Смутс наполягає на домінуванні прагнень читача бути активним у момент небезпеки чи жахів, бажань подолати перешкоди чи напругу разом зі своїми героями. Учений пише, що читацькі емоції посилюються за допомогою кульмінаційного загострення, проте можуть призвести до неабиякого «розчарування від сильного бажання впливати на результат неминучої події» [12, с. 284].

У розгортанні інтриги важливу роль відіграють художня деталь, підказка, знаки. Розкодування цих знаків залежить насамперед від уваги й підготовленості читача, його інтелектуального досвіду. Водночас і наратор може утаємничувати сенс певних деталей або подій, приховуючи сутність, роблячи ще загадковішою сюжетну історію, до розгадки якої прагне читач. Психологічне напруження читача, його невизначеність і тривога здебільшого входять у завдання автора, у його творчий задум задля створення емоційної сюжетної напруги й читацького занурення у твір. Завершення розвитку інтриги у творі орієнтоване на головне – ефект задоволення читача від розв'язання всіх загадок і знаків, що супроводжували сюжетну оповідь.

Отже, інтригу літературних творів слід розглядати у двох аспектах: як сюжетну побудову, пов'язану із розвитком дії та всіх інших сюжетних елементів, та як психологічний принцип впливу на емоційність читача, тобто як чинник художнього сприйняття літературного тексту.

Різновиди художньої інтриги виокремлюють залежно від місця розвитку сюжетної дії, від жанру, від нараторської та психологічної стратегії автора. Розвиток сюжетної дії набуває в художньому творі уповільнення або прискорення – ретардації або перипетії. Інтрига увиразнюється ретардацією зазвичай у детективних та пригодницьких творах, якщо ж подієва канва обрамлює психологічний, філософський чи інший головний зміст, то автори вдаються до прискорення. У романі А. Мердок «Чорний принц» йдеться про подію-інтригу – вбивство, яке ретельно описує головний герой. Інтрига посилюється в тій частині твору, де про злочин послідовно розповідають усі дійові особи трагедії. Кожен наратор по-різному висвітлює події, намагаючись вигородити себе і звинуватити Бредлі Пірсона – головного героя. Ефект невизначеності, нерозгаданості залишається до кінця твору, і це вказує на відмінність жанру інтелектуального роману від детективного.

Теоретики літератури виокремлюють інтригу залежно від літературного напрямку (романтичну, символічну), від авторської емоційності (комедійну, героїчну), від сюжетної дії (коротко- та довготривалу, інтригу-загадку, інтригу-сюрприз). Психологічний аспект розгляду інтриги доповнює цей ряд поняттями, пов'язаними із читацьким сприйняттям: атмосферна інтрига, хибна інтрига, драматична іронія, інтрига-проорокування. Також особливого значення надають ретардації та її різновидам: анулюванню, сповільненню й перериванню сюжету.

Слід відзначити важливість авторських заголовків та епіграфів, які створюють умови для формування й розвитку інтриги будь-якого типу. Загалом важко виділити літературну інтригу в чистому вигляді, оскільки зазвичай різноманітні прийоми, поєднуючись, створюють одну напружену ситуацію. Л. Кицак уважає, що тільки взаємозв'язок авторських прийомів «може наділяти твір різними відтінками напруження та з кожним кроком вибудовувати непохитну зацікавленість твором» [4, с. 60]. Типологія інтригтворення допомагає зрозуміти авторську манеру побудови композиції, сюжету та хронотопу твору, його ідейний задум, емоційність і нараторську стратегію.

Розповідна інтрига або довготривала формується протягом усього розгортання подій, від початку твору, коли автор окреслює головну проблему чи загадку, до поступового викладення фактів-розгадок. Читачі моделюють власні здогадки, які або спростовуються ходом розвитку дії, або підкріплюються. Загалом розповідна інтрига цілком залежить від розвитку сюжетної дії, яка розгортається відповідно до авторської концепції конфліктів і характерів персонажів. Для читачів важливо, щоб горизонт їхніх очікувань справдився, був вартий розв'язання інтриги, тому автор твору нерідко використовує крутий поворот сюжетної лінії.

У художніх текстах трапляється також так звана короткотривала інтрига, яка здатна викликати афект – сильну емоційну реакцію читача. Сприяє емоційному відгуку реципієнта провокуючий, напружений, але короткий момент розповіді. Це може бути недовге протистояння, або гостра нетривала дискусія між героями. Розповсюдженим прийомом короткотривалої інтриги є незавершений, відкритий фінал розділу або ж напруження ситуації в кінці твору, що викликає бажання продовжувати читати історію, аби дізнатися про подальші події.

Інтрига-жах розрахована на емоційну реакцію читача, більш прямолінійну, ніж у попередніх різновидах формування інтриги в художніх творах. Використовується тоді, коли читач очікує на появу жаклих моментів, або навпаки – коли не очікує. Ефект несподіванки багаторазово посилює інтригу, коли цього вимагає логіка розвитку сюжету та загальної концепції твору. Слід зауважити, що П. Меріме звертався до інтриги жакхів, але робив це виключно в інтересах історичного чи пригодницького сюжету, підпорядкованого не стільки емоційному впливу на читача, скільки міфологічному чи історичному контексту. За приклад можуть слугувати новели «Венера Ільська» та «Локіс», де розгадка інтриги підготовлена системою підказок, натяків, багатозначних образів.

Аналізуючи інтригу-загадку, звертаємо увагу на традиційність цього варіанта інтриги, оскільки він найчастіше трапляється в детективних романах і трилерах. Загадка як прийом присутня в усіх видах літературних інтриг, у чистому ж вигляді характеризується навмисним приховуванням автором певних деталей, подій, характеристик під час розвитку сюжету. Читач може лише створювати власні версії, будувати свої гіпотези.

Усі види інтриг мають спільні художні прийоми розгортання і впливу. Прийом замовчування дося-

гається завдяки приховуванню певних елементів сюжету, що робиться з метою збереження головної сюжетної таємниці. Грою з читачем називають прийом паузи, коли автор навмисно уповільнює розкриття інтриги. Письменник ніби підготував читача до розв'язки загадки й раптом різко перериває розповідь, переключаючи увагу на інші предмети чи події. Нерідко такі паузи зумовлені загальною композицією твору, зокрема, якщо у творі декілька сюжетних ліній. Подібні паузи використовує П. Меріме в новелі «Кармен», коли розповідач заглиблюється в описи власної мандрівки, а не в події, пов'язані із життям головних героїв – Кармен і Хосе.

Використання назв творів чи розділів, а також епіграфів може слугувати розгортанню інтриги через кодування подальших подій або головного секрету. У тій же новелі «Кармен» епіграф твору «Жінка гірка, ніби жовч, але втішною двічі буває: в ліжку, коханкою, і на смертному ложі» сигналізує про криваву розв'язку, про смерть героїні.

Класичним для розвитку інтриги в художньому творі є прийом перипетій – різких, несподіваних сюжетних поворотів, які змінюють очікувану сюжетну лінію, змушуючи події розгортатися загадково та непередбачувано. Сюжетні несподіванки супроводжуються відповідним антуражем, коли автор створює певну атмосферу, що теж традиційно пов'язано з інтригою. Автор змальовує картини природи, інтер'єру, реалістичних, романтичних чи фантастичних ландшафтів, що допомагає читачеві зануритися у світ головних подій твору.

Висновки. Отже, інтрига як спосіб організації сюжетної дії є важливим художнім поняттям для розуміння поетики літературного твору, його композиції, логіки авторської концепції щодо характерів героїв, зовнішніх та внутрішніх конфліктів. Навколо інтриги, тобто своєрідної взаємодії між персонажами, зазвичай сконцентровано всі події твору, які організуються таким чином у певну систему. Крім того, сучасні літературознавці, зокрема представники рецептивної естетики, надають великої ваги інтризі у формуванні горизонтів читацького сприйняття. Особливої ролі набуває наратор, який може утаємничувати сенс певних деталей або подій, приховуючи сутність, роблячи ще загадковішою сюжетну історію, до розгадки якої прагне читач. Психологічний аспект розгляду інтриги доповнюється читацькими рецепціями, коли особливе значення надається ретардації та її різновидам. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні сюжетної інтриги в контексті психології читацького сприйняття, яке завжди є більш особистісним і вибагливим.

Список літератури:

1. Виклюк А. О. Худик К. Г. Особливості видів інтриги у романі Дена Брауна «Втрачений символ». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 4. Ч. 3. С. 201–208.
2. Гадамер Г.-Г. *Истина і метод*. Київ : Юніверс, 2000. 464 с.
3. Зубрицька М. *Номо legends: Читання як соціокультурний феномен*. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
4. Кицак Л. *Художня природа інтриги в детективах. Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 7-8. С. 60–62.
5. *Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Т. 1*. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
6. Потебня О. *ПОЕТИКА, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесности)*. Харків : Априорі, 2022. 136 с.
7. Brewer, W. (1996). The Nature of Narrative Suspense and the Problem of Rereading *Suspense: Conceptualizations, Theoretical Analyses, and Empirical Exploration* / ed. Vorder, Wulff and Friedrichsen. P. 107–127.
8. Gerrig, R. J. (1993). *Experiencing Narrative Worlds: on the Psychological Activities of Reading*. Yale University Press. 288 p.
9. Iwata, Y. (2009). *Creating Suspense and Surprise in Short Literary Fiction: a Stylistic and Narratological Approach*. Department of English School of Humanities. The University of Birmingham. URL: <http://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/284>
10. Klismith, Lydia R. (2014). *Suspense, Structure and Point of View: Building Surprise in Fiction* Departmental Honors Projects. 12. URL : <https://digitalcommons.hamline.edu/dhp/12>
11. Liotsakis, V. (2019). Why Arrian wrote the *Indicē*: Narrative suspense as a defense of Alexander/Rivista di *Filologia e Istruzione Classica*. 128 p.
12. Smuts, A. (2008). The Desire-Frustration Theory of Suspense. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 66:3. P. 281–290.
13. Tan, E., Diteweg, G. (1996). Suspense, Predictive Inference, and Emotion in Film Viewing. *Conceptualizations, Theoretical Analyses, and Empirical Exploration* / ed. Vorder, Wulff and Friedrichsen. 149 p.
14. Vorderer, P. (1996). Toward a Psychological Theory of Suspense in *Suspense: Conceptualizations, Theoretical Analyses, and Empirical Exploration* / ed. Vorder, Wulff and Friedrichsen. 231 p.

Orlova O. V., Moklyak O. I. ARTISTIC INTRIGUE IN PROJECTIONS OF READER EXPECTATIONS

Artistic intrigue is analyzed in the article as an element of the structural construction of a literary work. Intrigue is traditionally considered as a mechanism for the plot's action development, but it is proposed to analyze the aspect of the reader's perception of the artistic text developed by representatives of phenomenology and receptive aesthetics. The study of artistic intrigue as an aspect of reader perception expands the concept of intrigue, defines new varieties and functions depending on the horizons of reader expectations. Interpretations of artistic intrigue can be traced in the materials of the works of foreign and domestic researchers, this opens up new perspectives of analysis. The concept of surprise (L. Klismith, V. Liotsakis) is considered in the article, a surprise plays the role of an effect unforeseen by the reader in the form of an act, action, comment, message. The moments of preparation and development of intrigue are demonstrated on the examples of a novel (A. Murdoch «The Black Prince») and a novel (P. Merime «Carmen») with the aim of creating and deepening the reader's emotions in the process of artistic perception of the work. Intrigue as a driver of plot action can slow down or speed up the course of events with the help of various means: interrupting the plot, stopping and slowing down the action, false direction, dramatic irony, foreshadowing, enigmatic titles and epigraphs. The image of the narrator is important for the development of intrigue, because the reader's perception of the work depends on his strategy. A conclusion about the dependence of the dynamics of reader reactions on the narrator's emotionality completes the article, which confirms the psychological function of intrigue. Receptive feelings of readers are formed as empathy or antipathy to the characters of the work and their actions. In this way, the author of the work plays on the emotions of the readers, deepening some, inhibiting others. The authors see further research prospects in the development of the psychological aspect of intrigue.

Key words: *intrigue, plot, reader's expectations, interpretation, perception, author's surprise, narration.*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-94.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/07>**Вірченко Т. І.**

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Козлов Р. А.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ АСПЕКТИ БІОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Стаття присвячена осмисленню теоретичної моделі біографічного нарису, реалізованої Борисом Грінченком у низці студій, шляхом аналізу логіки структурування, змістового контенту, зауважень рецензентів. У статті проаналізовано науково-популярні видання для малоосвічених, наукові розвідки, ювілейні видання, видання для вшанування пам'яті з погляду змісту, структури, функціональної ролі; встановлено трансформації обраної теоретичної моделі; розкрито реакцію тогочасної критики на появу біографічних нарисів Б. Грінченка. Для досягнення мети використано жанровий, сюжетний, наратологічний аналізи та метод рецептивної естетики.

З'ясовано, що попри орієнтацію на різного реципієнта всі тексти, включені до об'єкту дослідження, мають ознаки науково-популярного біографічного жанру другої половини XIX століття. Представленість митця в літературному процесі доби є підставою для написання його біографії. Від упізнаності автора залежить досягнення очікуваних результатів: увиразнення значення його творів для народу або розкриття аспектів його таланту. Б. Грінченко дотримувався часової дистанції з об'єктом наукової уваги задля об'єктивності й неупередженості. Як дослідник він проводив методологічно грамотну підготовчу роботу: опрацьовував першодруки, рукописи, епістолярій, спогади сучасників тощо. Більшість біографічних текстів структуровані: спостерігається поділ на розділи за хронологічним принципом. За наявності матеріалу спостерігається реконструкція робочого дня письменника, опис стосунків із рідними, окреслення умов формування характеру тощо. Останній розділ, на думку Б. Грінченка, має увиразнювати внесок письменника в мистецтво і значення його спадщини для народу. Не обходилося і без інкрустації доступних для читача дефініцій базових наукових понять у контексті творчості письменника, як-от «театр», «актор», «жарт», «драма», «трагедія», «опера» (у праці «Іван Котляревський»).

Ключові слова: Борис Грінченко, біографіка, українське письменство, нарис.

Постановка проблеми. Історичні події, які переживає Україна останні десять років, позначились не лише на економічній і політичній сферах, а й на соціально-культурній комунікації, дослідницьких пріоритетах у гуманітаристиці, і тому, за словами В. Попика, біографіка «посідає чільне місце у свідомості доволі широкого людського загалу, особливо його активних читачів» [18, с. 20]. Реципієнти чекають на твори, у яких буде осмислений досвід попередніх поколінь, «що за свою сутністю не відходить у минуле, а навпаки, у найважливіших своїх смислах акту-

лізується в умовах сьогодення, стає досвідом, активно звернутим обличчям до майбутнього» [18, с. 28]; постаті, чия діяльність буде підпадати під наукове осмислення, мають поставати без ««забронзовілої» статичності та ідеалізації, навпаки – у безперервному русі, драматизмі життєвих колізій, у неминучих помилках і складних суперечностях внутрішнього розвитку особистості, у невдоволенні собою, сумнівах і безкінечних пошуках» [18, с. 29]. Додаткові обов'язки покладаються й на тих дослідників, хто працює на ниві біографістики, адже потрібно виробити тео-

ретично і методологічно оптимальні алгоритми дослідження, реконструювати моделі комунікації авторів із читачами, увиразнити аспекти й етапи історичних здобутків біографіки.

У цьому контексті життєписи українських письменників, складені Борисом Грінченком, важливі для вивчення, оскільки є свідченням покоління невої пам'яті; репрезентують адаптацію наративних структур, зважаючи на потреби реципієнта. Окрім того, окреслення методології біографічного оповідання є перспективним матеріалом для увиразнення історії становлення жанрів біографіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавча діяльність Б. Грінченка була й лишається не в пріоритеті дослідників. Серед причин цього явища – виразне зміщення пріоритетів, зокрема помітною є посилена увага вчених до педагогічної діяльності письменника та його внеску в словникову справу. Окрім того, Грінченко-критик інколи надміру зосереджувався на тих, кого варто означити як «другорядних письменників»: «Наполегливо й послідовно Б. Грінченко виступав проти недолугих авторів-графоманів, які своїми писаннями тільки принижували рідну літературу» [1, с. 78]. Разом із тим часова дистанція дає літературознавиці можливість висновувати: «Нині не все у прискіпливих роздумах Б. Грінченка видається справедливим і правильним. Тому його оцінки творів друго- і третьорядних письменників важливі насамперед як реакції сучасника на літературний процес, що, як відомо, містить у собі все написане й опубліковане в певний період – від творів першого ряду до книжок масової літератури у сприйнятті їх читачем і критикою» [1, с. 80]. В. Яременко вважає, що літературознавча спадщина Бориса Грінченка вимагає введення до наукового обігу жанру літературознавчої панорами, зміст якої дослідник окреслює так: «Загальний огляд літературознавчого ландшафту – картин, художніх творів, наукових праць, історичних подій і боротьби за ідеал, у прикладанні до спадщини Б. Грінченка» [23, с. 110]. Окреслює грінченкознавець і завдання наступним поколінням дослідників – «реставрувати літературний процес, яким він був насправді і яким бачив його Б. Грінченко як історик літератури» [23, с. 122].

Цінними в контексті розвитку теорії літератури є праці дослідників, метою яких є осмислення літературознавчої термінології в наукових і публіцистичних текстах Б. Грінченка (Кравченко, 2003) та введення в науковий обіг раніше не опублікованих праць. Так, аналізуючи статтю Б. Грінченка

«Регулювання натхнення» (1893), І. Руснак віднашла раціональне пояснення ефективності багатогранної діяльності митця: «Виразно сформульовано висновок: деструктивно організована робота над художнім твором неодмінно породжуватиме напруження духовних колізій, що вкрай виснажуватиме митця психічно і фізично. Відтак кожен художник слова відповідальний за вибір методів роботи, як і за власний талант загалом. Енергія натхнення не містить чогось ірраціонального чи містичного, а народжується шляхом мобілізації всіх духовних і фізичних спроможностей, тобто наполегливою працею. Б. Грінченко безапеляційно наполягав, що його метода творчої праці сприяє довголіттю художньо обдарованої особистості» [19, с. 242].

Огляд наукових праць, присвячених літературознавчій діяльності Б. Грінченка, дає підстави твердити, що на сьогодні біографічні праці письменника і його внесок у розвиток біографіки не лежать у фокусі дослідницької уваги, натомість загалом згадуються в окремих статтях просвітницького характеру. Як-от Н. Богданець-Білокаленко, яка характеризує таку літературу: «У біографічних нарисах Грінченка у доступній формі описував маловідомі факти з життя письменників. Він їх називав оповіданнями, адже адресатом його розповіді був народний читач» [2, с. 40]. Зважаючи на це, постає необхідність і осмислення жанрових меж біографічних праць Б. Грінченка.

Постановка завдання. Отже, мета дослідження – осмислити теоретичну модель біографічного нарису, яку Б. Грінченко реалізував у низці творів, шляхом аналізу логіки структурування, змістового контенту, зауважень рецензентів.

Матеріалом дослідження стали праці, які доцільно групувати за призначенням: *науково-популярні видання для малоосвічених* («Оповідання про Євгена Гребінку», 1892; «Іван Котляревський, український письменник», 1891; «Григорій Квітка, український письменник», 1892; «П. О. Куліш. Біографічний нарис», 1897; «Оповідання про Івана Котляревського», 1902); *наукові розвідки* («Степан Руданський», 1889; «Маркіян Шашкевич», 1893; «Леонід Іванович Глібов (1827–1893). Біографічний нарис», 1900; «А. Ю. Кримський, як український письменник», 1903; «Петро Кузьменко», 1907; «Олександр Тищинський», 1896); *ювілейні видання* («Г. М. Куліш. Ганна Барвінок. З нагоди сорокаріччя її літературної діяльності», 1901); *видання для вшанування пам'яті* («Писання Трохима Зінківського», 1893). Оскільки для виконання завдань

цієї статті стилістичні та орфографічні нюанси авторського мовлення не є критичними, усі цитати і назви творів наводяться в перекладі або адаптації сучасною українською мовою.

Для досягнення мети використано жанровий, сюжетний, наратологічний аналізи і метод рецептивної естетики. Комплексне використання цих методів на основі принципів доцільності, уможливило простеження змістової структури біографічних праць Б. Грінченка, окреслення їхнього функціонального навантаження, урахування рецепції видань тогочасною критикою.

Виклад основного матеріалу. *Теоретичний засновок. Жанрові очікування.* В. Чишко стверджує, що в Україні зародження і становлення біографіки припадає на ХІХ століття, коли автори зосереджували свою увагу на видатних поста- тях минулого, обираючи для зображення їх жанр історичного нарису. Ці студії з біографічними елементами та матеріали до біографії переважно виконували просвітницьку функцію, «дозволяли ввести нові дані про історичну постать, але не претендували на повне дослідження» [22, с. 112]. У підрозділі монографії «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України», присвяченому становленню біографічного жанру в українських землях від найдавніших часів до ХІХ ст., дослідник не згадує біографічних опові- дань Бориса Грінченка, що посилює актуальність уваги до обраного нами в цій розвідці наукового матеріалу.

Жанрові визначення, обрані Борисом Грін- ченком, дають підстави твердити, що його тек- сти переважно репрезентують *історико-літера- турний життєпис*, у межах якого в ХІХ столітті зароджувався «майбутній розподіл на художньо-біографічний напрям, що формує в новий час біо- графічну художню літературу, і науково-популяр- ний біографічний жанр» [22, с. 163]. Становлення цього жанру – як закономірний розвиток культури й освіти людства – передбачає, що оповідь буду- ється шляхом опису задля «образного пізнання дійсності через пізнання людини, її внутріш- нього світу. В центрі уваги життєпису – людина як об'єкт, особистість, лідер, герой або антигерой, його мета – пізнавально-дидактичний вплив на суспільство із переважанням дидактичного, мора- лізаторського змісту» [22, с. 163].

Т. Воропаєва виокремила низку критеріїв, за якими може оцінюватися історична особистість, достатньо впливова для змін у державі, житті нації тощо. І хоча деякі критерії видаються сино- німічними або уточнювальними, загалом це дієва

пропозиція, застосування якої ілюструє й актуалі- зує той факт, що постать Бориса Грінченка сама заслуговує на біографічну реконструкцію, і пояс- нує його вибір персоналій для життєписів. До таких критеріїв належать: «1) особистий вибір у <...> суспільно значущій ситуації; 2) ідеальна представленість (“інобуття”) особистості в інших людях; 3) творчість; інноваційна, наднормативна, надситуативна, неадаптивна активність; 4) осо- бисті вчинки та діяння <...> як прояв патріотизму, громадянськості тощо; 5) трансляції ключових для розвитку суспільства ідей, <...> цінностей; 6) подвижництво і героїзм; 7) особиста самопо- жертва, зумовлена вищими суспільними та духо- вними цінностями» [4, с. 63–64].

Структура життєписних оповідань, нарисів. Борис Грінченко створює низку праць у жанро- вому діапазоні від історико-літературного нарису до літературного портрету. Окремі студії автор починає із міркувань, які дають можливість рекон- струювати розуміння ним умов для створення біографічних розвідок, їхнього функціонального навантаження і головні застереження. Безумовна включеність митця в історико-літературний про- цес – підстава для написання його біографії: «Руданського не можна оминати в історії україн- ської літератури, і тому дуже бажаними були б як видання його творів, так і написання його біогра- фії» [13, с. 211]. Також своєю місією Б. Грінченко вважає висвітлити життя тих, хто «малопомітний, малознаний, але дуже корисний й дорогий робіт- ник»: «Часом це люде з талантом, та не мають вони тієї вдачі, що запомагає талантові виявитися в повній повні і заставити людей говорити про себе, або не дадуть їм сього зробити якісь надзви- чайні нещасливі пригоди; здебільшого ж се люде не блискучі, але щирі робітники: їм дороге й любе те діло, на чолі якого їх талановитіші й щасливіші товариші зазнають голосної слави» [14, с. 310].

Перша теза біографічного начерку «П. А. Кулиш» викристалізує засадничий теоретичний підхід Бориса Грінченка до біо- графіки: науковцю потрібна дистанція в часі від об'єкта свого дослідження задля досягнення об'єктивності, вичерпності, точності: «Ми не збираємося писати біографії Кулиша. Його життя надто близьке ще до нас, результати його діяль- ності далеко ще не визначилися, щоб можна було це зробити з достатньою повнотою і певністю» [5, с. 3]. Функціональне призначення біографій актуальне й нині: розуміння особистості, спосіб нагадування основних віх її життя, а значить – збереження в пам'яті для наступних поколінь.

Розкриваючи становлення белетризованої біографії «Писання Трохима Зіньківського», Сидір Кіраль доводить, що вона писалася майже рік: розпочата не раніше середини січня 1892 року і завершена на початку року наступного [16]. Ідея створення життєпису, безперечно, була на часі, але першим сформулював її, певно, київський дякон, а згодом священник на Бердянщині Лука Скочковський. Підготовчі етапи передбачали збір рукописів, листів, спогадів і свідчень різних людей. Перелік документальних і недокументальних джерел біограф навів у передмові до тому, розмістивши там і подяки 14 особам, які «або присилали згадки про його та його рукописи, або взагалі клопоталися про видання та кошти на його. Дуже жалкуємо, що не могли здобути права надрукувати всі ті імена повно» [21, с. VII], тож усі вони були подані криптонімами, нині вже розшифровані науковцями.

Але наукова удача не завжди на боці дослідника, і в разі браку таких матеріалів автор широко зізнається: «Утім, на жаль, ми поки що не маємо достатньої кількості матеріалів для написання цієї біографії» [13, с. 211].

Усі біографічні праці Бориса Грінченка структуровані, окрім нарисів, присвячених Пантелеймонові Кулішу, Степанові Руданському, Агатангелові Кримському. Кожна праця містить від трьох до шести розділів з назвами і без. Автор послідовно дотримується логіки структурування, де перший розділ («Дитячі літа» / «Вдома» / «Дитинство») завжди присвячений вписуваності постаті в покоління роду, зокрема й зауваженням щодо соціального статусу, умов формування характеру, стосунків з рідними, читацьких інтересів та інших визначальних світоглядних чинників. Виняток становить праця «Маркиан Шашкевич», де перший розділ присвячено розлогу викладу суспільно-політичних, історичних умов відходу Галичини до Австрії. Фінальним акордом цієї частини стало окреслення ролі М. Шашкевича, «який був для русинської Галичини не тільки першим письменником, який писав нар[одною] мовою, але й першим демократом» [12, с. 233].

Характеристика причетності до роду тісно перемежується із констатацією стосунків у родині. У нарисі «Ганна Барвинокъ. По поводу сорокалѣтїя ея литературной дѣятельности» це реалізовано так: «Наша письменниця в дитинстві була улюбленицею всієї сім'ї – як батьків, так і братів і сестер.

Батько пані Куліш хоч і вчився в Київській духовній академії, але був великим прихильни-

ком Вольтера. Загалом за розумом і освітою він був значно вище малоосвіченого борзенського панства того часу. Він служив повітовим комісаром і маршалком. Мати письменниці, з роду Риб і Селевичів, донька козацького сотника, відома була як знаменита господиня, наділена значним природним розумом і поетичним м'яким характером. Улюбленою її лектурою були переклади романів Вальтера Скотта. Цікавилася вона також ледве започаткованою тоді новою малоруською літературою» [6, с. 1–2].

Увираження стосунків з рідними відбувалось, здебільшого через лаконічну констатацію, як, наприклад, у «життєписному оповіданні» «Григорій Квѣтка, українській письменниці»: «Не дуже весело було на світі. Батько в Грицька був ласкавий, любить дітей. – але ж у батька свого клопоту багато і зрідка він з дітьми буває. Мати в нього була розумна, освічена пані, але ж гордовита та сувора. Не дуже ласкава була вона до дітей та й до Грицька» [20, с. 5].

Дружні стосунки з Трохимом Зіньківським і опрацювання значної кількості матеріалів сприяли реконструкції дня часів дитинства Трохима: «Встав уранці, з'їв чого та гайда з дому; до обід пробігав, виголодавсь, прибіг, пообідав та й знову на вулицю (хіба мати коли спинить, звелівши що зробити) <...> На вулиці всякі іграшки: паці, м'яч, свинка, коні, довга лоза, шкопирта, а врешті й кулачки <...> Трохим був завзятий перебієць, – завсігди починав перший і виходив з бою останній» [21, с. X].

За наявності фактів щодо знакової книжки, яка мала вплив на формування особистості, ці факти наводились: «Потрапила Євгеніві до рук “Енеїда”, що написав Іван Котляревський. Енеїда так зацікавила його, що він довго не покидав її, кілька разів перечитав і все говорив про неї» [8, с. 6].

До важливих факторів, що впливають на світогляд і творчість, Б. Грінченко зараховує особисте життя, а в праці «Степан Руданский» підкреслює неможливість визначити їхній вплив: «Ми не знаємо, чи в селі чи в місті він народився; не знаємо також і того, як жилося йому в дитинстві» [13, с. 211]. Проте за можливості майже відразу веде оповідь про «першу сумну невдачу поета»: «Це було, звичайно, кохання, перше кохання; але не пахуче й радісне, освітлене променями тріумфальної юності, а сумне, важке» [13, с. 212].

Прикметно, що для Бориса Грінченка було важливо надавати елементи опису зовнішності персони і називати риси характеру. Так, наприклад, Євген Гребінка постає в тринадцятилітньому віці:

«Гарний, чепурний хлопчик, з веселими ласкавими очима, з кучерявим волоссям» [7, с. 7]. Зовнішність Маркіяна Шашкевича подано в динаміці, коли митець говорив про рідну мову: «Його бліде худорляве обличчя, схоже на обличчя молодої дівчини, з тонким маленьким носом, з відкинутим назад світло-русявим волоссям над високим лобом пожвавлювалося, його зазвичай сумні блакитні очі горять тоді вогнем наснаги, між бровами з'явилися дві глибокі складки, що надавали цьому обличчю вигляду якоїсь грізної відваги» [12, с. 242].

Основні розділи праць присвячені вписуванню постаті митця в контексти. Так, спостерігаємо послідовний виклад фактів з опертям або на місця перебування персони, або на провідних рід діяльності. Наприклад, у «житєписному оповіданні» «Іван Котляревській» наявні такі частини: «Семінарія», «Без притулку», «Полтавське життя».

Увага до еволюції світогляду письменника найвиразніше й найпослідовніше представлена в нарисі «П. А. Кулишъ»: «Досі ми розглядали зміни тільки в історичних поглядах Куліша. Ці зміни викликали найбільшу до себе увагу і найбільш жорстку полеміку, хоча і не так різко змінилися, як видавалося на перший погляд. Значно більш різкий поворот відбувся в поглядах Куліша на народну масу і на роль інтелігенції в культурному розвитку цієї маси» [11, с. 31].

Останній розділ праць зазвичай присвячений міркуванням щодо внеску спадщини письменника в літературу, її унікальності та значення для народу. У «житєписному оповіданні» «Іван Котляревській» він називається «За що ми повинні поважати Котляревського». Серед основних заслуг автор називає те, що Котляревський навчив людей писати українські книжки. Заслугу творчості Г. Квітки-Основ'яненка біограф також мислить у контексті популяризації рідної мови: «Квітка написав свою Марусю та інші повісті й показав, що українською мовою можна писати і про поважне, і про жалобне. Та ще краще можна написати, ніж якою іншою мовою. З того часу почали українську мову поважати більше. Багато людей почало нею писати. Ті книжки простий народ розумів, бо писано їх рідною йому простою українською мовою. І ті книжки освічували і освічують темний народ, роблять його розумнішим. І тому, що так сталося, Квітка поміг своїми писаннями, і за се ми повинні поважати його й пам'ятати так саме, як і Івана Котляревського» [20, с. 39]. Прагнучи чіткості викладу, Б. Грінченко послідовно нумерує заслуги В. Шашкевича, зараховуючи до них «писання чистою народною мовою

книг, які мають посунути вперед освіту, – складає «Читанку» для навчання в школах, перекладає на мужицьку мову Євангеліє, говорить по-народному проповіді», 2) «внесення духу народництва в малоросійську писемність та суспільство в Галичині»; 3) «відношення галицької писемності до загальноукраїнської та пропагування своїх ідей про це» [12, с. 264–265].

Унікальний змістовий контент окремих видань. Дискусійні виступи рецензентів. Надісланий наприкінці 1889 року до «Київської Старовини» огляд творчості Степана Руданського донедавна лишався в рукописі й побачив світ лише в новітньому «Зібранні творів» [13]. В огляді творчості поета дослідник демонструє добру обізнаність з відомими і темними ділянками життєпису автора, аналізує його місце в літературному розвитку, виокремлює домінуючі аспекти стилю і світоглядних переконань, які відображають його самобутність – особисту і національну.

Подібний підхід, але без біографічних заглиблень автор застосовує і в нарисі «Гребінчині байки» [3, с. 44–60]. Завдяки уважному спостереженню за художньою деталлю і мотивацією поведінки персонажів увага науковця також фокусується на відображенні національних рис у творчості байкаря. Повніша оглядова історико-літературна стаття «Євген Гребінка, український письменник» згодом вийшла в літературному додатку до календаря товариства «Просвіта» на 1894 рік, поширюваному також окремо як збірка «Рідна стріха».

Окремими недорогими брошурами заходом товариства «Просвіта» у Львові вийшли белетризовані життєписи «Іван Котляревський, український письменник» (1891) і «Григорій Квітка, український письменник» (1892). Народнопросвітні за суттю і викладом, ці видання містять, окрім художньо переказаних біографічних відомостей про письменників, інформацію про важливі компоненти національної культури: книгодрукування, письменництво, театр, а також роз'яснення базових літературознавчих термінів: поезія, проза, роман, повість, оповідання, рима. У прикінцевих розділах обох видань автор підсумовує роль кожного з письменників у становленні української літератури і нації, доводить необхідність такого становлення на ґрунті освіти й писемності.

За два десятиліття таким же підходом скористається молодий дослідник Микола Плевако – автор першої біографії «Життя та праця Бориса Грінченка», яка структурно і стилістично подібна

до згаданих щойно популярних життєписів українських письменників, має такі ж поверховість і схильність до творення міфів, хоч і не викликала свого часу дискусій.

Гостро і швидко на життєпис Григорія Квітки-Основ'яненка відреагував Михайло Драгоманов розлогою рецензією з промовистим заголовком «Неправда – не просвіта» [15, с. 393–400]. Його закиди стосувалися передусім Грінченкової інтерпретації світоглядних засад творчості письменника, представлення його як україноцентриста. У якості аргументів рецензент наводив різноманітні джерела і свідчення, використання яких у такому виданні, безперечно, нашкодило б його доступності для непідготовленого читача. Водночас рецензент розпочинає і наукову дискусію про сутність художньої літератури: «Д[обродій] Чайченко каже, що такі писателі, як Квітка, “пишуть не про те, що справді є, а про те, що м о ж е б у т и”, – і в тім вартість їх писань. Це сказано незручно. Всякий може відповісти, що те, що може бути, може й не бути і що значить такі писателі видумують речі пусті. Д[обродій] Чайченко мусив сказати, що такі писателі, як Квітка, розказують про те, що с п р а в д і б у в а, х о ч н е п р е м і н н о з о д н о ю п е в н о ю л ю д и н о ю» [15, с. 399]. Як бачиться, Михайло Драгоманов протиставляє рецепцію реалістичного й нереалістичного письма, тоді як наведене Борисом Грінченком визначення стосувалося протиставлення художньої й наукової літератури.

Але цей дискусійний виступ рецензента варто розглядати тільки в контексті більшої культурно-політичної дискусії, що саме розпалювалася на сторінках галицьких часописів у 1892 році.

Особливе місце в науково-біографічних студіях Бориса Грінченка цього часу посідає постать Трохима Зіньківського. Рання смерть талановитого письменника й товариша наклала на Бориса обов'язок зберігати і популяризувати його скромну спадщину. Водночас підготовка біографії та її оприлюднена редакція в першій книзі «Писань Трохима Зіньківського» (Львів, 1893, друга книга – 1896) указують на сумлінність і вправність дослідника.

Відповідно до виробленого вже власного підходу, Борис Грінченко обов'язково представляв світоглядні переконання особи, чий життєпис складав. Із шести розділів, що охопили головні етапи становлення Трохима Зіньківського, він постає як «прихильник до волі цілковитий; він любив її фанатично і фанатично-ж ненавидів усякий примус». Водночас «він шукав с п р а в ж н ь о ї в о л і

людської і вмів показувати на примусові принципи там, де інші, приваблені позверховною формою, хотіли бачити здійснення визвольних принципів» [21, с. LII]. Серед таких принципів дослідник називає народолобство, національне самовизначення, конституційний федералізм, захист української мови. Цей останній, шостий, розділ біографії Трохима Зіньківського є немов алегоричним описом ідеального громадського діяча в розумінні самого біографа. Адже він поділяв ті ж самі принципи і поширював їх із не меншим завзяттям.

Народопросвітницький характер біографічних праць наприкінці 1890-х років усе менше тяжіє до описовості, натомість вимальовується все більша кількість аспектів, які стають предметом уваги дослідника. Одна за одною з'являються біографії Івана Котляревського (1898), Пантелеймона Куліша (1899), Леоніда Глібова (1900). Незмінним залишається переконання біографа в необхідності звертати увагу читача на темперамент героя, соціальне і культурне середовище, умови формування характеру. Саме ці аспекти й стали слабким місцем, на думку Григорія Коваленка, у біографії Івана Котляревського, виданій Полтавським губернським земством. Визнаючи, що основне коло її читачів – селяни та школярі, рецензент прихильно оцінює висвітлення особливих фактів і мову викладу, але разом із тим принципово не може погодитись із певною фальсифікацією: «Але нам здається, що не треба було вигадувати фактів з життя Котляревського, фактів можливих, але не опертих на джерелах. Таких вигадок знаходимо чимало в книжці, особливо там, де йде розмова про дитинний вік К-го та про його молодість» [17, с. 200]. Тому загальний висновок невтішний: «Висловимо бажання, щоби полт. земство, тративши громадські гроші на гононар і на видання, більше дбало про добрий зміст книжок» [17, с. 200].

Таке звинувачення в недбалому ставленні до фактажу образило біографа. У наступному ж номері «Літературно-наукового вісника» вийшла його відповідь «В справі рецензії на книжку Б. Грінченка “Іван Котляревський”». Проявом неготовності Бориса Грінченка вести фахову дискусію в означених теоретичних рамках свідчить його занурення в переказ умов написання праці і долання цензурних лещат. Замість навести джерела, опрацьовані для написання біографії Івана Котляревського, він продовжує вдаватися до необґрунтованих тверджень: «Але в моїй книжці розказано тільки такі факти, які справді були з Котляревським, але не “факти можливі”» [11, с. 40]. Водночас біографії зауважив, що в рецензії не

наведено конкретних фактів і цитат, які безпосередньо визначили негативну оцінку праці.

У біографічному нарисі «П. О. Кулиш» світоглядні чинники формування особистості митця не залишилися без уваги: зацікавленість «малоруськими» авторами, свідоме ставлення до української мови, а головне – еволюція історичних поглядів письменника.

Біографічний нарис про Леоніда Глібова підготовлений подружжям Грінченків у співавторстві. Текст графічно і змістово поділений на два розділи, де перший, авторства Марії (за підписом «М. Загірня»), висвітлює життєвий шлях письменника з виразними акцентами до роду, життєвих вражень дитинства, освіти, читацьких уподобань. Авторка, яка наживо, на прикладі чоловіка, спостерігала вплив учительської і чиновницької роботи на письменницьку долю, не оминала подібних дрібних фактів із життя героя книжки. Другий розділ, авторства Бориса, присвячено творчості байкаря, чий текст вписаний у світовий контекст; окрему увагу приділено орієнтації на байки Івана Крилова. Для дослідника було важливим встановити, наскільки байки є народними, адже «місцева природа, національні характери і почуття та, либонь, певна національна схильність до переважання конкретних ідей, а далі якомога більш народна форма – в цьому значення байки; сюжет же тут – річ навіть не другорядна» [10, с. 153]. Не оминув він увагою і твори митця в інших віршових жанрах.

Робота у співавторстві не завадила авторам досягнути цілісності біографії Леоніда Глібова, коли суспільно-історичними, особистими умовами пояснюються творчі успіхи або невдачі. Борис Грінченко, сповідуючи принцип об'єктивності, доволі безапеляційний у прикінцевих твердженнях: «Глібов, за розмірами свого таланту, звісно, не був першокласним поетом, який розкривав нові

широкі горизонти, прокладав нові шляхи до ідеалу краси та істини; але він все ж служив цьому ідеалу і дав нам справді поетичні образи» [10, с. 166].

Висновки. Отже, залучення широкої палітри біографічних праць Бориса Грінченка (науково-популярних для малоосвічених, наукових, ювілейних, видань для вшанування пам'яті) дає підстави твердити, що визначально відмінною їх рисою було призначення розвідок і, відповідно, стилістична орієнтація на широкого читача, часто малоосвіченого. Усі вони мають ознаки науково-популярного біографічного жанру, який зазнав становлення в другій половині XIX століття. Критеріями написання біографій письменників для Бориса Грінченка була включеність постаті в історико-літературний процес: для знаних митців – це інструмент увиразнення внеску, для малознаних – можливість продемонструвати їхній талант.

Методологічно Борис Грінченко був переконаний, що між дослідником і об'єктом студіювання має бути часова дистанція – це слугуватиме об'єктивності й неупередженості. Окрім того, написанню біографій має передувати тривала підготовча робота: опрацювання рукописів, епістолярію, спогадів сучасників тощо.

Біографічний текст має бути структурований; поділ на розділи має бути зумовлений хронологічною логікою. Без уваги не повинні лишатися реконструкція щоденної рутини, стосунки із рідними, умови формування характеру, зокрема читацькі вподобання, тощо. Останній розділ, закономірно, має висвітлювати внесок спадщини для мистецтва і значення для народу.

У майбутньому доцільно увиразнити, чим біографічні нариси відрізняються від ювілейних статей та статей до календаря «Просвіта», а також визначити канон українських письменників від Бориса Грінченка.

Список літератури:

1. Александрова Г. Борис Грінченко: рецепція «другорядних» українських письменників. *Слово і час*. 2013. № 12. С. 74–81.
2. Богданець-Білокаленко Н. Біографічні нариси Бориса Грінченка як джерело вивчення історії української літератури XIX ст. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 5. С. 38–41.
3. Вільхівський Б. Гребінчині байки. *Правда*. 1890. 1(1). С. 44–60.
4. Воропаєва Т. Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики. *Українська біографістика*. 2016. № 14. С. 50–70.
5. Грінченко Б. П. А. Кулишъ. Біографическій очеркъ. Черниговъ : Тип. губ. земства, 1899. 44 с.
6. Грінченко Б. Ганна Барвінокъ. По поводу сорокалѣття ея литературной дѣятельности. Черниговъ : Земская Типографія, 1901. 30 с.
7. Грінченко Б. Оповідання про Евгена Гребинку. С.-Петербургъ. 1902. 23 с.
8. Грінченко Б. Оповідання про Івана Котляревського. С.-Петербургъ : Типографія Училища Глухонемыхъ, 1902. 32 с.

9. Грінченко Б. А. Е. Крымский, как украинский писатель. *Кіевская старина*. 1903. № 1. С. 115–134.
10. Грінченко Б., Загірня М. Леонидъ Ивановичъ Глѣбовъ (1827–1893). Біографическій очеркъ. *Земскій сборникъ Черниговской губерніи*. 1900. № 3. С. 153.
11. Грінченко Б. В справі рецензії на книжку Б. Грінченка «Иванъ Котляревскій». *Літературно-Науковий Вістник*. 1899. № 8(10). С. 39–40.
12. Грінченко Б. Маркіян Шашкевич. У *Зібрання творів. Літературознавча спадщина. Кн. 1* (с. 224–266). Київ, 2021.
13. Грінченко Б. Степан Руданський. У *Зібрання творів. Літературознавча спадщина. Кн. 1*. Київ : КУБГ, 2021. С. 211–223.
14. Грінченко Б. Петро Кузьменко. У *Зібрання творів. Літературознавча спадщина. Кн. 2*. Київ : КУБГ, 2022. С. 310–324.
15. Драгоманов М. Неправда – не просвіта. У *Літературно-публіцистичні праці. Т. 2*. Київ. 1970. С. 393–400.
16. Кіраль С. Борис Грінченко – видавець та біограф Трохима Зіньківського. *Наука і сучасність*. 1999. № 4. С. 56–57.
17. Коваленко Г. Рец. на: Иванъ Котляревскій. Описаніе его жизни. *Літературно-Науковий Вістник*. 1899. № 7(9). 200 с.
18. Попик В. Біографіка у світі глобальних змін: перехрестя наукових студій та соціальних комунікацій. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм*. Київ. 2021. С. 17–58.
19. Руснак І. Борис Грінченко про способи регулювання творчого натхнення. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2021. № 27(4). С. 238–244.
20. Чайченко В. Григорій Квѣтка, українській письменникъ. Житєписне оповѣданє. Львів. 1892.
21. Чайченко В. Писання Трохима Зіньківського. Кн. 1. Львів. 1893. LXXII с.
22. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 240 с.
23. Яременко В. Наукова і епістолярна спадщина Бориса Грінченка. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 384 с.

Virchenko T. I., Kozlov R. A. LITERARY ASPECTS OF BORYS HRINCHENKO'S BIOGRAPHICAL WORKS

The article is devoted to understanding the theoretical model of the biographical essay realized by Borys Hrinchenko in a number of studies by analyzing the logic of structuring, content, and reviewers' comments. In the article have analyzed popular science publications for the poorly educated, scientific research, anniversary editions, and commemorative publications in terms of content, structure, and their functional role; established the transformations of the chosen theoretical model; finded out the reaction of the critics of the time to the emergence of B. Hrinchenko's biographical essays. To achieve this goal, genre, plot, and narrative analysis methods were used in conjunction with the method of receptive aesthetics.

It was found that despite their focusing on different recipients, all the texts included in the object of study have signs of the popular science biographical genre of the second half of the 19th century. The artist's representation in the literary process of the period is the basis for writing his biography. The achievement of the expected results depends on the author's recognition: emphasizing the importance of his works for the people or revealing aspects of his talent. B. Hrinchenko kept a temporal distance from the object of scientific attention for the sake of objectivity and impartiality. As a researcher, he carried out methodologically competent preparatory work: he studied original prints, manuscripts, epistolary, memoirs of contemporaries, etc. Most of the biographical texts are structured: they are divided into sections according to the chronological principle. If there is material available, the article reconstructs the writer's working day, describes his or her relationships with family, etc. The last section, according to Borys Hrinchenko, should emphasize the writer's contribution to art and the importance of their heritage for the nation. The author also inlaid definitions of basic scientific concepts accessible to the reader in the context of the writer's work, such as «theater», «actor», «joke», «drama», «tragedy» and «opera» (in the work «Ivan Kotliarevskiy»).

Key words: Borys Hrinchenko, biography, written Ukrainian literature, essay.

Волосянко І. В.

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано прикметні ознаки гендерно маркованої літератури з урахуванням тенденцій історико-культурного та суспільного розвитку. Гендерна проблематика – неоднозначне явище в літературознавчому процесі. До певного часу, а саме до ХХ ст., дослідження творчості репрезентованої жіночою письменницькою авдиторією, не користувалось особливою популярністю серед наукового загалу. Це явище було насамперед зумовлене, як зазначає дослідниця О. Шаф, тим, що «Прецеденти жіночого авторства сприймалися або як виняток, або з презумпцією меншовартості, тоді як літературний дискурс, представлений чоловіками, розцінювався як універсальний, що знімало потребу дослідження специфіки чоловічого письма» [13, с. 84]. Спроба утвердити та закріпити фемінні позиції у патріархальному світі яскраво оприявили себе в художній літературі на зламі ХІХ–ХХ ст., беззаперечно заявивши, що жінка-автор є повноцінним та повноправним суб'єктом мистецького процесу. Як зазначає літературознавиця Г. Улюра, «Гендерний підхід у вивченні літератури сьогодні артикулює проблему жіночого авторства, з іншого боку – провокує ідеологічне “перечитання” класичних текстів» [12, с. 8]. У науковій розвідці досліджено концептуальні ознаки «жіночої прози», диференційовано її за змісто-формовими та ідейно-тематичними ознаками на «масову» й «елітарну» літератури; зазначено, що стаття не є перешкодою до продукування жінками якісної, елітарної художньої продукції, адже багато високоестетичних художніх полотен створено саме жінками. Як зазначає літературознавиця О. Шаф у статті «Гендерне літературознавство в Україні: теоретико-методологічні зауваги», «гендерний підхід до прочитання літератури має бути паритетним щодо презентації маскулінності / фемінності в літературі й аполітичним, отже, має виявляти відмінність гендерного «менталітету» творчого суб'єкта, виражену в його тексті / письмі» [13, с. 85]. На нашу думку, варто оцінювати винятково «якість» художнього твору, не зважаючи на «статевість» його автора. Як слушно зауважила Г. Гордасевич (і нам цілком імponує її теза), – «В літературі я не визнаю поділу на чоловічу і жіночу прозу, є поділ на прозу хорошу і погану» [2, с. 45].

Ключові слова: гендер, елітарна літератури, жанр, «жіноча проза», маскулінність, масова література, стиль, фемінність.

Постановка проблеми. Поняття «жіноча проза» (споріднені з ним – «жіноча література», «жіноча поезія») стало предметом численних дискусій та літературознавчих студій. Щодо дефініції фемінно маркованої творчості дослідниця Г. Улюра, зазначає: «Жіноча література – це художні твори, створені жінками. Отже, жіноча література вміщає різні за стилем, жанром, видом, ступенем і мірою таланту та впливу на літературний процес тексти, котрі поєднані одним єдиним чинником – статтю автора» [12, с. 8]. Єдину проблему стосовно тлумачення поняття «жіноча література» науковиця вбачає в тому, і ми цілком з її тезою погоджуємось, що впродовж довгого періоду це словосполучення вживалося (а подекуди використовується і сьогодні) з кута зору оціночної категорії [12, с. 9].

Постановка завдання. Мета дослідження – окреслити теоретичні постулати поняття «жіноча проза» в сучасному українському літературному

процесі; дослідити проблемно-тематичні та жанро-стильові особливості жіночого письма, динаміку його формування та розвитку в контексті сучасного літературного процесу

Виклад основного матеріалу.

Літературознавиця Т. Гундорова зазначає, що «гендерно відмінне письмо – культурний факт», і акцентує, що про «статевість» письма можна говорити в тому разі, «коли у тексті особливий наголос робиться на тих ознаках, які традиційно пов'язані зі статтю» [3, с. 3], тобто активно оприявлюються «гендерні модуляції письма», продукуючи таким чином «фемінну» модель творчості» [3, с. 19]. Враховуючи специфіку діяльності, митець, який перебуває у стані творчого одухотворення, безвідносно до гендерної приналежності – андрогін (Мірча Еліаде). Відомий дослідник міфології, письменник Мірча Еліаде у праці «Мафістофель та Андрогін» – визначає андрогіна як відмінний гану-

нок індивіда, «в якому синтез обох статей породжує нову свідомість, вільну від протиставлення, – йдеться, так би мовити, про чуттєву довершеність, породжену активною присутністю обох статей». [4, с. 178]. Цікаві міркування про андрогінність у контексті творчості знаходимо в есеї «Своя кімната» (*A room of one's own*, 1928) Вірджинії Вулф. Авторка припускає наявність у свідомості людини двох статей і постулює гіпотезу, що тільки за умови, коли жіноча та чоловіча половини свідомості злиються в єдину цілісну структуру, це і є запорукою розквіту і гармонії особистості. Письменниця зазначає: «Очевидно, що суто чоловіча свідомість не здатна до творчої діяльності, так само, зрештою, як і суто жіноча...» [15]. Вірджинії Вулф імпонує думка, що літературний твір – вихідний продукт інтелекту і стать тут не відіграє жодної ролі.

Однак незважаючи на зазначену мистецьку специфіку, літературний твір може все-таки бути гендерно маркований. Це зумовлено психо-емоційною репрезентацією авторами образно-художнього світу, гендерним колоритом (фемінним чи маскулініним) почуттів, переживань, міркувань у відповідності до природної статі, і, завдяки зумовленій характеристиці твору, читач може здогадатись, хто є творцем художнього полотна – чоловік чи жінка. Вірджинія Вулф вважала, що «твір, написаний жінкою, завжди є жіночим, але необхідно з'ясувати, що саме ми розуміємо як «жіночий» [3, с. 34]. Дослідниця «жіночої прози» Г. Рижкова про зазначене мистецьке явище пише, що це – «Неоднозначна категорія літературознавства, оскільки для виділення відповідного масиву художніх текстів переважним чином застосовуються не жанрово-стильові чи ідейно-тематичні виміри, а мотивація за ознаками гендеру автора твору», а також зазначає, що жіноча проза має й певну специфіку, що, власне, і дозволяє виділяти цей шар літературного потоку в окремий ієрархічний рівень розвитку світової та національної літератури» [10, с. 19].

На відміну від жанру, якому характерний константний змістовно-смысловий, формальний комплекс особливостей, які не залежать від гендерної приналежності, стиль як естетично-філософське явище здатний оприявити гендерно-психологічні особливості статі. Стилю творів, написаних жінками, характерні більшою мірою емоційність, романтизація, сповідальність, відвертість, ліризм, автобіографічний компонент, що в сукупності й ідентифікують специфіку жіночого письма.

Шкоди в рецепції жіночого письма як повноцінного самобутнього мистецького явища завдає

її прирівняння з так званою «дамською» («рожевою») літературою, якій притаманні стереотипні, тривіальні драматичні сюжети і яку адресовано саме жіночій аудиторії. Сутність дамської балетристики в усіх її жанрових варіаціях сконцентрована винятково на гостросюжетній любовній історії зі щасливим фіналом. Тому твори такого гатунку й іменують «жіночими романами», «жіночою прозою». До прикладу, розглянемо роман у новелах Г. Арсенич-Баран «Муська. Історія одного життя». Важливе смислове наповнення в контексті стилістично значущих творів презентує авторка у цьому романі. Уже з перших сторінок художній текст справляє позитивне враження, зокрема розділ «Баба Марта». Сюжет твору торкається трагічної долі Василя Сліпака – митця світового рівня, соліста Паризької національної опери, виконавця партії Командора і Мазетто в опері «Дон Жуан», партії Фігаро в опері В. А. Моцарта «Весілля Фігаро», арії Мефістофеля в найвідомішій опері Ш. Гуно «Фауст» (цей перелік арій авторка не згадує у творі). Василь Сліпак у творі зовсім не постає як геніальний співак. Психотип цього персонажа в романі просто не сформовано. Мимохідь тільки згадано, що з раннього дитинства Василько був здібним хлопчиком. Згодом вивчився і поїхав за кордон, а там раптом став знаменитим. Пізніше допомагав атовцям зборами для них коштів у Італії, а тоді (у творі це рішення виглядає абсолютно не обґрунтованим) повернувся в Україну, зголосився на фронт добровольцем – і загинув на Донбасі, а мама Муська розшукала вагітну Василеву наречену, забрала її до себе й тішитися онуком, що *«трохи схожий на того Василька-ангела з райським голосом»* [1, с. 142].

Історія унікальної амплітуди про найвищу жертвовну плату – смерть за Батьківщину, перетворилась в банальну фабулу «дамської прози», в якій жінка-мати не спроможна досягти іпостасі образу Матері Долороза (Богородиці Страждаючої) з картини всесвітньо відомого художника Бартоломео Мурильо, на якій змальовано Діву Марію в невимовних стражданнях після пережитого нею розп'яття Ісуса і фізичної втрати Сина, що відбилися на її ще молодому, але вже непоправно змарнілому обличчі. У такому жіночому образі драматично відбивається цілий спектр невимовних мук. Історична трагедія про непоправну втрату для України, власне, смерть генія, могла би стати основою для епохального українського роману про події російсько-української війни на початку XXI ст.

На нашу думку, жіночою прозою доречно було б також називати твори жіночого авторства не

лише з кута зору гендерної приналежності, а й як констатований факт – відстоювання права талановитих жінок на письменницьку діяльність як на елітарну сферу самореалізації. Це пов'язано з руйнуванням синоніма «жіночість» до лексеми «меншовартість», що особливо притаманно патріархальній культурі. Як зазначала Н. Зборовська, «замість чоловічого (традиційного) уявлення про жінку оформляється власне уявлення жінки про саму себе, про своє призначення, що цілком закономірно вступає у суперечність із міфами патріархальної культури» [6, с. 29]. О. Забужко також висловлює свої міркування щодо специфіки репрезентації жіночих образів у сучасній чоловічій прозі: «...Маємо відкриті нашою, нарешті (з запізненням принаймні на півстоліття!) сексуально розкріпаченою, чоловічою прозою циці, задки та інші цікаві частини жіночого тіла – і не за віком радісні (з запізненням принаймні на двадцять років!) одкровення авторів, що давно розміняли четвертий десяток, як усе це добро приємно торсати і м'яти, а в тих випадках, коли авторіві емоційної ювенільності начебто й не закинеш (наприклад, у Є. Пашковського), маємо разючу, для зрілого романіста без перебільшення непрофесійну, вроджену відсутність інтересу до того, яково ж то воно ведеться всім тим численним, на один копил виструганим героїням, котрі з покірністю телиць знай віддаються, вагітніють і родять від його неприкаяних героїв, що звичайно щезають у невідомому напрямку, – так, ніби заекранований у своїй чоловічості автор просто не бачить, як поруч з неприкаяністю його горопашних бомжів скніє невивисаною паралельна жіноча неприкаяність...» [5, с. 189]. Тож українські письменниці взялися піддавати сумніву чоловічий досвід взірцевого життя, що його невтомно насаджувала десятиліттями й таки насадила класична література не тільки українська, але й світова.

Художні книги, написані жінками про жінок, починаючи з часу появи роману О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу», прийнято називати «жіночою прозою». Такі твори вже стали об'єктом численних літературознавчих досліджень. Сучасні талановиті письменниці найчастіше порушують проблему самовизначення жінки, питома усвідомлення нею власної національної ідентичності й далеко не просте перебування в гендерних стосунках та в суспільно-побутових реаліях. Завдяки таким векторам реалізації оповідний модус «жіночої прози» часто ще й передбачає містифікацію сповіді від першої особи. Центральною героїнею

таких художніх текстів виявляється жінка, для якої патріархальні настанови («Kinder, Küche, Kirche»), як їх лаконічно ще в XIX ст. сформулювали німці, тобто «діти, кухня, церква») виявилися надто вузьким полем для повноцінної реалізації. У своєму становленні як особистість, така жінка досягає гендерні імперативи й чинить так, як їй диктує жіноча стать і власний характер самодостатньої людини. Тож коли О. Забужко веде мову про «автентичну і абсолютно самостійну жіночу прозу» [5, с. 299], то має на увазі літературу, написану жінками про жінок, літературу завідомо високої художньої якості. Однозначно: стать письменника завжди вносить у літературні стилі суттєві відмінності. Проте ці маскуліно-фемінні маркери жодною мірою не повинні негативно впливати на якість і рівень письма. Врешті, й зараз нікому з сучасних найбільш критично налаштованих літературознавців, не спаде на думку іронічно називати «жіночою прозою» літературу сучасних знакових письменниць.

Творчість Г. Тарасюк – унікальне мистецьке явище. Концептуальною ознакою творчості мисткині є глибокий психологізм, що простежується на ідейно-тематичному, сюжетно-композиційному рівнях її психологічних новел. У творах авторка декодує перед читачем різні психотипи героїв, їхні відмінні характери («Ганька – сама собі ворог», «Веселий рейдер», «Голос крові», «Сюрприз для феміністки»). В одному зі своїх інтерв'ю письменниця заявила: «Для мене головне – людський характер. Навіть радше соціальний тип як суспільне явище, породжене часом. Я просто одержима колекціонуванням людських характерів [11, с. 9]. Створюючи художні образи героїв, авторка філігранно відкриває внутрішній драматичний світ особистості в соціологічному та культурному аспектах. Письменниця володіє неперевершеним ідіостилем, індивідуальним авторським «Я», що уніфікує «стилістичний лад» твору (Михайлина Коцюбинська) та вирізняє один стиль письменника від стилю іншого. Г. Паламарчук про творчість Г. Тарасюк рефлексує так: «Конкретика непомітно змінюється алегорією, звичайна річ засвічується як символ, залучаючи до твору такі шари інформації й емоцій, які уява здатна з того відтворити» [9, с. 120].

Новелістика Г. Тарасюк майстерно скомпонована, авторка відмінно володіє формою, що вимагає лаконізму та водночас філософського заглиблення в сутність природи явищ чи речей, потужним ейдологічним мисленням, що дозволяє творити непересічні художні образи. Творчість

мисткині посідає вагоме місце в сучасному літературному процесі і цілком улягає в поняття «елітарної» літератури.

Загалом художню літературу прийнято диференціювати на елітарну і масову. Термін масова культура (маскульт) Двайд Макдональд означає таким чином: «Маскульт не пропонує своїм споживачам ні емоційного катарсису, ні естетичного досвіду, бо це вимагає зусиль. Він, як конвеєр, виробляє уніфікований продукт, чия проста мета – це навіть не розвага, бо це передбачає життєву активність і тому потребує зусиль, але лише забуття. Він може стимулювати чи бути наркотиком, але має легко перетравлюватися. Він нічого не вимагає від читача, бо повністю йому підвладний. Але й нічого не дає» [14, с. 9]. Твори масової літератури розраховані на невибагливого, масового читача з середнім рівнем інтелектуального розвитку. Зазначена література репрезентована тривіальними сюжетами та проблематикою, і основна функція такого письма – розважити читача. Така література не вимагає «думати».

Натомість елітарна має зовсім інше смислове наповнення. Розгляньмо його згідно з трьома аксіальними критеріями художності: 1. *Зовнішня форма художнього твору*. За цим критерієм увагу акцентовано на художньо-мовленеву, мовно-образотворчу майстерність, що є «незглибимим творчим ремеслом» (за І. Франком); 2. *Внутрішня форма художнього твору*. Оцінюється естетична якість, ейдологічний компонент твору в цілому; 3. *Зміст і сенс художнього твору*. Критерій ґрунтується на з'ясуванні його смислової, ідейно-змістової сутності, його інтенційності, «тенденційності» (за І. Франком). Наявність зазначених трьох компонентів і маркує твір як якісне художнє

полотно. Елітарна література має естетичну та художню цінність, їй властивий інтелектуальний компонент. Дослідниця А. Кривопишна акцентує, що елітарна література часто відмінна за змістом. Персонажам таких творів притаманні міркування та рефлексії, декодування підтекстових рівнів твору. В елітарних творах відсутня захоплююча дух фабула, що й позбавляє його рядового читача, бо лишається в площині незрозумілого [7, с. 38]. Елітарна література розрахована на інтелектуала, для котрого важливою є художньо-образна структура світу. Розуміння такої літератури потребує підготовленого читача, інтелектуально «підкованого».

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що літературний процес свідчить, що жінки є авторками прекрасних біографічних романів: Оксана Іваненко («Тарасові шляхи» (1939), «Друкар книжок небачених» (1947), «Марія» (1973)), Зінаїда Тулуб («В степу далекім, за Уралом» (1964)), Валерія Врублевська («Соломія Кушельницька» (1989), «Емансипантка» (1989), «Шарітка з Рунгу. Біографічний роман про Ольгу Кобилянську» (2007)); історичних романів Зінаїда Тулуб («Людолови» (1934–1937)), Раїса Іванченко («Отрута для княгині» (1995)); своєрідних сімейних саг Оксана Забужко («Музей покинутих секретів» (2009)), Марія Матіос («Букова земля» (2019)), Галина Тарасюк («Ковчег для метеликів» (2010)). Отже, жіноча стать аж ніяк не є перешкодою для творчості, а письменниці в читацьких колах і в оцінці критиків та літературознавців – не менш талановиті, ніж письменники-чоловіки. Їхні твори характеризуються передусім принципами новаторства репрезентації, естетично-філософськими пошуками, модерним художнім мисленням авторок. Сучасна українська проза, продукована жінками, перебуває у процесі свого мистецького становлення.

Список літератури:

1. Арсенич-Баран Г. Муська. Історія одного життя. Роман в новелах. Київ: «Український пріоритет», 2018. 144 с.
2. Гордасевич Г. Любе дзеркальце, скажи... Словесний автопортрет. *Кур'єр Кривбасу*. 1998. № 108. С. 3–21.
3. Гундорова Т. «Марліттівський стиль»: жіноче читання, масова література і Ольга Кобилянська. *Гендерна перспектива*. Київ: Факт, 2004. С. 19–35.
4. Еліаде М. Мефистофель і Андрогин. Київ: Основи, 2001. 592 с.
5. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. Київ: Факт, 1999. 340 с.
6. Зборовська Н. Перемога плоті *Критика*. 1998. № 10. С. 28–29.
7. Кривопишина А. Масова та елітарна літератури: критерії розмежування і проблема смаку. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2013. № 5. С. 35–41.
8. Логвиненко О., Гордасевич Г., Слабошпицький М., Штонь Г. Художня проза на грані миті і вічності: *Круглий стіл «ЛВ»*. *Літературна Україна*. 1999. № 43. С. 45.
9. Паламарчук, Г. Ролі та любов Галини Тарасюк. *Вітчизна*. 2006. Ч. 1–2. С. 118–124.

10. Рижкова Г. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ–початку ХХІ ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2008. 20 с.
11. Тарасюк Г. Тепер я пишу так, як хочу, не боючись, що це комусь не сподобається. *Вечірній Київ*. 2003. № 7. С. 9.
12. Улюра Г. Теоретико-методологічні засади гендерних студій з літературознавства. Гендерні студії в літературознавстві: навч. посібник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. С. 6–20.
13. Шаф О. Гендерне літературознавство в Україні: теоретико-методологічні зауваги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018 № 37 том 1. С. 83–86.
14. Macdonald Dwight. *Masscult and Midcult. Popular Culture: Theory and Methodology. A Basic Introduction* [ed. by Harold E. Hinds, Jr.; Marilyn F. Motz and Angela M. S. Nelson]. Madiso: Popular Press University of Wisconsin Press, 2006. P. 9–14.
15. Woolf V. A room of one's own [Електронний ресурс] / Virginia Woolf. – Режим доступу до інформації : <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91r>

Volosyanko I. V. MODERN LITERARY PROCESS: GENDER ASPECT

The article analyzes the characteristic features of gender-marked literature, taking into account the trends of historical, cultural and social development. Gender issues are an ambiguous phenomenon in the literary process. Until a certain time, namely until the 20th century, the study of creativity represented by the female writing audience was not particularly popular among the scientific community. This phenomenon was primarily caused, as the researcher O. Shaf notes, by the fact that «Precedents of female authorship were perceived either as an exception or with a presumption of inferiority, while the literary discourse presented by men was considered universal, which removed the need to study the specifics of male writing.» [13, p. 84]. The attempt to establish and consolidate feminine positions in the patriarchal world clearly manifested itself in fiction at the turn of the 19th and 20th centuries, unquestionably declaring that the female author is a full-fledged subject of the artistic process. As the literary critic H. Ulyura notes, «The gender approach in the study of literature today articulates the problem of female authorship, on the other hand, it provokes an ideological «re-reading» of classical texts» [12, p. 8]. In scientific research, the conceptual features of «women's prose» were investigated, it was differentiated according to content-form and ideological-thematic features into «mass» and «elitist» literature; it is stated that gender is not an obstacle to the production of high-quality, elitist artistic products by women, because many highly aesthetic artistic canvases were created by women. As noted by the literary critic O. Shaf in the article «Gender Literary Studies in Ukraine: Theoretical and Methodological Notes», «the gender approach to reading literature should be parity with respect to the presentation of masculinity / femininity in literature and apolitical, therefore, it should reveal the difference in the gender «mentality» of the creative sub «object expressed in his text/writing» [13, p. 85]. In our opinion, it is worth evaluating exclusively the «quality» of an artistic work, regardless of the «sexuality» of its author. As G. Gordasevych rightly noted (and we are quite impressed by her thesis), – «In literature, I do not recognize the division into male and female prose, there is a division into good and bad prose» [2, p. 45].

Key words: gender, elite literature, genre, «women's prose», masculinity, popular literature, style, femininity.

Ковальчук Н. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОБРАЗУ ОЛЬГИ КОСАЧ У ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІЇ СТЕПАНА СКОКЛЮКА «ОЛЕНА ПЧІЛКА»

У статті зосереджено увагу на аналізі постаті письменниці Ольги Косач-Драгоманової, відомої за літературним псевдонімом – Олена Пчілка, а саме її патріотичним принципом та національної самоідентифікації, виховання дітей в українських традиціях, її боротьбі проти шовіністського зросійщення України.

Проаналізовано деякі наукові праці українських літературознавців, які вивчали життя і творчість Олени Пчілки, а також досліджено розвідки науковців, у яких біографії, зокрема художньо-біографічні тексти, є об'єктом наукових зацікавлень. З'ясовано жанрологічні особливості художньої (літературної) біографії, як вони представлені в романі-есе Степана Скоклюка «Олена Пчілка», в якому автор через призму власного суб'єктивізму белегтристично реконструював, використовуючи родинний архів сім'ї Косачів, деякі риси характеру Ольги Косач, представив її погляди щодо національної ідентичності, зосередив свою увагу на її боротьбі за можливість розмовляти, писати та працювати українською мовою.

Актуальність дослідження постаті Олени Пчілки на основі біографічних праць, а саме роману-есе С. Скоклюка, полягає в тому, що тема суспільно-політичних поглядів письменниці, її громадської та наукової діяльності, становлення Ольги Косач як власне української авторки досі потребує більш глибокого аналізу в сучасних наукових дослідженнях. Це зумовлено тим, що праць, присвячених художнім біографіям про неї, не так багато, як у випадку з дослідженням документальної літератури про життя і творчість Олени Пчілки.

Художньо-біографічний роман С. Скоклюка «Олена Пчілка» був обраний уперше для детального вивчення патріотичних поглядів Ольги Косач, чії твори та наукові студії відображають національні традиції та цінності, що становлять основу української ідентичності. Олена Пчілка впродовж життя вперто боролася проти зросійщення українського народу, заборон рідної мови та культури, що передано на сторінках аналізованого біографічного твору, присвяченого на її честь.

Ключові слова: біографістика, художня біографія, література, патріотизм, україноцентричність, Олена Пчілка, Степан Скоклюк.

Постановка проблеми. Патріотизм Ольги Косач-Драгоманової можна охарактеризувати безкомпромісним, послідовним та невгамовним. Аристократка, яка виборювала права українок, основоположниця моди на українські вишивані стрі, перша жінка-академік, дослідниця українських діалектів та фольклору, чії наукові праці зберегли унікальний пласт нашої національної пам'яті. Олена Пчілка – так себе назвала Ольга, обравши для літературного псевдоніму діалектний варіант від «бджілка», який говорив про невтомну працю письменниці, її зятатість.

У контексті дослідження діяльності Олени Пчілки є важливим художньо-біографічний роман-есе письменника і журналіста С. Скоклюка «Олена Пчілка». Твір є відкритим полем для вивчення родини Косачів, особливо головної героїні – Олени Пчілки, чия роль і значення

у формуванні історії української літератури та розвитку вітчизняної науки є неоціненними та, на жаль, недостатньо дослідженими, оскільки письменниця довгий час перебувала в тіні власної доньки – Лесі Українки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми біографістики досліджують у своїх працях І. Демус, М. Ільницький, О. Крикавська, В. Попик, В. Чишко, Л. Буряк та ін., художні біографії є об'єктом наукових зацікавлень таких дослідників, як І. Акінішина, О. Галич [11], В. Марінеско[9], Т. Черкашина [12], М. Шаповал та ін.

Життя та творчість Олени Пчілки, її видавнича та наукова діяльність, виховання дітей, особливо вплив на доньку Ларису, яка згодом стане однією з найвизначніших українських авторів України, цікавить багатьох дослідників, серед яких В. Аге-

єва, Д. Блохин [1], І. Денисюк [2], С. Жигун [4], О. Забужко [5], Г. Левченко, С. Павличко, О. Рисак, Т. Скрипка [2] та ін.

Актуальність статті визначається потребою детального розгляду теми, пов'язаної із зображенням постаті Олени Пчілки в художніх біографіях. Наразі написано зовсім мало біографічних текстів про Ольгу Косач, а літературних біографій і поготів. Серед останніх можна виокремити роман-есе С. Скоклюка «Олена Пчілка», присвячений цілковито видатній письменниці, її дитинству, юності, літературній, науковій та видавничій діяльності, відносинам із рідними, а також її національному становленню, утвердженню патріотичних поглядів. **Мета** нашого дослідження – через призму художньої біографії розглянути рецепцію постаті Олени Пчілки, як біографи зображували її в художніх текстах, зокрема простежити висвітлення ключових аспектів життя авторки. Особливу увагу надається висвітленню її патріотичних поглядів та усталення національної ідентичності письменниці, а також стилістичним прийомам, що використовуються для донесення цієї інформації до читача.

Постановка завдання. Для досягнення мети дослідження поставлені такі **завдання**: виокремити жанрові особливості художньої біографії на основі роману-есе С. Скоклюка «Олена Пчілка»; простежити, як на матеріалі художньо-біографічного тексту зображено формування патріотичного світогляду Олени Пчілки; окреслити та прокоментувати вибрані цитати з біографічного тексту про громадянську позицію Ольги Косач; з'ясувати ставлення автора художньої біографії Степана Скоклюка щодо україноцентричних поглядів Ольги Косач та ін.

Виклад основного матеріалу. Першим етапом написання біографічного тексту є ретельний вибір головного героя, оскільки це впливає на значущість та релевантність створеного матеріалу. Постать Олени Пчілки – української авторки, етнографки, фольклористки, перекладачки, публіцистки, громадської діячки – посідає важливе місце в українській літературі та культурі загалом.

Такі особистості, які за своє життя зробили великий внесок у розвиток суспільства, привертають увагу дослідників, біографів та читачів. Історії видатних людей надихають, мотивують інших до досягнення своїх цілей, тому науковці та біографи вивчають їхні життєві шляхи, щоб зрозуміти, які фактори сприяли виникненню такого впливу.

Деякі біографи за античною традицією поділяють життєписи на такі два види – біографії дер-

жавних діячів та біографії митців. Останні вважаються основою жанру художньої біографії, адже тоді «відбувається сплав літературності (філологічності в сучасному розумінні) та художності» [8, с. 300].

Художньо-біографічним текстом (або ж літературною біографією) вважається твір, який містить у собі науковий і художній елемент оповіді, а саме – поєднання факту і вимислу. За таким визначенням виокремлюють документальні й художні (літературні) біографії. Основоположною рисою художньо-біографічних творів є «творче відтворення життєвого шляху конкретно-історичної особистості на основі справжніх подій і документів свого часу, з глибоким зануренням художника в її духовність, внутрішній світ, соціальну та психологічну природу її історичних діянь» [11, с. 4].

Письменник-біограф реконструює життєві перипетії об'єкта твору на фоні історичного контексту. Ця орієнтація «на глибинний психологічний аналіз особистості як індивідуальності і одночасно як органічної часточки історії обумовлює конструювання текстової тканини на рівні сюжету, системи образів, хронотопу» [9, с. 61]. Автор художньої біографії, опрацьовуючи низку наявних документів про описувану особу (листи, щоденники, свідчення очевидців і т.д.), переосмислює їх через призму власного досвіду і подає власну інтерпретацію прочитаного про протагоніста.

Дослідниця Т. Черкашина зауважує: «серед типологічних рис художньої біографіки виокремлюються документалізм, синтез науки та мистецтва, суб'єктивність, концептуальність, специфічний хронотоп, “обмеженість” художнього вимислу й домислу через “прив'язаність” до фактів і подій біографії головного героя» [12, с. 62].

Роман-есе С. Скоклюка «Олена Пчілка» (1999) поки що єдиний художньо-біографічний твір про Ольгу Косач-Драгоманову, яка своєю працею боролася за збереження української культурної спадщини попри заборони та політичні переслідування з боку спочатку прибічників Російської імперії, а згодом більшовиків. У своєму творі автор зробив першу спробу розкрити образ Олени Пчілки, обравши для цього жанр художньої біографії, що вирізняється психологізацією образів персонажів, авторським суб'єктивізмом тощо. Варто зазначити, цей роман не є першим біографічним дослідженням С. Скоклюка родини Косачів. Першою була повість «Нечімле» про юні роки Лесі Українки, видана у 1993 р.

Роман «Олена Пчілка» складається з чотирьох частин, де С. Скоклюк розповідає про життя

письменниці – від дитинства до смерті, її творчу та наукову діяльність, виховання дітей, громадську позицію та відстоювання українства в часи репресій у Російській імперії та червоного терору та ін. Текст відзначається емоційністю, метафоричністю, пафосним викладом оповіді, зокрема увагою до психологічного стану головної героїні та суб'єктивністю суджень автора, що характерно для такого жанру, як художня біографія. Підсумком свого твору подає частину «Замість післямови», в якій біограф стисло подає опис життєвого шляху Ольги Косач та аналізує деякі твори письменниці.

Важливість постаті Олени Пчілки підкреслила письменниця і літературознавця Оксана Забужко у своїй праці «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», називаючи Косач-Драгоманову «матір'ю українського націоналізму»: «... біографія Олени Пчілки, наколи б була написана, могла б замінити собою цілий посібник з історії української культури останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст., у нас досі хіба те й відомо, що вона “мати Лесі Українки”, а те, що вона мати українського націоналізму, так і не зважуються вголос сказати навіть “найпоступовіші” політичні історики» [5, с. 427].

У своєму творі С. Скоклюк, уважно дослідивши сімейний архів Косачів – листування, рукописи, щоденники, спогади, чимало уваги приділив громадянській позиції Ольги Косач, її поглядам щодо української мови, культури, розвитку науки, виховання дітей у національних традиціях. Літературний критик Дмитро Донцов, вважаючи досягнення Олени Пчілки цінним надбанням українського народу, який не зміг гідно оцінити свій спадок, писав про неї так: «Критики не були ласкаві до неї, бо була в опозиції і до сучасного, духово скаліченого большевиками, і до вчорашнього, скаліченого царатом українства. Не любить її советська критика, ні критик демократичного українства, С. Єфремов за її “шовінізм”, очевидно “вузький”, ні Чикаленко, такий несправедливий до неї в своїм “Щоденнику”. Але рацію їй за те, в останнім розрахунку, признало саме життя...» [3].

С. Скоклюк не оминув принципової позиції письменниці щодо підтримки українства в біографії про неї: «Вона була послідовною в духовній темряві, не звертала уваги на Валуєвський циркуляр, який забороняв навчання українською мовою та Емський указ царя, що не дозволяв ввозити в імперію книжки її рідною мовою» [10, с. 220].

Олена Пчілка жила в дуже непростий для українців час, коли Російська імперія, а пізніше

її наступниця – Радянська Росія, всіляко придушувала будь-які намагання українців проявлятися – не лише вчитися та працювати, а й навіть розмовляти рідною мовою, вигадувала шовіністичні Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ, які цілковито забороняли українську мову в будь-яких сферах. Незважаючи на це, попри утиски, Олена Пчілка продовжувала популяризувати рідну культуру, видає «Український народний орнамент. Образцы вышивок, тканей и писанок», чим задекларувала право українців мати осібну національну культуру. Книга вийшла російською мовою, адже видання вийшло у світ у той же рік, що й Емський указ (1876 р.).

С. Скоклюк зауважує, що Олена Пчілка надавала перевагу саме українській мові для написання текстів, але ті умови, за яких вона жила, змушували письменницю поступатися задля можливості друкувати свої етнологічні та фольклорні дослідження: «*Ольга Петрівна не любила писати чужинською мовою. І не тому, що не знала її досконало. Але треба було десь друкуватися. Охоче публікував такі матеріали журнал, що виходив російською мовою, “Киевская старина”. То ж потрібно було пристосовуватися*» [10, с. 62]. Біограф зазначає, що Ольга Косач пишлася, що вороги називали її «націоналісткою» через її боротьбу за національну ідею, адже *«тільки яничар, паскудний перевертень, який живе на Україні, може ненавидіти свій край, землю, де його народила мати. В ті важкі часи було нелегко відстоювати свої права, доводити запродацям, що рідна мова – то глибоке коріння народу, без якого зачахне все святе і рідне»* [10, с. 219].

Дослідниця Д. Блохин зазначає, що той період переслідувань Росією українців погрожував утисками й Драгомановим – у 1876 р. брата Ольги Михайла звільнили з роботи в Київському, через що змушений був емігрувати подалі від родини: «...вимушена політична еміграція брата, заборона українського слова, плум над усім українським викликали у Олени Пчілки внутрішній протест, що назавжди поклав відбиток в душі про ставлення її до Росії, царату, та окремих російських літераторів і культурних діячів. Олена Пчілка бачила страшну хмару російщини, яка насунулася на Україну і закликала до боротьби з нею» [1, с. 284]. Цим пояснюється бажання Ольги Косач-Драгоманової оборонятися від впливу Російської імперії та її прибічників, все більше популяризувати українське у суспільстві.

На вкорінення стійких україноцентричних поглядів в Ольги Косач-Драгоманової вплинуло

її оточення, а саме виховання в родині Драгоманових, а згодом і підтримка чоловіка – Петра Косача. Український письменник і літературознавець А. Костенко в художньо-документальній біографії про Лесю Українку згадав про сімейні цінності в родині Драгоманових, про їхню повагу до «народної стихії», тобто діти виховували в пошані та в душі народної культури: *«В драгоманівській родині в Гадячі міцно трималися народні традиції, завжди шанувалася українська пісня. Вони мали вирішальний вплив на Олену Пчілку, а через неї і на її доньку Лесю»* [7, с. 11].

Усе дитинство Ольга Драгоманова виховувалася серед простих людей, мати виховувала її з допомогою старенької няньки – звичайної сільської бабусі. А. Костенко використав спогади Олени Пчілки про цей період у своїй праці: *«Народна стихія – се було наше природне оточення з найменших літ: се були няньки, вся дворова челядь і її діти, та й уся гадяцька й повітова людність, що мала стосунки з нашою сім'єю чи нашим двором. Фольклор і етнографія були нашою природною течією. А полтавська людність у ті часи зберігала, звичайно, свою народність значно краще, ніж тепер»* [7, с. 12].

С. Скоклюк також моделює у своєму романі сцену, в якій торкається тема виховання в родині Драгоманових, а саме згадує матір Олени – Єлизавету, яка докоряє своєму чоловіку-декабристу, автору творів російською мовою: *«Написав би хоч один вірш своєю мовою. А то все пишеш чужинською, – дорікнула. – Ти тільки вслухайся, скільки краси в ній. – склавши засмагли, циганкувати руки, Єлизавета Іванівна дивиться кудись далеко. І раптом озивається пісня, що бере за душу:*

*Ой не рости, кропе,
Високо та й у городі.
Ой не ходи, старий,
Коло моїх та ворітечок.
Ой не топчи, старий,
Кудрявої м'яти...»* [10, с. 12].

Біограф акцентує на шануванні Єлизавети народної пісні та важливості рідної мови, художньо обривши інформацію. Матір передала любов до української мови своїй донці, тому Ольга була переконана в її важливості, вважала, що це ідентифікатор людини як громадянина, як митця: *«Кожен повинен розмовляти мовою, яку йому дала мати. Інакше – роздвоєність духу, мислі. Та й не природність, якась штучність в літературі»* [10, с. 26].

Після одруження Олена Пчілка отримала ще одного соратника в особі свого чоловіка Петра

Косача, який в епіцентрі українського культурницького руху допомагав їй боротися за право популяризувати українське, працювати у сфері рідної літератури і науки, а також виховувати українську молодь у національних традиціях. За спогадами доньки Ольги та Петра Косачів Ольги Косач-Кривинюк: *«Батько наш не чинив ніколи ніяких перепон проти того, що мати виховувала всіх дітей українцями, що наша родина, мало не єдина інтелігентська родина, була суто українська. Це відбивалося на його службовій кар'єрі, однак він вважав, що так повинно бути і ніколи нічим не протривав тому»* [2].

Використовуючи косачівський архів, С. Скоклюк пише про розуміння Олени Пчілки важливості рідної мови, правильності її вживання, а тому письменниці не подобалося допускання суржику у слововживанні Петра Косача, їй хотілося виховувати дітей без іншомовних лексичних домішок в українській мові, які б засмічували лексикон: *«... що тут дивуватися, коли Петро на роботі більше спілкується російською мовою, ніж рідною. А оцей суржик її пече, наче хто жару насипав у душу. О, вона вбереже своїх дітей від цієї мовної каламуті, яка здається, вже проникла в її дім. Треба писати для дітей, пригощати їх з чистого джерельця, де немає бруду»* [10, с. 96]. Автор біографії зазначає, що робота над збором фольклорних матеріалів була не лише для пізнання українських звичаїв, а й для передачі цих знань своїм дітям, аби вони, як і вона свого часу, росли і розвивалися в душі рідних традицій, щоб потім вони стали гідними представниками своєї нації: *«Дитина, яка не п'є водичку з рідної кринички, росте перекотиполем. Важко, добродію, потім вже в її душі виполоти чужоземний бур'ян. А сіють його отакі ж, як ви. [...] Чи виросте дитина приятелем, чи ворогом України, се багато залежить від виховання»* [10, с. 105].

Вихованню дітей Ольга Косач приділяла значну частину свого часу, своїм материнським обов'язком вбачала у формуванні сприятливого для навчання середовища, закладанні основ дитячих знань і вмінь. Від самого початку жінка відмовилася віддавати своїх дітей до зросійщеної школи, тому навчала їх удома, перекладала для них найвідоміші твори світової літератури. Про це згадав і С. Скоклюк у біографії про письменницю: *«... Оце глибоке почуття вкорінення дітей у стихію рідної мови. Задля осягнень високої мети Ольга Петрівна, ревнителька національного, одважилась було на немалий ризик: на початку зовсім ізолювати дітей від російської школи»* [10, с. 173].

Цінними для біографічних досліджень є спогади самих дітей Ольги про їхнє домашнє навчання. Наймолодша дочка Ольги – Ізидора Косач-Борисова, завдяки якій збереглося багато інформації про життя її родини, пригадувала у своїх мемуарах: «Олена Пчілка була ворогом муштрування дітей, надуживання дорослих примусом, наказом у стосунках з дітьми, говорячи, що така суворість дорослих з дітьми “пригашає” дух. Так Олена Пчілка уміла сполучати у відносинах з членами своєї родини ніжність, жартівливість і пестоші з неухильним виконанням обов’язків. І тому, коли вчила когось зі своїх дітей чогось (рідної чи чужої мови тощо), то ставила великі вимоги, а водночас за різні дитячі пустоші й провини не карала» [6, с. 27–28].

Про один із найцікавіших методів навчання в родині Косачів згадав у своїй біографії С. Скоклюк, пишучи про створення домашнього театру, де діти за самі ставили сценки за різними драматичними творами: «Вони під керівництвом Лесі ладнали декорації, самотійно готували костюми. Під час різноманітних ігор, а також колядок, пригадує Петро Антонович, діти якомсь оживали, їх очі іскрилися радістю. І все це відбувалося не без участі Ольги Петрівни» [10, с. 107]. Олена Пчілка привчала їх до літературної справи, допомагала у перших пробах пера, була їхнім першим критиком, навіть кожному дала псевдонім – Михайло Обачний (Михайло Косач) і Леся Українка (Лариса Косач-Квітка), які були настільки нерозлучними, що в родині дали одне прізвище на двох – Мишолосіє, та Олеся Зірка (Ольга Косач-Кривинюк). Літературознавиця О. Жигун зазначає, що материнство Ольги Косач «заміщується виховництвом, авторка позиціонує себе не як мати, щаслива своїми дітьми, а як педагог, що пишається результатами роботи» [4, с. 45].

У своєму художньо-біографічному романі-есе «Олена Пчілка» С. Скоклюк подає белетризований образ Ольги Косач-Драгоманової, представляє її читачеві як талановиту письменницю та науковицю, що популяризує своєю працею українську культуру, турботливу матір, яка вчить своїх дітей шанувати рідне слово та традиції, а також принципову захисницю національних ідей: «Невичерпна енергія і працьовитість були поєднані не тільки з її літературним хистом і здібностями, а й з надзвичайною принциповістю, сміливістю, наполегливістю, з патріотичною жертовністю. Ні за яких обставин не зрікалася своїх поглядів і безстрашно пропагувала їх, не боячись ні арештів, ні репресій, ні в’язниць» [10, с. 236].

Біограф наголошує на важливості постаті Олени Пчілки в контексті національного відродження. Вона сприяла розвитку української національної ідентичності, що було особливо необхідним у часи, коли вітчизняна культура зазнавала утисків з боку імперського режиму. Використовуючи цитати зі спогадів, пафосно та емоційно, що характерно жанру художньої біографії, С. Скоклюк дає таку характеристику Ользі Косач, як патріотки: «Непересічна постать Олени Пчілки потрібна нам особливо сьогодні, коли у нелегкій борні за національне самоутвердження ми знову й знову надихаємося неугасимим світочем національної ідеї, що її виплекали минулі покоління. Як громадський і політичний діяч вона поклала міцні основи для відродження своєї нації» [10, с. 235].

Також у творі згадано й епізод з життя Ольги Косач, яка разом з Лесею Українкою, Павлом Житецьким і Миколою Лисенком у 1907 р. підписала заяву до міністра народної освіти в Петербург з вимогою дозволити навчання рідною мовою, адже, як зазначив С. Скоклюк, вона «вірила і надіялася, що розвіється над краєм мряка. Це тримало письменницю на стійких світоглядних позиціях. І написала, а вірніше продиктувала незадоволено до смерті такі слова до своєї біографії: “По своїй ідеології Олена Пчілка перше всього українська націоналістка, гаряча патріотка свого краю, України”» [10, с. 225].

Висновки. Отже, Олена Пчілка є важливою фігурою в українській історії, її внесок у національну літературу і культуру, а також громадянська діяльність зробили її символом національного відродження України. Художньо-біографічний роман-есе «Олена Пчілка» С. Скоклюка вважається першою спробою презентувати читачеві життя і творчість Ольги Косач-Кривинюк у белетристичній манері. На основі використаного архіву родини Косачів, біограф реконструював деякі моменти з життя письменниці, а саме її боротьбу за право українців на свою національну ідентичність. Використавши спогади, епістолярну спадщину та ін. документальні свідчення, він подав її образ, як принципової громадської діячки, яка задля збереження рідних традицій йде на протест проти шовіністичної влади Російської імперії, попри заборони і утиски, і вчить цій боротьбі своїх дітей. Тому оскільки художня біографія створюється на основі реальних джерел, можна стверджувати, що такі тексти слугують ще одним матеріалом вивчення літературного процесу через призму певного індивіда, його історії та діяльності, що впливає на літературу та історичний контекст.

Список літератури:

1. Блохин Д. Роль Софії Русової і Олени Пчілки у відродженні української національної педагогіки. (до 170-ліття від дня народження Олени Пчілки). *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки*. Т. XI. 2019. Мюнхен-Тернопіль, 2019. С. 271–288. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16984/1/271-288.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).
2. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. URL: <https://www.t-skrypka.name/LUkrainka/Gnizdo.html> (дата звернення: 24.09.2024).
3. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). URL: https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/Dontsov/DviLiteratury/OlenaPchilka.html#google_vignette (дата звернення: 15.09.2024).
4. Жигун С. (Не)жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 15. С. 43–48.
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 640 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002061> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Косач-Борисова І. Спогади про Олену Пчілку. *Українська культура*. 1966. № 1. С. 27–28.
7. Костенко А. Леся Українка: Художньо-документальна біографія. К.: Дніпро, 1985. 393 с.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
9. Марінеско В. Літературна біографія як жанрова модуль: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Науково-методичний журнал «Наукові праці. Літературознавство»*. 2012. Вип. 181. С. 59–63.
10. Скоклюк С. Олена Пчілка. Луцьк: Надстир'я, 1999. 252 с.
11. Художня біографія: проблеми теорії та історії. О. Галич, О. Дацюк, Л. Мороз. Рівне, 1999. 94 с.
12. Черкашина Т. Нефікційна література у студіях наукової школи документалістики Олександра Андрійовича Галича. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2019. № 25. С. 59–68.

Kovalchuk N. V. NATIONAL IDENTITY OF OLHA KOSACH'S FIGURE IN STEPAN SKOKLYUK'S FICTIONALIZED BIOGRAPHY "OLENA PCHILKA"

The article focuses on analyzing Olha Kosach-Drăgomanova's figure, known by her literary pseudonym – Olena Pchilka, namely her patriotic principles and national self-identification, raising children in Ukrainian traditions, her struggle against the chauvinist annexation of Ukraine by the Russian Empire.

Analysis of the number of studies that are related directly to the Olena Pchilka's life confirms that there is still a necessity for a thorough examination of the portrayal of Olena Pchilka in fictionalized biographies. The genreological features of fictionalized (literary) biography are clarified in S. Skoklyuk's novel "Olena Pchilka". The author fictionally reconstructed Olga Kosach's character traits using the archive of the Kosach family. The story also presents her views on national identity and focuses on her struggle for the opportunity to speak, write, and work in the Ukrainian language.

The importance of the study about Olena Pchilka's character, her national identity, public and scientific activities arises from the fact that this topic still requires detailed research in the modern scientific sphere, particularly because there are not many studies of fictionalized biographies about these writers, unlike their works and biography directly. This is due to the fact that there are not as many works devoted to fictionalized biographies as in the case of the study of documentary literature about the life and work of Olena Pchilka.

This paper is the first attempt to apply S. Skoklyuk's literary biography novel to explore the patriotic views of Olga Kosach, whose works and scientific studies reflect national traditions and values that form the basis of Ukrainian identity. Throughout her life, Olena Pchilka stubbornly fought against the unification of the Ukrainian people, and prohibitions of the native language and culture, which is conveyed on the pages of the analyzed biographical work dedicated in her honor.

Key words: *biographical studies, literary biography, literature, patriotism, Ukraine-centrism, Olena Pchilka, Stepan Skoklyuk.*

Коломієць О. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПОШУКИ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТРИПІЛЬСЬКІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (ЗА ТВОРЧІСТЮ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ)

У статті розглянуто художні особливості основних творів Докії Гуменної на праісторичну тематику. Об'єднує їх ідея автохтонності українського народу, яку відстоювала письменниця упродовж всього життя, стверджуючи, що Трипілля заклало основи нашого національного світогляду. Міфотворчість авторки дає змогу в художній формі відтворити світоглядні вірування людей часів Трипільської культури, простежити витоки української ментальності, довести, що сучасне населення України – це нащадки давньої цивілізації.

Цьому історичному періоду минулого України присвячено цілий цикл її творів: етюди «З історії старовини» (1940), «Трипільська статуетка» (1939), «Таємниця черепка» (1940); повість «Про муст'єрського хлопчика» (1940), повість «Великий Цабе» (1952), повість-нарис «Благослови, мамо!» (1966), «Сімейний альбом» (1971), повість про трипільців «Минуле пливе в майбутнє» (1978) та збірку мікромовел «Прогулянка алеями мільйонів років» (1987).

Перші нариси написані під враженням від археологічної експедиції поблизу села Трипілля, у якій брала участь сама авторка, – останні – це творче натхнення письменниці вже в далеких заморських світах. Але їх об'єднує ідея автохтонності українського народу, яку Докія Гуменна відстоювала все своє життя, стверджуючи, що Трипілля заклало основи нашого національного світогляду.

Деякі дослідники звертають увагу на сміливість Докії Гуменної у виборі доісторичної теми. Питання походження українського народу в радянській історичній науці розглядалося лише крізь призму Київської Русі як спільної колицки для братніх народів, і письменник наважився розвіяти цей міф, стверджуючи, що Московія стояла під двокілометровою кригою, коли життя в Україні вже переживав розквіт. Захоплення письменника історичним минулим не можна трактувати лише як втечу від радянської дійсності.

Це внутрішня потреба зрозуміти життя людей, які жили в Україні близько п'яти тисяч років тому, пізнати їхній світогляд, культуру та довести, що сучасне населення України є нащадком великої цивілізації.

Ключові слова: автохтонність, еміграційна література, ідентичність, казка-есе, материкова література, наукова фантастика, повість, праісторична тема, Трипільська цивілізація.

Постановка проблеми. У 2023 році громадянськість України святкувала 130-у річницю з часу відкриття Трипільської культури Вікентієм Хвойкою, яка привернула увагу багатьох дослідників: археологів, істориків, мистецтвознавців, дослідників української мови та літератури, письменників, громадських діячів та інших. У Києві 16 листопада відбувся Всеукраїнський круглий стіл із міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності, організована Інститутом українознавства НАНУ. Більшість її учасників сходилися на думці, що Трипільська цивілізація є питомою культурою української землі. «Трипільська культура – унікальне явище в історії людства. Вона відіграла безпрецедентну роль у становленні цивілізації на планеті Земля» [18, с. 39], – зазначав професор

В. Черняк на презентації книги «Трипільська цивілізація у спадщині України». Ідею автохтонності українського народу у своїх творах упродовж всього життя відстоювала й Докія Гуменна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії «материкової» української літератури ХХ століття ім'я Докії Гуменної тривалий час замовчувалося офіційною радянською критикою. Знайомство з творчістю письменниці розпочалося навесні 1992 року, але й сьогодні значна частина її художніх творів залишається маловідомою в Україні. Літературна спадщина Докії Гуменної тематично різноманітна, пронизана «українською ідеєю», актуальна й сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження однієї із унікальних тем творчості письменниці.

менниці – праісторичного буття українського етносу.

Виклад основного матеріалу. Українські історичні корені привертали увагу Докії Гуменної з дитинства. Тому й під час перебування в Києві вона цікавиться засіданнями Археологічної комісії Академії наук, відвідує з'їзди Інституту археології, багато читає про археологічні знахідки Трипільської культури на теренах України і також разом із відомими археологами Тетяною Пассек, Петром Курінним, Неонілою Кордиш, Віктором Петровим бере участь в археологічних експедиціях на розкопках трипільських поселень. Докія Гуменна спостерігає за розкопками в селі Халеп'я неподалік Трипільля й приходить до несподіваного висновку: місцеве населення і є тими спадкоємцями Трипільської культури.

Письменницю не цікавлять династії, державні формації, війни й політичні змагання, а цікавить людність, що жила споконвіку на цій землі, що незалежно від загарбників й окупацій творила свої вірування, свої міфи-філософію, обряди і впродовж тисячоліть зберегла свою неповторну своєрідність. «Трипільля поклало основу нашого національного світогляду і витворило своєрідність, якої нема у всіх наших слов'янських сусідів» [5, с. 48–49], – приходить до висновку авторка.

Через захоплення прадавниною її часто звинувачували в примітивності, але письменниця це пояснювала так: «Мені кажуть, що я примітивна, що хочу знати все про моїх найближчих родичів, бо ой, як важко бути безрідною і чужою в цій епосі!.. Тому, читаючи про примітивні суспільства і уявляючи себе серед них, ставало мені радісно, легко і затишно. Це мій світ! Бо цей, що в ньому живу, – виштовхує, я не маю в ньому місця, він мені нецікавий» [3, с. 270–271]. Разом із тим, захоплення Докії Гуменної історичним минулим не можна трактувати лише як втечу від дійсності. Це внутрішня потреба осягнути життя первісних людей, що жили на території України, пізнати їх світогляд, культуру, щоб довести, що Трипільля – це початок української цивілізації, а сучасне населення України – це нащадками давньої великої цивілізації, яка існувала близько 5 тисяч років тому.

Цьому історичному зрізові минулого України присвячені її нариси «Трипільська статуетка» [11], «З історії сивої давнини» [4], «Оповідання про мустьєрського хлопчика» [10]; повість «Велике Цабе» [2], казка-есе «Благослови, Мати!» [1], збірка «Родинний альбом» [9], за визначенням авторки, розповідь про Трипільля «Минуле пливе

в прийдешнє» [5] та збірка мікронovel «Прогулянка алеями мільйоноліть» [8].

Твори письменниці на праісторичну тематику привернули увагу не тільки літературознавців, а й археологів, мовознавців, інших дослідників феномену Трипільської цивілізації. Відомі вчені-археологи, сучасники Докії Гуменної, Віктор Петров та Петро Курінний, ознайомившись із її повістю «Велике Цабе», свої враження написали в листах-рецензіях. Професор Петро Курінний підкреслив прагнення письменниці звернути увагу на те, що «сучасна українська етнокультурна культура українського народу виникла і сформувалась із трипільської культурної єдності і живе досі в багатьох відкликах її духу» [13, с. 148]. Віктор Петров, у свою чергу, наголосив на компетентності Докії Гуменної в обраній темі, її сміливості у виборі та вмінні «оригінального відтворення міфу відповідно до конкретно-археологічних матеріалів» [16, с. 148]. Разом із схвальною оцінкою написаного рецензенти вказали на деякі огріхи письменниці, що допомогло Докії Гуменній у дальшій творчості. Так, Петро Курінний детально обґрунтував ряд зауважень, одне із яких: «Краще ілюструвати Вашу думку, утворюючи ім'я народів від річок» [13, с. 146]. Письменниця врахувала це й в наступному творі про Трипільля – «Минуле пливе в прийдешнє» – питанню етимології назв присвятила не одну сторінку, зауважуючи: «Якщо є налище три компоненти, що з них складається цілісність: назва божества (русалки), назва народу (плем'я Русь) і назва місцевості (Русь, р. Рось), – то з якого часу походить наша стародавня назва? Від богині води Русь – Рось, а значить із матриархального часу, вагітного всім майбутнім, чи ж не так?» [5, с. 217].

Віктор Петров не випадково звернув увагу на сміливість Докії Гуменної у виборі праісторичної теми, оскільки питання походження українців у радянський період було представлено лише через бачення «Київської Русі як спільної колиски для братніх народів», а письменниця наважилася шукати прадавні витоки українського народу за часів, коли, за її ж словами, «Московщина стояла під двокілометровими горами криги, як на Україні вже буйно процвітало життя»» [1, с. 13].

Слід також зауважити, що в 30-і роки ХХ століття державне фінансування археологічних досліджень Трипільської культури, що своїм корінням сягала сивої давнини, участь у них провідних радянських учених-археологів (Петра Курінного, Віктора Петрова, Тетяни Пассек та ін.) були спричинені намаганням радянських ідеологів довести

ідею автохтонності нащадків Київської Русі, чим заперечити активно пропаговану в Європі нацистську теорію арійського походження німецької нації. Та результати наукових досліджень виявили своєрідність українського народу, самобутність саме його культури. Цим і пояснюється ліквідація Всеукраїнського археологічного комітету, припинення досліджень Трипільської культури, репресії щодо вчених, які займалися цими питаннями. Це ще раз аргументує відзначення Віктором Петровим сміливості Докії Гуменної.

Крім того, творча сміливість авторці потрібна була й для того, щоб силою думки та художньої уяви вирушити ще незвіданими стежками в загадкову добу прадавнього світу. «Це була відважна мандрівка в праісторію нашого народу. Це перша спроба вичарувати дух і характер українського народу в найдавніші часи та протягнути нитку органічної пов'язаності минулого і сучасного. І що найважливіше – перша така мандрівка, перший цього роду мистецький твір не тільки в українській, але й загальнослов'янській літературі» [12, с. 343], – наголосив Григорій Костюк. Він вдало підкреслив мету творів письменниці цього циклу: «Віднайти і переконливо довести конструктивну духовну єдність української людини в давноминулому і цим ствердити його історичне право на рівне і почесне місце в сучасному та майбутньому тепер вже тісної коліски людства – Землі» [12, с. 351].

На твори Докії Гуменної праісторичної тематики відгукнулися також Остап Павлів-Білозерський, Лука Луців, Оксана Лятуринська. Із поверненням імені Докії Гуменної з еміграційної в «материкову» українську літературу з'явилися дослідження, у яких учені також підкреслювали особливе місце творів письменниці на праісторичну тематику. Серед них – статті Миколи Мушинки, Віктора Мельника, Володимира Жили, Наталії Ішук-Пазуняк, але вони не містять літературознавчого аналізу книг цього циклу. Детальніший огляд художнього осмислення трипільського світу у творах Докії Гуменної знаходимо в статті Марії Лаврусенко [14] (розглядається повість «Велике Цабе») та в книзі Петра Сороки [17].

Там, де сучасність сягає коріннями в давнє минуле, Докія Гуменна обдумує задум історіософського та міфологічного екскурсу в минуле України.

Повість «Велике Цабе» присвячений добі Трипільської культури. Цей твір став, фактично, першою спробою в художній літературі описати мало-

відому світові епоху з її звичаями та віруваннями, відтворити світогляд наших прадавніх предків.

Докія Гуменна, створюючи, за словами самої письменниці, «вигадку на трипільську тему», зуміла поєднати наукові факти й вимисел, написавши, за визначенням авторки, «фантастичну повість на тлі праісторії». У сучасному літературознавчому визначенні це – історико-фантастична повість, у якій Докія Гуменна залучає відкриття археології і, лише коли не вистачає історичного матеріалу, творчу вигадку.

«Велике Цабе» – своєрідна мандрівка в історичне минуле, за 5–7 тисяч років дотепер, до часів Трипільської культури. Остап Павлів-Білозерський, сучасник Докії Гуменної, літературний критик, у рецензії на повість написав: «Оце появилася нова книжка тієї авторки з зовсім несподіваної ділянки, що заскочила всіх своєю тематикою, вперше заторкненою не лише в українському, але й у слов'янському письменстві» [15, с. 94]. Із цією думкою неможливо не погодитися, бо письменниця на науковому підґрунті створила мистецький твір, пов'язавши минуле із сучасним. Про це у своїй рецензії засвідчив й авторитетний знавець археології Віктор Петров: «Річ вашу написано вправно... Ваша концепція цілком оригінальна й цілком Ваша. Вона творча й опирається на той конкретний матеріал, який Ви знали. Це вже багато, власне більше, ніж багато, бо це є все... У Вас шлях оригінального відтворення міту відповідно до конкретних етнографічно-археологічних матеріалів» [16, с. 145].

Сама авторка не претендувала на наукову точність. Вона писала: «“Велике Цабе” – вигадка на трипільську тему. Мета праці – в доступній формі ознайомити широкі кола з відомостями про трипільську культуру» [7, с. 154]. Але письменниця вдалося набагато більше, вона підняла завісу таємничості над давноминулим і встановила невидимий зв'язок із сучасністю.

Головний герой повісті – Лука Савур, молодший науковий співробітник Інституту археології і скульптури. Сюжет розгортається в трипільському селищі під Києвом, де герой на основі знайденого скелету під час розкопок за допомогою сучасних наукових методів створює скульптуру прадавньої людини. У сні відтворений образ жінки переносить його в II тисячоліття до нашої ери, у загадковий трипільський світ. Лука перетілюється в одного з синів Лелеки-толоки. Він палко кохає Ягілку – дівчину із Яги-толоки, із якою одружується і проживає щасливе, але непросте життя. Мрії про гармонійне життя, достаток,

згуртування родів обриваються зі смертю героїв, яких ховають, насипаючи високу Савур-могилу.

Інша сюжетна лінія – це історія відданої дружби молодого Луки і коня Братчика. Докія Гуменна майстерно передає відчуття первісної людини, яка осідлала коня, зародження почуття дружби, побратимства між дикою твариною і доброзичливою людиною. І хоча приручення людиною коня, на думку Віктора Петрова, припадає на пізніший період історії людства, науковець переконаний у тому, що таке зміщення історичних пластів послужило реалізації творчої концепції авторки.

Кульмінацією повісті є зображення панорамної картини поховання Великого Цабе, свідком якого під час своєї подорожі стає Лука. Велике Цабе – уособлення володаря Таврії, пояснює етимологію цієї власної назви. Детальний опис звичаю в ритміці старовинних похоронних плачів допомагає читачам перенестися в прадавній час, відчутти особливу напругу дійства.

Іншим силовим полюсом повісті, на противагу похоронному обряду, є весільне дійство, яке символізує перехід дівчини в чужий рід. «Звичай умикання, – зауважує письменниця, – зовсім не являється свідомством рабського становища нашої прабаби, а навпаки, це свідомство довговічної боротьби материнського роду за споконвічні високі позиції жінки та її права» [7, с. 134].

Докія Гуменна створює романтичний образ дівчини Ягілки – уособлення первісної краси, що жила в гармонійній єдності з природою. Її замовляння для зустрічі з коханим наповнені чистотою і незайманістю, щирістю і добротою: «Та й кличу я тебе і серцем, і червоними устами, і чарами, і піснею, і великою тугою. Прилинь, соколе, білокрилий лебедю» [7, с. 78].

Розшукуючи дівчину, Лука мандрує незанимким світом, знайомиться з його родовим устроєм, де править жінка-мати, з особливостями різних родів-толок, із матеріальними й культурними здобутками давніх українців. При цьому простір твору, як наголошує письменниця в «Післяслові», – це територія сучасної України, а змальовані міста – сучасні археологічні назви відкритих трипільських поселень: Коломийщина, Усатово, станція Костромська, Володимирівка.

Зовнішня канва романтичного сюжету є тим художнім засобом, що дає змогу письменниці ознайомити читачів із відкриттями археологічної науки. У роботі із «сухим» фактичним матеріалом Докія Гуменній вдається показати добу в живих образах, на сторінках книги оживають давні посе-

лення, стають реальними герої, їх переживання, вчинки, конфлікти.

Розповідь письменниці про ту добу відзначається добірним метафоричним словом, багатим самобутнім образним світом, що створює яскраві картини далекого минулого. Річка в повісті «блищить внизу синьою гадюкою, сичить білою піною поміж скелями», або «Мати Рось розпустила своє сиве волосся по всіх плечах» [7, с. 31]. Докія Гуменна описує анімістичний світогляд, характерний для давніх вірувань, який знайшов відображення в розвитку нашої мови, де зостався аж до сьогодні. Ми говоримо: сонце зійшло, зайшло, сіло, грім ударив, тощо – це вислови анімістичного світогляду, на реальний зміст яких сьогодні навіть не звертаємо увагу, сприймаючи їх як сталі вирази.

Григорій Костюк повість Докії Гуменної «Велике Цабе» назвав «найкращим її успіхом в жанрі історіософічної та мітологічної візії» [12, с. 245]. А Віктор Петров (Домонтович) слушно визначив головне значення цієї повісті: «Насамперед, треба було б говорити про саму “проблему теми”, “проблему мітотворчості”. Це велика тема, я сказав би, незаперечна тема. Особисто я її боюся. Особисто у мене не вистачало б сміливості. Можна вас із цим вітати. Гратися з вогнем можуть або факіри, або ж щирі люди. Ви щира! Ви входите у вогонь, як саламандра: бо саламандри живуть у вогні. Для вас ясно і просто те, до чого я особисто – в художньому творі – ніяк не наважуюся доторкнутися...» [16, с. 145]. Міфотворчість, незаперечно, є однією із характерних особливостей стилю Докії Гуменної. До зазначеного можна додати, що повість «Велике Цабе» – це один із найкращих творів на праісторичну тематику в українському письменстві ХХ століття.

Казка-есе «Благослови, Мати!» занурює читача в особливості святкування українського весільного обряду, ще раз підкреслюючи автохтонність українського народу. Письменниця звертається до доби, коли жінка була головою роду, повертає увагу читача до особливої ролі жінки, матері в Трипільській культурі.

Докія Гуменна вказує на охоронне значення заклик: «Благослови, Мати!», який, на її переконливу думку, із давніх часів надійно охороняє людей на українських просторах. Письменниця шукає відповідь на запитання: «Що ж є в нашому народі таке, що не дало розсмоктатися серед інших, загинути в катастрофах, буреломах і лютих завірюхах, яких доля щедро насипала на шляху становлення? Культ матері... – і приходять

до висновку, – ось той талісман-різець, що формує українську особистість та стійкість у завірюхах, деформаціях і катастрофах. Він незмінний, хоч все навколо міняється. І він береже духовну субстанцію» [1, с. 18].

Казка-есе «Родинний альбом» є художнім відображенням життя прадавніх українців. Письменниця використовує форму родинного альбому, перегортаючи сторінки якого читач спостерігає еволюцію тотемних символів. Це і культ дворога, від звізди-корови, сонця-бика до Сварога й Велеса. Цю еволюцію письменниця вважає етапом становлення релігійного світогляду наших предків, законним шляхом до віри в єдиного Бога. Відповідно до сучасної термінології, цей твір можна назвати науковою фантастикою-мандрівкою таємничими минулими тисячоліттями.

У повісті «Минуле пливе в прийдешнє» є підзаголовок: «Розповідь про Трипілля». Підкреслюючи це, Докія Гуменна вказує, що хоче віднайти прадавнє українське коріння, поєднавши його з сучасністю. Підтверджуючи давність існування праукраїнців письменниця звертається до нових археологічних знахідок та відкриттів, указує на вдале місцезнаходження України, досліджує багатство, мелодійність і пісенність української мови, привертає увагу читача до її спорідненості з шумерською мовою та санскритом.

Докія Гуменна намагається у творі дати відповідь на запитання: чи були трипільці нашими предками, чи відтоді починається історія українського народу? У пошуках відповіді вона звертається не тільки до археологічного, етнографічного чи історичного матеріалів, а й опирається на підсвідомість своїх сучасників.

Висновки. Отже, письменниця у творах про часи Трипільської цивілізації через художнє осмислення ролі та місця у світовій культурі знакової символіки української матеріальної культури, шляхом свого спостереження як фахівця-мовознавця над історичними мовними явищами, через зображення еволюції тотемних культів зробила одну з перших спроб художнім словом змалювати формування світогляду прадавніх українців, звернути увагу на глибинні його корені у свідомості сучасних українців.

Завважаючи нові обрії української державності, Докія Гуменна писала: «Такий історичний час! Так усе почало рости, все готове, хоче розвиватися... А на цьому нависла грізна небезпека, і може все враз обернутися руїною й безнадією... Де тут місце оптимізму? І є. Знаходжу я надію навіть не там, де шукала, не в сучасності, а в вислові археолога В. Петрова, навіть про далеку від нас добу. Він казав: Україна не раз зазнавала уже руїни, переживала занепад і реформацію, але проходив час, окупант зникав, а Україна продовжувала свій природний шлях розвитку... Я тут від себе додаю, що перемогли ідеї автохтона. Я можу ці обдумування проектувати на сучасне. 300 років панування московського окупанта; 70 років панування більшовика-окупанта, а тепер приходить доба віднови свого природного розвитку. Треба тільки розібрати, що дійсно підноситься з ґрунту, а що підробляється під українське і хоче заглушити, позасідавши кращі місця» [16, с. 148]. Ці слова красномовно підтверджують важливість праісторичної теми творів письменниці для осмислення та усвідомлення сучасних українських державотворчих процесів, для ствердження української національної ідентичності.

Список літератури:

1. Гуменна Д. *Благослови, Мату!* Казка-есеї. Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 1995. 287 с.
2. Гуменна Д. *Велике Цабе*: Повість. Нью-Йорк: Без видавництва, 1952. 162 с.
3. Гуменна Д. *Дар Евдотеї. Испит пам'яті*. Київ: Дніпро, 2004. 520 с.
4. Гуменна Д. З історії сивої давнини: Нарис. *Молодий більшовик*, 1940. № 10–11. С. 135–143.
5. Гуменна Д. *Минуле пливе в прийдешнє: Розповідь про Трипілля*. Нью-Йорк: Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1978. 384 с.
6. Гуменна Д. *Небесний змій*: Фантастична повість. Нью-Йорк: Науково-дослідне товариство української термінології, 1982. 272 с.
7. Гуменна Д. Післямова. В: Гуменна, Д. *Велике Цабе*: Повість. Нью-Йорк: Б.в., 1952.
8. Гуменна Д. *Прогулянка алями мільйоноліть*: Мікромовели. Нью-Йорк; Балтимор: Смолоскип, 1987. 170 с.
9. Гуменна Д. *Родинний альбом*. Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1971. 352 с.
10. Гуменна Д. Оповідання про мустьєрського хлопчика. *На зміну*. 1940. № 51. С. 4–5.
11. Гуменна Д. Трипільська статуетка: Нарис. *На зміну*. 1939. 10 серпня. С. 5–6.
12. Костюк Г. На перехрестях життя та історії. *У світі ідей і образів: Вибране: Критичні та історико-літературні роздуми: 1930–1980. Без міста: Сучасність*, 1983. С. 311–352.

13. Курінний П. Лист-рецензія. В. Гуменна, Д. Велике Цабе. Нью-Йорк, 1952. С. 144–148.
14. Лаврусенко М. Трипільський світ у художньому осмисленні Докії Гуменної. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах*. 2004. № 2. С. 192–204.
15. Павлів-Білозерський О. Рецензія на книгу: Гуменна Д. *Велике Цабе*. Народна воля. Ч. 4. 1953. С. 94–96.
16. Петров В. Лист-рецензія: Гуменна Д. *Велике Цабе*. Нью-Йорк: Б.в., 1952. С. 145–148.
17. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. До 100-ліття з Дня народження письменниці. Тернопіль: Арій, 2003. 496 с.
18. Черняк В. Трипілля – вікно у початок історії. В: *Трипільська цивілізація у спадщині України*. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2003. С. 37–41.

Kolomiets O. V. THE WORLD OF TRYPILLIA CIVILIZATION THROUGH THE PRISM OF DOKIA HUMENNA'S CREATIVITY

The article considers the artistic features of Dokia Humenna's works on prehistoric themes. She became the first and only writer not only in Ukrainian, but also in all-Slavic literature of the twentieth century, who addressed the topic of Trypillia culture, which scientists later, realizing the greatness of the discovery, will call Trypillia civilization.

A whole cycle of her works is dedicated to this historical period of Ukraine's past: sketches "From the history of old time" (1940), "Tripilska statueta" (1939), "The shard Secret" (1940); the story "About the Mousterian boy" (1940), the story "Great Tsabe" (1952), the tale-essay "Bless you, Mother!" (1966), "Family album" (1971), the story about the Trypillians "The past floats into the future" (1978) and the collection of micronovelas "A walk through the alleys of millionsyears" (1987).

The first essays were written under the influence of an archaeological expedition near the village Trypillia in which the author herself took part – the latest are the creative inspiration of the writer already in the distant overseas worlds. But they are united by the idea of the autochthony of the Ukrainian people, which Dokia Humenna defended throughout her life, claiming that Trypillia laid the foundations of our national worldview.

Some researchers have drawn attention to Dokia Humenna's courage in choosing a prehistoric theme. The question of the origin of the Ukrainian people in Soviet historical science was considered only through the prism of Kievan Rus as a common cradle for fraternal peoples, and the writer dared to dispel this myth by claiming that Muscovy stood under two kilometers of ice when life in Ukraine was already flourishing. The writer's fascination with the historical past cannot be interpreted as an escape from Soviet reality alone.

It is an internal need to understand the lives of people who lived in Ukraine about five thousand years ago, to know their worldview, culture and prove that the modern population of Ukraine is a descendant of a great civilization.

Key words: autochthony, emigration literature, identity, fairy tale-essay, mainland literature, science fiction, novel, prehistoric theme, Trypillian civilization.

Кочерга С. О.

Національний університет «Острозька академія»

Садовський О. П.

Національний університет «Острозька академія»

ПАРОДІЙНА ПРИРОДА САТИРИ В РОМАНІ ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО «КВАРЦИТ»

У статті проаналізовано особливості використання пародійної природи сатири, як головної сміхової парадигми періоду зміни декад 20–30-х років ХХ ст. на прикладі роману «Кварцит» одного з центральних представників українського художнього слова епохи «червоного ренесансу» Олеся Досвітнього. Простежено найважливіші соціально-політичні, соціально-культурні та загальноісторичні передумови формених і змістових метаморфоз літературних явищ і процесів, котрі стають визначальними у формуванні нових тематичних домінант великої сатиричної прози періоду. З'ясовано основні наративні ознаки ідіостилію письменника, котрі зазнають модифікацій та стають знаковими в контексті поглиблення-приховування авторських нонконформістських інтенцій, а також протилежного посилення акцентів на некомічному викривальному складнику роману. Зосереджено увагу на збереженні таких базових структурних ознак центральної сміхової парадигми, як діалогічна дуальність та накладання різних за масштабом охоплюваного рівнів висміювання, а також підкреслено особливості трансформації вказаних ознак, що здійснюються з метою регулювання видимості відповідних рівнів пародії та відокремлення думки автора від думок персонажів. Розглянуто пародію як імітаційно-викривальний засіб художньої інтерпретації соціально-політичних явищ та інструмент висвітлення внутрішньокультурних процесів у мистецьких колах періоду середини 20-х – початку 30-х років ХХ ст. Досліджено роль пародії топосів як засобу розширення спектру чинників впливу на формування та розвиток політичних і культурних переконань різних соціотипів та для зображення специфіки використання таких топосів владою задля регулювання суспільних настроїв. Схарактеризовано складну багатозначність викривальних елементів, котра виникає унаслідок ретельного приховування сатиризації шляхом перетворення авторських рефлексій на психологічні ознаки образів окремих персонажів, а також через нагромадження полярних думок за допомогою діалогізації.

Ключові слова: пародія, сатира, нарація, типи, соцреалізм.

Постановка проблеми. Трансформація суспільно-політичного тла під час переходу від 20-х до 30-х років ХХ ст. стає передумовою визначальної низки змін культурних процесів того ж періоду. Перехід влади комуністичної партії від прихованих методів боротьби зі свідомими мистецькими колами до відкритих і навіть задекларованих, як, наприклад, проголошення нового псевдомистецького напрямку соцреалізму, стає точкою відліку внутрішньокультурних метаморфоз як на рівні окремих представників творчого процесу, так і на рівні загальноприйнятих художніх постулатів, ідейно-тематичного наповнення мистецького простору. Зокрема, найбільш помітними стають зміни в мікросоціумі літературному, який під впливом нових обмежень партії остаточно розділяється на дві категорії представників – тих, хто пристає до нової течії соцреалізму, і тих, хто наважується на опір.

Відповідно до панівних тенденцій в зазначений період з новою силою на арену літературних баталій виходять засоби комічного, з-поміж яких у великій прозі найпопулярнішою стає сатира. Когорта її поціновувачів серед митців, до яких варто зараховувати Олеся Досвітнього (Олександра Скрипаля-Мищенко) стає найбільш виразною для українського літературного процесу 30-х років ХХ століття, пропонуючи в контексті протистояння комуністичній машині чималу кількість якісних літературних змін. Найбільш важливими для епохи стають художні засоби, що дозволяють приховувати нонконформістські інтенції автора. Зокрема, поширеним стає використання принципів пародії як засобу літературної мімікрії, необхідної для більш якісної протидії партійній пропаганді. Тенденцію тяжіння до цього імітаційно-викривального засобу пере-

конливо демонструє роман Олесь Досвітнього «Кварцит».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній доробок Олесь Досвітнього як об'єкт наукових досліджень і критичного аналізу найбільш ґрунтовно репрезентовано в розвідках та статтях Г. Майфета, М. Хвильового, О. Білецького, Ю. Смолича, В. Шевчука. Українське літературознавство періоду незалежності у цьому спектрі збагатили праці В. Агеєвої, Т. Лисенко, О. Мукомели, О. Салової. Особливо цінними є напрацювання Н. Заверталюк, котра у статті «Літературне життя 20-х років ХХ ст. у художній інтерпретації Валер'яна Підмогильного й Олесь Досвітнього» ретельно проаналізувала характерні відмінності та схожості у зображенні естетичних та ідеологічних особливостей літературного процесу, кореляції письменника, влади та соціуму. Зокрема, науковиця дослідила роман «Кварцит», у якому О. Досвітній «розгортає тему літературного життя як боротьби, означуючи стосунки протиборствуючих сил як «гризню» «запеклих ворогів», як «бійку на її фронтах, <...> вибудовує колізії суперечок на рівні словесних баталій у формі діалогів і полілогів, у межах яких задіяні й монологи-роздуми, в яких оприявнюються програмові засади персонажів-письменників, репрезентовані на реалії змагань літературних угруповань між собою» [5, с. 111–112]. Однак наразі ані студії періоду 20–30-х років ХХ ст., ані сучасні дослідження не є вичерпними та розкривають белетристику Олесь Досвітнього переважно лише на найбільш популярних творах письменника.

Постановка завдання. Метою статті є схарактеризувати основні особливості використання сатиричної пародії в романі Олесь Досвітнього «Кварцит» як засобу поглиблення змісту й маскування авторських викривальних інтенцій.

Виклад основного матеріалу. Багаторівнева структура сатири, що найчастіше виражена двоїстістю елементів комічного через діалогічну природу сміхової парадигми (автор смішить – реципієнт сміється), в період посилення тиску влади на літераторів у 30-х роках ХХ століття стає важливою перевагою засобу комічного та дозволяє свідомим письменникам вдало уникати літературно-політичних перепон, зумовлених уніфікацією літературного процесу під тиском пропагандованого соцреалізму. З метою збереження найбільш гострих викривальних кодів тогочасні митці вдаються до прийомів, за допомогою яких зберігають приховані сенси, адже за допомогою деформації

патерну сатири вони регулюють видимість тієї чи тієї викривальної думки.

Накладання соціально-політичних метаморфоз на мистецькі процеси зумовлює диференціацію й оновлення жанрової системи сатиричних текстів. У великій прозі та поезії за популярністю першість посідає пародія, до якої звертаються як малодосліджені сьогодні В. Чечвянський, Ю. Гедзь, П. Педа, так і найбільш відомі тогочасні літератори – М. Йогансен, Т. Осьмачка, В. Еллан-Блакитний, О. Вишня, М. Семенко, К. Буревій та неокласики [1, с. 129–180]. Проте обмеження жанру новою соцреалістичною доктриною зумовлює видозмінення принципів його застосування та потребує вдумливого дослідження. З-поміж дефініцій українських науковців варте уваги визначення Н. Віннікової: «Літературна пародія – жанр творів словесно-художньої творчості, один із видів вторинних текстів, який будується на контрастуванні того, що зображується (першого плану), із тим, що зображено (другого плану), та імітації об'єкта пародіювання (другого плану) – якого-небудь художнього твору (або його складових – образів, мотивів, сюжетів, тематики, ідейного змісту та ін.), манери, стилю, художніх прийомів письменника, жанру, літературного стилю, напряму тощо, з метою створення комічно-сатиричного образу об'єкта та його ідейно-емоційної оцінки й естетичної критики, що досягається різними засобами і прийомами» [1, с. 67]. Вичерпною є і класифікація об'єктів пародіювання, яку пропонує літературознавиця, а саме «літературні школи та угруповання», «творчість окремого письменника», «група письменників», «літературний жанр», «окремий твір», «складові твору», «певні огріхи в окремому творі» [1, с. 24]. Однак, вважаємо, що практичне застосування зазначеної класифікації для великої пародійної прози значною мірою можливе лише у разі поєднання кількох об'єктів імітації, адже, наприклад, висміювання літературних угруповань неможливе без висміювання групи письменників чи окремих творів. Відтак варто звернутися до двоїстої класифікації, що більш популярна серед західних дослідників пародії (С. Дентіс, Б. Мюллер, Р. Чемберс). Зокрема, науковці розподіляють пародію на конкретну (specific) та загальну (general), що відповідно пародіюють або літературні тексти та індивідуальності, або цілі школи та напрямки [8, с. 48]. У річищі видозмін літературного процесу під тиском соцреалізму саме категорію загальної пародії з можливими її субкатегоріями вважаємо визначальною для великих епічних імітаційно-

викривальних творів. Адже, як зазначає М. Роуз, «в “загальній пародії”, у якій автор використовує пародію для формування сюжету та образів твору та/або для роздумів про художні процеси в літературі загалом, як, наприклад, у «Дон Кіхоті» Сервантеса, певна амбівалентність щодо пародійованого тексту чи текстів, що сприяла створенню сюжету чи образів пародії, може бути центральною для ускладнення пародії в цілому» [9, с. 48].

Роман «Кварцит» (1932) Олеся Досвітнього, на сьогодні практично не отримав уваги науковців з погляду трансформації комічного з метою поглиблення-приховування висміювання реалій доби. Насильницьке зобов'язання авторів до оспівування нової комуністичної дійсності зумовили запит нової комічної домінанти – пародії, котра одночасно слугує засобом втілення авторських викривальних інтенцій та формального дотримання відповідності стереотипам соцреалізму, позаяк «автор пародії, зберігаючи форму оригінала, вкладає у свій текст зміст, який контрастує з об'єктом пародіювання, по-новому його висвітлює шляхом критицизму» [2, с. 284]. Пародія не порушує парадигму засобів комічного через зміщення акцентів, проте ускладнює її рецепцію своєю багатошаровою структурою.

У романі Олеся Досвітнього вбачаємо три сюжетні пласти, що містять у собі різні рівні сатири. Пролог, який варто вважати повноцінною окремою частиною за фабульною значимістю, слугує певним введенням у суть авторської своєрідності сатири. Декларативний характер насмішки у пролозі не відзначається різкими викривальними особливостями, радше вона схожа на дружній шарж рівних авторів (і реципієнтів) соціотипів. У фокусі опиняються шахтарі Криворізького басейну та їхня реакція на наскрізну проблему твору – вичерпання руди. Олесь Досвітній напрочуд тонко виявляє спектр соціально-політичних поглядів шахтарів, застосовуючи нотки комічного у висвітленні радикальності їхніх позицій та відповідної «типовості» поведінки, однак не вдаючись до плакатності сатири.

Центральними героями прологу, які одночасно стають і об'єктами шаржування, і інструментами цього ж процесу, є принципово протилежні за своїми поглядами персонажі – рудокопи Степан Курбала та Кирило. Важливою для цього тандему шахтарів у системі пародійної сатири Досвітнього передусім є їхня неподільність: шаржове зображення типів стає можливим тільки у їхній безпосередній діалогічній взаємодії, котра створює ефект контрасту й ледь помітного комічного

перебільшення. Перша в романі зустріч цих героїв стає визначальною для формування образів персонажів. Особливо важливою ланкою усієї персонасфери є Курбала, позаяк з його позиції автор характеризує інші типи, хоча, безумовно, на неї суттєво впливала репутація, створена відповідно до ідеологічних настанов: «Йому захотілося поділитися з цим працюючим рудокопом про розмови на бюро осередку, але думка, що Кирило – безпартійний, обиватель, з ганебним ім'ям «хуліган», яке закріпилося за ним серед культурників гірничого колективу, стримала його. <...> ... адже перед ним був Кирило... [4, с. 14–15]. Свідомо застосовуючи ідеологічні контрасти на рівні зі стереотипними соціально-політичними ролями, письменник не лише пародіює персонажі, але й установлює між ними очевидну нерівність. Водночас така стратегія дозволяє Досвітньому вкотре зняти з себе відповідальність за висміювання представників класу пролетарів, гегемонію яких культивували тогочасні ідеологи.

Зачин основної частини тексту по суті є авторською карикатурою з характерним для Олеся Досвітнього униканням відповідальності за гострі рефлексії, шляхом делегування їх персонажам, однак панівною у системі його комічних заходів залишається пародія. Прикметно, що письменник здійснює певне переорієнтування з соціально-політичної сфери у пролозі на соціально-культурну, розпочинаючи нову сюжетну лінію, пов'язану з Харковом, зосереджуючись на проблемах мистецьких кіл.

Як і в пролозі, створивши рельєфний образ ідейного пролетаря геолога Огея через призму його світобачення, автор реалізує пародійне висміювання вад конкретного мікросоціуму, яким тепер стають не шахтарі й партійні керівники, а художники й письменники. Н. Заверталюк слушно зазначає: «В образі Огея, частково індивідуалізованого (окремі деталі портрету, лаконічні самохарактеристики, внутрішнє мовлення), закодований тип людини, політично зааганжованої на підпорядкованість владі» [5, с. 113]. Уже на початку першого розділу автор у діалозі Огея із другорядною оперною співачкою Аксель увиразнює відмінні культурні статуси персонажів, хоча і в цьому випадку апелює до зухвалих пролетарських повчань. Наприклад, у дискусії Огей відстоює таку тезу: «Опера – це вихолощений нежиттєвий твір, недогризки великого твору. Це «сентиментальна попсована історія» ... для слинявих панночок, оброслих салом паній та панів... [3, с. 26]. У такий спосіб Досвітній виявляє заан-

гажовану «патріотичність» свого персонажа, розкриває його «революційний» світогляд, що знецінює мистецтво та його шанувальників, людей творчих професій. Відтак письменник вказує на псевдокультурність Огея, його обмеженість й упередженість, і, врешті карикатуризує жертв партійно-пролетарських гасел доби.

Культурна недалекість адептів нової комуністичної дійсності в контексті пародійного спрямування сатири Олеся Досвітнього ілюструє інфантильність прихильників революції та власне революціонерів. Радикальність і категоричність останніх зокрема уособлює Огей та його товариші-комунари, наділені автором здатністю до нешляхетних вчинків, обману. Водночас пародійне зображення борців за «диктатуру пролетаріату» свідчить про викривально-інтерпретативний модус зображення тогочасної дійсності, псевдоцінностей оманливої комуністичної ідеї. Письменник розвінчує утопічний соціальний конструкт, яким рухає біологічна сутність суб'єктів з позірною моральністю.

Діалоги персонажів роману нерідко слугують для пародіювання загальної хворобливості тогочасного суспільства, оскільки темпорально-просторовий недуг епохи охоплює і політичну царину, і культурну, і будь-які інші. Образ Огея стає фокусом цієї хворобливості, проте цей персонаж чи не єдиний здатний до ґрунтовного самоаналізу та рефлексій. Він уявляє собі прийдешнє, «коли зникнуть турботи, дріб'язкові бажання, тваринні хотіння», замислюється над питанням, «чи можна вдаватися у міркування про величне майбутнє, нехтуючи огидними дріб'язками життя?» [4, с. 21]. Викривального максимуму його аналітика досягає в описі своїх дітей. Усвідомлюючи їх «безпритульність», залежність від політичних перипетій часу, автор критично констатує нездатність людини «збільшовиченої ери», яка опинилася у видозмінєній, але не зруйнованій ієрархії буттєвісної аморальності, досягнути власну позицію в парадигмі минулого, теперішнього та майбутнього.

Модус роздвоєння головного героя між показною категоричністю і внутрішньою дезорієнтацією частково підтримують і другорядні персонажі. Наприклад, Кряжен, партійна працівниця, котра займається комуністичним муштруванням молоді, не здатна виховати у тому ж дусі свою доньку Наді й навіть отримує від тієї абсолютно зневажливу характеристику: «Мати скептик. Щось подібне до черниці» [4, с. 60]. Вона бачить, що «партійні справи калічать людину, то вже вибачте...

Я ніколи не буду в такій спілці!» [4, с. 60]. Апогеєм хворобливої невизначеності стають епізоди культурно-мистецьких дискусій товаришів Огея, у яких концентрація пародії стає найвищою. Скажімо, полеміка письменників у будинку мецената Суворого має всі ознаки карикатури реальної дискусії літераторів середини 1920-х років. Вона справляє враження побутової суперечки прихильників і противників літературного комунізму, а також тих, хто ще не визначився. У деяких образах можна впізнати тогочасних письменників. Рупором ідей партійного мистецтва слова у творі стає Корній, а його бінарною опозицією Платон, однак обидвоє зображені схематично, по суті залишаються деперсоналізованими. Відверто сміхотворним постає футурист на прізвище Футерко, змальований за допомогою фарсових прийомів, та його спрощений маніфест: «Мистецтво – це дурниця. Фотографія життя, сучасна досконала фотографія, – все. Це механіка й фізика, що нею треба вміти користуватись, – і дурень той, хто скаже, що не кожному на роду написано вміти фотографувати. Всякого можна навчити» [4, с. 79; 7, с. 196].

Якщо спочатку Олесь Досвітній засвідчував тяжіння до комічного лише в окремій репліці або ж натяку у межах діалогу, то згодом окремі замаху такого штибу спостерігаємо на рівні полілогів. Однак наміри письменника конфліктують з авторською стратегією «Кварциту», у якому, згідно зі слухним твердженням І. Дзюби, «обговорення проблем зв'язку інтелігенції з робітництвом давало можливість для спроби пояснити літературно-естетичні позиції ошельмованих друзів з ВАПЛІТЕ» [6, с. 243]. Наприклад, пародійні експерименти у V главі твору мають місце на рівні зачину й завершення диспуту, натомість у зображеній полеміці митців домінує абсурд, який компенсує серйозний пафос частини імітаційної. Олесь Досвітній починає літературну баталію абсурдною сваркою Корнія та Платона щодо граматично неправильної відповіді на загадку останнього, що зумовило обмін наївними опініями про роль граматичної категорії роду в національних мовах та шляхи їх революційної реформації. Завершується ця розмова плакатною дидактикою Корнія: «Не знаєте Платона? Він завжди вигадує таке, що часом кури сміються. От тільки він ніяк не вигадує такого, щоб зламати свою інтелігентську психіку – не пустотворити, а, засукавши рукава, взятись до вивчення соціально-економічних законів, щоб колись, врешті, стати пролетарським письменником» [4, с. 72–73]. Автор підкреслює беззмістовність демагогічних суперечок псевдоін-

телектуалів, якими рухає прагнення самоствердитися, продемонструвати свою лівацьку категоричність, а не бажання знайти істину.

Закінчує диспут письменник іншим абсурдним фрагментом, що цілком вписується у його наративну модель: літератор-селянин Важкий вихваляється здатністю самотужки з'їсти всі страви, що є на столі, і це є його своєрідною реплікою у дискусії про реалізм, котрий організатор «асамблеї» Суворий з ентузіазмом прирівнює до революції: «Я мушу сказати вам одну думку: для буржуазії і імперіалістів Жовтень – це реалізм. Це жахливе аморальне для них явище в світі» [4, с. 82]. Імовірно, в нібито жартівливій акції великого поглинання їжі можна відшукати й ставлення самого автора і до питань звироднілої партійної інтерпретації реалізму, і загальний натяк на дії комуністичної верхівки у річищі викривлення художньо-мистецьких понять з метою «перевиховання» митців за планом партії [4, с. 117–118]. Асоціативно ситуація промовистого ігнорування пустодзвонної риторики дискусантів близька до влучного народного прислів'я «Вовк сливи поїв – Гапон усом моргає» або ж до крилатого висловлювання з байки Л. Глібова «А Кіт ковбаску уминає, неначе й не до його річ» [3].

Пародійними є і сам образ ініціатора «асамблеї» Суворого, «громадського діяча, знавця марксистських законів, діалектики й довголітнього практика суспільних відносин» [4, с. 69], а також високопосадовця, «керівника культурно-пропагандистської партійної роботи» Віллеса, які постають вкрай некомпетентними. Однак обидва здатні підлаштуватися під умови нової дійсності. Самовикриттям власного пристосування і необізнаності варто вважати зізнання Віллеса: «Можливо, я погано тямлю в цих заплутаних софістичних теоріях мистецтва...» [4, с. 88]. Натомість агресія до стенографіста з боку Суворого виявляє його страх документації нетямущості дискусантів: «Писали? чорт вас забори! – гримнув Суворий. Він шарпко підійшов до столу, згріб копичку вузьких листків і, розідравши їх, кинув на підлогу. – Сказано було, ви мені не потрібні. Ще не вистачало стенографувати розмови гостей» [4, с. 85].

Заслуговує уваги ракурс ідеологічного впливу можновладців у контексті культурних перипетій роману. Зокрема, гіпнотична впливовість двох згаданих високопосадовців, а також персонажа на ім'я Марко Титан, «секретаря округового партійного комітету», який з'являється у фінальній третині тексту та постає товаришем і революційним натхненником головного героя. Н. Завертальюк,

підтверджуючи пародійність зустрічі-полеміки митців, зазначає, що «метою організатора вечірки та своєю концептуальністю, неоднозначністю пафосу виділяється епізод «асамблеї» у Суворого, підтекст якого екстрапольований на реальну подію – зустріч Сталіна з українськими письменниками 12 лютого 1929 року» [5, с. 116]. Водночас науковиця заперечує пряму аналогію між Суворим і Сталіним, адже «за своїм статусом герой не сягає вершини «вождя»» [5, с. 116]. Однак все ж важливою залишається теза про асоціативне втілення ідеї тиску влади на письменника, оскільки спільною рисою всіх трьох представників вищої ланки партійної і соціальної ієрархії є не лише необґрунтованість їхніх позицій, але й притаманний кожному з них дидактизм, реалізований через виголошення «повчальних» пропартійних промов, з постійним акцентом на утопічне світле пролетарське майбутнє. Поєднання Суворого, Віллеса й Титана складає збірний образ тієї самої верхівки партійної влади, яка регулювала вектор розвитку тогочасної культури. У такий спосіб Досвітній вкотре пародіює владну псевдоеліту, висміює і типи, і лицемірність сталінської системи.

У другій основній частині роману автор відновлює сюжетну лінію Криворізького басейну. Інтегруючи персоносфери прологу та першої частини, письменник фактично завершує процес «еволюції» інтерпретаційно-викривального складника «Кварциту», повністю звільняє текст від видимих елементів пародії та мінімізує її на рівні змісту. Однак саме у цій частині особливо помітне пародійне викриття соцреалізму, що варто визначити найважливішим маркером авторського висміювання епохи. Штучно створений літературний напрям, спрямований на посилення позицій «диктатури пролетаріату» й боротьбу із противниками влади комунарів, стає предметом напівприхованого глузування. За сюжетом, однією з головних причин вичерпання запасів природних копалин стає активна діяльність ворожих до комунізму шкідників. «Контрреволюціонером» виявиться законний ексвласник шахт – єврей Ісаак Гозберг на прізвисько Йоська, зображений стереотипними імагологічними мазками, котрий насправді лише намагається вберегти від незаконної реквізиції свої володіння. Образ контрреволюції у творі дозволяє авторові підкреслити характерну для соцреалізму рису – хизування представників влади нібито високою результативністю активної класової боротьби. Знаковими є настанови Марка Титана, який закликає Огея та Ореста на супротив капіталізму, використовуючи метафоризовані

пропагандистські штампи тогочасної риторики: «Контрреволюція, гадаєте, спить? Вона живе. Коли їй не вдалось подолати в одвертих боях, вона припишкля, перешикувалася, одягла захисного кольору одіж і точить живе дерево тут, серед нас, на кожному кроці, на всілякій ділянці нашого господарства» [4, с. 149].

У фінальній третині тексту усі герої зазнають трансформації за чіткою фабульною схемою, нав'язаною письменникам системою – персонаж проходить шлях становлення від безвідповідального люмпена до зразкового комуніста. Суттєво змінюються погляди колись принципових противників «диктатури пролетаріату», а надто рудокопа Кирила, письменників Ореста, Платона й інших представників прозахідного літературного світу, оскільки, як зазначає В. Агеєва, «у цілковитій згоді з офіційними вказівками письменники перероджуються, опинившись у робітничому середовищі. Поїздка до шахтарів Криворіжжя стала для них просто цілющою. Якщо столичні інтелігенти зневірені, розчаровані потворними непівськими контрастами, відродженням «базарної» психології, то шахтарі сповнені трудового ентузіазму» [6, с. 303]. Переконливим стає приклад доньки партійної працівниці Кряжен Наді, яка переходить до лав пролетарів-утопістів. Зі свого боку Аксель «послухалась» Огея і змінила буржуазну оперу на більш «правильну» з пролетарського погляду камерну музику. Для всіх названих персонажів спільною рисою є безпідставність поворотних моментів життєвого шляху, їхні перетворення відбуваються раптово, без будь-яких пояснень. Такими ж надуманими видаються метаморфози, що відбуваються з Огеєм та Орестом, які в гіпно-тичній атмосфері Криворізького басейну нібито стають палкими патріотами надії рівності й братерства. Таким чином Олесю Досвітній своєю образною системою та пародійною нарацією увиразнює фальшивість ефективності соцреалістичних постулатів, уніфікуючи світоглядні траєкторії представників псевдоідеального комуністичного суспільства.

Висновки. Специфіка трансформації українського художнього слова в період переходу сталінської системи до відверто терористичних методів регулювання культури на межі 20–30-х років ХХ ст. закономірно віднаходить репрезентативну реакцію у тогочасній сатиричній літературі. Вагомим прикладом прозового викривально-комічного тексту, що відтворює тематичні, структурні та змістові зміни тогочасної белетристики, є роман «Кварцит» одного з представників доби Розстріляного відродження Олеся Досвітнього. Твір засвідчує новаторський підхід письменника до проблеми насильницького цензурування й тотальної схематизації письменства шляхом створення «єдиноправильного» мистецького напрямку соцреалізму, оскільки автору в межах позірної класової естетики вдається використати засіб прихованої боротьби – пародію. Авторське звертання до багаточислової структури досліджуваного засобу в контексті дуальної природи сміхової парадигми стало визначальним інструментом виявлення та розвінчання розповсюджених вад соціуму на тлі епохи. Головними чинниками пародіювання у письмі Олеся Досвітнього варто вважати поєднання типажів, які зазнають кореляції згідно з моделюванням стандартизованої особи під впливом облудних ідей доби. У центрі спектру висміюваних проблем автора вбачаємо явище симуляції та симулякрів, що дозволило йому висвітлити сутність соціально-культурної епохи, призначення конструкту соцреалізму, беззмістовність утопічно-ілюзорного світобачення, що насправді призвело до дезорієнтації молоді під пресингом фальсифікованих цінностей. Відтак складна палітра пародійних кодів у репрезентації особистісних і колективних рис пролетарського суспільства, яку в романі «Кварцит» використовує Олесю Досвітній, стає важливим аргументом на користь вдумливого перепрочитання вітчизняної літератури періоду 20–30-х років ХХ ст., художньо-сатиричний потенціал якої сповна не розкритий у сучасному літературознавстві.

Список літератури:

1. Віннікова Н. М. Українська літературна пародія: генеза, проблематика, поетика : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ, 2015. 477 с.
2. Віннікова Н.М. Функції української літературної пародії та її види. Мова і культура. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 15. Т. 3. С. 283–289.
3. Глібов Л. Кіт і Баба. УКРЛІТ.ORG. URL: http://ukrlit.org/hlibov_leonid_ivanovych/kit_i_baba (дата звернення: 23.09.2024).
4. Досвітній О. Ф. Твори у двох томах. Київ : Дніпро, 1991. Т. 2 : Роман. Повісті. Оповідання. 590 с.
5. Заверталюк Н. Літературне життя 20-х років ХХ ст. у художній інтерпретації Валер'яна Підмогильного й Олеся Досвітнього : зб. наук. праць. Дніпро : ДНУ, 2011. Вип. 12. С. 107–120.

6. Історія української літератури ХХ століття : підручник / за ред.: В. Г. Дончика. Київ : Либідь, 1998. 464 с.
7. Салова О. В. Проблема літературної орієнтації у романі Олеся Досвітнього «Кварцит». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Філологічні науки. 2015. Випуск 8. С. 193–200.
8. Chambers R. Parody: The art that plays with art. Peter Lang, 2010. 266 p.
9. Rose M. Parody: Ancient, Modern, and Post-modern. Cambridge University Press, 1993. 328 p.

Kocherha S. O., Sadovskyi O. P. THE PARODY NATURE OF SATIRE IN THE NOVEL “QUARTZITE” BY OLES DOSVITNYI

The article analyzes the peculiarities of the use of the parodic nature of satire as the main humorous paradigm of the period of the change of decades of the 20s and 30s of the 20th century on the example of the novel «Quartzite» by Oles Dosvitnyi, one of the central representatives of the Ukrainian literature of the «red renaissance» era. It's discover the most important socio-political, socio-cultural and general historical prerequisites of the form and content metamorphosis of literary phenomena and processes, which become decisive in the formation of new thematic dominants of the great satirical prose of the period. The main narrative features of the writer's idiosyncrasy are clarified, which are modified by author and become iconic in the context of deepening and hiding the author's nonconformist intentions, as well as the opposite strengthening of the emphasis on the non-comic revealing component of the novel. Attention is focused on the preservation of such basic structural features of the central humorous paradigm, such as dialogic duality and the superimposition of different levels of mockery, as well as the peculiarities of the transformation of these features, which are carried out in order to regulate the visibility of the corresponding levels of parody and to separate the author's opinion from the characters opinions. Parody is considered as an imitative and revealing means of artistic interpretation of socio-political phenomena and as a tool for highlighting the intracultural processes of art groups in the period of the mid-20s – early 30s of the 20th century. Has been studied the role of the parody of topos as a method of expanding the spectrum of influencing factors on the formation and development of political and cultural beliefs of various sociotypes and to depict the specifics of the use of such topos by the authorities to regulate public sentiments. Has been characterized the complex ambiguity of revealing elements, which arises as a result of the concealment of satirization by transforming the author's reflections into psychological features of the images of individual characters, as well as by the accumulation of polar thoughts with the help of dialogization.

Key words: parody, satire, narration, types, socialist realism.

УДК 821.161.2.09-31'06*Грим
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/12>

Стасик М. В.

Запорізький національний університет

ПОЛІПРОБЛЕМНІСТЬ РОМАНУ МАРИНИ ГРИМИЧ «КЛАВКА»

У статті досліджується поліпроблемність романів української письменниці Марини Гримич, яка, завдяки своєму неповторному стилю та здатності інтегрувати різні аспекти соціально-політичної реальності, стала однією з найяскравіших представниць сучасної української літератури. У дослідженні йдеться про виокремлення конкретних проблем, порушених у романі Марини Гримич «Клавка» (2019). З цією метою проаналізовано твір й осмислено, як у ньому художньо змодельовано теми з літературно-культурного життя 40-х років ХХ століття, зокрема заакцентовано увагу на літературному середовищі, драматичних подіях у Спілці письменників України, а ще конкретніше – вересневому Пленумі 1947 року. Наголошено і на проблемах у приватному вимірі життя персонажів, на щоденному побуті радянських людей. «Клавка» – роман поліпроблемний. У статті означено передусім такі проблеми: роль митця і мистецтва, мова, людина і війна, вибір, екзистенційна самотність, терпимість, національна ідентичність, проблема міжкультурного діалогу та шанобливого ставлення українців до інших народів (євреїв зокрема), проблема переміщених осіб («ді-пі»), відчуженість, кохання, батьки і діти, голод в Україні у 1947 році та ін.

Письменниця вдало використовує історичні контексти, переплітаючи їх з особистими драмами героїв, що дозволяє створювати багатошарові та багатовимірні картини, які відображають складність і різноманітність сучасного світу. Такий підхід дозволяє автору статті підкреслити важливість багатогранного аналізу роману Марини Гримич «Клавка» для розуміння широкого спектру соціальних і культурних проблем, які хвилюють сучасне українське суспільство. В аналізованому романі Марини Гримич політичні та соціальні аспекти взаємопереплітаються, утворюючи своєрідну поліфонію проблем, що дозволяє читачеві глибше зрозуміти внутрішній світ героїв та суспільство загалом.

Важливою рисою її роману є відображення різних точок зору на одну і ту ж проблему, що створює багатовимірну картину суспільного життя.

Автор статті зазначає, що поліпроблемність роману Марини Гримич «Клавка» сприяє глибшому усвідомленню складних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, і розширює межі української літератури, інтегруючи її у ширший контекст світової літературної традиції.

Ключові слова: героїня, контраст, художня література, персонаж, поезія, проблема, роман, контекст.

Постановка проблеми. Радянська доба не перестає бути об'єктом пильної уваги українських письменників. Доступ до архівів привідкриває певні таємниці, з'являється можливість скрупульозно вивчити матеріали й по-новому подивитися здавалось би на вже давно вивчене і відоме. Художньо осмислюється митцями ніби все той же фактаж, але разом з тим відбувається перезавантаження сучасної української літератури. Відбувається переосмислення образу «малої людини», нестандартний підхід до моделювання подій і особистостей, які беруть у них участь. Проблема відновлення і заповнення «білих плям» минулого продовжує хвилювати українських митців.

Художнє моделювання спостерігається як на біографічній, так і на фактографічній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Час спонукає до переоцінки минулого. Зроблено таку спробу й в романі М. Гримич «Клавка». Романи М. Гримич можна розглядати як самостійні, а можна – і як пов'язані між собою. «Юра» (2020), який став національним бестселером і найкращою книгою Форуму видавців 2019 року в жанрі прози. «Лара» (2022) – триквел до роману «Клавка» і сиквел до роману «Юра». Твори М. Гримич викликали жвавий інтерес як серед читачів, так і серед науковців. «Клавка» була вже не раз об'єктом дослідження літературознавців. Вони зосередили свою увагу передусім на розкритті таких питань, як нові методологічні та інтерпретаційні підходи (надаючи перевагу літературній антропології) [9; 10], категорії «свого»/«чужого» в українському

середовищі 1940-х років [12], художня специфіка роману «Клавка» [4; 6], жанрова природа твору [2; 4; 9; 10; 13], стратегія моделювання художніх образів [1; 4; 5; 6; 7; 9; 10], специфіка художньої інтерпретації кришталеві порядності М. Рильського [6], своєрідність художнього осмислення минулого в родинній трилогії [13] тощо.

З'явилися і перші наукові дослідження в жанрі кваліфікаційних робіт магістра (Краснікова О. І. Модифікація образу «маленької людини» в романі М. Гримич «Клавка»: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія» / наук. керівник В. М. Ніколаєнко. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 56 с.; Павлова Л. Л. Поетика діалогії Марини Гримич «Клавка» і «Юра»: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія» / наук. керівник Н. І. Михальчук. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 56 с.).

Постановка завдання. Інтерес до радянської культурної спадщини не послаблюється, а навіть зростає, поглиблюється критична рефлексія. Письменники різного вікового цензу осмислюють і художньо моделюють радянську дійсність. М. Гримич у романі «Клавка» поєднує власне пережите з тих часів і вивчене в архівних документах. Вона поєднує концепцію людини, що в умовах тоталітарної стандартизації у «Клавці» на прикладі письменників нівелюється, уніфікується і має все менше можливостей зберегти свою цінність та заперечити право на автономність існування в тих формах і умовах, які відповідають її внутрішній сутності і прагненням.

Автор статті, аналізуючи роман М. Гримич «Клавка», виокремлює основні проблеми, порушені в ньому, трактує їх, доводить, що твір цей багатоаспектний і поліпроблемний.

Виклад основного матеріалу. Роман «Клавка» М. Гримич поліфонічний і багатовимірний як на подієвому, так і на художньому рівнях. Проблема митця і мистецтва є доволі актуальною не лише в українському, а й у світовому літературознавстві різних періодів і епох. Мистецтво – це невід'ємний чинник культурного існування нації, формотворчий складник буття національного духу та вираження ідейних і когнітивних переконань людини. Саме тому цю проблему неодноразово порушували письменники. Стала вона об'єктом уваги і в романі М. Гримич «Клавка», який побудований у двоплановому часопросторі із застосуванням ретроспекції.

Дія роману відбувається в Спільці письменників України і в київському будинку РОЛІТ (аббревіатура, утворена від назви письменницького

житлового кооперативу «Робітник літератури») у 1947 році, коли відбувся сумнозвісний Пленум, відомий в історії розгромом українських літераторів, зокрема паплюженням Юрія Яновського та Максима Рильського. Розправою над цими класиками не обмежилось. Українських письменників нацьковували одне на одного, користуючись їх амбіціями. Ця етична проблема є наскрізною у творі. Хтось гідно вийшов із цієї ситуації, а хтось і зганьбився.

Змальовано події через сприйняття Клавки, тобто Клавдії Блажкевич, головної героїні, про що свідчить і назва твору. В. Завадська вважає, що Клавка – «все ж маріонетковий персонаж. На це, зокрема, вказують і вибір для назви зневажливої, «вуличної» форми модного на той час імені Клавдія, а не його нейтрального скорочення Клава...» [4, с. 69].

Клавка – «донька ворога народу» [3, с. 11]. Події тридцять сьомого року, про які вона «заборонила собі навіть згадувати, відібрали у неї спершу батька, одного з провідних інженерів «Ленінської кузні», а згодом і матір, лишивши доньку на руках бабусі та дідуса» [3, с. 16]. Тоді ж «понизився їхній житловий статус від панських апартаментів до напівпідвальної кімнати» [3, с. 11].

Клавка – секретарка у Спільці письменників України ще з 1944 року, коли СПРУ переїхала з Харкова в Київ, тож знає про життя митців майже все. Вона хороший спеціаліст, грамотна віртуозна друкарка. Відповідально ставиться до роботи, працює самовіддана. Прохорова «милувалася своєю секретаркою з її талантом робити кілька несумісних справ одночасно» [3, с. 16].

М. Гримич розглядає працю, професійну діяльність у зв'язку з одним із найголовніших сенсів буття людини, оскільки вона є тією сферою, де індивідуальність особистості виявляється у відношенні до суспільства, тобто набуває сенсу й цінності. У той же час робота – це лише потенційна можливість людини стати потрібним і незамінним. Концептуально образ Клавки, у сенсі роботи перегукується з образом Надії з оповідання М. Гримич «Друкарка».

На думку В. Завадської, «образ оповідача в романі синкретичний, поєднує в собі голоси автора і героїні, виконує функції спостерігача й усезнаючого аналітика-провісника» [4, с. 69].

Цілком зрозуміло і виправдано, що герої ведуть багато дискусій про призначення мистецтва, важливість його існування в житті людини не лише як естетичного складника, а й філософського та буттєвого компонента. Ведуться вони нелегально,

переважно в кімнаті дитячої поетеси Єлизавети Прохорової, при зачинених дверях. Вести їх було небезпечно.

Художньо моделюючи проблему шляхів розвитку української літератури, наголошено, що цей процес постійно перебував під пильним зором влади. Систематично, до того ж досить часто, відбувалися Пленуми Спілки радянських письменників, українських зокрема; виходили Постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У: «Про журнал «Звезда» і «Ленінград», «Про спотворення та помилки у висвітленні історії української літератури», «Про журнал «Вітчизна» і «Про журнал сатири і гумору «Перець». Постійно відбувалися перевірки в Спілці письменників України із ЦК партії, як виконувалися ці Постанови, до того ж досить жорстко. Підтверджено цю тезу образом такого перевіряючого – Духмяного.

У час Другої світової війни українські письменники, разом зі своїми сім'ями, були евакуйовані хто в Уфу, хто в Ташкент, хто в Алма-Ату, а хто пішов добровольцем на фронт. Усі чекали на Перемогу, щоб повернутися додому (до речі, не всі могли продовжувати жити в помешканнях, які займали до війни), мріяли розбудовувати життя, творити; також у поведінці панувала повна ідилія: «Все вирішувалося якимось по-домашньому, одне одному допомагали, підтримували... Письменники повертались з евакуації, з фронту. Разом облаштовували побут, ремонтували РОЛІТ... Усі перебували у якійсь ейфорії – от зараз почнеться нове життя, знову полетіть рікою творчість» [3, с. 59]. Однак реальність постала контрастно до сподівань та очікувань.

Н. Бернадська, називаючи романи Ю. Винничука «Танго смерті» (2012), Тані Мальярчук «Забуття» (2016), Наталки Сняданко «Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма» (2017), Марії Матіос «Букова земля» (2020), Марини Гримич «Клавка» (2019), стверджує: «У них зображено буття окремої людини на тлі відомих історичних подій, підкреслено загальнолюдський вимір минулого не з метою його чи то оцінити, чи то поетизувати, а радше ствердити теперішнє і надважливу думку про те, що людська особистість – найбільша цінність у світобудові» [2, с. 6].

Кожен з окремих епізодів розвитку теми мистецтва, представлений як текстова одиниця, – це і демонстрація культурологічної палітри, численні варіації мотиву митця і його призначення. Концепт «культура» трактується і через художній код, і в матеріалізації образів культури в постатях конкретних митців – не тільки за фаховою орієн-

тацією досягти якнайбільше у сфері духовного буття, але й за життєвою позицією бути творцем своєї долі.

Важким був період для письменників – період обов'язкової критики і вишукування у творах один одного всього, що суперечить політиці партії.

Роман відображає тиск влади на особистість/письменника, якій диктуються умови для існування, творчості. В окремих сюжетних вузлах моделюється намагання героїв врятуватися від навколишньої абсурдності буття в умовах панування комуністичного. Образи письменників – це емоційні репліки та рефлексії, це думки про них та їх твори інших персонажів, зокрема Клавки.

У романі М. Гримич констатується, що в СРСР українські письменники не мали свободи думки, яка стояла б на сторожі інтересів народу, його духовних цінностей та історичної спадщини. Були заборонені теми, зокрема ті, які декларували право українського народу на історичну пам'ять, оригінальну культуру, рідну мову.

Я. Поліщук вважає, що «письменниця сприймає радянське минуле в оптиці приватного життя, що значно (а іноді й принципово) відрізняється від загальноновизнаної версії історії, яка присутня в підручникових положеннях» [9, с. 200].

Людина на конкретних віражах історії намагається будь-якою ціною зберегти себе, свою людську і національну гідність, ідентичність. Так можна означити чи не найголовнішу проблему геополітичного сенсу, загальну в творі.

Художній дискурс М. Гримич маркований багатоаспектним синтезом 50-х років ХХ століття, органічним сплавом їх найактуальніших проблем.

Потужно означена в романі проблема «людина і війна», яка висвітлена багатоаспектно і через загальні тенденції часу, і через долі окремих персонажів. Акцентовано на мотивах втрати друзів фронтовиками, глибокій скорботі за загиблими, пам'яті про кожного полеглого, розгубленості і самотності, переосмисленні власних вчинків, психологічному стані особистості, яка пройшла тернистими дорогами війни, але не може безболісно адаптуватися до реалій повоєнної доби. Письменниця прагне осмислити цілий спектр глибоких почуттів людини, душа якої «ятрється». Поет-фронтвик Іван Порфірович Глухенький, у минулому бойовий офіцер, людина, покалічена війною, він бачив смерть, заподіював смерть. Якимось за святковим столом у Прохорової, «добре хильнувши, витягнув з нагрудної кишені зім'яту фотокартку і став тицяти їй під носа. Це було старе німецьке фото, на ньому була білява

дівчинка з косичками в мереживному платтячку і шокатий хлопчик у подовжених шортах із шлеєчками. «От скажи мені, на хріна я його вбив? – Глухенький дихав на неї, як Змій Горинич, гарячим духом самогону. Картка тряслася в його руках. – От на хріна? Хіба ця смерть щось змінила? Це якось вплинуло на хід світової революції? Ні хріна! А тепер ці діти живуть без батька, а я щоночі бачу його голубі спокійні очі. Спокійні-спокійні. І ці очі мене просто вивертають навиворіт!.. [3, с. 14–15].

Глухенький – інвалід. І не лише тому, що втратив ногу на війні. Там він скалічив душу.

Взаємопереплетені такі проблеми, як вплив війни на психологію і психіку людини, війна і мораль, війна як лакмусовий папірець сутності людини, трагічна доля людських чеснот в умовах війни, відголоски війни в мирний час. М. Гримич привертає увагу до таких мотивів теми «людина і війна»: фізичне і духовне страждання людини, абсурдність війни, її страшні наслідки, війна як причина скаліченої людської долі, знецінення людського життя, безнадія, породжена війною, тощо. Вона й не думала, звісно, що всього через пару років ця проблема буде знову актуальною.

Страшні наслідки війни відтворено через конкретні образи, місткі епізоди. Дядь-Гаврило, сусід Клавки, «повернувшись із фронту без однієї ноги і з «душею, порваною, як баян» (так любив він казати про себе), він не бачив ніякого сенсу в житті» [3, с. 17]. І таких, на жаль, було багато. З болем і гіркотою виголошує майор (сцена в потязі): «Я огризок! Я кусок м'яса, Маня! Я «самовар». Моє місце на помойке! [3, с. 123]. І ніби як відгук на цей крик душі надзвичайно напружена, сильна і зворушлива сцена у фіналі роману: вночі, подалі від сторонніх очей, «самоварів» вантажили у вагони товарняка («Довгий товарняк» став на запасних коліях вокзалу, вночі, щоб люди не відбили їх» [3, с. 324]). Клавка, яку дядь-Гаврило взяв із собою, щоб себе захистити, видавши її за доньку, а разом – спробувати врятувати нещасних, з дядь-Гаврилом «потрапили в полон дикої какофонії із суміші людських голосів, зойків, стогонів, наказів, лайки, гавкання собак» [3, с. 324]. Робота тривала злагоджено: «Від машин до вагонів вилаштувався живий ланцюг: у «будці» стояв міліціонер, він брав інваліда попід руки, якщо вони були у нього, або оберемком, якщо це був «самовар», і передавав його іншому, що стояв біля бортика машини, той передавав його наступному – і так каліка рухався по живому ланцюгу аж до останнього міліціо-

нера чи солдата, який і висаджував його у вагон» [3, с. 325].

Контрастною до дій «самоварів» («матюкалися, кусалися, лаялися, кричали, вищали, стогнали, плакали» [3, с. 325]) сприймається реакція Клавки на побачене: «Остовпіла» [3, с. 325].

Кульмінаційним моментом є поява військового полковника, який пришвидшив роботу і сам особисто грубо кидав безпомічні тіла углиб вагона, безжально, жорстко і жорстоко. Пісня, яку заспівали жінки, котрі прийшли на крики і стали свідками цієї вакханалії, сприймається як своєрідний бунт. До них приєдналися і чоловічі голоси з вагону: «Вже більше не було зойків, криків, матюкань, плачу. Звучав злагоджений хор не жалогідних обрубків, а мужчин, які, позбувшись права на нормальне життя, приймають іще один виклик долі – бути ізольованими від суспільства, якому вони, виконавши свій «долг перед Родиною», стали непотрібними» [3, с. 330].

Клавку вразив вираз обличчя жінки, яка заспівала. Це був «дивовижний вираз екзистенційної сили. І вся її монументальна постава виражала виклик, докір і терпіння водночас» [3, с. 332].

М. Гримич наголошує: Клавка зрозуміла, що пісня «відкрила їй очі на облудність і малодушність світу, в якому вона ховалася. Вона відчула кровну спорідненість із жінкою, яка не побоялася висловити свій бабський протест проти брутального насильства й тим самим мимоволі підняла за собою жінок зі свого неможливого київського околотку на своєрідний співочий бунт, яка дала тим інвалідам-«самоварам» змогу і сили відчуття, що вони – без рук, без ніг, без дому, без сімей, – що «вони люди, які мають свою гідність» [3, с. 333].

Пісня «Этот случай совсем был недавно» чотири рази звучить у творі. У фінальній сцені вона Клавці «більше не здавалася їй безграмотною і жалогідною, як колись. Вона була точнісінько такою, якою була дійсність, що оточувала Клавку і від якої вона постійно тікала, ховаючись у книгах, ролях, спілках, на ірпінських дачах, в пекельних кабінетах» [3, с. 332].

Так Клавка, несподівано для себе опинившись в історично значимому місці, пройшла ніби катарсис і долучилася усім своїм еством до найболючіших проблем країни. «Вона глибоко вдихнула і, безжально зриваючи голосові зв'язки, закричала, вирвавши з м'ясом, з кров'ю, зі слиною, з жовчю, зі сльозами, з любов'ю, з болем, з жалем, з образами, зі страхом, з приниженням – той ковтун, який сидів у її грудях, і кинула в жовтувате світланкове київське небо свій особистий присуд: – НИКА-

КОГО ТЕБЕ НЕТ ПРОЩЕНЬЯ!!!» [3, с. 334], який сприймається багатозначно, а не лише конкретно (дружині, яка відмовилася від каліки). Фраза, надрукована заголовними літерами, допомагає посилити передачу відчуття.

Багато пересічних читачів нарікають на невмотивованість фінальної сцени, заперечують її дотичність до Клавки, хоча й зауважують вагомість, силу написаного. Це безпідставні докори. Сюжетна лінія про «самоварів» не виписана детально, але заявлена ще на початку роману. Розповідь про примусове вивезення «самоварів» у Валаамський дім інвалідів має до Клавки відношення через дядь-Гаврила, яким вона опікувалася як рідним. Завжди, перебуваючи на Євбазі, цікавилась, де він, бо саме там проводив багато часу: «Клавка заспокоїлася: значить, дядь-Гаврило зараз із «самоварами» – інвалідами-фронтовиками без рук і ніг. Він сидить прямо на брудній запилюженій землі, відстібнувши дерев'яний протез, і грає на гармошці. Поряд сидять безногі інваліди – на саморобних візочках з «утюжками», прилаштованими до обрубків рук для пересування. Дядь-Гаврило в порівнянні з ними був здоровим дядьком, тому часто захищав їх, переважно від євбазівської шпани...» [3, с. 30]. Клавка знала: «Якщо дядь-Гаврило із «самоварами», значить, він «при ділі» і за нього можна не переживати: вони його там і нагодують, і пригріють, і душу з ним відведуть, виспівуючи свої жалібні куплети» [3, с. 30]. Прислівник «часто» свідчить про спосіб проведення буднів персонажем. Дядь-Гаврило співав на Євбазі разом із Сьоомою-танкістом, Героєм Радянського Союзу, який також опинився у товарняку.

Так виокремлюється екзистенціальний мотив відчуження, що знаходить вияв у двох аспектах: відчуження особистості з боку влади, держави, та частково інтерперсональне (Т. Стадницька [11]) відчуження на рівні соціуму з характером психологічної алієнації персонажа.

Світ набуває ознак абсурдності, в якому людина втрачає себе, позбавлена духовних точок опори. «Самовари» усвідомлюють трагічність власного існування. Вони стають приреченими на самотність. Визначальними пріоритетами екзистенціального дискурсу постають мотиви відчуження, абсурдності буття особистості.

У збірному образі «самоварів» сконцентровано антигуманність тоталітарної влади.

Через образи Єлизавети Прохорової і Бориса Баратинського порушено тему таборів «ді-пі» (переміщених осіб). Їх було організовано в Європі на територіях, які контролювали союзні армії: американська, британська, французька. Думається,

що до цього тема знайшла найповніше розкриття у книзі нарисів Уласа Самчука «Плянета Ді-Пі», але то погляд дещо з іншого ракурсу, бо письменник – представник української діаспори. НКВС намагався повернути цих людей в СРСР. Членами такої «репатріаційної комісії» і були Прохорова і Баратинський, які перебували в американській зоні на території Баварії.

Оскільки роман про події 1947 року, то М. Гримич не могла оминати увагою проблеми голоду, адже це визнано і закарбовано в історії України. Через окремі штрихи, деталі її окреслено. Клавка постійно відчувала почуття голоду («Тут хоч би наїстися» [3, с. 22], «саме зима 1946–1947 років виявилася страшенно голодною і холодною» [3, с. 23] тощо). У неї «рука не піднімалась купувати щось неїстівне і «невдягальне» [3, с. 22]. Виживали, як могли. Дядь-Гаврило підстрілював з рогатки голубів і горобців, Емма Гаврилівна їх обципувала, а Клавка варила бульйон. Та невдовзі з'явилися конкуренти, і в окрузі зникли всі птахи. У вихідні Клавка купувала на Євбазі три пиріжки з горохом, то дядь-Гаврило приніс «трійко яєць» [3, с. 33]. Щоразу, коли Клавка друкувала Прохоровій тексти, та запрошувала її до столу. Часом організовували обіди «у складчину». Бувало зовсім скромно, лише по дві картоплини в мундирах на кожного, але це була ще й духовна підтримка, бо велися теплі бесіди про літературу. Та часом перепадали й делікатеси, коли Прохорова від свого покровителя отримувала спецпайок. Обов'язково Клавка несла якийсь гостинчик для своїх співмешканців (то бутерброд з тушонкою, то картоплю, щоб відварили), бо «це була її названа сім'я» [3, с. 33]. Милосердя і взаємодопомога рятувала людей у складних ситуаціях. Показано перетворюючу силу добра та внутрішню силу, людяне ставлення до людей похилого віку.

Немало полярних відгуків серед читачів викликала порушена в романі проблема кохання. Клавці уже 26 років, «і їй хотілося зустріти сучасного принца: героя війни, «грудь в орденах», бажано льотчика, так, щоб лише при погляді на нього «чолка встала» [3, с. 33–34]. Зворушливою сприймається її перша зустріч із Борисом Баратинським у Прохорової: «...сидів ВІН. Клавка непристойно вирячила очі: не може бути! Ні, це був не «полковник Прохорової», це була її, Клавчина, «судьба»: «орел» і «грудь в орденах»! І вона просто фізично відчула, як «встала її чолка» [3, с. 60]. Зустріч вразила Клавку, для неї світ «перевернувся з ніг на голову» [3, с. 85]. Вона ще ніколи нікого не кохала, не впевнена, що

це і є кохання, але підозрює, що це саме воно. Таких відчуттів у житті ще не було. І не встигла Клавка натішитися ним, розібратися в собі, як на горизонті з'явився Олександр Сергійович Бакланов, завідувач відділу пропаганди ЦК, який, як виявилось, у минулому кохав її матір, і уже з рік за дівчиною спостерігав. Клавка не йде сліпо за почуттями, раціонально намагається зробити правильний вибір. Порадниця Прохорова не радить гнатися за двома зайцями і зізнається, що сама свого часу в подібній ситуації обрала любов. Чи кохала по-справжньому Клавка Баратинського? Хімія, в усякому разі, між ними була. А ще вона чомусь постійно притлумлювала почуття, яке розгоралось. Стосунки з Баклановим стриманіші, майже беземоційні, але Клавка обирає таки його, раз бере обручку в ресторані «Динамо». Чим керувалась? Це відомо лише їй, але, думається, встигла в житті настраждатися й обрала не стільки комфорт, стільки обіцяну його посадою захищеність. Внутрішньо її хвилювало лише одне питання: чи саме Бакланов був тією людиною у ЦК, яка так безжально вирішувала долю української літератури і її творців. В. Завадська вважає, що «прикінцева алузія на давньогрецький міф про Аїда та Персефону стає цілком логічною, адже богиня і має бути такою: розумною, шляхетною, милосердною, жертвовною, усезнаючою, але розважливою. Богиня має діяти за логікою міфу, а не профанного світу. Ось чому Клавка виходить заміж «із розрахунку» за очільника ідеологічного відділу ЦК, якого постійно порівнює з володарем світу тіней...» [4, с. 69].

Важливою є проблема мови. Розкривається вона переважно в дискусіях, які відбуваються у затишній кімнатці Прохорової, зокрема між Єлизаветою Петрівною та Іваном Порфіровичем Глухеньким під час обідів «у складчину». Відбуваються вони здебільшого на прикладі творів тогочасних українських поетів. Найпам'ятніше – на прикладі поезії А. Малишка; поштовхом до розмови, зокрема, став рядок «За Ірпенем скриплять состави». Глухенький обурений: «який це несмак, яке засмічення мови! В жодному правописі, в жодному словнику немає такого слова!» [3, с. 70]. Прохорова спокійно його перекоує: «Зрозумій, Малишко ставиться до мови не як до набору слів у правописі чи словнику, а як до живої матерії, як до живого організму! Слово, що перебуває в обігу усної мови, має таке саме право на життя, як і те, що записане в словнику!» [3, с. 71]. І далі, захищаючи поета: «Щодо Малишка, то він – великий

експериментатор. Письменники такими і мусять бути. Хто, як не вони, має право експериментувати з мовою?» [3, с. 71]. І врешті впевнено стверджує: «Знаєте, я люблю Рильського за те, що у нього все правильно, все бездоганно, у відповідності і з законами мови, і з законами естетики – так, як і має бути... А Малишка я люблю за те, що у нього, начебто, все неправильно, і разом з тим воно також геніальне» [3, с. 73]. Згадано і письменників, які безграмотно друкують, і тих, які є бездоганними знавцями мови. Клавка зауважує щодо друку Л. М. Новиченком: «Тексти в нього грамотні, влучні, написані гарною мовою» [3, с. 310]. Вона й сама знала мову, помилок не допускала, при потребі підказувала правильний варіант слова і письменникам, і навіть працівникові ЦК Бакланову. Зізнається, що в неї «така гарна українська мова» [3, с. 182] від бабусі, яка була вчителькою української мови та україномовного дідуся, і сама вона до війни закінчила філологічний факультет, українську філологію (хоча з цифрами якось не дуже і співвідноситься, на початку війни їй було лише 20...).

Та є в романі ще один аспект проблеми мови. Під час поїздки в Ірпін у машині дискутують на тему, що російськомовні пишуть українською мовою, і апелюють до Прохорової, яка, здається, й «сама не могла відповісти на це запитання» [3, с. 162]. Неля Сіробаба зізнається, що у «своєму колі при людях я розмовляю з дітьми українською» [3, с. 164], бо «в колі українських письменників, і говорити російською – це якось не комільфо» [3, с. 165]. Прохорова їй радісно підтримала: «Щоб бути часткою цієї спільноти – київської, ролітвської письменницької спільноти, – тобі пасує бути україномовним... І це якесь усвідомлення неможливості опиратися шарму цього середовища...» [3, с. 165].

Розвиток культури починається з розвитку мови. Питання розвитку української мови стояли на порядку денному, однак характерною ознакою літературного процесу було паралельне вживання української і російської мов.

«Батьки і діти» – це одвічна дилема, і не треба з цього приводу драматизувати» [3, с. 226], – констатує М. Гримич і трактує цю вічну проблему на прикладі образів дітей письменника Сіробаби, найповніше – найменшого Костика, та синопка Глухенких Максюші. Неля Сіробаба не працювала, опікувалась побутом родини, «славилася своїми педагогічними здібностями» [3, с. 133], «ретельно займалася вихованням» [3, с. 133] своїх трьох дітей, залучаючи до своїх заходів інших ролітв-

ських дітей, чий батьки були безмежно вдячні їй за те. Характерно, що діти виховувались і на поезії. Так, і трирічний Максюша, і п'ятирічний Костик швидко підхоплюють і цитують поезію П. Тичини.

Мають місце в романі особистісно-буттєві та морально-етичні проблеми. Порушуючи проблему екзистенційної самотності, М. Гримич стверджує, що вона зумовлена внутрішнім конфліктом особистості, її усвідомленням неповноцінності стосунків із людьми. Дотичною є і проблема дисгармонії в людській духовності, переконання, що навіть у найтяжчі хвилини буття людина не повинна втрачати віри в торжество добра на землі, що слід дбати про духовний світ сучасників, який дуже здригнув через ігнорування головних цінностей життя.

Вироблено в романі «Клавка» концепцію етики людського спілкування з коректурою на суспільну диференціацію. Найбільшою у своєму значенні письменниця вважає таку поведінку людини, вчинки якої не розходяться із декларованою нею ціннісною програмою.

М. Гримич виразно репрезентує розуміння того, що морально-етичні добротності здатні виявлятися в поведінці людини лише за однієї умови: коли ця людина співвіднесена з системою суспільного життя, є одним зі складників цієї системи. Незаклішоване бачення у М. Гримич проблеми етики людського спілкування. Для письменниці важливим є зображення саме того внутрішнього орієнтиру в самій людині, що дозволяє їй зробити правильний моральний вибір поведінки в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Проблема вибору має місце в житті кожної людини. Перед вибором в особистому поставлено Клавку, ще раніше – Прохорову, Емму Германівну, Пінхуса Абрамовича (повісився, не став чекати Бабиного Яру), Івана Глухенького (після неочікуваного для всіх критичного виступу на вересневому Пленумі – повісився) тощо. Що ж до суспільного, то письменники у Спілці постійно стояли перед вибором подальшого кроку у творчості.

Не лишає поза увагою письменниця і проблему толерантного ставлення українців до інших народів, культур, зокрема до звичаїв і традицій євреїв.

Представників цієї нації багато в романі. Пердусім серед письменників: Авром Вевюрко, Семен Гордєєв (Самуїл Гольдфайн), Давид Гофштейн, Абрам Кацнельсон, Натан Лур'є, Лазар Санов, Ілля Стебун (Кацнельсон) тощо. У спілці письменників було відкрито навіть єврейську секцію.

Дружина письменника Павла Сіробаби – Гершко Неля Мусіївна. Такий вибір вмотивовано:

«Насправді в 1930-і роки це було модно: єврейські чоловіки з перспективою просування по кар'єрній лінії одружувалися з українськими дівчатами, нерідко беручи їхні прізвища, а єврейські баришні з «хороших сімей» шукали собі українських перспективних хлопців» [3, с. 135]. В образі Нелі Сіробаби (Гершко) знайшли відображення життєрадісність і відданість корінню єврейського народу, вміння дивитися з гумором на важкі життєві обставини.

Сусідами Клавки були Роза Миронівна Бронштейн («тьотя Роза может всьо!») і Вінницький Арон Мойсєєвич з родинами.

Місцем деяких подій є Євбаз – аббревіатура від «Єврейський базар», де можна було придбати практично все.

Клавка з теплою згадує Пінхуса Абрамовича, який ремонтував примуси, дуже любив усе живе, навіть з мишками і павучками розмовляв. У нього тато часто залишав дівчинку, коли під час прогулянок його терміново викликали на роботу. Місце дяді Пінхуса посів Яша, і це вже «було інше покоління євреїв – радянських» [3, с. 32].

Має місце в романі урбаністична «київська» тема, але ця проблема вже досить детально розкрита літературознавцями» [1; 4; 5; 11; 12].

Тут і проблема необхідності терпимості, без якої загине людська цивілізація, один одного як конкретних особистостей, і неприйняття бюрократично-казенних підходів до життя. Акцентується проблема віри, її органічної необхідності в житті людини.

М. Гримич порушує і більш «вузькі» теми. Скажімо, на думку В. Завадської, «тему легендарних київських ресторанів» [4, с. 71].

Для художнього моделювання проблем М. Гримич вводить у текст уривки зі стенограм, протоколів засідань Пленуму, стисло коментуючи їх, фольклорні матеріали, цитати із поезій тогочасних українських поетів, віщі сни, досить «результативні» гадання Нелі Сіробаби, спроектовані на події і рішення Пленуму правління Спілки письменників України 14–20 вересня 1947 року. Проблематика розкривається через реалістичні, символічні картини, у роздумах і ретроспекціях.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що письменниця вдало поєднує історичні події з особистими драмами героїв, створюючи багатошарові наративи, що відображають складність сучасного світу. Роман «Клавка» поліпроблемний, та більш детальний розгляд іще не означених у статті проблем, як і романів «Юра», «Лара», – це вже завдання наступного дослідження.

Список літератури:

1. Белімова Т. «Клавка» – роман про літературу, кохання і Київ. *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 116–122.
2. Бернадська Н. Новітній український роман у вимірах жанру. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Випуск 2 (32). 2022. С. 5–8.
3. Гримич М. Клавка : роман. Київ : Нора-Друк, 2019. 336 с.
4. Завадська В. Художні особливості роману Марини Гримич «Клавка». *Слово і Час*. 2023. № 3. С. 66–88.
5. Ірванець Олександр «Юра» і «Клавка»: Історична дилогія, гендерно врівноважена назвами. URL: <https://chytomo.com/iura-i-klavka-istorychna-dylohiia-henderno-vrivnovazhena-nazvamy/> (дата звернення: 09.08.2024).
6. Ковпик С. Специфіка художньої інтерпретації кришталевої порядності М. Рильського в романі М. Гримич «Клавка». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2020. Випуск 1(92). С. 16–23.
7. Криницька Н. «Клавка»: любов і боротьба радянської секретарки Спілки письменників. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50265717> (дата звернення: 09.08.2024).
8. Любка А. «Клавка»: історія про травмоване суспільство. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura/klavka-istoriya-pro-travmovane-suspilstvo> (дата звернення: 09.08.2024).
9. Поліщук Я. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71). № 6. Ч. 2. С. 200–206.
10. Поліщук Ярослав. Віднайдення радянського часу (на матеріалі романів Марини Гримич Клавка і Юра). *Bibliotekarz Podlaski*. 2022. Т. LII. S. 193–214.
11. Стадницька Т.І. Відчуження як теоретично-літературно категорія. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e4478c8-8781-4e88-9115-32dc0c9cb060/content> (дата звернення: 09.08.2024).
12. Чуйко А.В., Землянська А.В. Категорії «свого»/ «чужого» в українському письменницькому середовищі 1940-х років (на матеріалі роману М. Гримич «Клавка»). *Українські студії в європейському контексті* : зб. наук. праць. 2021. № 3. С. 372–387.
13. Юрчук О.О., Чаплінська О.В., Башманівська Л.А. «Клавка», «Юра», «Лара» Марини Гримич: родинна трилогія. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Випуск 1(102). 2024. С. 62–71.

Stasyk M. V. THE MULTI-PROBLEMATIC NATURE OF THE NOVEL “KLAVKA” BY MARYNA HRYMYCH

The article explores the multi-problematic nature of the novels by Ukrainian writer Maryna Hrymych, who, thanks to her unique style and ability to integrate various aspects of socio-political reality, has become one of the most prominent representatives of contemporary Ukrainian literature. The study is focused on highlight specific issues raised in the novel «Klavka» (2019) by Maryna Hrymych. To this end, the work is analyzed and comprehended as an artistic model of the literary and cultural life of the 40s of the twentieth century, with a particular focus on the literary environment, dramatic events in the Writers' Union of Ukraine, and even more specifically, the September 1947 Plenum. The author also emphasizes the problems in the private dimension of the characters' lives, in the everyday life of Soviet people. «Klavka» is a novel with multi-problematic nature. The article focuses primarily on the following issues: the role of the artist and art, language, man and war, choice, existential loneliness, tolerance, national identity, the problem of intercultural dialogue and the respectful attitude of Ukrainians towards other peoples (Jews in particular), the problem of displaced persons («DP»), alienation, love, parents and children, the famine in Ukraine in 1947, and others.

The writer successfully uses historical contexts, intertwining them with the personal dramas of her characters, which allows her to create multilayered and multidimensional pictures that reflect the complexity and diversity of the modern world. This approach allows the author of the article to emphasize the importance of a multifaceted analysis of the novel «Klavka» by Maryna Hrymych for understanding a wide range of social and cultural issues that concern contemporary Ukrainian society. In the analyzed novel by Maryna Hrymych, political and social aspects are intertwined, forming a kind of polyphony of problems that allows the reader to understand the inner world of the characters and society as a whole.

An important feature of her novel is the reflection of different points of view on the same problem, which creates a multidimensional picture of social life.

The author of the article notes that the multi-problematic nature of the novel «Klavka» by Maryna Hrymych contributes to a deeper understanding of the complex processes taking place in contemporary society and expands the boundaries of Ukrainian literature, integrating it into the broader context of the world literary tradition.

Key words: heroine, contrast, fiction, character, poetry, problem, novel, context.

Хлинавка Г. Г.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Великий Р. Г.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ БОГА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено детальний аналіз трансформації образу Бога у творчості українських письменників початку ХХІ століття, що відображає глибокі культурні, соціальні та історичні зміни в українському суспільстві. В умовах глобалізації та постмодернізму релігійні концепти стають предметом активного переосмислення, що призводить до еволюції образу Бога в літературі. Традиційні уявлення про божественне поступаються місцем новим, часто суперечливим трактуванням, що відображають індивідуальні та колективні переживання українського народу. Дослідження показує, що образ Бога у творчості Юрія Андруховича, Ліни Костенко та Оксани Забужко постає як складна, динамічна конструкція, яка реагує на зміни в соціальному середовищі. Автори використовують образ Бога не тільки як символ релігійності, але і як відображення особистісних ідентичностей, моральних дилем та екзистенційних пошуків. Наприклад, у романах Андруховича «Перверзія» та «Дванадцять обручів» Бог постає як об'єкт філософських роздумів, що відображає кризу духовності та пошук нових сенсів у постмодерному світі. Ліна Костенко у «Записках українського самашедшого» зображає образ Бога як символ надії в умовах безнадійності, а Оксана Забужко у «Музеї покинутих секретів» використовує його для висвітлення теми історичної пам'яті та справедливості. Таким чином, трансформація образу Бога в українській літературі початку ХХІ століття свідчить про глибокі зміни в культурному та духовному житті суспільства, які потребують подальшого вивчення та осмислення. Образ Бога більше не є статичним ідеалом, а стає живим, адаптивним символом, що відображає пошуки нової духовності в умовах швидко змінюваного світу. Ця тенденція до переосмислення божественного свідчить про прагнення письменників не лише зрозуміти сучасність, а й знайти нові шляхи для духовного розвитку суспільства в цілому.

Ключові слова: образ Бога, українська література, релігійні уявлення, духовність, соціокультурні зміни, філософські пошуки, постмодернізм, ідентичність, моральні цінності.

Постановка проблеми. У сучасному українському літературному процесі образ Бога зазнає значних трансформацій, що відображаються у творчості письменників початку ХХІ століття. Ця еволюція образу Божества пов'язана з широкими соціокультурними змінами, які переживає Україна, та з новими викликами, що постають перед суспільством. Сучасні автори часто переосмислюють традиційні уявлення про Бога, вводячи в літературний дискурс мотиви, які відповідають новим реаліям, включаючи питання ідентичності, національної свідомості, а також морально-етичні дилеми. В умовах глобалізації та інтенсивної інформаційної взаємодії з іншими культурами, спостерігається не лише збагачення, а й злиття релігійних концепцій, що сприяє формуванню різноманітного образу Бога. Таким чином, важливо дослідити, як українські письменники

початку ХХІ століття переосмислюють образ Бога, які нові аспекти його характеристики та які теми стають домінуючими у цьому контексті. Це дозволить не лише зрозуміти сучасні літературні тенденції, а й виявити глибші соціокультурні процеси, що відбуваються в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій стосовно трансформації образу Бога у творчості українських письменників початку ХХІ століття вказує на значний інтерес до цієї теми в контексті сучасної літератури та культури. Релігійна тематика та трансформація релігійних образів, зокрема образу Бога, набуває нового звучання в умовах постмодерного дискурсу, зростання впливу глобалізації та переосмислення національної ідентичності.

Так, І. Богданова [3] у своїй праці про трансформації мотивів релігійної драми в літературі

XX–XXI століть акцентує на філософському аспекті цих змін, зазначаючи, що в модерній, постмодерній та метамодерній літературі спостерігається універсальний підхід до тлумачення дій, що відображає візуальний поворот в культурі. Авторка підкреслює, що сучасна людина прагне переживання метафізичного змісту, а простір людської дії не сприймається як розмежований, оскільки всі його модуси виступають як засоби подолання межі, ведучи до трансценденції та трансцензусу, які формально осмислюються через схоластику та неотомізм. Л. Жванія [5] аналізує трансформацію образу Христа у творчості Лесі Українки, що відображає її філософські та естетичні пошуки на межі XIX і XX століть. Авторка наголошує, що у творах Лесі Українки Христос виступає не лише як релігійна постать, а і як символ страждання, боротьби за справедливість та прагнення до свободи, що демонструє глибокий зв'язок між особистими переживаннями письменниці та її соціально-політичним контекстом. І. Приліпко [9] розглядає, як образ духовенства впливає на формування образу Бога в українській літературі, підкреслюючи, що в сучасній літературі образ духовенства набуває нових значень, втрачаючи традиційні риси, властиві релігійним фігурам. Цей процес трансформації відображає загальні зміни в суспільстві, де духовність все більше пов'язується з особистими переживаннями, моральними пошуками та культурними контекстами. Науковиця зазначає, що, займаючись художньою рецепцією духовенства, сучасні українські письменники руйнують стереотипи, сформовані в радянські часи, щодо священників та церкви. Вони без ідеологічних штампів створюють багатогранні образи духовних діячів і реалістично зображують становище, в якому опинилися церква та її служителі за умов тоталітарного режиму. І. Григоренко [4] аналізує роль і значення біблійних текстів у різних культурно-історичних періодах розвитку української літератури, починаючи з XI століття до сучасності. Він підкреслює, що в наш час українська література активно черпає з Біблії ідеї, теми, сюжети, мотиви та образи, переосмислюючи їх відповідно до вимог і тенденцій свого часу.

Таким чином, аналіз останніх публікацій свідчить про те, що сучасна українська література активно досліджує трансформацію образу Бога, формуючи нові концепції та відкриваючи нові горизонти для розуміння духовності у XXI столітті. Ці дослідження підкреслюють важливість цієї теми не лише для літерату-

ознавства, а й для соціокультурних студій, оскільки відображають глибокі зміни у свідомості українського суспільства.

Постановка завдання. Метою наукової статті є аналіз трансформації образу Бога у творчості українських письменників початку XXI століття з урахуванням культурних, соціальних і історичних контекстів, що вплинули на це осмислення.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI століття Україна переживає значні соціальні, політичні та економічні зміни. В умовах глобалізації та посилення впливу західних цінностей, українська література відповідає на виклики сучасності, адаптуючи традиційні уявлення про Бога. Зміни в суспільстві також впливають на релігійні погляди, викликаючи переосмислення образу Бога.

У творчості українських письменників початку XXI століття спостерігається еволюція образу Бога. Якщо раніше Бог поставав як абсолютна істота, символ добра та справедливості, то в сучасних творах з'являються нові, інколи суперечливі, трактування. Письменники початку XXI століття досліджують цей образ через призму особистісних, національних та культурних переживань, актуалізуючи питання духовності, віри та релігійної ідентичності в умовах глобалізованого та пострадянського суспільства.

Трансформація образу Бога у творчості українських письменників відображає не лише зміну ставлення до релігійних традицій, але й осмислення духовних пошуків сучасної людини, її моральних дилем та пошуку власної ідентичності. Така літературна реконструкція релігійних образів є свідченням глибоких процесів переосмислення культурних і світоглядних основ, що впливають на творчу діяльність українських митців.

Розглянемо приклади трансформації образу Бога у творчості українських письменників початку XXI століття на основі декількох ключових літературних творів, що яскраво ілюструють зміни в сприйнятті божественного та його ролі в житті сучасної людини.

У романі українського письменника Юрія Андруховича «Перверзія» [2] порушуються теми релігії, філософії та екзистенційних пошуків, у яких автор намагається знайти нове місце Бога в сучасному світі. Образ Бога в цьому творі представлений як складний і суперечливий, що відображає основні духовні й культурні зрушення, характерні для початку XXI століття. Однією з центральних ідей роману є криза духовності

в постмодерному світі, де традиційні релігійні системи втратили свою авторитетність і вплив на суспільну свідомість. Бог у романі не є всемогутньою істотою, яка контролює долі людей, а скоріше філософською категорією, з якою постійно ведуться дискусії. Автор звертається до образу Бога як до символу, який постійно змінюється, залежно від інтерпретацій персонажів і їхнього ставлення до моральних та етичних питань. У романі «Перверзія» Бог не має чітких меж і визначень, що символізує розмитість релігійних ідеалів у сучасному світі. Цей образ відображає дихотомію між сакральним і профанним: з одного боку, Бог постає як невловимий ідеал духовності, а з іншого – як об'єкт сумнівів, критики та навіть іронії. Ю. Андрухович використовує образ Бога для того, щоб досліджувати екзистенційні проблеми людини, її пошуки сенсу і місця у світі, позбавленому однозначних моральних орієнтирів.

Особливістю підходу Ю. Андруховича до образу Бога є його постійна трансформація. Це не статичний ідеал, а рухома конструкція, яка адаптується до мінливого світу, водночас втрачаючи свою стабільність і універсальність. Письменник порушує питання про те, чи має Бог місце в сучасній культурі, де домінує раціоналізм, прагматизм і скептицизм. Цей образ відображає втрату віри в традиційні релігійні концепти й одночасно спробу знайти нові форми духовності.

В іншому романі Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» [1] тема ідентичності, культури та духовності тісно переплітається з образом Бога. Ю. Андрухович досліджує цей образ через призму соціальних змін в Україні на початку XXI століття, використовуючи Бога як символ ідеологічних та духовних трансформацій, які відбуваються в суспільстві. Образ Бога в «Дванадцяти обручах» стає предметом інтелектуальних дискусій і внутрішніх пошуків персонажів, які намагаються знайти сенс у світі, де релігійні цінності втрачають свій вплив. Ю. Андрухович створює образ Бога як поняття, яке піддається сумніву і водночас віддзеркалює моральні дилеми, з якими зіштовхуються сучасні люди. Центральна тема ідентичності та культурної належності також має глибокий зв'язок з образом Бога в романі. У контексті українських соціальних змін на початку XXI століття Бог стає символом не тільки релігійної, а й національної ідентичності, що проходить через процес переосмислення. Герої Ю. Андруховича, які шукають своє місце у світі, водночас шукають нові духовні орієнтири, намагаючись адаптувати старі релігійні концепти до нової реальності. Бог стає

символом цієї внутрішньої боротьби, символом, що відображає кризу духовності та необхідність її переосмислення. Ю. Андрухович демонструє, що образ Бога втрачає свої традиційні контури й стає ареною для пошуків нових сенсів, що відповідають змінам у світогляді та суспільстві. Ця трансформація відображає ширший процес відмови від старих структур релігійної думки на користь більш особистісного, філософського підходу до релігії.

У романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» [7] порушується низка соціальних, політичних та моральних питань, що відображають складні процеси трансформації суспільної свідомості в Україні на початку XXI століття. У контексті цих тем образ Бога займає важливе місце як відображення духовних пошуків, сумнівів і криз сучасної людини, що зіштовхується зі світом, позбавленим чітких моральних орієнтирів. Головний герой, інтелектуал, що переживає кризу особистої та національної ідентичності, постійно шукає сенс у світі, який стає все більш абсурдним і безнадійним. Образ Бога в романі постає у вигляді складного і суперечливого символу, через який Л. Костенко розкриває внутрішні протиріччя сучасної людини, зокрема її пошуки духовної стабільності в умовах глобалізації, політичних потрясінь і моральної деградації суспільства. Ліна Костенко зображає Бога як силу, до якої звертаються у моменти глибоких особистих криз і суспільних катаклізмів. Проте цей образ Бога не є всесильним або традиційним, як це часто зустрічається в класичних релігійних концепціях. У творі Бога можна сприймати як символ відчуженості сучасної людини від духовних цінностей, адже він не дає чітких відповідей на питання, які ставить перед собою головний герой. Такий підхід відображає загальну тенденцію до переосмислення релігійних і духовних концептів у сучасній українській літературі.

У романі «Записки українського самашедшого» Бог часто асоціюється з пошуком моральних основ у світі, де панують хаос і насильство. Герой усвідомлює втрату традиційних цінностей і звертається до Бога як до символу віри у щось більше, ніж матеріальний світ, проте водночас постійно сумнівається в реальності його існування. Цей образ стає символом духовної кризи сучасної людини, яка намагається знайти сенс у постійно мінливому світі. Л. Костенко також порушує питання про роль Бога у суспільстві, яке втрачає свою духовну глибину. Образ Бога стає водночас об'єктом іронії та критики, але й джерелом надії

на відновлення моральних цінностей. Ця подвійність підходу до Бога відображає загальні культурні та соціальні зміни в Україні, де відбувається переосмислення релігійних і духовних традицій під впливом нових викликів.

Роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» [6] порушує питання історичної пам'яті, національної ідентичності, духовності та внутрішніх трансформацій людини. Образ Бога у творі займає важливе місце як символ духовних пошуків, моральних дилем і екзистенційних питань, з якими зіштовхуються герої у контексті пострадянських соціальних і політичних реалій України. О. Забужко використовує цей образ для зображення того, як змінюються духовні орієнтири людини в умовах глибоких соціальних, культурних та особистісних трансформацій. Одним із ключових аспектів, через який О. Забужко розкриває образ Бога, є його зв'язок із питанням історичної пам'яті та справедливості. Бог у романі виступає своєрідним символом вищого суду та істини, до якої прагнуть герої, намагаючись зрозуміти й примиритися з історичними травмами минулого. Питання віри й духовності в О. Забужко глибоко переплітаються з моральними аспектами історії та боротьби за правду: чи є Бог суддею за ці історичні гріхи, чи його роль – у прощенні та примиренні?

О. Забужко також показує, як втрата віри в Бога або його образ супроводжує втрату моральних орієнтирів у сучасному світі. Для героїв роману Бог не є абсолютною або непорушною силою; він постає як об'єкт сумніву та рефлексії. Відносини з Богом, зокрема на індивідуальному рівні, часто проходять через кризу віри, що відображає загальну кризу духовності в пострадянському суспільстві, яке прагне віднайти нові сенси та підвалини для свого існування. Оксана Забужко використовує образ Бога для того, щоб показати складність внутрішніх трансформацій людини, яка переживає не тільки політичні та соціальні зміни, але й зміни особистісні та духовні. Образ Бога у «Музеї покинутих секретів» – це відображення боротьби між старим і новим світоглядом, пошуками нових духовних основ у світі, де традиційні релігійні цінності поступаються місцем індивідуальним пошукам сенсу. О. Забужко порушує питання про те, чи можливо знайти Бога в сучасному світі хаосу й невизначеності, і якщо так, то яким він постає перед сучасною людиною.

У романі Марії Матіос «Букова земля» [8] образ Бога постає як концептуальний теонім, що активно взаємодіє з тематикою ідентичності, традицій та історії українського народу. Авторка використовує цей образ для підкреслення глибокої зв'язки між духовністю і повсякденним життям персонажів, що дозволяє розглядати Бога не лише як надприродну істоту, але і як символ моральних цінностей і культурної спадщини. У творі М. Матіос концептуальний теонім Бога втілює ідеї, що відображають історичні та соціальні реалії України, формуючи нові смисли, які змінюються залежно від контексту. Авторка через філософські роздуми героїв, їхні діалоги та переживання підкреслює складність божественного образу, де Бог постає як свідок і учасник усіх трагічних та радісних моментів життя персонажів.

Таким чином, відзначимо, що трансформація образу Бога в українській літературі початку ХХІ століття відображає не лише зміни в культурному контексті, але й глибокі людські переживання та моральні запитання, що постають у складний час. Вивчення цієї теми дозволяє глибше зрозуміти, як література може реагувати на виклики сучасності та відображати складність людської природи.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, варто зауважити, що у творчості українських письменників початку ХХІ століття образ Бога зазнав значної трансформації, відображаючи складні соціокультурні зміни та філософські пошуки. Письменники активно переосмислюють традиційні релігійні уявлення, вводячи в текст глибокий аналіз духовності та людських переживань. Цей образ стає не лише символом вищої сили, а й метафорою для дослідження сенсу існування, моральних цінностей та людських стосунків.

У результаті з'являються нові, іноді суперечливі інтерпретації божественного, що свідчать про вплив глобалізації, постмодернізму та нових культурних ідей. Письменники поєднують елементи традиційної української релігійності з сучасними філософськими концепціями, що веде до багатошарового сприйняття Бога як невід'ємної частини людського життя. Це свідчить про те, що образ Бога в українській літературі став відкритим для нових значень, які формуються в контексті особистісного та суспільного досвіду, демонструючи динамічну взаємодію між традицією і сучасністю.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. Київ, 2004. 333 с.
2. Андрухович Юрій. Перверзія. URL: <https://uabook.com.ua/book/perverziya/>
3. Богданова І. Трансформації мотивів релігійної драми в літературі ХХ–ХХІ століть: філософський аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. № 3(98). С. 7–17.
4. Григоренко І. В. Біблія в українському літературному дискурсі. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Випуск 7. С. 200–206.
5. Жванія Л. Особливості переосмислення образу Христа в драматургії Лесі Українки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т.2. Вип. 38. С. 92–98.
6. Забужко О. Музей покинутих скелетів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2745>
7. Костенко Л. Записки українського самашедшого. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kostenko_Lina/Zapysky_ukrainskoho_samashedshoho/
8. Матіос М. Букова Земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.
9. Приліпко І. Художня рецепція духовенства у творчості сучасних українських письменників. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2014. № 4. С. 28–32.

Khlypavka H. H., Velykyi R. H. TRANSFORMATION OF THE IMAGE OF GOD IN THE WORKS OF UKRAINIAN WRITERS OF THE EARLY XXI CENTURY

*The article provides a detailed analysis of the transformation of the image of God in the works of Ukrainian writers of the early twenty-first century, which reflects profound cultural, social, and historical changes in Ukrainian society. In the context of globalization and postmodernism, religious concepts are being actively redefined, which leads to the evolution of the image of God in literature. Traditional ideas about the divine are giving way to new, often contradictory interpretations that reflect the individual and collective experiences of the Ukrainian people. The study shows that the image of God in the works of Yuriy Andrukhovych, Lina Kostenko, and Oksana Zabuzhko appears as a complex, dynamic construct that responds to changes in the social environment. The authors use the image of God not only as a symbol of religion, but also as a reflection of personal identities, moral dilemmas, and existential searches. For example, in Andrukhovych's novels *Perversion* and *Twelve Hoops* God appears as an object of philosophical reflection, reflecting the crisis of spirituality and the search for new meanings in the postmodern world. Lina Kostenko's *Notes of a Ukrainian Hermit* depicts the image of God as a symbol of hope in the face of hopelessness, and Oksana Zabuzhko's *Museum of Abandoned Secrets* uses it to highlight the theme of historical memory and justice. Thus, the transformation of the image of God in Ukrainian literature of the early twenty-first century indicates profound changes in the cultural and spiritual life of society that require further study and comprehension. The image of God is no longer a static ideal, but becomes a living, adaptive symbol that reflects the search for a new spirituality in a rapidly changing world. This tendency to rethink the divine testifies to the writers' desire not only to understand modernity but also to find new ways for the spiritual development of society as a whole.*

Key words: *image of God, Ukrainian literature, religious ideas, spirituality, socio-cultural changes, philosophical searches, postmodernism, identity, moral values.*

Хома К. М.

Таврійський національний університету імені В. І. Вернадського

ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЕМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М. КОРПАНЮКА

Стаття присвячена проблемі дослідження полемічної літератури у вітчизняному літературознавстві. Одним із найавторитетніших літературознавців, які звертаються до означеного питання, є професор М. Корпанюк. У контексті вивчення давньої української літератури дослідник неодноразово у своїх працях апелює до М. Максимовича, тим самим утверджуючи його в статусі першого дослідника полемічної літератури, одного із фундаторів символічного та порівняльного напрямку в історичній школі.

Ретельно, на основі розпорошених джерел, фактів і документів, сформувавши індивідуальний підхід до вивчення давніх пам'яток, М. Максимович доводить, що нова українська мова та література органічно розвинулися з побуту, історії та мови Київської Русі. Його розвідки про полемічну літературу показують, що українська література є явищем оригінальним, адже гостро реагуючи на буремні події у суспільстві, вона набуває статусу рупора духовних ідей.

Особливої уваги, зазначає М. Корпанюк, М. Максимович надає полемічній літературі, яка стала «й совістю нації, пам'яткою громадянськості та патріотизму письменників кінця XVI – першої половини XVII ст...». Досліджуючи позицію М. Максимовича, М. Корпанюк відзначає глибоке розуміння ним політичних та ідеологічних процесів.

На думку М. Корпанюка, М. Максимович свого часу зміг відкинути упередженість щодо письменників-полемістів з огляду на їхню позицію у полеміці чи то на боці православних, чи то на боці католиків. М. Корпанюк радить під час дослідження творчості авторів полемічної літератури визначати не скільки конфесійні питання, порушені у ній, а зосередитися на її художності, особливостях стилю, поетиці, ідейному спрямуванні. М. Максимович постає одним із перших українських істориків літератури, хто розробляє засади культурно-історичної школи класичного літературознавства, розглядаючи художній твір на тлі доби та у зв'язку із біографією митця.

Позиція М. Корпанюка як дослідника полемічної літератури полягає в тому, що він особливо цінує спадок тих культурних діячів, хто своєю діяльністю демонструє небайдужість до долі українського народу, веде боротьбу за українське національне майбутнє, незважаючи на конфесійну приналежність.

Ключові слова: М. Корпанюк, полемічна література, М. Максимович, історична школа в літературознавстві.

Постановка проблеми. Науковий доробок М. Корпанюка складають літературознавчі дослідження давньої української літератури. Вагомого значення вчений надавав діяльності М. Максимовича, спрямованої на розвиток і становлення національної медієвістики. Відомий вчений-енциклопедист, природознавець, історик, філолог, фольклориста професор Московського університету і перший ректор Університету святого Володимира у Києві мав потужний вплив на розвиток науки загалом і літературознавства зокрема. Для своїх співвітчизників він був людиною універсальних інтересів, а його наукова діяльність здобула всеєвропейське визнання. М. Корпанюк утвердив ім'я М. Максимовича як

одного з перших дослідників полемічної літератури. Актуальним бачиться у цій публікації визначити основні підходи до вивчення полемічної літератури, які визначає М. Корпанюк, орієнтуючись на здобутки М. Максимовича в цій царині. Не менш важливою постає необхідність з'ясування місця наукової спадщини Миколи Корпанюка у літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних науковців, хто об'єктом своїх досліджень обрав полемічну літературу, відзначимо праці Л. Квасюк, присвячені вивченню історико-культурні умов виникнення української полемічної літератури, Г. Охріменко, в яких розглядається релігійно-моральний полемічної літе-

ратури, Н. Поплавської, де розглядається українська полемічна публіцистична проза кінця XVI – початку XVII століття у постатях, визначаються історико-культурні передумови її формування, С. Савченко, де увагу приділено українській історіографії і місце полемічної літератури XVI–XVII ст. у ній, Р. Ткачука, де окреслюється полемічна традиція унійних письменників кінця XVI – першої половини XVII ст. та ін. Особливо уваги заслуговує наукова спадщина М. Корпанюка, в якій ми знайдемо не тільки власне розвідки, присвячені дослідженню текстів полемічної літератури, а й аналіз праць перших дослідників цього явища давньої української літератури.

Метою цієї статті є аналіз однієї з перших стратегій дослідження полемічної літератури, представленої у працях М. Максимовича, та її наукової рецепції у спадщині М. Корпанюка.

Виклад основного матеріалу. Розвідки М. Корпанюка розширили бібліографічні дані про дослідників полемічної літератури. До нього у літературознавчих працях, які розглядали це явище, ніколи не згадувалося ім'я М. Максимовича.

Для українського літературознавства М. Максимович виступає одним із фундаторів символічного та порівняльного напрямку в історичній школі. Вчений мав особливий погляд на літературу. Ретельно, на основі розпорошених джерел, фактів і документів, сформувавши індивідуальний підхід до вивчення давніх пам'яток, вчений доводить, що нова українська мова та література органічно розвинулися з побуту, історії та мови Київської Русі. Його розвідки про полемічну літературу показують, що українська література є явищем оригінальним, адже гостро реагуючи на буремні події у суспільстві, вона набуває статусу рупора духовних ідей. У цей період вона формувалася представниками різних конфесій з протилежними духовними поглядами; її творцями виступали в переважній більшості сановиті особи, що не могло не позначитися на її ідейній спрямованості; вона творилася різними мовами, однак завжди мала на меті з'ясувати можливі варіанти українського культурного і національного розвитку.

Як зазначає М. Корпанюк у своїй розвідці «Слово і дух України княжої та України козацької: Михайло Максимович, дослідник давньоукраїнської літератури» (2004), М. Максимовича постійно цікавлять місце та роль письменника у суспільному та національно-визвольному русі. Саме під таким кутом зору дослідник свого часу

розглядав процес зародження та становлення української літератури. Тематика та стильові особливості давнього письменства, на його думку, дають підстави говорити про значний заряд морального та інтелектуального виховання у літературі цього періоду, вказують на її просвітницьку спрямованість.

Особливої уваги, зазначає М. Корпанюк, М. Максимович надає полемічній літературі, яка стала «й совістю нації, пам'яткою громадянськості та патріотизму письменників кінця XVI – першої половини XVII ст...» [5, с. 234]. Як історик М. Максимович дає аналіз умов запровадження унії, її політичного підґрунтя, визначає її поступовий ідеологічний розвиток на загальнонаціональній потребі. Дослідник визначає, що перші виступи проти унії були організовані на Волині тамтешніми письменниками на чолі з князем К. Острозьким. Факт неприйняття православною церквою нового Григоріанського календаря ліг в основу збірки полемічних творів «Календар римський новий», виданої Герасимом Смотрицьким. Твором не міг не зацікавитися М. Максимович. Дослідник об'єктивно оцінює умови унії, розуміючи, що вона відбивала не лише потреби експансіоністів, але й суто українські потреби. Серед них – створення сприятливих умов для розвитку науки та культури, формування, як це б не звучало дивно, національної свідомості. Українське православне духовенство на той час було зацікавлене у гальмуванні розвитку освіти і культури на українських землях. Як зазначає М. Корпанюк, «спроба вийти із відсталого на той час культурно-освітнього рівня, що підтримувався православним духовенством, і заодно вирівнятися в суспільному розвитку зі сусідніми західнослов'янськими народами, керувала в принципі тими діями, хто висунув ідею нової унії» [5, с. 235]. На думку М. Корпанюка, непристойні методи введення унії та дії католицьких священників спричинили жорстокий опір православних, який переріс у ідеологічну війну. Однак, завдяки цьому й українська православна церква змінила свої орієнтири і стала на шлях національного розвитку. М. Максимович досить тонко відчув цю закономірність, однак у часи тотального викорінення уніатства на Правобережній Україні, не міг озвучити свою позицію на повний голос. Особливо цінним є те, що дослідник об'єктивно оцінює діяльність письменників-уніатів, визнаючи їхні твори духовним надбанням, від якого немає підстав відмовлятися.

Досліджуючи позицію М. Максимовича, М. Корпанюк відзначає глибоке розуміння ним

політичних та ідеологічних процесів. М. Максимович розуміє втрату православної віри для українців як ідентичну до втрати національності, а точніше, втрата православної віри ставила під загрозу існування українців як нації. На думку обох вчених, українці не стільки боялися католицької віри, скільки через конфесійні питання відстоювали національну незалежність у боротьбі із Польщею. М. Максимович вважає, що саме це стало причиною, яка відвернула князя К. Острозького та іншу волинську українську православну шляхту від унії.

Серед активних православних письменників-полемістів М. Максимович відзначає Василя Суразького. Увагу дослідника привертають два твори автора: «О єдиній істинній православній вірі і святой апостольской церкві» та «Ісповеданіє о ісходженіи святого Духа». М. Корпанюк говорить у своїй розвідці про те, що М. Максимович розглядає їх як твори, в яких майстерно розкрито переваги православної віри над католицькою, художньо зображено антихристові прояви в діяльності папи римського та єзуїтів.

Окремої уваги у М. Максимовича заслуговує творчість Стефана Зизанія. Його твір «Казаня св. Кирила патріарха Єрусалимського про антихриста та знаках його» є панегіричним, він складає подяку князю К. Острозькому за організований спротив уніатам.

Заслугою К. Острозького є також підтримка письменників-протестантів. Так за його сприяння вийшов «Апокрис» Христофора Філалета (М. Максимович називає його Мартином Бронським, а М. Корпанюк – Бронецьким). Полеміка з кожним роком набирає обертів. І, як зауважує М. Максимович, нерідко в таких умовах залучалися письменники із самого Риму на підтримку уніатів. Так Іпатій Потій запрошує взяти участь у полеміці Петра Аркудія, який видає свій «Антиризис». М. Корпанюк, з пошаною ставлячись до наукового хисту М. Максимовича-дослідника, зауважує, що тут він помилився. Насправді під таким псевдонімом виступав сам ідеолог і один із організаторів унії Іпатій Потій. Це було доведено пізнішими дослідниками полемічної літератури. Про нього також згадує у своїй розвідках М. Максимович, відзначаючи його твір «Унія». У ньому автор виправдовує перехід православних до греко-католицької віри. Листи від Іпатія Потія із пропозиціями щодо зміни віри отримує і сам К. Острозький. На думку М. Корпанюка, М. Максимович ретельно опрацьовує твори-відповіді, написані за дорученням К. Острозького «Отпис на лист отця

Іпатія» та «Книжиця в десяти главах». М. Корпанюк вдало підмічає, що М. Максимович не називає ім'я Клирика Острозького як автора «Отпису», однак говорить про те, що у нього є два твори під однаковою назвою. Вчений високо цінує наукову інтуїцію дослідника, який фактично першим розпочав аналіз полемічної літератури, і по-суті, був у багатьох літературознавчих питаннях першим, хто їх порушив. Також М. Корпанюк захоплюється науковою діяльністю М. Максимовича, говорячи про те, що дослідження полемічної літератури – це не принагідне його студіювання. М. Максимович розумів свого часу, що унія як явище ще недостатньо вивчена, і це дозволяє прихильникам єзуїтів виправдовувати їхні дії. Таку позицію вченого М. Корпанюк відстоює на основі статті М. Максимовича «О причинах ваимоного ожесточения поляков и малороссиян, бывшего в XVII веке» (лист М. А. Грабовському). Ще одною причиною свого зацікавлення полемічною літературою М. Максимович називає те, що «знамениті єзуїти, у своїх творах, дозволили собі не лише упереджене перетлумачення, але й вигадки небувалих подій» [5, с. 238]. Саме завдяки прагненню об'єктивного висвітлення полеміки М. Максимович одним із перших починає дослідження історії давньої української літератури.

М. Максимович, на думку М. Корпанюка, свого часу зміг відкинути упередженість щодо письменників-полемістів з огляду на їхню позицію у полеміці чи то на боці православних, чи то на боці католиків. Дослідник, аналізуючи історичні реалії того часу, побачив низку суб'єктивних та об'єктивних причин, в силу яких українські письменники займали протилежні позиції. Окрім складної історико-політичної ситуації, вчений зважає й на те, що й саме духовенство шукало власних методів і заходів для впливу на свідомість людей, тому активно включалось у цей рух. Як наголошує М. Корпанюк, М. Максимович при оцінці літературної діяльності виходить суто із художніх засад, а не із приналежності до віросповідання. Дослідник ставиться з пошаною до художньої творчості уніатів Кирила Транквіліона Ставровецького, Мелетія Смотрицького, Касіяна Саковича (пізніше католика). Єдиний автор, до творчості якого науковець підходить з обережністю, зазначає М. Корпанюк, – це Іпатій Потій. На той момент М. Максимович не знав усієї його творчості, тому й не міг робити ґрунтовні висновки. Так, у творчості Кирила Транквіліона Ставровецького М. Максимович зацікавився фактом заборони його «Євангелія учительного». Вчений

навпаки вбачав у ній джерело гуманізму, патріотизму, захоплювався освіченістю письменника. Коли священники в церкві почали звертатися під час служби до рідного народу українською мовою, М. Максимович наголошував на тому, що таку традицію було започатковано саме учительним Євангелієм, вважаючи його первістком жанру церковної проповіді. Утвердили цей жанр в українській давній літературі Лазар Баранович, Йоаникій Галатовський, Антоній Радивиловський та інші. Твір Кирила Транквіліона Ставровецького, на думку М. Максимовича, який відзначався демократичним спрямуванням, започаткував традицію в українському письменстві. М. Максимович звертається до постаті цього письменника також у своїх історіографічних розвідках, називає його прогресивним діячем національної культури, закликає сучасників брати приклад та переходити на українську мову в богослужінні.

Полемічна література, на думку М. Максимовича, передає колорит суперечливого культурно-ідеологічного життя України XVI–XIX ст. У оцінці наукової спадщини М. Максимовича, М. Корпанюк імпонує те, що автора, в першу чергу, цікавлять не скільки конфесійні питання, скільки художність, особливості стилю, поетики, ідейне спрямування творів письменників-полемістів. Серед найкращих творів тієї доби автор називає окрім «Апокрисис» протестанта Броневського, про який уже писалося вище, «Тренос» православного Мелетія Смотрицького.

М. Корпанюк, цінуючи позицію М. Максимовича, закликає сучасних дослідників дотримуватись саме таких етичних норм: «сучасним медієвістам також треба по-науковому підходити до вивчення спадщини письменників з католицького, протестантського таборів, бо нині ми надто спрощено відтворюємо правду минулого, залишаючи поза увагою цілі пласти національної культури XVI–XX ст. Не конфесійний, а секуляризаційний підхід до творчості поетів, белетристів-богословів повинен керувати науковими засадами сучасних дослідників» [5, с. 242].

Хист історика М. Максимовичу допомагає бачити події в їх проекції на майбутнє. Так зокрема, віднайшовши текст «Вірші на погріб... Сагайдачного» К. Саковича, він прогнозує, що цей твір стане початком поетичної книжної історії українського народу в портретах видатних діячів. М. Корпанюк говорить, що дослідник не робить конкретного аналізу вірша, а підкреслює його актуальність та ідейну спрямованість.

М. Корпанюк, аналізуючи наукову спадщину вченого, бачить, що творчістю К. Саковича М. Максимович цікавиться постійно. У планах було написання ґрунтовної праці про його літературну спадщину. Дослідник ретельно збирав біографічні дані не лише самого Саковича, а й Петра Могили, оскільки знав, що долі цих митців постійно перехрещувалися та вважав їх обох непересічними постатями своєї. М. Корпанюк пояснює таке зацікавлення особистостями з протилежними духовними позиціями розумінням М. Максимовича глибини їхнього таланту та потужності впливу на національну культуру. Зокрема Петра Могили він вважав основоположником гуманістичного просвітництва в Україні, видатним організатором і меценатом. Також у колі зацікавлень дослідника була просвітницька діяльність Мелетія Смотрицького. Його «Тренос», дослідник вважав, посилив вплив полемічної літератури на суспільство, а його граматики є основоположною для української філологічної науки.

М. Корпанюк відзначає, що М. Максимович не вдається до аналізу творів П. Могили, а в основному зупиняється на особистих якостях діяча, підкреслює його ерудицію, знання багатьох мов, завдяки яким він зміг підняти авторитетність академії. М. Максимович свого часу зміг довести хибність звинувачень П. Могили щодо заміни української та грецької мови викладання в закладі на польську та латину. Дослідник доводить, що в Київській академії вивчення цих чотирьох мов було рівноцінним, а володіння ними давало змогу українському студентству прилучитися до культурних та наукових надбань Європи. Також сам П. Могила систематично займався перекладами богословської літератури на українську мову. Коло однодумців-письменників на чолі з П. Могилою не лише заклали основи польськомовної літератури в Україні, на думку М. Корпанюка, а й продовжили розвивати жанр науково-художньої белетристики. М. Максимович розумів, що художня творчість не мислиться без коріння (джерел), тому польськомовних авторів, які жили і творили на території українських земель, в історичних умовах часів унії, усвідомлює як творців української національної літератури.

М. Максимович звертається до аналізу діяльності лаврських ченців. М. Корпанюка зацікавила його стаття «Записки о Киевско-Богоявленском Братстве». Тут дослідник зазначає, що лаврські ченці вели різноманітну діяльність, наукову зокрема, та наголошує, що вони здійснили неабиякий внесок у розвиток української літератури,

працюючи на розвиток перекладацької справи у першій половині XVII ст. Автор відзначає Єлисея Плетенецького, Захарія Копистенського, Тарасія Земки та Памви Беринди. Згадуючи Захарія Копистенського, М. Максимович із захопленням відгукується про його «Палинодію», вважає, що цей твір вивів національну полемічну літературу на новий рівень художньої майстерності. Заслугою М. Максимовича, є те, що він зумів визначити на прикладах творів ченців лаври та їх наступників нове жанрове утворення. Хоч він і не називає жанр передмов і післямов, однак досліджує їх окремо від іншої поетичної літератури київських видань і вказує на їх виникнення саме у творчості письменників-перекладачів. Дослідник відзначає, що твори київських ченців передають їхню громадянську позицію, адже разом із тим вони були і викладачами, які спілкувалися зі студентами, здійснювали видавничо-просвітницьку діяльність. Окремо говорить про розвиток геральдичної поезії та здобутки в ній Тарасія Земки.

Праця М. Максимовича є неоціненною з огляду на те, що він намагається досягнути усі процеси, які відбуваються в українському літературному житті XVI–XVII ст. Він прагне накопити різноманітний фактичний матеріал для подальших досліджень його наступниками. Така робота на перспективу розвитку науки є на той час вкрай важливою. Як історик, М. Максимович розуміє, що пошук усіх літературних пам'яток не зупиниться, і укладений ним список письменників XVI–XVII ст. доповниться згодом новими іменами, а українська література здобуде безапеляційне підтвердження своєї унікальності. На думку М. Корпанюка, розвідки дослідника відображають його погляди на теорію словесності, яку він розумів як сукупність усіх філологічних дисциплін та історії [5, с. 246]. Важливою рисою індивідуального стилю М. Максимовича він визначає полемічну спрямованість його творів, використання для аргументації гіпотез чи висновків літературознавчих, мовознавчих, фольклорно-етнографічних матеріалів. М. Корпанюк аналізує також позицію представників нової генерації науковців щодо діяльності М. Максимовича. Його назвали батьком історичного національного світогляду інтелігенти молодшого покоління, бо бачили ту скрупульозність, з якою вчений підходив до вивчення українського культурного феномену.

Досить ретельно М. Максимович підходив до встановлення авторства та часу написання досліджуваних творів. Визначення часу та ідейне навантаження анонімної пам'ятки тісно пов'язані між

собою, тому підхід М. Максимовича був вірним і згодом поширився у літературознавстві. Історичний час буде обов'язково присутнім у творі, його треба відчувати через ідейну спрямованість, суголосну політичним подіям доби, в яку писалась пам'ятка. Завдяки такому підходу вченого пам'ятку «Плач Малої Русі» було повернуто у ту історичну епоху, коли вона була написана, – Руїни. Нагадаємо, що М. Петров відніс її помилково до пам'яток першої половини XVIII ст.

Ще одну несправедливість М. Максимович вбачає у приписуванні драмі «Милість Божа» авторства Теофана Трохимовича. Проведена робота над пошуком переписних зразків драми, співставлення реакцій невідомого автора на суспільні події, згадка в її тексті деяких історичних осіб, а також стилістичне співставлення твору із драмою «Володимир» дали підстави визначити автором твору Феофана Прокоповича. На сьогодні спільної думки щодо авторства драми «Милість Божа» у літературознавців ми не знаходимо, разом з тим, її вважають одним з найкращих творів в українській літературі XVIII ст.

Постать Феофана Прокоповича як громадського діяча і письменника – одна з найулюбленіших для М. Максимовича. Літературознавець говорить про вплив його поетичної діяльності на низку письменників, відзначає його теоретичні міркування про поетику, риторику, філософію. Поезія Феофана Прокоповича разом із поетичною творчістю Барановича і Яворського складають зразки польсько-латинського віршування в українській літературі.

Аналізуючи масив літературознавчих розвідок М. Максимовича, М. Корпанюк робить висновок, що у них дослідник «виступає постійним пропагандистом ідей гуманізму, історичної героїки нашого народу, патріотизму, підкреслює активність передової інтелігенції минулого в боротьбі з реакційними проявами польської шляхти та російського духовенства» [5, с. 254].

Висновки. Отже, М. Максимович в оцінці М. Корпанюка постає одним із перших українських істориків літератури, хто розробляє засади культурно-історичної школи класичного літературознавства, розглядаючи художній твір на тлі доби та у зв'язку із біографією митця. Особливо яскраво цей метод продемонстровано у розвідках вченого, де він розглядає творчість письменників-полемістів. В полі зору М. Максимовича перебувають ті культурні діячі, хто своєю позицією демонструє небайдужість до долі українського народу, веде боротьбу за українське національне майбутнє.

Конфесійна приналежність і мова автора рішуче відкидається. Український патріотизм, за М. Максимовичем, гартувався у виняткових, екстремальних подіях, а творцями національної культури у таких ситуаціях завжди, ще з часів Київської Русі, виступали духовні отці. Тому висновки про формування духовно-ідеологічних поглядів, культурних засад у творчості письменників, характеристика, яку дає дослідник митцям як колоритним представникам своєї історичної епохи, мають важливе значення для обґрунтування наукових прийомів класичного літературознавства. Як історик М. Максимович спочатку дає об'єктивну оцінку історичному явищу, а далі як літературознавець спостерігає реакцію на нього у культурних колах, зокрема у колі українського духовенства. Дослідник охарактеризував роль церковних братств як вагомих осередків розвитку освіти та оборони православ'я. М. Корпанюк акцентує увагу на тому, що М. Максимович розумів, що процес творення національної культури і літератури активно

підтримувався народом, завдяки його активній участі в суспільно-політичній боротьбі. Духовенство було найбільш масовим творцем культурних цінностей у давню добу. Поруч із духовенством активно проявляли себе в літературному житті світські діячі. Спираючись на підтримку народу, вони утверджували надбання тодішньої науки та культури, не зважаючи на релігійну приналежність, прагнули творити, приносити користь суспільству, бо їх об'єднувала спільна любов до України. Деякі з діячів, не зважаючи на хитання у вірі, дали українській літературі неоціненний скарб у вигляді неперевершених літературних зразків. Унія допомогла залучити українське православне духовенство до наукових і культурних надбань Європи, стати самим їхніми творцями, а не замикатися на конфесійній полеміці. Робота М. Максимовича над зразками полемічної літератури стала ще одним кроком утвердження його гіпотези щодо залежності процесу розвитку словесності від загального плину історичних подій.

Список літератури:

1. Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства. *Український Історик*. 1990. № 1–4. С. 30.
2. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості. *Літературно-критичні статті*. К. : Дніпро, 1993. С. 318–321.
3. Корпанюк М. «Історія давньої руської словесності» Михайла Максимовича та її місце в національній літературознавчій думці. *«Я син свого народу»*. Наукова спадщина Михайла Максимовича (до 200-ліття з дня народження вченого). К. : Просвіта, 2005. С. 72–89.
4. Корпанюк М. Михайло Максимович – будитель. *Теоретична і дидактична філологія*. Переяслав-Хмельницький; Корсунь-Шевченківський: Видавництво КСВ, 2015. Випуск 20. С. 54–65.
5. Корпанюк М. Слово і дух України княжої та України козацької: Михайло Максимович, дослідник давньоукраїнської літератури. Черкаси: Брама, вид. Вовчок О. Ю., 2004, 280 с.
6. Максимович М. Полемическое обозрение малороссийской словесности. *Історія української літературної критики та літературознавства*: Хрестоматія. Книга I. К. : Либідь, 1996. С. 121–124.
7. Максимович М. причинах взаємного ожесточення поляков и малороссиян, бившего в XVII веке (Лист М. А. Грабовському). У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори : / М. Максимович; В. Короткий. К. : Либідь, 2003. 360 с.
8. Ясь О. Стильові та жанрові виміри студій М. Максимовича : URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/3/2.html#Ref940> (дата звернення: 01.11.2024)

Khoma K. M. QUESTIONS OF RESEARCH OF POLEMIC LITERATURE IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF M. KORPANYUK

The article is devoted to the problem of researching polemical literature in domestic literary studies. One of the most authoritative literary experts who addressed this question is Professor M. Korpanyuk. In the context of the study of ancient Ukrainian literature, the researcher repeatedly referred to the figure of M. Maksymovych. Professor M. Korpanyuk confirms that M. Maksymovych is the first researcher of polemical literature, one of the founders of the symbolic and comparative direction in the historical school.

On the basis of scattered sources, facts and documents, having formed an individual approach to the study of ancient monuments, M. Maksymovych proves that the new Ukrainian language and literature organically developed from the everyday life, history and language of Kyivan Rus. His explorations of polemical literature show that Ukrainian literature is an original phenomenon, as it acutely reacts to turbulent events in society, it acquires the status of a mouthpiece of spiritual ideas.

M. Korpanyuk notices that M. Maksymovych gives special attention to polemical literature, which has become “the conscience of the nation, a monument of citizenship and patriotism of the writers of the end of the 16th – the first half of the 17th century...”. Examining the position of M. Maksymovych, M. Korpanyuk notes his deep understanding of political and ideological processes.

According to M. Korpanyuk at the time Maksimovych was able to reject the prejudice against polemical writers in view of their position in polemics, either on the side of the Orthodox or on the side of the Catholics. M. Korpanyuk advises during the study of the work of the authors of polemical literature to determine not so much the confessional issues raised in it, but to focus on its artistry, features of style, poetics, and ideological direction. M. Maksymovych becomes one of the first Ukrainian historians of literature who develops the foundation of the cultural-historical school of classical literary studies, considering the work of art against the background of the era and in connection with the biography of the artist.

Position M. Korpanyuk as a researcher of polemical literature is that he especially values the legacy of those cultural figures who, through their activities, demonstrate indifference to the fate of the Ukrainian people, fight for the Ukrainian national future, regardless of religious affiliation.

Key words: *M. Korpanyuk, polemical literature, M. Maksymovych, historical school in literary studies.*

Шарагіна О. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

**МАСКУЛІННИЙ ДИСКУРС В КНИЗІ ОПОВІДАНЬ «КІЛЕР+»
АНДРІЯ ЛЮБКИ**

У науковому дослідженні подано коротку характеристику творчості найвідоміших письменників сучасної літератури (Ю. Андруховича, Л. Дереша, С. Жадана, Ю. Іздрика, О. Ірванця, М. Кідрука, В. Шкляра, Л. Дашвар, О. Забужко, М. Матіос, І. Роздобудько), на основі якої схарактеризовано типологію образу чоловіка в художньому тексті XXI ст., визначено найтиповіші маскулінні маркери.

У збірці оповідань «Кілер+» А. Любки маскулінний дискурс репрезентовано крізь призму оповіді коротких історій життя головних героїв чоловічої статті. З'ясовано, що доміантними постають типи чоловіка-романтика, чоловіка-спокусника («How I spent my summer», «Сховок під вуличним ліхтарем», «Дівчина з Вальпараїсо», «Жінка з піску», «Маленька імпрорвізація для фортепіано»), поряд з ними в оповіданнях схарактеризовані чоловік-вбивця («Подвійне вбивство біля ужгородського гуртожитку», «Кілер»), чоловік-зрадник («Таксі завжди приїздить вчасно»), чоловік-негідник («How I spent my summer», «Сховок під вуличним ліхтарем»), чоловік-боягуз, чоловік-егоїст («Зроби мені дитину, а потім зникни»), чоловік-Alter-я («Чехов, який жив усередині мене»).

Доведено, що ці чоловічі типи розкриваються в коротких історіях життя літературних героїв. Визначено їхнє світосприйняття, ставлення до проблем, особливості побудови характеру тощо. Проаналізовано види стосунків головного героя з іншими дійовими особами, взаємодію та ставлення до оточення крізь призму його світобачення. Вид взаємин, які переважають в оповіданнях (інтимні, романтичні, дружні), майстерно розкрили внутрішній світ літературних героїв.

Акцентовано, що ці чоловічі типи не експлікують лише негативні чи позитивні риси, а влучно трансформуються з однієї антитетичної площини в іншу. Класифікація різних типів маскулінності спирається на дослідження образу чоловіка, особливостей його характеру, стилю життя, психології внутрішнього світу та ставлення до інших у малій прозі А. Любки, що в результаті виокремило запропоновані нами типи особистості в цій науковій студії.

Ключові слова: маскулінність, дискурс, джендер, сучасна українська література, Андрій Любка.

Постановка проблеми. Важливість дослідження художньої різнотипності чоловічого образу в сучасному літературознавстві репрезентується вивченням психології персонажів та їхнього впливу на побудову сюжетних ліній. Збірка оповідань «Кілер+» Андрія Любки пропонує різноманітний спектр чоловічих образів, які відзначаються складністю та глибиною психологічних особливостей, що формує домінування маскулінного типу світосприйняття у книзі автора. Стереотипні уявлення про чоловічу роль зазнають змін, тож важливим постає аналіз чоловічих типів в контексті розвитку суспільства, репрезентованого сучасною українською літературою.

Враховуючи популярність та вплив творів А. Любки на сучасного реципієнта, наше наукове дослідження дозволить краще зрозуміти авторський підхід до формування та художню пре-

зентацію персонажів, їхню роль у формуванні літературного тексту загалом, що сприятиме розширенню знань про творчість письменника та роль чоловічої типології в сучасній українській літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській літературі XIX–XXI ст. спостерігаємо художнє моделювання різних образів чоловіка (життя, характер та соціальний статус): від реалістичного зображення простого селянина або робітника до романтичного героя, що відданий ідеалам та боротьбі за свободу. Чоловічі образи допомагають краще розуміти культурні та суспільні контексти того часу, а також відображають унікальність української літературної спадщини.

Такі трансформації у літературознавчих розвідках досліджували О. Юрчук (чоловік-лицар, чоловік-патріот, чоловік-засновник, чоловіка-

патріархат); І. Рибалка (дворянин-аристократ, лицар, джентльмен, товариш, романтик, чоловік-син, чоловік-батько: добрий батько, батько-тиран); Л. Демська-Будзуляк (відвертий негідник; позитивний герой, освічений інтелектуал нового часу); Н. Євченко (чоловік-вбивця); Н. Крижановська (борець-патріот); Н. Левицька, В. Гасанова (чоловік-колон, чоловік-власник) та інші.

В літературному процесі XIX–XXI століть письменники створювали різні типи чоловічих образів під впливом суспільного процесу та історичної епохи. Чоловічі образи щораз змінювались, набираючи нових рис, навіть ототожнювались з жіночими в художніх текстах плеяди талановитих сучасних митців (Ю. Андрухович, Л. Дереш, С. Жадан, Ю. Іздрик, О. Ірванець, М. Кідрук, В. Шкляр, Л. Дашвар, О. Забужко, М. Матіос, І. Роздобудько), які майстерно розкривають психологічні особливості своїх літературних героїв як маскулітного, так і фемінного типів.

А. Любка популяризує образ чоловіка, вчинки якого часто відображають особливості певної епохи, висвітлюючи своєрідність та характерні риси його внутрішнього світу й психологічних особливостей у контексті історичних, культурних та соціальних аспектів.

Формулювання цілей статті. Мета наукового дослідження полягає в аналізі та систематизації типології художнього образу чоловіка у збірці оповідань «Кілер+» А. Любки, зокрема в дослідженні відмінностей між особливостями зображення психічних процесів у чоловіка та жінки, в окресленні домінування образу першого в різних видах стосунків головного героя з іншими, розкриваючи характер їхніх взаємин.

Виклад основного матеріалу. Андрій Любка дебютував першою поетичною збіркою «Вісім місяців шизофренії». Поряд з поезіями письменник написав низку прозових творів: «Кілер» (2012), «Спати з жінками» (2014), «Карбід» (2015), «Кімната для печалі» (2016), «Саудаде» (2017), доповнена версія книги «Кілер+» (2018), «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан» (2018), «Мур» (2020) та ін. Сучасна творчість А. Любки не залишається поза увагою і щораз набирає популярності як серед українців, так і закордонних читачів.

У кожному творі митця домінуючими постають саме чоловічі образи. А. Рвачова, студіюючи роман «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан», пише про це так: «Характерно, що для творчості Андрія Любки такі другорядні персонажі є у своїй більшості жінки. Навіть в аналізованому романі головний антагоніст і протагоніст – це чоловіки...» [4, с. 192].

Автор намагається унікально подати внутрішній світ героїв, приділяючи увагу насамперед чоловікам, уповні розкриває сюжетні компоненти художніх творів.

Роман «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан» відносять також до жанру психологічного трилера про сучасність та фантастичне (потойбічне) кохання, де головна мета героя – помста за смерть коханої. Твір розкриває проблеми несправедливості, корупції та вартості людського життя на тлі подій вбивства та безкарності, що панують в сучасній Україні. Головний епізод в книзі відбувається, коли п'яний суддя збиває молоду жінку на пішохідному переході, після її смерті уникає покарання. Чоловік вбитої виявляється невідкупним: «*Марк глибоко переживає втрату дружини й прагне помсти. Він вирішує, що, як справжній "лицар справедливості", не чіпатиме родину судді, але вб'є його самого. Чоловік хоче довести всім, що зло обов'язково буде покарано, що суддівська кругова порука має зазнати краху. Вбивство Миколи Зінченка стає головною метою Марка, фактично це єдине, що й досі тримає його на землі*» [4, с. 191]. У творі з'ясовується, що Марк у стосунках з дружиною був зневажливий, імпульсивний і дещо тиранічний (чоловік-негідник), проте прикрий випадок дав зрозуміти чоловікові силу його любові до жінки (чоловік-джентельмен). Психологічний портрет головного героя вимальовується завдяки самоаналізу, який чітко описує як зовнішній, так і внутрішній стан чоловіка.

Книга А. Любки «Кімната для печалі» розкриває концепт самотності та його вплив на формування внутрішнього світу чоловічого образу. Твір написано у формі коротких оповідань, що сюжетно не пов'язані між собою, а розкривають особистісну історію героїв. Попри те, що тут описуються епізоди з життя жіночих персонажів, художня рецепція чоловічих історій значно переважає. В. Кодимська подає таку характеристику цієї збірки короткої прози: «У кожному оповіданні розповідаються маленькі історії покинутих, ревливих та зовсім молодих людей, що поглинуті спогадами про вже минуле, прожите життя. Самотні та розчаровані у власній долі герої роману знаходяться на межі відчаю, вони знаходять власне місце для плекання туги, кімнату для печалі. Знаходять її, бо вважають, що саме самотність є найприроднішим станом людини...» [2, с. 164]. Дослідниця виділяє 4 типи самотніх героїв: перший тип – *справді самотні люди*; другий тип – *вигадана самотність*, нав'язана романтичністю; третій тип – *дурість*; четвертий тип – *вплив історії або політики*. В кож-

ному оповіданні можна простежити окреслену типологію. Наприклад, в оповіданні «Сім демонів Магдаліни» домінує перший тип, в якому внутрішня самотність головного героя виражена апатичністю, що згодом переросла у втрату сенсу існування. Романтизована самотність яскраво висвітлена в оповіданні «Запах у лабіринті», де чоловік порівнює себе з Овідієм, який живе тільки спогадами. Одинакування героя зумовлене зрадою жінки, що змінює його життя і перетворює на сіру буденність. Персонаж не бореться зі своєю самотністю, йому подобається драматизувати своє життя.

В оповіданні «Жінка і сірники» герой зрікається свого кохання, адже вважає це тимчасовим романом, що в результаті стає основною причиною його суму. В оповіданнях «Королева рами», «Кімната для печалі», «Ніч поїздом і кілька годин автобусом» розкривається самотність, на яку впливають життєві, історичні та політичні події. Кожна історія віддзеркалює трагічну сторінку життя героїв, що пов'язані з втратою близьких, зрадою, болем і відчаєм від пережитого.

«Карбід» – ще одна відома книга автора, що принесла йому популярність завдяки гостросюжетній, подекуди іронічній розповіді про контрабандистів та увійшла до коротких списків премії Книга року ВВС-2015. Ця книга є своєрідним продовженням іншої – «Спати з жінками». Головний герой твору – вчитель (**чоловік-патріот**), який має прізвисько Карбід. Він живе у невеличкому вигаданому містечку Ведмідь, що знаходиться на кордоні зі Словаччиною. Його мрія – Україна в Євросоюзі, тому весь сюжет зосереджується саме на цьому. Карбід розмірковує над планом, що сприятиме втіленню його мрії у життя, який полягає в тому, щоб викопати тунель, де українці зможуть перейти до Європи. Це не залишить іншого вибору для країн ЄС, як долучити до їхнього складу також Україну. Цю ідею підтримали не лише кримінальні активісти, але й мер, звичайно, у корисних для себе цілях – переправлення контрабанди в промислових масштабах. І хоч сюжет подано у досить веселій формі, проте з розвитком подій порушуються соціальні проблеми країни, що змушують замислитися читача над раціональним розвитком своєї держави.

Окреме місце у творчості А. Любки відведено темі подорожей, що простежуємо в оповіданнях «Саудаде» й «У пошуках до країни варварів» завдяки художньому моделюванню образу **чоловіка-мандрівника**. Ці твори, ніби особисті щоденники подорожей автора, з яких можна дізна-

тися про місця, де він побував, про різні народи та їхні унікальні традиції, про відчуття та пережиті моменти. А. Горбенко зазначає про книгу «У пошуках до країн варварів» так: «...є збіркою есеїв та подорожніх заміток про місця, які в житті автора зіграли певну роль. Автор діє за принципом відкриття кожного міста щоразу з іншого боку, він відкриває Балкани для читача без створення кліше, а відшукує кожного разу щось нове у зображенні важливого для його самоідентифікації топосу» [1, с. 44].

У збірці оповідань «Кілер+» А. Любки, окрім відвертих інтимних оповідань, зображено образ **чоловіка-друга**. Так, в оповіданні «Три постулати старого ідальго» головний герой розповідає про свого товариша Толика Майданського, який має ще безліч інших найменувань, що відповідають його стилю життя. Оповідач із захопленням переповідає спільні моменти з ним, розкриває постать свого друга крізь призму його світобачення, життєвої позиції та способу існування. Проте їхні стосунки описуються дещо своєрідно, адже всі ситуації з їхнього життя пов'язані з алкоголем і пригодами. У дружбі Толик вивів чотири своїх постулати: тілесна любов, авантюри, бухло, віра. Герой постає апостолом, який виокремив категорії та написав до них свої притчі, хоча насправді ці постулати зрозумілі тільки друзям, адже вони дотичні до тих чи інших подій, що там описуються. Крім того, можемо побачити, що навіть патріотизм в оповіданні описується дещо іронічно, бо: «*Так ми Україну не побудуємо!*», – як казав Толик, не було закликком боротись за щось, а лише приводом випити, і викликати у співрозмовника почуття провини, щоб той піддався на будь-які вмовляння. План Толика щодо «патріотичної побудови України» зосереджується у кафе, де все втілювалося лише в мріях, а не через реально заплановані дії.

В основу творчості Андрія Любки лягли незабутні емоції від подорожей, які стали основою книги оповідань «Кілер+», де використані еротичні, гумористичні, детективні, урбаністичні описи подій. У кожній історії з'являється неповторний герой, який ніби оживає на сторінках книги. В ньому відбивається вся глибина людської душі, виявляються його внутрішні суперечності, мрії, біль, радощі – автор пише про себе, описує якусь історію зі свого життя. Ця книга демонструє образ чоловіка, який кохає, ненавидить, мстить, фанатіє, вбиває. Вона розкриває справжнє людське ество, без прикрас і фальші. Оповідання містять ситуації з життя оповідача-чоловіка, його стосунки з іншими, що часом набувають форм

безглуздості та приреченості. Крізь призму вчинків, думок і переживань головного героя – гомодієгетичного наратора, відчуваємо енергію життя. Кожна людина – це світ, повний таємниць та неповторних моментів.

У першому оповіданні «How I spent my summer», на наш погляд, автор поєднує відразу кілька типів образу чоловіка: **чоловік-спокусник**, що згадує еротичні моменти з жінкою, від якої фанатів: «...і ми кохалися так, як це роблять дельфіни, – напівдоторками, стрімко, повільно, боляче, ти дряпала мене й цілувала, вигиналася, стискалася, і потім, усе це ображена за сміх, повернулася і так заснула, і я шепотів тобі такі слова, від яких твоя шкіра світилася...» [3, с. 8]. Інший тип – **чоловік-романтик**, так ніжно і тепло розповідає про жінку, описуючи детально її зовнішність, одяг, риси обличчя і те, що він відчуває, коли вона поряд: «Я казав до тебе на “ти”, і мені подобалося артикулювати це “ти”, вимовляв його з придихом, жорстко, ніжно, кричати його, казати так по кілька разів поспіль, звертатися так уночі або зранку, коли будив тебе...» [3, с. 9]. І навіть звичайне «ти» оповідач передає зромантизовано, закохано і поетично, ніби саме це слово – частинка жіночого тіла. Проте навіть ці типи не характеризують лише позитивні маркери стосунків чоловіка та жінки.

В оповіданні «How I spent my summer» показано досить нетипові стосунки між головним героєм та жінкою, що спочатку розвиваються інтимно, пристрасно, але згодом переростають у зраду і жаль за втраченим коханням: «Я хотів приплентатися в сльозах і на колінах просити прощення, але в номері ти була не сама, ти була не сама, ти була з цим дебілом» [3, с. 10]. Зраджена жінка вдалася до помсти, а потім зникла назавжди з його життя: «Перебіситься, міркував я про себе, пожаліє, простить. Однак цього не сталося: ні того тижня, ні наступного, ані через рік» [3, с. 13]. В оповіданнях домінує романтичний вид стосунків, проте, в більшості випадків ці відносини нещасливі, короткострокові, гіркі, зрадливі та болючі.

В оповіданні «Сховок під вуличним ліхтарем» можна прочитати романтичну історію кохання двох людей, яким, на жаль, не судилося бути разом. Їхні стосунки були надто короткочасними, проте цього було досить, аби кохати все життя. Герой оповідання – злочинець, що втік із в'язниці, а героїня – звичайна жінка, яка, знаючи всю правду про чоловіка, зуміла покохати його попри все: «Ти був найкращою сторінкою мого життя, його наймилозвучнішою музикою, і я

сприймаю тебе як подарунок долі. Короткий, як зойк, але прекрасний. Дякую тобі ще раз, я люблю тебе» [3, с. 43]. Ця дивна історія розкривається через листування, що відбувається між героями. Їхні листи читає самотня бабуся, яка випадково побачила, як жінка кладе згорток паперу у сховок під ліхтарем. Старенька, ніби переповідає історію їхніх стосунків читачам, і сама затамовує подих у розвитку авантюрних подій. З листів дізнаємося, що жінка одружена, але й чоловік має вагітну дружину, проте це не заважає їхнім стосункам. Листування героїв відбувається кілька днів, але врешті чоловік зникає, так і не прочитавши її останнього листа: «Старенька вийшла на вулицю, забрала згорток, занесла його до кімнати, розгорнула й спалила, аби навіть сліду не залишилося. Вона розуміла, яку можна зробити в цей різдвяний вечір» [3, с. 53]. В оповіданні наявний полісемантичний образ **чоловіка (романтика, зрадника, злочинця)**.

Поруч з типом спокусника і романтика, про якого так мріє кожна жінка, постає образ **чоловіка-зрадника**, який псує стосунки легковажними вчинками, при цьому, зневажаючи почуття жінки. Герой щиро зізнається, що став ініціатором розпусної поведінки, і в результаті – зради. Він виправдовував свій вчинок тим, що був п'яний, втомлений, накурений, тому розговорився з офіціанткою і забув про жінку, від якої раніше шалів. Але дівчина почала мстити: «Коли через дві години я згадав, з ким я тут, і повернув голову, ти вже сиділа в нього на колінах, і мені захотілося розбити всі стільці бару об його дурнувату голову, я спалахнув, замовив випивку, поцілував офіціантку (як її звуть?)» [3, с. 11].

Чоловік-зрадник в оповіданні «Таксі завжди приїздить вчасно» має безліч інтимних зв'язків, які нічим серйозним не завершуються, і врешті герой проводить кожну свою жінку на таксі, змінює готельні капці та прибирає у квартирі, аби не залишилось ані сліду від загадкової гості: «Десять від тридцятки Тарас перехотів мати серйозні, тривалі стосунки: вони, на його думку, обмежували і знуджували, завжди краще мати щось нове й незвідане, спробувати все» [3, с. 213]. Тому чергова жінка стала для нього ніби здобиччю для самця. Герой вигадує новий план, щоб здобути увагу жінки та заволодіти її тілом. Врешті йому вдалося і жінка підкорилася, проте для неї ці стосунки не мали ніякого значення. Для героїні ніч з чоловіком стала лише розвагою, і тому вона, як усі інші його жінки, попрощавшись, поїхала на таксі. Чоловік зауважував у ній все те ж саме, що

й в інших, проте його щось загадково вабило до неї, і вперше він захотів, щоб ця жінка залишилася, але та поїхала: «— *Може, залишишися, поїдеши зранку, я відвезу тебе, давай спати, — Тарас сам не повірив, що вміє вимовляти такі слова*» [3, с. 228].

В оповіданні «Дівчина з Вальпараїсо» автор переповідає дивну історію стосунків між чоловіком та жінкою. Вони разом і водночас – окремо. Між ними немає любовних стосунків, але при зустрічі їхні тіла зливаються в одне ціле. Він пише про неї, як про свою кохану жінку – з ніжністю і трепетом: «*Найбільше я любив нюхати її за вухом після любовців. Як пес. Як вірний пес*» [3, с. 207]. Головний герой – моряк, а вона працює в конторі перекладачем і нотаріусом. Між їхніми зустріччями щораз відбувається кількамісячна павза, яка призвела до розлучення. Літературний герой став письменником і всі свої твори присвячував коханій: «*Я згадував всі деталі наших побачень, усі її слова, шкірою відчував усю її ніжність. У той період я написав кілька незграбних любовних віршів і збірку оповідань, яка через чотири роки принесла мені першу славу. Зрештою, всі мої книжки, все написане мною – про неї й завдяки їй*» [3, с. 207]. У цьому оповіданні знову виокремлюємо тип **чоловіка-романтика**, проте він не змінює свого образу, як у попередньому творі, а готовий чекати жінку все життя.

Домінантний тип **чоловіка-романтика** зустрічаємо в оповіданні «Жінка з піску». Таємна зустріч, яка почалася зі знайденого телефону, переросла в бурхливий роман. Він не знав, хто ця красуня, що вона робить, де живе – лише ім'я і записку від неї: «Не хвилюйся я знайду тебе». Одного разу вона зникла назавжди, та чоловік не переставав її чекати: «*З того часу минуло багато років, письменник написав чимало книжок, став відомим, але жінки, яку він чекав увесь цей час, усе не було. Щороку він їздив на той острів і поселявся в тому самому будинку, але все намарно: жінка більше не приходила до нього*» [3, с. 163].

Історія інтимних стосунків між жінкою та чоловіком покрита таємницями та несподіваними поворотами подій. Знайдений телефон став початком їхньої пристрасті: «*...а вона цілувала його, і він хотів розчинитися в цьому блаженстві, у цьому темному сьайві, у цій загадковій жінці*» [3, с. 163]. Героїня вистежувала чоловіка, знала про нього усе і щораз з'являлася в його житті, а потім зникла з обіцянкою повернення. Чоловік мав цією жінкою, чекав її, намагався розгледіти всюди, але одного разу вона так і не з'явилась. Їхні стосунки були дуже дивними, здається, наче між героями

відсутнє кохання, лише мимовільна пристрасть, статевий потяг. Чоловік не втрачав надії та чекав свою загадкову незнайомку, що так припала до його душі: «*...іноді він наче відчуває запах меду поблизу, чує сумну й тривожну пісню, і, коли блискавка роздирає темнюще небо світлом, він усе вдвляється згасаючими очима в темряву, з якої прийде до нього пахуца жінка. Він знає, що колись вона обов'язково прийде*» [3, с. 164].

Оповідання «Маленька імпровізація для фортепіано» розкриває історію пристрасного кохання молодого чоловіка зі старшою жінкою, яке швидко розгоряється і так само – дощенту догліває. Чоловік в цій історії відповідає типу **«ніжного коханця»**, який йде за музою: «*Чи знаєте ви, що це таке – йти за жінкою?! Йти сторожко, наче гірською небезпечною стежкою, тримаючись на певній відстані, аби вона не помітила, що за нею стежать? Боятись пришивидити крок і обігнати її, щоб потім ніяково озирнутися й зазирнути їй просто в обличчя? Цілувати поглядом кожен її крок...*» [3, с. 130]. Він, як і Денис із твору «Гудзик» Ірен Роздобудько, шукає повсюди її запах, волосся, посмішку і солодкі вуста, але вона зникає назавжди: «*Я повернувся додому й гарячково почав шукати її речі, але, як це не дивно, по ній не залишилося й сліду – ані зубної щітки, ані книжки чи хоч би трусики. Залишився запах. І ще – коли я заплющую очі, я можу побачити її погляд*» [3, с. 142].

Поряд з такими досить романтичними образами постає тип **чоловіка-вбивці**, причому відразу у двох оповіданнях. Але варто розмежувати ці образи, адже в першому оповіданні «Подвійне вбивство біля ужгородського гуртожитку» скоєний злочин нагадує принесення жертви задля мистецтва. Вбивство в цьому оповіданні подібне до того, що описується у творі П. Зюскінда «Парфуми: історія одного вбивці», що було спричинене пристрастю героя до запаху жінки. Проте, в нашому випадку, це було дещо дивне: вбивство зумовлене мистецтвом «красиво їсти»: «*Вона не буде моєю, але й іншому належати не буде. Бо ніхто так не оцінить її талант до їжі, як я*» [3, с. 23]. Герой вбив не лише дівчину, але й свідків, щоб не залишити жодного сліду. Історія вражає своєю химерністю, але й автор в кінці додав, що це такий письменницький прийом, щоб зацікавити читача.

Оповідання «Кілер» висвітлює дещо інший тип вбивці, який позбавляє людей життя не заради тамування внутрішнього задоволення: «*Я вбивав і вбиваю не для задоволення, а з потреби, з необ-*

хідності» [3, с. 163]. Спочатку хлопець вбивав, бо це хороший заробіток, а після зустрічі з жінкою, до якої мав фанатичний потяг, – робив це для неї. Герой цього оповідання – власник жіночого тіла, а тому він знищує всіх, хто хоче заволодіти ним: «Вона стала гімном і гербом моєї юності, втіленням насолоди і блаженства, а її тіло – ідеалом еротичності» [3, с. 172]. Першим, хто потрапив під його руку, був коханець Петро, що приходив до жінки, коли її чоловік був у відрядженні, наступний – її законний чоловік. Головному героєві хотілося зробити щось хороше для цієї жінки, тому він вирішив, що найкращий прощальний подарунок – вбивство рідного брата її чоловіка, який погрожував і намагався вижити жінку з дому. Вбивця жадав цієї протилежної статті, спостерігав за нею, хотів її по-тваринному, і врешті, коли отримав бажане – швидко охолов. Тому, він повернувся до своєї звичної справи – вбивати: «Бо я – кілер. Мені підходить ця справа, я створений для такої роботи. Нічого краще робити я не вмю, ця праця неодноманітна, цікава, непогано оплачувана і – головне – не вимагає від мене працювати з восьмою до шостою, сидючи в якомусь дурному офісі. Все простіше: вбив – і вільний» [3, с. 190].

В оповіданні «Зроби мені дитину, а потім зникни» виокремлюємо тип **«нового чоловіка»**, що не подібний до вищезазначених. Герой цієї історії любить свободу, власний простір та незалежність. Він не шукає серйозних стосунків, тому для нього жінка – це лише втілення статевого інстинкту. Одного разу головний герой зустрів жінку, що зацікавила його завдяки своїй внутрішній свободі. Вона була простою, без макіяжу і вульгарного одягу, але попри це залишалася звабливою. Марта була не подібна до інших його жінок, вони часто бачились, їли, спали та розмовляли на різні особисті теми. Та якось жінка запропонувала чоловіку створити справжню сім'ю, народити дитину. Реакція чоловіка була негативною, проте пізніше він погодився, вбачаючи свої перспективи в цьому. Вони продовжували статеві стосунки, проводили час разом без жодних зобов'язань. Однак після народження дитини усе змінилося, і Марта, відчувши весь тягар материнства, стала нестерпною, вимагала від чоловіка проявляти обов'язки батька. Це його відштовхнуло, в ньому прокинулись риси **чоловіка-егоїста** та **чоловіка-боягуза**, тому він зник з їхнього життя: «Він доживе до шістдесяти восьми років, а так ніколи й не дізнається, що в Уляни за правим вухом така ж родимка, як і в нього» [3, с. 263]. Кожен герой цієї збірки

представлений унікальною особистістю, з типовими для нього психологічними особливостями, світосприйняттям і способом життя, що впливає на характер його комунікації з іншими.

В оповіданні «Чехов, який жив усередині мене» головний герой постає **Alter-Я**, який через внутрішній монолог розкриває себе як особистість. Історія розпочинається з того, що одного разу в середині героя з'явився Чехов, який нібито жив своє життя, курих, читав, сміявся, сумував та іноді злився – емоції, які переживає кожна жива істота. Спочатку це дратувало чоловіка і він намагався зробити все можливе, аби Чехов зник: затримував дихання, їв гостре, читав поезію Пушкіна, що так дратувало письменника. З часом герой звик до його існування, і це навіть почало йому подобатися. Проте одного дня Чехов зник і всі спогади про нього почали здаватися сном: «Я підвівся на ліжку й сторожко прислухався до свого живота, але звідти чути було тільки бурчання. Я не відчував жодного руху всередині себе. Сумнівів не було – Чехов зник. Чи навіть не так – покинув мене» [3, с. 95]. Як відомо, Антон Чехов – класик світової літератури, який творив у російській імперії, але знаходив своє натхнення в Україні, мав українське походження. Письменник вважав себе українцем і навіть хотів жити в Україні. Чехов, головний герой оповідання, став певною мірою тією ж таки Україною, в якій так добре і так тепло, проте, обравши російську культуру, зник.

Висновки. У своїй творчості Андрій Любка через опис чоловічих образів порушує проблеми ідентичності, історії, сучасності, соціальних відносин, подорожей, поєднуючи глибокий психологізм та іронію в зображенні літературних героїв. Багато творів письменника зорієнтовані на історичні події країни, що дозволяє досліджувати їх вплив на сучасність. Автор висміює політичну систему, корупцію, бюрократію, викриває несправедливість. А. Любка розкриває внутрішній світ своїх персонажів, які розмірковують над сенсом буття, шукають своє місце в суспільстві та призначення в житті, вмюють кохати й часом стають жертвами цього почуття.

Чоловічі образи є домінантними у творчості письменника, деякі з них є автобіографічними та висвітлюють пережиті моменти з життя самого автора. Чоловічі персонажі у творах подано реалістично, відображаючи складність і багатогранність людської натури. Літературні герої є представниками сучасного суспільства, які викривають тогочасні проблеми, протистоять життєвим дилемам, духовно вдосконалюються, іноді деграду-

ють. Чоловіки у його творах не є однотипними: це сильні, незалежні, рішучі постаті, вони можуть бути романтичними, вразливими, нудними, егоїстами тощо.

У збірці оповідань «Кілер+» письменник моделював образ чоловіка неоднозначно, серед найпоширеніших типів домінантне місце посіли *чоловік-спокусник, чоловік-романтик, чоловік-зрадник, чоловік-власник, чоловік-вбивця, чоловік-боягуз,*

чоловік-егоїст, чоловік-Alter-я. В оповіданнях кожен тип висвітлюється своєрідно і розкриває внутрішній світ героя, його стосунки та ставлення до інших. Це типовий представник сучасного світу, що дозволяє краще зрозуміти психологічні особливості чоловіка в стосунках із протилежною статтю. В кожному оповіданні автор подає унікальну історію про людей, їхні стосунки та ставлення одне до одного.

Список літератури:

1. Горбатенко А. «У пошуках варварів. Подорож до країн, де починаються й не закінчуються Балкани» А. Любки: автобіографічний дискурс. *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії»*. 2015. Вип. VI. С. 43–48.
2. Кодимська В. Вплив концепту «самотність» на формування типів героїв роману Андрія Любки «Кімната для печалі». *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії»*. 2015. Вип. VI. С. 165–169.
3. Любка А. Кілер+. Чернівці: Вид-во Книги – XXI, 2018. 267 с.
4. Рвачова А. Незнайоме тіло сучасної української прози: зображення жінки у романі Андрія Любки «Твій погляд, Чю-Чю-сан». *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії»*. 2015. Вип. VI. С. 189–192.

Sharahina O. V. MASCULINE DISCOURSE IN ANDRIY LYUBKA'S SHORT STORY COLLECTION KILER+

The scientific study provides a brief description of the works of some of the most prominent contemporary writers (Y. Andrukhovych, L. Deresh, S. Zhadan, Y. Izdryk, O. Irvanets, M. Kidruk, V. Shklyar, L. Dashvar, O. Zabuzhko, M. Matios, and I. Rozdobudko). Based on these works, the typology of the male image in 21st-century artistic texts is characterized, and the most typical markers of masculinity are identified.

In the short story collection Kiler+, A. Lyubka's masculine discourse is conveyed through short stories that depict the lives and perspectives of male protagonists. It has been found that the dominant types are the romantic man, the seducer (in stories such as "How I Spent My Summer", "Hiding Under the Streetlamp", "The Girl from Valparaiso", "Woman from the Sand", "A Little Improvisation for the Piano"). Alongside these, the stories feature a murderer ("Double Murder Near the Uzhhorod Dormitory", "Killer"), a traitor ("Taxi Always Arrives on Time"), a rascal ("How I Spent My Summer", "Hiding Under the Streetlamp"), a coward, a selfish man ("Make Me a Baby and Then Disappear"), and an alter-ego man ("Chekhov Who Lived Inside Me").

It has been shown that these male types are portrayed through the life stories of the literary protagonists. Their worldview, attitudes toward problems, character traits, and other features are identified. The types of relationships between the main character and other characters, as well as his interactions and attitudes toward the environment through the prism of his worldview, are analyzed. The types of relationships that prevail in the stories – intimate, romantic, and friendly – skillfully reveal the inner world of the literary protagonists.

It is emphasized that these male types do not solely represent negative or positive traits, but are significantly transformed from one antithetical plane to another. The classification of different types of masculinity is based on the study of the male image, character traits, lifestyle, inner psychology, and attitudes toward others in A. Lyubka's short prose, which led to the identification of the personality types proposed in this study.

Key words: *masculinity, discourse, gender, modern Ukrainian literature, Andrii Lyubka.*

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82-313.2:159.954.2-055.2]001.53

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/16>

Булавинець Н. М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Малишівська І. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПСИХОЛОГІЗМ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В АНТИУТОПІЯХ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «1984» ТА КАРІН БОЄ «КАЛЛОКАЙН»

Стаття присвячена дослідженню психологізму жіночих образів у двох антиутопічних романах – «1984» Джорджа Орвелла та «Каллокайн» Карін Боє. Зважаючи на актуальні тенденції переосмислення жіночої ролі в літературі, дослідження пропонує новий підхід до аналізу антиутопій, що дозволяє глибше зрозуміти авторські ідеї та їхнє бачення суспільних трансформацій. Психологічні характеристики жіночих персонажів у зазначених романах виявляються ключовими для розуміння їхніх внутрішніх конфліктів, соціальної маргіналізації та пошуків ідентичності у тоталітарних світах.

Актуальність статті полягає у необхідності переосмислення жіночих образів в антиутопічній літературі, що часто залишаються на периферії критичних досліджень. Розкриття психологічних глибин жіночих персонажів дозволить не лише урізноманітнити трактування ідей Орвелла та Боє, а й розширити загальні уявлення про роль жінки в умовах авторитарних режимів, змодельованих у антиутопіях.

Мета статті – дослідити психологізм жіночих образів у згаданих творах, зокрема, проаналізувати, як внутрішній світ та емоційні переживання жінок розкриваються в умовах тоталітарного суспільства, а також порівняти роль жіночих персонажів у формуванні загальної атмосфери та ідейного змісту обох творів.

Особливо цікавим є дослідження творчості Карін Боє, яка залишається маловідомою і недостатньо вивченою в українському літературознавстві. Її роман «Каллокайн», який розглядається поряд з класичною антиутопією Орвелла, відкриває нові перспективи для аналізу зображення жіночої психології у кризових суспільних умовах. У порівнянні з «1984», де жіночий образ Джулії виступає носієм бунту та сподівань на свободу, героїня роману Боє відображає інші, більш глибокі аспекти внутрішнього поневолення та психологічного зламу особистості.

Методологічно дослідження ґрунтується на порівняльному аналізі жіночих образів, з акцентом на специфіку передачі внутрішнього світу персонажів у контексті жанру антиутопії. Стаття сприяє ширшому розумінню ролі жінки в антиутопічних романах, демонструючи, як ці персонажі відображають глибші соціальні та психологічні проблеми, характерні для тоталітарних суспільств.

Ключові слова: антиутопія, психологізм, жіночий образ, Орвелл, Боє.

Постановка проблеми. Вивчення психологізму жіночих образів у літературі набуває особливої значущості в контексті сучасних культурних змін. Це впливає не тільки на різні сфери соціальних взаємин, але й змінює сприйняття стереотипів щодо розподілу ролей у суспільстві. Сучасний світ стикається з численними викликами, що ставлять під сумнів деякі аспекти громадськості

відображені в індивідуально-психологічних рисах сучасних жінок. Саме тому актуальним видається дослідження в якому вивчення жіночого аспекту має особливе тематичне забарвлення, зважаючи на природу досліджуваних творів, в яких проблема висвітлення жіночого психологізму ще не була предметом окремого дослідження. Мова йде про романи антиутопії знаних письменників ХХ сто-

ліття Джорджа Орвелла («1984», 1949) та Карін Боє («Каллокаїн», 1940). Жіночі образи, представлені у творах сприяють розкритті тематики духовного пригнічення, відчуженості та боротьби за збереження індивідуальності в умовах, коли людська особистість перебуває під постійним тиском системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Джорджа Орвелла неодноразово ставала предметом різноманітних наукових розвідок як серед іноземних (Боукер Г. [16], Лінські Д. [9], Роден Дж. [21], Тейлор Д. [22]), так і серед українських дослідників. Зокрема в українському літературознавстві з компаративної точки зору творчість письменника розглядали Кобута С. [4], Боднар О. [1], в контексті антиутопічного жанру романи автора опрацьовували Жаданов Ю. [3], Підгорна А. [12], Романчук С. [13] також ґрунтовними є дослідження, що аналізують знакові твори письменника, зважаючи на їх перекладацький потенціал: Девдюк І., Кобута С. [5], Лучук О. [11] Щодо творчості Карін Боє, то літературний доробок шведської письменниці ще не привертав до себе уваги українських дослідників. Англійський переклад твору став доступний у 1966 (перекладач Gustav Lannestock, видавництво University of Wisconsin Press), а український тільки в 2016 (перекладач: Олег Король, видавництво «Жупанського»). Серед іноземних дослідників варто виокремити роботи Ваулз Р. [24], Вінтер А. [26], Гаммельгаард С. [27], в яких науковці торкаються як поетичного доробку авторки, зосереджуючись на темах особистої боротьби та екзистенційної тривоги, так і прози, вивчаючи теми тоталітаризму, технологічного контролю та моральних дилем. Так, Річард Б. Ваулз зауважив, що «літературний успіх Карін Боє лежить на протилежних кінцях спектру, що простягається від приватного до публічного і, в іншому сенсі, від міфічного минулого до гіпотетичного майбутнього» [24, с. 10].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити психологізм жіночих образів в обраних творах зокрема, проаналізувати, як внутрішній світ та емоційні переживання жінок розкриваються в умовах тоталітарного суспільства, а також порівняти роль жіночих персонажів у формуванні загальної атмосфери та ідейного змісту обох творів. Залучення до кола досліджень антиутопічних романів нових авторів значно розширить межі розуміння антиутопічного жанру та дозволить звернути увагу на недостатньо висвітлений аспект гендерної ролі та психологічної глибини персонажів, зокрема жіночих образів, що часто залиша-

ються на периферії аналізу в класичних роботах. Методологія ґрунтується на компаративному та психоаналітичному підходах. Порівняльний аналіз дозволить співставити жіночі образи у романах Джорджа Орвелла «1984» та Карін Боє «Каллокаїн», виокремити типологічні схожості та розбіжності, звертаючи увагу на їхню роль у розвитку сюжетів і концепцій антиутопічних суспільств. Психоаналітичний підхід сприятиме глибшому розумінню внутрішнього світу персонажів, їхніх емоційних переживань і реакцій на соціальні та політичні реалії, представлені в текстах.

Виклад основного матеріалу. Для визначення антиутопії звернемося до трактування, яке запропонував американський дослідник М. Букер, вказавши на те, антиутопічна література є потужним засобом критики існуючих соціальних умов і політичних систем [15]. Він власне продовжив думку М. Квапієна, який визначає жанр антиутопії як літературний твір, що існує в різноманітних формах, будуючи негативну картину соціальної системи, яку автор може зустріти в тенденціях, існуючих у розвитку реальних суспільств [19, с. 102]. Такий погляд на антиутопію простежується у сучасних дослідженнях Ф. Вієри [23] та Л. Вінтер [26], які пропонують інтерпретацію антиутопічних творів крізь призму кінематографічного та сценічного мистецтва. Антиутопія тісно пов'язана з соціально-психологічною проблематикою, в якій можна виокремити три головних плани сюжетної взаємодії: 1) Взаємодія людини та суспільства виступає як боротьба, де суспільство виступає в ролі опонента, а головний герой – тим, хто чинить опір. Він намагається захистити своє право на індивідуальність у середовищі, де колективні цілі визнаються важливішими за індивідуальні; 2) Взаємодія людини та науково-технічного прогресу містить у собі конфлікт двох абсолютно протилежних факторів: з одного боку – бездушне, механічне, жорстко регламентоване програмне мислення, а з іншого – творче, гнучке та пристосоване до змін у реальності; 3) Взаємодія людини та держави знову породжує протистояння з особистістю, де держава намагається підкорити, зламати та переформатувати її в ідеального члена суспільства, що вважається необхідним для належного функціонування системи [18].

Художнє втілення тиску під яким перебувають герої антиутопічних творів неможливе без достеменного змалювання їхніх внутрішніх станів, які часто мають приховані подвійні інтерпретації закодовані письменником у змалювання побуту, одягу чи, скажімо зовнішності героїв. Психоло-

гізм, як важлива риса мистецтва слова, полягає у глибокому відображенні внутрішнього світу людини за допомогою художніх засобів. Саме він дозволяє письменнику проникнути в найтонші аспекти душевного життя персонажа, докладно описати його почуття, думки, бажання [2, с. 194].

Козубенко Л., опираючись на напрацювання М. Кодака, наголошує, що при аналізі психологізму художнього твору важливо розрізняти його типи: подійно-динамічний, аналітико-інтроспективний та діалектико-синтетичний. Відповідно, існують три підходи до зображення внутрішнього світу персонажа: 1) Психологія персонажа розкривається через його зовнішні прояви – поведінку, вчинки, дії, що дозволяють письменнику показати внутрішні процеси. Сюди належить передача емоцій через експресивні мовні особливості, міміку та інші зовнішні прояви психіки. 2) Психологія героя виражається через його внутрішні стани – думки, почуття, емоції та свідомі процеси, які формують поведінку. У цьому підході використовується внутрішнє мовлення, пам'ять та уява для відтворення внутрішнього світу. 3) Синтетичний підхід, який поєднує обидва попередні, об'єднуючи зовнішні та внутрішні аспекти психології героя [6, с. 176]. Для цілісного сприйняття персонажа та інтерпретації його психологічного стану важливим є поняття портрету героя, який розуміємо як «засіб характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажа, що описує його обличчя, фігуру, одяг, манеру поводитися» [10, с. 249]. Письменники приділяють увагу як зовнішнім, так і внутрішнім портретам, аналізуючи або залишаючи цю привілею читачам, чи збігаються вони, щоб глибше розкрити психологію героя. Подекуди для розуміння суперечностей між експліцитним та імпліцитним психологічним станом персонажів важливо помічати художні деталі, які слугують каталізатором ідейного задуму авторів.

Дослідниця художньої деталі М. Коцюбинська, зауважила, що: «деталь – це мікрообраз, елементарна модель, яка в процесі динамічного розвитку вживається або розгортається у макрообраз, письменник у творчій деталі ніби робить психологічну емоційну «витяжку» із зображуваної ним дійсності» [7, с. 452]. Р. Веллек виділяє кілька видів художньої деталі, а саме зовнішні та психологічні, зазначаючи, що кордон між ними нечіткий, оскільки зовнішні деталі можуть переходити в психологічні, якщо вони передають риси характеру людини. За характером функціонування виділяють три типу деталей: образотворча деталь, найчастіше є складовою структури образу пейзажу

та персонажа (втілює зоровий образ); уточнююча деталь, підсилює реалістичність, переконливість та правдивість образу, зазвичай неупорядкована у тексті, фіксує різні деталі; характеротворча деталь описує риси, вона «створює враження усунення авторської точки зору» [25, с. 46], тому дозволяє читачеві зробити висновок самому про характер головного героя, таким чином, залучивши його у «світ» твору.

Жіночі характери аналізованих творів («1984», «Каллокаїн») різнобічні та втілюють певний тип особистості, яка може сформуватися в умовах тотального контролю. Прикладом замкненої, зламанної та підкореної особистості у «1984» є дружина Вінстона Сміта Кетрін. Про неї читач дізнається з розповіді самого Сміта, автор пропонує образ жінки котру повністю поглинула система, де у світі немає нічого істинного, окрім Партії. Розглянемо текстові фрагменти: «She had not a thought in her head that was not a slogan, and there was no imbecility, absolutely none that she was not capable of *swallowing* if the Party handed it out to her. «The human sound-track» he nicknamed her in his own mind...As soon as he touched her she seemed to wince and stiffen. To embrace her was like embracing a jointed wooden image. ...Katharine's white body, frozen forever by the hypnotic power of the Party» [20, с. 67–68]. Психологічний стан Кетрін характеризується повною відсутністю самостійного мислення та емоційною відчуженістю, що проявляється у тому, що всі її думки підмінені партійними гаслами. Вона механічна та пасивна, наче «the human sound-track», що метафорично вказує на відсутність індивідуальності. Виділені у фрагменті лексичні одиниці можна умовно віднести до поняттєвого поля заціпеніння в якому не має місця індивідуальним психологічним характеристикам. Більше того, хоча образ Кетрін присутній у творі, композиційно він представлений тільки через перекази головного героя чи слова автора, відсутність діалогічного мовлення підсилює ефект відчуженості та штучності створеного образу дружини.

Повною протилежністю Кетрін є Джулія, коханка головного героя, яка змальована автором як відкрита, бунтівна особистість. Незважаючи на тиск та постійний нагляд Джулія зуміла пристосуватися та зберегла свою індивідуальність, хоча б частково. З одного боку її зневага до Партії відкрита: «She hated the Party, and said so in the crudest words, but she made no general criticism of it. Except where it touched upon her own life she had no interest in Party doctrine» [20, с. 115], а, з іншого боку

Джулія не прагне до тотального повстання, вона зосереджена тільки на тому, як режим впливає на її особисте життя. Характерною психологічною рисою такого типу поведінки є чітке розмежування між тим, що вона показує публіці, і тим, як поводить на одинці з Вінстоном. Поєднання цинізму та реалізму дозволяє їй балансувати між бажанням до свободи та природною потребою зберегти своє життя: «Always yell with the crowd, that's what I say. It's the only way to be safe» [20, с. 122]. Поведінка та рухи Джулії рішучі, швидкі та впевнені, зокрема це яскраво простежується в епізоді, коли вона передає Вінстону записку з текстом «I love you»: «As she passed him a slip of paper fell out of her sleeve. Without a word, with the slightest perceptible nod, she walked on» [20, с. 128]. Вона чітко розуміє як діяти у стресових ситуаціях, не показуючи власного хвилювання або емоцій, щоб не викликати зайвих підозр. Не менш промовистою рисою Джулії є її цинічність, яка полягає в тому, що вона власне і не прагне змінити порядок речей, а навпаки, говорить: «I hate purity, I hate goodness. I don't want any virtue to exist anywhere. I want everyone to be corrupt to the bones» [20, с. 133]. Повторюване використання займенника I в даному фрагменті підкреслює твердість намір героїні та її егоцентричний погляд на життя. Щоб у читача не залишилось сумнівів щодо твердості поглядів героїні на устрій в якому вона жила, автор пропонує невеличкий екскурс у її минуле: «She had had her first love-affair when she was sixteen, with a Party member of sixty who later committed suicide to avoid arrest. And a good job too, said Julia, otherwise they'd have had my name out of him when he confessed» [20, с. 147]. Той факт, що Джулія почала порушувати правила Партії у такому молодому віці і мала стосунки з старшим чоловіком, свідчить про її раннє бажання протистояти системі. Деякою мірою її психологічний стан можна вважати нестабільним у «нормальному світі», оскільки вона позбавлена емпатії та жалю до інших людей. З холоднокрівністю Джулія зазначає, що самогубство коханця було «гарним вчинком», який не зашкодить їй та не піддасть тортурам. Цей ранній досвід зруйнував її романтичні ілюзії та посилив цинічний погляд на сексуальні стосунки. Вона не шукає любові або щирих емоцій, а використовує секс як засіб отримання свободи, задоволення та контролю над життям, яким насправді не володіє.

Промовистою деталлю, яка свідчить про те, що Джулія була володаркою свого тіла, стало те з якою рішучістю вона зірвала зі свого одягу емблему ліги антисексуальності до якої вона належала

«She had untied the scarlet sash of the Junior Anti-Sex League and flung it onto a bough» [20, с. 148]. Задоволення від фізіологічних стосунків і вмиле маскуванню своїх таємних зустрічей з Вінстоном було її особистою формою протесту, адже саме природні почуття так відверто і безжально намагалась заглушити партія. Для Джулії властиво своєрідне роздвоєння переконань, з одного боку, вона розуміє, що кінець неминучий, але з іншого боку – все ще вірить у можливість створити «secret world». Це зіставлення усвідомлення реальності і прагнення до свободи є класичним прикладом когнітивного дисонансу, коли в свідомості співіснують два протилежних переконання.

«I'm quite ready to take risks, but only for something worthwhile, not for bits of old newspaper» [20, с. 157]. Цитата підкреслює практичність та прагматизм Джулії щодо ризиків у житті тоталітаризму. Для неї важливі тільки те, що має конкретну цінність або може надати відчуття свободи, а не речі що є абстрактними ідеями минулого. Цим вона і відрізняється від Вінстона, що є досить пильним у своїх діях щодо пошуку істини. У творі присутні й інші жіночі образи, які не мають індивідуальної композиційної траєкторії, а слугують доповненням до розкриття психологічного портрету головного героя. Як от його матір чи сестра, спогади про яких змушують Вінстона частіше замислюватись над безпорадністю людини перед обличчям тотального жаху тоталітарної машини, чи сусідка, яка у своїй відданості партії перетворилась на сіру тінь. Всі ці неповні жіночі образи разом з дружиною Вінстона Кетрін слугують прототипом збірного психологічного характеру жінки у тоталітарній площині твору, для якого основною характеристикою є слабкість. Саме завдяки контрасту, який існує між згаданими образами та образом Джулії її рішучість стає особливо помітною та виокремлюється на тлі загальної покірності та підпорядкованості інших жіночих персонажів. Джулія, на відміну від Кетрін чи інших пасивних жінок, представляє активний спротив системі, що надає їй образу символічної значущості. Зауважимо, що саме образ Джулії послугував джерелом натхнення для створення однойменного роману сучасної американської письменниці Сандри Н'юман, яка у 2023 році опублікувала роман з однойменною назвою, пропонуючи читачам погляд на орвеллівський антиутопічний світ крізь призму жіночого сприйняття.

Шведська письменниця Каран Боє написала свій антиутопічний роман «Каллокаїн» на 9 років швидше ніж світ побачив творіння Орвелла «1984».

Не має прямих доказів, що англієць був знайомий з творчістю Бое, але типологічна схожість романів не може залишитись не помітною. Перед нами знову гнітюче майбутнє, в якому все під контролем, а людина поступово втрачає будь-яке право на власну індивідуальність. Сироватка правди, каллокаїн, винахід головного героя Лео, який спочатку твору широко вірить у свою вищу місію, яка покликана позбавити людей від страждань вільнотомства, це своєрідний реальний інструмент, який в орвеллівському контексті використовувався б для запобігання «*thought crime*». У творі розповідь ведеться від імені головного героя Лео, який як і Вінстон Орвелла записує в ньому свої потаємні спостереження. Дружина Лео Лінда з перших сторінок твору представлена читачам як сильна та загадкова особистість.

Лео одночасно захоплюється і відчуває до Лінди певну злість, оскільки ця загадковість надає «ненависну перевагу». Її поведінка відображає глибоку психологічну стійкість і самозбереження. Вона не дозволяє своєму справжньому «я» бути повністю доступним для інших, що дозволяє їй зберігати контроль над своїми емоціями і думками. Саме так описує Лео свою дружину: «... she seemed to remain the same riddle – fascinating, strong, almost superhuman, but eternally disturbing, because her riddle gave her a hateful superiority» [17, с. 14]. Внутрішній психологічний стан Лінди прочитувався і в описі її зовнішності: «When her mouth drew together in a narrow red line – oh no, it wasn't a smile, either of derision or of joy, rather it was tension, as when a bow is drawn – and her eyes meanwhile would be wide open and unblinking – then the same feeling of anxiety filled me through and through, and all the time she held me and pulled me with the same mercilessness, and yet I suspected she would never reveal herself to me» [17, с. 14]. Опис міміки Лінди «mouth drew together in a narrow red line», підкреслює напруженість та прихований гнів, який вона відчуває. Вона вміло демонструє здатність контролювати свій емоційний стан в той самий час тримаючи під контролем і почуття самого Лео, який не може нічого вдіяти. Лінда не виявляє відкритих емоцій, таких як радість чи насмішка, що робить її поведінку ще більш непередбачуваною і тривожною для чоловіка: «I had always known her self-control was perfect. And I had always known that if we two should come to the utmost and last – a fight for life or death – she would be the most formidable antagonist» [17, с. 89]. Проте Лінда у творі має і власний голос, який звучить особливо сильно, коли мова заходить про дітей.

Можна сказати, що центральним елементом її ідентичності як матері є страх їх втратити, саме про це вони говорить з Лео: «I've been unable to talk to you about the children, how I've sorrowed because Ossu is away, how afraid of the day when Maryl will be gone, and Laila. I thought you might despise me. Now you may despise me, I don't care» [17, с. 92].

Здатність героїні відчувати такі сильні емоції повністю нівелює штучне бажання влади витіснити будь-які емоції з особистісного спектру та замінити їх на сліпу покірність. Власне така покірність і заціпеніння були притаманні Карен дружині Вінстона з «1984». Більше того, Лінда не боїться говорити про почуття: «I often wish I were a young girl again, unhappily in love instead of happily...When one is young one believes there is something else, a freedom that will come with love, a sort of refuge with the one one loves, a sort of warmth, and a sort of rest – something that does not exist» [17, с. 93]. Психологічний конфлікт між минулими уявленнями та сьогоденними реаліями підкреслює її внутрішню боротьбу та почуття незадоволеності власним життям. В Лінді все ще живе та дівчина, яку покохав Лео, що вірить у кохання та хоче бути по справжньому щасливою. Спогади ранять її серце, вона усвідомлює, що це неможливо і її життя приречено на вічне розчарування, самотність і нездійснені мрії, які залишаться лише примарним відлунням минулого.

Лінда вже втомилася від життя, де жінка це лише тіло що здатне народжувати нових чоловіків. Вона порівнює себе і всіх жінок з чоловіками, визнаючи їх кращими, що свідчить про занижену самооцінку і відчуття неповноцінності: «Women are not as good as men, I said to myself, they don't have as great physical strength, can't lift as much, can't endure bombing raids as well; their nerves are not as useful on the battlefield; generally speaking they are inferior warriors, poorer fellow-soldiers than the men. They are only a means by which to produce warriors» [17, с. 98].

Проте Лінда вважає, що створення особистості відбувається всередині людей, а не є ілюзійним уявленням, яке так критикується тоталітарним режимом. Її слова «створення відбувається в нас» є проявом підсвідомого опору, бо вона переконана у існуванні індивідуальної реальності, яка суперечить загальноприйнятій ідеології, що монополізує всі аспекти життя: «I have had to talk this long, and yet I don't know if you understand me. I mean: if you understand that there is something below and behind us. That creation takes place in us. I know that

this must not be said, for only the State owns us. But still I'll say it to you. Otherwise everything is without meaning» [17, с. 100].

Загалом Лінда та Джулія мають багато спільного у своєму психологічному сприйнятті світу. Кожна з них старається боротися проти системи та врятувати власну ідентичність. Джулія веде боротьбу з тоталітаризмом через особистий спротив і підпільну діяльність. Її внутрішні конфлікти зазвичай зосереджені на особистих бажаннях та уявленнях. Вона не бажає жити в образі стереотипної жінки, котра може тільки народжувати дітей та працювати на Партію, не готова прийняти ці ролі та правила щодо себе. Лінда ж живе з глибоким внутрішнім конфліктом, який проявляється у її спробах знайти сенс і не втрати себе в умовах абсолютного контролю з боку держави. Її психологічний стан і почуття пов'язані з роллю як матері, так і дружини. Спочатку їй було важко уявити себе у цих ролях, але після народження дітей вона повністю змінилася та бажала сама контролювати своє життя та родину.

У романі Джорджа Орвелла сімейні відносини майже відсутні, тому Джулія відкидає традиційні соціальні ролі між людьми. Її стосунки з чоловіками, включаючи Вінстона, є швидше проявом протесту, а ніж справжніми почуттями. Свою сексуальність вона використовує як зброю проти системи, відстоюючи при цьому свою незалежність. Натомість, відносини між Ліндою та Лео мають зовсім інший характер та цінність. Лео є важли-

вою людиною в її житті, до якого вона все ще має романтичні почуття, хоча система майже все зруйнувала. Питаннями сімейної відповідальності і особистих цінностей створюють велике психологічне напруження, що також переплітається з ревностями та невпевненістю.

Джулія порівняно з Ліндою є більш непокірною та нестриманою, їй не потрібна доза Каллокаїну, щоб висловити все що вона думає. Вона готова на ризик, якщо це стосується чогось важливого для неї. Лінда ж більш апатична, для неї важлива доля інших людей, а не тільки її власна.

Висновки. Таким чином, можемо сказати, що аналіз психологізму жіночих образів у антиутопіях Джорджа Орвелла «1984» та Карін Бое «Каллокаїн» демонструє тісний зв'язок між внутрішнім світом жінок та реаліями тоталітарного суспільства. У цих творах жіночі персонажі відіграють важливу роль у відображенні руйнівного впливу системи на особистісну свободу, емоції та здатність до спротиву. Джулія в «1984», з її прагматичністю та пошуком фізичної свободи, підкреслює трагізм втрати індивідуальності, тоді як Лінда з «Каллокаїну» втілює більш глибокий внутрішній конфлікт, пов'язаний з моральним пошуком у суспільстві контролю і страху. Жіночі образи стають ключовими елементами, що підсилюють ідейний зміст творів, відображаючи не лише зовнішню боротьбу із системою, але й глибокі внутрішні протиріччя.

Список літератури:

1. Боднар О. І. Художньо-публіцистичні візії тоталітаризму у творчості М.Рудницького та Дж. Орвелла: рецептивно-комунікативний аспект: дис... канд. філол. наук. Тернопіль, 2012. 200 с.
2. Гурдуз К. О., Пінігіна Ю. Г. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 76. – С. 194–197.
3. Жаданов Ю. Роман Джорджа Оруелла «1984» у контексті антиутопії : дис. ... канд. філол. наук. Дніпро, 1999. 220 с.
4. Кобута С. С. Концепція «вільної людини» у творчій спадщині Івана Багряного та Джорджа Орвелла : дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2015. 225 с.
5. Кобута С., Девдюк І. Авторські неологізми антиутопії «1984» Джорджа Орвелла: прагматика перекладу. *Folium*. 2023. С. 67–73. URL: <https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.9>
6. Козубенко Л. М. Концепція психологізму у художньому творі як літературознавча проблема. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33(72), № 1. ч. 2. С. 172–176.
7. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. К.: Наук. думка, 1965. 452 с.
8. Кулікова І. І. Термін антиутопія в контексті літературного процесу ХХ століття. Актуальні проблеми літературознавчої термінології. Вип. 2017. 233 с.
9. Лінські Д. Міністерство правди. Біографія роману Джорджа Орвелла «1984». Київ: Фабула.
10. Літературознавча енциклопедія. за ред. Ковалів Ю. І. Київ : Вид. центр «Академія», 2007. Т. 2. 621 с.
11. Лучук О. «Animal farm» Джорджа Орвелла в українській перекладній літературі. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2012. № 30. С. 382–395.
12. Підгорна А. Representation of the concept TOTALITARIANISM in George Orwell's novel "1984". *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*. 2020. (83). p. 9-15. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2019-83-01>

13. Романчук, С. (2023) Моральні перестороги для молоді на прикладі роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984». *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 2, No. 4. pp. 45–53. <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20230204.06>
14. An Encyclopedia of continental women writers. New York : Garland, 1991. 1389 p.
15. Booker M. The Dystopian Impulse in Modern Literature. *Dystopian Literature: A Theory and Research Guide*. New York, 1994. 181 p.
16. Bowker G. George Orwell. Little, Brown Book Group Limited, 2013. 512 p.
17. Boye K. Kallocain. University of Wisconsin Press, 1966. 224 p.
18. Kumar K. Utopia and Anti-Utopia in Modern Times. Oxford: Basil Blackwell, 1987. 65 p.
19. Kwapien M. The Antiutopia as Distinguished from its Cognate Literary Genres in Modern British Fiction. *Zagadnienia Rodzajow Literaria*. XIV. № 2 (20) 1972. P. 102–115.
20. Orwell G. 1984. 8th ed. New York, USA : New American Library, 1984. 268 p.
21. Rodden, J., Rossi, J. The Cambridge Introduction to George Orwell. UK: Cambridge University Press, 2012. 130 p.
22. Taylor D. J. Orwell. The new life. Pegasus Books, 2023. 464 p.
23. Vieira F., Freitas M. Utopia matters: On the Page, On Screen, On Stage. UK : Cambridge Scholar Publishing, 2013. 354 p.
24. Vowels R. B. Kallocain–Karin Boye’s dark dystopia. *Prometheus*. 2011. Vol. 30, no. 2. P. 1–12.
25. Welleck R. Theory of Literature. M.: Progress, 1978. 46 p.
26. Winter L. Dystopia on Demand: Technology, Digital Culture, and the Metamodern Quest in Complex Serial Dystopias. Narr Francke Attempto Verlag, 2024. 355 p.
27. Gammelgaard, S. (2023). Engineering the Welfare State: Economic Thought as Context to Boye’s Kallocain and Huxley’s Brave New World. *Utopian Studies*. <https://doi.org/10.5325/utopianstudies.34.3.0436>.

Bulavynets N. M., Malyshevska I. V. THE PSYCHOLOGY OF FEMALE CHARACTERS IN GEORGE ORWELL’S “1984” AND KARIN BOYE’S “KALLOCAIN”

The article is devoted to the study of the psychology of female characters in two prominent dystopian novels: “1984” by George Orwell and “Kallocain” by Karin Boye. In light of contemporary trends in rethinking the role of women in literature, the study offers a fresh approach to analyzing dystopias, which enables a deeper understanding of the authors’ ideas and their visions of social transformation. The psychological profiles of the female characters in these novels are key to understanding their internal conflicts, social marginalization, and search for identity within totalitarian worlds.

The relevance of the article lies in the need to reassess the portrayal of female characters in dystopian literature, which often remain on the periphery of critical studies. Uncovering the psychological depth of these female characters will not only diversify interpretations of Orwell’s and Boye’s ideas but also broaden perspectives on the role of women under the authoritarian regimes depicted in dystopias. The purpose of the article is to explore the psychologism of female characters in these works, in particular, to analyze how the inner world and emotional experiences of women are revealed in a totalitarian society, and to compare the role of female characters in shaping the general atmosphere and ideological content of both works.

The examination of Karin Boye’s work is relevant as it remains largely unknown and critically underexplored, especially in Ukrainian literary studies. Expanding the analysis to include lesser-studied authors like Boye is crucial for gaining a deeper understanding of the dystopian genre as a whole. Her novel “Kallocain”, when studied alongside Orwell’s “1984”, provides fresh insights into the depiction of female psychology in moments of societal crisis. While Orwell’s character Julia symbolizes rebellion and hope for freedom, Boye’s heroine delves into more profound dimensions of internal enslavement and psychological disintegration, thus enriching the genre’s exploration of individual struggle under totalitarianism. Methodologically, the study is grounded in a comparative analysis of the female characters, with a focus on the techniques used to convey their inner worlds within the dystopian genre.

Key words: dystopia, psychologism, female character, Orwell, Boye.

Gasanov N. A.

Baku State University

THEMES OF THE EAST IN KIPLING'S LITERARY WORK

The fervor for transformation is among the most alluring characteristics that Kipling can ascribe to an individual. The capacity to wholly commit oneself to existence encompasses it entirely. For Kipling, this encapsulated the sagacity of the East, and he discerned two modalities of approaching it – through multifaceted Ness and self-denial-embodiment of a diverse persona and a relinquishment of the self that elevates the individual to a personage. The elements of the colonial novel manifest in the text of “Kim” coexist alongside the author’s admiration and interest in the country, its rich culture, its populace, and its customs. It is noteworthy that the oeuvre of the “bard of imperialism” remains highly esteemed in contemporary India. His volumes are published in substantial editions, and his works are integrated into academic curricula at both the school and university levels. Concerning the degree to which the political dimension influences the literary appraisal of Kipling’s legacy, it should be noted that most Western literary scholars do not perceive a significant transgression in the author’s imperialist inclinations; when they reference Kipling’s jingoism, it is merely to state a fact. British English-speaking India ultimately found its literary figure. Within the four-million-strong English-speaking community in India, everyone recognized Kipling, even though few had heard of him beyond its boundaries. At this juncture, Kipling’s poetry and narratives were regarded as provincial, or “colonial,” literature. Within a few years, his works attained popularity in England as well. Kipling communicated with his readership as if they were individuals in a convivial setting, where it appeared that everyone was privy to everything about one another, and there was nothing to conceal. Nevertheless, in these verses, he did not unveil colonial politics, and if he addressed it at all, he did so without any reverence. His authentic protagonists became the builders of bridges and roads, medical practitioners, engineers, ordinary soldiers, and junior officers, who, in his estimation, safeguarded the integrity and security of India.

Key words: R. Kipling, Kipling’s oeuvre, Eastern coloration and themes, characteristics of personal-psychological analysis of characters.

Introduction to the Problem. R. Kipling’s inaugural narrative, “The Gate of the Hundred Sorrows,” was published when he was 19 years old in the same “Civil and Military Gazette” on September 26, 1884, in Allahabad (currently located in Pakistan), where he resided, worked, and disseminated his intriguing reports. This narrative heralded the commencement of an extensive series of tales that were printed almost weekly in the Lahore publication and subsequently in numerous other print organs of India. At that time, there existed 4 million Anglo-Indians inhabiting India. Suddenly, these individuals were afforded the opportunity to read about themselves and the country they cherished in these “sketches of Indian life”.

Subsequent to the narratives, Kipling’s poetry was collated in “Departmental Ditties” (1896). The author’s detachment in his poetry bordered on irony. In England, Kipling did not endure a prolonged wait for acclaim. Wheeler, the editor of the “Civil and Military Gazette,” published a collection of poems, “Departmental Ditties,” at his own expense and dispatched a portion of the print run to England. The

prominent critic of the era, Andrew Lang, offered a favorable review of Kipling’s poems, deeming the author a genius. In the compilation “Departmental Ditties,” the author’s detachment almost invariably bordered on irony.

Kipling engaged with his readers as though they were part of a single familial circle, where it appeared that everyone possessed comprehensive knowledge about one another. However, he refrained from exposing the colonial administration, despite discussing it without enthusiasm. Within a few years, Kipling had already achieved considerable recognition throughout the four-million-strong English community in India. Notwithstanding the acclaim he garnered there, Kipling’s narratives and poems continued to be regarded as provincial literature in the eyes of readers, although the most discerning among them recognized even then that it would not be long before he attained prominence throughout England. As is well documented, he subsequently achieved global renown.

Degree of Research on the Problem. It is noteworthy that the oeuvre of R. Kipling remains the sub-

ject of vigorous discourse both within Western literary circles and among English-speaking nations of the East that once aligned with the British Empire. Undoubtedly, significant interest in his work is manifested among Russian scholars, as well as researchers from neighboring countries. Each of these scholars interprets Kipling through their unique lens. He is characterized as a storyteller, peacemaker, author of adventure narratives, the “bard of imperialism,” and an innovative poet, among other designations. Despite the diverse perspectives of scholars, a critical examination of the works dedicated to Kipling indicates that Kipling studies today can scarcely claim to be a fully established literary discipline.

According to researchers, “the distinctive features of Kipling’s creative method are described in detail yet fragmentarily; the nature of the author’s artistic consciousness remains far from comprehensively understood. Even regarding the question of what position should be accorded to the ‘Iron Rudyard’ in the global literary canon, literary scholars have yet to achieve consensus. Kipling’s works are variously classified as romanticism, neo-romanticism, realism, or decadence, or they are simply elevated to the status of a unique cultural phenomenon existing outside conventional literary movements. This situation appears to disrupt the cohesive representation of Kipling’s artistic universe and hinders an objective evaluation of the author’s contribution to the global literary discourse” [3, p. 4].

The researcher contends that the primary challenges in contemporary Kipling studies are substantially related to the “ontological” gap that undermines the integrated depiction of Kipling’s artistic universe and obstructs an objective assessment of the author’s contribution to the global literary discourse [3, p. 5].

The researcher emphasized in this regard that “the Anglo-Indian reader would perceive the term ‘neo-romantic’ in relation to Kipling with considerable astonishment. In both style and subject matter, he was a realist among realists. However, outside of India, Kipling’s works were perceived differently. He wrote about something exotic, unfamiliar to the readers, and that which they yearned to comprehend [4, p. 7].” Day after day, Kipling, while executing exhausting editorial duties, composed over forty stories within a year. The majority of these later constituted the collection *Plain Tales from the Hills* (1888) [2]. Almost every English-descended resident of India capable of reading eagerly purchased his story collection and immersed themselves in it.

George Orwell, who acknowledged the author’s talent as a storyteller, nevertheless underscored the

ignorance and sentimental aspects of imperialism present in Kipling’s worldview: “Kipling’s romantic notions about England and the Empire could be of no significance if he did not support them with class prejudices that always followed him” [5]. Orwell’s statement is intriguing in that the critic discusses romantic ideas rather than the author’s overall artistic style.

C. Allen, in a study dedicated to the Indian phase of Kipling’s biography, conveys the notion that even then “Kipling was largely a writer with a ‘cold gaze,’ approaching human frailty and the desire for candid discussions with realism. However, this does not imply that Kipling was incapable of such sentiments” [6].

Researchers explain the enigma of Kipling’s ascent by stating that “Kipling entered literature during a period of timelessness, at a juncture when the seemingly unassailable bastion of Victorian consciousness had begun to fracture... Literature was in need of rejuvenation, and when Kipling published several dozen stories and ballads in England in 1888, it became evident that among the listed ‘literary luminaries,’ a ‘lawless comet’ had emerged, poised to disrupt the established system of genres and styles from within. In the unclear, nebulous context of the era, Kipling managed to discern a vast lacuna, a need for a modern romantic hero, for a new moral code, for a new myth that would resonate with Darwinian theory of evolution, encapsulated in its rigid formula: “Survival of the fittest” [7, p. 7].

The researchers, who esteemed Kipling’s oeuvre highly, asserted: “Kipling is as original as anyone in contemporary literature. The power of the means he possesses in his works is truly inexhaustible. The enchanting allure of the narrative, the unusual plausibility of the tale, striking observation, wit, brilliance of dialogue, urban scenes, and simplicity of heroism, precise style, or rather, dozens of precise styles, exotic themes, a vast depth of knowledge and experience, and much, much more constitute Kipling’s artistic attributes, which he wields with unprecedented force over the intellect and imagination of the reader [8, p. 478].”

The objective of this investigation is to elucidate the researchers’ attitudes towards the Eastern themes in the works of R. Kipling.

Methods. An analysis of the approaches and ideas of several researchers who have engaged with Kipling’s oeuvre has been conducted.

Main Content.

Images and Characters in R. Kipling’s Works.

There exists a spiritual dimension atypical for children’s literature, which primarily pays homage to

adventure. This is manifested in “The Great Game” (the activities of the English intelligence in India), a secondary, incidental theme of the novel, the primary purpose of which is to depict Indian quotidian life, while Kipling, who was entirely unfamiliar with the upper and middle classes of Indian society (as opposed to Anglo-Indian society), had profound knowledge of its lower strata. The prototypes of Kim can today be abundantly found in any city in India” [4, p. 23].

Thus, Charles Carrington noted that “the interests of the young author (who arrived in India on September 20, 1882) extended beyond the confines of the insular circle of Anglo-Indian aristocracy, and the young journalist was known for his superior understanding of the lives of commoners in Lahore compared to the police, and he earnestly studied the very ‘bottom’” [14]. In corroboration of Carrington’s assertion, Kipling himself remarked: “I wandered until dawn through all sorts of random establishments: taverns, gambling dens, and opium smoking rooms, which are not at all mysterious or enigmatic; I observed street dances” [15, pp. 51–53].

Professor Bhupal Singh of Lahore University, in his book “Survey of Anglo-Indian Literature,” critiques Kipling’s works dedicated to India, stating, unlike other compatriots who view Kipling’s so-called Indian cycle positively, that “Kipling was unable to deeply comprehend Indian society and its culture. Therefore, he, remaining within the confines of English stereotypes, described them superficially” [16].

R.T. Hopkins, in turn, emphasized that the novel “Kim” is realistic in form but still romantic in spirit” [17].

Equally intriguing is D. Palmer’s perspective, who asserted that “we must express our final protest against the overly popular misconception regarding Mr. Kipling’s stories. Kipling’s passion for specificity, which is the passion of a genuinely creative individual, along with his keen enjoyment of the works of the world, were the reasons Kipling was mistakenly considered a realist of the modern type” [18, p. 98]. However, by denying Kipling the right to be classified as a realist, D. Palmer sidesteps the question of which literary movement the author gravitated towards.

Some literary scholars, like C. Norton, assert that Kipling is undoubtedly a realist, as realism does not oppose romanticism and is genetically linked to it: “Yesterday’s and today’s realists are descendants of the romanticists and idealists of the mid-century, following, as children do, a path different from that of their parents” [19].

Meanwhile, E. Dauden contends that Kipling achieves realism through romanticism [20]. Thomas

Stearns Eliot approached Kipling’s imperial pursuits from literary-critical positions [21, p. 12].

Researchers observes that “E. Genieva’s stance on this issue is multifaceted: ‘in her works, on the one hand, she addresses romantic worldviews; on the other hand, she reduces romantic canons to heroic attributes and romanticism’” [3, p. 12].

Conversely, V. Betaki asserts that “Kipling is a romantic author, yet philosophically, he was never a romantic in his personal disposition,” and posits that “Kipling employed romanticism as a mechanism of psychological influence on children and adolescents (which, according to the scholar, constitute his primary readership), who are predisposed to interpret literature in a more or less romantic fashion” [22].

Researchers viewpoint on this matter is equally distinctive: “Perhaps if he had written for the English not about their compatriots residing in India, but about themselves, he would have been considered a naturalist. However, he wrote about individuals both akin to and divergent from his presumed compatriots, and moreover, living in a foreign context, rendering it impossible to classify him as anything other than a neo-romantic” [9, p. 6].

It is noteworthy that for English and American scholars, “Kim” is unequivocally regarded as an absolute classic. Supporting this assertion is the perspective of Anglo-American poet, playwright, and critic T.S. Eliot, who labeled Kipling “the preeminent literary figure of his era,” and designated the novel “Kim” as “Kipling’s most distinguished work” [20].

Charles Carrington, the author of the authoritative monograph “Rudyard Kipling” (1955), also remarked regarding “Kim”: “undoubtedly, no other English writer has engaged with India with such affection and curiosity” [24]. Mark Twain expressed a warm sentiment about it: “the profound and subtle allure of India permeates ‘Kim’ like no other book in existence. In this resides its very atmosphere. I reread it annually and, thus, without experiencing the fatigue of travel, return repeatedly to India, the sole foreign country I envision and desire to revisit each time” [4, p. 24].

The English author and literary critic, Angus Wilson, also contributed his insights on “Kim,” referring to the protagonist of this book as “the Ariel of Kipling’s Indian magical realm,” and characterizing the novel “Kim” as “the most enchanting creation of Kipling, one of the most extraordinary masterpieces ever conceived” [4, p. 24]. In his biography of Kipling, “The Mysterious Travels of Rudyard Kipling: His Books and Life” (1977), Angus Wilson articulated: “Kipling’s fervent interest in individuals, their language, endeavors, and preoccupations constitutes

the essence of the magical allure inherent in all his works” [24].

The Unveiling of the Personal Qualities of Characters in Kipling’s Works Researchers, who esteemed the author’s oeuvre highly, particularly his poetry and shorter prose works, expresses partial dissent with Angus Wilson’s evaluation and, seemingly urging the English scholar to exercise greater precision in his reflections, cautiously observes: “Strange? Perhaps. One should not anticipate an abundance of such credible texts in world literature, with each detail originating from fairy tales (like the ‘Jungle Books’). Nevertheless, it is still inappropriate to assert literary uniqueness in a broader context” [4, p. 24]. To bolster the persuasiveness of his assertions, the Russian scholar provides substantial and logical arguments and examples.

For instance, Researchers posits that “Kipling does not rank among the most erudite English writers, although he possessed an excellent command of poetry. His knowledge, while extensive, was often ‘acquired haphazardly’ and frequently derived from secondary sources. However, he was well-acquainted with and fond of Dickens. In essence, Kipling was, as his English scholars prefer to articulate, a ‘discriminating reader.’ He could overlook significant literary works and become engrossed in authors of merely entertaining value” [4, p. 26]. Thus, “he derived considerable delight from prestigious academic degrees, as they served as a unique psychological compensation for the absence of a conventional diploma” [4, p. 25].

Mark Kinkade Wicks, in his scholarly treatise “The Scope of Reality in Kipling’s Novels,” asserts that “Kim” represents an enthusiastic and refreshing response to the realities of the world, and the allure of this text is amplified by its portrayal of India – in all its extensive diversity. According to M.K. Wicks, “it is challenging to divert one’s gaze from this kaleidoscope of races, castes, customs, and beliefs, depicted with a warmth of sentiment that is nearly impossible to find elsewhere in Kipling” [4, p. 29].

The protagonist of “Kim,” Kimball O’Hara, the offspring of an Irish soldier from a regiment stationed in India, and the lama who has arrived from Tibet, are neither Indians nor Englishmen. However, Kim can be characterized as Anglo-Indian. Some foreign scholars of Kipling’s oeuvre categorize “Kim” as a “road novel,” analogous to Cervantes’ “Don Quixote” [4, p. 27]. Although Kipling had not yet distinguished himself as a novelist, he was an exceptional storyteller. The lama and Kim represent the two principal figures in Kipling’s narrative. The Irish boy Kim, perceived

as Irish by all, and the Tibetan lama, navigate the authentic terrain of India.

However, English literary critic Edmund Wilson, in his comprehensive work “Kipling, Whom Nobody Read” (London, 1941), extols “Kim,” characterizing the novel as an exhilarating, nearly archetypal book. According to E. Wilson, in “Kim,” Kipling “loosened the reins” and permitted, more than in any other work, not only his imagination but also his ability to observe and penetrate the essence of things to flourish.

As a result of this, the literary work emerged as “the most dense and complex” of all that he had composed [4, pp. 31–32]. Nevertheless, E. Wilson observes that there exists one fundamental shortcoming in his novel. The dichotomy between the tangible and the spiritual is not fully articulated and ultimately dissipates, as there is not a single episode in which spiritual pursuits and the realities of life come into sharp confrontation. This would be anticipated: after all, the concrete elements in “Kim” lead to the protagonist, having undergone the requisite training and demonstrated his utility, becoming an agent of British intelligence – in other words, he begins to serve those forces that oppose the India he so dearly cherishes. In this case, the novel presents a clear internal contradiction: just at the moment when Kim is prepared to embrace all of humanity, he is granted a position within the “Intelligence Service,” which does not constitute an organization that advocates for universal human values.

English critic Noël Annan, author of the work “Kipling’s Place in the History of Ideas” (1959), disagrees with E. Wilson’s assessment. According to N. Annan, E. Wilson’s perspective is entirely predictable for that era [4, p. 32]. However, Wilson, as N. Annan perceives, evaluates Kipling’s novel from a contemporary viewpoint rather than from the time it was composed [4, p. 32]. The circumstances in India were different during that period. Therefore, one cannot impose our current interpretations of the world onto the novel.

Without comprehending Kipling’s perspectives, one cannot grasp why this novel succeeded so remarkably for him. “Kim” does not, and cannot, present a dramatic confrontation between the ideal and the real, primarily because the “real” is embodied not solely in Kim’s understanding of life but also in his service in intelligence. Researchers approaches this issue in his own manner. He writes: “Edmund Wilson was entirely correct when he asserted that there is no direct dramatic conflict between two opposing factions in ‘Kim.’ However, he is mistaken in another regard: such a conflict cannot exist in a ‘road

novel.' It is outside the principles of this genre. This conflict is untenable due to the writer's perspective, which regarded British rule in India as a benefit for that country" [4, p. 34]. Kim is merely a youth who realizes the potentials inherent in the character of the boy Kim.

Kim is yet another "natural man" for Kipling. In "Kim," apart from him, there exists a "natural environment," and this environment is India – multifaceted, cacophonous, multilingual, distinct in each of its elements while simultaneously close to nature. Yet now he assumes a special role – he is an agent of British intelligence. This service precisely necessitates absolute involvement in the life of the nation. "As he ascends the social hierarchy, 'trained in the sahib manner,' he remains among those with whom he was raised. This in no way obstructs him from being a hero of the English 'road novel.' He is almost 'like everyone else,' yet at the same time – different" [4, p. 35].

What captivates the reader in "Kim" is the protagonist's capacity for metamorphosis. He is multifaceted, akin to India, yet simultaneously cohesive. The resourcefulness characteristic of quotidian life – exemplified by cunning, agility, the ability to engage with individuals from diverse backgrounds, humor, and other traits – culminates in Kim. It is no coincidence that Angus Wilson regards this depiction as one of Kipling's foremost artistic achievements [2, p. 35].

It is noteworthy that one of Kipling's esteemed characters is none other than Strickland, who emerges in the narrative "Keep it as Evidence" [4, pp. 18–19]. Subsequently, he reappears in many of Kipling's other narratives and later features in "Kim." In comparison to the Englishmen, Strickland possesses a significant advantage. This advantage manifests in his extensive comprehension and insight into the country acquired during his service in India, enabling him to assume the persona of any of its representatives at will. Occasionally, he acts independently, contravening the opinions of his superiors. In pursuit of essential information, he adeptly adopts the identities of various individuals. One can assert with confidence that he is one of the remarkable English detectives operating in India.

Contrary to popular belief, "Kipling never denied the merits of Asian culture," as noted by researchers: "Moreover, he patiently endeavored to comprehend the 'Law' of the East, decipher its 'code,' and even perceive the world from its perspective. The dilemma

confronted by the protagonist of his novel 'Kim,' who oscillates between two behavioral paradigms – Eastern or European – seemed entirely authentic to him" [7, pp. 3–26].

Salman Rushdie, who maintained a rather critical stance regarding Britain's imperial policies and its colonial literature, elucidates this paradox: "Kipling will always present numerous aspects that I find challenging to forgive, but there is sufficient veracity in his narratives to merit engagement rather than outright dismissal" [25, pp. 74–80].

Among those who previously resisted acknowledging him, by the conclusion of the 20th century, a consensus emerged regarding the necessity of recognizing his individuality and talent, including Cornel Lewis. His work "Kipling in India" [26], one of the few dedicated to Kipling's oeuvre, garnered considerable attention from readers. In this volume, the author generally offers a commendable evaluation of Kipling's contributions while addressing the issue of India's position within Kipling's literary corpus.

A contemporary of Kipling, the author of renowned adventure novels, Rider Haggard, after visiting Kipling in January 1922, recorded in his diary: "He adheres to the most disheartening perspectives regarding the situations in Ireland, Egypt, and India, going so far as to state: 'It appears the Empire is disintegrating.' The dissolution of British imperialism was inevitable, and Kipling comprehended this no less than anyone else" [27].

The American historian, cultural theorist, and literary critic of Arab descent, Edward W. Said, in his publication "Orientalism" [28] in 1978, emerged as one of the first to address the theme of stereotyping in criticism and to scrutinize the Western cultural canon alongside the cult of imperialism. In his subsequent works, particularly his most renowned contribution to cultural studies, "Culture and Imperialism" (1994), he further articulated the notion that the authentic East, due to its colonial legacy, had been deprived of its own voice for centuries, rendering its representatives as victims, stripped of the right to genuine cultural representation [29].

Conclusions. R. Kipling was a figure of considerable talent, and his impact on global literature is profound. Numerous works transcend the confines of traditional novels and concurrently embody both colonial and anti-colonial elements. This, along with his life, is intimately connected to India and the broader region, as well as to the national culture and the overall lifestyle of Eastern peoples.

Bibliography:

1. Allen, Charles. Kipling Sahib: India and the Making of Rudyard Kipling, Abacus, 2007. 213 p. ISBN 978-0-349-11685-3
2. Bauer, Helen Pike. Rudyard Kipling: A Study of the Short Fiction. New York: Twayne, 1994. 162 p.
3. Birkenhead, Lord. Rudyard Kipling. Worthing: Littlehampton Book Services Ltd, 1978. 214 p. ISBN 978-0-297-77535-5
4. Carrington, Charles. Rudyard Kipling: His Life and Work. London: Macmillan & Co, 1955. 302 p.
5. Orwell G. Rudyard Kipling. URL: <https://www.orwellfoundation.com>
6. Le Gallienne R. Rudyard Kipling. A Criticism. Lnd., NY., 1900. P. 65; Dobree B. Rudyard Kipling. Realist and Fabulist. Lnd.; NY; Toronto, 1967. P. 193.
7. Croft-Cooke, Rupert (1948). Rudyard Kipling (London: Home & Van Thal Ltd.) «The English Novelists series» Home & Van 1948; 102 pp.
8. David, C. Rudyard Kipling: a critical study, New Delhi: Anmol, 2007. 288 pp. ISBN 81-261-3101-2
9. Kipling & His Pessimism William B. Dillingham. Rudyard Kipling: Hell and Heroism. New York: Palgrave Macmillan, 2005. xii + 383 pp. [ISBN missing]
10. Gilbert, Elliot L. ed. Kipling and the Critics. New York University Press; First Edition (January 1, 1965). Language, English. Hardcover, 183 pages.
11. Rudyard Kipling. Something of Myself for My Friends Known and Unknown. 1937. C. p. 52–53.
12. Caudhuri, Nirad. The Finest Story About India – In English. Encounter 7 (1957): 47–53.
13. Rao K.B. Rudyard Kipling's India. Norronann. Univ. of Oklahoma press, 1967. 190 p.
14. Rudyard Kipling's Letters to His Agents, A. P. Watt and Son, 1889–1899. URL: <https://muse.jhu.edu/pub>
15. Rudyard Kipling. Something of Myself for My Friends Known and Unknown. 1937. pp. 51–53.
16. Bhupar, Avlar Singh. A Survey of Anglo-Indian Fiktion. London. 1934. 213 pp.
17. Rudyard Kipling: A Literary Appreciation ; Author, Robert Thurston Hopkins; Publisher, Frederick A. Stokes Company, 1915; Length, 356 pages
18. Palmer J. Rudyard Kipling. NY.: Henry Holt and Company, 1915. P. 98.
19. Norton C.T. The Poetry of Kipling//Kipling the Critical Heritage. Ed. By R.L.Green. Lnd.: Routledge and Kegan Paul, 1971. P. 186.
20. Dowden E. Poetry of Kipling//Kipling. The Critical Heritage. Ed. By R.L.Green. Lnd.: Routledge and Kegan Paul, 1971. P. 186.
21. Gilmour, David. The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling New York: Farrar, Straus and Giroux. David Gilmour; Binding Paperback; Edition Reprint; Condition Used – Good; 2003. Pages 368.
22. Green, Roger Lancelyn, ed. Kipling: the Critical Heritage. London: Routledge and Kegan Paul. 1971.
23. Carrington, Ch. Rudyard Kipling. His Life and Work / Ch. Carrington, – L.: Macmillan, 1955. 549 p.
24. Angus Wilson, The Strange Ride of Rudyard Kipling: His Life and Works (New York: Viking Press, 1977), 221, 7. 28
25. Rushdie S. Kipling//Rushdie S. Imeginary Homelands. L.: Granta Books; Penguin Books. 1992. 21 p.
26. Cornell Luis. Kipling in India. New York: St. Martin's Press, 1966, 1e. Croff-Cooker. R.Kipling. London, 1948. 227 pp.
27. Kemp, Sandra; Description: Oxford, OX, UK; New York, NY, USA: B. Blackwell, 1988. 132 p.
28. Lycett, Andrew. Rudyard Kipling. London: Weidenfeld & Nicolson. 1999. 659 pp. ISBN 0-297-81907-0
29. Said E.W. Orientalism. London: Penguin, 1955. 396 p.
30. Said E.W. Culture and Imperialism. Vintage: New York City, 1994. 380 p.

Гасанов Н. А. ТЕМИ СХОДУ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ КІПЛІНГА

Прагнення до трансформації є однією з найпривабливіших характеристик, які Кіплінг може приписати людині. Здатність повністю віддавати себе існуванню охоплює його цілком. Для Кіплінга це втілювало в собі мудрість Сходу, і він розрізняв дві модальності підходу до нього – через багатогранний Несс і самозречення – втілення різноманітної особистості та відмову від себе, що підносить індивіда до особистості. Елементи колоніального роману, які проявляються в тексті «Кіма», співіснують поруч із захопленням і інтересом автора до країни, її багатой культури, населення, звичаїв. Примітно, що творчість «барда імперіалізму» залишається високопоставленою в сучасній Індії. Його твори публікуються значними тиражами, а його праці включені до навчальних програм як на шкільному, так і на університетському рівнях. Стосовно ступеня, до якого політичний вимір впливає на літературну оцінку спадщини Кіплінга, слід зазначити, що більшість західних літературознавців не бачать суттєвої трансгресії в імперіалістичних нахилах автора; коли вони посилаються на шовінізм Кіплінга, це просто констатують факт. Британська англомовна Індія зрештою знайшла свою літературну

фігуру. У чотиримільйонній англомовній спільноті в Індії всі впізнавали Кіплінга, хоча мало хто чув про нього за її межами. На цьому етапі поезію та оповідання Кіплінга вважали провінційною або «колоніальною» літературою. За кілька років його роботи набули популярності і в Англії. Кіплінг спілкувався зі своєю аудиторією так, ніби вони були окремими особами в дружній обстановці, де, здавалося, усі були в курсі всього про одного, і не було чого приховувати. Тим не менш, у цих віршах він не розкривав колоніальну політику, і якщо взагалі звертався до неї, то робив це без будь-якого благоговіння. Його справжніми героями стали будівельники мостів і доріг, лікарі, інженери, рядові солдати та молодші офіцери, які, на його думку, захищали цілісність і безпеку Індії.

Ключові слова: Р. Кіплінг, творчість Кіплінга, східний колорит і тематика, особливості особистісно-психологічного аналізу персонажів.

Yeliseienko A. P.

State Biotechnological University

DECONSTRUCTION OF RELIGION IN D. H. LAWRENCE'S NOVEL "THE RAINBOW"

D. H. Lawrence – the author of numerous novels, literary criticism, poems got a profound religious education that influence most of his novels, especially the novel "Rainbow". Each generation of the Brangwen family is an example of the search for their own path to God, to the Incomprehensible and the Absolute. These concepts are generally identified in the text and indicate the impossibility of giving a universal designation and indicating a single path in the religious search of men. The author implied different allusions from the Old and New Testaments which included such notions as Flood and Rainbow as a symbol of forgiveness, Lamb and Dove as symbols of innocence and submission, Cross and Resurrection of Jesus Christ. Each of these allusions is considered separately through the prism of deferent points of view by most of the characters of the novel. The author showed how different it could be depending on person's background, education, circle, the influence of society and progress. Parables from the Old Testament are also deconstructed by means of an attempt to apply them to everyday life. Religiosity of Ursula and her father Will is changed under the influence of "well-educated" people who managed to indicate the specific features of dogmas that exist in each religion and how people are influenced by them.

Three generations of the Brangwen family put into question the same religious connotations: the possibility of a miracle, the search for the Absolute through an attempt to delve into the meaning of the sayings from the Holy Scripture. Ursula, like her father, is looking for her own path into the Unknown, however, unlike Will, she has enough strength to resist her mother and remain true to her convictions. She goes through a rather difficult path of development, tries to give new meaning to church sayings, questions some of them, refuses to apply them in everyday life. Ursula turns out to be the only one in the Brangwen family, who, after all the trials of life, was able to remain true to herself. Her experience in "Rainbow" became the "foundation" on the way to creating her "star union" with Rupert Birkin in the next novel – in "Women in Love".

Key words: *Absolute, religious connotations, religious symbolism, Lawrence, Old and New Testaments.*

Definition of the problem. The novel "Rainbow" by D. H. Lawrence has the biggest number of religious connotations and allusions compared to all author's novels. Their study is of great importance and will lead to better understanding of the peculiar features of the religious symbolism in the novel. In the article the attention is paid not only to the definition of specific religious notions, but also to their comparison among three generations of the Brangwen family in "Rainbow". This approach has not been previously applied by other researchers who worked with this novel and will contribute to better understanding of author's worldview.

Analysis of recent research. D. H. Lawrence's novels became the object of numerous researches. Lebreton Melanie in the article "The subtle sense of the Great Absolute": D. H. Lawrence and the Nomadic Godhead" [1] investigated some peculiar features of religious symbolism typical for writers of the beginning of the twentieth century, traced the search

of the Absolute in literary criticism by the author and shortly mentioned the search for the Absolute and religious symbolism in Lawrence's novels. Worthen John [2] in the book "D. H. Lawrence. The life of an outsider" (2006) reveals the difficulties with publication of Lawrence's novels and their controversial perception by contemporaries due to themes that were discussed on the pages of the novels, including religious connotations and religious symbolism. Wilson Frances [3] in the book "Burning man. The ascent of D. H. Lawrence" (2021) paid attention to the author's personal search for the Absolute and its realization in writer's works. This article can be regarded as the continuation of the study presented in the article "Religious allusions in the novel "Rainbow"" [4].

Purpose of the article is to distinguish the peculiar features of representation of deconstruction of religious symbolism in the novel "Rainbow" by D. H. Lawrence and to compare different points of

view on religious symbolism by mail characters of the novel.

Presentation of the main material. Deconstruction of religion is connected to the notion Absolute which is manifested as a subconscious target for each of the characters in the novel "Rainbow". The search for the Absolute in the first two generations of the Brangwen family is represented by the images of two married couples: Tom and Lydia, Anna and Will. Tom and Lydia managed to create a strong family union by comprehending the unknown, trying to understand each other better. Living in harmony with nature gave them the opportunity to isolate themselves from the influence of progress and the opinions of others. Anna and Will, in turn, built relationships differently. Will by nature had the ability to mentally immerse himself in the unknown, through church painting, architecture, to feel a connection with the Absolute. This natural feature of Will caused envy and disapproval of Anna, which ultimately led to the fact that Will had to resign himself, focus on the trivial things, on everyday worries and bringing up of eight children.

The third generation of the Brangwens in "Rainbow" is represented through Anna and Will's eldest daughter, Ursula, and her partner Anton. Ursula, naturally endowed with the same gift that her father once possessed, was the complete opposite of her mother. "As a child, she had turned against her mother, passionately seeking spirituality and royal severity" [5, p. 516]. Once, having seen Rubens's painting "Fertility", which depicted naked children, the girl "shuddered with disgust, the very word was hateful to her" [5, p. 516]. Her younger brothers and sisters reminded her of "an incredible Sodom" [5, p. 530]. She reproached her mother for no longer caring "about the Lord, about Jesus and the angels of the Lord. All her worries are about the everyday, the momentary" [5, p. 531]. Ursula lived in a world of visions. And if her father was drawn into the world of the unknown by church paintings and symbols, Ursula sought to comprehend the Absolute through the Bible. The stigmata that awakened a feeling of admiration in Will, caused "disgust" in her daughter. For her, Jesus belonged to another reality, to infinity. "He was not of this world. He did not wave his hands in front of her face, did not show her his wounds, did not cry out: "Look, Ursula Brangwen, it is for you that I have suffered! So please do as you are told!" In her mind, Jesus was beautifully distant, he shone in the distance, like a white crescent moon at sunset, he nodded to us, following the sun, nodded welcomingly from his incomprehensible distance" [5, p. 538].

Between Anna and Will and their eldest daughter Ursula, three points of view regarding the image of Christ can be traced. For the father of the family, Will, He appears as the Son of God, who suffered and was crucified for humanity. Will bows before the stigmata, understands the meaning of the Eucharist and religious metaphors. His wife Anna points out the humanity of Christ, denies the meaning of religious symbolism, the possibility of a miracle, the truth of the Holy Scripture. Their daughter believes in Jesus precisely as a manifestation of the Incomprehensible, rejecting the slightest attempts of people to "dress Him in a tailcoat" and, nevertheless, humility, righteousness and obedience, which occupy such an important place in Christian teaching, are alien to her.

It was precisely the rejection of the biblical image of Christ that served as the beginning of Ursula's search for other Sons of God, different from Jesus. Ursula tries to comprehend, to delve into the words of Scripture, which spoke of – "other offspring of the Lord, besides Adam, besides Jesus" [5, p. 539]. The girl reflected on the fact that if they do not trace their lineage back to Adam, then "these Sons of God did not know the expulsion from Paradise and the shame of the fall. These sons came to the daughters of men free and of their own free will and saw that they were beautiful, and took them as wives so that the wives would bear them strong and anciently famous people" [5, p. 539]. Ursula dreams that her chosen one would not be a descendant of Adam, but one of the "mysterious and timeless Sons of God" [5, p. 540]. Having met Anton Skrebensky, she immediately made him a character of her imaginary world. He was what, in her imagination, the Sons of God were.

The girl tried to rethink the Scripture in her own way. She was particularly impressed by the story from the Bible that says, "It is easier for a camel to go through the eye of a needle than for a rich man to enter the Kingdom of God" [5, p. 541]. The girl wondered, "Which rich and which eye of a needle are meant, and what is the Kingdom of Heaven? Who knows? These are concepts from the world of the Absolute, and how can they be explained by concepts taken from the relative world? And should the literal meaning of the sayings be applied to life around us?" [5, p. 542]. Ursula wondered what connection there might be between wealth, heaven and the eye of a needle, whether her father was rich and whether he should give everything he had to the poor in order to gain the Kingdom of Heaven. At these moments, she imagined herself as one of the neighboring beggars and, in horror, drove this thought away. The theme of wealth and the "examination of conscience" that

arises in some people as a result of having what others do not have will be raised repeatedly in the next work in the novel "Women in Love". Mr. Crich, the owner of the local mines, experiences a feeling of guilt until the last days of his life for the fact that he, possessing wealth, did not distribute it to the poor in order to gain the Kingdom of Heaven. His mental anguish will negatively affect his wife and gradually drive her crazy, since she has long been convinced of his duplicity and insincerity, fear of the poor. The beggars, in turn, are depicted as the most selfish, cunning people, trying to beg as much as possible for themselves, secretly appealing to Mr. Crich's fear of violating the teachings of Christ. In the above-quoted fragment, it is worth paying attention to the opposition of the concepts of the Absolute and the relative, which, apparently, is an allusion to Einstein's general theory of relativity, put forward by the scientist in 1915, which coincides with the time of writing the novel.

Ursula tries to rethink Christian teaching. She, like her father once, raises the question of the Resurrection. However, the essence of her reflections lies in the re-evaluation, deconstruction of the generally accepted view of the death of Christ: "Why are wounds and death so remembered? Did not the wounds on the hands and feet of the Savior heal, did he not rise strong, healthy and cheerful? Should not the cross from the grave be forgotten? But no! And will this memory of wounds, this smell of burial shrouds, haunt us forever? In the eternal cycle of the Christian year, the Resurrection was lost next to the bulk of the Cross of Calvary and the death of the Savior" [5, p. 548]. These reflections of Ursula coincide with what Lawrence claimed in an article on a religious theme. The author considered the Resurrection as a return to life, as a victory of life over death, inherent in all living things. The following fragment is more of a monologue by the author himself than the reasoning of an underaged girl: "Woe to those whose memory of the torments of Sorrow, Death, the Holy Sepulchre triumphs over the pale shadow of the Resurrection. <...> The Resurrection is a return to life, not to death. <...> Has not the Resurrection opened for us a new era of maturity, incarnation, joy? Can Death and the torments of the cross darken the resurrected, and can the flesh, mysteriously perfect, the flesh granted by Heaven, know fear? <...> Is the flesh of the Crucified poison for the crowd, and not food that conceals joy and hope, just as the bloom of a flower conceals earthly humus?" [5, p. 551]. Ursula's reflections are a continuation of the theme outlined in the previous generation. They sound like a worthy response to Anna, the reply which Will was unable to

formulate in his time. Gradually, "the world of absolute truths and living mystery, the world where one can walk on water, go blind at the sight of the Savior, walk on the sea as if on dry land, cross the sands of the desert following the pillar of cloud, see the burning bush, burning and crackling in the flames, but never consumed" [5, p. 553] began to disintegrate for the girl. It was replaced by the everyday world with its difficulties and troubles, and "she, Ursula Brangwen, had to adapt to this world" [5, p. 553]. "The everyday world triumphed over the Sunday world" [5, p. 553]. However, no matter how hard the girl tried to concentrate on household chores or caring for her younger brothers and sisters to please her mother, she mentally returned again and again to the stories from her favorite book, the Book of Genesis, trying to understand the meaning of the sayings.

The girl wonders if the Flood could have really destroyed everyone except the chosen few who got into the ark. What if some of the dryads and fauns could have escaped to the mountains and escaped God's punishment. She imagined herself as one of the escaped nymphs, clinging to the ark. She would have looked in through the windows and seen Noah, Shem, Ham and Japheth, "sitting there under the streams of rain, confident that they were the only four people left on earth <...> and that everything now belonged to them, they would receive everything in possession, the only tenants of the Lord's incalculable wealth" [5, p. 637]. "She would have laughed then, looking through the opening of the ark, splashed water on Noah, and then swam to other people, less important to the Creator and his Flood" [5, p. 637]. Despite the sarcasm that is clearly felt in the quoted fragment, the theme of Divine punishment and the rainbow as a symbol of forgiveness is again introduced into the narrative. The flood and the rainbow as symbols once again unite the real and unreal worlds. Let us recall that Ursula's grandfather died during the flood in the village of March, but now in Ursula's thoughts the Flood is mythologized, becoming part of the fantastic stories that arise in the girl's imagination. The rainbow, "as a sign of the covenant" [5, p. 636] between man and God, becomes a link connecting the real and unreal worlds. While all religious symbols are deconstructed by Ursula, the rainbow remains the only one whose meaning is not questioned. It serves as the marker of person's decision to accept or reject the world of the Incomprehensible, to allow or not to allow the search for the Absolute comes into life.

Despite the fact that this search for Ursula and her mother developed completely differently, both women gradually distance themselves from the world of the

Incomprehensible and only a rainbow will occasionally remind them of what their souls once yearned for.

Next stage of the deconstruction of religion occurs in Ursula's teenage years. Anton leaves to serve in South Africa. The girl becomes close to her school teacher Winifred, who introduces her to her circle of acquaintances – “educated but dissatisfied with life” men and women, “restless”, “in a prim provincial society”, seemingly meek, but inside hiding “the fury of passions” [5, p. 673]. In Winifred's view, religion was “much more humane” [5, p. 699]. The teacher sought to point out to Ursula the numerous dogmas and falsehoods. Gradually, Ursula realized that “all the religions known to her were only different clothes in which the human dream dresses itself. The dream was reality, and the clothes depended, in general, on national preferences or were dictated by necessity. The Greeks had their naked Apollo, the Christians their white-robed Christ, the Buddhists their royal offspring, the Egyptians their Osiris” [5, p. 670]. She was convinced that the main themes of religion are fear and love. “Christianity used the crucifixion to get rid of fear: Do the worst to me to destroy in me the fear of the worst. But what frightens is not necessarily evil, just as what you love is not necessarily good” [5, p. 670]. Gradually, Ursula was persuaded to the idea that the only criterion of both goodness and truth is human desire. “Truth is not transcendental and not supermundane, it is itself a derivative of the human mind and sensation” [5, p. 670]. And if at the beginning of their relationship with the teacher, Ursula felt a desire to get closer to the world of ideas and views that Winifred possessed, over time, the girl began to sense in her a trace of “some kind of deadness” [5, p. 674] and felt a desire to part with her as soon as possible.

It is precisely the experience of her relationship with Winifred that leads Ursula to rethink the symbols of the Lamb and the Dove. And if her mother, in an argument with her husband, pointed to the lamb as an animal that she would not mind feasting on for dinner, rejecting its religious symbolism, Ursula's indignation is caused by the meekness of the Lamb, its submission. “Her god was not meek and humble, with the Lamb and the Dove as a symbol. He was a lion and an eagle. But not because both the lion and the eagle had strength, but because they were proud and irresistible; they were what they were, and not the submissive slaves of a shepherd, not the pets of a gentle lady, or the sacrifices on the altar of a priest” [5, p. 671]. Thus, Ursula deconstructs the image of the Lamb as a Christian symbol in a different way. She does not deprive it of Christian connotations. On the

contrary, recognizing the same meaning for it as the church, Ursula refuses to accept it as true, and seeks to replace it with those images (the lion and the eagle) that seem closer to the girl. As in the case of the Universal Flood and with the recognition of Adam as the first man created by the Lord, she does not question their truth, but strives to find out and read between the lines in Scripture the things which were perhaps omitted for some purpose.

Unlike her mother Anna, the world of unknown was not completely supplanted for Ursula by the real world. It continued to influence her actions and decisions. Intuition continued to dictate the girl's life priorities, which can be traced by examining her relationships with the opposite sex. Anton, despite the fact that at the beginning of their relationship, was perceived as the Sons of God, “who entered to the daughters of men”, later, through his pragmatism and lack of his own vision of the world, caused “a shade of emptiness and worthlessness” [5, p. 645] in girl's perception. Even pregnancy, which at first seemed to force her to marry Anton Skrebensky, after long mental and physical torments, led to the realization of the impossibility of “betraying herself”. The school teacher's brother Anthony, a wonderful and sincerely loving guy, was also refused marriage, and only Rupert Birkin (Lawrence's prototype) in the next book, in “Women in Love” will become the chosen one with whom she will decide to marry, creating a “star balance”. As Lawrence once noted in one of his letters, Ursula (at that time she was called Elaine) had to go through some experience of relationships before meeting Rupert.

Conclusion. The writer's worldview undoubtedly influenced the formation of images in the novel “Rainbow”. Each generation of the Brangwen family is an example of the search for their own path to God, to the Incomprehensible and the Absolute. These concepts are generally identified in the text and indicate the impossibility of giving a universal designation and indicating a single path in the religious search of men.

In the third generation of the Brangwen family, the same themes developed that were outlined in previous two generations: the possibility of a miracle, the search for the Absolute through an attempt to delve into the meaning of the sayings from the Holy Scripture. Ursula, like her father, is looking for her own path into the Unknown, however, unlike Will, she has enough strength to resist her mother and remain true to her convictions. She goes through a rather difficult path of development, tries to give new meaning to church sayings, questions some of them, refuses to apply them in everyday life. Ursula

turns out to be the only one in the Brangwen family, who, after all the trials of life, was able to remain true to herself. Her experience in “Rainbow” became the “foundation” on the way to creating her “star union” with Rupert Birkin in the next novel – in “Women in Love”.

Bibliography:

1. Lebreton M. The subtle sense of the Great Absolute: D.H. Lawrence and the Nomadic Godhead. *Etudes Lawrenciennes*. 2020. Vol. 51. P. 1–14.
2. Worthen J. D.H. Lawrence. The Life of an Outsider. London : Penguin books, 2006. 518 p.
3. Wilson Frances. Burning Man. The Ascent of D. H. Lawrence. London : Bloomesbury circus, 2021. 489 p.
4. Єлісеєнко А.П. Біблійні алюзії в романі Д.Г. Лоуренса «Веселка». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. 2023. Т. 1. №65. С. 172–178.
5. Lawrence D.H. Rainbow. Wordsworth Classics. 2001, 426 p.

Єлісеєнко А. П. ДЕКОНСТРУКЦІЯ РЕЛІГІЇ В РОМАНІ Д. Г. ЛОУРЕНСА «ВЕСЕЛКА»

Д. Х. Лоуренс – автор численних романів, літературної критики, віршів, отримав глибоку релігійну освіту, яка вплинула на більшість його романів, особливо на роман «Веселка». Кожне покоління родини Брангвен є прикладом пошуку власного шляху до Бога, до Незбагненого та Абсолютного. Ці поняття загалом ототожнюються в тексті та вказують на неможливість дати універсальне позначення та вказати єдиний шлях у релігійних пошуках людини. Автор використав різні алюзії зі Старого та Нового Заповітів, які включали такі поняття, як Потоп і Веселка як символ прощення, Агнець і Голуб як символи невинності та покори, Хрест і Воскресіння Ісуса Христа. Кожна з цих алюзій розглядається окремо крізь призму різних точок зору більшістю героїв роману. Автор показав, наскільки ця точка зору може бути різною залежно від походження людини, освіти, кола, впливу суспільства та прогресу. Притчі зі Старого Завіту також деконструюються шляхом спроби застосувати їх у повсякденному житті. Релігійність Урсули та її батька Вілла змінюється під впливом «добре освічених» людей, які зуміли вказати на особливості догматів, що існують у кожній релігії та їхній вплив на людей.

Три покоління родини Брангвен ставлять під сумнів одні і ті ж релігійні конотації: можливість дива, пошуки Абсолюту через спробу заглибитися в зміст висловів зі Святого Письма. Урсула, як і її батько, шукає власний шлях у Невідоме, однак, на відміну від Вілла, у неї вистачає сил протистояти матері та залишатися вірною своїм переконанням. Вона проходить досить складний шлях розвитку, намагається надати нового змісту церковним висловам, ставить під сумнів деякі з них, відмовляється застосовувати їх у повсякденному житті в загальноприйнятому сенсі. Урсула виявляється єдиною людиною в родині Брангвенів, яка після всіх життєвих випробувань змогла залишитися вірною собі. Її досвід в «Веселці» став «фундаментом» на шляху до створення її «зіркового союзу» з Рупертом Біркіним в наступному романі – в «Закоханих жінках».

Ключові слова: абсолют, релігійні конотації, релігійна символіка, Лоуренс, Старий і Новий Завіти.

Кравець О. М.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**РИСИ РОМАНТИЗМУ Й РЕАЛІЗМУ В РОМАНІ С. МУДІ
«ВИЖИВАННЯ У ХАЩАХ»**

Статтю присвячено аналізу роману «Виживання у хащах» письменниці Сюзанни Муді (Susanna Moodie, 1803–1885), творчість якої є знаковою для канадської літератури XIX століття.

Твір письменниці «Виживання у хащах» (“Roughing It in the Bush”, 1852) вписується в контекст канадської «жіночої прози» XVIII–XIX століть, що вирізняється широким жанровим розмаїттям. Насиченість прози мисткині образами природи зумовила термінологічне визначення дослідниками її як “women’s wilderness writing” (Х. Мюррей).

Роман «Виживання у хащах» є частиною автобіографічної трилогії, в якому порушено проблеми, пов’язані з еміграцією й життям С. Муді в Канаді. У творі зображено життя канадських іммігрантів, яке контрастує з ідеалізованими уявленнями про еміграцію, що пропагувалися в Британії у першій половині XIX століття. У романі С. Муді виявлено поєднання рис романтичного світосприйняття («романтичне двосвіття», що уособлює розрив між ідеалом і дійсністю; заглибленість у внутрішній світ особистості; звернення до традицій національної культури, виявлення «національного духу», захоплення красою природного світу, що є уособленням гармонії й нескінченності буття; перетворення Природи на дійову особу) і реалістичного (зображення повсякденного життя звичайних людей; прагнення до точності, об’єктивності, достовірності; посилена увага до деталей; відображення суспільно-історичного контексту).

У романі письменниці домінує «жіночий погляд» на світ. Образ природи виконує аксіологічну функцію, виявляючи на тлі гармонійної й величної канадської природи дисгармонійність соціального життя у Канаді. З погляду нараторки в романі відображено особливості жіночого досвіду еміграції, переживання й проблеми, з якими зіткнулася жінка, її психологічне зростання й адаптацію в новій країні. Нараторка зображує буття людей різних національностей і соціальних прошарків, особливості їхніх взаємин і ставлення до світу, залучаючи образи природи. Тож у романі «Виживання у хащах» змальовано широку панораму канадського суспільства першої половини XIX століття, що дає уявлення про соціальну динаміку, гендерні ролі та класові відмінності в суспільстві того часу.

Ключові слова: канадська література, роман, С. Муді, романтизм, реалізм, образ, мотив.

Постановка проблеми. Сюзанна Муді (Susanna Moodie, 1803–1885) є відомою письменницею канадської літератури. В її романах поєднано риси поезики романтизму й реалізму, які уможливлюють зображення багатогранного іммігрантського досвіду в Канаді у XIX ст. Актуальність наукової розвідки зумовлена відсутністю в Україні спеціальних досліджень, присвячених творчості С. Муді, важливістю виявлення художнього новаторства мисткині в жанрі роману й потребою визначення національних особливостей рис романтизму і реалізму в канадській «жіночій прозі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у канадській літературі почав активно розвиватися романтизм. Цей напрям формувався у Канаді

під впливом традицій британської (В. Вордсворт, С. Т. Колрідж, Дж. Кітс та ін.) та американської (Р. В. Емерсон, В. К. Брайант, Г. Лонгфелло та ін.) літератур, водночас він мав свої національні особливості. Канадські поети й письменники оспівували красу рідної землі, велич канадських прерій, лісів, гір і озер. Вони зображували людину в безпосередній близькості до могутньої природи, поетизували життя канадських першопоселенців. Значущим явищем канадського романтизму була творчість «поетів Конфедерації» (англ. *Confederation Poets*) – або, як їх ще називають, “The Sixties Group” (оскільки всі учасники цього руху народилися в 1860-х роках: Б. Кармен, А. Лемпмен, В. Кемпбелл, Д. К. Скотт та ін.). На чолі плеяди поетів-романтиків став Чарльз Робертс (Charles G.D. Roberts, 1860–1943), який

у збірці «Оріон та інші вірші» (“Orion, and Other Poems”, 1880) розробляв традиційні романтичні теми природи й кохання.

У післямові до першого видання «Літературної історії Канади» (1965) Н. Фрай звернув увагу на потужну роль «пасторального міфу» в канадській літературі того періоду [4, р. 836]. Натомість М. Етвуд звернула особливу увагу на образ природи як монстра, таємничої нездоланної сили, що може зруйнувати життя людини за декілька секунд [3].

Незважаючи на значний інтерес літературознавців і критиків до канадського романтизму в цілому, розвиток «жіночого письма» в Канаді у XVIII–XIX ст. й досі залишається на периферії дослідницьких інтересів. Специфіку «жіночого письма» як літературного феномену досліджували вітчизняні (Р. Жаркова, Г.-П. Рижкова, Л. Сікора, М. Иванов та ін.) та зарубіжні (Е. Шоволтер, С. Гілберт, С. Губар, Г. Сіксу, Л. Ірігарай та ін.) літературознавці. Г.-П. Рижкова підкреслила, що «“жіноча” проза має певну специфіку, що, власне, і дозволяє виділяти цей шар літературного потоку в окремий ієрархічний рівень розвитку світової та національної літератури» [2, с. 19]. Р. Жаркова пропонує розглядати «жіноче письмо» як авторську спробу знайти свій спосіб себе-розповідання і зацікавити іншого власною саморепрезентацією [1, с. 7]. Поетична й прозова спадщина С. Муді привернула увагу таких літературознавців, як Дж. Терстон [10, 11], Е. Томпсон [9], Т. Клепач [6], С. Глікман [5], водночас художня своєрідність її романів у контексті розвитку канадського романтизму і реалізму залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – виявити риси романтизму і реалізму в романі С. Муді «Вживання у хащах».

Виклад основного матеріалу. Канадська «жіноча проза» XVIII–XIX ст. вирізняється широким жанровим розмаїттям. Письменниця Френсіс Брук (Frances Brooke, 1724–1789) створила епістолярний роман «Історія Емілі Монтег» (“History of Emily Montague”, 1769), у якому викладено її враження від життя в британському гарнізоні провінції Квебек, особливості взаємин між англомовними й франкомовними мешканцями Канади. У пригодницькому романі «Монастир св. Урсули» (“St. Ursula’s Convent”, 1824) письменниці Джулії Кетрін Беквіт (Julia Catherine Beckwith, 1796–1867) зображено пригоди французької жінки, яка, вважаючи, що вся її родина загинула, йде до монастиря св. Урсули в провінції Квебек і вирішує присвя-

тити життя служінню Богу. Мей Агнес Флемінг (May Agnes Fleming, 1840–1880) була авторкою популярних романів про світське життя. Розанна Лепрогон (Rosanna Leprohon, 1829–1879) розробляла жанровий різновид історичного роману. У її творах «Маесток де Вільре: Історія Канади у складі французького домініону» (“The Manor House of De Villerai: A Tale of Canada Under the French Dominion”, 1859–1860) та «Антуанетта де Мірккур, або Таємний шлюб і таємні страждання» (“Antoinette de Mirecourt: Or, Secret Marrying and Secret Sorrowing”, 1864) зображено особливості культури, суспільного життя й побуту в канадській провінції Квебек.

Важливу роль у розвитку «жіночої прози» відіграла творчість двох сестер – Сюзанни Муді (Susanna Moodie, 1803–1885) та Кетрін Парр Трейл (Catharine Parr Traill, 1802–1899), які у своїх романах розкрили проблеми, пов’язані з еміграцією та адаптацією жінки до життя в суворих умовах неосвоєної канадської природи.

К. П. Трейл прагнула у своїй творчості якомога точніше відобразити особливості природного світу Канади. Вона уклала безліч посібників і довідників, які мали на меті допомогти новому поколінню жінок-іммігранток краще освоїтися в Канаді (“The Backwoods of Canada”, 1836; “The Female Emigrant’s Guide” (1854); “Canadian Wild Flowers” (1868); “Studies of Plant Life in Canada” (1885) та ін.). К. П. Трейл також розвивала жанр роману виховання, зокрема, роман «Канадські Робінзони» (“Canadian Crusoes”; 1851), у якому авторка акцентувала увагу на необхідності міжнаціональної єдності. Натомість С. Муді у своїй творчості зосередилася на відтворенні суб’єктивних переживань персонажів-жінок від імміграції, проблем їхньої адаптації до суворих умов життя в Канаді.

Досліджуючи «жіноче письмо про дикую природу» (англ. “women’s wilderness writing”) в Канаді, Х. Мюррей зазначила, що для образів природи у романах канадських письменниць характерні символічність, алегоричність, контрасти. Нерідко у їхніх творах місто зображується як осередок гріха, передмістя – як простір для спокути людських гріхів, а дика природа – як місце для діалогу з Богом, пошуку свободи й натхнення [8].

Роман «Вживання у хащах» (“Roughing It in the Bush”, 1852) є частиною автобіографічної трилогії, присвяченої життю С. Муді в Канаді. Тематика і проблематика романів письменниці, що увійшли до трилогії, зумовлена обставинами біографії авторки, яка народилася й виросла у Великій Британії, а 1832 року емігрувала до

Канади разом зі своїм чоловіком, офіцером британської армії Джоном Муді, та їхньою маленькою донькою. За спостереженням самої письменниці, у британському суспільстві на той час панувала справжня «канадоманія»: сподіваючись розпочати краще життя і знайти нові можливості за океаном, британці почали масово виїжджати до Канади у 1830-х роках. «Газети й приватні листи оспівували нечувані переваги, які можна було отримати, оселившись у цьому чудовому регіоні. Його цілющий клімат, родючий ґрунт, комерційні переваги, водні багатства, близькість до батьківщини й, нарешті, майже повне звільнення від податків <...> були найпопулярнішою темою для обговорення <...>. У цих брошурах яскраво висвітлювалися всі переваги життя в канадській глибинці; при цьому не згадувалося ні словом про великий обсяг роботи й труднощі, які потрібно було витримати, щоб забезпечити ці переваги» [7].

У 1832–1834 роки сім'я Муді жила поблизу міста Кобург, що знаходилося у провінції Верхня Канада (зараз – південь провінції Онтаріо), а згодом переїхала на невелику ферму в дикій місцевості біля міста Пітерборо. Подружжя Муді перебувало на цій фермі впродовж шести років і зіткнулося зі значними проблемами, включаючи суворий клімат, соціальну ізоляцію та фінансові труднощі. Цей досвід глибоко вплинув на Сюзанну й обумовив особливості її «жіночого письма».

Оповідь у романі «Вживання у хащах» ведеться від першої особи – від імені головної героїні, місис Муді, яка оповідає про свій досвід життя в Канаді. Наратор має багато спільних рис з «біографічною авторкою» (стать, вік, сімейний статус, соціальний статус, професія, матеріальне становище, думки, цінності, почуття тощо). Відтак вважаємо за доцільне використовувати в нашій статті поняття «нараторка» для характеристики домінантної оповідної інстанції в романі С. Муді. З погляду нараторки, в романі відображено особливості жіночого досвіду еміграції й адаптації в новій країні.

У романі «Вживання у хащах» виявляється поєднання рис романтизму й реалізму. Нараторка оспівує красу й велич канадської природи, вбачаючи у ній приклад розмаїтого буття, гармонії. Для описів природи характерна підвищена емоційність (“The spectacle floated dimly on my sight – my eyes were blinded with tears – blinded with the excess of beauty”), метафоричність, велика кількість епітетів (sublime, striking, enchanting, picturesque, stupendous), порівнянь (“they loomed out like mighty giants – Titans of the earth”). Письменниця

зображує природу очима нараторки, яка помічає найменші переливи й відтінки кольорів, напівтони, відблиски сонячного світла у воді. У романі С. Муді природа є не просто фоном, а виявляється однією із дійових осіб: через психологічний паралелізм з образами природи розкрито думки й почуття головної героїні.

В описах природи використовується прийом контрасту, що, з одного боку, увиразнює різні аспекти природного світу, а з другого – виявляє психологічний стан персонажів (світло й тінь, сонце й воду, тепло й холод): “The sunbeams, dancing through the thick, quivering foliage, fell in stars of gold, or long lines of dazzling brightness, upon the deep black waters, producing the most novel and beautiful effects” [7]. Водночас прийом контрасту залучається з метою зобразити різницю відмінність між мирним світом природи й бурхливим світом людей. Природні картини часто поєднуються у сприйнятті нараторки з урбаністичними образами (telegraph, tents).

Нараторка схильна до рефлексії, вона тонко відчуває красу й нюанси почуттів. У її сприйнятті прекрасне часто поєднується з прозаїчним, навіть бридким і трагічним. Спокій природного світу порушують картини людських страждань і хвороб (“the middle space occupied by tents and sheds for the cholera patients”), а також занадто емоційна поведінка людей (“It was a scene over which the spirit of peace might brood in silent adoration; but how spoiled by the discordant yells of the filthy beings who were sulling the purity of the air and water with contaminating sights and sounds!” [7]).

У романі переважає суб'єктивне сприйняття нараторки, яка приділяє увагу внутрішньому світу людини, зображує різноманітні емоції, що виникають у першопоселенців (радість, захват, роздратування, відчай тощо). Під впливом різних факторів (замилування красою природи, побутові труднощі, хвороби тощо) у нараторки виникають різноманітні почуття, що переповнюють її душу. (“The mellow and serene glow of the autumnal day harmonised so perfectly with the solemn grandeur of the scene around me, and sank so silently and deeply into my soul, that my spirit fell prostrate before it, and I melted involuntarily into tears” [7]).

Подорожуючи на кораблі, нараторка вітає морський простір, далекі землі, де сподівається знайти те, чого немає у Великій Британії. Вона сумує за батьківщиною (“The home-sickness was sore upon me, and all my solitary hours were spent in tears” [7]), водночас є відкритою до нового життя й пізнання реалій невідомої країни (“Edinburgh had been the

beau ideal to me of all that was beautiful in Nature – a vision of the northern Highlands had haunted my dreams across the Atlantic; but all these past recollections faded before the present of Quebec” [7]).

З іншого боку, в романі «Вживання у хащах» є риси реалістичного світосприйняття. Нараторка докладно описує буденне життя та практичні виклики, з якими стикалися першопоселенці (епідемія холери, занедбане житло, дика природа, відсутність родючої землі, мінливий клімат, хвороби дітей, фінансові проблеми, недосконалість тогочасної техніки, труднощі в придбанні необхідних для життя речей, нищість і підлість оточуючих тощо). Увага до деталей в описах складного повсякденного життя (подолання хвороб, труднощі у веденні домогосподарства тощо) надає її оповіді реалістичної достовірності.

У романі «Вживання у хащах» змальовано широку панораму канадського суспільства першої половини XIX ст., що дає уявлення про соціальну динаміку, гендерні ролі в суспільстві того часу. Нараторка зображує буття людей різних національностей і соціальних верств, особливості їхніх взаємин і ставлення до світу: так, у романі наявні образи простих людей: підприємців, фермерів, дітей, селян, моряків. Зображуючи різні події, що трапляються з місис Муді та її родиною, нараторка викриває негативні соціальні явища – пияцтво, хабарництво, заздрість, жадібність, недовіру тощо. Особливо її дратує звичка нових сусідів постійно позичати якісь речі, не повертаючи їх: “Day after day I was tormented by this importunate creature; she borrowed of me tea, sugar, candles, starch, blueing, irons, pots, bowls – in short, every article in common domestic use <...> This method of living upon their neighbours is a most convenient one to unprincipled people” [7]. Взаємодіючи з сусідами, нараторка переживає внутрішній конфлікт: з одного боку, вона вкрай обурена підлістю й нахабністю людей, які прагнуть поживитися з її статків, проте з іншого – боїться стати для них ворогом і наразити свою родину на небезпеку. Неприязнь головної героїні до нового оточення виражено в її експресивному внутрішньому монологі: так, вона називає сусідів «дикунами» (“savages”), «жебракками» (“beggars”), «нечесними» (“dishonest”), «грабіжниками» (“robbers”). Один із фермерів у романі має прізвисько «Старий Сатана» (“Old Satan”), а його доньку нараторка називає «панна Сатана» (“Miss Satan”).

Змальовуючи реалістичну картину життя іммігрантів у Канаді, нараторка акцентує увагу на випробуваннях і розчаруваннях, із якими зіткну-

лися багато британців, котрі перетнули океан у пошуках кращої долі. Головним конфліктом роману є конфлікт між мрією про ідеальне, прекрасне життя в Канаді (яке активно рекламувалося у Великій Британії на початку XIX ст.) й суворими реаліями довоколишнього середовища. На прикладі долі Тома Вілсона показано, що не всі британці змогли пристосуватись до цих реалій – витративши всі свої гроші, чоловік тяжко захворів і з великими труднощами повернувся додому: “And thus ended Tom Wilson’s emigration to Canada. He brought out three hundred pounds, British currency; he remained in the country just four months, and returned to England with barely enough to pay his passage home” [7].

Зазнавши розчарування, нараторка сприймає життя в Канаді похмурим, сповненим тривог, роздратування і тяжкої праці. Прекрасна панорама канадської природи, яка вразила її здалеку, зблизька виявилася холодною і негостинною. Героїня плаче від різкої зміни погоди, соромлячись своєї слабкості (“the rigour of the climate subdued my proud, independent English spirit, and I actually shamed my womanhood and cried with the cold” [7]), і порівнює Канаду з тюремною камерою, звідки немає виходу (“At that period my love for Canada was a feeling very nearly allied to that which the condemned criminal entertains for his cell – his only hope of escape being through the portals of the grave” [7]). Вона критикує жадібність і прагматичність канадського суспільства, у якому немає відвертості, дружби, теплих людських стосунків. Нараторка навіть стверджує, що в Канаді «немає дітей» (“There are no children here” [7]), тобто немає щирого дитячого світосприйняття, довіри до світу, захоплення красою природи, а є лише прагнення до збагачення: “The flowers, the green grass, the glorious sunshine, the birds of the air, and the young lambs gambolling down the verdant slopes, which fill the heart of a British child with a fond ecstasy, bathing the young spirit in Elysium, would float unnoticed before the vision of a Canadian child; while the sight of a dollar, or a new dress, or a gay bonnet, would swell its proud bosom with self-importance and delight” [7].

Висновки. Отже, роман С. Муді «Вживання у хащах» (“Roughing It in the Bush”, 1852) вписується в контекст канадської «жіночої прози» XVIII–XIX століть, що вирізняється широким жанровим розмаїттям. Превалювання і значущість образів природи у творах цих мисткинь зумовила термінологічне визначення дослідниками її як

“women’s wilderness writing” («жіноче письмо про дику природу»; Х. Мюррей та ін.).

Твір «Вживання у хащах» є частиною автобіографічної трилогії, в якому порушено проблеми, пов’язані з еміграцією й життям С. Муді в Канаді. У романі зображено життя канадських іммігрантів, яке контрастує з ідеалізованими уявленнями про еміграцію, що пропагувалися в Британії у першій половині XIX століття.

З погляду нараторки, в романі відображено особливості жіночого досвіду еміграції й адаптації в новій країні. У творі С. Муді дика природа Канади є не просто фоном, а виявляється однією із дійових осіб. В описах природи використовується прийом контрасту, що, з одного боку, увиразнює різні аспекти довкілля (світло й тінь, сонце й воду, тепло й холод), а з другого – визначає психологічний стан персонажів в різних «межових» ситуаціях.

У творі С. Муді поєдналися риси романтичного світосприйняття («романтичне двосвіття»), що уособлює відчуття невідповідності, розрив між ідеалом і дійсністю; заглибленість у внутрішній світ особистості; звернення до традицій національної культури, виявлення «національного духу», захоплення красою природного світу, що є уособленням гармонії й нескінченності буття; перетворення Природи на дійову особу у творах

романтиків) і реалістичного (зображення повсякденного життя звичайних людей; прагнення до точності, об’єктивності, достовірності; посилена увага до деталей; відображення суспільно-історичного контексту).

У творі письменниці домінує «жіночий погляд» на світ. Образ природи виконує аксіологічну функцію, виявляючи на тлі гармонійної й величної канадської природи дисгармонійність соціального життя у Канаді. Для описів природи характерна підвищена емоційність, метафоричність, велика кількість епітетів, порівнянь.

Нараторка докладно описує буденне життя та практичні виклики, з якими стикалися першопоселенці (епідемія холери, занедбане житло, дика природа, відсутність родючої землі, мінливий клімат, хвороби дітей, фінансові проблеми, недосконалість тогочасної техніки, труднощі в придбанні необхідних для життя речей, нищість і підлість оточуючих тощо). Тож у романі «Вживання у хащах» змальовано широку панораму канадського суспільства першої половини XIX ст., що дає уявлення про соціальну динаміку, гендерні ролі та класові відмінності в суспільстві того часу. Нараторка зображує буття людей різних національностей і соціальних прошарків, особливості їхніх взаємин і ставлення до світу, залучаючи образи природи.

Список літератури:

1. Жаркова Р.Є. СТИХІЯ жіночого письма: саморепрезентація в українській модерністичній прозі кінця XIX – початку XX століття (Леся Українка, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко). Львів : Норма, 2015. 208 с.
2. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років XX – початку XXI ст.: жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград. держ. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2008. 20 с.
3. Atwood, M. *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto : House of Anansi Press, 2012. 352 p.
4. Frye, N. Conclusion to the First Edition of *Literary History of Canada*. *Literary History of Canada: Canadian Literature in English*. Toronto : University of Toronto Press, 1965. P. 821–849.
5. Glickman, S. The Waxing and Waning of Susanna Moodie’s Enthusiasm. *Canadian Literature*. 1991. № 130. P. 7–28.
6. Klepač T. Susanna Moodie’s ‘Roughing it in the Bush’: A Female Contribution to the Creation of an Imagined Canadian Community. *Central European Journal of Canadian Studies*. 2011. Vol. 7. P. 65–75.
7. Moodie, S. *Roughing It in the Bush*. 1854. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/4389/pg4389-images.html> (дата звернення: 14.07.2024).
8. Murray, H. Women in the Wilderness. *Greening the Maple: Canadian Ecocriticism in Context* / edited by E. Soper, N. Bradley. Calgary : University of Calgary Press, 2013. P. 61–84.
9. Thompson, E. ‘Roughing It in the Bush’: Patterns of Emigration and Settlement in Susanna Moodie’s Poetry. *Canadian Poetry*. 1997. № 40. P. 58–73.
10. Thurston, J. Rewriting ‘Roughing It’. *Future Indicative: Literary Theory and Canadian Literature* / edited by J. Moss. Ottawa : University of Ottawa Press, 1987. P. 195–204.
11. Thurston, J. *The Work of Words: the Writing of Susanna Strickland Moodie*. Montreal : McGill-Queen’s University Press, 1996. 280 p.

**Kravets O. M. FEATURES OF ROMANTICISM AND REALISM IN S. MOODIE'S NOVEL
"ROUGHING IT IN THE BUSH"**

The article is devoted to the analysis of the novel "Roughing It in the Bush" by the writer Susanna Moodie (1803–1885), whose work is significant for Canadian literature of the 19th century. The writer's work "Roughing It in the Bush" (1852) fits into the context of Canadian "women's prose" of the XVIII–XIX centuries, distinguished by a wide genre variety. The saturation of the artist's prose with images of nature determined the terminological definition of it by researchers as "women's wilderness writing" (H. Murray).

The novel "Roughing It in the Bush" is part of an autobiographical trilogy, which addresses the problems associated with emigration and the life of S. Moodie in Canada. The novel depicts the life of Canadian immigrants, which contrasts with the idealized ideas about emigration that were promoted in Britain in the first half of the 19th century. In the studied work of S. Moodie, a combination of features of a romantic worldview ("romantic two-light," personifying the gap between ideal and reality; immersion in the inner world of the individual; appeal to the traditions of national culture, the identification of the "national spirit," admiration for the beauty of the natural world, which is the personification of harmony and infinity of being; transformation of Nature into an actor) and realistic (depiction of everyday life of ordinary people; striving for accuracy, objectivity, reliability; increased attention to detail; reflection of the socio-historical context).

The writer's novel is dominated by the "female view" of the world. The image of nature performs an axiological function, revealing against the background of the harmonious and majestic Canadian nature the disharmoniousness of social life in Canada. From the point of view of the narrator, the novel reflects the peculiarities of the female experience of emigration, the experiences and problems faced by a woman, her psychological growth and adaptation in a new country. The narrator depicts the existence of people of different nationalities and social strata, the peculiarities of their relationships and attitude to the world, involving images of nature. Therefore, the novel "Roughing It in the Bush" depicts a wide panorama of Canadian society in the first half of the 19th century, which gives an idea of social dynamics, gender roles and class differences in society of that time.

Key words: *Canadian literature, novel, S. Moodie, Romanticism, Realism, image, motif.*

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.531'373.613:811.111:[004.738.5:339]
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/20>

Голод В. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Андріанов Д. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кінджибала О. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГРАМАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ САЙТІВ-МАРКЕТПЛЕЙСІВ

Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей та граматичних перетворень корейської мови на прикладі популярних сайтів-маркетплейсів, таких як Coupang, Gmarket, 11st та інших. Мета дослідження полягає в аналізі змін, які відбуваються в корейській мові під впливом цифрових технологій та глобалізації, зокрема в контексті електронної комерції. Особлива увага приділяється вивченню того, як впровадження скорочень, англіцизмів та спрощених граматичних конструкцій впливає на мовні практики в інтернет-середовищі.

Для досягнення поставленої мети в роботі використовуються різні методи. Зокрема, застосовано лінгвістичний аналіз текстів, розміщених на вебсайтах маркетплейсів, що дозволяє виявити ключові граматичні зміни, такі як скорочення дієслівних форм, спрощення синтаксичних структур і відмову від формальної мови. Також проведено кількісний та якісний аналіз використання англіцизмів у текстах, що допомагає зрозуміти їх роль у процесах адаптації корейської мови до глобалізаційних умов.

Результати дослідження вказують на те, що цифрові платформи електронної комерції активно впливають на трансформацію мови, створюючи нові форми комунікації, які є більш доступними для користувачів. Очікується, що стаття розкриє, як спрощені граматичні конструкції та лексичні запозичення з англійської сприяють ефективнішій комунікації між продавцями та покупцями, оптимізуючи взаємодію на маркетплейсах.

Важливість дослідження полягає в тому, що воно не лише виявляє та описує нові лінгвістичні тенденції в корейській мові, але й підкреслює значення глобалізації та цифрових технологій у формуванні сучасних мовних практик. Результати можуть бути корисними для мовознавців, що вивчають зміни у мовах під впливом інтернет-комунікацій, а також для фахівців з електронної комерції, які прагнуть покращити мовну адаптацію своїх платформ для залучення більшої аудиторії. Це дозволяє краще зрозуміти, як сучасні лінгвістичні процеси адаптуються до умов стрімкого розвитку інформаційних технологій та глобалізації, демонструючи нові мовні тенденції, що виникають у корейській мові під впливом електронної комерції.

Ключові слова: корейська мова, лінгвістичні особливості, граматичні перетворення, маркетплейси, скорочення, англіцизми, інтернет-комунікація, глобалізація.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цифрових технологій та поширення електронної комерції змінюють способи комунікації та мовні

структури в різних мовах світу, зокрема в корейській мові. Корейські сайти-маркетплейси, такі як Coupang, Gmarket та інші, стали важливими май-

данчиками не лише для комерційної діяльності, але й для формування нових лінгвістичних явищ. Вони впливають на структуру мови, спричиняючи скорочення слів, запозичення англіцизмів та спрощення граматики для зручності комунікації в онлайн-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на тему лінгвістичних особливостей та граматичних перетворень корейської мови на прикладі сайтів-маркетплейсів охоплює різноманітні аспекти, що включають як когнітивні, так і соціолінгвістичні підходи до вивчення мови в цифровому просторі. Дослідження Сергеевни та її колег (2022 р.) акцентує увагу на впливі англійських брендів і слоганів на корейську мову, що є безпосередньо пов'язаним із лінгвістичними особливостями корейських сайтів-маркетплейсів. Це показує, як глобалізація та англійська мова впливають на зміни в корейській граматиці й лексиці в цифровому середовищі.

Хан Хевон та Кім Юна (2015 р.) аналізують тренди та типологію корейського вебконтенту, що включає маркетплейси як частину загальної онлайн-екосистеми. Їх дослідження надає цінну інформацію про те, як розвиваються мовні стратегії на вебсайтах, особливо в умовах стрімкого цифрового розвитку. Джей Джордан і Джастін Уїтні (2016 р.) досліджують міжнародну адаптацію вебконтенту, що включає корейські маркетплейси та їхню здатність до лінгвістичних трансформацій для глобальної аудиторії.

Таким чином, аналіз наявних джерел показує, що корейська мова на маркетплейсах зазнає значних змін під впливом глобалізаційних процесів, цифрових технологій та інтернаціоналізації, що відображено в граматичних перетвореннях та нових лексичних формах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження лінгвістичних особливостей та граматичних перетворень корейської мови на прикладі сайтів-маркетплейсів. Аналіз спрямований на вивчення впливу цифрових технологій і електронної комерції на мовні структури, зокрема використання скорочень, англіцизмів та спрощення граматики, а також їхні наслідки для сучасної корейської мови.

Виклад основного матеріалу. У сучасну епоху стрімкого розвитку цифрових технологій та глобалізації, мовні трансформації відіграють важливу роль у адаптації національних мов до нових умов комунікації. Одним із прикладів таких змін є корейська мова, яка зазнає впливу електронної комерції, зокрема через використання на маркет-

плейсах, таких як Coupang, Gmarket, 11st та інших популярних платформах. Дана робота присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей та граматичних перетворень корейської мови, що виникають у процесі спілкування в інтернет-середовищі, на прикладі таких вебсайтів.

Основними аспектами, які розглядаються у роботі, є використання скорочень, англіцизмів та спрощених граматичних конструкцій у текстах на маркетплейс платформах.

Скорочення, як важлива частина комунікації в онлайн-торгівлі, дозволяють передавати великі обсяги інформації у стислій формі, що є необхідним у контексті обмеженого простору на вебсторінках. На маркетплейсах можна зустріти кілька видів скорочень:

- **Абревіатури:** Слова або фрази скорочуються до кількох початкових літер. Наприклад, «무배» (безкоштовна доставка) є скороченням від «무료배송».

- **Складання початкових складів:** Наприклад, замість слова «할인» (знижка), може використовуватись «할».

- **Часткові скорочення слів:** Замість повних слів використовуються лише початкові чи важливі для розуміння частини. Це спрощує написання і читання, особливо на невеликих екранах мобільних пристроїв.

Основна мета скорочень – економія часу та спрощення сприйняття інформації. У контексті маркетплейсів це критично важливо, оскільки користувачі часто переглядають десятки чи сотні товарів, і їм потрібно швидко ухвалювати рішення. Скорочені форми дозволяють зменшити обсяг тексту, що відображається на екрані, і при цьому передавати ту саму інформацію.

Широке використання скорочень поступово змінює мовні звички користувачів, особливо молоді. Використання скорочень не обмежується лише онлайн-платформами; воно проникає і в повсякденне спілкування. Ця тенденція свідчить про те, що мова стає більш адаптивною та чутливою до умов середовища, в якому вона функціонує. Проте існують побоювання, що надмірне використання скорочень може призвести до втрати багатства мовних конструкцій та складніших форм вираження думок.

Англіцизми, які активно інтегруються у корейську мову, відіграють значну роль у лексичному наповненні описів товарів, особливо тих, що стосуються технологічних новинок або сучасних тенденцій. Вплив англійської мови спричинений не

лише глобалізаційними процесами, але й потребою у швидкому та зрозумілому донесенні інформації до широкої аудиторії, яка знайома з міжнародною термінологією [1, с. 403].

У середовищі електронної комерції англіцизми мають важливе функціональне значення. Багато термінів, пов'язаних з технологіями, інноваціями, маркетингом або самою індустрією торгівлі, запозичені з англійської мови [2, с. 97]. Це зумовлено тим, що велика частина нових технологій та бізнес-стратегій розвивається на заході, а разом із ними приходять і нові лексичні одиниці.

На корейських маркетплейсах активно використовуються такі англійські слова та вирази, як:

- **Sale** (세일) – знижка, акція.
- **Best-seller** (베스트셀러) – найпопулярніший товар.
- **New arrival** (뉴 어라이벌) – новинка.
- **Delivery** (딜리버리) – доставка.
- **Item** (아이템) – товар.

Ці терміни часто використовуються в оригінальній англійській формі або адаптуються до корейської граматики і фонетики. Наприклад, слово «sale» може бути записане як «세일», а «item» – як «아이템». Таке поєднання двох мов підкреслює глобалізацію і легкість, з якою корейська мова інтегрує іноземні слова.

Часто рекламні слогани перекладаються буквально, що допомагає зберегти впізнаваність бренду, але не завжди передає оригінальне значення [1, с. 405]. Наприклад, слоган бренду Nike «**Just do it**» був перекладений на корейську як «그냥 해» (буквально: «просто зроби це»). У цьому випадку слоган адаптувався до корейської мови, але також є варіант, де він був транскрибований корейською абеткою як «저스트 두 잇», що в точності передає оригінальне звучання англійською. Таким чином, з одного боку зберігається фонетична ідентичність бренду, а з іншого – локалізується для легкого сприйняття корейськими споживачами.

Іншим підходом є використання літерного запозичення назв брендів та продуктів. Наприклад, «**Colossal Waterproof Mascara**» було транскрибовано як «콜로셀 워터프루프 마스크라». Тут можна було б замінити слово «콜로셀» на корейське слово «거대한» (що означає «величезний, колосальний»), але для збереження ідентичності бренду віддається перевага літерному запозиченню. Тож, можна ототожнити, що корейські споживачі мають сприймати бренд так само, як і міжнародні клієнти.

Англійська мова на корейських маркетплейсах також виконує роль певного маркера престижу та сучасності. Продукція або послуги, представлені англійськими або транскрибованими з англійської на корейську словами, часто сприймаються як більш інноваційні, сучасні або навіть престижніші, ніж ті, що представлені лише словами з корейської мови [3, с. 40]. Наприклад, слова на кшталт «premium» (프리미엄) або «luxury» (럭셔리) часто використовуються для позначення товарів високої якості або дорожчого сегменту.

Такий ефект пов'язаний із загальним сприйняттям англійської мови в корейському суспільстві. Вона вважається мовою високих технологій, успішного бізнесу і глобальної інтеграції. Тому використання англіцизмів у рекламі або описах товарів допомагає компаніям створювати образ сучасного бренду, що відповідає міжнародним стандартам.

Однією з характерних рис корейських маркетплейсів є широке використання гібридних форм мови, де англійські слова поєднуються з корейськими граматичними елементами. Це явище створює так зване поняття *конгліш* (konglish) – комбінації англійських та корейських слів, які легко сприймаються носіями корейської мови, але водночас є зрозумілими для міжнародної аудиторії.

Приклади таких гібридних виразів включають:

- **쇼핑몰 (shopping mall)** – торговий центр.
- **패션 아이템 (fashion item)** – модний товар.
- **이벤트 (event)** – подія або акція.
- **브랜드 (brand)** – бренд.
- **스타일리스트 (stylist)** – стиліст.

Такі конструкції збагачують мову, додаючи нові смисли, однак вони також викликають занепокоєння щодо можливого витіснення корейських відповідників, які в деяких випадках поступово зникають або використовуються рідше. Це відбувається через маркетингові стратегії сучасного рекламного ринку, хвиль вестернізації та зміни вектору моди у Кореї на виклики запитів сьогоденішнього пересічного споживача.

Грамматичні перетворення корейської мови також є важливим елементом дослідження. Часто застосовується стратегія зі спрощення граматичних конструкцій, що часто зустрічаються на маркетплейсах. Це включає скорочення закінчень дієслів, відмову від формальної мови та зменшення кількості складних синтаксичних структур на користь простих та зрозумілих речень [4, с. 22]. Така тенденція до спрощення сприяє швидкому сприйняттю інформації покупцями та забезпечує

ефективну комунікацію в умовах швидкого темпу життя.

Однією з основних причин спрощення граматики в корейській мові є необхідність зручного спілкування між носіями різних мов. Глобалізація та інтенсивний розвиток міжнародних зв'язків призводять до того, що корейці все частіше використовують англійську мову як засіб комунікації [5, с. 106]. Це може бути пов'язано із зростанням популярності західних брендів, які активно використовують корейський ринок для просування своїх товарів.

Наприклад, у рекламі косметики, такої як «Сію», використовуються прості конструкції, які легко запам'ятовуються: «완벽한 피부» (ідеальна шкіра). Такий підхід дозволяє привернути увагу молодіжної аудиторії, яка віддає перевагу коротким і зрозумілим повідомленням.

Спрощення граматики також відбувається в контексті адаптації іноземних слоганів і брендів для корейського ринку. Багато компаній, таких як **McDonald's** і **KFC**, адаптують свої рекламні слогани, зберігаючи їхнє основне значення, але при цьому спрощуючи граматичні конструкції для кращого сприйняття корейською аудиторією.

Наприклад, слоган **McDonald's** «I'm lovin' it» адаптовано до «나는 그것을 좋아해», який дослівно перекладений (Я люблю це), і демонструє простоту та зрозумілість. Інший приклад – слоган **KFC** «Finger Lickin' Good», який в корейському варіанті звучить як «손가락 빨 만큼 맛있다» (Смачно до такого, що оближеш пальці). Ці адаптації не лише зберігають сенс оригіналу, а й роблять його ближчим до культури споживачів.

Висновки. В ході проведеного дослідження лінгвістичних особливостей і граматичних перетворень корейської мови, що відбуваються в контексті електронної комерції, ми можемо зробити

кілька важливих висновків. Глобалізація та стрімкий розвиток цифрових технологій значно впливають на комунікацію в корейському мовному середовищі, призводячи до необхідності адаптації мовних форм до нових реалій.

По-перше, адаптація іноземних слоганів і брендів вимагає не лише перекладу, а й врахування культурних особливостей і мовних традицій корейської аудиторії. Як показали результати аналізу, більшість компаній схиляються до спрощення граматичних конструкцій і використання зрозумілих, коротких фраз, що робить комунікацію більш ефективною.

По-друге, спрощення граматики, яке спостерігається в корейській мові, є відображенням сучасних тенденцій, пов'язаних із глобалізацією та впливом цифрових технологій. Використання скорочень, емодзі та символів стає нормою в онлайн-спілкуванні, що також підкреслює зміну в мовних уподобаннях суспільства.

Таким чином, робота виявляє і описує основні лінгвістичні та граматичні особливості корейської мови на маркетплейсах, підкреслюючи вплив цифрових технологій та глобалізації на мовну комунікацію. Результати цього дослідження можуть бути корисними для мовознавців, які вивчають зміни у сучасній корейській мові, а також для фахівців, що працюють у галузі електронної комерції та інтернет-комунікацій.

Загалом, дане дослідження підтверджує, що корейська мова, адаптуючись до нових умов, продовжує еволюціонувати, спрощуючи граматичні конструкції та використовуючи елементи, які роблять спілкування більш швидким та ефективним. Це є важливим кроком для корейських компаній у виході на міжнародні ринки та успішній взаємодії з глобальними споживачами. Адаптація мовних форм у контексті електронної комерції підкреслює динаміку мовних змін, які відбуваються на фоні розвитку сучасного суспільства.

Список літератури:

1. Sergeevna, K. V., Sergeevna, A. E., & Victorovna, G. T. (2022). English Brands And Slogans In The Korean Language. In N. G. Bogachenko (Ed.), *AmurCon 2021: International Scientific Conference*, vol. 126. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (pp. 401–408). European Publisher. URL: <https://doi.org/10.15405/epsbs.2022.06.45> (дата звернення 29.09.2024)
2. 최용록. 전자무역의 활성화를 위한 Metamediary의 기능과 역할. 무역학회지, 27(4), 2002, 91–108. (Yong-Rok Choi. The Role and Function of the Metamediary to Promote the e-Trade. *Korea Trade Review*, 27(4), 2002, p. 91–108.)
3. 한혜원, 김유나, «한국 웹콘텐츠의 동향 및 유형 연구,» 이화어문논집, vol. 35, 2015, pp. 31–52. (Han, Hye-won, Kim, Ju-na, «A Study on Trends and Types of Korean Web Contents,» *Journal of Ehwa Korean Language and Literature*, vol.35, 2015, pp. 31–52.)
4. 홍운표. 디지털 시대의 국어학. 국어국문학, 143, 2006, 9–31. (Hong Yun-Pyo. Korean Linguistics in the Digital Age. *The Korean Language and Literature*, 143, 2006, p. 9–31.)

5. Jay Jordan, Justin G. Whitney. "The Internet in "Their" Language: South Korea and the Internationalizing Web". *Computers and Composition*, Volume 42, 2016, p. 95–109. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2016.08.005>.

Holod V. M., Andrianov D. V., Kindzhybala O. S. LINGUISTIC FEATURES AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS OF THE KOREAN LANGUAGE BASED ON MARKETPLACE WEBSITES

The article is dedicated to the study of linguistic features and grammatical transformations of the Korean language, based on popular marketplace websites such as Coupang, Gmarket, 11st, and others. The purpose of this study is to analyze the changes occurring in the Korean language under the influence of digital technologies and globalization, particularly in the context of e-commerce. Special attention is given to the examination of how the use of abbreviations, anglicisms, and simplified grammatical structures influences language practices in the online environment.

Various research methods are employed to achieve this goal. Specifically, linguistic analysis of the texts posted on marketplace websites is conducted, which allows for identifying key grammatical changes such as the reduction of verb forms, simplification of syntactic structures, and the shift away from formal language. A quantitative and qualitative analysis of the use of anglicisms in texts is also performed, helping to understand their role in the processes of adapting the Korean language to globalized conditions.

Possible results of the study suggest that digital e-commerce platforms are actively influencing language transformation, creating new forms of communication that are more accessible to users. The article is expected to reveal how simplified grammatical constructions and lexical borrowings from English facilitate more efficient communication between sellers and buyers, optimizing interactions on marketplaces.

The significance of this research lies in its identification and description of new linguistic trends in the Korean language, as well as highlighting the role of globalization and digital technologies in shaping modern language practices. The results are valuable to linguists studying changes in languages under the influence of online communications, as well as to e-commerce professionals looking to improve the linguistic adaptation of their platforms to attract a larger audience. This study provides insights into how contemporary linguistic processes adapt to the rapid development of information technologies and globalization, demonstrating new language trends emerging in the Korean language under the influence of e-commerce.

Keywords: *Korean language, linguistic features, grammatical transformations, marketplaces, abbreviations, anglicisms, internet communication, globalization.*

Комарницька Т. К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У МОВІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯПОНІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ

У статті розглянуто мову масової культури, яка активно залучає субстандартні мовні засоби всіх мовних рівнів, і виявлено, що на лексичному рівні це, зокрема, виявляється в експлуатації діалектних слів, причому в різних жанрах масової культури функції діалектизмів можуть децю відрізнятися, однак кінцевою метою такої експлуатації є привернення уваги споживача масово-культурного продукту і створення розслабленої, приємної атмосфери, що сприяє отриманню задоволення від масово-культурного продукту. З-поміж лексичних, етнографічних та семантичних діалектизмів мова масової культури залучає лише лексичні, оскільки вони найбільше задовольняють її прагнення до яскравості і простоти. Продемонстровано, що у мові масової культури Японії особливо активно функціонує кансайський діалект, який у художніх жанрах масової культури слугує елементом відтворення місцевого колориту чи характеристики персонажа. Типовим при цьому, однак, є створення певних стереотипних образів на основі діалектного мовлення масово-культурних персонажів (наприклад, уживання кансайського діалекту у мовленні другорядних негативних чи дивних персонажів, членів мафії якудза чи брехливих торговців-шахраїв). Доведено, що за рахунок низки творів масової культури у споживачів закріпилося сприйняття кансайського діалекту як комічного, низького, брутального, кримінального, негативного, що створює хибне враження про реальних людей, які спілкуються цим діалектом, та принижує їх. Поєднання ж кансайського діалекту і просторіччя, наявне у мові реклами, має на меті «підкупити» споживача простою рекламного повідомлення і натяком на довготривалість торговельної традиції з боку виробника рекламованої продукції. Через це кансайський діалект, який протягом багатьох століть був престижним столичним і став основою літературної мови бунто, втрачає свій престиж у результаті впливу масової культури, перетворюючись на інструмент новітньої міфотворчості і привернення уваги споживача, кінцевою метою чого є отримання прибутку від масово-культурної продукції.

Ключові слова: субстандартна лексика, японська мова, кансайський діалект, мова реклами, літературна мова.

Постановка проблеми. Сучасна масова культура, заповнивши всі сфери життя, сформувала цілу систему жанрів і виробила свою специфічну мову, яка відрізняється від літературної на всіх мовних рівнях. Зокрема, на лексичному рівні мова масової культури, за нашими спостереженнями, активно залучає різні види субстандартної лексики, зокрема, діалектизми, стилістичний потенціал яких не лишився непоміченим серед творців масово-культурного продукту, а тому вони зайняли свою нішу в лексичному складі мови масової культури Японії. Японська мова, як відомо, надзвичайно багата на діалекти, при цьому вони мають не лише лексичні, а і фонетичні та граматичні особливості, що відрізняють їх від загальнонародної мови. Функціонування діалектизмів у мовленні носіїв діалектів є цілком зрозумілим і природним, а от їхнє активне залучення у мову масової культури, яка на перший погляд і за логікою нібито

мала би спиратися на загальнолітературний стандарт, є доволі цікавим з огляду на мету цього залучення, адже очевидно, що всі жанри масової культури являють собою добре продуманий і підготовлений заздалегідь продукт, кінцевою метою якого так чи інакше є отримання прибутку; отже, і мовлення всіх персонажів, «зірок» та інших залучених учасників є не спонтанним, а створеним спеціально для цих цілей (відносний виняток у цьому сенсі можуть становити хіба розважальні телепередачі, що транслюються у прямому ефірі, але їхня частка мізерна – все-таки продуманість і сценарій у розважальному сегменті телебачення стоять на першому місці). Отже, у мові масової культури діалектизми побутують із певною метою, яку, по-перше, вбачаємо у наданні певного стилістичного забарвлення повідомленню і, відповідно, приверненню уваги споживача, а, по-друге, у відтворенні та вкоріненні певних соціальних стерео-

типів, які закріпилися за носіями тих чи тих діалектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що залежно від форм і функцій діалектизми поділяють на три розряди – лексичні, етнографічні й семантичні: до лексичних діалектизмів належать діалектні слова, що називають поняття, для позначення яких загальнонародна мова послуговується іншими словами; етнографічні діалектизми являють собою назви місцевих реалій, невідомих за межами побутування говірки (страв місцевої кухні, місцевих традицій та обрядів, предметів побуту); семантичні діалектизми являють собою слова загальнонародної мови, вживані в інших значеннях [4, с. 76–77]. За нашими спостереженнями, мова масової культури експлуатує насамперед лексичні діалектизми, причину чого вбачаємо у тому, що вони не є омонімічними до слів загальнолітературної мови, як семантичні, а тому немає небезпеки, що споживач сплутає їх зі словами загальнолітературної мови з іншим значенням і буде спантеличений та ще й змушений докладати зайвих інтелектуальних зусиль задля розшифрування повідомлення розважального плану, яке навпаки має розслабляти, а не напружувати. Щодо етнографічних діалектизмів, то використовувати їх у мові масової культури немає сенсу, адже вони позначають надто специфічні місцеві реалії, про які твори масової культури, що ґрунтуються на «легкості», розважальності та примітивності, просто не розповідають. Отже, з-поміж усіх трьох груп діалектизмів лише лексичні задовольняють авторів масово-культурної продукції з огляду на їхню явно діалектну форму і позначення загальноживаних та зрозумілих понять із повсякденного життя. При цьому виявилось, що «найпопулярнішим» джерелом поповнення діалектної лексики у мові японської масової культури є кансайський діалект, що побутує у префектурах Осака й Кіото. І дійсно, як зазначає Мое Нобукуні, кансайський діалект посідає своє усталене місце у японській поп-культурі [9, с. 44], однак ґрунтовних досліджень його ролі в ній поки бракує, хіба що за винятком розвідки Сатоші Кінсуї та Хіроко Ямакідо [7], які аналізують використання кансайського діалекту як одного з розрядів лексики якуварі-го, тобто специфічної мови персонажів популярної культури, метою якої є створення необхідного образу героя.

Постановка завдання. З огляду на зростання популярності залучення діалектизмів до мови масової культури нам хотілося би з'ясувати функції цих слів у ній і мету, з якою автори масово-

культурної продукції залучають таку специфічну лексику у мову різноманітних жанрів масової культури, а також поміркувати над можливими наслідками такої експлуатації діалектів.

Виклад основного матеріалу. Залучення кансайського діалекту є типовим насамперед у художніх жанрах японської масової культури: його вкладають у вуста персонажів творці манги, аніме, фільмів та серіалів. Окрім цього, лексичні елементи кансайського діалекту як потужний стилістичний засіб подеколи функціонують у рекламі. Погляньмо на приклади:

おはようさ〜〜〜〜ん
ええかんじになってるとこジャマした悪い
思て電話もガマンしてたのに!

ちっちゃい時から大好きやってん
ええ加減 彼氏つくろうとか思えへんの
・ ・ ?

あんなデカいの女子ちゃうで
ほんまにわからんなんで? !
ほんま人生何があるかわからんで
触れたらあかん 聖子!
あかん ・ ・ ・ やっぱりチビはバスケに向い
てへんのかなあ ・ ・ ・

あははははまんがかよ!! あははニヤケルかっこええわー (із манги);

お風呂防カビムエンダーを知ってもらうだけのために、こんな全面広告する必要あるんか。三分の一くらいのスペースでええんとちやうか

いくらなんでも小さすぎるでっかくしてくれ

まあ気楽にやったらええけん (із реклами);
太陽がSUN SUN SUN パンツ DE おはよう
さん (із поп-пісні).

У наведених прикладах спостерігаємо такі лексичні діалектизми:

– ええ*хороший, добрий* (кансайський діалект, відповідник у літературній мовіいい), як відмінюваний прикметник зазнає флексії також не за літературним стандартом, а за правилами діалектної словозміни);

– おはようさん*доброго ранку!* (кансайський діалект, відповідник у літературній мовіおはようございます);

– ちっちゃい*маленький* (діалектизм кансайського діалекту, що пізніше поширився також на молодіжне мовлення; відповідником у літературній мові є小さい);

– でっかい*великий* (кансайський діалект, відповідник у літературній мові大きい);

– ほんま*дійсно* (кансайський діалект, відповідник у літературній мові本当);

– あかん не можна (кансайський діалект, відповідник у літературній мові *だめ*).

Поширеність кансайського діалекту у художніх жанрах японської масової культури є настільки масштабною, що потребує окремого наукового осмислення. Як зазначають Сатоші Кінсуї та Хіроко Ямакідо, вживання діалекту в художніх творах масової культури, безперечно, може вказувати на розгортання подій саме у цьому регіоні [7, с. 37]: наприклад, у кінострічці «*細雪*» режисера Ічікави Кон (市川崑) події розгортаються у Кансайському регіоні, через що герої фільму розмовляють кансайським діалектом; у фільмі та пізнішому телесеріалі «*がめつい奴*» (режисер Чіба Ясукі (千葉泰樹) героїня Ошіка-баасан (お鹿ばあさん), яка тримає готель в Осаці, спілкується кансайським діалектом [6, с. 58]. Окрім цього, вживання діалектів у мовленні персонажів може вказувати на їхню консервативність та відданість сімейним традиціям і регіональній культурній спадщині. Наприклад, у телевізійній драмі «*八重の桜*» 2013 року головна героїня Яе, яка народилася у районі Фукушіми, розмовляє відповідним діалектом із відчутним акцентом протягом усіх серій, навіть попри те, що проживає у Кіото; на думку Сатоші Кінсуї та Хіроко Ямакідо, таке вживання діалекту можна потрактувати як символічний штрих до портрету героїні, що вказує на міцність її духу [7, с. 37–38]. Втім, указані варіанти використання діалектів належать радше до художніх засобів, що притаманні у тому числі й художній літературі. Нас, однак, більше цікавить експлуатація діалектів у масовій культурі як елементу новітньої міфотворчості, адже у науковій думці є згода щодо того, що продукування сучасних міфів є характерною рисою масової культури [1, с. 137]. І дійсно: свідоме звертання до діалектів у масовій культурі здатне створити й поширити новітні міфи. Як пишуть Сатоші Кінсуї та Ямахіко Хіроко, діалектизми у мовленні якогось поп-культурного персонажа вербалізують певні стереотипи, пов'язані з вихідцями з цього регіону [7, с. 37], а ці стереотипи якраз і були пов'язані творами масової культури. Так, своєрідний «бум» на кінострічки кримінальної тематики у 1960-тих роках у Японії, провідною тематикою яких стала кансайська мафія, посяв серед мас стереотип щодо вихідців із кансайського регіону як людей жадібних, вульгарних і жорстоких, які здебільшого є представниками японської мафії якудза; ці міфи були підкріплені низкою масово-культурних творів 1970-х, а в наступному десятилітті остаточно закріпилися за рахунок кількох

реальних кримінальних інцидентів, що сталися у регіоні [6, с. 60].

Окрім цього, типовою ситуацією з експлуатацією діалектизмів у мові художніх жанрів масової культури є те, що автори такої масово-культурної продукції наділяють діалектним мовленням другорядних персонажів, а головні герої при цьому спілкуються мовою, що наближена до літературного стандарту [7, с. 37]. Наприклад, у манзі «*名探偵コナン*» («Детектив Конан») кансайським діалектом розмовляє Хатторі Хейджі (服部平次), антагоніст головного героя Кудо Шін'ічі (工藤新一), який розмовляє стандартною мовою; при цьому прикметно, що інші персонажі цілком усвідомлюють нестандартне мовлення негативного персонажа, називаючи його «дивним кансайським чоловіком» [9, с. 43–44]. Виходить, кансайський діалект неначе створює контрастне тло для мовлення головних героїв, протиставляючи позитивних головних персонажів негативним другорядним, що породжує відповідні не найкращі асоціації з реальними людьми, які послуговуються кансайським діалектом у своєму мовленні. І таке нав'язування масовою культурою асоціацій і функцій, не притаманних кансайському діалекту в реальних ситуаціях спілкування, має вже чималу історію. Наприклад, Сатоші Кінсуї нагадує, що з поширенням радіо у 1930-х роках літературний стандарт японської мови закріпив свої позиції, однак і кансайському діалекту на радіо знайшлося місце, втім, лише у коротких комічних репризах «мандзай» дуету Ентацу й Ачяко, який виявився настільки популярним, що з радіо перейшов і на телебачення, міцно закріпивши за кансайським діалектом мас-медійну асоціацію «комічного» [6, с. 56], а традицію підживлення цього стереотипу продовжили і пізніші комедійні шоу [6, с. 58]. Така експлуатація кансайського діалекту у масовій культурі як комічного і водночас контрастного протиставлення «грамотному», «правильному» мовленню головного позитивного персонажа наводить нас на цікаву паралель із роллю суржику в українській масовій культурі, яку детально проаналізувала Л. Масенко. Так, розглядаючи мовлення комедійного дуету Тарапуньки і Штепселя, перший із яких говорив нібито українською мовою, а насправді суржиком, другий – літературною, добре інтонованою російською, що створювало контраст на функційно-стильовому рівні, Л. Масенко пише, що, оскільки в мовному вираженні комедійний дует будувався на двох мовах, і одна з них була представлена літературним стандартом, а друга – ненорматив-

ним мішаним варіантом, у підсвідомість масового глядача «ненав'язливо» впроваджувалось сприйняття російської мови як норми спілкування, а української – як її порушення. Відповідно, мовлення Тарапуньки мало продемонструвати комічність і недолугість української мови порівняно з розвиненою повноструктурною російською [3, с. 89]. Традицію протиставлення літературної російської просторічному буцімто українському мовленню продовжило «СВ-шоу» із Веркою Сердючкою, «Довгоносики», «Кролики», «95-й квартал» [3, с. 106]. Проаналізувавши цю комедійну телепродукцію, Л. Масенко помічає асиміляційні практики соціокультурної підміни, відчуження населення від своєї мовно-культурної спадщини, створеної попередніми поколіннями, адже елементи української мови й культури у такому культурному продукті вводяться в невеликих дозах і обмежуються низьким стилем, переважно відразним і звulьгаризованим [3, с. 94]. Виходить, попри абсолютно різне культурно-історичне тло, що склалося в Україні та Японії, масова культура в обох країнах через специфічне використання мови в ній сприяє створенню новітніх стереотипів і спотворенню масової свідомості, нав'язуючи своїм споживачам хибне світобачення. У випадку кансайського діалекту таке спотворене представлення його носіїв у масовій культурі фактично перекреслює багатовікову історію цього діалекту як престижного столичного (історичні столиці Японії розташовувалися у регіоні Кансай із V ст., а Токіо стало столицею лише у 1868 році) й основи першої літературної мови бунго, що була стандартом аж до першої половини XX століття, перетворюючи його на суто елемент популярної сміхової культури чи навішування негативних особистих ярликів й ображаючи тим самим понад 24 мільйони його носіїв, що становить близько 20% усього населення Японії [8].

Як ми вже зазначили раніше, крім масово-культурних жанрів із, так би мовити, художньою складовою кансайський діалект також активно експлуатується у рекламі, де, на нашу думку, по-перше, виконує функцію привернення уваги, оскільки діалектизми явно виділяються на тлі загально-вживаної лексики, а, по-друге, цілком можливо, також залучає створений масовою культурою стереотип про кансайський діалект як мову комерції і торгівлі, неначе натякаючи потенційним покупцям на комерційну цінність рекламованого продукту і тяглість торговельних традицій, а, отже, надійність і перевірену роками репутацію рекламодавця. Окрім цього не відкидаємо і місцеву

специфіку регіональної реклами: природно, що в самому кансайському регіоні місцеву рекламу створюють із залученням відповідної говірки, що робить рекламовану продукцію неначе «ближчою» до споживача, а рекламодавця – «своїм», таким, якому можна довіряти. На тенденцію використовувати кансайський діалект у рекламі ми вже звертали увагу [5], причому дійшли висновку, що нерідко у мові реклами він поєднується з просторіччям, що, вочевидь, має на меті створити невимушену атмосферу і переконати потенційних покупців у «народності» й «доступності» рекламованого товару. Наприклад, у рекламному тексті:

「メガミ」を食ってやる、ぶっとい麺を噛んでやる、でかい口で噛んでやる、ますぎる超ぶっとい、噛みごたえ

поряд із лексичними діалектизмами *ぶっとい* і *でかい* вжито префікс-інтенсифікатор *超*-, притаманний просторічному і молодіжному мовленню, а також стилістично знижене просторічне дієслово *食う* [5, с. 124], та ще й у поєднанні зі службовим дієсловом знижено-фамільярного стилю *やる*, що у комбінації створює асоціацію з грубим чоловічим мовленням представника кансайського регіону, ймовірно, торговця чи брутального бізнесмена. Отже, реклама як жанр масової культури також експлуатує створені цією самою культурою стереотипи щодо представників кансайського регіону. Вказані вище приклади демонструють прагнення авторів друкованого рекламного тексту «наблизитися» до регіонального споживача і «злитися» з місцевою публікою. При цьому кінцева мета вживання діалектизмів, вочевидь, збігається з загальною метою включення субстандартної лексики до рекламного тексту, а саме – зацікавити читача, слухача, глядача й посилити вплив на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери реципієнта [2, с. 29].

Висновки. Мова масової культури активно експлуатує різні лексичні засоби з метою привернути увагу споживача, і діалектизми стають одним із таких засобів. При цьому до мови масової культури залучаються не всі групи діалектизмів, а лише лексичні, оскільки вони не є омонімічними до літературних слів і не позначають специфічні місцеві реалії, однак при цьому здатні стилізувати мову масової культури і зробити її цікавішою для споживача. Крім очевидної ситуації залучення діалектизмів до художніх жанрів масової культури для відтворення атмосфери відповідного регіону, діалектні слова також виступають елементом сучасної масово-культурної міфотворчості, створюючи певний

специфічний образ персонажів, що їх уживають. При цьому цей образ здебільшого стереотипізований і негативний та не відповідає реальним характеристикам носіїв місцевої говірки. Так, найпоширеніший на теренах Японії кансайський діалект, який протягом століть являв собою престижну столичну говірку і був основою літературної мови, у масовій культурі дістав тавро «комічного», «низького», «брутального», «кримінального», що, на нашу думку, ображає і при-

нижує його численних носіїв. Крім нав'язування хибних стереотипів експлуатація цього діалекту у мові масової культури Японії також має на меті створити «просту» й «розслаблену» атмосферу, наблизивши масово-культурний продукт до споживача, кінцевою метою чого є отримання прибутку. Вважаємо, що перспективним напрямом подальших наукових розвідок у цьому аспекті буде дослідження ролі інших розрядів субстандартної лексики у мові масової культури.

Список літератури:

1. Бойко А.О. Людина масової культури у сучасному суспільстві. *Релігія та соціум*. 2015. №4. С. 133–138.
2. Левченко Т.М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2021. 40 с.
3. Масенко Л.Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ, 2011. 135 с.
4. Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. Сучасна українська літературна мова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2001. 400 с.
5. Bukriienko A., Komarnytska T., Komisarov K., Naumova Yu., Vozniuk H. Linguistic features of Japanese advertising as a cultural phenomenon. *AD ALTA*. 2024. Vol. 14. № 1, Spec. Issue XL. P. 121–127.
6. Kinsui S. *Virtual Japanese: Enigmas of role language*. Osaka, 2003. 153 p.
7. Kinsui S., Yamakido H. Role language and character language. URL: https://www.researchgate.net/publication/288872706_Role_Language_and_Character_Language (accessed August 27, 2024).
8. The Kansai guide. URL: <https://www.the-kansai-guide.com/en/about/detail/07/> (accessed August 27, 2024).
9. 信國萌. 役割語としての<関西弁>とドイツ語翻訳についての一考察 — 『名探偵コナン』を例として—. *都市文化研究*. 2023. 第25号. 41–51頁.

Komarnytska T. K. THE USE OF DIALECT WORDS IN THE LANGUAGE OF JAPANESE MASS CULTURE AS AN ELEMENT OF STEREOTYPING

The paper is devoted to the language of mass culture that actively involves substandard language means of all language levels. It was revealed that at the lexical level, this is manifested, in particular, in the exploitation of dialect words, and in different genres of mass culture the functions of this vocabulary may differ slightly, but the ultimate goal of such exploitation is to attract the attention of the consumer of a mass cultural product and create a relaxed, pleasant atmosphere that contributes to the enjoyment of mass cultural product. Among the lexical, ethnographic and semantic dialect words, the language of mass culture uses only lexical ones, since they most satisfy its desire for brightness and simplicity. It was also shown that in the language of mass culture of Japan, the Kansai dialect is especially actively used, which in the fiction genres of mass culture serves as an element of reproduction of local atmosphere or characteristics of a hero. Typical of this, however, is the creation of certain stereotypical images based on the dialect speech of mass-cultural characters (for example, the use of Kansai dialect in the speech of secondary negative or strange characters, members of the yakuza mafia or cunning merchants-swindlers). Thus it was shown that, due to a number of works of mass culture, the perception of the Kansai dialect as comical, low, brutal, criminal, negative has been established among consumers, which creates a false impression of real people who communicate with this dialect and humiliates them. The combination of the Kansai dialect and colloquialisms, which is observed in the language of advertising, aims to “bribe” the consumer with the simplicity of the advertising message and give a hint of the longevity of the trade tradition on the part of the manufacturer of the advertised products. Because of this, the Kansai dialect, which for many centuries had been a prestigious capital dialect and became the basis of the Bungo literary language, is losing its prestige as a result of the influence of mass culture, turning into a tool of the latest myth-making and attracting the attention of the consumer, the ultimate goal of which is to make a profit from mass cultural products.

Key words: substandard vocabulary, Japanese language, Kansai dialect, advertising language, literary language.

Лахно Н. В.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Лахно О. Ю.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

КИТАЙСЬКОМОВНИЙ КОЛОРИТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ МІСТА КИЄВА

Розглянуто вплив китайської мови на формування лінгвістичного пейзажу Києва, його сутність та ознаки. Презентовано узагальнену добірку матеріалів, які стосуються державних закладів, магазинів, закладів сфери обслуговування та сфери здоров'я. Потрактовано поняття «лінгвістичний ландшафт (пейзаж)». Виокремлено його функції, основними з-поміж яких є інформаційна й символічна. Досліджувані одиниці систематизовано відповідно до їхньої функції, мотиваційної структури, матеріалів, з яких вони виготовлені, мови, яка є на знаку, та їх кількості (одномовні, двомовні, багатомовні), розташування мовного знаку, розміру шрифту, послідовності розташування мов і скриптові системи. З'ясовано, що в мотиваційній структурі знаків домінують сутнісні, локативні та відантропонімічні ергоніми, що можна пояснити прозорими мотиваційними зв'язками твірної та похідної лексеми. Наголошено на тому, що переважно в усіх досліджуваних одиницях прослідковується зв'язок з Китаєм. Визначено, що вибір методів нанесення та якості матеріалів, з яких виготовили вивіски, також зумовлений особливостями китайської культури. Установлено, що домінують знаки із тканини та цупкого паперу з червоними і жовтими (золотими) написами, що властиво лінгвістичному пейзажу Китаю. З'ясовано, що лінгвістичний ландшафт відображає все розмаїття мовних груп, які проживають на території міста, тому тексти знаків можуть бути одномовними, двомовними та багатомовними. Зафіксовано, що переважають одномовні назви китайською з пінїнем або з транскрипцією українською мовою, у них виявлено чисельні помилки. Визначено, що серед ергонімів незначно домінують двомовні написи. Виокремлено особливий тип ергонімів, що поєднує дві мови в одній назві. Під час аналізу багатомовних знаків з'ясовано, що першою зазвичай розташована назва китайською мовою (іноді англійською), яка подана більшим шрифтом, що підкреслює її важливість. Зроблено висновок про те, що в назвах китайською мовою застосовано спрощену та традиційну систему ієрогліфів. Виявлено, що спрощений путунхуа переважає на двомовних і багатомовних знаках; використання такої системи ієрогліфів демонструє безперервний зв'язок поколінь і наступність культурної традиції. Наголошено на тому, що у сфері вивчення лінгвістичного ландшафту України, зокрема міста Києва, ще багато проблем, які потребують подальшого вирішення.

Ключові слова: лінгвістичний ландшафт, українська мова, китайська мова, мовний знак, мовний ландшафт Києва, реклама, мова оголошень та вуличних вказівників.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним є дослідження лінгвістичного ландшафту міста. Лінгвістичний ландшафт є складним системним явищем, яке, з одного боку, репрезентує етнокультурні, політичні й побутові інтереси населення, а з іншого – відображає національну та мовну політику держави, ілюструє узгодження вподобань влади, бізнесу і населення, саме йому належить значуща роль у формуванні особистості та її комунікації із представниками своєї та інших культур. У лінгвістичному ландшафті України останнім часом спостерігаємо візуаліза-

цією публічних лінгвістичних одиниць (знаків, символів, кодів та сигналів), із якими постійно контактує населення певного соціального середовища. Лінгвістичний ландшафт міста Києва є недостатньо вивченим. Зокрема, не реалізовано дослідження значення й місця китайської мови в лінгвістичному ландшафті Києва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донині заторкнуто лише деякі аспекти зазначеної проблеми, більшість питань цієї царини потребують ґрунтовного вивчення. Заслужують на увагу роботи таких відомих зарубіжних науковців,

як Д. Гортер, Д. Ценоз, Н. Ісмагілова, М.К. Ель-Ясін, Р.С. Магадін, Е. Бен-Рафаель, Л.-Ж. Кальве та ін. Вивченню мовного ландшафту українських міст присвятили свої праці Л. Белей, А. Павленко, С. Шах, О. Галай, Л. Біланюк, Л. Соколова, Ю. Горожанова, О. Тищенко-Монастирська, Н. Кутуза, І. Кудрейко, М. Полосіна, А. Жукова та багато ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження значення й місця китайської мови в лінгвістичному ландшафті Києва на матеріалі аналізу 318 ландшафтних мовних знаків. Об'єктом нашої роботи є письмові та графічні знаки, доступні пересічному громадянину в просторі Києва. Предметом дослідження стали особливості китайськомовного ландшафту (типологія ландшафтних мовних знаків, їхнє призначення й мовне оформлення).

Виклад основного матеріалу. Термін «лінгвістичний ландшафт» (англ. linguistic landscape) впровадили до наукового вжитку в 1997 році Р. Лендрі і Р. Бурхіс. Під цим поняттям вони розуміли «наочну видимість мов у публічних і комерційних знаках на певній території (або просторі)» [5, с. 27], тобто вуличних вказівниках, вивісках на державних установах та комерційних закладах, у комерційній рекламі, об'явах та повідомленнях.

Термін є багатозначним, оскільки зазначену наукову проблему розглядають у різних площинах. До значеннєвого поля терміна залучають мову всіх письмових знаків, що перебувають поза межами будинків на певній території; загальну картину мов, якими володіють і послуговуються в країні або певному регіоні, місті (мовний ринок, мовна мозаїка, мовна ситуація); історію мов або різні ступені володіння мовами. Варто також зазначити, що вітчизняні та зарубіжні науковці акцентують увагу на різних аспектах аналізу: зарубіжні дослідники зосереджені на просторовій площині, значущій «для мовної характеристики певної місцевості» [3, с. 151], а українські науковці «розглядають різні розряди власних назв у контексті мови міста (ергонімах) або жанрі (оголошеннях, вивісках)» [3, с. 152].

У нашому дослідженні ми спиралися на дефініцію Р. Лендрі і Р. Бурхіса, розуміючи поняття «лінгвістичний ландшафт» як «мову дорожніх знаків, рекламних щитів, назв вулиць, названня місць, вивісок комерційних магазинів та публічні вивіски на урядових будівлях...» [5, с. 23]. Таке визначення є загальноновизнаним і застосовується в наш час.

Китайська діаспора в Україні представлена доволі скромно. Китайські експерти стверджу-

ють, що станом на 2022 рік в Україні проживало 6000 тисяч громадян Китаю. За даними державної статистики, переважна більшість з них зосереджена у великих містах України: Одесі, Києві, Харкові та Львові. До війни в Києві були представлені всі групи та спільноти китайської діаспори: працівники посольства КНР, китайські бізнесмени, фахівці традиційної китайської медицини, викладачі та студенти. На сьогодні їх кількість зменшилась у зв'язку з війною. Не сприяє поширенню китайської мови в лінгвістичному ландшафті українських міст і складна комунікація між нашими державами. Саме тому мовних знаків китайською мовою було недостатньо для проведення дослідження, і ми звернулися до визначення І. Бен-Рафаеля, який розглядає лінгвістичний ландшафт «як будь-який знак або об'яву, що розташовані зовні або всередині публічної організації» [4, с. 30]. Проаналізовано деякі вивіски всередині будівель (плакати, парні написи тощо).

Зазвичай виділяють [1, 2] дві функції лінгвістичного ландшафту: інформаційну та символічну. Основною функцією є інформаційна (маркувальна, меморативна, ергономічна, самовиражальна), яка спричиняє чітке окреслення території мовної групи. Лінгвістичний пейзаж також інформує про соціолінгвістичний склад різних груп регіону й створює мовне очікування, визначає, яку мову можна передбачити в інших містах (регіонах).

Символічна функція лінгвістичного ландшафту (ідентичний, історичний, глобалізаційний, регіональний, фольклорний, релігійний, міфологічний аспекти) – це вибір мови на мовних знаках. Характеризує «статус і цінність мови» під час комунікації між членами групи та порівняно з іншими мовами [2, с. 8]. Використання різних мов на мовних знаках свідчить про статус та економічне значення різних мов. Зацікавлення китайською мовою зумовлено зростання економічного потенціалу Китаю, який на сьогодні є світовим лідером у галузі економіки. Також відображення мови на мовних знаках сприяє позитивній соціальній ідентичності групи, підкреслює її етнолінгвістичну життєздатність.

Крім зазначених функцій, наголосимо на важливій освітній функції лінгвістичного пейзажу, оскільки використання китайських ієрогліфів на знаках мотивує людей до вивчення китайської мови та культури Китаю.

Для систематизації досліджуваних лексем застосовано різні критерії:

1) відповідно до функції та мотиваційної структури (вуличні знаки, реклама, назви будівель, інформаційні таблички);

2) відповідно до матеріалів, з яких виготовлено знак (метал, плитка, плакат, дерево, камінь);

3) відповідно до мови, яка є на знаку та їх кількості (одномовні, двомовні, багатомовні);

4) у багатомовних знаках відповідно до розташування мовного знаку, розміру шрифту, послідовності розташування мов, що підкреслює важливість певної мови;

5) за скриптовою системою (спрощена та традиційна система ієрогліфів).

Визначаючи функції мовних знаків та особливості їхнього використання, зазначимо, що об'єктом аналізу стали насамперед ергоніми, які є особливим класом власних назв та обов'язковими складовими рекламного тексту. За допомогою ергонімів здійснюється перший свідомий та запланований вплив на споживача. Вони приваблюють клієнтів, а отже назва має бути оригінальною й конкурентоспроможною. Для цього автори вдаються до різноманітних графічних, семантичних та стилістичних засобів. Також назва має враховувати етнічний склад населення, що позначено і на мовному колориті лінгвістичного пейзажу. Цілком очевидно виглядає і та обставина, що туристи, які відвідують Київ, потребують різноманітних сервісних послуг. Ефективність і прибутковість їх надання певною мірою залежить від лінгвістичного супроводу. Серед ергонімів домінують назви китайських кафе та ресторанів, причиною, мабуть, є новітня мода на азійську кухню.

У мотиваційній структурі китайських мовних знаків міста Києва виділено 12 класів власних назв.

Перше місце посідають сутнісні ергоніми, які чітко вказують на спеціалізацію закладу. Серед них домінують вивіски, що називають державні заклади або заклади народної медицини: *Посольство Китайської Народної Республіки / 中华人民共和国大使馆*, *Кафедра китайської філології КНЛУ / 基辅国立语言大学汉语教研室*, *Інститут Конфуція КНЛУ / 基辅国立语言大学孔子*, *Масаж гуаша / 学院*, *刮痧 / guāshā* (масаж костяною дряпанкою; метод впливу на біологічно активні точки в традиційній китайській медицині), *Масаж методами Китайської І-Сян медицини / 意象医学*, *центри китайської медицини «Біоклініка», «Renaissance Technology Clinic», «Private Medical Plaza», «Good Cells», «ICSI Clinic» тощо.*

Зклади харчування віддзеркалюють уподобання їхніх власників, до прикладу: *ресто-*

рани «Ramen vs Marketing», «Duck, Please / 鸭», «Китайські пельмені / 中国饺子», «茶藝館» («чайна»); «Дзяо-бар» (дзяодзи – назва страви китайської кухні з тіста з начинкою з м'яса і овочів), «BAO Modern Chinese Cuisine» (BAO від баодзи – популярна китайська їжа, що нагадує невеличкий пиріжок, який готують на пару); чайні «Мій чай», «New Tea», китайська кондитерська «Luckys Sweet Dessert».

На другому місці вивіски з локативними ергонімами (походження є відтопонімним або ж топоніми входять до їхнього складу). До прикладу: клініка *«China-доктор»*, ресторани *«京韵» («китайська вишуканість»), «Beijing Style» («китайський стиль») / китайський ресторан; «China Town / 唐人街» (населені китайцями квартали в некитайських містах), «Китайський привіт», «CHINA MA/中餐館», «新疆风格/Xinjiang Style Chinese» («китайський синьдзянський стиль»), «Пекин / 北京食府».*

Третє місце посідають відантропоніми ергоніми, у межах яких виділено:

- патронімічні власні назви, що стосуються предків або називають видатних історичних осіб: *ресторан «Конфуцій»;*

- меморіальні власні назви, які увічнюють пам'ять про відомих людей, події та інші реалії: *ресторан «Bruce Lee», клініка «ТАО»;*

- посесивні ергоніми, що вказують на володаря закладу або його засновника: *клініка «Му Ван Чен», ресторани «Mr. Lou», «Хан Юан».*

Названі групи ергонімів на вивісках міста Києва є найпоширенішими. Активність цього типу номінації можна пояснити досить прозорими мотиваційними зв'язками базового слова й новоутвореного.

На четвертому місці асоціативні ергоніми, які виникають за аналогією до інших назв: *ресторани «Палички / 筷子餐厅» (традиційний столовий прибор у країнах Східної Азії), «Kitaika» (цільна, переважно синя шовкова тканина, яку завозили з Китаю), «Шовковий шлях / Silkroad Chinese Restaurant» (відомий торговельний маршрут, яким товари потрапляли з Китаю до країн Західної та Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу), «Жасмін» (ця рослина в Китаї є символом гармонії та процвітання).*

Зафіксовано комбінований тип ергонімів. До прикладу, ергонім *«San Dzhyo 999»* є поєднанням антропоніма з цифрою (число 999 вважають символом вічності, воно є щасливим і приносить удачу в сімейному житті). Назва бістро *«Jacky China»* є грою слів (China – Chan).

Поодинокі випадки складають:

- символічні ергоніми, до прикладу *ресторан «Panda Noodle House»* (панда є символом Китаю);
- квалітативні власні назви, що виникли на основі різних зовнішніх чи внутрішніх характерних ознак: *ресторани «Meiwei»* («смачний»), «Великий»;
- відтеонімні або міфонімні: *ресторан «Дю лонг»* («Дев'ять драконів», *дракони в Китаї – клас міфічних істот, широко представлених у мистецтві та літературі з найдавнішого часу, цю істоту зображують у зв'язку із стихією води, вона є головним образом державності, а також належності до китайської культурної сфери*);
- ситуативний ергонім з невідомою мотивацією – *ресторан «Сікора»* (назва не має зв'язку з цією країною, позначає пташку, яка мешкає у Південній Америці).

При вході до ресторанів подекуди натрапляємо на парні написи, що складаються переважно з трьох частин: першого (лівого) напису, другого (правого) напису та горизонтального напису між ними. Ці написи лаконічні, з гарними побажаннями або привітаннями, наприклад: 中国饺子 – 欢迎光临 («Китайські пельмені дзяодзи» – «Ласкаво просимо»), 慢用 – 欢迎光临 («Смачного» – «Ласкаво просимо»). Стіни деяких ресторанів прикрашають неонові написи або плакати, що містять сталі вирази, наприклад: 饿汉眼中无真理 («Немає правди в очах голодної людини»); привітання або прощання, до прикладу: 再见 («до побачення»), 囍 («подвійне щастя»); ціннісні орієнтири: «家之仰信» («сімейна віра» (приватна клініка)) або назви продуктів, з яких готують страви: 鮭鱒 («лосось»), 鷄肉 («курятина»), 豚肉 («свинина»), 羊肉 («баранина»), 台所 («кухня»), 酱油 («соевий соус»), 金魚 («золота рибка»), 食事 («прийом їжі»).

Отже, у більшості назв прослідковуємо тісний зв'язок з Китаєм.

Соціальний семіотичний аналіз мовних знаків дає підставити вважати, що ідеологію авторів вивісок передають методи нанесення та якість матеріалів, з яких їх виготовили. За нашими спостереженнями, переважали знаки із тканини та цупкого паперу, що є відображенням китайської культури, оскільки червоні ліхтарики та парні написи з побажаннями до свят виробляють саме з паперу або тканини. Також поширені металеві ландшафтні знаки. Подекуди зафіксовано вивіски з дерева та каменю. Вони імітують написи, зроблені власноруч, що можна розглядати як відображення місцевої культури та наближення до місцевих жителів.

Домінували червоні вивіски з жовтими (золотими) написами. Це національні кольори Китаю. Червоний символізує удачу, щастя та благородство, а жовтий – Центр світу, Китай, Піднебесну імперію.

Лінгвістичний ландшафт є відбиттям усього розмаїття мовних груп, які мешкають на певній території, тому текст знаків може бути різним. Серед знаків, що розташовані зовні та всередині будівель, переважають одномовні назви (зазвичай, китайською) – 55,5%, двомовні становлять 38%, а багатомовні – 6,3%. Серед ергонімів незначно домінують двомовні написи – 47,1%, одномовні становлять 45,2%, а багатомовні – 7,5%.

Серед одномовних вивісок поширені мовні знаки, написані китайською мовою, які не спрямовані на носіїв української та англійської мов. Вони охоплюють лише певну аудиторію й виключають інших. Назви подано літературною (нормативною) китайською мовою, яку в Китаї називають путунхуа (普通话), за допомогою різних скриптових систем: традиційної системи ієрогліфів та спрощеної.

Традиційну китайську мову на знаках майже не зустрічаємо, за винятком написів на парних знаках, плакатах, неонових написах, а також на вивісках деяких продуктових магазинів: «茶藝館» (чайна), 鮭鱒 («лосось»), 鷄肉 («курятина»), 豚肉 («свинина»), 羊肉 («баранина»), 台所 («кухня»), 酱油 («соевий соус»), 金魚 («золота рибка»), 食事 («прийом їжі»).

Зафіксовано мовні знаки китайською мовою з використанням пін'їня (системи транскрипції китайських ієрогліфів латинськими літерами): *ресторани «新疆风格 / Xinjiang Style Chinese», «九九九餐厅 / San Dzhyo»* або ж тільки пін'їня: «Meiwei». Подекуди трапляються помилки в транскрипції, до прикладу: пін'їнь до 九九九餐厅 – *San Jiu*, а не *San Dzhyo*. Пін'їнь на китайських вивісках, на наш погляд, використовують задля асоціації з європейською кухнею, що привертає увагу не лише прихильників Піднебесної.

Можливе поєднання назв китайською мовою з транскрипцією українською. На сьогодні для запису китайської мови українською спостерігаємо відхід від системи Палладія та застосування української системи транскрипції китайських ієрогліфів 真音 / Zhen Yin / Чженьїнь («правдиве звучання»). Транскрипції українською мовою переважно наведено неправильно. До прикладу: «Дю лонг / 九龍飯», а мало б бути «Дзю лон»; «航院饭店 / Хан Юунг», а мало бути «Хан Юань».

На другому місці назви англійською мовою: *ресторани «Mr. Lou», «Bruce Lee», «Panda Noodle House», «Jasmine», «Noodledoodle», «Ramen vs Marketing», центри китайської медицини «Renaissance Technology Clinic», «Private Medical Plaza», «Good Cells», «ICSI Clinic» тощо.* Це можна пояснити посиленням процесів інтеграції в усьому світі та роллю англійської мови в спілкуванні між представниками різних культур, тому все більшої ваги вона набуває в мовному ландшафті українських міст, зокрема Києві.

Назви українською мовою мають лише ресторани *«Китайський привіт», «Сікора»,* які до початку війни мали відповідні назви російською, чайна *«Мій чай»* та *Центр китайської медицини «Біоклініка».*

Також зафіксовано назву ресторану *«Kitaika»,* що є латинізований варіантом запису російського слова *китайка;* відповідний варіант українською мовою згідно з правилами транслітерації українських слів латиницею був би *«Kytaika».*

Серед двомовних вивісок переважають назви українською та китайською мовами: *Кафедра китайської філології КНЛУ / 基辅国立语言大学汉语教研室, Інститут Конфуція КНЛУ / 基辅国立语言大学孔子学院, Посольство Китайської народної республіки / 中华人民共和国大使馆, Масаж методами Китайської І-Сян медицини / 意象医学, Ласкаво просимо / 欢迎光临, ресторани «Китайські пельмені / 中国饺子», «Палички / 筷子餐厅», «Пекин / 北京食府» тощо.*

Також поширені назви китайською та англійською мовами, наприклад: *Embassy of the people's republic of china / 中华人民共和国大使馆, ресторани «China ma / 中餐館», «China Town / 唐人街», «Duck, Please / 鴨».*

Подекуди натрапляємо на назви англійською та українською мовами: *ресторани «Шовковий шлях / Silkroad Chinese Restaurant», «Жасмін / China Garage»,* зрідка китайською та російською: *Оптовая цена для всех клиентов! Китайские продукты (настоящий китайский чай) / 中餐调味品大全, 火锅大全 (优秀羊肉片, 手肚, 冻豆腐, 新鲜豆芽及其他), 家乡臭味零食, 批发零售/价格优惠 («китайські приправи, хвотво, смаколики з рідного міста, оптом і в роздріб за вигідними цінами»).*

Особливим типом ергонімів є такий, що поєднує дві мови в одній назві: *ресторани «Дзяо-бар», «BAO Modern Chinese Cuisine», клініка «China-доктор».* Назва *«Дзяо-бар»* утворена поєднанням практичної транскрипції українською мовою першої частини двоскладного ієрогліфа 饺子 та англіцизма *бар,* який є підказкою щодо специфіки закладу харчування. Назва *«BAO Modern Chinese Cuisine»* є комбінуванням практичної транскрипції українською мовою першої частини двоскладного ієрогліфа ієрогліфа 包子 та слів, написаних англійською мовою. Вивіска медичного центру *«China-доктор»* є об'єднанням англійської лексеми «china» та української «доктор».

Зафіксовано подекуди подання англійською мовою власної назви та українською загальною, до прикладу: *«Peking Duck / китайська кухня».*

Є також написи трьома мовами, переважно китайською, англійською та українською, до прикладу: *«京韵 («китайська вишуканість») / Beijing Style («китайський стиль») / китайський ресторан»; «皇家 / китайський ресторан / Chinese Restaurant», «家乡/亚洲超市 / Asian Market / Продукти з Азії»* або китайською, англійською та російською: *«Всё для азиатской кухни / 众鲜源/中国调料 / Asian food».*

Аналізуючи багатомовні знаки ми дійшли висновку, що першою завжди розташована назва китайською мовою (зрідка англійською), назву подано більшим розміром шрифту, що підкреслює її важливість.

Назви китайською мовою також проаналізовано за особливостями скриптовою системи (використана спрощена та традиційна система ієрогліфів). Виявлено, що спрощений путунхуа переважає на двомовних і багатомовних знаках та становить 83,7%. На частку традиційної китайської мови припадає 16,3% двомовних і багатомовних знаків. На нашу думку, використання такої системи ієрогліфів демонструє безперервний зв'язок поколінь і наступність культурної традиції.

Висновки. Отже, дослідження лінгвістичного ландшафту мов національних меншин має великий потенціал у збагаченні нашого розуміння мовної різноманітності, збереженні культурної спадщини, покращенні міжкультурного спілкування, відкриває специфіку мовних знаків різних регіонів та міст.

Список літератури:

1. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Ужгород: Говерла, 2010. Вип. 23. С. 36–40.
2. Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії та завдання. Мова і суспільство, 2010. Вип. 1. С. 5–20.

3. Олійник О.Ю. Термінологія опису мовного ландшафту у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Термінологічний вісник, 2013. Вип. 2 (1). С. 150–154.
4. Ben Rafael E. Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel / E. Ben Rafael, E. Shohamy // The International Journal of Multilingualism. 2006. № 3. P. 7–30.
5. Landry R., Bourhis R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. Journal of Language and Social Psychology. 1997. № 1. PP. 23–49.

Lakhno N. V., Lakhno O. Yu. CHINESE LANGUAGE INFLUENCE IN THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF KYIV

The influence of the Chinese language on the formation of the linguistic landscape of Kyiv has been examined, with a focus on its essence and distinctive features. A comprehensive collection of materials related to state institutions, shops, service establishments, and health institutions has been presented.” The concept of “linguistic landscape (landscape)” is interpreted. Its functions are singled out, in particular the main ones – informative and symbolic. The researched units were systematized according to their function, motivational structure, materials from which they are made, the language on the sign and their quantity (monolingual, bilingual, multilingual), the placement of the linguistic sign, font size, the sequence of language arrangement, and the script system. It is shown that the motivational structure of signs is dominated by essential, locative, and anthroponymic ergonyms, which can be explained by the transparent motivational connections of the original and derived lexemes. It is specially noted that mostly in all studied units the connection with China is traced. It is determined that the method of application and the quality of the materials for signs are determined by the peculiarities of Chinese culture. It has been established that, typical of the Chinese linguistic landscape, signs made of fabric and thick paper with red and yellow (gold) inscriptions dominate. It is reported that the linguistic landscape represents the diversity of language groups living in the city, so texts can be monolingual, bilingual and multilingual. It has been recorded that monolingual names in Chinese with pinyin or Ukrainian transcription predominate. Numerous errors have been identified in them. It has been determined that bilingual inscriptions slightly dominate among ergonyms. It is specially noted ergonyms that combines two languages in one name. During the analysis of multilingual signs, it has been determined that the name in Chinese (sometimes in English) is usually placed first and presented in a larger font, emphasizing its importance. It has been concluded that Chinese names have employed both simplified and traditional hieroglyphic systems. It has been identified that simplified Putonghua predominates on bilingual and multilingual signs; the use of such a hieroglyphic system demonstrates the continuous connection between generations and the continuity of cultural tradition. It is emphasized that in the field of studying the linguistic landscape of Ukraine, particularly in the city of Kyiv, there remain numerous issues that require further resolution.

Key words: linguistic landscape, Ukrainian language, Chinese language, language sign, linguistic landscape of Kyiv, advertisement, language of announcements and outdoor signage.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 94(477.8)(091)«19»07:005.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/23>

Бліхарський Р. І.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

«ВЕЛИКІ ПИТАННЯ СУЧАСНОСТІ» ТА ВІДПОВІДІ НА СТОРІНКАХ ГАЛИЦЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ЖУРНАЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті досліджено специфіку риторики авторів галицької релігійної періодики другої половини ХІХ ст., призначеної для священників, а саме: журналів «Сіонь Рускій» (1871–1885) та «Душпастырь» (1887–1898), на сторінках яких, окрім матеріалів для повсякденного душпастирського служіння, містилися статті широкого проблемно-тематичного спектра, у яких порушувалися актуальні «великі» питання того часу, що розглядалися авторами із філософсько-історичної, богословської, етичної, соціокритичної перспектив.

Ці часописи позиціювалися їхніми видавцями як важливий інформаційний засіб надання священникам необхідних знань про суперечливі та деструктивні, з точки зору Церкви, ідеології та вчення, які у той час поширювалися серед освіченої верстви українського селянства та міщанства Галичини, та подавалася аргументація супроти негативних соціальних тенденцій, як-от секуляризація шлюбу та освіти, а також на захист християнських цінностей, моральних орієнтирів, що мали стати основою побудови гармонійного суспільного життя.

З'ясовано, що позиція авторів досліджуваних публікацій була чітко прокатолицькою – вони засуджували ідеї, їхніх авторів та пропагаторів, що ставили під сумнів авторитет Католицької церкви, також підкреслювали її важливу роль у становленні цивілізованого суспільства.

Серед авторів часописів «Сіонь Рускій» та «Душпастырь» помітним був консенсус, за яким пояснювалося, що поширення антирелігійних та антиклерикальних гасел відбувалось під впливом ідеології лібералізму, яка була основним об'єктом критики у досліджуваних нами публікаціях.

У статті окреслено роль, яку відігравала релігійна церковна періодика, призначена для служителів Церкви у медіаландшафті Галичини другої половини ХІХ ст., і тематичний напрям її публікацій, присвячених проблематиці формування священнослужителями моральної свідомості вірян у складних умовах мінливої політичної кон'юнктури та інших викликів часу.

Ключові слова: Галичина, Сильвестр Сембратович, релігійна преса, «Сіонь Рускій», «Душпастырь», ідеологія, свобода волі, секуляризм, філософія історії.

Постановка проблеми. ХІХ ст. – це період значних змін та перетворень у громадсько-політичному і церковно-релігійному житті в Галичині. Упродовж другої половини ХІХ ст. провід Греко-католицької церкви почав активно розвивати своє власне пресовидання, важливим сегментом якого була періодика, призначена для священників. Окрім офіційних церковних часописів Станіславівської, Перемиської та Львівської єпархій, у 1871 р. майбутній митрополит Сильвестр Сембратович ініціював створення журналу «Сіонь Рускій» (у 1872–1885 рр. назва: «Рускій Сіонь», та

з 1880 по 1882 рр. виходив під назвою «Галицькій Сіонь»).

Видавці позиціонували «Рускій Сіонь» як дієцезальний друкований орган, що виконував функцію посередника між проводом Церкви та кліром, на сторінках якого вміщували офіційні повідомлення, тексти проповідей, а також статті, присвячені богословській, обрядовій, гомілетичній, катехитичній проблематиці, та в яких розглядалися різноманітні питання канонічного права, догматики, історії Церкви, шкільної освіти і педагогіки.

«Галицький Сіонь» виконував ту ж функцію, що і його «Рускій Сіонь». Часопис був поради-ком для духівників у справі морально-релігійної просвіти парафіян. Відповідальними редакторами часопису в різний період були С. Сембратович та його небіж крилошанин Теофіл Сембратович, видавництвом та редакцією журналу займались Олександр Бачинський та Іван Бартошевський.

У 1887 р. засновано журнал «Душпастырь», який також варто вважати ідейно-тематичним аналогом зазначених часописів. Перші п'яти чисел «Душпастыря» виходили як додаток до газети «Мирь» (1885–1887 рр.), що видавалася також з ініціативи С. Сембратовича. Відповідальним редактором журналу був Йосиф Комарницький, а його видавцями та редакторами в різний час були Олексій Торонський та Степан Юрик.

«Душпастырь» містив необхідну для духівників інформацію для їхнього служіння. На сторінках видання регулярно публікувалися статті, присвячені історії Католицької церкви: у них обговорювались різні аспекти догматики, літургії та катехитики, порушувались актуальні світоглядні питання тогочася, тяглості християнської традиції, обговорювались проблеми секуляризації, ролі релігії, Церкви та кліру в житті суспільства.

Для сучасників галицька церковна періодика другої половини XIX ст. стала одним із символів клерикалізму, консерватизму та ультрамонтанства тогочасного проводу Греко-католицької церкви. Зокрема, у 1895 р. Леся Українка у своєму вірші «Пророчий сон патріота» згадує «Рускій Сіонь» у контексті сатиричного змалювання тогочасних суспільно-політичних та релігійних реалій, що витворились у Галичині.

Поетеса описує сон, що приснився ліричному героєві: він, мандруючи Римом, зустрівся у Ватикані з Папою, в якого виявилось «руськеє обличчя, / Римською тіарою вінчане», а це ж обличчя герой вірша «так часто / зустрічав у львівським семінару». Можливо, що «руський» Папа Римський – це митрополит С. Сембратович, який залишив сновидцю таке послання: «Повернися у свою країну, / Понеси їй звістку благодатну, / Що віднині кожний вірний русин / З ласки бога станеться безгрішним, / Тільки має всім властям коритись. / «Ність бо власті, еже не от бога». / (Тут я нишком усміхнувся, панове: / Вже цього він міг би нас не вчити!) / «А хто хоче просто йти до раю / І в вінці, як мученик, сіяти, / Той повинен прочитати пильно / Цілий річник «Руського Сіона»» [6, с. 12–14].

Леся Українка іронізує над ідеєю, що заपुरокою спасіння у християнському сенсі може бути

сліпа покора світській та духовній владі. Також у цих рядках неприкритою є сатира т. зв. клерикальних та ультрамонтанських принципів, що їх гіпотетично сповідували представники проводу Греко-католицької церкви, рупором яких був часопис «Рускій Сіонь».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліографічне опрацювання зазначених журналів ще у 1895 і 1901 рр. уперше здійснив галицький бібліограф і публіцист Іван Левицький. Однак надалі, крім поодиноких бібліографічних праць, ні «Сіонь Рускій», ні «Душпастырь» не ставали предметом спеціального зацікавлення українських науковців.

Уже в XXI ст. у вступній статті «Українська преса 1812–1890 рр. – «достойне свідомство культурної та народної свідомості»», яка відкриває перший том фундаментального історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», Лідія Сніцарчук у контексті аналізу специфіки журналу «Рускій Сіонь» акцентує «чітко визначені редактором Сильвестром Сембратовичем орієнтири на вмотивованого читача й з огляду на це відповідно окреслені завдання». Дослідниця також зазначає, що духівництво «отримало обізнаного в його щоденній діяльності радника, інформатора, ба навіть політичного тлумача», яке відповідно «підтримувало часопис достатньо для його успішного функціонування передплатою» [12, с. 85]. У цьому ж томі дослідження вміщено повні бібліографічні описи видань «Сіонь Рускій» [12, с. 266–268], «Галицький Сіонь» [12, с. 313–315] та «Душпастырь» [12, с. 409–413], у розширеній анотації яких коротко окреслено історію заснування видань, проаналізовано їхній зміст, також подано назви публікацій, рубрик та розділів, перелік редакторів, видавців, авторів.

Іван Франко був одним із перших, хто в контексті літературознавчих студій проаналізував ідейно-тематичне спрямування публікацій журналу «Рускій Сіонь». Зокрема, у своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», що вийшов друком у 1910 р., він відзначав, що журнал розпочав своє існування «з не зовсім ясно вивішеним прапором, але все таки з виразно чутною тенденцією заступати інтереси руської церкви не в обороні її якоїсь самостійності, але в душі римського католицизму» [13, с. 224].

Правопис журналу І. Франко характеризував як суміш етимологічного з «мовою не чисто народною, але зі значними примішками церковщини», а також зазначав, що невдовзі після заснування

часопису його полемічні статті здебільшого були присвячені критиці раціоналізму та «маловіря руських народовців», культу Тараса Шевченка, який плекався в їхньому середовищі, тоді ж як, на думку І. Франка, саме «латинізація Русинів» мала б визначитися тією важливою для греко-католиків проблемою, яку насправді необхідно було обговорювати на сторінках церковного часопису. Письменник припускав, що коли б «галицько-руське духовенство» пішло «за проводом «Руского Сіона»», то для українофільського руху в його обличчі постав би «дуже небезпечний ворог» [13, с. 224].

Постановка завдання. Дослідити особливості риторики авторів та проблемно-тематичний спектр публікацій, присвячених актуальним та дискусійним питанням, що поставали в тогочасних суспільно-політичних і культурно-конфесійних реаліях на сторінках галицької релігійної періодики, призначеної для духовенства, а саме журналів «Сіонь Рускій» (1871–1885) та «Душпастьєр» (1887–1898).

Виклад основного матеріалу. У XIX ст. провідна роль засобів масової інформації у формуванні суспільної думки стала очевидною навіть для найконсервативніших представників цієї громадськості. Кожен галицький душпастир, окрім традиційних зобов'язань, передбачених канонічним правом, також персонально став відповідальним за те, «якого рода книжки або письма періодичні громадяне его читають». І це не була рекомендація загального характеру, а необхідною мірою для того, щоби нівелювати наслідки тодішньої тенденції, описаної на сторінках «Душпастьєр», а саме: «...деякі зажиточніші селяне и мѣщане, деякі учителѣ, лѣкарѣ и писателѣ всякого рода и категории выступаютъ ворожо супротивъ церкви», роблять вони це через «читання ліберальних письмъ, а особливо часописей, котри скрытою дорогою або явно, зъ брутальною зухвалою повстають супротивъ Бога, зъ безстыднымъ цинизмомъ клеветуть св. Его церковь и еи служителѣвъ» [11, с. 476].

Релігійна преса, до творення та розповсюдження якої активно закликав парохів церковний провід, мала стати ефективним інструментом інформаційної боротьби з ідеологіями, шкідливими для духовного здоров'я парафіян, якими на той час духівники-публіцисти вважали «ліберализмъ, поганскій гуманизмъ, безконфесійность школьного вихованья» та характеризували їх не інакше, як «п'явку, що высисае силы народа», «червь, що точить его фундамент» та знищує його майбутнє [3, с. 418].

Однак автори галицької релігійної періодики не завжди були категоричними в означенні XIX ст. як декадентської епохи, в якій відбувся розквіт ліберальних ідей, що спричинили подальшу руйнацію духовних цінностей, на яких століттями будувалася й зростала християнська цивілізація. Зокрема, в одному із чисел журналу «Соинь Рускій» за 1878 р. о. Іван Ших у статті «Чи правда, що нашъ 19-тый вѣкъ веде до антирелигійности и неморальности?» усе ж погоджується із твердженням, що ліберализм як духъ XIX ст. прагне зруйнувати усілякий порядок, та є причиною усілякого нещастя [15, с. 541].

Автор пропонує розрізнити істинний ліберализм від псевдоліберализму. Справжній ліберализм проголошує здобуття громадянських свобод для всіх народів, зрівняння у правах усіх суспільних верств, важливість всезагальної та доступної освіти для населення, необхідність реорганізації держав на демократичних засадах і при цьому не намагається викоренити релігію. Усяка ж критика ліберализму, особливо з позиції представників Церкви, насправді стосується псевдоліберализму, який є креатурою людської злоби, вченням, що проголошує вседозволеність та нічим не обмежену свободу людини, яка веде до її ж саморуйнації [15, с. 509].

Аналізуючи політичну ситуацію тодішньої Галичини, автор зазначає, що саме завдяки справжньому ліберальному вченню у Європі розпочався період Просвітництва, результатом якого також стала ліквідація кріпацтва у 1848 р. Хоча внаслідок суспільних реформ у Галичині постала і низка негативних явищ, як-от: атеїзм, бідність, алкоголізм у таких масштабах, яких до 1848 р. не було. Причиною цьому було те, що ліберальні реформи, внаслідок яких галичани отримали певні соціальні свободи, начебто водночас посприяли вивільненню «страстямъ людскимъ», джерелом яких є зло, що «лежало уже ѳтъ давна въ нашому народѣ», а саме: від того часу, коли землі Галичини були у складі Речі Посполитої [15, с. 510]. Саме й тоді, на думку автора, і розпочався моральний занепад галичан-українців.

Щодо своїх політичних поглядів, І. Ших був прихильником народовців та їхньої інтерпретації ліберализму, тобто що кожен народ наділений фундаментальними правами та свободами, які є підставою його подальшого поступу і просвітництва, а найбільшою цінністю є мова народу. Русофільську ж партію він критикує за те, що вона узяла на себе роль голосу громадської думки узагалі усіх русинів.

Загалом, позицію автора щодо політики русофілів відображають такі його міркування: «чим більше хто кричить, тым лѣпшій Русинъ, чим сильнѣйше хто голосить за очищеньемъ обряда и за великорущиною, тымъ бѣльшій патріотъ; а приглянувшись дѣламъ нѣкоторыхъ такихъ народолюбцѣвъ, ихъ обхожденью съ народомъ, то не разъ показуеся, що той народолубецъ не такой страшный ревнитель и поборникъ якъ кричить, и що его народолубие скорше подобало бы назвати народолупіемъ» [15, с. 541].

Хоча й о. І. Ших на сторінках «Руского Сіону» усе ж доводив, що лібералізм є інтегральною частиною християнського вчення, то вже у 90-х рр. XIX ст. позиція греко-католицьких авторів щодо цієї ідеології була більш реакційною. Прикладом цього слугує, зокрема, стаття «Лібералізмъ релігійный», опублікована у журналі «Душпастыръ», у якій чітко й недвозначно зазначалося, що «теорія лібералізму єсть прямо противоположною релігії християнскій», а тенденція цього протистояння розпочалася ще з часів Реформації, коли її ініціатори кинули виклик авторитету Католицької церкви.

У наступні століття ліберальні ідеї вийшли за межі релігійної полеміки та розвивались вже у наукових колах. Під питанням опинялися не лише влада Церкви, а й засади християнського вчення. Цей критичний напрям ліберальної думки був розпочатий, зокрема, представниками британської, французької та німецької шкіл деїзму та довершений тими ж французькими мислителями у XVIII ст., які і спричинились до «тріумфу лібералізму, коли підчасъ революції «знесено» Бога и релігію» [8, с. 152].

Із християнської точки зору, яку обстоює автор статті, життя людини та усього суспільства повністю залежить від волі Творця. Його воля щодо людства виражається заповідями, яких необхідно дотримуватись. Натомість лібералізм проголошує автономність людини та приналежність її лишень самій собі. Оскільки, обстоюючи нічим не обмежену свободу людини, «партія ліберальна найбільше и найчастѣйше воює противъ Церкви», вона тим самим прагне позбавити Церкву усякого впливу на життя суспільства [8, с. 150].

Серед інших ознак лібералізму, що описуються у статті, фігурує т. зв. релігійний індиференталізм. Він виражається у твердженні, що окремі релігії є лише формами загальної інтегральної релігійності, які упродовж історичного поступу розвивались відповідно до конкретних соціокультурних обставин. «Нема тому природныхъ анѣ

надприродныхъ релігій», а отже, жодна з етнічних чи національних форм релігійності не може претендувати на звання єдиної істинної, оскільки принижуватиме інших [8, с. 150]. Лібералізм не визнає обов'язковості жодної релігії, а отже, як стверджує автор статті, є інваріантом атеїзму, однак ліберали хоча й не надто послідовно, але усе ж називають себе віруючими. З точки зору цього суспільно-політичного вчення пріоритетною є свобода мислення, яка найхарактерніше себе проявляє у науковій діяльності, плоди якої вважаються істинними, навіть якщо вони суперечать релігійним догмам, проте є суспільно значущими.

Прихильники ліберального вчення опираються на окреслені принципи і обстоюють свободу віросповідання, зрівняння усіх релігійних інститутів та відокремлення їх від держави, тож для того, аби реалізувати цю норму, держава повинна бути позаконфесійною та позарелігійною. Єдине, щодо чого сперечаються ліберали, – це чи релігійна сфера життя суспільства повинна цілковито перебувати під контролем державних інституцій. Релігійну мораль ліберали пропонують замінити світською, яка була б компіляцією із найдієвіших етичних приписів усіх релігійних учень у поєднанні зі здоровим глуздом або раціональністю, що разом мало б становити певний інваріант універсальної світської моралі.

Однак прихильники лібералізму, як зазначає автор, не обмежуються лише побудовою теорій, вони активно намагаються втілити ці принципи на практиці у суспільному житті, використовуючи «при томъ певныхъ средствъ, котрі скорше выпадалобъ назвати насильними», ніж ліберальними, а саме: перехід шкіл під управління виключно державних органів, безконфесійний та світський характер загальної освіти, впровадження практики цивільних шлюбів. Щодо останнього, то це, на думку автора, був би найефективніший засіб для втілення у життя теоретичних засад лібералізму, бо якщо шлюб стане ґрунтуватись лише на цивільному договорі, то зникне і християнський характер сім'ї, а за ним – і християнське виховання дітей, тоді і для «всѣхъ иншихъ цѣлей льбералѳвъ приготовлене вже є мѣстце» [8, с. 152].

У 1887 р. на сторінках того ж «Душпастыря» була опублікована незавершена стаття п. н. «Християнство а велики вопросы теперѣшности», яку неназваний автор розпочинає роздумами про численні нові важливі моральні, духовні, соціально-політичні питання, перед якими постало людство та які вимагають термінового вирішення, поясню-

ючи постання цих питань закономірністю, за якою у процесі історичного поступу виникають нові фази та форми суспільного життя.

Основною ознакою XIX ст. «пары и електрики» автор вважає швидкість, що також спричиняє безліч нових проблем, які «фахові люде» намагаються якнайшвидше вирішувати. І незалежно, чи то священник, чи то мирянин, виходячи зі свого громадського обов'язку у публічному й приватному спілкуванні вони вважають за необхідне висловити щодо тих проблем свою думку. Однак, оскільки їхні опоненти-атеїсти обізнані в новітніх наукових теоріях, статистичних даних тощо, із ними доволі складно полемізувати. Щоби ефективно аргументувати та сформулювати консеквентні та несуперечливі тези, необхідно зайняти принципову позицію абсолютної істини, джерелом якої є християнське вчення. Оскільки спроможності пізнання усякої людини є обмеженими, вона постійно натрапляє на різноманітні суперечності, стаючи причиною тих теорій та вчень, які згодом сама ж і критикує та змінює свої погляди залежно від обставин. Лише християнство, на думку автора, здатне об'єднати всякі партикулярні істини в одну універсальну правду, яка незалежно від історичних чи географічних детермінант залишається незмінною. Універсальний загальнолюдський характер християнського вчення обґрунтовано тим, що воно охоплює усі фізичні та метафізичні аспекти існування людини, зокрема її розум, емоції та волю.

У статті автор мав намір довести, що тільки у згоді з християнським ученням можна вирішити різноманітні актуальні проблеми того часу та «що лише дух християнства, вь позитивнѡмь ученію св. Католической церкви, дає ключь до правдивого розумѣннѣя всѣх чоловѣческих рѣчей...», що під знаменом християнства «засіяють для чоловѣчества Оріоны лучшої будучности» [14, с. 161]. Однак через те, що, як ми уже зазначили, публікація була незавершеною, автор устиг розглянути тільки велике питання свободи.

Свобода, якою наділена людина у статті, визначається як благо, що відрізняє її від усякої іншої живої істоти, якою цілковито володіє природне начало. Тому кожна людина свідомо чи підсвідомо плакає свободу як дорогоцінність та ідеал. Автор прагне з'ясувати у статті взаємозалежність свободи та християнства і довести те, що лише християнство є її «забороломь», натомість усякий відступ від його вчення веде до занепаду. Мотивацією до написання цієї статті стала поширена в суспільстві риторика, що лунала із двох найбіль-

ших «антихристиянских» таборів – ліберального та соціалістичного. Їх прибічники, попри те, що «самостоятельно не мыслятъ, але за тое пусти и популярні фразы духа часу охотно повторяють», стверджували, що саме Католицька церква є найбільшим ворогом свободи [14, с. 193].

Розглядаючи поняття свободи, автор розрізняє свободу волі, свободу совісті та громадсько-політичну свободу, але він устиг проаналізувати лише свободу волі, яку визначає як джерело інших свобод. Християнство, наголошує він, обстоює саму ідею існування свободи волі як такої, оскільки вона відіграє важливу роль у процесі покаяння – одного з ключових понять учення Церкви. Аргументуючи цю думку, він перелічує давні релігійні та філософські доктрини, у яких заперечувалась чи нехтувалась ідея свободи волі людини. Зокрема називає: брахманізм, зороастризм, гностицизм та маніхейство, релігійні уявлення давніх греків, філософію Платона та неоплатоніків, стоїків. Автор частково згідний із підходом Аристотеля до питання свободи волі, однак критикує мислителів періоду Ренесансу та Нового часу, зокрема Мартіна Лютера, Рене Декарта, Бенедикта Спінозу, Готфріда Вільгельма Лейбніца.

Про ключову роль Церкви у розвитку цивілізації йдеться у публікаціях о. І. Бартошевського, вміщених на сторінках журналу «Душпастьєрь», до редакційної колегії якого він входив упродовж 1887–1898 рр. У статті «Церковь яко підстава цивилизации и поступу» названі основні прикмети часу: раціоналізм, який поширюється містами й селами краю і становить загрозу релігійності, моральності й суспільного ладу, та вульгарний матеріалізм, який виник унаслідок т. зв. прогресу та розвитку космополітичної цивілізації. Її метою є звільнення усіх соціальних інституцій з-під світської та духовної влади, тож ці тенденції послідовно відштовхують людей від Церкви, Таїнств, релігійного життя та обряду [1, с. 696–697].

Картина занепаду морально-етичних принципів суспільного життя, подана на початку статті, доповнена критикою політичних ідей, які відкидають засади християнської моралі, а гасла «свобода, рівність, братерство...» пхаєє уже помежи нашъ спокойный нарѡдъ, и ничъ дивного, що той нашъ щоразъ то меньше численный нарѡдъ упадаючи релігійно і морально, упадає і матеріально, а его батькѡвщина переходить вь чужій навѣтъ нехристиянскіи руки, а его душа по нужденнѡмь житію дочаснѡмь тратиті и житье вѣчне». Вплинути на цю ситуацію не зможуть ані «модерні

писателів, котори не маючи в'єри в письмах своїх мають на оці лиш дочасний добробит, збогаченься, выгоды и туземскі роскоши и пріятности», ні тогочасна преса, яка часто завдає лиш шкоду легковірним читачам, ні законодавство, дія якого має поверховий та тимчасовий ефект [1, с. 697].

Статтю полемічного характеру п. н. «Чи церков католическа дійсно була и есть противна культурі и поступови?» опублікував у часописі «Душпастьєр» о. Юліан Рожанковській. Однак підставою її написання була не загальна тенденція поширення ліберальних та антиклерикальних настроїв серед галицького суспільства, а конкретна подія, яка відбулась у стінах Галицького сейму: антикатолицькі заяви українського посла, висловлені під час одного із засідань. Автор публікації не називає його імені, але наводить цитату з виступу: «Я не розумію, що католицизм має спільного з західної культурой? Я противно бачив в історії и бачу, кільки разів хто-будь змагав до правдивого поступу и науки, католицизм ставь всегда на заваді... жертвы, якь Джіордано Бруно, Галілеї, Гусь – хто их замучив? Хто на кострах палив, якь не католицизм? А за що? За поступь и науку» [10, с. 82–83].

Ці слова належать Теофілу Окуневському, які він виголосив у своєму виступі у сеймі 25 листопада 1890 р., під час дебатів щодо розподілу бюджету. Він рішуче виступив проти надання субвенцій інтернатові католицького ордену Змартвихвстанців, оскільки вважав, що причиною політичних криз, які згодом призводили до затяжних воєнних конфліктів та міжусобиць, було те, що єзуїти «віками юдили королів і шляхту до братобійчої ненависти, аж в наслідок того козацкі війни до решти вас розточили. Кровавими буквами записав ся сей орден на нашій Русі, а тепер ви знов такими-ж патрами нас частуете. Поки хоть одна руска душа отут засідати буде, поти не перестане против такого дразнення найсвятійших чувств наших протестувати. Коли край наш стогне під довгами, ви важите ся пусто-дурно 4.500 зр. тим Змартвихвстанцям кидати» [9, с. 2]. Наприкінці своєї заяви Т. Окуневський зазначив, що і до православ'я також не має жодного пієтету.

Однак Ю. Рожанковський подає тільки ту частину промови посла, яка стосувалася суто питання Католицької церкви і з основними тезами якої він дискутував упродовж своєї статті. На думку автора, антикатолицькі заяви Т. Окуневського засновані на упередженому трактуванні всієї історії християнства разом із маніпуляцією

фактами та відвертими наклепами. Опираючись на цитати істориків Йогана-Готфріда Гердера, Йогана Мюллера, Томаса Бабінгтона Макколея, поета Новаліса, автор статті зазначає, що саме завдяки християнству та католицьким ієрархам у Європі постали держави, розвинулись культура, освіта та наука, завдяки християнству загалом та Католицькій церкві й інституту папства та єпископату зокрема Європа захистила свою свободу під час зіткнень із Османською імперією. І хоча сама Католицька церква неодноразово переживала значні воєнні катаклізми, революції, політичні та релігійні кризи, які упродовж минулих століть відбувались у всіх великих центрах та регіонах Європи, вона тим самим зберегла цінності, на яких стоїть європейська цивілізація.

Щодо переслідувань історичних осіб, імена яких були згадані в парламентській залі, то Ю. Рожанковський зазначає, що проповідницька діяльність Яна Гуса спричинила «до сумних усобиць більше соціальних и національних, нїж релігійних», та й «нынї ворохобників, зрадників стану, соціалдемократів, комуністів, с. е. всяких для суспільного порядку небезпечних людей переслідує и карає законь и власть свѣтска, а Церков туть в нїчомь непричастна». Розглядаючи процес супроти Галілео Галілея, він вказує на те, що його «выкликали далеко менше причины теологічні, а бльше сумнѣвы физикальні», оскільки його система світобудови разом із поглядами Миколая Коперника кинула виклик тодішнім космологічним уявленням, які ґрунтувались на фізиці Аристотеля, що домінувала у тогочасній науці [10, с. 109]. Автор доволі категоричний у своїх судженнях щодо постаті Джордано Бруно, характеризуючи його як атеїста та революціонера, який становив небезпеку для суспільного ладу, за що був засуджений саме світською владою, згідно з жорстокими звичаями того часу, а саме: «примѣнено до него кару смерти на кострѣ» [10, с. 111].

Критиці виступу Т. Окуневського також була присвячена стаття «Вь справахь политично-релігійныхь», опублікована під криптонімом К. С. Р. у тому ж журналі «Душпастьєр». Її автор зазначає, що ця подія «дуже прескорбно тронула всѣх правдивых Русинѣв», та висловлює співчуття тим священникам і селянам, які свого часу віддали за нього свій голос. Усе ж, на думку автора, антикатолицькі висловлювання посла є однією з ознак тієї загальної ситуації, яка на той час складалась у житті галичан-українців. Це безвихідь, обійнята мороком та хаосом, а самі галичани, сковані

безперспективністю «ограничали ся на безплодной оппозиции quand meme, котра безъ проводной мысли до позитивныхъ результатовъ довести не може, мы источали наши силы въ борьбѣ безъ додатныхъ послѣдствій» [5, с. 733].

Вихід із цієї ситуації автор віднаходить у брошурі священника та письменника о. Євгена Горницького «Где шукати Русинамъ спасенія», з якої наводить цитату із закликом до всіх свідомих русинів зібратись на Святоюрській горі у Львові та спільно з благословенням митрополита Сильвестра Сембратовича обрати спеціальний комітет, який би уклав програму політичних прагнень русинів. Саме такий союз духовенства та мирян буде вираженням соборності народу, ознакою його політичної ваги, хоча, на нашу думку участь провладу Церкви у політиці краю і раніше мала доволі суперечливі наслідки.

У 1885 р., невдовзі після того, як С. Сембратович став митрополитом, розпочалася передвиборча кампанія до австрійського парламенту. Представники української фракції уже на той час створили комітет і хотіли залучити до нього також і митрополита, однак він висунув своїх кандидатів, які разом із незаангажованими українськими послами також пройшли до парламенту. Ця подія спричинила певну неузгодженість у роботі українських послів у парламенті, а згодом відштовхнула від о. С. Сембратовича частину народовців [2, с. 73–74].

Повертаючись до актуальних реалій, автор статті описує візит 24 листопада 1890 р. митрополита Сильвестра Сембратовича, о. Корнила Мандичевського, Костянтина Телішевського, Омеляна Огоновського, Олександра Барвінського, Костя Левицького, Антонія Хамця до тогочасного намісника Галичини Казимира Фелікса Бадені. Той заявив делегації, що від русинів надходять скарги щодо негативного ставлення до них уряду, який насправді супроти них нічого немає, а навпаки, є лояльним, однак поміж партіями самих русинів існують суперечності, тому потрібна єдина політична програма, яка б виражала прагнення усіх галицьких русинів. Наступного ж дня, під час обговорення розподілу бюджетних коштів, ця програма була виголошена у сеймі Ю. Романчуком, а за кілька днів на іншому зібранні публічно підтримана митрополитом Сильвестром. У статті подано її пункти: «1) вѣрность для св. кат. церкви и нашего обряда; 2) вѣрность для Найдостойнѣйшой Династии Габсбургѣвъ и австрійской державы; 3) конечность образования нашего народа въ малорускомъ галицкомъ языкѣ; 4) желанье того Всего,

що намъ конституція запоручае». Тут і декларація лояльності до Ватикану та Відня, і боротьба за мовні, освітні та інші конституційні права, які, власне, Відень зобов'язаний українцям надати [5, с. 734].

Змальовані події разом із низкою інших, які відбувались упродовж 1890–1894 рр., становили процес українсько-польського політичного консенсусу, що отримав назву «нова ера», однак уже до 1894 р. потенціал цієї угоди зійшов нанівець.

Суперечливою у цьому контексті виглядає підтримка угодних ініціатив митрополитом С. Сембратовичем, який ще до свого висвячення намагався зазвичай триматись осторонь політики, хоча й симпатизував поглядам народовців, був членом «Руської Бесіди» та «Просвіти». Ставши митрополитом, він так чи інакше повинен був обрати якусь позицію щодо тодішньої політичної ситуації в Галичині [2, с. 72].

Хоча передумови укладання тієї кількарічної «нової ери» мали комплексний характер, однак на рівні локальної галицької політики, ймовірно, це був один із заходів контролю політичних прагнень українців [4, с. 58]. Темпи збільшення впливовості народовців на політику в Галичині упродовж 1980-х рр. ставали пропорційними посиленню інертності партії русофілів, яка не надто симпатизувала новообраному митрополитові С. Сембратовичу за його начебто прокатолицьку орієнтацію. Водночас частина старорусинів долучалась до українофільського руху, що також впливало на характер ідеології партії, надаючи їй дещо клерикального відтінку. Історик Іван Лисяк-Рудницький припускає, що це був свідомий крок Володимира та Олександра Барвінських задля того, щоби «зробити українську національну ідею стравною для греко-католицького духовенства, яке все ще залишалось провідним елементом галицько-українського суспільства» [7, с. 432]. Цілком ймовірно, що політика братів Барвінських мала сенс, оскільки релігійність залишалась однією з основних суспільних рис галичан-українців, а Церква продовжувала відігравати важливу роль у їхньому житті, впливаючи на його сімейну, культурну, громадсько-політичну сфери, значною мірою визначала їхню ідентичність, моральні цінностей та світоглядні ідеали.

Висновки. Журнали «Сіонь Рускій» (1871–1885) та «Душпыстирь» (1887–1898) – це важлива складова галицької релігійної преси. На сторінках цих видань, окрім необхідної інформації для повсякденного душпастирського служіння, вміщувалися статті, присвячені філософсько-істо-

ричному, богословському, етичному, ідеологічному аналізу XIX ст., соціальній та політичній критиці реалій тогочасної Галичини. У часописах регулярно порушувалися злободенні «великі» питання, а саме: фундаментальне питання свободи волі та похідні від неї питання свободи совісті, громадянської та політичної свободи.

Оскільки XIX ст. – це період глобального зростання ролі засобів масової інформації у формуванні громадської думки та індивідуального світогляду людей, кожен галицький священник повинен був, окрім виконання своїх традиційних пастирських обов'язків, також стежити за тим, які книги та пресу читають його парафіяни, особливо представники освіченого українського селянства та міщанства, на яких дедалі більше впливали ідеї, що суперечили християнству й релігійному світогляду загалом.

Риторика авторів цих часописів була спрямована насамперед на захист християнських цінностей – системи духовних принципів та морально-етичних орієнтирів як основи гармонійного суспільного та приватного життя. Їхня позиція була послідовно прокатолицькою. Ними засуджу-

вались усілякі ідеології та вчень, які ставили під сумнів авторитет Католицької церкви, підкреслюючи її ключову позитивну роль у становленні цивілізованого суспільства в Європі.

Дух XIX ст. загалом характеризувався авторами журналів «Рускій Сіонъ» та «Душпастырь» як період поширення та вкорінення у різних регіонах світу зокрема у підавстрійській Галичині, антирелігійних, антиклерикальних та антикатолицьких ідей, а виразником цього духу, на їхній погляд, була ідеологія лібералізму, послідовники якої спричинили усі глобальні проблеми у суспільно-політичній та економічній сферах. Саме ця ідеологія була основним об'єктом критики у розглянутих нами публікаціях.

У нашому дослідженні ми частково торкнулися теми взаємовпливу представників духовенства і світських діячів у громадській та політичній сферах життя суспільства Галичини другої половини XIX ст. Однак потребують подальшого вивчення особливостей політичного аналізу авторів галицької релігійної періодики другої половини XIX ст. – початку XX ст., що зможе розкрити невідомі досі аспекти суспільних настроїв тогочасної Галичини.

Список літератури:

1. Бартошевській І. Церковь яко підстава цивилизації и поступу. *Душпастырь*. 1888. Р. II. Ч. 22. С. 696–702; Ч. 23. С. 731–735; 1889. Р. III. Ч. 1. С. 26–28; Ч. 4. С. 103–106; Ч. 8. С. 220–223; Ч. 9. С. 250–252; Ч. 10. С. 264–269; Ч. 11. С. 292–298; Ч. 12. С. 328–330; Ч. 14. С. 383–385; Ч. 15. С. 421–424; Ч. 18. С. 486–488.
2. Галицькі митрополити / [Львів. музей історії релігії; редкол.: В. В. Гаюк та ін.]. [Львів: Логос, 1992]. 94 с.
3. Д. Д. Слово въ голосной справѣ. *Душпастырь*. 1892. Р. VI. Ч. 18. С. 415–418.
4. Кліш А. Заснування Католицького русько-народного союзу в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія, 2016. Вип. 2 (3). С. 56–59.
5. К. С. Р. Въ справахъ политично-релігійнихъ. *Душпастырь*. 1890. Р. IV. Ч. 23. С. 732–735.
6. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. Київ, 1977. Т. 8. 314 с.
7. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. I. Київ: Основи, 1994. 554 с.
8. М. А. Лібералізмъ релігійный. *Душпастырь*. 1898. Р. XII. Ч. 7–8. С. 149–152.
9. Промова посла д-ра Окуневского. *Дѣло*. 1890. Р. XI. Ч. 260. С. 2.
10. Рожанковській Ю. Чи церковь католическа дѣйстно була і есть противна культурѣ и поступови?. *Душпастырь*. 1891. Р. V. Ч. 3. С. 82–89; Ч. 4. С. 109–115.
11. Селецький К. Періодчина преса и духовенство. *Душпастырь*. 1894. Р. VIII. Ч. 19. С. 476–478.
12. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. Т. 1: 1812–1890 рр. Львів: ЛННБ ім. В. Стефаніка НАН України, 2007. 560 с.
13. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910. 444 с.
14. Християнство а великі вопросы теперѣшности. *Душпастырь*. 1887. Р. I. Ч. 8. С. 159–161; Ч. 9. С. 193–196.
15. Ших І. Чи правда, що наш 19-тый вѣкъ веде до антирелігійности и неморальности?. *Рускій Сіонъ*. 1878. Р. 8. Ч. 9. С. 276–280; Ч. 10. С. 310–315; Ч. 12. С. 377–380; Ч. 13. С. 400–406; Ч. 14. С. 452–453; Ч. 15. С. 478–482; Ч. 16. С. 504–511; Ч. 17. С. 538–543; Ч. 18. С. 579–581.

**Blikharskyi R. I. "THE MAJOR QUESTIONS OF MODERNITY" AND THEIR RESPONSES
IN THE PAGES OF GALICIAN RELIGIOUS JOURNALS OF THE SECOND HALF
OF THE 19th CENTURY**

The article examines the specifics of the rhetoric used by authors of Galician religious periodicals in the second half of the 19th century, intended for clergy, specifically the journals «Sion Ruskii» (1871–1885) and «Dushpystyr» (1887–1898). In addition to materials for daily pastoral care, these publications contained articles covering a wide range of topical issues, addressing the «major» questions of the time from philosophical-historical, theological, ethical, and socio-critical perspectives.

These journals were positioned by their publishers as essential sources of information for priests, providing necessary knowledge on controversial and destructive ideologies and teachings, from the Church's viewpoint, that were spreading among the educated strata of Ukrainian peasants and townspeople in Galicia. The publications also presented arguments against negative social trends, such as the secularization of marriage and education, and defended Christian values and moral guidelines as the foundation for a harmonious social order.

It has been established that the stance of the authors in the analyzed publications was distinctly pro-Catholic, as they condemned ideas and their proponents that questioned the authority of the Catholic Church, while emphasizing its crucial role in the formation of a civilized European society.

Among the contributors to «Sion Ruskii» and «Dushpystyr», there was a noticeable consensus that the spread of anti-religious and anti-clerical slogans occurred under the influence of liberal ideology, which was also a primary target of criticism in the analyzed publications.

The article has also outlined the role played by religious periodicals intended for clergy in the media landscape of 19th-century Galicia and has examined the thematic focus of their articles, which were dedicated to the formation of moral consciousness among the faithful in the challenging conditions of changing political contexts and other contemporary challenges.

Key words: *Galicia, Sylwester Sembratowicz, religious press, «Sion Ruskii», «Dushpastyr», ideology, free will, secularism, philosophy of history.*

Задорожня А. Г.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕССЛУЖБ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ (ЗА ПРИКЛАДОМ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ)

Основною метою даної статті є розкриття особливостей діяльності пресслужби у сфері місцевого самоврядування, а також методів, які вона використовує у своїй діяльності відповідно до вимог сьогодення. У зв'язку з цим особливий науковий і практичний інтерес представляє дослідження діяльності пресслужби Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради в умовах кризової комунікації. У статті досліджуються особливості діяльності підрозділу з моменту повномасштабного вторгнення росії в Україну (етапи діяльності фахівців у різні періоди війни, необхідний набір інструментів для успішної реалізації зв'язків з громадськістю; перехід на нові рівні поширення інформації з урахуванням сучасних потреб).

Зазначено, що з початком активних бойових дій суспільство потребує оперативної, чіткої та, як виявилось, стислої інформації про діяльність міської влади та реакції на події. Оперативне висвітлення новин на різних майданчиках створює імідж та зміцнює репутацію міської влади. Крім того, в дослідженні йдеться про необхідність надання громадянам впевненості у тому, що всі структури є відкритими та підзвітними населенню, а інтереси людей враховуються в процесі розробки ініціатив.

Авторка обґрунтовує необхідність використання цифрових інструментів у налагодженні відносин із суспільством. Наведено деякі вимоги, яким має відповідати вебсайт органів місцевого самоврядування для реалізації PR-завдання (чітка структура основної та другорядної інформації; вибір функціонального дизайну; створення сторінок для забезпечення комунікації з міським головою та керівниками відділів; мова, доступ до важливих даних з можливістю голосування тощо). Проведено порівняльний аналіз офіційних сайтів адміністративних центрів країни.

Ключові слова: пресслужба, міська влада, комунікації, масмедіа, воєнний стан.

Постановка проблеми. Насиченість сучасного інформаційного поля під час війни вимагає від споживачів особливої уваги до запропонованих фактів чи візуалізації подій. Наразі населення країни переживає період, коли новина здатна впливати на життя людини і вимагає постійної верифікації даних. Таким протектором, який здатен взяти на себе функції охоронця достовірної інформації, а деє і виконувати роль транквілізатора для збудженого суспільства, може стати пресслужба місцевої влади. Спробуємо з'ясувати чому: по-перше, в період обмежень і заборон, з якими стикаються масмедіа, такі відділи, як контактуючі зі ЗМІ, мають доступ до першоджерел і тісно співпрацюють із військовими колегами; по-друге, як підрозділ органів влади, має ширити лише офіційну інформацію, перевірену й остаточну. Після повномасштабного вторгнення подібні структури пережили суттєвих організаційно-функціональних трансформацій і повинні були невідкладно реагувати на виклики у безпековому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає зрозуміти, що діяльність пресслужб органів місцевого самоврядування в контексті повномасштабного вторгнення росії на Україну останнім часом майже не розглядалася в академічному просторі. Водночас існує чимало праць, які глибоко торкаються питань функціонування PR-служб в публічних адміністраціях під час кризової комунікації та на хвилі активного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Найбільш широко тема представлена науковцями В. Гапоненко, В. Рихлік та Є. Тихомировою, які вивчають діяльність пресслужб і політичного PR в контексті цілісної системи зв'язків з громадськістю. Розгляд даної теми не є можливим без досліджень Г. Почепцова та В. Мойсеева. Нові вимоги до фахівців, які працюють в умовах технологічного прогресу та діджиталізації вивчають такі науковці як О. Вакун, І. Семчук, О. Грабчук, С. Синиця, В. Данилишин, а також О. Сопіна, яка розглядала сутність комунікації влади з громадськістю. Автори А. Боднарська, А. Якимчук

дозволяють дізнатися про функціонал прессекретарів Рівненської ОДА.

Постановка завдання. Тож ми поставили за мету проаналізувати зміну пріоритетів у діяльності пресслужб в органах місцевої влади на прикладі відділу зв'язків із ЗМІ Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради. Звідси постала низка наступних завдань: з'ясувати особливості діяльності фахівців підрозділу; здійснити компаративний аналіз офіційних сайтів різних регіонів країни, враховуючи наближення до лінії фронту; визначити нові методи розповсюдження повідомлень в мережі Internet.

Виклад основного матеріалу. Однією з гіпотез дослідження стала зміна пріоритетів у діяльності пресслужб органів місцевого самоврядування. Це пов'язано з розширенням кола завдань щодо інформування населення про небезпеку, наслідки військових дій з боку ворога й підтримку постраждалих. У центрі уваги постали питання, пов'язані з пошуком сучасних засобів прискорення подачі офіційних повідомлень про діяльність місцевої влади; із поглибленням комунікації з військовими пресслужбами; з оприлюдненням журналістами інформації в умовах обмежень та заборон. За досліджуваний період обрано повномасштабне вторгнення російських військ на територію України.

У своєму матеріалі про діяльність українських PR-спеціалістів під час війни, технологічна журналістка з Німеччини Кейт Лоуренс відмітила створення цілої армії співробітників зі зв'язків з громадськістю, які стали на сторожі правди – першої жертви війни. Та, на її думку,

була створена справжня «PR-машина для українських новин у реальному часі», до якої увійшли як досвідчені фахівці, зокрема з цифрових технологій, так і волонтери: «Головна мета полягала в тому, щоб зробити українські голоси більш гучними у світі, боротися з російською пропагандою та підтримувати репутацію України як рівноправної європейської демократичної країни. І вплив був глибоким. Понад 7 тис. публікацій висвітлювали історії української піар-армії у ...світових ЗМІ та навіть двічі допомогли звільнити українців із російського полону» [14]. До інформаційного фронту активно долучилися пресслужби адміністрацій, місцевих рад.

Станом на сьогодні розвиток пресслужб в органах місцевого самоврядування набув шаленого темпу, коли офіційні повідомлення стали чи не єдиними джерелами комунікації між владою та населенням під час розквіту дезінформації та російської пропаганди. Якщо формування зв'язків з громадськістю в органах влади, в Європі простежувалося у ХІХ столітті, то українські фахівці з піару пройшли «експрес-становлення» з проголошенням незалежності.

На прикладі Одеси управління інформації та зв'язків із громадськістю згодом трансформувалося у відповідний департамент, а потім, долучившись до сучасних тенденцій формування політики місцевого самоврядування в умовах цифровізації та кіберзахисту, перетворилося на Департамент інформації та цифрових рішень. В його структурі нині існує п'ять підрозділів (див. рис. 1). Зрештою ці фундаментальні перетворення дозволили забезпечити офіційну інформацію міста та посилити

Рис. 1. Організація діяльності пресслужби Одеської міської ради

довіру до влади під час повномасштабного вторгнення.

Дослідниця Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Віра Гапоненко виокремила 12 основних ознак, за якими формується імідж держорганізації (у нашому випадку муніципальної влади). Тож перші три позиції пов'язані із висвітленням діяльності установи у масмедіа. Попри та, що кількість преси у війну помітно поменшала, «звернули діяльність» деякі телеканали, а інтернет-ЗМІ почали поступове відновлення, одеська мерія постійно була представлена у різних видах ЗМІ. Позитивним варто назвати наявність власного сайту та присутність керівництва у соцмережах. При цьому не важливо, в якому ключі подана новина, головне – факт присутності. Група за візуальними ознаками включала екстер'єр, інтер'єр, наявність охорони, мера, заступників та інших службовців, а ще чутки як психологічний, так і соціологічний аспекти. Одразу зазначимо, що нинішній муніципалітет розташований в історичній будівлі Старої біржі, яка є пам'яткою архітектури Одеси. Ратуша побудована за проектом Ф. Боффо у неокласичному стилі у 30-х роках XIX століття. Будівля охоронялася як до війни, так і під час. Для зручності та оперативності тут працює єдиний центр звернення громадян міського голови, а на сайті вказані дні прийомів та контакти міського голови, керівників підрозділів, інформація про заступників, виконавчий комітет, райадміністрації, управління, служби, відділи, комунальні підприємства та установи. Щодо чуток, то вони в інформаційному просторі існують, проте іноді їх спростовують, іноді лишають «без коментарів». Третя група напівофіційних каналів передбачає наявність демонстрацій, мітингів та пікетів. До війни населення міста безперешкодно збиралося, щоб висловити своє невдоволення певними ситуаціями, рішеннями, проте з початком вторгнення доступ до мерії був обмеженим. Коли шлях до Думської площі відновили, зібрання носили здебільшого воєнний характер. Авторка вкотре акцентує увагу на тому, що «характер виступу має другорядне значення, головне, що люди реагують на дії, здійснювані організацією» [3, с. 157].

Складно заперечувати, що роль PR-спеціалістів в органах місцевої влади стає особливо помітною в період змін, криз чи військових конфліктів. Доктор філологічних наук Георгій Почепцов підкреслює зв'язок держслужб із труднощами: «Влада торгує захистом від проблем, і що страшнішими будуть проблеми, то потрібнішою виглядає

влада» [7]. На прикладі діяльності відділу зв'язків зі ЗМІ одеського департаменту ми спостерігаємо зростаючу багатосторонню підтримку населення міста, а також нової категорії українців, а саме внутрішньо переміщених осіб (ВПО), місце яких раніше займали туристи.

Перш ніж визначити нові пріоритети підрозділу, варто внести уточнення щодо основної відмінності між «пресслужбою» та «PR-службою», про яку вперше заговорив президент США Томас Джефферсон у далекому 1807 році. Вважається, що один структурний підрозділ покликаний інформувати населення про події та ситуації, які відбулися чи плануються, інший же – створювати інформаційні приводи. Проте, можна сказати, що обидві служби повинні формувати клімат довіри між владою та населенням. Як бачимо, кожен дослідник обирає ближчі за сенсом дефініції.

Основна мета зв'язків з громадськістю для органів державної влади (у нашому випадку – системи самоврядування), передбачає сприяння розвитку демократії, громадянської самосвідомості через особистий контакт представників влади з народом – «встановлення двостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів і досягнення взаєморозуміння між громадянами і державною владою, що засноване на природі, знанні та повній інформованості» [3, с. 151]. Служби мають не просто інформувати людей про діяльність структур, а виховати у них активний інтерес до проблем, надавати можливість висловити свою думку про ініціативи.

Для реалізації заданих цілей виокремлюють наступні функції: «моніторингу й аналізу громадської думки», «комунікативні», «ідеологічні», «культурно-освітні», «рекламно-довідкові», «безпосередньо-організаторські» та функцію «підготовки оперативних приводів», які мають прикувати увагу як масмедіа, так і громадськості. Тетяна Пилипко з національного університету Острозька академія переконана: «Як фахівці в області масової комунікації, робітники прес-служб зобов'язані відстежувати такі приводи та ініціювати їх впровадження в загальний інформаційний фон» [11].

Конкретизація обов'язків виглядає наступним чином: регулярні звіти про власну діяльність, повідомлення про плани й успіхи задля підвищення авторитету місцевої влади, роз'яснення населенню законодавчих норм, прав та обов'язків кожного, аналіз реакції населення на те чи інше політичне рішення, організація виставок, зборів. Це, своєю чергою, передбачає постійні зв'язки зі ЗМІ, міс-

тянами та інформаційними центрами. Аналогічні функції прописані у «Положенні про департамент інформації та цифрових рішень Одеської міської ради від 28 квітня 2021 року» [10]. Зокрема тут йдеться про впровадження єдиної політики управління інформаційною та телекомунікаційною сферами в міськраді, виконавчих органах, комунальних підприємствах та установах, про розвиток єдиного інфопростору міста, електронної демократії, про інформаційне наповнення офіційного сайту; про поширення в Internet інформації про діяльність мерії, про координацію інтегрованої системи відеоспостереження та відеоаналітики міста та, за традицією, про підготовку матеріалів для масмедіа.

У цьому потоці обов'язків, на думку рівенських авторів А. Якимчук та А. Боднарської, важливо – тримати спільно руку на пульсі з людьми, які оточують голову адміністрації (у нашому випадку мера): *«Прессекретар є не просто людиною-«писарем» текстів, це особа, що розуміється в політичних процесах, психології людей, швидко реагує на зміни в громадському просторі, приймає серйозні рішення самостійно, співпрацює із ЗМІ на високому рівні, вмє будувати комунікаційну лінію, і ще не розгубила своєї творчості та креативу, пролонгує про досягнення мети держоргану»* [1, с. 10].

У випадку з одеською пресслужбою вдалим рішенням стало розширення функцій департаменту з урахуванням технологічного прогресу. Синергія інформаційного та цифрового просторів суттєво збільшила спектр отримання, обробки даних, комунікаційну підтримку та забезпечила відображення процесів прийняття рішень, що зробило діяльність влади більш прозорою. Відбулася та сама *«зворотна взаємодія органів державної влади та суспільства (з залученням ідей та пропозицій від окремих громадян і різних соціальних груп, звернень громадян та посадових осіб)»* [13, с. 94].

Враховуючи цифрові трансформації у підготовці PR-фахівців у сфері держуправління, упорядників сайтів пропонується перейменувати на Digital PR (цифрові зв'язки з громадськістю): *«Digital PR переслідують ту саму мету, що і традиційні, з тією перевагою, що вони мають нові тактики та інструменти для зростання цифрового сліду державного органу за допомогою взаємодії з іншими основними учасниками у даній сфері, зокрема: блоги; веб-каталоги; новинні сайти; соціальні мережі; форуми»* [12]. Нові можливості вимагали від спеціалістів більших зусиль

та навичок щодо захисту баз даних та забезпечення кібербезпеки.

Автор терміну «сислової війни» Г. Почепцов підкреслює, що сучасні інформаційні війни можуть існувати не лише під час збройного конфлікту між державами, а є *«квазіагресивним інструментарієм мирного життя»*, який посилюється у світі Internet-послуг [7] та існує незалежно від відстані до лінії фронту.

В умовах кризової комунікації пріоритетом для Департаменту інформації та цифрових рішень стала «оперативність». Швидко реагування на інформацію, яка здатна підірвати довіру до офіційних джерел, доповнювалося «точністю», «об'єктивністю», «доступністю», що зрештою перетинається із загальноприйнятими журналістськими стандартами.

Заступник директора – начальник відділу зв'язків зі ЗМІ Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради Наталя Мальцева підкреслила важливість вчасного інформування населення та масмедіа про загрози, шляхи надання допомоги та безпосередню участь мерії у вирішенні проблем, які принесла війна: *«Треба чітко розуміти, що життя з початком повномасштабного вторгнення – це постійні виклики, з якими місто і його структурні підрозділи в таких масштабах стикалися вперше. По кожному з них відпрацьовували відповідний алгоритм дій та інформування, що дало змогу забезпечити життєдіяльність міста та захист його мешканців»* [4]. Реагування мерії на виклики відбувалося за наступною хронологією: *«Навесні 22-го року – це евакуація дітей, прийом, реєстрація та соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Укриття та автоматична система оповіщення. В подальшому – відпрацювання механізму допомоги постраждалим від російських атак. Перший блекаут та створення Пунктів незламності. Підрих Каховської дамби – допомога херсонцям та екологічна катастрофа. Масові обстріли Одеси з застосуванням балістики та ударних БПЛА, руйнування культурної спадщини. Реабілітація й допомога військовим та членам їхніх сімей. Допомога Силам оборони»* [4]. Суттєвим кроком з боку підрозділу варто назвати створення Центру інформаційного спротиву задля згуртованості населення та протистояння ворогові. Вважається, що на початку війни він став єдиним майданчиком у місті для оперативного інформування українських та іноземних журналістів про події в Одесі.

Нові виклики змінили специфіку виконання підготовчих, аналітичних, періодичних задач

фахівців пресслужби Одеської міськради. На початку вторгнення діяльність співробітників Департаменту набула цілодобової зайнятості. Оскільки населення міста потребувало достовірної (офіційної) інформації, задля уникнення паніки довелося розробити алгоритм розповсюдження повідомлень серед самих представників муніципалітету, і серед громадськості. Окремою місією було посилення комунікації з військовими пресслужбами (йшлося і про організацію роботи ЗМІ в умовах обмежень та заборон, заборону на фото-, відеознімання об'єктів критичної інфраструктури, обмеження щодо інформування адрес муніципальних закладів освіти, лікарень та інших структурних підрозділів, розрив у часі між подією та інформуванням, щодо анонсування заходів, тощо).

Відповідно до дій місцевої влади відбувалася трансформація офіційного сайту (<https://omr.gov.ua>) [9]. Правильність використання офіційних порталів дослідив тандем учених з Івано-Франківська, Вінниці та Житомира О. Вакун та І. Семчук, О. Грабчук [2]. Подібні платформи, на їхню думку, здатні формувати політику, програми, послуги за потребами населення, удосконалювати послуги електронного уряду... Автори систематизували основні вимоги, до яких увійшли: чітке визначення стратегічного плану сайту, з можливою зміною організаційних вимог; функціональний дизайн (зручний для читачів, простий у користуванні); сторінки/елементи для зв'язку із представником влади та з інформацією про нього; надання текстів зрозумілою мовою, бажано без аббревіатур; уникнення дублювання публікацій з інших порталів та посилань на міжвідомчі сайти; можливість вдосконалення вебоперацій шляхом онлайн-опитувань та тестування щодо зручності використання сайту.

Вебпортал одеської пресслужби, модернізований у 2019 році, наповнювався за наступними фазами [5]:

1) безпека населення (прийом переміщених осіб, вивезення дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування до близького зарубіжжя, створення пунктів незламності тощо);

2) адаптація населення (розв'язання проблем з документами, реабілітація військових та підтримка їхніх сімей, ветеранів війни);

3) майнове питання (допомога населенню з пошкодженим та зруйнованим житлом).

На другий фланг відійшли новини, пов'язані із розвитком спорту та культурним життям міста. Одна частина населення відправилася на фронт,

інша – формувати укріплення, малювати патріотичні плакати, а згодом проводити вистави в укритті.

Наразі на центральній вебсторінці, окрім повсякденних новин та корисної інформації про діяльність місцевої влади, чітко видно гіперпосилання на «Сповіщення про повітряну тривогу», «Пункти незламності та пункти обігріву», «Бомбосховища та найпростіші укриття», що варто підкреслити, є власними розробками профільних спеціалістів департаменту. Окремо налаштовані ланки «Допомога військовим та членам їхніх сімей», «Допомога переселенцям» та «Актуальне відео. Воєнний стан». Додатково виокремлені платформи для збору коштів на підтримку України.

Невіддільним компонентом порталу лишилися дані про структуру міської влади. Сюди увійшли короткі зведення про міського голову, його заступників, структуру виконавчого комітету, департаменти, комунальні підприємства, райадміністрації та депутатський корпус. Особлива увага приділялася зворотному зв'язку, що робить доступнішим діалог у форматі «населення – влада». Цінною розробкою у департаменті називають муніципальну онлайн-платформу «Соціально активний громадянин» (citizen.omr.gov.ua), яка дозволяє одеситам створювати електронні петиції, впливати на громадський бюджет та долучатися до публічного обговорення. Така форма взаємодії влади з територіальною громадою мала на меті закликати одеситів до участі в управлінні містом, адже на першому «Сервісі подачі електронних петицій» можна формувати колективні звернення до органів виконавчої влади з будь-яких питань; другий – «Громадський бюджет» дозволяв оцінити проєкт шляхом електронного голосування для подальшої його реалізації за кошти з міського бюджету; а третій пункт – «Громадське обговорення» дозволяло розширити коло учасників в електронній площині [9]. Facebook-версія онлайн-платформи назбирала 2,1 тис. читачів, 1,7 тис. поставили позначку «подобається».

Життєдіяльність інституту місцевого самоврядування, попри війну, прослідковувалася майже на усіх офіційних сайтах вітчизняних муніципалітетів (див. табл. 1). Загалом відстежувалися поради щодо поведінки під час сповіщень про тривогу, панічної атаки, корисна інформація для ВПО, як підтримати армію та зібрати на дрони, яким чином відшкодувати кошти за, пошкоджене чи зруйноване від російських атак, житло. Перелік важливої інформації особливо широко запро-

поновано на сайті Кропивницького. Сайт міста Суми радив містянам не ігнорувати тривоги, розмістивши стійкі плашки «Воєнний стан» та «Мапа укриттів». Практично усі пресслужби містили новини, пов'язані із подіями на фронті, втратами земляків, про співпрацю з іноземними партнерами та містами-побратимами, про наслідки атак по населеним пунктам та постраждалих серед

цивільного населення. Якщо на сайті Чернігова кількість корисної інформації відносно війни виглядає стислою, то у стрічці новин воєнні реалії представлені досить широко. Аналогічна ситуація із сайтом Донецька, який не є розробкою органів місцевого самоуправління.

Для отримання необхідної інформації серед напливу важливих посилянь, вебдизайнери полег-

Таблиця 1

Офіційні сайти адміністративних центрів України
(аналіз першої сторінки від 24–30 липня 2024 р.)

Адміністративний центр	Пошуковий рядок	Наявність інформації, пов'язаної із воєнним станом (окрім новин)	Зворотній зв'язок	Інклюзивний дизайн	Мови (окрім ua)	Присутність в Internet мережі (кількість підписників у ТГ)
1	2	3	4	5	6	7
Вінниця https://www.vmr.gov.ua/	+	пам'ять, ВПО, блекаут, важливо	+	+	en	-
Луцьк https://www.lutskrada.gov.ua/	+	ВПО, тероборона	+	+	(en)	Facebook, Telegram (1.4к)
Дніпро https://gorod.dp.ua/	+	блекаут, допомога ЗСУ, благодійність	+	-	en, рус	-
Донецьк неофіційний сайт					рус	Facebook
Житомир https://zt-rada.gov.ua/	+	ВПО, тероборона	+	+	-	Facebook,
Ужгород https://umr.uzhgorod.ua/	-		-	-	-	-
Запоріжжя https://zp.gov.ua/	+	мапа укриттів, важливо, захисникам, військовий облік	+	+	-	Telegram (2.1к)
Івано-Франківськ https://www.mvk.if.ua/	+	мапа укриттів	+	-	en, de, pl (пасив)	-
Київ https://kyivcity.gov.ua/	+	мапа укриттів, пункти незламності, підтримка	+	(+)	-	Facebook, YouTube, Twitter, Instagram, Telegram (450к)
Кропивницький https://www.kr-rada.gov.ua/	-	ВПО, корисне під час війни	+	+	більшість	-
Луганськ неофіційний сайт		ВПО, житло			рус	Facebook
Львів https://city-adm.lviv.ua/	+	в умовах війни, допомога ветеранам від міста, волонтерство	+	-	-	Facebook, YouTube, Twitter, Instagram, LinkedIn, радіо, Telegram (5.5к)
Миколаїв https://mkrada.gov.ua/	+	ветеранам, е-черга ДНАП (дрони для ЗСУ, вода), допомога постраждалим від війни, укриття	+	-	en	Facebook, YouTube, Twitter, Instagram
Одеса https://omr.gov.ua	+	сповіщення про тривогу, мапа укриттів, пункти незламності, ВПО, допомога військовим	+	+	en, рус	Facebook, YouTube, Telegram (94.5к)

1	2	3	4	5	6	7
Полтава https://www.rada-poltava.gov.ua/	+	пункти незламності, ВПО, допомога ЗСУ, волонтерство	+	+	en	Facebook, YouTube, Instagram, Telegram (289)
Рівне https://rivnerada.gov.ua/	+	ВПО, гуманітарна допомога, карта сховищ, захисникам	+	-	-	Facebook
Суми https://smr.gov.ua/uk/	+	мапа укриттів, воєнний стан	+	+	en	Facebook, YouTube, Twitter
Тернопіль https://teropolcity.gov.ua/	+	воєнний стан, (ВПО)	+	+	en	Facebook, YouTube, Twitter, Instagram,
Харків https://www.city.kharkiv.ua/	-	ППО – захисти небо, компенсація за придбання генераторів	+	жест. мова	en, рус	Facebook
Херсон https://miskrada.kherson.ua/	+	Херсон – Україна, ЗСУ, допомога місту, пошук людини, мародерство, (укриття)	+	-	-	Facebook, YouTube, Instagram, Telegram (10к)
Хмельницький https://www.khm.gov.ua/	-	пам'ять, ВПО, чатбот «Ворог»	+	+	en	Facebook, YouTube, Telegram (33.2к)
Черкаси https://chmr.gov.ua/ua/	+	учасники АТО, ВПО, підтримка оборони	+	-	-	-
Чернівці https://www.city.cv.ua	+	важлива інформація, контакти в умовах війни, ВПО, ветеранам і їх сім'ям	+	(+)	-	Facebook, YouTube, Instagram, Telegram (32.9к)
Чернігів https://chernigiv-rada.gov.ua/	+	захисникам, ВПО	+	(+)	-	-
Севастополь сайт не виявлено						

Примітка: (у дужках) – інформація, що міститься не на першій вебсторінці

шують завдання через встановлення пошукового рядка (див. табл. 2). На додаток, розробники сайтів піклуються про слабозрячих людей, пропонуючи інклюзивний дизайн зі зручним шрифтом та у чорно-білому оформленні. Харківські спеціалісти пішли далі, запропонували можливість надсилати повідомлення жестовою мовою. Міськради східних регіонів забезпечили користувачам перехід на російську мову, іванофранківці – на німецьку та польську, а розробники сайту Кропивницького максимально розширили можливості перекладу інформації. Більшість пресслужб надали доступ до англійської версії. І сайт Одеси не став виключенням.

Відношення до сьогодення продемонстрували презентаційні сторінки. Показовим можна назвати центральне фото Чернівецького сайту, харків'яни розмістили кадри площі Свободи після ракетного удару, херсонські спеціалісти – підтоплені від підризу дамби вулиці міста, хмельницькі та львівські колеги всіляко демонстрували підтримку ЗСУ.

Проаналізувавши «присутність» місцевої влади на різноманітних Internet-платформах (соціальних мережах, тематичних інформканалів у месенджера тощо), з'ясувалося, що найбільш активними у колонці є Київ, Миколаїв, Полтава, Тернопіль, Херсон, Чернівці, а Львів, до того ж містить посилання на радіо. Лідерами за популярністю у Telegram стали пресслужби Києва, Одеси та Хмельницького. Недалеко від них відірвався ТГ-канал Чернівців.

За спостереженнями фахівців одеського Департаменту, потреба населення в отриманні інформації через новостворений Telegram-канал найбільше відчувалася на початку введення воєнного стану: «У лютому 2022 року кількість його підписників різко сягнула з 2.5 тис. підписників, за три місяці (у травні) – 119 тис., наразі (до серпня 2024 р.) показник знизився до 94.3 тис. [6]. Водночас Telegram-канал мера міста Геннадія Труханова набрав популярності та у серпні 2024 року зібрав аудиторію у 54 тис. Таку тенденцію у підрозділі пояснюють неперервним діалогом міського

голови з одеситами: роз'яснення гострих питань, безпосередня увага до постраждалих від російських атак та оперативність у прийнятті рішень.

Досвід фахівців одеської міської ради показав, що визначення пріоритетів у поданні інформації відбулося у бік оперативності та своєчасності через інструмент месенджера. Створення каналу «Одеса. Офіційно» як альтернативної версії оприлюднення новин сайту пришвидшило інформування населення міста про повітряну тривогу в Одесі та інші важливі офіційні повідомлення. Цілодобову зайнятість співробітників пресслужби полегшило створення каналу «Сповідання Одеса» з прив'язкою до попереднього каналу. Особливого значення на час воєнного стану набула ініціатива міської влади «Донор Одеси». Даний проєкт є хмарним інтернет-сервісом у ТГ та у 2022 році здобув перемогу у всеукраїнському «Конкурсі кращих історій незламності та співдії в громадах під час війни як унікальна практика згуртованості мешканців міста» [8]. Одеська художниця, відома мешканцем міста патріотичними котиками, Юлія Подмогіна, створила маскот проєкту – кицю-донора, а волонтери намалювали великий стінопис на підтримку донорства крові.

Офіційний портал Одеси постійно удосконалюється, відповідаючи на вимоги часу. З'являються нові рубрики, важливі плашки, які дозволяють користувачеві відшукати відповідь на питання, що турбують та головне – знайти підказку, як убез-

печити себе та рідних у війну. Окрім цього, створюються ініціативи направлені на поглиблення міжнародного співробітництва та розвиток інвестиційної діяльності, що дає можливість місту відчувати підтримку різних країн світу.

Висновки. Досвід діяльності Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради під час війни дозволяє переосмислити наратив, що у центрі уваги відомства має стояти піар муніципальної влади. Складеться чітке враження, що злагоджена оперативна робота виводить на перший план одесита чи людину, яка вимушена мешкати в Одесі через евакуацію з рідного міста/селища. В той час, коли бізнес, зазнавав збитків, культурна сфера, спорт, рекреація, згортали свою діяльність, місцеве самоврядування нарощувало темпи, приймаючи нестандартні рішення задля збереження життєдіяльності міста. Коли низка регіональних масмедіа перестали функціонувати або працювали в обмеженому режимі, Департамент вважався основним офіційним джерелом постачання перевірених новин і цілодобових попереджень. У мирний час, зокрема у передвиборчу кампанію, надмірна присутність місцевої влади в медійному полі іноді набуває негативного забарвлення, проте наразі активізація діяльності мерії у ЗМІ та Internet є свідченням посилення комунікації з громадськістю, демонстрацією відкритості, що, у свою чергу, зрощує довіру до місцевої влади.

Список літератури:

1. Боднарська А. І., Якимчук А. Ю. Структура та функціонал пресслужби Рівненської ОДА: сприяння формуванню цифрового суспільства та економічній трансформації. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : зб. наук. пр. Рівне. Економічні науки. 2021. Вип. 4 (96). С. 3–15
2. Вакун О.В., Семчук І. В., Грабчук О. В. PR-служба в сфері державного управління: основні напрями розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2119>. (дата звернення: 27.07.2024)
3. Гапоненко В.А., Рихлік В. А. Зв'язки з громадськістю : навч. Посібник. К. : КНЕУ, 2015. 238 с.
4. Інтерв'ю із заступником директора – начальником відділу зв'язків із ЗМІ Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради Наталею Мальцевою від 22.07.2024 р.
5. Інтерв'ю із заступником директора – начальником інформаційно-аналітичного відділу Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради Оксаною Тачковською від 05.08.2024 р.
6. Інтерв'ю з головним спеціалістом відділу впровадження інформаційних технологій Департаменту інформації та цифрових рішень Одеської міської ради Миколою Покровським від 05.08.2024 р.
7. Кліщук Людмила. Як працюють механізми інформаційної війни. Рецензія на книгу: Почепцов Георгій «Сучасні інформаційні війни». Вебсайт «Na Chasi». URL: <https://nachasi.com/creative/2019/01/29/knyzhka-pocheptsova/> (дата звернення: 30.07.2024)
8. Кращі історії незламності та співдії в громадах під час війни. Сайт Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/best_stories_of_invincibility_and_co-action_in_communities_in_time_of_war_ukr.pdf. (дата звернення: 27.07.2024)
9. Офіційний сайт міста Одеса. URL: <https://omr.gov.ua>. (дата звернення: 25.07.2024)
10. Положення про департамент інформації та цифрових рішень Одеської міської ради, затверджено рішенням Одеської міської ради № 207-VIII від 28.04.2021 р. URL: <https://omr.gov.ua/ua/city/departments/info/statute/> (дата звернення: 30.07.2024)

11. Пилипко Т. Особливості діяльності прес-служби в органах державної виконавчої влади. ЛОГОС. 2019. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.04.html>. (дата звернення: 05.08.2024)
12. Синиця С. М., Данилишин В. І. Особливості пр в сфері державного управління. Ефективна економіка. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9159> (дата звернення: 25.07.2024)
13. Сопіна О. А. Зміст і сутність поняття «зв'язки з громадськістю» в контексті державного управління. Вчені записки вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління. Том 31 (70). № 5. 2020 К : Видавничий дім «Гельветика». 2020. 93–97 с. URL: https://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2020/5_2020/19.pdf (дата звернення: 29.07.2024)
14. Cate Lawrence. The experience of PR during wartime. *Tech.eu*. 24 February 2023. URL: <https://tech.eu/2023/02/24/the-experience-of-pr-during-wartime/> (дата звернення: 12.08.2024)

Zadorozhnia A. H. ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION PRESS SERVICES DURING THE STATE OF WAR (EXAMPLE OF ODESA CITY GOVERNMENT)

The main purpose of this article is to reveal the characteristics of the press service in the field of public administration, as well as the methods that it use in its activities in accordance with the requirements of today. Therefore, the study of the activities of press service of the Odesa's local government in the conditions of crisis communication is of scientific and practical interest.

The article reveals the features of the pres service activity since the russia's full-scale invasion of Ukraine (the phases of activity of the unit's specialists at different stages of the war; the necessary set of tools for successful PR activities; transition to the new levels of information distribution taking into account the modern needs).

It must be admitted that with the beginning of active military operations society requires prompt, clear and, as it turned out, concise information about city government activity and reaction to events. Prompt coverage of relevant events on various platforms create an image and strengthen the reputation of the establishment. Moreover, the study is about necessity of providing citizens with both about timely, accurate, objective information about their activities, and about confidence that all structures are open and accountable to citizens and the interests of people are taking into account in the process of developing initiatives.

Given the development of modern information and computer technology the author substantiate the need for using of digital tools in establishing relations with society. The some requirements to be met by the website of local governments for the implementation of the PR task is presented (a clear structure of the main and secondary information; choice of functional design; creation of pages for provision communication with the mayor and department heads; language; accession to important data with the ability to vote etc.).

The use of websites, social networks, messengers by press staff will ensure the most effective communication between the public and government agencies, will contribute to the formation of positive image is considered. A comparative analysis of the sites of the country's administrative centers was carried out.

Key words: *press service, city government, communications, mass media, state of war.*

УДК [070:004.773.6]:[316.776:005.334]
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/25>

Ковпак В. А.

Запорізький національний університет

Лебідь Н. М.

Запорізький національний університет

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ УСУНЕННЯ ІМПЕРСЬКИХ НАРАТИВІВ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ)

У статті проаналізовано соціокомунікаційні засоби усунення імперських наративів в умовах російсько-української війни на прикладі української аналітичної документалістики, зокрема проєктів Docudays UA, авторського документального циклу М. Барчук «Остання війна» та документального циклу «Велика російська брехня» на «Суспільне Культура». Феномен документалістики пропонується розглядати в дискурсі комеморативних, дослідницьких проєктів, стратегій пам'ятання та суспільного обговорення важливих подій в історії України на противагу мек'юментарі, тобто псевдодокументалістики як національного, так і ворожого російського кіновиробництва. Дослідницький приціл був зосереджений на аналітичній кінодокументалістиці, яка фокусувалась на рефлексіях та експертних дискусіях навколо концептів нескореності, темах культури і деколонізації, майбутнього миру та безпеки, світу без росії, заклик до світу дізнатися більше про українську історію, російську агресію в ній, причини війни, історичну пам'ять, постійні ворожі намагання змінювати її й переписувати, циклічність історії, світовий досвід воєнних конфліктів, націоідентифікаційні практики, громадянську відповідальність, смислових смислові маркери когнітивної окупації, колонізації України росією.

Для виокремлення соціокомунікаційних інструментів аналітичної документалістики (наприклад, протиставлення явищ, аналіз суспільних сценаріїв, реактуалізація минулого історичного досвіду, ілюстрування матеріалу хронікою та архівними матеріалами та ін.) у контексті наративного регулювання російських імперських наративів у національному інформаційному просторі застосували текстуальний аналіз синтагматичних (інтерпретація текстів як ланцюг причиново-наслідкових подій, що надають йому значення) та парадигматичних способів (вивчення у тексті приховних сенсів, протилежностей) генерування значень російських імперських наративів в умовах російсько-української війни на прикладі зазначених документальних циклів.

Ключові слова: українська документалістика, соціокомунікаційні засоби, імперські наративи, наративне регулювання, національна безпека.

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну попит на документальне кіно, сплеск якого був зафіксований дослідниками після Революції гідності, тільки зростає в позитивній динаміці, адже кризові обставини війни вимагають від експертів, митців осмислення контексту, рефлексій на сучасні реалії, дослідження досвіду минулих поколінь, фіксації історій, кейсів – воєнних та цивільних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науково-популярні розвідки дослідження феномену українського документального кіно як дослідницькі опції обирають питання генези цього кінопродукту, аналізу новинок в цій інду-

стрії та реакцію на них української та світової аудиторії, проблематику просування документальних українських стрічок у світі, можливостей наративного регулювання засобами кіно в контексті контрпропаганди російській псевдодокументалістиці. Зокрема, у великому матеріалі «Минуле та майбутнє українського документального кіно» автори «Ukrainer» С. Панасюк та Я. Дудко розглянули, «як змінилася українська документалістика за останнє століття та обговорили її сучасний стан з режисерами, чії роботи були презентовані на Docudays UA [1]. Стаття А. Малишенка «Нічого, крім правди: що потрібно знати про українське документальне кіно» розглядає його крізь при-

зму уваги до нього на міжнародних конкурсах і фестивалях, що дозволяє ретельно фіксувати хід великої війни та досліджувати глибинні зміни в суспільстві [2]. Матеріал «Українські документальні біографічні фільми: від історії до практичних рішень» Школи журналістики і комунікацій УКУ аналізує найбільш популярні стрічки жанру документального біографічного фільму в Україні, використовуючи ресурси світової кінобази та гугл-тренди [3]. У контексті нашої розвідки важливими є наукові спостереження А. Дроботенка щодо доречності перенесення основних постулатів журналістської діяльності на створення документальних стрічок [4]. Актуальним комплексним монографічним виданням є наукова робота А. Червінчук, присвячена дослідженню феномену війни в інформаційному просторі України 2015–2018 рр. за матеріалами воєнної документалістики [5].

Постановка завдання. Мета розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати соціокомунікаційні засоби усунення імперських нарративів в умовах війни (на прикладі української аналітичної документалістики, зокрема проектів Docudays UA, авторського документального циклу М. Барчук «Остання війна» та документального циклу «Велика російська брехня» на «Суспільне Культура»). Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: 1) розглянути документалістику в дискурсі комеморативних, дослідницьких проектів, стратегій пам'ятання та обговорення важливих подій в історії України; 2) визначити тематичні акценти, ціннісні орієнтири та соціокомунікаційні механізми залучення аудиторії в межах фестивальных платформ документалістики; 3) проаналізувати соціокомунікаційні інструменти аналітичної документалістики засобами текстуального аналізу синтагматичних та парадигматичних способів генерування значень російських імперських нарративів в умовах російсько-української війни на прикладі зазначених документальних циклів.

Виклад основного матеріалу. Документальне кіно є потужним складником меморіалізації російсько-української війни – «системи дій, спрямованих на надання матеріальному об'єкту або темі статусу точки фіксації історичних сенсів, а також на запуск колективних активностей у контексті теми згадування» [6]. Зрештою, якщо статус точки вшанування історичної події, особистості, теми реалізовується через кінодокумент, то формується смисловий капітал колективної ідентичності, що в умовах війни є інструментом протистояння смисловим інтервенціям ворога.

У цьому контексті проект «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» як «платформа культури пам'яті, що реалізовує комеморативні, дослідницькі та мистецькі проекти, розробляє стратегії пам'ятання важливих подій в історії України та проводить публічні дискусії для залучення широкої аудиторії до роботи з минулим» [7], доречно згадує в глосарії поняття *mockumentary* (від *to mock* – «підробляти», «насміхатися» і *documentary* – «документальний»), *pseudodocumentary* – «жанр ігрового кіно (у більш широкому сенсі – будь-якого різновиду медіа), що імітує документальність» [7]. Його тлумачення варіюється від інтелектуальної гри, коли глядач обізнаний щодо неавтентичності матеріалу, до фейку, пропагандистської містифікації, коли реципієнта вводять навмисне в оману [7]. Такий приклад ми вже описували в розділі колективної монографії «Стратегічні комунікації суб'єктів політики в умовах сучасної політичної дійсності», а саме кейс аналізу фільму С. Лозниці «Бабин Яр. Контекст», який, за словами В. Нахмановича, історика й етнополітолога, наукового співробітника Музею історії Києва, є «справжнім ідеологічним маніфестом Меморіального центру Голокосту “Бабин Яр”», де спонсорами останнього є російські бізнесмени [цит. за 8, с. 32]. У розділі монографії ми зафіксували такий застосований у фільмі комунікаційний кейс, як навмисна деконтекстуалізація («інтерпретація тексту як навмисне замовчування, викривлення правдивих фактів» за М. Титаренко), незважаючи на акцентований маркер «контекст» у самій назві, адже автор застосовує подвійну маніпуляцію «документальністю», транслюючи пропагандистську хроніку для створення власного ангажованого фільму, що виявляється у таких складових, як відбір матеріалу, його монтаж та текстові коментарі до нього в умовах «німого кіно». Проте інформаційна та геополітична небезпечність такого трансльованого меседжу про Україну в контексті нацистського дискурсу Другої світової війни від імені українського медіапродукту посилюється завдяки вписанню цього нарративу в метанаратив, формуванню «порядку денного» української проблематики в іноземних ЗМІ через отримання фільмом відзнаки на Каннському кінофестивалі – спеціального призу журі премії «Золоте око», нагороди «для документальних фільмів, яку присуджують з 2015 року за найкращий документальний фільм, що бере участь в одній із секцій Каннського міжнародного кінофестивалю», про що написали журналісти «BBC News Україна» 17 липня 2021 р. [цит. за 8, с. 33].

І на тлі таких псевдоконтекстів російське пропагандистське гасло оголошеної війни «денацифікація» здатне обрости новим псевдофактами. У той же час маємо і позитивні прецеденти: у березні 2024 року документальна стрічка «20 днів у Маріуполі» режисера Мстислава Чернова вперше в історії українського кінематографа здобула премію «Оскар» у номінації «Найкращий документальний фільм».

Серед тотальної кількості російської псевдодокументалістики можна згадати пропагандистський матеріал 2024 року «Крим 10 років», присвячений ніби «10-річчю повернення півострова ”у рідну гавань”»: «Через багато років Крим знову почав своє відродження – амбітні державні завдання, промислові та наукові проекти, унікальні пам’ятки архітектури. Окрема частина фільму – історія Херсонеса. Саме володіння цією землею колись дало Росії право називати себе імперією» [9]. Фільм використовує традиційний набір маніпуляційних прийомів: переписування історії (кейс про Херсонес, з якого начебто починається Русь, Російська імперія, сам концепт «історичного возз’єднання Криму з Росією» та ін.), коментарі т. зв. «очевидців подій» (історія кримчанки, яка згадує начебто корупційні схеми під час лікування своєї мами до окупації на противагу позитивного досвіду її лікування вже «в російському Криму»; історії породіллі, яка свідомо поспішала проголосувати під час т. зв. референдуму за приєднання до Росії, незважаючи на критичний стан дитини та ін.), підміна понять (окупація/возз’єднання, референдум/нелегітимні вибори тощо), емоційний резонанс (неприйняття т. зв. «графоманських потоків» української літератури на противагу О. Пушкіна, якого доводилося читати в розрізі зарубіжної літератури та ін.), створення проблеми (напр., розповідь чоловік про начебто позбавлення його права голосування в Україні через переклад його прізвища («Орехов» став начебто «Горіхів») і адреси (вулиця «Родніковая» стала начебто «Джерельна») українською, що не збігалося з паспортними даними і унеможливило голосування та ін.) тощо.

Прикладом акумуляції документальних кіноініціатив є Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Docudays UA, потужна платформа промоції світової та української документалістики, підвищення рівня дотримання прав людини в Україні та формування активної громадянської позиції, що має щорічні тематичні назви, які відбивають фокус на певній проблематиці. Після повномасштабного вторгнення росії

в Україну мандрівний Docudays UA, формат якого передбачає показ та обговорення кіно в регіонах країни за кураторством регіональних координаторів (освітян, правозахисників, бібліотекарів, кінематографістів, юристів, комунікаційників, психологів та ін.), незважаючи на виклики все ж таки був реалізований під назвою «Надзвичайний стан», що відбивав «виняткову ситуацію, коли звичне життя та плани на майбутнє поставлені на паузу, а базові життєві потреби й людські права – під постійною загрозою» [10].

Концептуальна програма Мандрівного Docudays UA – 2022 використала найрізноманітніші механізми для створення соціокомунікаційного простору для трансляції потужних сенсів та отримання зворотнього зв’язку як в межах української аудиторії, так і для закордоння:

- блок короткометражних стрічок, знятих українськими режисерами й режисерками після початку повномасштабного вторгнення;

- флешмоб на підтримку Максима Буткевича, правозахисника, який ще станом на серпень 2024 р. перебуває в російському полоні;

- показ документально-анімаційної кіноісторії «Казка про Коника» Уляни Осовської та Дениса Страшного про Анатолія Лютюка, найзнанішого українця в Естонії, дисидента, монаха в миру, художника, волонтера на Донбасі, збирача добрих історій, який залучав до оповідки персонажа дерев’яного Коника, що ставав героєм казок про тварин на війні, написаних за мотивами реальних подій;

- 5 онлайн-розмов з експертами щодо подолання наслідків війни, її документування та формування переможного українського суспільства в межах правозахисної програми «RIGHTS NOW!»;

- спецпроект «Чому українці перемагають», що включає 10 історій стійкості про «втечу з пекла, врятовану культурну спадщину, кіноклуб для переселенців, мільйони для ЗСУ, благодійні обіди в окупації як прикриття для підпільників, збір фактів воєнних злочинів окупантів, тонни гуманітарної допомоги для втікачів із розбомблених міст» [11], які щотижня виходили на сайтах Мандрівного та «Суспільного»;

- фотовиставка «Нескорений Херсон» про спротив херсонців російській окупації фотокореспондента медіаплатформи «Вгору» О. Корнякова;

- 40 онлайн-дискусій про сенси стрічок, серед яких – «Фортеця Маріуполь. Орест» з героєм-азовцем Дмитром Козацьким «Орестом», «Мир та спокій» з режисеркою Миро Клочко (про зіткнення

мирної української родини під час війни з історичними травмами її минулих поколінь) та ін. [12].

Темою ювілейного XX Docudays UA – 2023 став «Образ майбутнього», тож особливо важливими стали стрічки, що посилювали український голос публічних комунікацій у міжнародному просторі, зокрема фільми копродукції українців з міжнародними (німецькими, польськими, американськими) партнерами, що мають спільні контекстні наративи; кінооптика зарубіжних митців на українську історію та сьогодення, наприклад, історія Голодомору в Україні від французького режисера Гійома Рібо або документація реалій війни серед цивільних польського режисера Пьотра Павлуса «В Україні»: «Там є те, що не можна прочитати в газетах та побачити в новинах. Те, як люди чекають на їжу, те, як діти граються на дитячих майданчиках, а на фоні – зруйновані будинки, як люди їдуть на роботу, як ідуть з пакетом з їжею, а на фоні – знищені магазини. Головна мета – показати, як насправді живуть українці в таких реаліях. Я вважав своїм обов'язком задокументувати те, що тут відбувається» [13]. Цю 80-хвилинну стрічку показали в Німеччині, Швейцарії, Сербії, Португалії, Китаї.

Серед соціокомунікаційних механізмів залучення аудиторії до спільного кінодіалогу навколо громадянських цінностей, спротиву ворожим наративам варто відзначити такі: телеміст між регіонами в обговоренні фільму «89» (про облаштування життя харків'ян у метрополітені як бомбосховищі), тренінги, творчі майстерні, екскурсії містом, де проводилися кінопокази, фотоконкурси, камерний концерт документально-терапевтичного проєкту WARНЯКАННЯ (проєкт А. Слепакова та А. Соколова як реакція на повномасштабне вторгнення росії в Україну, в якому, за словами авторів, кожен трек – як маленька “короткометражка”: якась повністю документальна, а якась вигадана та “за мотивами” [14]); показ та обговорення фільму «Нескорений Херсон» як спецподія фестивалю про роботу херсонських журналістів/-ок, де в унікальних кадрах зібрано свідчення, як вони співпережили з містянами захоплення обласного центру росіянами, мітинги спротиву, окупацію та звільнення міста; аудіоінсталяція (прослуховування особистих переживань людей із різних куточків України) на основі львівського проєкту Центру міської історії «Документування досвідів війни. Щоденники та сни війни» у межах міждисциплінарної мистецької програми DOCU/СИНТЕЗ; три актуальні дискусії з провідними експертами «Відбудова України:

як громадян(к)ам впливати на ухвалення владою рішень», «Майбутні мир та безпека: яким буде світ без “росії”?» та теми культури і деколонізації в контексті того, «Як починати будувати сильну країну вже зараз?» тощо [15].

Темою 21 фестивалю 2024 р. є «10 років триденної війни, що триває 3 століття». Фокус концепції для іноземців та українців – «це заклик дізнатися більше про нашу історію, російську агресію в ній, про причини цієї війни. Чим є Україна і ким є її громадян(к)и. ... про історичну пам'ять, її крихкість і постійні намагання ворогів змінювати її й переписувати. Про циклічність історії. Про збереження та пошук ідентичності. ... про відповідальність. Про покарання воєнних злочинців, а також відповідальність тих, хто ховається за словом “мир” та уникає слова “справедливість”» [16]. Серед кінодокументів 2024 року варто згадати такі. Історичним документом, що фіксує перехоплені голоси ворожих солдат, їхніх дружин, матерів, шокуючи цинізмом, відображаючи сутність російського колективного імперіалізму і, відповідно, підтверджуючи колективну відповідальність росіян, є фільм Оксани Карпович «Мирні люди». Вальтер Стокман, нідерландський режисер, у документальній роботі «Київські файли» занурюється у приховані сюжети тотального державного стеження в країні «советів» за співдії пересічних людей завдяки оприлюдненим в 2017 р. архівам КДБ, спілкуванню з «дійовими особами» архівних документів, наголошуючи на тому, що саме непокарані пропагандистські атаки Кремля уможливили велику війну проти України з декларацією її начебто «неіснування», та на тому, що варто попри все усвідомити і визнати особистісну відповідальність тих, «хто написав чотири мільйони доносів? і хто допомагав КДБ стежити навіть у спальнях» [17].

Ідеолого-політичні паралелі з Україною в контексті цивілізаційного, історичного протистояння вимальовує Ванесса Гоуп у фільмі «Невидима нація», націлюючи оптику на історичну пам'ять Тайваню перед воєнною загрозою з боку Китаю, на протистояння пекінського тоталітаризму та торування шляху до демократії тайбеської політичної еліти.

Культура пам'яті в контексті війни – проблемне поле фільмів фестивалю «ДНК гідності» Яна Баумгартнера та «Місія 200» В. Сидька. Наприклад, головна героїня «Місії 200» Тетяна Потоцька, яка до 2022 року мала успішний туристичний бізнес, а після початку великої війни власним коштом придбала мікроавтобус для перевезення загиблих

захисників та захисниць зі східних регіонів у рідні західні регіони України, задається питанням про жорстокість та неетичність неймінгу «груз 200», адже під час рейсів їй доводилося здійснювати пошук і впізнання тіл, проїжджати траурними колонами по малих батьківщинах загиблих, яким схилені на коліна земляки віддавали шану.

Усвідомлюючи, що на сьогодні проаналізувати наративне наповнення всіх українських документальних проєктів після повномасштабного вторгнення росії в Україну, кількість яких є великою, а тематична спрямованість є різноманітною, в одній розвідці ми не зможемо, то увагу зосередимо на певній авторській вибірковій підбірці документальних фільмів, сфокусованих на смислових маркерах когнітивної окупації, колонізації України росією. Серед таких проєктів вартим особливої уваги є авторський документальний цикл журналістки Мирослави Барчук «Остання війна» за алюзією на слова І. Франка «Це ж остання війна! Це до бою чоловіцтво зі звірством стає, це поборює воля неволю, “Царство Боже” на землю зійде», в якому українські та західні інтелектуали, зокрема Оксана Забужко, Сергій Плохій, Френсіс Фукуяма, Тарас Лютий, Пітер Померанцев, Володимир Єрмоленко, Віталій Портников, Ярослав Грицак, Мирослав Маринович та інші розмірковують щодо істинної тривалості російсько-української війни, коріння її геноцидності стосовно українців, гібридності інтервенції свідомості і територій «русским міром», прискоренням дерусифікації російськими ракетами, ролі українських інтелектуалів у створенні імперії тощо. Текстуальний аналіз першого епізоду «Анатомія рашизму» є професійною демонстрацією синтагматичних та парадигматичних способів генерування значень феномену «рашизм». Підтвердження його колоніального та геноцидального характеру автори фільми демонструють в опублікованій російським офіційним прес-агентством «Риа-Новости» статті російського філософа і політтехнолога Тимофея Сергєйцева, яку американський історик Тімоті Снайдер назвав «посібником з геноциду»: «Чому українці мають бути ворогами Росії? От це все завантажено у свідомість цілого покоління людей. Якщо ми хочемо змінити цю ситуацію, нам доведеться, грубо кажучи, перевчати населення цілої країни» [18]. Документальний матеріал послідовно вибудовує ланцюг причинових підвалин створення російського фашизму – культ предків, культ вождя, культ жертви, теорії змови, агресія, імперська туга за «золотими часами». Апеляція до есею «Як нам облаштувати Росію»

1990 р. в'язня радянських таборів, автора трилогії «Архіпелаг ГУЛАГ» О. Солженіцина, що бачить колоніальний режим Росії як імперії, ініціаторки нового російського союзу як єдино можливий, незважаючи на щирю ненависть до більшовизму; філософії Дугіна, «підручник із завоювання» якого – «Основи геополітики» – вивчає російська еліта, армія, спецслужби та ін.; ідеї «русского мира», породженої політтехнологами Є. Островським та П. Щедровіцьким, яка стала основою концепції В. Суркова як помічника Путіна і майбутнього куратора окупації Криму і Сходу України; трансляції псевдомісіанського світогляду росіян про порятунок людства маскультивськими російськими фільмами «Брат», «Сила в правді» та ін., експлуатації ПІСО-шого терміну «русифобія» російськими медіа та ін.

Другий епізод виявився надто насиченим обраними кейсами, тож його поділили на дві частини: «Какая різниця (1991–2004)», «Какая різниця. Уроки» (2004–2023), а щодо основної деколонізаційної опції, окресленої на початку фільму, висловила сама авторка проєкту: «Це відверта розмова про подолання ментальної залежності від колишньої метрополії, від російської матриці, яка вросла нам під шкіру в кількох поколіннях. Про наше вічне сахання між ідентичностями, векторами руху, символами і знаками, ось про цю саму “постсовєтську шизофренію”, яка до великої війни іноді здавалась нездоланною. Це наша спроба осмислити, до чого призвели наші помилки і хибні вибори часів незалежності, а з іншого боку, що означала відмова від вибору та принцип “какая різниця?”» [19].

Авторка майстерно вихоплює маркер історико-політичного періоду «принцип “какая різниця?”», що миттєво був обурено вичленуваний суспільством із новорічного привітання президента України В. Зеленського («Неважливо, як названа вулиця, бо вона освітлена та заасфальтована. Де немає різниці, біля якого пам'ятника ти чекаєш дівчину» [20]) та який розділяла його електоральна більшість. За словами М. Барчук, саме він призвів до багатьох поразок у нашій війні за ідентичність, що «не давав нам чітко визначитись у питаннях мови, культури, історії, врешті, напрямку руху держави» [21].

Змістова інтерпретація принципу, певним чином термінологізація нових явищ є соціокомунікаційним засобом «маркування» імперських наративів в умовах війни, тому такий фокус на цей смисловий концепт оприявнив його сутність, що має безпековий вимір, особливо під час війни: «це

небажання визначитися, це не бажання побачити Росію як ворога, ... це є відмова від суб'єктності, ... позбавляла нас історичних шансів, якими скористалися інші народи, вчасно обравши правильний шлях, ... не давала нам чесно відповісти собі на питання: чи є різниця до якої церкви ходити – української чи російської?» та інші [21]. На антитезі вибудовано у фільмі протиставлення риторичними запитаннями: «Чи є різниця у тому, де сидять сепаратисти та російська агентура? У в'язниці чи у Верховній Раді? ... Чи є різниця, з чийого голосу ми дізнаємося про світ і про самих себе? – власного чи ворожого, того який отруєє свідомість мільйонів людей брехнею... Чому ми не бачили загроз медіа в Україні? – російського шоу-бізнесу і російського кіно? [яке] після помаранчевої революції...остаточно сідає на рейки "победобесія"...» [21].

Документальна робота чітко орієнтується на запити суспільства, зокрема і на однойменні за назвою рубрики фільму прогностичні припущення щодо вектору історії України, «якби на виборах 1991 року переміг Чорновіл», адже мемува культура, численні дописи в соціальних мережах під час більшості кризових історико-політичних ситуацій, т. зв. біфуркацій, оживлювали дискусію про сценарії державотворення за умови іншого вибору в 1991 році. Такий соціокомунікаційний механізм, як аналіз сценаріїв суспільної «якбитології» (за Д. Шурхалом), дає змогу глибше проаналізувати історичні помилки та причини певного суспільного вибору, дати характеристики своїй ідентичності в той період – «розмитой, більш євразійської на противагу європейській» [21].

Тайм-коди під відео дають абсолютно чітке розуміння авторами фільму концептів принципу «какая різниця» як потужних інструментів впливу росії на Україну: московський патріархат в Україні, русифікація інформаційного простору України, приклад Савіка Шустера як інструменту пропаганди, русифікація української музики, російське кіно, для якого Україна стала ресурсною базою, ностальгія за радянським як спосіб впливу, справа Георгія Гонгадзе, ізоляція Леоніда Кучми від Заходу, перша спроба російської спецоперації в Україні, «мапа трьох сортів України» як запущений в український інфопростір політтехнологами з РФ «інформаційний вкид», невідрефлексована пострадянська спадщина. Застосований у фільмі т. зв. кейсовий підхід дав змогу в різних епізодах продемонструвати багатшаровість та гібридність когнітивної колонізації росією України.

Основою другої частини епізоду також використано хроніку й часто унікальні архівні матеріали. Причиново-наслідковий зв'язок між частинами другого епізоду, у виразненні спільною назвою та доповненою лише сюжетним наслідковим змістом «уроки» від концепту «какая різниця», змушує глядачів дивитися цикл повною мірою. Пояснення актуальності нарративного регулювання ворожих меседжів у документальному матеріалі також реалізовується через згадку про актуальні символи імперської колонізації України: «Кілька поколінь українців роками і десятиліттями звично ходили вулицями Пушкіна, площами Толстого, не зважали на монументи Леніну і червоні зірки на будівлях... вважали імперські символи своїми, звичними. Тим часом вони маркували підкорену територію. Ми довго навіть не усвідомлювали цього. Російська імперія століттями була, комуністична, тоталітарна влада тут була понад 70 років. Вплив шалений на свідомість людей. Зрештою, ... ми всі отримали колоніальну освіту» [20]. Тайм-коди другої частини у більшості мають форму запитань, ніби запрошуючи до дискусії аудиторію: історична пам'ять чи забуття? (політика повернення історичної пам'яті Віктором Ющенком); українська чи російська?; нейтралітет України у війні РФ з Грузією (питання щодо історико-політичного виправдання позиції та її наслідків); озброєння чи обеззброєння?; лідери нації чи лідери маси?; тоталітарні символи чи культурні пам'ятки? [20].

У контексті рефлексій та аналітики щодо першого питання у фільмі спостерігаємо нарративне протиставлення політики повернення історичної пам'яті, зокрема визнання Голодомору українського народу у світі, відбудови зруйнованої росіянами гетьманської столиці Батурин, інформаційному запереченню, замовчуванню, оминанню (за Р. Баумайстером та С. Гастінгсом) проросійськими політичними силами (комуністами, соціалістами, регіоналами), які «відразу починають потужну кампанію в медіа і в Парламенті, друкують псевдонаукові брошури і книжки... у [легальній] літературі... пишуть про те, що Голодомор – це вигадка... відверто застерігають, що, мовляв, пам'ять про Голодомор – це націтворчий елемент, і що ця пам'ять загрожує об'єднанням українців на основі західних цінностей» [20]. Автори фільму окреслюють прагматичний потенціал стратегії гуманітарної політики повернення історичної пам'яті, саме політики, а не соціального акту: «не допустити новітніх спроб героїзації дик-

татури Сталіна та його режиму, ...відновлення національної пам'яті, боротьба з національним склерозом ... як боротьба політична» [20]. Разом із тим представництво інтелектуальної еліти наголошувало у фільмі про одвічне «замутнення візії», адже боротьба проти ініціатора та транслятора цієї політики – В. Ющенко сплелася із винищенням упроваджених ним цінностей («Сміятися над святинями – це теж було частиною політики, спрямованої на розкол» [20]). Соціокомунікаційна технологія реактуалізації минулого історичного досвіду простежується на подібних прикладах: «Якщо Голодомор – це тільки 1933 рік, минуле, яке було, і яке треба пам'ятати, щоб воно не повторилося. А воно якраз і повторюється. Весь цей зерновий коридор і всі ці розбомблені зараз російськими ракетами елеватори з зерном на українському півдні, це реактуалізація нашої пам'яті про 1933 рік» [20]. Фільм реактуалізує також маркери суспільних рефлексій на суспільно-важливі теми, що дає змогу артикулювати послідовність і наслідковність трансльованих сенсів, оприявнює їх синтагматичний ланцюжок (наприклад, у контексті міркувань про хибність підміни мовного питання проблемами економіки згадують слова Н. Мосейчук «Тому що бізнес, він нагодує, мова не нагодує, розумієте?»» [20], при тому не зауважуючи на персоналіях, а виключно на смислах).

«Велика російська брехня» (рис. 1) – цикл фільмів, створених для спростування наративів російської пропаганди. За словами виконавчого продюсера проекту та телеканалу «Суспільне Культура» Лук'яна Галкіна, «теми та проблема-

тика, які порушує цей документальний цикл, значно ширші за вже звичне слово “фейк”. Російська пропаганда вправніша та небезпечніша за інформаційні вкиди, що часто виглядають комічними й недолугими – власне, найбільшою небезпекою було б недооцінювати її вплив» [22]. Важливо, що матеріали мають англійські субтитри, адже міжнародна практика вивчення історії східноєвропейського регіону залишається все ж таки таким російськоцентричною.

У першому епізоді фільму «Вигадка, у яку повірив світ: як Росія ПЕРЕПИСУЄ історію під себе» йдеться про те, з якою руйнівною силою функціонують історичні маніпуляції та якими драматичними можуть бути їхні наслідки. Проросійські наративи про «Київську Росію», а не Київську Русь, «конфлікт в Україні», а не війна, розв'язана Росією проти України і досі лунають в освітніх інституціях світу, зафіксовані в енциклопедіях, – ці міфи детально і наочно пояснюють фахові експерти, серед яких професор Єльського університету Джейсон Стенлі; професорка історії та політології Університету Західного Онтаріо Марта Дичок; заступник Голови Українського інституту національної пам'яті Володимир Тилішак; старша співробітниця департаменту вивчення Росії Центру східних досліджень (Польща) Марія Доманська; професор, викладач україністики в University College London, письменник, перекладач Уям Блекер; історик, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства Віталій Скальський; співавтор проекту «Історія для дорослих» Олег Криштопа; політтехнолог Сергій

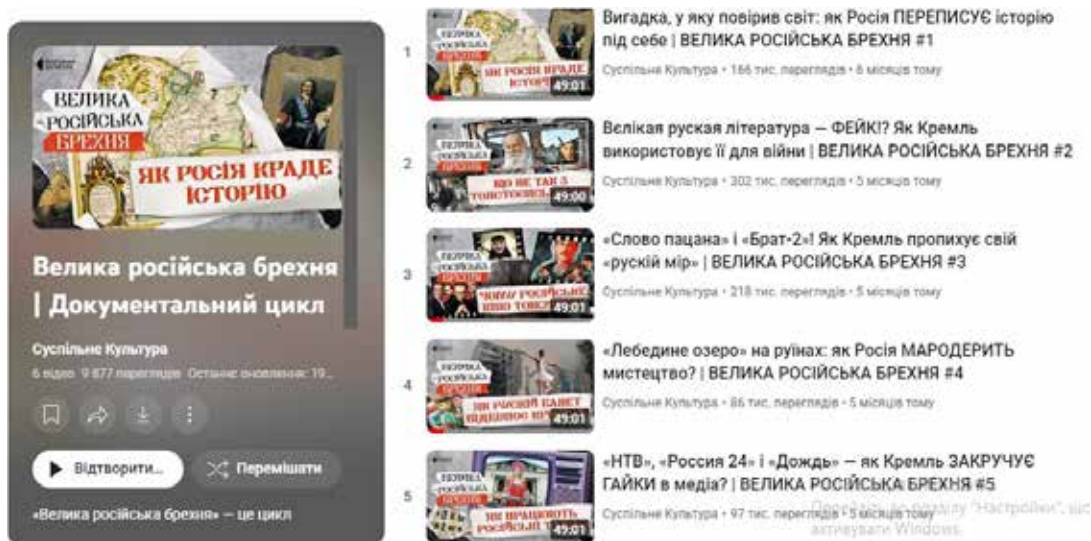

Рис. 1. «Велика російська брехня». Документальний цикл на каналі «Суспільне. Культура»

Джерело: [23].

Гайдай та інші. Документальні аргументи, історичні факти, експертні думки – в основі деконструкції імперських наративів щодо ребрендингу Петра I з Московії на Росію, перманентного привласнення української історії та розчинення українства в концепції «спільної історії», підживлення міфу про те, що «України ніколи не існувало», запиту росіян на «нову велич»; реге-роїзацію Сталіна в новітній рашистській ідеології, маніпуляцій та міфів щодо Другої світової війни; російської мови та релігії як інструментів впливу; концепції Росії як окремої цивілізації [23]. У наступних епізодах мова йде про «велику рускую літературу», її потужний інструментарій «м'якої сили» попри криваву війну в Україні (із романтизацією завоювань, імплементацією її в освітні інституції України та світу, потужні перекладацькі програми задля просування її у світі, пропагандистський характер із дискредитацією українського національно-визвольного руху на цілий світ, міф про її давність, її колоніальний характер відповідно до переконливих аргументів Еви Томпсон), імперські наративи російських фільмів та серіалів («Слово пацана», «Бригада», «Брат-2»), що романтизують жорстокість, прославляють владні структури та апарат репресій, дегуманізують українців (згадується серед інших деструктивний кейс із російською короткометражною 2018 р. «Чергування» із пропагандистом Захаром Прилепіним, бойовиком, який «легітимно» вбиває на Донбасі українських військових, що отримала головний приз кінофестивалю у Нью-Йорку). Епізод «Мистецтво» демонструє, як російське мистецтво використовують як ширму для російських злочинів (як кремлівський оркестр грає Чайковського на руїнах розбомбленого Маріупольського драмтеатру, фінансування музичних фестивалів в Європі для просування своїх бізнес-інтересів, мародерство російських музейних інституцій щодо української викраденої мистецької спадщини), ретроспектива зачисток медійного простору після приходу до влади Владіміра Путіна в епізоді «Медіа», розвінчування міфу про «нейтральних» спортсменів тоталітарної росії – в епізоді № 6.

Висновки. Особливо під час війни виокремлюється «документалістика прямої дії» (за Д. Воронцовим) – кіно про людей, події, воєнні злочини, де основний фокус – на емоції, залученість, емпатію, і аналітична документалістика, яка покликана залучити до рефлексій, до світоглядних, історико-політичних трансформацій картини світу, яка дає змогу реконструювати події та явища в причиново-наслідкових ланцюжках. Проте для документального кіно залишаються актуальними постулати правдивості точності викладених фактів, експертності та багатоманітності думок. Серед соціокомунікаційних механізмів залучення аудиторії в межах кінофестивалей вирізняємо телемости між регіонами в обговоренні фільмів, тренінги, майстерки щодо творення документального контенту, тематичні екскурсії в контексті документального полотна, дискусії з експертами на висвітлену фільмі проблематику тощо; серед комунікаційних інструментів безпосередньо в аналітичній документалістиці – термінологізацію нових явищ як засіб «маркування» імперських наративів в умовах війни, протиставлення явищ, аналіз суспільних сценаріїв, реактуалізацію минулого історичного досвіду, маркерів суспільних рефлексій на суспільно-важливі теми, що дає змогу артикулювати послідовність і наслідковість трансльованих сенсів, оприявнює їх синтагматичний ланцюжок тощо, ілюстрування матеріалу хронікою та архівними матеріалами.

Перспективним є комплексний аналіз світової та національної документальної кінорефлексії на події російсько-української війни в контексті саме пошуку сценаріїв, механізмів деколонізаційних та націоідентифікаційних практик із опцією на когнітивні параметри націобезпекового виміру – смисловий, інформаційний, ціннісний тощо та оприявнення кейсів м'якоментарі (псевдодokumentалістики), що є складником ворожої пропаганди.

(Матеріали статті підготовлені в межах держбюджетної НДР за шифром № 2/24 за номером держреєстрації № 0124U000753 «Соціальнокомунікаційні механізми дискурсу деколонізації в умовах війни: український та глобальний контексти» Запорізького національного університету).

Список літератури:

1. Панасюк С., Дудко Я. Минуле та майбутнє українського документального кіно. *Ukrainer*. 04.06.2024. URL: <https://www.ukrainer.net/dokumentalne-kino/> (дата звернення: 23.09.2024).
2. Малишенко А. «Нічого, крім правди: що потрібно знати про українське документальне кіно». *Vogue*. 14 січня 2024. URL: <https://vogue.ua/article/culture/kino/nichogo-krim-pravdi-shcho-potribno-znati-pro-ukrajinske-dokumentalne-kino-54539.html> (дата звернення: 23.09.2024).

3. Українські документальні біографічні фільми: від історії до практичних рішень. *Школа журналістики і комунікацій УКУ*. URL: <https://sjc.ucu.edu.ua/students-blog/ukrayinski-dokumentalni-biografichni-filmy-vid-istoriyi-do-praktychnyh-rishen/> (дата звернення: 28.09.2024).
4. Дроботенко А. Документальне кіно і журналістика: взаємозв'язок понять. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. Збірник наукових праць. Випуск 11. 2017. С. 4–7.
5. Червінчук А. Феномен війни в інформаційному просторі України 2015–2018 рр. (за матеріалами воєнної документалістики): Монографія. Одеса: Видавець С. Л. Назарчук, 2021. 252 с.
6. Довгополова О. Меморіалізація. *Глосарій*. URL: <http://surl.li/qnomdx> (дата звернення: 23.09.2024).
7. Галіна М. Мок'юментарі. Псевдодокументалістика. *Глосарій*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/> (дата звернення: 23.09.2024).
8. Ковпак В.А. Інформаційно-комунікаційна діяльність світового українства як «м'яка сила»: документні ресурси, стратегічні наративи. *Стратегічні комунікації суб'єктів політики в умовах сучасної політичної дійсності : колективна монографія / за заг. Ред. Хорішко Л. С. Запоріжжя : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. С. 30–61.*
9. «Крым 10 лет». Документальний фільм 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LLlhHGcoBUG> (дата звернення: 23.09.2024).
10. Мандрівний Docudays UA – 2022 – відбудеться! URL: <https://docudays.ua/2022/news/kino/mandrivniy-docudays-ua-2022-vidbudetsya> (дата звернення: 23.09.2024).
11. Чому українці перемагають: 10 історій стійкості. URL: <https://docudays.ua/2022/news/kino/chomu-ukrainci-peremagayut-10-istoriy-stiykosti/> (дата звернення: 23.09.2024).
12. Якими були два місяці воєнного Мандрівного Docudays UA – 2022. URL: <https://travelling.docudays.ua/2022/news/kino/yakimi-buli-dva-misyaci-voennogo-mandrivnogo-docudays-ua-2022/> (дата звернення: 23.09.2024).
13. Коржук Д., Димніч Н. «Те, що не можна побачити в новинах». Польський режисер Пьотр Павлус презентував у Франківську фільм «В Україні». *Суспільне. Івано-Франківськ*. 02.12.2023. URL: <https://susplilne.media/ivano-frankivsk/630732-te-so-ne-mozna-pobaciti-v-novinah-polskij-reziser-potr-pavlus-prezentuvav-u-frankivsku-film-v-ukraini/> (дата звернення: 23.09.2024).
14. Максимець М. WARНЯКАННЯ безкоштовно виступлять на Мандрівному фестивалі Docudays UA. 06.12.2023. URL: <https://liroom.com.ua/news/waryakanya-docudaysua-festival/> (дата звернення: 23.09.2024).
15. Як ми спільно створювали «образ майбутнього» на 20 ювілейному Мандрівному Docudays UA. <https://travelling.docudays.ua/2023/news/kino/yak-mi-spilno-stvoryuvali-obraz-maybutnogo-na-20-yuvileynomu-mandrivnomu-docudays-ua/> (дата звернення: 23.09.2024).
16. Аверченко Д. 10 років триденної війни, яка триває три сторіччя. 21 *Docudays UA*. URL: <https://docudays.ua/2024/news/kino/ennoi-viyni-yaka-trivaye-tri-storichchya-21-docudays-ua/> (дата звернення: 23.09.2024).
17. Коваленко Ю. 10 років триденної війни, яка триває три сторіччя. *Docudays.ua*. URL: <https://docudays.ua/2024/movies/ten-years-of-the-three-day-war-that-has-last-ed-for-three-centuries/mirmi-lyudi/> (дата звернення: 23.09.2024).
18. Анатомія рашизму | Документальний цикл «Остання війна» | Епізод перший. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1vgFKFBilQA> (дата звернення: 28.09.2024).
19. Другий фільм документального циклу Мирослави Барчук «Остання війна» покажуть в ефірі телемарафону 24 вересня. *Детектор медіа*. 23 вересня 2024 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/217234/2023-09-24-drugyy-film-dokumentalnogo-tsyklu-myroslavy-barchuk-ostannya-viyna-pokazhut-v-efiri-telemarafonu-24-veresnya/> (дата звернення: 23 вересня 2024 р.).
20. «Какая разніца. Уроки» | Документальний цикл «Остання війна» | Епізод другий, частина друга. Перший. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CmgtOmXoyWw&t=5s> (дата звернення: 23 вересня 2024 року).
21. «Какая разніца» | Документальний цикл «Остання війна» | Епізод другий, частина перша. Перший. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aTaWqz5nLTU&t=20s> (дата звернення: 23 вересня 2024 р.).
22. Прем'єра проекту «Велика російська брехня» на Суспільне Культура. 08 березня 2024. Суспільне Культура. URL: <https://susplilne.media/culture/701298-premera-proektu-velika-rosijska-brehna-na-susplilne-kultura/> (дата звернення: 23 вересня 2024 р.).
23. Вигадка, у яку повірив світ: як Росія ПЕРЕПИСУЄ історію під себе | Велика російська брехня #1. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLa6RrfylRW7SpU0y4VkCUXkmzOYOOJRJQ> (дат звернення: 28.09.2024).

Kovpak V. A., Lebid N. M. SOCIAL COMMUNICATION MEANS OF ELIMINATING IMPERIAL NARRATIVES IN THE CONDITIONS OF WAR (ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN DOCUMENTARIES)

The article analyzes socio-communication means of eliminating imperial narratives in the context of the russian-Ukrainian war on the example of Ukrainian analytical documentaries, in particular Docudays UA projects, M. Barchuk's author's documentary series «The Last War» and the documentary series «The Great russian Lie» on Suspilne Culture. It is suggested to consider the phenomenon of documentary filmmaking in the discourse of commemorative, research projects, strategies of remembering and public discussion of important events in the history of Ukraine as opposed to mockumentary, i.e. pseudo-documentaries of both national and hostile russian film production. The research attention was on analytical documentary filmmaking, which focused on reflections and expert discussions around the concepts of indomitability, topics of culture and decolonization, the future of peace and security, a world without russia, a call for the world to learn more about Ukrainian history, russian aggression in it, the causes of war; historical memory, constant hostile attempts to change and rewrite it, the cyclical nature of history, the world experience of military conflicts, national identifying practices, civic responsibility, semantic markers of cognitive occupation, colonization of Ukraine by russia.

To distinguish socio-communication tools of analytical documentary filmmaking (for example, contrasting phenomena, analyzing social scenarios, reactualizing past historical experience, illustrating material with chronicles and archival materials, etc.) in the context of narrative regulation of russian imperial narratives in the national information space, textual analysis of syntagmatic narratives (interpretation of texts as a chain of cause-and-effect events that give it meaning) and paradigmatic methods (study of hidden meanings, opposites in the text) of generating the meanings of russian imperial narratives in the conditions of the russian-Ukrainian war on the example of these documentary cycles.

Key words: *Ukrainian documentaries, socio-communication tools, imperial narratives, narrative regulation, national security.*

УДК 070(477.83/.86)''19'':[821.161.2(092)+821.161.2.09]''18/19''
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/26>

Комариця М. М.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

Габор В. В.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ У ГАЛИЦЬКОМУ ПРЕСОВОМУ ПРОСТОРИ (ДО 160-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

У статті зібрано та досліджено пресовий контент таких галицьких часописів першої половини ХХ ст., як «Діло», «Життя і Знання», «Ілюстрована Україна», «Літературно-Науковий Вістник», «Назустріч», «Нові Шляхи», «Світ», що засвідчують пильну увагу до життя і творчості М. Коцюбинського. Розвідки, рецензії, некрологи, спогади авторства О. Грицяя, О. Грушевського, М. Євшана, А. Крушельницького, М. Рудницького, Е. Чикаленко та ін. своєрідно інтерпретували жанрово-стильові особливості прози письменника, простежували еволюцію його творчості в контексті тогочасного українського літературного процесу, місця у національному пантеоні, розкривали особливості характеру. Через аналіз публікацій простежено увагу авторів як до художньої специфіки прози письменника, так і до його світогляду та громадянської позиції. З'ясовано політичний контекст ситуації, коли творчість М. Коцюбинського була більш відомою у Галичині, аніж Наддніпрянщині: саме тут друкувалися його перші прозові твори, деякі з них увійшли до шкільних читанок. У підросійській Україні на той час Валуєвський циркуляр і Емський указ наклали табу на українське слово. Документальні свідчення про хід похорону, зафіксовані на шпальтах часописів, увиразнюють жорстку політичну цензуру російського імперського уряду, в якій змушена була жити та творити українська інтелігенція, адже переслідування не припинялися навіть після смерті. Виснувало, що потужний етнографічний пласт у творчості письменника екстраполював духовні традиції Криму, Бесарабії, Гуцульщини на ширші філософські та моральні обрії, а хронікальні матеріали, вміщені на шпальтах щоденника «Діло», інформували про хід похорону М. Коцюбинського, перші академічні вечори на його честь, спроби драматичної інтерпретації прозових текстів. До статті залучено релевантні різножанрові пресові матеріали, які формують цілісну картину сприйняття прози митця, розкривають творчі взаємозв'язки між у Галичині і Наддніпряниною, що існували, незважаючи на кордони імперії.

Ключові слова: Михайло Коцюбинський, галицька преса, літературний модернізм, критична рецензія.

Постановка проблеми. Дослідження сприйняття та оцінки творчості М. Коцюбинського в Галичині дає змогу простежити у хронологічній послідовності взаємозв'язок митець-критик крізь призму прижиттєвих рецензій, а згодом – некрологів, спогадів та ювілейних статей. Залучення різножанрового пресового контенту актуалізує в контексті 160-річчя від дня народження митця цілісну рецептивну картину. Творчість Михайла Коцюбинського була більш відомою у Галичині, аніж у Наддніпрянщині, адже його перші оповідання й повісті та рецензії на них опубліковані в галицьких часописах «Зоря», «Правда», «Дзвінок», «Життя і Слово», «Літературно-Науковий Вістник», деякі з них навіть увійшли до шкільних читанок. У підросійській Україні на той час діяли Валуєвський циркуляр і Емський указ, що

наклали табу на українське слово – лише після 1905 р. ці обмеження були скасовані. Аналіз публікацій і новизна. Творчість Михайла Коцюбинського досліджувалася переважно в контексті еволюції українського літературного процесу, творчих взаємозв'язків поміж письменниками, зокрема епістолярної спадщини, біографістики та бібліографії. Серед найновіших досліджень варто згадати монографії Ярослава Поліщука «І ката, і героя він любив. Михайло Коцюбинський. Літературний портрет» (2010), Юрія Кузнецова «Михайло Коцюбинський і класичний психоаналіз (елементи когнітивної поетики)» (2018), Людмили Дем'яненко «Взаємодія прийомів мистецтва у художній творчості М. Коцюбинського (живопис, музика, архітектура)» (2019), дисертаційні дослідження Оксани Левченко «Неороман-

тична поетика прози Михайла Коцюбинського» і Павла Регрута «Рецептивні моделі творчості Михайла Коцюбинського», ювілейний збірник наукових праць «Михайло Коцюбинський і український модернізм ХХ століття» (2015). У статті вперше зібрано та проаналізовано релевантний масив публікацій у львівській пресі першої третини ХХ ст., пов'язаних із життям та творчістю Михайла Коцюбинського його роллю в українському культурному просторі. Це рецензії, спогади, ювілейні статті, некрологи, хронікальні матеріали, що дають змогу всебічно висвітлити рецептивний аспект творчості М. Коцюбинського, специфіку її сприйняття на теренах Галичини.

Постановка завдання. *Мета статті* – виокремити та проаналізувати різножанровий пресовий контент галицьких газет і журналів, пов'язаний із життям і творчістю М. Коцюбинського, окреслити тематичні доміанти статей, рецензій, спогадів і некрологів для формування цілісної картини сприйняття творчості письменника. Об'єктом дослідження є публікації у часописах «Діло», «Життя і Знання», «Люстрована Україна», «Літературно-Науковий Вістник», «Назустріч», «Нові Шляхи», «Світ».

Виклад основного матеріалу. Співпраця Михайла Коцюбинського з галицькою пресою розпочалася у кінці ХІХ ст. із публікацій його оповідань на шпальтах часописів «Дзвінок», «Зоря», «Життя і Слово», «Літературно-Науковий Вістник» (далі – ЛНВ), і це був єдиний спосіб реалізувати себе як митця. Михайло Комаров, який підтримував Коцюбинського і тривалий час з ним листувався, наголошував на необхідності публікуватися у Галичині, бо колись все те повернеться на Велику Україну. Про визнання таланту митця свідчить факт, що оповідання «Для загального добра» здобуло в 1895 р. нагороду на конкурсі, оголошеному Науковим товариством імені Шевченка і редакцією журналу «Зоря» (лауреатами стали також Борис Грінченко й Осип Маковей).

Одна з перших рецензій, вміщених у «ЛНВ» 1900 р., належала перу Антона Крушельницького, який назвав М. Коцюбинського одним із кращих молодих новелістів. Він вже здобув популярність серед української читацької аудиторії, бо його твори «визначають ся, крім гарної мови, бистрою обсервацією життя і тим неохобним тактом у мальованню побуту, що показує в авторі справжнього артиста» [11, с. 201]. У фокусі уваги критика – книга «В путях шайтана і інші оповідання»: почерговий аналіз оповідань із розкриттям їх змісту та психологічної мотивації вчинків

персонажів зачіпав водночас актуальні суспільні проблеми. Побіжно порушені тут і феміністичні мотиви, однак більшу увагу рецензент звернув на конфлікт між релігійним світоглядом і економічними відносинами, вбачаючи тенденцію до домінування громади над «людиною як одиницею», вираження через окремі характери й картини інтересів цілих верств.

Через два десятиліття А. Крушельницький повернувся до постаті М. Коцюбинського, відзначивши перш за все виразний вплив на його творчість Василя Стефаника, який «із своїх оповідань викинув зовсім т. зв. фабулу і замість неї приковує до своїх писань читача психологічним малюнком почувань людей, жажливістю їх переживань, сміливими поетичними образами (метафорами), своєрідними порівняннями» [12, с. 290]. Безфабульність, увага до внутрішнього сюжету, емоційна складова спонукали критика до висновку, що М. Коцюбинський відійшов від етнографізму і «побутовщини» попередників. Рецензент акцентував увагу на біографічних фактах – самоосвіті, боротьбі з економічними злиднями й політичними переслідуваннями, контроверсійних наслідках подорожі Гуцульщиною, що спричинила загострення серцевої недуги та прискорила смерть, однак подарувала світові безсмертні «Тіні забутих предків». Володимир Гнатюк, спостерігаючи, настільки ретельно письменник занотовує у Криворівні діалектизми, попросив його укласти для Наукового товариства імені Шевченка словник гуцульської говірки, однак той категорично відмовився, бо в словнику усі слова якось дивно перемішані, а в повісті такі поетичні шедеври як «флюяра» будуть стояти «поруч таких слів, як я сам собі виберу» [13, с. 6]. А. Крушельницький виділив у творчості М. Коцюбинського три доби. Перша – це час домінування реалізму, для другої характерна зміна стильового вектора в напрямі психологізму внаслідок ознайомлення з новою українською та західноєвропейською літературою, що однак, не перешкодило створити повість «Фата моргана» як глибокий соціальний малюнок. Третя доба інтерпретована як «творче інтермеццо», вершиною якої стали «Тіні забутих предків». З окресленими висновками перегукуються і основні тези іншої статті критика – «Тематика творчості Михайла Коцюбинського» в журналі «Нові Шляхи» 1929 р.

Олександр Грушевський теж саме зі В. Стефаником пов'язував стильові зміни в українській літературі. Він відзначив перш за все «етнографічне поширення круга літературних тем»

[4, с. 33] як особливість, характерну для модерного письменства загалом і творчості М. Коцюбинського зокрема в циклі публікацій «Сучасне українське письменство в його типових представниках» у «ЛНВ». І тут виявився елемент пророчості автора статті, бо саме пронизана духом національних традицій повість «Тіні забутих предків», що вийшла друком через три роки після розвідки О. Грушевського, стала найбільш упізнаваним твором письменника, здобувши згодом сценічну та кінематографічну версії. Режисерська інтерпретація Сергія Параджанова 1964 р. відкрила цей унікальний твір світовому глядачеві (в міжнародному прокаті «Wild Horses of Fire [Дикі коні вогню]»), а прем'єра фільму в Києві у вересні 1965 р. стала приводом для маніфестації протестів щодо незаконності репресій проти української інтелігенції. Увага О. Грушевського зосереджена на специфіці зображення Криму, його природи й мешканців, їх побуту та традицій. Однак етнографічне тло не було самоціллю: оповідання «Для загального добра», наприклад, критик трактував не тільки як яскравий малюнок румунського життя в Бесарабії, а й як болючу тему відносин між одиницею і загалом. Влучні назви характеризують не так жанрову специфіку, як стиль митця: оповідання «Аквареля», наприклад, «можно взагалі прикласти до кримських оповідань, бо в сих описах кримської природи читач всюди відчуває ту саму основну манеру малюнка» [4, с. 36]. Емансипаційні тенденції автор публікації інтерпретує у загальному руслі роздумів персонажів про право на свободу. У розвідці відзначено також продуману структуру творів, їх емоційне навантаження та строгу моральну парадигму.

Повість «Тіні забутих предків» небезпідставно вважають «лебединою піснею» М. Коцюбинського. Поки готувалася до друку рецензія на неї Миколи Євшана, письменник відійшов у засвіти, і це вплинуло на емоційну тональність публікації. Все ж критик зосередив вістря аналізу на взаєминах письменника зі своїми героями і власним внутрішнім світом. Окреслення психології художньої творчості митця в інтерпретації М. Євшана алегоричне: новели М. Коцюбинського, неначе витесані з одного шматка мармуру, а читання їх асоціюється зі сценою відкриття заслони з білого монумента: «Але в свою робітню нас артист не впускає, ніколи не починає варити страв вже тоді, коли як ми прийшли на пир, всякі приготування дискретно закриті перед нами» [6, с. 366]. Відхід митця спонукав до ширших узагальнень – як місця твору в українському літературному процесі, так

і місця письменника на літературному Олімпі. Бо коли вмирає такий талант – «ціла генерація молодих талантів лишається сиротами. Нема кому тоді стояти з боку і спокійно, безпристрасно дивитися на їх працю, нема кому бути ареопагом» [6, с. 365]. Моральне право на суддівство давали письменнику авторитет, літературний хист і вміння бути таким же безпристрасним до власної творчості, як і до творчості інших, що теж було особливим його талантом.

«Сумний Великдень» – саме так назвав Михайло Грушевський слово пам'яті про письменника в «ЛНВ»: «...Веселий великодний передзвін згучатиме різким контрастом з сумними настроями українського громадянства. Урвалося віщеє слово, спинилось гарячеє серце. Відлетів геній краси...» [3, с. 194]. 1913 р. виявився сповненим важкими втратами для нашої культури – Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Михайло Комаров. Відомо, що Бог забирає найкращих, тому, мабуть, це сталося у час найбільшого свята. Жанрові некролога загалом властива «гострота спогаду», що спричиняє певне «перетікання чіткого мемуарного минулого часу у вільніший-нарисовий «теперішній» [9, с. 73].

Атмосферу, в якій формувався і зростав М. Коцюбинський, висвітлювала розвідка Миколи Хращевського «З дитячих років Михайла Коцюбинського (Барська доба в житті письменниковім)» у «Нових Шляхах», що ґрунтується на спогадах шкільних друзів і документальних свідченнях: майбутній письменник завжди знав на лекціях більше, ніж усі інші, був «зосереджений і серйозний не на свої літа» [20, с. 70]. Може тому вчитель його ніколи не карав, а може й тому, що він був сином поліцейського надзирателя – питання це, зрештою, риторичне. Стаття ілюстрована копіями наказів інспектора київського навчального округу Малиновського, що свідчать про важку атмосферу царської цензури в другій половині XIX ст. Очевидно, це частина розвідки М. Хращевського, яка вийшла окремою книгою п. н. «Михайло Коцюбинський під час свого навчання в Бару» (Вінниця, 1929).

Політичний тиск, в умовах якого намагалася жити й творити українська інтелігенція, засвідчував хід похорону письменника. Львівський щоденник «Діло» вмістив короткий репортаж про цю сумну подію в замітці «Похорон Михайла Коцюбинського», детальніше ж її висвітлила київська газета «Рада» в публікації «В останню дорогу...» (№ 88 за 1 травня). У похороні взяло участь понад три тисячі людей, за годину до процесії влада заборонила хорові місцевої Духовної семінарії відспі-

увати «письменника-мазепинця», але біля церкви організувався молодіжний хор із понад ста осіб під керівництвом дружини місцевого провідника дворянства. Духовенство поспішало, отримавши, очевидно, спеціальний наказ, а коли похід рушив до облюбованого ще за життя Коцюбинським місця його останнього спочинку, впала, як грім, заборона нести вінки перед домовиною. В одного з фотографів навіть вирвали з апарату пластину. Редакція «Діла» опублікувала лист, висланий товариством «Просвіта» до Чернігова. Текст його пронизаний метафорами, як і твори письменника, адже сумна звістка «сивими хмарами покотила ся берегами Дністра, Прута і Сяну, закриваючи блакітні гори, заступаючи сьвітло сонця – заувивним плачем трембіт заголосила в зелених верхах так дорогої серцю Покійника Гуцулії» [8, с. 3]. Він мав дар глибоко заглянути в таємниці природи й закутки людської душі, був найбільшим тогочасним артистом «слова і форми».

Домінантною рисою творчості М. Коцюбинського назвав М. Грушевський у згаданому некролозі естетизм з інтенсивною «етичною закраскою», витoki якої вбачав в українському народному етосі, з одного боку, та в народницькій течії українського письменства, з іншого. Володимир Леонтович універсалізував естетизм митця, позбавлений дидактичності, безсторонній, що ніколи не нагадував присуд мораліста чи політика. Етичне ж було для нього категорією не тільки митця, а й громадянина, свідчення чого – відомі з листів факти відмови від спокусливих пропозицій нечуваних гонорарів російських редакцій за те, щоб друкувати твори спочатку російською мовою або хоча б одночасно україномовний та російськомовний варіанти. Але М. Коцюбинський не міг відібрати у свого й без того пограбованого народу частину власної слави. Василь Пачовський теж не без гіркоти визнавав: для написання своєї «легенди століть» (йдеться про містичний епос «Золоті Ворота») я жертвував молодість, кар'єру, родину та славу, що за доносими задрісних земляків «перекладали мені чужинці словом: “Pisz pan po polsku [Пишіть, пане, по-польськи]”» [15, с. 154]. Принциповість М. Коцюбинського в національному питанні відзначив і Василь Сімович, вражений на відкритті пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві скромністю і громадянською мужністю письменника, якого привітав від імені буковинської молоді. Він скромно сидів у куточку «із розясненим трохи чолом, бож йому одному довело ся довести до кінця українську промову від Чернігівців на сьвяті Котляревського» [18, с. 1].

Остап Грицай у статті «Коцюбинський як артист», опублікованій в «Ілюстрованій Україні», звернув увагу і на відхід письменника від побутової тематики, і на зміну центральних образів митця. Традиційно героєм художньої літератури був селянин, і ми «вчили ся все невибагливим хлопським розумом дивити на сьвіт – тому ми все ще не витворили штуки, деб інтелігент вже раз справді прийшов до слова і штуки, якاب не пацькала вічно над голодним хлопом, а вдоволяла духові потреби інтелігента» [2, с. 2]. Детальніше критик розглянув ідейно-стильову еволюцію митця на різних етапах творчості, емансипаційні тенденції, зауважуючи принагідно, що будь-яка українська сільська дівчина чи панночка має багато спільного з татаркою Емене – репрезентанкою самотніх душ. Критик системно протиставляв у процесі аналізу різних творів «внутрішньому овиду малюнка» зовнішні події й образи. Подібно як і М. Рудницького, його більше захоплює маєстатичний малюнок природи «Intermezzo» та нечувана глибина трагізму оповідання «Що записано в книзі життя», що перегукується сюжетом однієї з новел Гі де Мопассана.

Свої спомини про М. Коцюбинського опублікувала донька відомого мецената Вікторія Чикаленко: у них і про перші враження від прочитаних на сторінках дитячих часописів оповідань письменника, і про епізодичні зустрічі, під час яких вражала «краса його лиця, благородна постать, привітлива, гарна мова та щира проста поведінка» [21, с. 168], і про дружнє спілкування на о. Капрі в 1912 р. В. Чикаленко відзначила сплав письменницького й малярського талантів, відчуття музики, що пронизує природу, в прозовому доробку Коцюбинського. Перебування в Італії підтвердило ці спостереження: письменник час від часу витягав альбом для замальовок, водночас зацікавився планами Вікторії заснувати видавництво для видання українських перекладів із західноєвропейської літератури, познайомив із родиною Максима Горького, в якого мешкав.

Редакція «ЛНВ» вмістила також статтю Максима Горького про М. Коцюбинського мовою оригіналу та в перекладі українською. Вона побудована на уривках спогадів і листування з українським письменником, цілісності ж їй надає ідея духовного паломництва змученого хворобою емігранта на батьківщину. Земні мандрівки письменник сприймав філософськи у просторовому й часовому вимірах: йому було властиве розуміння життєвого колообігу, або ж поезія невпинної зміни форм, коли процес вмирання стає вод-

ночас початком народження нового, бо «тільки на терезах смерті зважуєть ся вага життя» [5, с. 396]. Ці слова, сказані Коцюбинським з приводу смерті Льва Толстого, не менше стосуються його самого. Питання взаємин українського й російського митців побіжно дискутувалося у рецензії Дмитра Козія на книгу «М. Горький та М. Коцюбинський. Спомини, листи» (Харків, 1928), упорядковану І. Айзенштоком, що містила, окрім цитованої статті, епістолярій письменників. Хоч Горький і збагнув психіку Коцюбинського, його зусилля до психологічного поглиблення, любов до природи та «поезію вмирання» як зміну форм, однак, на думку Д. Козія, «російські прихильники нашого письменника навряд чи розуміли, що та любов – це не була проста етнографічна привязаність, а... “кривава в серці рана”» [10, с. 166], за висловом Івана Франка.

Ця рана підточувала життя майстра слова. Художник Михайло Жук, у майстерні якого любив бувати М. Коцюбинський, відвідав перед смертю давнього приятеля на прохання сина Юрія, щоб підписати разом з Іллею Шрагом духівницю. Важкий стогін з сусідньої кімнати був «такий несподіваний, болісний і жахливий, що коли настала тиша, – згадував М. Жук, – то я спинив ся, наче біля провалля» [7, с. 226]. Художник присвятив свій спогад «Погасле світло: Незабутньої пам'яті М. М. Коцюбинського» дружині покійного, підкресливши власне розуміння естетики людських взаємин.

Письменник часто скаржився друзям, що державна служба забирає у нього час, який він міг би присвятити творчості та шукав спосіб забезпечити «бодай талановитішим» митцям можливість присвятити себе цілком літературі, а не «заробляти на шматок хліба». М. Коцюбинський, як свідчать його листи, незважаючи схвальні відгуки критики, часто був невдоволений написаним, надміру самокритичним і вимогливим до себе. Однак, далеко не все висловлене, зауважував Михайло Слабошпицький у романі «Що записано в книгу життя...», варто брати на віру й сприймати буквально, репліки про тяжку земську службу іноді були своєрідним ритуалом. Ярослав Голобородько у рецензії на згадану книгу, торкаючись природи психологічного конфлікту митець/соціум, відзначав, що порівняно з офісними вимогами ХХІ ст. ритм роботи у земстві можна назвати необов'язковим. Тож варто враховувати суперечність психологічної фактури митця: з одного боку, він не міг існувати й реалізовуватися без «соціумного чинника», з другого – потребував стану

вільного художника, «якому могла видаватися травматичною сама лише думка про необхідність хоча би періодичного виконання своїх службових обов'язків» [1]. Цей контекст важливий для інтерпретації публікації «Турбота М. Коцюбинського за розвиток української літератури», вміщеної у двотижневику «Назустріч» 1936 р. Вона ознайомлювала галицьких читачів із «Проектом організації прихильників української літератури» М. Коцюбинського, викладеного в листі до Михайла Мочульського 1905 р. Це питання стосувалося суспільного статусу українських митців, який Михайло Рудницький назве неможливістю «жити з пера». Редакція додавала, що на розвиток літератури впливали також «брак національної свідомости, цензурні обставини, брак української преси» [19, с. 4].

М. Рудницький неодноразово звертався до постаті Коцюбинського. На шпальтах «Діла» побачила світ стаття «Поет у змаганні з прозою. У 15-ліття смерті Коцюбинського». На гадку автора, хоч письменник і не любив примітивності, гучних вивісок і натовпу, бо був «поетом із складною душею сучасного інтелігента» [17, с. 3], все ж для доброї статті про нього потрібно не менше часу, аніж він потребував для своїх непересічних творів. Критик полемізував із висновками теоретиків літератури загалом і А. Крушельницького зокрема щодо еволюції літературних стилів та ставив риторичне провокативне питання: якщо шлях від реалізму до імпресіонізму вважати типовим, то як тоді з логікою співвідношення між молодими поетами, що не бачать світу за своїми почуваннями, і досвідченими творцями епічних картин: може автори вільних від суб'єктивізму епічних картин «переплутали свої ролі»? [17, с. 3]. Хоч тут очевидне змішування понять «стиль» і «жанр». Письменник, твердив автор статті, шукав перехід від «світу рідної літератури» до «чужинної творчости», його праця у творчій лабораторії була настільки ретельною, що видавці публікували практично без змін усе, що він написав. Вісь його життєвого конфлікту пролягала через боротьбу поетичної душі з жанром прози, з одного боку, й митця-життєлюбця з невиліковною хворобою – з іншого, він не погорджував життям, не шукав у смерті рятунку, а будучи закоханим у всі барви земного світу відчував гіркоту прощання з життєвими радощами.

М. Рудницький неодноразово твердив, що ювілейні промови вбивають живий текст митців, зокрема в контексті Шевченкових і Франкових ювілеїв. Тож не випадково в есе «Непризнаний

Коцюбинський» резюмував, що форми офіційного вшанування письменника «заморожують подих безпосередніх взаємин» [16, с. 2]. Все ж більшість пресових публікацій були такі ювілейними. «Intermezzo» критик ставить значно вище, аніж повісті «Фата моргана» чи «Тіні забутих предків», і навіть припускає, що такий твір про Гуцульщину могла б написати і Ольга Кобилянська. Бо хіба ж хтось думає про цінність зафіксованих гуцульських слів і зворотів, читаючи Юрія Федьковича, Василя Стефаника або Марка Черемшину? Тут Рудницький всупереч власним теоретичним деклараціям проігнорував глибокий психологізм персонажів, відзначивши лише сюжет і етнографічний колорит. Зрештою, якби мова твору не мала значення, то радянські видавництва не адаптували б її до своїх ідеологічних вимог, а в добу незалежності України не перевидавалися б твори багатьох письменників саме в авторській редакції.

М. Коцюбинський не встиг відсвяткувати навіть 25-літній ювілей своєї творчості, але твори його вже за життя були відомими чужоземним читачам у перекладах німецькою, польською, російською, чеською та шведською мовами. Вже відразу по смерті в Галичині організувалися літературні вечори з метою вшанувати пам'ять видатного письменника. Перший такий вечір «в австрійській Україні» організувала «Академічна громада» у Львові в червні 1913 р. У програмі урочистостей була доповідь літературознавця Остапа Грицяя, декламування творів митця, гра на фортепіано та хоровий спів. Редакція «Діла» висловила сподівання в замітці «Святочний вечір в пам'ять Михайла Коцюбинського», що цей вечір не буде єдиним, й інші товариства теж постараються ближче познайомити своїх членів із творчістю визначного письменника. Раніше, 30 квітня,

подібний вечір влаштували українці на Зеленому Клині в Харбині. На шпальтах «Діла» також була інформація про лист Олексія Новицького з Петербурга («По смерті М. Коцюбинського»), в якому йшлося про необхідність фінансової допомоги родині письменника. Низку матеріалів, присвячених М. Коцюбинському, можна знайти на шпальтах інших галицьких часописів 20–30-х рр. ХХ ст., зокрема молодіжних журналів «Каменярі», «Наше Життя», «Хліборобська Молодь». Цікаві відомості містить журнал-додаток «Масовий Театр»: в межах рубрики «По наших драмгуртках» розповідаючи про постановку п'єси «Фата Моргана» за однойменною повістю.

Висновки. Дослідження пресового контенту галицьких часописів «Діло», «Життя і Знання», «Ілюстрована Україна», «Літературно-Науковий Вістник», «Назустріч», «Нові Шляхи», «Світ» засвідчує пильну увагу до життя і творчості М. Коцюбинського. Статті, рецензії, некрологи авторства О. Грицяя, О. Грушевського, М. Євшана, А. Крушельницького, М. Рудницького та ін. своєрідно інтерпретували жанрово-стильові особливості прози письменника, простежували еволюцію його творчості в контексті української літератури, місця митця у національному пантеоні. Аналіз цих публікацій засвідчує політичну незаангажованість авторів, їх увагу не тільки до художньої специфіки прози письменника, але і його світогляду та громадянської позиції. Хронікальні матеріали, вміщені на шпальтах щоденника «Діло», інформували про хід похорону, перші академічні вечори на його честь, спроби драматичної інтепретації прозових текстів. Залучення різножанрового пресового контенту, що формує цілісну рецептивну картину творчості М. Коцюбинського, актуальне в контексті святкування 160-річчя від дня народження митця.

Список літератури:

1. Голобородько Я. Михайло Коцюбинський: потаємні психологічні файли. Дзеркало Тижня. 2013. № 28. 9 серп.
2. Грицяй О. Коцюбинський як артист. Ілюстрована Україна. 1913. Ч. 12. С. 2–6.
3. Грушевський М. Сумний Великдень. Літературно-Науковий Вістник. 1913. Т. 63. Кн. 5. С. 194–198.
4. Грушевський О. Сучасне українське письменство в його типових представниках. Михайло Коцюбинський. Літературно-Науковий Вістник. 1908. Т. 63. Кн. 7. С. 33–40.
5. Горький М. М. М. Коцюбинський. Літературно-Науковий Вістник. 1913. Т. 63. Кн. 6. С. 385–396.
6. Євшан М. Літературні замітки. «Тіні забутих предків». Літературно-Науковий Вістник. 1913. Т. 63. Кн. 5. С. 364–368.
7. Жук М. Погасле світло. Незабутньої пам'яті М. М. Коцюбинського. Літературно-Науковий Вістник. 1913. Т. 63. Кн. 5. С. 220–228.
8. З приводу смерті Мих. Коцюбинського... Діло. 1913. Ч. 99. С. 3.
9. Казакова Т. В. Поетика жанру некролога. Наукові записки інституту журналістики. Т. 11. Київ: Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. С. 73–76.

10. Козій Д. М. Горький та М. Коцюбинський. Спомини, листи / упоряд. І. Айзеншток. Харків, 1928. Вид. Інституту Т. Шевченка. Ст. 60. [Рецензія]. Нові Шляхи. 1929. Ч. 5. С. 166.
11. Крушельницький А. Рец. на кн. «В путях шайтана і інші оповідання». Літературно-Науковий Вістник. 1900. Т. 9. Кн. 3. С. 201–206.
12. Крушельницький А. Памяті Михайла Коцюбинського. Життя і Знання. 1928. Ч. 10/11. С. 289–291.
13. Летіло 40 сорок. Назустріч. 1935. Ч. 4. С. 6.
14. Михайло Коцюбинський і український модернізм ХХ століття: зб. наук. пр. Вінниця: Планер, 2015. 419 с. (Серія «ХХ століття: від модерності до традиції»; вип. 4).
15. Пачовський В. Моя сповідь. Дзвони. 1934. Ч. 4. С. 154–161.
16. Рудницький М. Непризнаний Коцюбинський. Світ. 1928. лип. Ч. 13/14. С. 2.
17. Рудницький М. Поет у змаганні з прозою. У 15-ліття смерті Коцюбинського. Діло. 1928. Ч. 101. С. 3–4.
18. Сімович В. †Михайло Коцюбинський. Україна. Чернівці. 1913. Ч. 19. С. 1.
19. Турбота М. Коцюбинського за розвиток української літератури. Назустріч. 1936. Ч. 19. С. 4.
20. Хращевський М. З дитячих років Михайла Коцюбинського (Барська доба в житті письменниковім). Нові Шляхи. 1929. Т. 3. С. 65–71.
21. Чикаленко В. Спогади про Михайла Коцюбинського. Літературно-Науковий Вістник. 1917. Т. 67. Кн. 2/3. С. 168–178.

Komarytsia M. M., Habor V. V. MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI IN THE GALICIAN PRESS ENVIRONMENT (ON THE 160TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

The article brings together and analyzes the press content of such Galician periodicals from the first half of the 20th century as «Dilo», «Zhyttia i Znannia», «Ilustrovana Ukraina», «Literaturno-Naukovyi Vistnyk», «Nazustrich», «Novi Shlyakhy», and «Svit», which attest to a keen attention to the life and work of M. Kotsiubynskyi. Studies, reviews, obituaries, and memoirs by O. Hrytsai, O. Hrushevskyi, M. Yevshan, A. Krushelnytskyi, M. Rudnytskyi, E. Chykalenko, and others interpreted the genre and stylistic features of the writer's prose, traced the evolution of his work in the context of the contemporary Ukrainian literary process, his place in the national pantheon, and presented aspects of his character. An analysis of the publications shows the authors' attention to the artistic specificity of the writer's prose, his worldview and civic position. The article elaborates on the political context of the situation when M. Kotsiubynskyi's works were more widely known in Galicia than in Dnieper Ukraine because his first prose works were published there, and some of them were even included in the school program. At that time, in the Dnieper Ukraine, the Valuev Circular and the Ems Ukase were in effect, imposing a ban on the Ukrainian language. Documented memories of the funeral course, recorded in the pages of periodicals, highlight the harsh political censorship of the Russian imperial government, under which Ukrainian intellectuals had to live and work, censorship that did not cease even after the writer's death. It is found that a significant ethnographic layer in the writer's legacy extrapolated the spiritual traditions of Crimea, Bessarabia, and Hutsulshchyna onto broader philosophical and moral horizons. Chronicle materials published in the «Dilo» newspaper informed about M. Kotsiubynskyi's funeral course, the first academic evenings in his honour, and attempts at dramatic interpretation of his prose texts. The article involves relevant press content of different genres, which make up a comprehensive picture of the perception of the artist's prose, demonstrating the creative connections between Galicia and the Dnieper region that existed despite the imperial borders.

Key words: Mykhailo Kotsiubynskyi, Galician press, literary modernism, critical reception.

Короткова Ю. М.

Національна академія внутрішніх справ

УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ СПІЛКУВАННЯ У РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

У статті наголошено на тому, що досить важливою умовою забезпечення ефективної роботи працівників правоохоронних органів науковці називають й урахування гендерних аспектів у спілкуванні з громадянами, адже згідно з дослідженнями як зарубіжних, так і вітчизняних учених комунікативна поведінка людини може залежати не лише від національно-культурної приналежності, вікових особливостей, соціального походження, а й від статевої приналежності. Подано характеристику чоловічого й жіночого стилів спілкування. Зокрема, зазначено, що для чоловіків притаманним є авторитарний стиль спілкування, а для жінок – демократичний; для чоловіків характерним є виокремлення свого «Я», а для жінок – актуалізація «Ми» в налагодженні професійних ділових контактів; чоловіки віддають перевагу комунікації асиметричній, а жінки – симетричній. На підставі досліджень вітчизняних учених у галузі комунікативної лінгвістики укладено своєрідний типаж «жіночої» і «чоловічої» вербальної поведінки. Наголошено, що в умовах сьогодення у зв'язку з широким розповсюдженням ідеї гендерної рівності суттєві відмінності у мові/мовленні/спілкуванні чоловіків і жінок невпинно зменшуються: жінки в своєму мовленні можуть демонструвати ознаки чоловічого стилю спілкування і навпаки. Сформульовано рекомендації щодо врахування гендерних аспектів у спілкуванні поліцейського з громадянами, рекомендації щодо допиту жінки-потерпілої, жінки-свідка. Окремо узагальнено рекомендації українських учених стосовно ведення допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. Зазначено, що врахування гендерних аспектів під час спілкування з потерпілими, проведення слідчих дій тощо може значно підвищити ефективність роботи правоохоронця, полегшити виконання складних професійних завдань. Гендерно чутливий підхід до спілкування з громадянами є також важливим для гарантування безпеки та підвищення довіри до представників правоохоронної галузі.

Ключові слова: «чоловіче» й «жіноче мовлення» спілкування, правоохоронець, жінка-потерпіла, жінка-свідок, допит.

Постановка проблеми. Робота поліцейського передбачає щоденне спілкування з різними категоріями громадян. Для цього фахівцю-правоохоронцю необхідно володіти знаннями про природу спілкування, його особливості, види й техніки, уміннями доцільного використання вербальних і невербальних засобів спілкування, прийомів активного слухання, психологічного впливу на партнера по спілкуванню тощо. Досить важливою умовою забезпечення ефективної роботи працівників правоохоронних органів науковці називають й урахування гендерних аспектів у спілкуванні з громадянами, адже згідно з дослідженнями як зарубіжних, так і вітчизняних учених комунікативна поведінка людини може залежати не лише від національно-культурної приналежності, вікових особливостей, соціального походження, а й від статевої приналежності. Оскільки кожна людина має свої власні гендерні ролі, які впливають на її сприйняття світу та особливості спілкування, поліцейські повинні бути обізнані з ними, щоб

налагодити результативне та професійне спілкування з громадянами різних категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерні аспекти спілкування здавна привертати увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників різних наукових галузей: мовознавства, психології, соціології тощо. Серед зарубіжних учених варто виокремити такі імена, як: Р. Ассаджіолі, С. Беннет, А. Годдард, О. Есперсен, Р. Лакофф, Дж. Міллс, К. Уест й Д. Зіммерман, Л. Паттерсон, Д. Спендер, Д. Таннен, Дж. Уїлліамс та інші. У сучасній вітчизняній науці зазначені питання досліджують: Ю. Абрамова, Н. Карпенко, О. Клещова, Т. Космеда, С. Оксамитна, Т. Осіпова, Л. Саліонович, Л. Ставицька, О. Халіман, А. Холод та інші.

Утім, незважаючи на значну кількість праць, гендерні стереотипи спілкування продовжують існувати і тим самим перешкоджати ефективній комунікації між представниками різних статей.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, метою статі є висвітлення особливостей

жіночого й чоловічого стилів спілкування, формулювання рекомендацій фахівцям-правоохоронцям щодо врахування гендерних аспектів спілкування під час виконання ними своїх професійних обов'язків.

Виклад основного матеріалу. У колективній монографії «Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика» авторами визначено гендерні стереотипні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки. Так, аналіз мовлення жінок дав змогу фахівцям з комунікативного гендеру укласти своєрідний *типаж «жіночої» вербальної поведінки*, що містить такі ознаки:

1. Жінка більше потребує спілкування, ніж чоловік.
2. Для жінки сам факт спілкування є більш важливим за його результативність.
3. Жінка – активний, зацікавлений слухач.
4. Вона полюбляє радитися з чоловіком на відміну від останнього.
5. Коли жінка скаржиться на щось, то вона передусім очікує співчуття на свою адресу, а не поради.
6. Коли жінка обговорює проблеми у своєму колі, то впродовж розмови вона знову й знову повертається до неї, щоб краще осмислити, збагнути й проаналізувати те, що відбулося, зробити правильні висновки.
7. Жінка ставить багато уточнювальних питань з метою демонстрації своєї причетності й зацікавленості в проблематиці, на відміну від чоловіків, які зазвичай уникають цього, поважаючи незалежність співрозмовника.
8. Жінці набагато легше за чоловіка помилитися чи визнати свою необізнаність і сказати: «Не знаю».
9. Жінки зазвичай набагато краще щось пояснюють, ніж чоловіки.
10. Вони надають перевагу приватним бесідам на відміну від чоловіків, що більше люблять публічне спілкування.
11. Як аргументи жінки використовують переважно приклади з власного життя або життя своїх знайомих у деталях і подробицях.
12. Вони більш толерантні до критичних зауважень на свою адресу й мотивують це прагненням до покращення ситуації.
13. Жіноче мовлення більш багате (словесно урізноманітнене) за чоловіче, оскільки третину часу жінка «збирається з думками», щоб поновити перерваний хід розмови.
14. У жінок є звичка «думати вголос».

15. Жінка частіше за чоловіка звертається до співрозмовника під час розмови.

16. Жінка схильна коментувати чуже мовлення.

17. Порівняно з чоловіками жінка під час розмови вербалізує втричі більше ідей.

18. Жінка вимовляє більше окличних речень, ніж чоловік.

19. У своєму мовленні жінка частіше використовує власні назви, а також займенники й прикметники.

20. Типовою особливістю жіночого спілкування є звичка починати розмову з другорядного, певних дрібниць, подробиць, а не з головного.

21. Жінки краще за чоловіків розуміють підтекст [1, с. 188–189].

Щодо *чоловічого мовлення*, то авторами монографії виділено такі його характеристики.

1. У діалозі чоловіки схильні заперечувати заяви та твердження партнера, часто висловлюючи незгоду.

2. Чоловіки перебувають жінок удвічі частіше, ніж жінки чоловіків.

3. Вони втричі менше ставлять питань до співрозмовника й не люблять, коли їх багато запитують.

4. Чоловіки більше за жінок люблять сперечатися, демонструвати свою компетентність, доводити свою рацію, наводити переконливі, на їхню думку, аргументи.

5. Під час обговорення певного питання чоловіки схильні давати готові поради, не дослуховуючись до думки співрозмовників і не ставлячи їм додаткових питань.

6. Чоловік стримано висловлює оцінку, уникаючи при цьому зовнішнього вияву чуттєвості та виговорості.

7. Чоловік гірше, ніж жінка, володіє навичками зв'язного мовлення. Він більш схильний до діалогічності в спілкуванні, не любить виголошувати довгих зв'язних промов і досить іронічно сприймає багатослів'я, при якому він ще й змушений бути присутнім.

8. Під час дискусії чоловік намагається перевести розмову з рівня емоцій на рівень інтелекту й своєї «залізної» логіки.

9. Якщо чоловік має проблеми, пов'язані з його професійною діяльністю, то він починає уникати спілкування з жінкою, а на її спроби з'ясувати причину, може реагувати досить різко.

10. Чоловікам важко вибачатися, особливо перед жінками.

11. Вони не люблять консультуватися й звертатися за допомогою, оскільки зазначене вони роз-

цінують як визнання власної некомпетентності й меншовартості.

12. Вислови чоловіків зазвичай на 2–3 слова коротші, ніж жіночі.

13. Чоловіки частіше, ніж жінки, уживають слова з абстрактним значенням.

14. Вони повільніше за жінок реагують на зауваження стосовно своєї особи, менш самокритичні.

15. Чоловіки розмірковують мовчки: вони намагаються вербалізувати готовий результат мислення й, на відміну від жінки, не люблять розмірковувати вголос.

16. Чоловіки краще сприймають писемний текст, ніж усний.

17. Вони погано «вчитують» підтекст, не завжди розуміють натяки, схильні сприймати їх буквально.

18. Емоційне мовлення чоловіки сприймають іронічно та скептично, з настоогою.

19. Чоловічі асоціативні ряди до слів-стимулів коротші за жіночі.

20. Поради на свою адресу чоловіки сприймають як критику, сумнів у власній компетентності.

21. Вони не сприймають іронії на свою адресу, особливо якщо її змоделивала жінка.

22. Чоловіки надають перевагу наочній демонстрації почуттів і не вимагають словесного вираження їх до себе [1, с. 188–189].

Як зазначають вітчизняні дослідники, чоловічий стиль спілкування зорієнтований на систему домінування: чоловікам притаманна завищена самооцінка, самовпевненість, зосередженість на завданні, схильність до стереотипів у спілкуванні. Такий стиль називають авторитарним. Чоловіки у комунікації зорієнтовані на соціальні статуси й владу; вони пристосовуються до ієрархічних соціальних ролей у комунікації. Для них найважливішою є інформація, результат, факти, цифри, для них тільки одна відповідь правильна (переважно це – власна думка). Чоловіча вербальна поведінка демонструє загальний негативний настрій комуніканта, зосередження на своїх власних проблемах, небажання враховувати інтереси співрозмовників. Чоловіки частіше користуються негативною оцінкою, залучаючи лайку та інквентиви. Також вони досить часто використовують сленгові слова і вирази, а також не літературну та ненормативну лексику.

Жінки репрезентують демократичний стиль спілкування: колегіальне прийняття рішень, заохочення активності учасників комунікативного процесу, що сприяє зростання ініціативності співрозмовників, кількості нестандартних творчих

рішень. Вони зорієнтовані на встановлення хороших стосунків, прагнуть до їх зміцнення, знищення соціальних та інших ієрархічних бар'єрів. Тобто жінки намагаються скоротити дистанцію між собою і партнером у комунікації, а чоловіки цю дистанцію підтримують. Типовою рисою жіночої вербальної поведінки є прагнення створити доброзичливу атмосферу спілкування, уникати засобів, що можуть образити співрозмовника, демонструвати загальну позитивну налаштованість. Жінки, крім інформації, великою мірою зорієнтовані на інтерактивні, міжособистісні аспекти.

Отже, для чоловіків характерним є виокремлення свого «Я», а для жінок – актуалізація «Ми» в налагодженні професійних ділових контактів. Чоловіки віддають перевагу комунікації асиметричній, а жінки – симетричній [4; 5; 7, с. 163–164].

Утім слід зазначити, що в умовах сьогодення ідея гендерної рівності набуває дедалі більшого поширення і суттєві відмінності у мові/мовленні/спілкуванні чоловіків і жінок невпинно зменшуються. Учені – представники різних наукових галузей почали відходити від констатування виключних гендерних відмінностей, притаманних обом статям, а повертатись у бік обґрунтування поняття гендерної рівності, необхідності вивчення один одного задля досягнення взаєморозуміння та ефективної комунікації.

Сформулюємо рекомендації щодо врахування гендерних аспектів у спілкуванні поліцейського з громадянами:

1. Не слідуйте беззастережно гендерним стереотипам. Поліцейські повинні розуміти, що існують гендерні стереотипи, які можуть впливати на сприйняття людини. Наприклад, можуть існувати стереотипи про те, що жінки слабші за чоловіків, що вони не можуть бути агресивними, що вони менш компетентні за чоловіків у певних галузях, або що чоловіки не можуть бути жертвами насильства з боку жінок. Правоохоронцям варто розуміти, що з будь-яких правил обов'язково є винятки, і наприклад, чоловіки теж можуть стати жертвами будь-якого виду насилля, а жінки проявляти неабияку фізичну силу.

2. Застосовуйте гендерно чутливу мову. Поліцейські повинні використовувати мовлення, яке не дискримінує людину за гендерною ознакою. Наприклад, варто уникати вживання слова «чоловіки» для позначення всіх людей, а замість цього використовувати більш нейтральні слова, такі як «особи» або «люди».

3. Звертайте увагу на привітання та звертання. Використовуйте привітання, які відповідають

гендерній ідентичності особи, з якою ви спілкуєтесь. Наприклад, якщо ви спілкуєтесь з жінкою, то краще вживати слова-фемінітиви (пані громадянка, пані лікарко тощо).

4. Будьте чутливими до індивідуальних потреб і ситуацій. Розумійте, що кожна людина – унікальна і має свої потреби та життєві обставини. Наприклад, якщо ви маєте розмову з жінкою, яка була жертвою насильства, то пам'ятайте, що вона може бути вразливою і потребувати особливого захисту та розуміння.

5. Контролюйте свою мову й тон голосу. Використовуйте професійну мову й тон, щоб уникнути створення загрозливого середовища для громадян. Наприклад, уникайте застосування складних технічних термінів, якщо громадянин/громадянка не розуміє їх значення.

6. Створюйте безпечне середовище для всіх. Пам'ятайте, що громадяни можуть почуватися в небезпеці під час спілкування з поліцейським. Тому важливо створити сприятливе та безпечне середовище для всіх, у тому числі для жінок, людей з інвалідністю та осіб, що належать до різних вікових категорій. Підкреслимо, що жінки можуть відчувати страх або незручність, спілкуючись з чоловіком-поліцейським, особливо якщо це стосується особистих або чутливих тем.

7. Будьте уважні та виявляйте повагу до громадян. Для будь-якого спілкування важливо проявляти повагу та зацікавленість у тому, що говорить громадянин/громадянка, а не зосереджуватися на їхньому статевому або гендерному статусі.

8. Надавайте простір для висловлювання громадян. Поліцейські повинні надавати громадянам/громадянкам можливість висловлюватися та вказувати на свої потреби, незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

9. Дотримуйтесь професійної етики під час спілкування з громадянами, незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

10. Забезпечуйте приватність та конфіденційність громадянам, особливо в тому випадку, якщо це стосується чутливих тем.

11. Використовуйте стандартні процедури при спілкуванні з громадянами, щоб уникнути будь-якої форми дискримінації.

12. Звертайтеся до людей так, як вони представились. Не можна ставити людей у гендерні межі, краще на початку розмови запитати, як вони хочуть, щоб до них звертались.

13. Не застосовуйте стереотипні уявлення про те, як повинні поводитись люди різних статей.

Замість цього, дозвольте кожному громадянину поводитись так, як він вважає за потрібне.

14. Не толеруйте будь-яку форму гендерної дискримінації.

Сформулюємо *рекомендації щодо допиту жінки-потерпілої, жінки-свідка*.

Загалом, ключ до ефективного допиту жінки полягає в повазі, слуханні й чутливості до її потреб та емоцій. Для ведення допиту жінки важливо враховувати кілька ключових аспектів.

1. Створіть комфортну атмосферу спілкування. Переконайтеся, що жінка почуває себе безпечно. Для цього необхідно бути ввічливим, уникати агресії та інших негативних емоцій.

2. Використовуйте зрозумілу мову. Переконайтеся, що ваша мова зрозуміла та доступна для жінки. Не використовуйте складні терміни або слова, які можуть створити плутанину в розумінні.

3. Будьте уважні до невербальних сигналів. Навіть якщо жінка не говорить про свої почуття відверто, її невербальні сигнали можуть дати зрозуміти, що вона насправді думає. Тому слід уважно спостерігати за її жестами, поглядом, мімікою та іншими сигналами.

4. Ставте відкриті запитання. Вони дозволяють жінці розповісти про свої думки, почуття та досвід.

5. Слухайте активно. Демонструйте своє розуміння, співчуття, ставте уточнювальні запитання та уникайте перебивання.

6. Поводьтесь професійно. Під час допиту важливо відображати професійну поведінку, тому варто використовувати формальну мову та уникати неприйнятних для допиту тем або висловлювань.

7. Якщо це жінка-жертва, у жодному разі не звинувачуйте її у тому, що сталося.

8. Уникайте тактильних контактів, які можуть ще більше налякати громадянку.

9. Будьте особливо спокійним/спокійною, щоб створити в жінки відчуття безпеки [2, с. 88–90].

І. Шаповалова до рекомендацій ведення допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, додає такі:

– слідчий повинен вміти встановити психологічний контакт із потерпілою, вдало вибрати режим проведення допиту, володіти логічними прийомами для здійснення оцінки свідчень, володіти навичками для здійснення впливу під час допиту;

– обов'язкове залучення психолога у процес допиту, що сприятиме встановленню з потерпілою особою психологічного контакту, визначенню тактики допиту, зважаючи на психологічні

особливості жінки, потерпілої від насильницького злочину, а також дозволить належним чином оцінити її показання;

– урахування того факту, що на формування тактичних прийомів допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, значною мірою впливають наявність і характер зв'язків між потерпілою та злочинцем, фізичний і психічний стан потерпілої [6, с. 161–162].

Корисною для ознайомлення може стати наукова робота Т. Матюшкової «Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів». Аналіз матеріалів слідчої практики, результатів анкетування слідчих та жінок-потерпілих від насильницьких злочинів, дозволили авторові виділити такі типові ситуації допиту: 1) потерпіла дає достовірні показання і займає активну позицію у викритті злочинця; 2) потерпіла відмовляється давати показання, пояснити причини такої відмови та з'являється в органи слідства; 3) потерпіла дає недостовірні показання, змінює раніше надані свідчення; 4) потерпіла не пам'ятає обставин злочину внаслідок амнезії, приховує її настання чи, навпаки, посилається на неї. Кожній з наведених типових ситуацій у дисертації дається розгорнута характеристика і формулюються рекомендації щодо комплексів відповідних тактичних прийомів проведення допиту [3, с. 13].

Висновки. Таким чином, важливою умовою забезпечення ефективної роботи працівників правоохоронних органів є урахування гендерних аспектів у спілкуванні з громадянами, адже згідно з дослідженнями як зарубіжних, так і вітчизняних учених комунікативна поведінка людини може залежати не лише від національно-культурної приналежності, вікових особливостей, соціального походження, а від статевої приналежності. Оскільки кожна людина має свої власні гендерні ролі, які впливають на її сприйняття світу та особливості спілкування, поліцейські повинні бути обізнані з ними, щоб налагодити результативне та професійне спілкування з громадянами різних категорій. Урахування гендерних аспектів під час спілкування з потерпілими, проведення слідчих дій тощо може значно підвищити ефективність роботи правоохоронця, полегшити виконання складних професійних завдань. Гендерно чутливий підхід до спілкування з громадянами є також важливим для гарантування безпеки та підвищення довіри до представників правоохоронної галузі.

Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямі розглядаємо вивчення й узагальнення зарубіжного досвіду підготовки поліцейських до врахування гендерних особливостей спілкування задля підвищення результативності виконання правоохоронцями своїх професійних обов'язків.

Список літератури:

1. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. 472 с.
2. Короткова Ю. М. Гендерні аспекти спілкування. *Формування комунікативної компетентності поліцейського у сфері гендерної рівності* : науково-практичні рекомендації / Т. В. Кононенко, Г. В. Мухіна, А. М. Гельбак, Н. В. Цумарева, Ю. М. Короткова, Т. М. Сабельникова, В. Є. Сусликов; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ: Алерта, 2023. С. 71–93.
3. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2006. 20 с.
4. Собецька Н. В. Типові тенденції, стилі й стратегії гендерного спілкування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2015. № 18. Том 1. С. 154–156.
5. Ставицька Л. О. Мова і стать: URL: http://krytyka.kiev.ua/articles/s9_6_2003.html.
6. Шаповалова І. О. Особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 158–162.
7. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : 2-ге вид., виправ і доповнен. К. : Алерта, 2011. 696 с.

Korotkova Yu. M. CONSIDERING GENDER ASPECTS OF COMMUNICATION IN THE WORK OF A POLICE OFFICER

The article emphasizes that a rather important condition for ensuring the effective work of law enforcement officers is the consideration of gender aspects in communication with citizens, because according to the studies of both foreign and domestic scientists, a person's communicative behavior may depend not only on national and cultural affiliation, age characteristics, social origin, but also on gender. A description of male and female communication styles is given. In particular, it is indicated that men have an authoritarian style of communication while women have a democratic style; for men, it is characteristic to single out their "I"

and for women – actualization of “We” in the establishment of professional business contacts; men prefer asymmetrical communication and women prefer symmetrical one. Based on the research of domestic scientists in the field of communicative linguistics, a peculiar type of “female” and “male” verbal behavior was concluded. It is emphasized that in today’s conditions, in connection with the wide spread of the idea of gender equality, significant differences in the language/speech/communication of men and women are steadily decreasing: women in their speech can demonstrate signs of a male style of communication and vice versa. Recommendations were formulated on taking into account gender aspects in the police officer’s communication with citizens, recommendations on the questioning of a female victim, a female witness are provided. The recommendations of Ukrainian scientists regarding the interrogation of women victims of violent crimes are summarized. It is noted that taking into account gender aspects when communicating with victims, conducting investigative actions, etc. can significantly increase the efficiency of the law enforcement officer’s work, facilitate the performance of complex professional tasks. A gender-sensitive approach to communication with citizens is also important for ensuring safety and increasing trust in law enforcement representatives.

Key words: “male” and “female speech”, communication, law enforcement officer, female victim, female witness, interrogation.

Makhmudov Kh. R.

Azerbaijan Tourism and Management University

SOCIAL MARKETING INITIATIVES ON DIGITAL PLATFORMS. CASE OF METAVERSE

The article deals with social marketing activities nowadays require modern approaches and solutions. It is said that such instrument can be platform of metaverse. It is noteworthy to highlight that with metaverse approaches social marketing practitioners can address and tackle multiple social problems and causes existent in a set society or part of population. With its wide range of capabilities like content sharing, constant messaging and data-driven analytics the overall evaluation and assessment of a social problem or cause within a set target audience can be made in a smoother way. It needs to mentions that still the right formulated communication pattern for resolution of the set social problem is crucial for any social marketing framework or programme. The article revealed that by constructing a clear and sound message of communication plan of social marketing programme combined with multiple tools of metaverse the social marketing researchers and practitioners can observe, adjust and improve the level of life in a set part of society or population at large. The point of view is that these methods also play a crucial role in the analytics department for every institution working on resolution of social problems and causes.

Besides, the article also touches upon the world accomplishment. It states that in today's implementation world of traditional ways and approaches for running social marketing frameworks and programmes is not enough to capture the other significant part of population which is resident on diverse digital platforms and spaces. The article reveals that with such digital solutions social marketing practitioners can attract the communities and parts of population that is affected by a certain social problem or cause and is not found through the traditional forms and ways of tackling these issues existent in the society. It informs that one of such platforms is known to be metaverse, that provides multiple ways of connecting and communication with the users through graphical figures and representation in digital space. The article also considers social marketing running on metaverse space can be beneficial to the other parties as collaboration make way for more enhanced and moderate path for resolution of social problems and causes that are existent in set target audiences or parts of population.

Key words: sociology, social marketing, digital platforms, metaverse, social marketing frameworks.

Introduction. The term of social problem has been noted by several sociologists and researchers throughout the last century. The ground form of the opening for a social problem consists of a certain condition in society that results in particular instability or crisis in a set society, which is needs to be addressed by the respective individuals and authorities. One of the early definitions of social problem was provided by Cooley in the following way: “A social problem is any process or condition that injures some part of the social order and that is believed to be undesirable by a significant number of people” [8]. Merton had a similar view on the term: “A social problem exists when a significant number of people in a society agree that a particular condition is injurious and that something should be done about it” [30, pp. 672]. In early body of literature on the respective term the conditioning in the set society played a huge role, which had to be

addressed by relevant governmental bodies. A more complex definition of social problem was provided by Lauer in the following manner: “A social problem is a condition or issue within society that disrupts the stability, harmony, or functioning of social institutions and produces negative consequences for individuals or groups” [22]. This statement explains the connectives of respective institutions and their operational structure, which can be disrupted by a collective problem occurred in a particular society.

By the beginning of the 21st century the challenges and problems in different parts of societies across the globe have remained and became more interconnected, due to globalisation and vast urbanisation of highly populated areas. Thus, the definition of social problem has become more oriented towards resolution of existing social problems in a particular part or society at whole. Thompson, Hickey and Thompson have

noted a definition with a focus on possible social causes that an individual or group can face in a particular society: “A social problem is an issue within society that makes it difficult for people to achieve their full potential. Poverty, unemployment, unequal access to education, racial discrimination, and many other issues have been called social problems” [37]. In another definition provided by Leon-Guerrero the possible declines level of life in societies due to occurring or exciting social causes is addressed: “A social problem is a social condition or pattern of behaviour that has negative consequences for individuals, our social world, or our physical world and that is widely recognized as a condition or pattern of behaviour that needs to be addressed” [26]. A more recent research of Best has the following definition for the term: “A social problem is a claim that a particular issue is harmful to society and needs to be addressed. Such claims-making activities often involve identifying a condition or behaviour as a problem, explaining why it is a problem, and proposing solutions” [5].

Each of the mentioned above openings for term of social problem has its own representation in time and place of it being issued. Several authors have continued the thought and ground of first term generations and have clarified the fundamental understating of social problem definition. However, the life standards and way of living have evolved through time and keep changing, thus the set term is still evolving, as the individuals, target groups and communities in different parts of society.

Social Marketing. Within significant research in the field and extended interest in the topic the first definition of the term was published in the work of Kotler and Zaltman in 1971 as: “Social marketing is the design, implementation, and control of programs calculated to influence the acceptability of social ideas and involving considerations of product planning, pricing, communication, distribution, and marketing research” [19, pp. 3–12]. It was identified that social marketing involves a set of activities to reach the resolution of a specific social problem or cause for the general or a specified target audience. In this matter Andreasen clarifies the term in the following manner: “The application of commercial marketing technologies to the analysis, planning, execution, and evaluation of programs designed to influence the voluntary behaviour of target audiences in order to improve their personal welfare and that of their society» [2].

Most of the early social marketing initiatives were mainly concerned with the well-being industry and social security of general society. From that perspec-

tive many social marketing programs were originated to resolve the social problems and causes of well-being sphere and partly were related to medical research and analysis. In this scenario a bigger target audience was selected within the research process, mainly a particular market, European, Asian, African, or American, to generalize the outcomes of the research and provide extended research data. From this a definition of social marketing by Lefebvre comes along in the following manner: “The application of marketing principles to shape markets that are more effective, sustainable, and just in advancing people’s well-being and social welfare” [25, pp. 54–72]. Another definition of social marketing term in relation to institutions was generated by Baptista, Pinho, and Alves and noted as: “It can apply not only to the behaviour of individuals but also to that of professionals, organizations, and policymakers, meaning the contextual actors that can influence individuals’ behaviour change” [4, pp. 57–94].

The fast-changing world and conditions of different parts of society have become a new challenge for social marketing researchers and practitioners. Social marketing frameworks and programs are now need to be more detail oriented and specific to the characteristics of a respective target audience or part of society. Thus, social marketing process holds a significant inner scope that has to be well designed and executed for clear vision of the social marketing program and resolution of the existing social problems in respective part of the population.

Marketing Mix. The importance of a marketing mix in almost any social marketing approach has to be impeccable. A well-tailored social marketing program always includes a detailed marketing analysis prior to formulation of key communications and identification of channels for the message to the target audience or certain part of society. When conducting such type of methodological research, the clarification of the methods that are to be used and identification of the right target audience is important. In case of social marketing investigations implementation of 4 P’s can be fruitful to the general research. In this setting product is the desired social actions and the possible benefits that come along with the offers. Presenting the target audience with both the positive and negative aspects of the effects require critical thinking. The intended destination of the behaviour that the chosen audience is expected to exhibit is more closely linked to the place factor. The price component should motivate the audience because it is tied to not just the monetary side but also other intangibles like time and the desire of the chosen

audience. One of the most important components of the entire campaign is the fourth element, promotion, which takes many different forms in which the target audience will interact with the core idea of the social marketing campaign's communications plan [14, 2022]. All steps in marketing mix analysis clear the path to formation of principle parts of the social marketing communication plan and its seamless execution process.

Communication in Social Marketing. In any circumstance, communication is essential to transmitting the key objectives of social marketing campaigns and their aims to the intended audience. Andreasen suggests that: "To build an effective communication campaign to change the behaviour, understanding of the needs and perceptions of specific target audience is necessary" [3]. Thus, it is crucial to develop a concrete and impactful message to communicate in with the target audience where it holds the concerns, needs and interests of the target audience [27]. Moreover, it is important to put a certain amount of effort to better understand the knowledge and beliefs of target people along with their expectations from the process of communication [16, pp. 461–471].

Key components of communication in social marketing practices include the following:

1. Audience Segmentation

The technique of breaking up a large target audience into more uniform subgroups according to shared traits is known as audience segmentation. As a result, more specialised and successful communication techniques are possible [35, pp. 267].

2. Message Design

It is critical to craft communications that appeal to the intended audience. In order to maximise their impact, messages should be motivational, culturally aware, and unambiguous. Theories like the Theory of Planned Behaviour and the Health Belief Model are frequently used in this regard [28].

3. Channels of Communication

It is crucial to choose the right channels (such as social media, mainstream media, and interpersonal communication) in order to successfully engage and reach the target audience. The sort of message being sent and the media consumption patterns of the audience are major factors in selecting the appropriate channel [36, pp. 338].

4. Two-Way Communication

Social marketing places a strong emphasis on the value of two-way communication, in which audience input is actively sought out and incorporated into the campaign. According to Andreasen [1], this kind of

interaction builds trust and raises the possibility of behaviour modification.

5. Persuasion and Influence

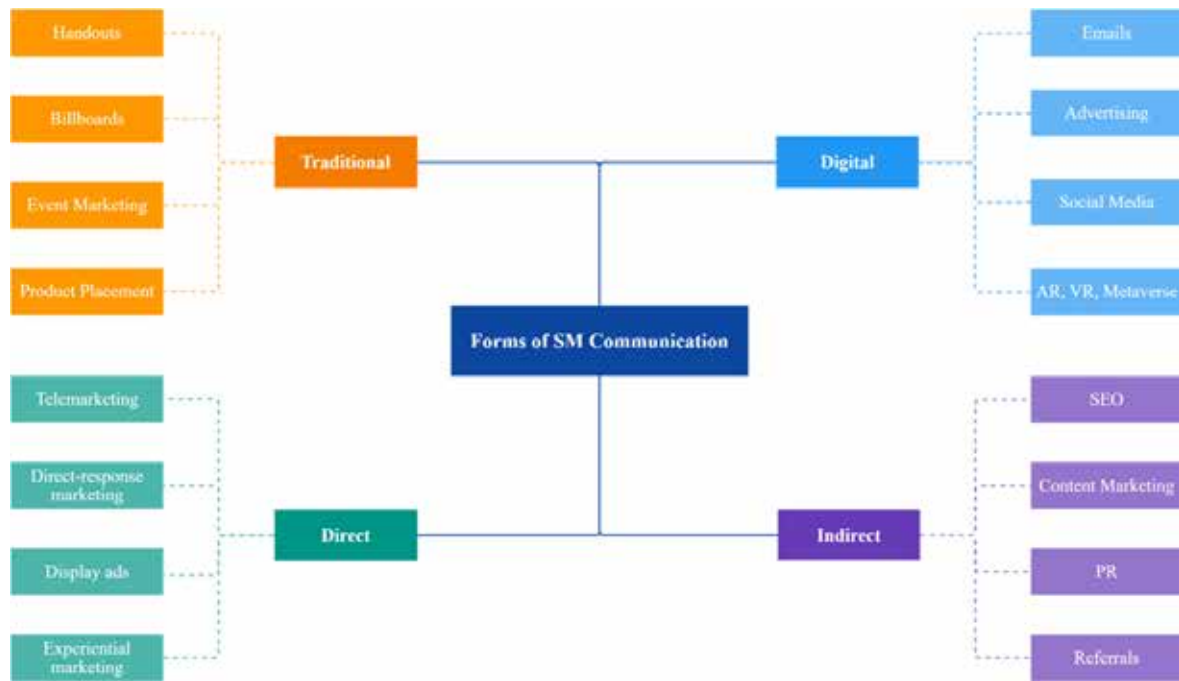
A key component of social marketing is the application of persuasive communication strategies. Attitudes and behaviours can be strongly influenced by techniques including emotional appeals, narrative, and the utilisation of reliable sources [7].

6. Evaluation and Feedback

It is essential to regularly review communication tactics in order to determine their efficacy and make any required modifications. Commonly used metrics include reach, engagement, and behaviour change [29, pp. 543].

Forms of Communication. Setting goals for a specific social cause, such poverty, overpopulation, or deforestation, and developing the essential procedures that will result in the development of a social marketing campaign are the first steps in any social marketing planning process. The next stage is to define the target audience, which is selecting a target group from each social group and giving information about them, including their occupation, educational background, and other pertinent characteristics. The selection of the intended target audience is the first step in crafting a clear and concise message. This element is one of the most crucial ones in the whole social marketing planning strategy since it distributes the main message to the selected target group via the authorised channels [direct or indirect, digital or traditional]. The entity may choose to send the message directly to media outlets, through media agencies, or through digital books, magazines, journals, and posts on social media. Additionally, physical publications like books, newspapers, magazines, and journals can be used to distribute it. An illustration of various social media marketing communication forms is provided below, along with corresponding examples:

Metaverse. The merging of virtually improved physical reality with physically persistent virtual reality has produced the metaverse, a shared virtual environment. It is made up of an extensive network of interconnected 3D virtual worlds that allow users to communicate in real time with other users and computer-generated environment. The idea, which has gained popularity recently because to developments in blockchain, augmented reality, and virtual reality, is the next stage of the internet's growth [31, pp. 486]. The word "metaverse" first appeared in science fiction in Neal Stephenson's 1992 book "Snow Crash", where it discusses a virtual reality-based internet replacement. The metaverse, which has enormous promise for a number of industries, including social

Chart 1. Forms of Social Marketing Communications

Source: Self elaboration based on several publications [20], [12], [15], [32]

marketing, is now a real, growing reality rather than a work of fiction [23].

In order to promote actions that benefit people and communities for the greater good of society, social marketing makes use of marketing concepts [24, pp. 54]. By incorporating social marketing into the metaverse, new channels for influence, engagement, and interaction are made possible. Through immersive experiences, tailored interactions, and a deeper connection with consumers, the metaverse may greatly improve social marketing initiatives [10]. The increased degree of user participation offered by the metaverse is one of its main benefits for social marketing. To reach audiences, traditional social marketing uses media including radio, television, and social media platforms. Though useful, these techniques might occasionally come across as impersonal. On the other hand, people can connect with campaigns in a more dynamic and participative way in the highly interactive metaverse [33, pp. 512]. Non-profit organisations, for example, have the ability to build virtual environments that replicate the circumstances and difficulties encountered by the populations they seek to assist. Users may investigate these settings, getting a firsthand look at the problems at hand, which may inspire and emotional response from the audience. According to Skjuve and Brandtzaeg [34], an immersive experience has the potential to raise awareness and motivate users to take action, such as volunteering or making donations.

Effective social marketing requires a high level of personalisation and customisation, which the metaverse offers. Campaigns may be customised to each user’s tastes, habits, and demographics in a virtual environment. By gathering and analysing data from the metaverse, marketers may accomplish this personalisation and craft more profoundly meaningful messages for their target audience [10]. For instance, a metaverse social marketing campaign with a health theme can modify its content according to a user’s virtual interactions and interests. The campaign can provide tailored health advice, reminders, and support networks to users who regularly visit virtual exercise centres or health-related seminars, therefore increasing the message’s relevance and effect [38, pp. 1–15].

Because the metaverse is social by nature, it is a perfect venue for establishing communities and encouraging communication. Social media marketing initiatives may take use of this feature by setting up online communities where people can interact, exchange stories, and offer support to one another. Environmental organisations, for example, can set up online hubs where people can work together on sustainability initiatives, take part in online workshops, and discuss environmental issues. Users may be inspired to adopt and encourage sustainable behaviours in the real world by these interactive, group experiences, which can foster a feeling of community and shared responsibility [18, pp. 351].

The introduction of novel fundraising options by the metaverse has the potential to revolutionise the way social marketing campaigns generate funds. Events that are virtual, including concerts, art shows, and charity auctions, can take place in the metaverse and reach a worldwide audience without being limited by physical places. Gamification features may be used into these events to increase participant engagement and enjoyment of the fundraising process [21, pp. 12]. Furthermore, contributors' trust is increased by the metaverse's use of blockchain technology, which makes transactions safe and transparent. Donation incentives can be derived from non-fungible tokens (NFTs), which are digital assets that indicate ownership. To support conservation efforts, a wildlife conservation campaign may, for example, sell NFTs of artwork featuring endangered animals [9].

For accountability and ongoing development, social marketing efforts must be measured for their impact and efficacy. With the use of the metaverse's sophisticated analytics and data gathering tools, marketers can monitor user interactions, engagement levels, and changes in behaviour in real time. This data-driven strategy offers insightful information on the campaign's effectiveness and potential areas for development [6, pp. 1–22]. For instance, a metaverse anti-smoking campaign can track how users engage with informational materials, take part in online support communities, and make use of quit aids. Social marketers may choose the most effective tactics and messaging by analysing this data to assess the campaign's success in lowering smoking rates [13]. With its immersive experiences, tailored exchanges, and creative methods of involvement and fundraising, the metaverse offers social marketing a revolutionary

possibility. Social marketers may produce more powerful and successful campaigns that connect intimately with audiences, build communities, and promote good social change by utilising the metaverse's special qualities. The metaverse will surely be crucial in determining how social marketing develops in the future as it continues to grow [17, pp. 317].

Conclusion. All in all, application of metaverse practices for resolution of social problems and causes within a certain target group or part of society can be quite beneficial to both public and private institutions that issue the social marketing framework and programmes for such digital spaces. Moreover, metaverse practices can provide good overview to the possible missing spots that can occur in real life social marketing initiatives. Below are some key aspects and points regarding the metaverse applications with social marketing practices:

1. Metaverse opens up a bigger stage for immersive communication and channelling within target groups and communities;
2. Implementation of gamification processes ease the way of interaction with platform itself as well as the individuals using the creative space;
3. It is more proficient to adapt and modify content across the platform as it speeds up the process of assimilation and integration;
4. Real time data collection and impact assessment takes the metaverse practices to a superior level;
5. Possibility of cross-platform integration with seamless experiences and constant messaging opportunities creates a complex space where individuals are always connected and communities are interacting in a more engaged way.

Bibliography:

1. Andreasen, A. R. (2002). Marketing social marketing in the social change marketplace. *Journal of Public Policy & Marketing*, 21(1), 3–13.
2. Andreasen, A. R. (a) (1995). *Marketing social change: Changing Behavior to Promote Health, Social Development, and the Environment*. Jossey-Bass.
3. Andreasen, A. R. (b) (1995). *Marketing social change: Changing Behavior to Promote Health, Social Development, and the Environment*. Jossey-Bass.
4. Baptista, N., Pinho, J. C., & Alves, H. (2021). Examining social capital and online social support links: a study in online health communities facing treatment uncertainty. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 18(1), 57–94. <https://doi.org/10.1007/s12208-020-00263-2>
5. Best, J. (2020). *Social problems*. W. W. Norton.
6. Cameron, L. D., Sanders, M. R., & Patterson, C. (2023). Social marketing in the digital age: Challenges and opportunities for impact. *Journal of Social Marketing*, 13(1), 1–22.
7. Cialdini, R. B. (2001). *Influence: Science and practice*. Allyn & Bacon.
8. Cooley, C. H. (1909). Social organization: A study of the larger mind. In *Charles Scribner's Sons eBooks*. <https://doi.org/10.1037/14788-000>
9. Dowling, M. (2022). Fertile LANDs: NFTs in Virtual Environments. *Finance Research Letters*, 47, 102515.
10. Dwivedi, Y. K., Hughes, D. L., & Wang, Y. (2023). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 63, 102449.

11. Dwivedi, Y. K., Hughes, L., & Kapoor, K. K. (2021). Metaverse marketing: How the digital future is transforming consumer behaviour. *Journal of Marketing Management*, 37(15-16), 1445–1465.
12. Friesner, T. (2014, November 1). *Digital Marketing Communications. – Marketing Teacher*. Marketing Teacher. <https://www.marketingteacher.com/digital-marketing-communications/>
13. Gordon, R., Zainuddin, N., Magee, C., & Weitkamp, E. (2023). *Social marketing for health and wellbeing: A global perspective*. Routledge.
14. Huhn, J. (2022, October 28). What is social marketing? 10 examples of how it works for business. Referral Rock Blog. <https://referralrock.com/blog/social-marketing/>
15. Indeed Editorial Team. (2023, March 11). *11 Types of direct marketing*. Indeed.com. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/types-of-direct-marketing>
16. Jardine, C. G. (2003). Development of a public participation and communication protocol for establishing fish consumption advisories. *Risk Analysis*, 23(3), 461–471.
17. Jung, T. H., & Dieck, M. C. T. (2022). Augmented reality, virtual reality, and 3D printing for the co-creation of value for the visitor experience at cultural heritage places. *Journal of Place Management and Development*, 15(3), 317–336.
18. Kapoor, K. K., Tamilmani, K., Rana, N. P., Patil, P., Dwivedi, Y. K., & Nerur, S. (2021). Advances in social media research: Past, present and future. *Information Systems Frontiers*, 23, 351–385.
19. Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social Marketing: an approach to planned social change. *Journal of Marketing*, 35(3), 3–12. <https://doi.org/10.2307/1249783>
20. Kutev, C. (2023, July 25). *What is traditional marketing? (Plus types, pros and Cons)*. Indeed.com. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/traditional-marketing>
21. Lamberton, C. P., & Rose, R. L. (2023). Gamification in marketing: More than just a game. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 31(1), 12–25.
22. Lauer, R. H. (1986). *Social problems and the quality of life*. WCB/McGraw-Hill.
23. Lee, L. H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., & Hui, P. (2021). *All one needs to know about metaverse: A complete survey on technological singularity, virtual ecosystem, and research agenda*.
24. Lefebvre, R. C. (2011). An integrative model for social marketing. *Journal of Social Marketing*, 1(1), 54–72. <https://doi.org/10.1108/20426761111104437>
25. Lefebvre, R. C. (2011). An integrative model for social marketing. *Journal of Social Marketing*, 1(1), 54–72.
26. Leon-Guerrero, A. (2018). *Social problems: Community, Policy, and Social Action*. SAGE Publications, Incorporated.
27. Lundgren, R. E., & McMakin, A. H. (2018). *Risk communication: A Handbook for Communicating Environmental, Safety, and Health Risks*. John Wiley & Sons.
28. Maibach, E., & Parrott, R. L. (1995). *Designing health messages: Approaches from communication theory and public health practice*. Sage Publications.
29. McKenzie-Mohr, D. (2000). Promoting sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing. *Journal of Social Issues*, 56(3), 543–554.
30. Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682. <https://doi.org/10.2307/2084686>
31. Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486–497.
32. O’Grady, N. (2022, April 21). *Indirect Marketing: What it is and how to use it*. Demand Curve. <https://www.demandcurve.com/blog/indirect-marketing>
33. Rogers, R. (2021). Deplatforming: Following extreme Internet celebrities to Telegram and alternative social media. *European Journal of Communication*, 36(5), 512–528.
34. Skjuve, M., & Brandtzaeg, P. B. (2022). Facebook Live: A new way to engage citizens? *Government Information Quarterly*, 39(1), 101594.
35. Slater, M. D. (1996). Theory and method in health audience segmentation. *Journal of Health Communication*, 1(3), 267–283.
36. Thackeray, R., Neiger, B. L., Hanson, C. L., & McKenzie, J. F. (2008). Enhancing promotional strategies within social marketing programs: Use of Web 2.0 social media. *Health Promotion Practice*, 9(4), 338–343.
37. Thompson, W. E., Hickey, J. V., & Thompson, M. L. (2016). *Society in focus: An Introduction to Sociology*. Rowman & Littlefield Publishers.
38. Van Kerrebroeck, H., Brengman, M., & Willems, K. (2022). Escaping the here and now: An exploratory study of metaverse marketing practices. *Journal of Interactive Marketing*, 57, 1–15.

Махмудов Х. Р. ІНІЦІАТИВИ СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ НА ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМАХ. ВИПАДОК МЕТАВСЕСВІТУ

У статті йдеться про те, що діяльність соціального маркетингу сьогодні потребує сучасних підходів та рішень. Кажуть, що такий інструмент може бути платформою метавсесвіту. Варто відзначити, що за допомогою підходів метавсесвіту практики соціального маркетингу можуть вирішувати та вирішувати численні соціальні проблеми та причини, що існують у певному суспільстві чи частині населення. Завдяки широкому спектру можливостей, як-от обмін вмістом, постійний обмін повідомленнями та аналітика на основі даних, загальна оцінка соціальної проблеми чи справи в межах встановленої цільової аудиторії може бути здійснена плавніше. Слід зазначити, що правильно сформульований комунікаційний шаблон для вирішення поставленої соціальної проблеми є вирішальним для будь-якої структури чи програми соціального маркетингу. Стаття виявила, що шляхом побудови чіткого та обґрунтованого повідомлення комунікаційного плану програми соціального маркетингу в поєднанні з кількома інструментами метавсесвіту дослідники та практики соціального маркетингу можуть спостерігати, коригувати та покращувати рівень життя певної частини суспільства чи населення загалом. . Точка зору полягає в тому, що ці методи також відіграють вирішальну роль у відділі аналітики для кожної установи, яка працює над вирішенням соціальних проблем і причин.

Крім того, у статті йдеться про світові досягнення. У ньому стверджується, що в сучасному світі реалізації традиційних способів і підходів до реалізації структур і програм соціального маркетингу недостатньо, щоб охопити іншу значну частину населення, яка проживає на різноманітних цифрових платформах і просторах. Стаття показує, що за допомогою таких цифрових рішень практики соціального маркетингу можуть залучити спільноти та частини населення, які постраждали від певної соціальної проблеми чи причини, а не через традиційні форми та способи вирішення цих проблем, існуючі в суспільстві. У ньому повідомляється, що однією з таких платформ є метавсесвіт, який забезпечує численні способи підключення та спілкування з користувачами за допомогою графічних фігур і представлення в цифровому просторі. У статті також розглядається, що соціальний маркетинг, який працює в просторі метавсесвіту, може бути корисним для інших сторін, оскільки співпраця відкриває шлях для більш розширеного та поміркованого шляху вирішення соціальних проблем і причин, які існують у визначених цільових аудиторіях або частинах населення.

Ключові слова: соціологія, соціальний маркетинг, цифрові платформи, метавсесвіт, фреймворки соціального маркетингу.

Полумисна О. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Синчак Б. А.

Український гуманітарний інститут

КОНФРОНТАЦІЇ В МЕДІА МІЖ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ УКРАЇНИ (ПЦУ) І УКРАЇНСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (УПЦ МП)

У статті з'ясовано, що питання протистояння двох церков ПЦУ та УПЦ МП перейшло у медійну площину, де релігійні організації активно намагаються заявити про себе, винести обговорення проблем на широку аудиторію, спонукати суспільство до певних дій, у яких зацікавлені представники тієї чи іншої конфесії. Для поширення поглядів та ідей, захисту своїх позицій, критики інших конфесій і навіть здійснення атак на конкурентів релігійні організації використовують не лише традиційні медіа, а також інтернет-видання, соціальні мережі тощо. Досліджено: у медіа досить часто поляризуються представники конфесій, їхня поведінка під час повномасштабної українсько-російської війни, що спричиняє поділ на «своїх» і «чужих». Через поширення пропаганди стереотипізуються представники конфесій, що впливає на упереджене ставлення до них серед населення. Такі конфронтації зумовлюють соціальну напругу в суспільстві та можуть мати непередбачувані наслідки. Встановлено: конфронтація між релігійними організаціями ПЦУ і УПЦ МП характеризується суперечками, конфліктами, дискусіями щодо релігійних питань, що активно підтримуються як представниками конфесій, так і журналістами різних медіа. Протистояння часто веде до загострення позицій, розподілу на «своїх» і «чужих», що створює соціальну напругу і конфлікти в суспільстві. Конфронтації супроводжуються агітацією та пропагандою, спрямованими на залучення нових послідовників або дискредитацію опонентів. Такі протистояння впливають на сприйняття релігійних організацій у суспільстві, формують стереотипи та упередження. Окрім того, конфлікти часто торкаються чутливих питань віри, що може викликати сильні емоційні реакції як у представників конфесій, так і в їхніх послідовників.

Ключові слова: Православна церква України, Томос, Українська православна церква, медіа, конфронтація, Московський патріархат.

Постановка проблеми. На сьогодні питання протистояння двох церков ПЦУ та УПЦ МП активно перейшло у медійну площину. Саме за допомогою медіа релігійні організації намагаються заявити про себе, винести обговорення проблем на широку аудиторію, спонукати суспільство до певних дій, у яких зацікавлені представники тієї чи іншої конфесії. Для поширення поглядів та ідей, захисту своїх позицій, критики інших конфесій і навіть здійснення атак на конкурентів релігійні організації використовують не лише традиційні медіа, а також інтернет-видання, соціальні мережі тощо. У медіа поляризуються представники конфесій, їхня поведінка під час повномасштабної українсько-російської війни, що спричиняє поділ на «своїх» і «чужих», сприяє конфліктам. Через поширення пропаганди стереотипізуються представники конфесій, що впли-

ває на упереджене ставлення до них серед населення. Такі конфронтації зумовлюють соціальну напругу в суспільстві та можуть мати непередбачувані наслідки. Тому важливо стежити за тим, які настрої поширюються в медіа щодо релігійних організацій, як останні комунікують зі своїми парафіянами та загалом суспільством, вирішенню яких питань присвячені публікації в медіа тощо, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 20 серпня 2024 року Верховною Радою України було ухвалено законопроект № 8371, що забороняє на своїй території діяльність релігійних організацій, які пов'язані з росією – з Московським патріархатом. У ньому сказано: «діяльність релігійних організацій, які афілійовані із центрами впливу релігійної організації, керівний центр якої знаходиться за межами України в державі, що

здійснює збройну агресію проти України, буде припинитися за чіткою процедурою, яка включатиме дослідження, припис про виконання закону і судову заборону» [16]. Такі дії були спричинені повномасштабним вторгненням росії в Україну та повною підтримкою РПЦ дій російської влади. Попередньо 6 січня 2019 року патріархом Константинопольським Варфоломієм було надано Томос про автокефалію Православної церкви України. Цей крок зумовив посилення протистояння двох церков: УПЦ і ПЦУ. Цьому питанню присвячено низку наукових робіт в історичному, філософському, соціологічному, релігійному, юридичному та інших контекстах. До прикладу, С. Здіорук та М. Палінчак досліджують вплив Московського патріархату на національну ідентичність українців у контексті війни росії проти України, наголошують на тому, що в умовах війни саме етнічний та релігійний чинники, їхнє формування та зміцнення набувають особливої ваги [7]. Парашевін М. вивчає вплив «релігійного чинника на систему основних ризиків, що загрожують функціонуванню українського суспільства», зосереджуючи увагу саме на «впливі взаємодій між найбільшими православними церквами (ПЦУ та УПЦ)» [19]. На його думку, «така взаємодія протягом тривалого часу характеризувалася ворожістю та відкритими конфліктами», відповідно, «у віддаленій перспективі помітним ризиком стає роль релігії в архаїзації масової свідомості, її дегуманізації» [19]. Проаналізував ставлення до війни представників УПЦ та ПЦУ О. Сарапін. Учений спирався на положення соціальних доктрин цих церков, у результаті чого дійшов висновку: «у сприйнятті війни як зла і насильства позиції УПЦ та ПЦУ багато в чому збігаються. Однак все-таки превалюють її оцінки як морального, і навіть онтологічного, негативу» [22].

Після початку повномасштабної війни порушено питання серед юристів стосовно того, чи можна на законодавчому рівні заборонити діяльність РПЦ на території України та її української структури – УПЦ МП, при цьому не порушити свободи слова та віросповідання. Так, О. Золотарьова аналізує законопроект № 7204 «Про заборону Московського патріархату на території України» та альтернативний проект закону № 7213 і з'ясовує, чи можна, спираючись на них, припинити діяльність УПЦ МП. З огляду на законодавство, діяльність релігійної організації може бути заборонена у судовому порядку лише в деяких випадках: «1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3,

5 і 17 цього Закону; 2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; 3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); 4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій; 5) засудження її уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України (цей пункт доповнено згідно із Законом № 2107-IX від 03.03.2022) [20] і за жодним з них, говорить науковця [8], не можна заборонити УПЦ МП, і дані законопроекти навряд чи будуть прийняті через політичні та юридичні невідповідності.

Про роль ПЦУ та УПЦ МП в умовах повномасштабної війни, поляризацію представників УПЦ МП у ставленні до війни йдеться у статті С. Кагамлик та М. Обушного [10]. За словами науковців, ПЦУ вбачає свою роль у «задоволенні духовно-релігійних потреб українських воїнів, забезпеченні їх необхідними припасами, соціально-психологічною допомогою. ... надає добротинну допомогу українським родинам, чий дім були зруйновані окупантами». Автори також відзначають поляризацію в середині УПЦ МП: «з одного боку, її ієрархи Сходу та Півдня України підтримують вторгнення російських військ і мобілізацію, фейкові референдуми, ведуть активну колабораційну діяльність з окупантами. Водночас інша частина УПЦ МП намагається чітко та однозначно відмежуватися від РПЦ. У складі УПЦ МП виокремилася група протоієрея Андрія Пінчука, який став одним з ініціаторів збору підписів за міжнародний церковний трибунал над патріархом Кирилом» [10]. Один із дослідників В. Токман доводить, що війна росії проти України окреслила ряд процесів, тенденцій в середині УПЦ МП, а саме: актуалізація питання щодо зміни юрисдикції, відмова частини духовенства УПЦ МП молитовно поминати очільника РПЦ патріарха Кирила, проголошення незалежності від РПЦ, незмінність ставлення духовенства УПЦ МП до російського вторгнення, вияви колабораціонізму духовенства УПЦ МП, зміна громадської думки щодо майбутнього УПЦ МП [23] тощо. М. Букач наголо-

шує на «неправдивості російської пропаганди, яка намагається порушення законодавства з боку Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) подати, як тиск держави на релігійну організацію та заборону на проведення релігійних заходів». Автор вважає, що цей конфлікт має не релігійний, а політико-правовий вимір та може бути вирішений «шляхом діалогу та дотримання вимог законодавства України» [2].

І. Коваль та Л. Кисляк акцентують на екзистенційному виборі УПЦ МП під час війни, що саме від волі та бажання вірян залежатиме доля УПЦ МП. У цьому контексті особливу роль будуть відігравати, на думку науковців, настрої в зрілому українському громадянському суспільстві, антиросійські прояви на агресію» [12].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблеми конфронтації Православної церкви України та Української православної церкви Московського патріархату в українському медіапросторі.

Виклад основного матеріалу. За словами Вселенського патріарха Варфоломія, рішення надання автокефалії є надзвичайно важливим для українського православ'я, оскільки відновлює історичну та церковну справедливість, а також впливає на процес творення нової української держави. Він в інтерв'ю болгарському ІА БГНЕС, яке було переопубліковано у «Главкомі», нагадує історичні факти, які стосуються Київської митрополії: «Вселенський патріархат після хрещення князя Володимира та Київської держави у 988 році заснував Київську метрополію. Київська метрополія канонічно належала до Вселенського патріархату, навіть й після створення Московського патріархату в 1589 році. Після звільнення українських земель від монгольського ярма в 1685 році, московський патріарх Іоаким вторгся до єпархії Київської метрополії ... і обрав єпископа Гедеона митрополитом Київським» [17]. За словами Варфоломія, «700-річний церковний устрій Київської митрополії, який діяв з 988 року, був змінений шляхом перевороту. Це відбувалося з порушенням священних і святих канонів на користь Московського патріархату і на шкоду Константинопольській церкві» [17]. Після цього було зроблено багато спроб, щоб отримати незалежність від РПЦ, але всі вони були безуспішними.

До надання автокефалії в Україні було три церковні юрисдикції: УПЦ МП (митрополит Онуфрій), УПЦ КП (патріарх Філарет), АКЦУ (митрополит Макарій). Після відновлення канонічності патріарха Філарета та митрополита Макарія ці

дві юрисдикції були об'єднані під керівництвом Вселенського патріархату, а головою нової української автокефальної церкви було обрано митрополита Епіфанія.

Українські медійники тримали на пульсі ситуацію з наданням Томосу, стежили за тим, хто і яким чином сприятиме цьому рішення. Для повернення української церкви до Вселенського патріархату потрібно було направити листа до Константинополя за підписом українських єпископів від УПЦ КП, УАПЦ та УПЦ МП. Інтригою було те, скільки представників УПЦ МП підписали звернення до Варфоломія. Медіа повідомили про те, що «підписів було більше десяти, а серйозно розглядали доручення до нової церкви майже двадцять» [24]. Цю подію РПЦ та УПЦ МП сприйняли спочатку скептично і назвали її «пшиком» [24], не очікуючи, що це насправді може статися. Але коли ця подія дійсно відбулася, то, як повідомляє «Радіо Свободи», МП РПЦ різко відреагував, розірвав євхаристійне спілкування із Константинополем та Вселенським патріархом і «звернувся до керівників інших православних церков світу з закликом не вступати в церковне спілкування зі створеною в Україні новою православною церквою» [33].

Ця подія також була прокоментована журналістами BBC News Україна: «15 жовтня Синод РПЦ вирішив повністю розірвати євхаристійне (церковне) спілкування з Вселенським патріархатом. Так у російській церкві відреагували на рішення Константинополя про автокефалію для української православної церкви» [30]. Представники УПЦ МП також підтримали думку МП і висловилися, як повідомляє «ТСН», про те, що «підписання Томосу про автокефалію для Православної церкви України відбулося з боку Константинопольського патріархату з порушенням «всіх фундаментальних канонічних церковних правил» [27] та намагаються навести власні аргументи про Томос, вважають, що він «не зцілив розкол, а посилив його, не примирив українське суспільство, а поглибив розбрат» [11].

Томос призначався в цілому для українського православ'я, і під час об'єднавчого собору (2018 рік), де приймали Статут УАЦ та обирали предстоятеля, то, власне, Онуфрій також міг подати свою кандидатуру, але він відмовився, залишився вірним РПЦ. Така поведінка засвідчила, що «цим самим вони викинули свою конфесію за борт церковної канонічності» [9].

На сайті «Точка доступу» наголошують на тому, що країна-агресор негативно сприйняла цю новину, адже для неї «релігія – потужний інстру-

мент, яким вона розповсюджувала «руський мир» та стирала нашу національність. Тож російська пропаганда та її ретранслятори в Україні знову завели своєї: що це розкол православного народу, що така церква не має жодних підстав на існування, що керувати православ'ям на нашій землі споконвіку має право лише росія» [13], оскільки розуміли, що «створення незалежної від Росії і канонічно визнаної церкви в Україні, і особливо очікуваний перехід до неї частини нинішньої УПЦ (МП), на думку оглядачів, призведе до втрати Москвою значного важеля впливу на суспільне життя в Україні» [4].

З початком повномасштабного вторгнення представники УПЦ МП стверджували, що розірвали стосунки з Московським патріархатом, зокрема з Кирилом, але, за словами журналістів видання «Politico», деякі її «священники та фінансові спонсори були спіймані на допомозі російській армії в Україні» [15]. Саме патріарх Кирил «найняв провідних лобістів у США, щоб стверджувати, що майбутня заборона є релігійним переслідуванням, і закликав призупинити допомогу Україні, поки вона не припинить «переслідувати християн» [15].

Незважаючи на таке негативне з боку РПЦ ставлення, деякі з українських священників УПЦ МП позитивно сприйняли цю подію, зокрема Сафроній (Дмитрук), митрополит Черкаський та Канівський УПЦ МП, підтримував створення автокефальної церкви в Україні і зазначав, що «більшість його колег з УПЦ МП такої пропозиції не підтримують. ... його відкриті автокефалістські погляди не приносять йому жодних проблем у церкві: там його просто називають «чудаком» [28]. На його думку, жодного розколу не було б в церкві, якби всі єпископи вирішили перейти до нової церкви, віряни б слідували за ними, а парафії та монастирі належали до тієї церкви, куди вони погодилися б перейти.

Представники УПЦ МП намагалися ще йти від протилежного, наголошували на тому, що Томос особливої ролі не відіграє: «автокефалія не потребує наявності такого документу, як «Томос», і тим більше лише з такою назвою. Головне – аби було прийнято відповідне соборне рішення. А в якій формі це рішення буде оформлене й повідомлене – справа технічна й другорядна», намагаються показати, що вони незалежні від Московського патріархату: «На підставі прийнятих рішень та конкретних дій Собору, Собору єпископів, Священного Синоду та Предстоятеля немає жодних підстав видавати відносини Української Право-

славної Церкви з Московським Патріархатом як відносини «між частинами і цілим» [3].

Окрім Томосу, конфлікти між УПЦ МП та ПЦУ відбуваються на ґрунті майна та його приналежності церкві, що досить часто висвітлюється в українських медіа. Так, наприклад, на питання щодо приналежності українських церков митрополит Епіфаній, предстоятель ПЦУ, у квітні 2021 року зазначив у інтерв'ю українським ЗМІ, що «всі православні церкви в Україні належать ПЦУ, оскільки Московський патріархат свого часу анексував їх у 17 ст» [9]. Як зазначено на сайті ПЦУ з приводу заяви Синоду МП в Україні, «Патріарший та Синодальний Томос про автокефалію долає церковне розділення в Україні. Підтверджено це тим, що на Об'єднавчому Соборі 15 грудня 2018 р. розділені гілки створили єдину автокефальну Помісну Українську Православну Церкву» [14].

Автори зазначають: «Московський Патріархат в Україні не є тут Помісною Церквою, а є частиною Російської Православної Церкви. Надання ж Томосу про автокефалію – це пряме і цілком канонічне право Вселенського Патріархату. Завдяки реалізації цього права через Томос Вселенського Патріарха було проголошено і утверджено автокефалію переважної більшості Помісних Церков (10 з 15-ти)» [14].

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну з УПЦ МП до ПЦУ перейшли близько 700 парафій. Відповідно, за час після об'єднавчого собору до Православної церкви України приєдналися майже 1500 релігійних громад. Протягом декількох років після надання Томосу почали побутувати чутки, що представники ПЦУ відбирають у вірян церкви. Митрополит Епіфаній так прокоментував цю ситуацію: «Стосовно переходу громад від УПЦ до ПЦУ сьогодні частина адептів УПЦ волають, ніби у їхніх вірян відбирають церкви і що вони вимушені молитися вдома і т.п. Це відверта брехня. У вірян храми ніхто не відбирає. Усі вони і далі можуть ходити до тих самих храмів, молитися тому самому Богу під тими самими іконами» [9].

Аналогічно поширювалися чутки про вигнання служителів Московського патріархату, при цьому, як зазначають на сайті «ТСН», «частина Києво-Печерської лаври й досі перебуває під управлінням Московського патріархату. Священники відмовляються полишати територію святині, прикриваючись розглядом суперечок у судах. Заборона московський релігійних сателітів в Україні теж ризикує застрягнути в судовій тяганині» [6].

Медійники України створили мапу, де вказали усі забудівлі УПЦ МП (загалом 2876 будівель та 3800 земельних ділянок) на території України. Найбільша кількість нерухомості та земельних ділянок Московської церкви нараховується в Закарпатській області» [18], але якщо дивитися в абсолютних цифрах, то лідером по майну УПЦ МП буде Київ» [32]. Загалом останнім часом кількість парафій УПЦ та ПЦУ стала приблизно однаковою: «УПЦ має десь 9 тисяч парафій, а ПЦУ – до 9 тисяч. ... з 9 тисяч храмів, що має УПЦ, десь третина – це пам'ятки архітектури, якими насправді володіє держава, і які перебувають на правах оренди в громад цієї церкви. І держава – що було вже багато разів – може просто припинити угоду про оренду і забрати храми, які мають історико-архітектурну цінність» [29]. М. Пирогов, юрист компанії Investment Service Ukraine, досліджував ситуацію з нерухомістю УПЦ МП і вважає, що компромісним рішенням може бути залишення будівель у користуванні МП на якийсь певний строк, а потім передача цих об'єктів УПЦ» [5]. Але наразі «священники УПЦ використовують букву закону для переоформлення надбання парафіян, щоб при переході громади в ПЦУ не віддавати церковне майно» [26]. Священник Андрій Пінчук зазначає: «З різних єпархій повідомляють, що вже кілька сотень парафій УПЦ перереєстрували своє майно з релігійної громади на фізичних осіб, спеціально утворені благодійні фонди та громадські організації. Цей процес набирає стрімких обертів і має підтримку і в деяких єпархіальних управліннях, і в київській митрополії» [26].

Після отримання Томосу почалися розмови про те, яка церква найголовніша в Україні. Вселенський патріарх Варфоломій зазначив, що в Україні не може бути двох автокефальних церков, і саме УПЦ на сьогодні не має статусу автономної церкви, який би визнавався іншими церквами [9]. Окрім того, велися розмови й про те, що Томос про автокефалію УПЦ може надати РПЦ, «але при умові затвердження вселенським патріархом, який не може це зробити через особливості статусу автокефалії, як такої ... патріарх РПЦ Алексій у 1970 році видав томос про автокефалію Православній церкві Америки, яка була заснована РПЦ, але тодішній Вселенський патріарх Афінагор засудив це рішення, охарактеризувавши його, як «неканонічний курс» РПЦ». Через це більшість світових православних церков вважають Православну церкву США філіалом Російської православної церкви. Івашин Я., дописувач видання «Firtka», стверджує, що така

неканонічна доля чекає і на УПЦ» [9]. Він зазначає, що «навіть у випадку згоди РПЦ, без затвердження Томосу Вселенським патріархом, вона так і залишиться частиною РПЦ, до яких би хитрощів УПЦешники не вдавалися, які б зміни до статуту не вносили і які б рішення не ухвалювалися в Москві» [9]. Тому, на його думку, «УПЦ, як і Православна церква Америки, відсутня у диптиху світових автокефалій, а отже, відповідно до автокефального канонічного принципу територіальності, по суті є неканонічною сектою в межах канонічної територіальної юрисдикції ПЦУ» [9].

Окрім майнових питань, у публікаціях медіа йдеться про кадрові зміни УПЦ (МП). Так, до прикладу, «Священний синод цієї церкви з формулюванням «за ухилення в розкол» заборонив у служінні дванадцять кліриків Київської єпархії УПЦ (МП). Серед них – протоієрей П. Зуєв, протодиякон Р. Воробій, протоієрей А. Дудченко, протоієрей Г. Коваленко, протодиякон І. Гичун тощо» [25], наголошується на збільшенні чисельності ПЦУ за рахунок переходу до неї релігійних громад, на кадровому зміцненні тощо.

Українські журналісти задаються питаннями щодо того, як довго РПЦ буде присутня на теренах України, зазначають, що «УПЦ МП» досі має значний вплив, адже тривалий час кількість її парафій значно переважала над «УПЦ КП» й інших церков» [34]. Однак, як підкреслює А. Яблучна з видання «Ukrainer», «ці дві церкви принципово різняться ментально. Якщо перша проповідує про «спільну купіль хрещення» росіян і українців як одного народу й потребу їх остаточного об'єднання, то інша – вболіває за суверенність України». Авторка зазначає, що «РПЦ діє як заполітизована інституція з антиєвропейським вектором розвитку, впливаючи на «УПЦ МП» [34]. Відповідно, стає зрозумілим, чому РПЦ проти автономії української церкви.

Українські медійників також цікавлять джерела фінансування в ПЦУ МП та ПЦУ. Митрополит Епіфаній в одній з розмов з медіа, зазначив «Церква завжди існує на пожертви – від парафіян чи від меценатів, в розбудові Православної церкви України вони відіграють важливу роль. ... Подякують, що ПЦУ наразі скрутно у фінансовому плані, адже на ті ж закордонні відрядження, організаційні речі потрібні гроші. ... Є благодійники, які відгукуються на наші прохання, допомагають нам, сприяють, але не втручаються у внутрішні справи» [1]. Коли у нього запитали, чи не є фінансові проблеми церкви перебільшеними, митропо-

лит зауважив: «Стан є задовільним – немає великих коштів, але немає і фінансової скрути» [1].

Суспільне медіа також з'ясовує джерела фінансування церков і, спираючись на слова богослова Кирила Говоруна, зазначає, що «самі священники не хочуть змінювати юрисдикцію, оскільки бояться, що їхня церква втратить фінансову підтримку, яка є за московського патріархату» [31]. «Як ми знаємо, з України виїхали мільйони біженців. Так, УПЦ МП має обмежені ресурси, але отримує допомогу також від держав свого розміщення. Врахуйте, що частина українців, які виїхали – не бідні люди, середній клас, який і в Україні допомагав цій церкві, допомагають їй і зараз. Думаю, і отець Новинський до цього долучений», – стверджує священник. За його словами, до цього додається допомога від європейських країн, тому що на підтримку біженців і їхніх громад виділяються кошти за різними програмами. К. Говорун вказує на алгоритми отримання коштів: «У деяких випадках, наприклад, у країнах Скандинавії, громади утворюються навколо УПЦ МП, звертаються до місцевих рад церков і через них отримують фінансування з боку держави. Ці кошти приходять у рамках допомоги біженцям на задоволення їхніх релігійних потреб. Тобто це різноманітні схеми,

які є легальними, але у кожній країні зі своїми особливостями» [21].

Висновки. Можемо відзначити, що конфронтація між релігійними організаціями ПЦУ і УПЦ МП характеризується суперечками, конфліктами, дискусіями щодо релігійних питань, що винесені в медіапростір та активно підтримуються як представниками конфесій, так і журналістами різних медіа. У даному випадку задіяно публічний дискурс: релігійні організації використовують медіа для висловлення власних поглядів, захисту своїх позицій і критики інших конфесій, що може призводити до публічних суперечок. Відповідно, конфронтація часто веде до загострення позицій, розподілу на «своїх» і «чужих», що створює соціальну напругу і конфлікти в суспільстві. Протистояння можуть супроводжуватися агітацією та пропагандою, спрямованими на залучення нових послідовників або дискредитацію опонентів. Відповідно, конфронтації в медіа можуть суттєво впливати на сприйняття релігійних організацій у суспільстві, формуючи стереотипи й упередження. Окрім того, конфлікти часто торкаються чутливих питань віри, що може викликати сильні емоційні реакції як у представників конфесій, так і в їхніх послідовників.

Список літератури:

1. Благодійники допомагають з фінансами, але не втручаються у розбудову ПЦУ. *Espresso.tv*. 2019. URL: https://espresso.tv/news/2019/05/10/blagodiynyku_dopomagayut_z_finansamy_ale_ne_vtruchayutsya_u_rozbudovu_pcu_erifaniyu (дата звернення: 14.09.24).
2. Букач М. Формування без пекової громадянської позиції щодо Української православної церкви Московського патріархату через просвітницьку діяльність. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. 1(105). С. 31–44. (дата звернення: 13.09.24).
3. В УПЦ МП заявили, що для їхньої «автокефалії» не потрібен томос. *Релігійна правда*. 2023. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=86274> (дата звернення: 10.09.24).
4. Для УПЦ (МП) томос про автокефалію ПЦУ не має «затмарити Різдво». *Крим. Реалії*. 2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/news-tomos-dlia-ukrainy-moskovskiy-patriarkhat/29695238.html> (дата звернення: 10.09.24).
5. Драбок М. Церковне майно в Україні: як ділити після автокефалії. *DW*. 2018. URL: <https://www.dw.com/uk/a-44947533> (дата звернення: 14.09.24).
6. Заборона РПЦ в Україні: що це означає для УПЦ та як шукатимуть «російський слід». *TCH*. 2024. URL: <https://tsn.ua/exclusive/zaborona-rpc-v-ukrayini-scho-ce-oznachaye-dlya-upc-i-yak-shukatimut-rosiyskiy-slid-2646348.html> (дата звернення: 14.09.24).
7. Здіорук С., Палінчак М. Вплив Московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни росії супроти України. *Україна дипломатична*. 2022. Вип. 23. С. 366–377. (дата звернення: 13.09.24).
8. Золотарьова О. Підстави припинення діяльності УПЦ МП в умовах воєнного стану: політико-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 148–155. (дата звернення: 10.09.24).
9. Івашин Я. ПЦУ і УПЦ: чи обидві вони українські. *Firtka*. 2023. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/ptsu-i-upts-chi-obidvi-voni-ukrayinski> (дата звернення: 10.09.24).
10. Кагамлик С., Обушний М. Православна церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип.30. С. 74–82. (дата звернення: 14.09.24).
11. Керуючий справами УПЦ: коротко і ясно про томос і «ПЦУ». *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*. 2020. URL: <https://news.church.ua/2020/01/02/keruyuchij-spravami-upc-korotko-i-yasno-pro-tomos-i-pcu-video/> (дата звернення: 10.09.24).

12. Коваль І., Кисляк Л. Екзистенційний вибір УПЦ МП у період військової агресії російської федерації. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 220–223. (дата звернення: 14.09.24).
13. Ковальова А. ПЦУ чи УПЦ: яка різниця, до якої церкви ходити. *Точка доступу*. 2023. URL: <https://dostup.com.ua/novini/pcu-chi-upc-yaka-riznicya-do-yakoyi-cerkvi-hoditi/> (дата звернення: 11.09.24).
14. Коментар Прес-служби Київської Митрополії Української Православної Церкви (ПЦУ) з приводу заяви Синоду Московського Патріархату в Україні. *Сайт Православної церкви України*. 2019. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/komentar-pres-sluzhby-kyuivskoyi-mytropoliyi-ukrayinskoji-pravoslavnoyi-tserkvy-ptsu-z-pryvodu-zayavy-synodu-moskovskogo-patriarhatu-v-ukrayini/> (дата звернення: 11.09.24).
15. Мелкозерова В. Український парламент просувається до «зачистки» пов'язаної з Москвою церкви. *Politico*. 2024. URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-parliament-bill-banning-powerful-moscow-linked-church-orthodox-religious-war/> (дата звернення: 14.09.24).
16. МКП: Верховна Рада проголосувала за законопроект «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». *Міністерство культури та інформаційної політики України*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-verkhovna-rada-proholosuvala-za-zakonoproekt-pro-zakhyst-konstytutsiinoho-ladu-u-sferi-diialnosti-relihiinykh-orhanizatsii> (дата звернення: 10.09.24).
17. Нешков Л., Федик І. Вселенський патріарх: Присутність Московського патріархату шкодить інтересам української нації. *Главлком*. 2019. URL: <https://web.archive.org/web/20201029084018/https://glavcom.ua/interviews/vselenskiy-patriarh-varfolomiy-prisutnist-moskovskogo-patriarhatu-zavdaje-shkodi-intere-sam-ukrajinskoji-naciji-i-jednosti-ukrajinskogo-narodu-597377.html?1559058844> (дата звернення: 14.09.24).
18. Опанасенко О. Де в Україні найбільше майна Московської церкви? *Главлком*. 2023. URL: <https://glavcom.ua/country/society/de-v-ukrajini-najbilshe-majna-moskovskoji-tserkvi--941779.html> (дата звернення: 11.09.24).
19. Паращевін М. Релігійні складові основних ризиків функціонування та збереження українського суспільства. *Український соціум*. 2020. № 3 (74). С. 44–61. (дата звернення: 10.09.24).
20. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 25, ст. 283 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 14.09.24).
21. РПЦ хоче створити з парафій УПЦ МП за кордоном окрему структуру. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/rpc-hoche-stvoriti-z-parafij-upc-mp-za-kordonom-okremu-strukturu---o-kirilo-govogun_n145878 (дата звернення: 14.09.24).
22. Сарапін О. Порівняння ставлення до війни Української православної церкви та Православної церкви України. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. № 1(21). С. 59–61. (дата звернення: 10.09.24).
23. Токман В. Основні процеси, що відбуваються в Українській православній церкві Московського патріархату в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. С. 1–3. (дата звернення: 14.09.24).
24. Томос очима ВВС: як українська церква йшла до автокефалії. *BBC News Україна*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50924608> (дата звернення: 11.09.24).
25. Томос про автокефалію українського православ'я: значення і виклики. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/tomos-pro-avtokefaliyu-ukrainskogo-pravoslavya-znachennya-i> (дата звернення: 11.09.24).
26. Тупальська О. В УПЦ знайшли спосіб не віддавати майно при переході громади в ПЦУ. *Big Kyiv*. 2023. URL: <https://bigkyiv.com.ua/v-upcz-znajshly-sposib-ne-viddavaty-majno-pri-perehodi-gromady-v-pczu/> (дата звернення: 14.09.24).
27. УПЦ МП звинуватила Варфоломія у численних порушеннях під час підписання Томосу та прислужництві розкольникам. *ТСН*. 2019. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/upc-mp-zvinuvatila-varfolomiya-u-chislennyh-porushennyah-pid-chas-pidpisannya-tomosu-ta-prisluzhnichti-rozkolnikam-1275981.html> (дата звернення: 11.09.24).
28. Хоменко С., Червоненко В. Митрополит УПЦ МП: за п'ять років автокефальна церква може стати єдиною в Україні. *BBC News Україна*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46229989> (дата звернення: 11.09.24).
29. Хотин Р. Як працюватиме закон про заборону РПЦ і чи об'єднаються ПЦУ та УПЦ? *Радіо Свобода*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-zaborona-tserkva-chy-obyednayutsya-ptsu-ta-upc/33087541.html> (дата звернення: 14.09.24).

30. Червоненко В. Розрив Москви з Константинополем: як це вплине на українців. *BBC News Україна*. 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45881531> (дата звернення: 10.09.24).
31. Шульга Є. Друга річниця отримання Томосу. Чому не всі парафії можуть перейти до ПЦУ. *Суспільне Новини*. 2021. URL: <https://suspilne.media/94007-druga-ricnica-otrimanna-tomосу-comu-ne-vsi-parafii-mozut-perejti-do-pcu/> (дата звернення: 11.09.24).
32. Що робити з майном Московського патріархату у громадах України? *Громадське радіо*. 2023. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiynu-maraton/1217377> (дата звернення: 11.09.24).
33. Що таке томос і автокефалія – пояснюємо популярно. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29697267.html> (дата звернення: 11.09.24).
34. Яблучна А. Скільки ще існуватиме РПЦ в Україні? *Ukrainer*. 2022. URL: <https://www.ukrainer.net/rpc/> (дата звернення: 14.09.24).

Polumysna O. O., Synchak B. A. CONFRONTATIONS IN THE MEDIA BETWEEN THE ORTHODOX CHURCH OF UKRAINE (UOC) AND THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH OF THE MOSCOW PATRIARCHATE (UOC MP)

The article shows that the issue of the confrontation between the two churches, the OCU and the UOC-MP, has moved into the media sphere, where religious organizations are actively trying to express themselves, bring the discussion of problems to a wide audience, and encourage society to take certain actions in which representatives of one or another denomination are interested. To disseminate views and ideas, defend their positions, criticize other faiths, and even attack competitors, religious organizations use not only traditional media, but also online publications, social networks, etc. It has been found that representatives of denominations are often polarized in the media, and their behavior during the full-scale Ukrainian-Russian war causes a division into “friends” and “foes.” The spread of propaganda stereotypes representatives of religions, which affects the prejudiced attitude towards them among the population. Such confrontations cause social tension in society and can have unpredictable consequences. It has been established that the confrontation between the religious organizations of the OCU and the UOC-MP is characterized by disputes, conflicts, and discussions on religious issues, which are actively supported by both representatives of denominations and journalists of various media. The confrontation often leads to an aggravation of positions, division into “friends” and “foes,” which creates social tension and conflicts in society. Confrontations are accompanied by agitation and propaganda aimed at attracting new followers or discrediting opponents. Such confrontations affect the perception of religious organizations in society, forming stereotypes and prejudices. In addition, conflicts often touch upon sensitive issues of faith, which can cause strong emotional reactions in both representatives of denominations and their followers.

Key words: *Orthodox Church of Ukraine, Tomos, Ukrainian Orthodox Church, media, confrontation, Moscow Patriarchate.*

Філюк Л. М.

Одеський національний медичний університет

**ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ:
АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНИЙ ПІДХІД**

Стаття присвячена виявленню сутнісних особливостей професійної комунікації на базі теоретичного аналізу із залученням результатів емпіричного дослідження. Зазначено, що сьогодення характеризується всебічним поглибленням різнотипних міжособистісних та фахових зв'язків на всіх рівнях взаємодії, тому питання дослідження і сутності професійної комунікації не підлягає сумніву. Разом із тим, типові визначення поняття професійної комунікації вказують на синтетичний підхід авторів, адже перераховуються найважливіші, з їхньої точки зору, характеристики, що стають підґрунтям для формулювання дефініції. З огляду на це в межах даного дослідження пропонується інший шлях: дослідити наявні визначення поняття професійної комунікації, виділити їхній компонентний склад та визначити найважливіші параметри. Таким чином, мета статті полягає у з'ясуванні сутності професійної комунікації шляхом аналітико-синтетичного підходу.

Аналіз наукових джерел, присвячених цьому поняттю, дозволив виокремити десять значущих компонентів наявних дефініцій: фаховість, цілеспрямованість, офіційність, ефективність, психологічність, креативність, вербальність, невербальність, індивідуалізованість та узагальненість. У дослідженні показано, що найбільше представлені такі компоненти поняття «професійна комунікація», як фаховість, цілеспрямованість, психологічність і вербальність. Це стало підґрунтям формулювання авторського визначення аналізованого поняття: професійна комунікація – це система безпосередньої чи опосередкованої мовленнєвої взаємодії, що розгортається у фаховому середовищі з урахуванням соціально-психологічної специфіки комунікантів та передбачає досягнення конкретних професійних цілей. Опитування респондентів виявило, що рівень усіх вимірюваних параметрів є більшим за середній, при цьому на першому місці розташовується фаховість, на другому – вербалізованість, на третьому – цілеспрямованість, на четвертому – психологічність. Загалом дослідження показало, що кожен із цих компонентів є важливим і значущим для нормального функціонування професійної комунікації як одного з найважливіших явищ нашого часу. Передбачається, що подальші дослідження професійної комунікації будуть здійснюватися на емпіричному матеріалі, отриманому від українських та закордонних респондентів.

Ключові слова: фахове спілкування, професійна взаємодія, вербальна комунікація, невербальна комунікація, компонентний склад, аналітико-синтетичний підхід.

Постановка проблеми. В епоху поглиблення різнотипних міжособистісних та фахових зв'язків на всіх рівнях взаємодії питання сутності та характерних особливостей професійної комунікації стає особливо актуальним. Воно досліджується як у теоретичному, так і у практичному аспекті представниками великого кола наук та наукових дисциплін – соціальної психології, лінгвістики, культурології тощо. Професійна комунікація є важливим чинником нормального функціонування як вертикальних, так і горизонтальних відносин в організаціях та установах державної та приватної власності. Налагоджена взаємодія та адекватний обмін думками і пропозиціями забезпечує прогрес у сферах бізнесу, науки, спорту, культури, соціальної сфери тощо. Таким чином,

дослідження особливостей професійної комунікації як фундаментального явища є однією з найважливіших проблем сучасного наукового знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наявних наукових досліджень засвідчує, що переважна більшість авторів фокусується на розгляді окремих аспектів професійної комунікації в контексті того чи іншого фаху ви виду діяльності – педагогіки (Н. П. Волкова [2]), державної служби (Н. Годярик [3]), сфери обслуговування (М. Жумбей [5]), медицини (Л. Манюк [6]), туризму (І. М. Писаревський [7]), бібліотекознавства (Л. Прокопович [8]), соціальної роботи (Я. М. Раєвська [9]), документознавства (О. М. Тур [10]) тощо. Є роботи, присвячені дослідженню психологічної структури професійної комуніка-

ції (О. В. Дробот [4]) та її культурі (О. Г. Берестенко [1]). Разом із тим, аналіз поняття та сутності професійної комунікації в наявних дослідженнях вказує на синтетичний підхід авторів, адже перераховуються найважливіші, з їхньої точки зору, характеристики, що стають підґрунтям для формулювання дефініції. Ми пропонуємо інший шлях: дослідити наявні визначення поняття професійної комунікації, виділити їхній компонентний склад та визначити найважливіші параметри. Вищесказане дозволяє сформулювати ціль і основні завдання дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності професійної комунікації шляхом аналітико-синтетичного підходу. Досягнення зазначеної мети передбачає здійснення трьох основних кроків: 1) збір теоретичних і практичних даних: у першому випадку йдеться про відбір визначень поняття професійної комунікації методом суцільної вибірки із наукових джерел; у другому випадку йдеться про отримання даних емпіричного дослідження опитуваних – студентів і викладачів Одеського національного медичного університету; 2) обробка отриманих результатів шляхом контент-аналізу та статистичних підрахунків; 3) формулювання висновків щодо особливостей поняття та сутності професійної комунікації як важливого наукового феномена.

У відповідності із заявленою метою дослідження передбачає вісім етапів: 1) відбір методом суцільної вибірки дефініцій поняття «професійна комунікація» із наукових джерел (дисертацій, монографій, статей); 2) виявлення смислових компонентів, що відображують сутнісні особливості аналізованого феномену; 3) здійснення контент-аналізу, що дозволяє з'ясувати представленість компонентів у дібраних дефініціях; 4) формулювання авторського визначення поняття професійної комунікації; 5) розробка опитувальника для респондентів; 6) формування вибірки у кількості 100 респондентів; 7) проведення опитування із залученням гугл-форм; 8) математичний підрахунок вираженості рівнів кожного з оцінюваних параметрів, що характеризують сутність професійної комунікації.

Опитування було анонімним, від респондентів отримано згоду на використання результатів анкетування. Усі розрахунки здійснено із залученням табличного процесора Microsoft Office Excel та статистичного процесора Statistica 10.0.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел, присвячених поняттю та сутності професійної комунікації, дозволив виокремити

десять значущих компонентів наявних визначень: 1) фаховість; 2) цілеспрямованість; 3) офіційність; 4) ефективність; 5) психологічність; 6) креативність; 7) вербальність; 8) невербальність; 9) індивідуалізованість; 10) узагальненість.

Компонент «фаховість» реалізується у наступних фрагментах дефініцій: 1) система взаємодії фахівців; 2) взаємодія учасників професійно орієнтованої комунікації; 3) регулювання професійних відносин; 4) відповідність вимогам конкретного професійного середовища; 5) глибоке розуміння професійної термінології; 6) формується на підґрунті професійної компетентності; 7) базування на певному виді діяльності; 8) передання професійних знань тощо.

Компонент «цілеспрямованість» представлений у таких словосполученнях: 1) керований процес взаємообміну повідомленнями; 2) управління процесом комунікації; 3) спілкування з метою розв'язання конкретних проблем; 4) досягнення певних цілей; 5) спілкування з приводу певного виду діяльності; 6) комунікація, що відбувається з певною метою; 7) розгортання комунікативного процесу для вирішення конкретної проблеми тощо.

Компонент «офіційність» зафіксований у наступних тезах: 1) представлення конкретних організацій; 2) контекст організаційних відносин; 3) офіційна регламентованість тощо.

Компонент «ефективність» реалізується у таких фрагментах визначень: 1) оптимізація виробничої, наукової, комерційної чи іншої діяльності; 2) якісні характеристики спілкування, що передбачають ефективність; 3) продуктивне співробітництво тощо.

Компонент «психологічність» представлений у наступних словосполученнях: 1) організація взаєморозуміння; 2) розв'язання конфліктів; 3) вплив на інших людей; 4) обмін емоціями; 5) врахування соціально-психологічних особливостей співрозмовників тощо.

Компонент «креативність» передбачає, перш за все, наявність творчої складової у процесі професійної комунікації, що може проявлятися у різних видах та на різних рівнях.

Компонент «вербальність» реалізується у наступних фрагментах дефініцій: 1) застосування вербальних засобів; 2) володіння мовою; 3) мовна компетентність; 4) мовленнєва компетентність тощо.

Компонент «невербальність» передбачає вживання різнотипних невербальних засобів спілкування у процесі професійної комунікації.

Компонент «індивідуалізованість» зафіксований у таких тезах: 1) міжособистісна взаємодія; 2) самопрезентація співрозмовників; 3) індивідуальна значущість; 4) взаємодія між суб'єктами дії тощо.

Компонент «узагальненість» реалізується у наступних фрагментах визначень: 1) презентація своєї організації; 2) зв'язок із бізнесом; 3) бізнес-середовище; 4) простір професійної ситуації тощо.

Аналіз наявного матеріалу засвідчив, що різні дослідники схиляються до виділення в якості принципово важливих різних компонентів професійної комунікації (табл. 1).

Так, у визначенні О. Г. Берестенко представлені фаховість, цілеспрямованість, психологічність та креативність. Н. П. Волкова виділяє фаховість, цілеспрямованість, вербальність та невербальність. На думку Н. Годярик, професійна комунікація включає офіційність, ефективність,

Таблиця 1

Тлумачення сутності професійної комунікації

Джерело	Характеристики
Берестенко О. Г. [1, с. 16]	Творчий, керований процес взаємообміну повідомленнями, організації взаєморозуміння, досягнення оптимальної взаємодії, взаємопізнання в різних видах діяльності учасників професійно спрямованої комунікації
Волкова Н. П. [2, с. 8]	Система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій фахівця, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання професійних відносин
Годярик Н. [3, с. 14]	Специфічна форма контактів і взаємодії людей, які представляють не лише самих себе, а й свої організації. Метою є організація і оптимізація виробничої, наукової, комерційної чи іншої діяльності, де на першому місці стоять інтереси справи, а не конкретних співрозмовників. Передбачає обмін інформацією, пропозиціями, вимогами, поглядами, мотивацією з метою розв'язання конкретних проблем як всередині організації, так і за її межами, а також укладення контрактів, договорів, угод чи встановлення інших відносин між установами, підприємствами, фірмами, організаціями
Дробот О. В. [4, 1304]	Охоплює широкий спектр взаємодій, включаючи спілкування не лише в бізнес-середовищі, а й у наукових, медичних, освітніх, соціальних та інших сферах діяльності. Воно передбачає обмін інформацією та ідеями, співпрацю, розв'язання конфліктів, навчання, вплив на інших тощо. Базується на знаннях, навичках та етиці, характерних для конкретної професії чи галузі. Його особливості визначаються контекстом та вимогами конкретного професійного середовища
Жумбей М. [5, с. 356]	Визначається як складна та багатогранна форма взаємодії, що включає в себе володіння мовою, обмін думками, емоціями та поглядами, а також глибоке розуміння професійних термінів та понять у певній галузі
Манюк Л. [6, с. 53]	Наслідок професійно-орієнтованої комунікативної компетентності, що формується в результаті взаємодії професійних і комунікативних компетентностей
Писаревський І. [7, с. 9]	Специфіка обумовлена виникненням на основі та з приводу певного виду діяльності, пов'язаної з виробництвом будь-якого продукту або ділового ефекту. Особливості полягають у тому, що: партнер завжди виступає як особистість, яка є значущою для суб'єкта; людей, які спілкуються, відрізняє взаєморозуміння в питаннях справи; основне завдання – продуктивне співробітництво, воно не має самодостатнього значення, не є самоціллю, а є засобом для досягнення інших цілей
Прокопович Л. [8, с. 165]	Специфічна смислова комунікація, що слугує переданню професійних знань і реалізується в конкретному середовищі
Раєвська Я. М. [9, с. 278]	Розгортається у просторі професійної ситуації між суб'єктами, які займають позицію «професіонал», й тими, на кого спрямована професійна діяльність (наприклад «клієнт»). Предметом є певна проблема (професійна мета, задача), постановка й вирішення якої є можливою виключно в даному контексті та обумовлює розгортання комунікативного процесу, вибір способу взаємодії, визначення результатів та ін.
Тур О. М. [10, с. 490]	Реалізується в двох напрямках: регламентованому офіційному спілкуванні як відносно самостійному виді професійної діяльності (таке спілкування вимагає чіткого дотримання мовних норм); і нерегламентованому професійному спілкуванні як виді професійної діяльності, суб'єкта суспільних відносин, незалежно від спеціалізації (передбачає входження у міжособові ділові контакти з різними людьми, врахування їх соціально-психологічних особливостей, рівня володіння мовою)

цілеспрямованість, індивідуалізованість та узагальненість. З точки зору О. В. Дробот, розглянуте поняття передбачає фаховість, цілеспрямованість, офіційність, ефективність та психологічність. М. Жумбей виділяє фаховість, психологічність та вербальність. У визначенні Л. Манюк фігурують фаховість, вербальність та невербальність. І. Писаревський зазначає наявність у складі професійної комунікації фаховість, ефективність, індивідуалізованість та узагальненість. На думку Л. Прокопович, аналізоване поняття включає фаховість та цілеспрямованість. Я. М. Раєвська вважає, що професійна комунікація передбачає фаховість, цілеспрямованість, невербальність та індивідуалізованість. О. М. Тур виділяє такі компоненти, як фаховість, цілеспрямованість, офіційність, психологічність та вербальність.

Опрацювавши весь масив зібраних дефініцій поняття «професійна комунікація», ми вирахували, що компонент «фаховість» зустрічається у 93% визначень, компонент «цілеспрямованість» – у 72%, «офіційність» – у 34%, «ефективність» – у 31%, «психологічність» – у 46%, «креативність» – у 12%, «вербальність» – у 45%, «невербальність» – у 33%, «індивідуалізованість» – у 32%, «узагальненість» – у 21% (рис. 1).

Таким чином, найбільше представлені такі компоненти поняття «професійна комунікація», як «фаховість», «цілеспрямованість», «психологічність» і «вербальність». Це дозволяє сформулювати власне визначення аналізованого поняття. На

нашу думку, професійна комунікація – це система безпосередньої чи опосередкованої мовленнєвої взаємодії, що розгортається у фаховому середовищі з урахуванням соціально-психологічної специфіки комунікантів та передбачає досягнення конкретних професійних цілей.

З метою виявлення ступеня значущості кожного з цих компонентів професійної комунікації було проведено опитування викладачів і студентів Одеського національного медичного університету. Загалом в опитуванні взяли участь 100 респондентів. Дослідження показало, що низький рівень значущості компонента «фаховість» позначили 9% респондентів, середній – 46%, високий – 35%; низький рівень значущості компонента «цілеспрямованість» зафіксували 10% опитаних, середній – 47%, високий – 43%; низький рівень значущості компонента «психологічність» відмітили 10% респондентів, середній – 50%, високий – 40%; низький рівень значущості компонента «вербалізованість» позначили 8% опитаних, середній – 50%, високий – 42% (рис. 2).

Середні показники даних засвідчують, що рівень усіх вимірюваних параметрів є більшим за середній. Від найвищого до найнижчого значення вони розташовуються наступним чином: «фаховість» (2,36), «вербалізованість» (2,34), «цілеспрямованість» (2,33), «психологічність» (2,30). Таким чином, респонденти вважають, що професійна комунікація як системне утворення передбачає велику міру значущості кожного з виділених

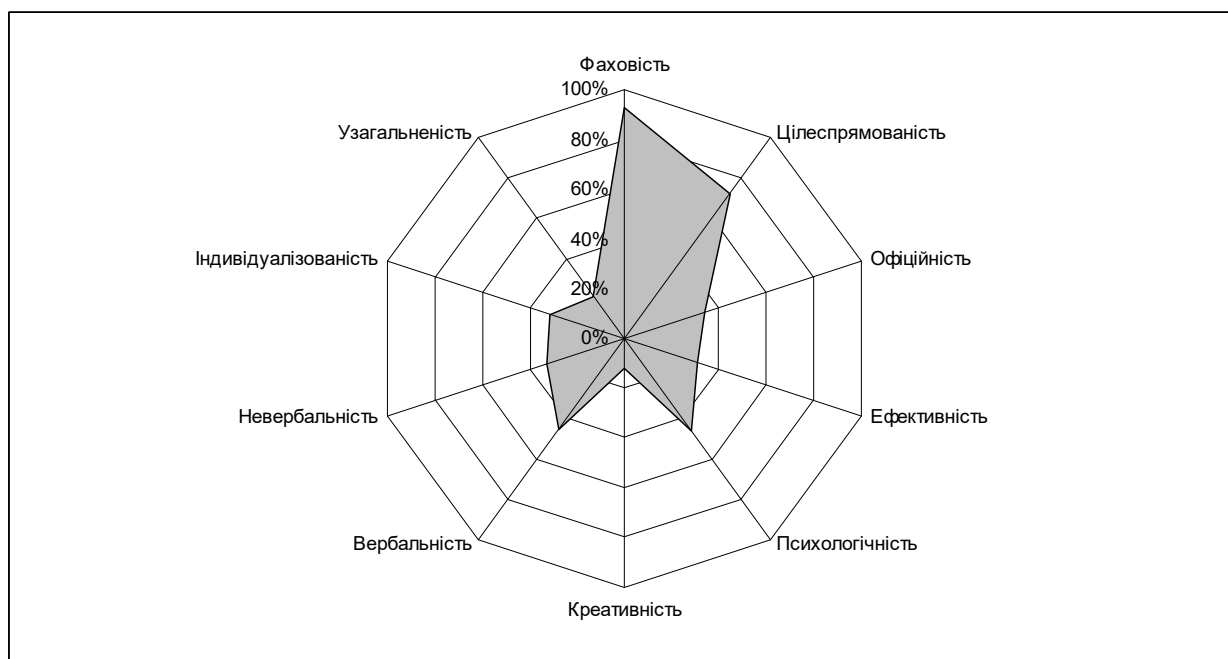

Рис. 1. Представленість компонентів поняття «професійна комунікація» у сучасній українській науковій літературі

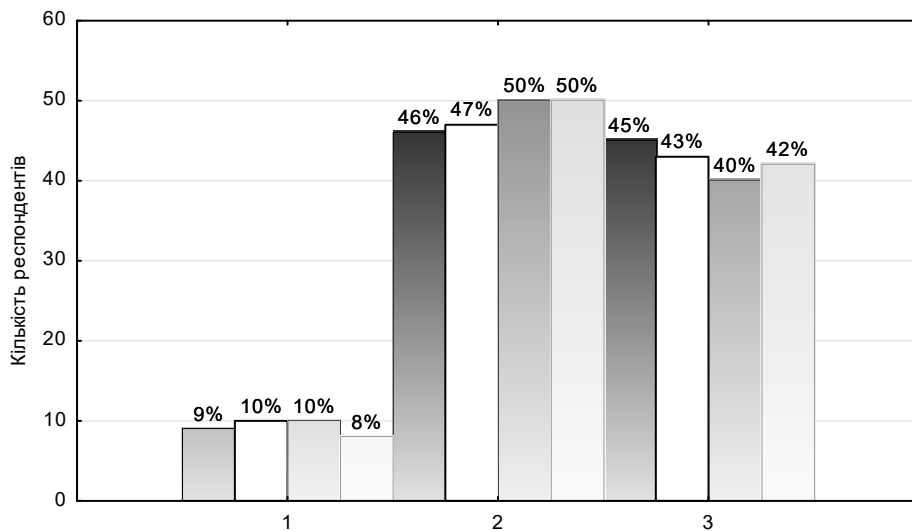

Рис. 2. Ступінь значущості компонентів професійної комунікації

компонентів. Тільки їх сукупність і взаємозв'язок дозволяють досягти цілей професійної комунікації, забезпечити її якість та ефективність.

Висновки. Сьогодення характеризується всебічним поглибленням різноманітних міжособистісних та фахових зв'язків на всіх рівнях взаємодії, тому питання дослідження і сутності професійної комунікації не підлягає сумніву. Аналіз наукових джерел, присвячених цьому поняттю, дозволив виокремити десять значущих компонентів наявних дефініцій: фаховість, цілеспрямованість, офіційність, ефективність, психологічність, креативність, вербальність, невербальність, індивідуалізованість та узагальненість. Дослідження показало, що найбільше представлені такі компоненти поняття «професійна комунікація», як фаховість, цілеспрямованість, психологічність і вербальність. Це дозволило сформулювати авторське визначення аналізованого поняття: професійна комунікація – це система безпосередньої чи опосередкованої мовленнєвої взаємодії, що розгортається у фаховому середовищі з урахуванням соці-

ально-психологічної специфіки комунікантів та передбачає досягнення конкретних професійних цілей.

Опитування респондентів виявило, що рівень усіх вимірюваних параметрів є більшим за середній, при цьому на першому місці розташовується фаховість, на другому – вербалізованість, на третьому – цілеспрямованість, на четвертому – психологічність. Загалом дослідження показало, що кожен із цих компонентів є важливим і значущим для нормального функціонування професійної комунікації як одного з найважливіших явищ нашого часу. Передбачається, що подальші дослідження професійної комунікації будуть здійснюватися на емпіричному матеріалі, отриманому від українських та закордонних респондентів. Таким чином, компаративний аналіз українського та іноземного розуміння сутності аналізованого феномена дозволять зробити інтернаціональну професійну комунікацію більш відповідною соціокультурним особливостям співрозмовників.

Список літератури:

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 299 с. URL: <http://surl.li/wkhsnt>
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ: Академія, 2006. 256 с. URL: <http://surl.li/ztkdkm>
3. Годярик Н., Діденко О., Макогончук Н., Шумовецька С. Професійна комунікація офіцера-прикордонника: культура усного мовлення. Київ: ТОВ Юрка Любченка, 2024. 320 с. URL: <http://surl.li/yzptqg>
4. Дробот О. В. Наукові підходи до дослідження психологічної структури професійного спілкування. *Наукові перспективи*. 2024. №2(44). С. 1297–1306. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1297-1306](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1297-1306)
5. Жумбей М., Копчак Л. Іншомовна професійна комунікація як невід'ємна складова підготовки фахівців сфери обслуговування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71. Т. 1. С. 354–360. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-53>

6. Манюк Л., Кучумова Н. Підготовка майбутніх лікарів до фахової комунікації: базові поняття. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 1-2(54-55). С. 52–59. URL: <http://surl.li/ownwqw>
7. Писаревський І. М., Александрова С. А. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі). Харків: ХНАМН, 2010. 230 с. URL: <http://surl.li/gsiikh>
8. Прокопович Л., Веремчук О. Соціальні медіа як ефективний канал професійної комунікації фахівців публічних бібліотек. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2024. № 1. Т. 7. С. 159–170. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.307019>
9. Раєвська Я. М. Технології організації професійної комунікації в соціальній роботі. *Актуальні проблеми психології. Том XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2018. Вип. 18. С. 274–287. URL: <http://surl.li/cfautf>
10. Тур О. М. Професійна комунікація фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: сутність і структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2015. №43. С. 487–491. URL: <http://surl.li/vriwjq>

Filiuk L. M. CONCEPT AND ESSENCE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION: ANALYTICAL-SYNTHETIC APPROACH

The article is devoted to identifying the essential features of professional communication based on theoretical analysis involving the results of empirical research. It is noted that today is characterized by a comprehensive deepening of various interpersonal and professional relationships at all levels of interaction, therefore the issue of research and the essence of professional communication cannot be doubted. At the same time, typical definitions of the concept of professional communication indicate the synthetic approach of the authors, because the most important, from their point of view, characteristics that become the basis for formulating the definition are listed. In view of this, within the scope of this study, another way is proposed: to examine the existing definitions of the concept of professional communication, to highlight their component composition and to determine the most important parameters. Thus, the purpose of the article is to clarify the essence of professional communication through an analytical and synthetic approach.

The analysis of scientific sources dedicated to this concept made it possible to single out ten significant components of the existing definitions: expertise, purposefulness, formality, efficiency, psychology, creativity, verbality, non-verbality, individualization and generalization. The study shows that such components of the concept of «professional communication» as professionalism, purposefulness, psychology and verbality are most represented. This became the basis for the formulation of the author's definition of the analyzed concept: professional communication is a system of direct or indirect speech interaction that unfolds in a professional environment taking into account the socio-psychological specificity of communicators and involves the achievement of specific professional goals. The survey of respondents revealed that the level of all measured parameters is higher than the average, with expertise in the first place, verbalization in the second place, purposefulness in the third place, and psychologicalness in the fourth place. In general, the study showed that each of these components is important and significant for the normal functioning of professional communication as one of the most important phenomena of our time. It is assumed that further research of professional communication will be carried out on empirical material obtained from Ukrainian and foreign respondents.

Key words: professional communication, professional interaction, verbal communication, non-verbal communication, component composition, analytical and synthetic approach.

КНИГОЗНАВСТВО, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО, БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО

УДК 027:[316.77:37.091.33:008

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/31>**Чередник Л. А.**

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

БІБЛІОХАБ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ БІБЛІОТЕКИ XXI СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено систематизації наукових досліджень щодо трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасних бібліотеках під впливом глобалізації суспільних процесів. Згідно з останніми дослідженнями, бібліохаби, які забезпечують не тільки доступ до інформації, а й стають платформами для спільного навчання, творчості та соціальної взаємодії, є відповіддю на сучасні виклики в бібліотечній справі. Вони поєднують традиційні функції з новими можливостями, активно впроваджують технології та підтримують інклюзивність. Основними факторами успіху бібліохабів є впровадження сучасних технологій, створення гнучких просторів для різноманітних активностей та орієнтація на потреби користувачів. Бібліохаби з кожним роком набувають популярності у багатьох країнах Європи, США, є вони і в Україні (Львів, Чернівці, Київ, Полтава та інші міста). Привабливість цієї форми полягає у тому, що бібліохаб не лише зберігає класичні функції бібліотеки, але й активно розширює їх, відповідаючи на вимоги сучасного суспільства та інформаційного світу. Бібліохаб – це простір, де гармонійно поєднуються знання, технології та комунікація, що відповідає сучасним потребам користувачів. Бібліохаби активно впроваджують новітні технології, такі як електронні ресурси, медіа-контент, електронні каталоги та платформи для дистанційного навчання. Це дозволяє користувачам отримувати доступ до знань у будь-який час і з будь-якої точки світу. Модель бібліохабу зорієнтована на забезпечення рівних можливостей для всіх категорій населення і включає інтеграцію різних спільнот, організацію заходів для різновікових груп та надає доступ до різних форматів інформації. Завдяки проведенню культурно-освітніх заходів, тренінгів, лекцій, та коворкінгів бібліохаби сприяють розвитку користувачів і стають важливим соціальним простором, що сприяє культурному розвитку та інтеграції всієї територіальної громади.

Ключові слова: бібліотека, бібліохаб, вільний простір, комунікація, соціальна взаємодія.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси в суспільстві спричинили зміни у багатьох сферах життя. Торкнулися вони і бібліотеки. Багато цих культурно-освітніх закладів упродовж порівняно короткого часу трансформувалися у новітні центри. Цей процес модифікував як систему праці в бібліотеках, так і сам їхній простір, наповнивши його новим змістом. Змінилися і запити користувачів: відвідувачі бібліотек у XXI столітті прагнуть не просто мати доступ до бібліотечного фонду, а й можливість стати учасниками івентів, спілкуватися, обмінюватися думками та ідеями.

Однією з інноваційних моделей сучасної бібліотеки, яка виходить за межі традиційних функцій

зберігання та видачі книг, є бібліохаб. Як оригінальний варіант трансформації бібліотек у сучасні простори вони задовольняють потреби сучасних користувачів, створюючи відкритий креативний та інклюзивний простір для всіх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання функціонування бібліохабів досліджувало багато українських і зарубіжних учених, серед них: В. Загуменна, Л. Халецька, О. Макарова, І. Тюрменко, О. Желай, Л. Присяжна, Л. Шестопалова, О. Бруй, С. Головаха, І. Булахова, Е. Геччі, М. Г. Крауз, М. Прімаруру та ін.

Сучасні дослідження з проблем бібліохабів охоплюють широкий спектр питань у галузі бібліотекознавства, інформаційних технологій, соціо-

логії та культурних досліджень. Так, наприклад, науковиця О. Воскобойнікова-Гузєва зазначає, що «бібліотечна трансформація, або так звана гібридизація – це природна реакція соціальної системи на вплив зовнішнього середовища» [1, с. 72]. Результатом таких процесів є поява бібліотеки нового типу, «де електронні й традиційні друковані джерела інформації представлені комплексно й інтегрованим способом надаються як безпосереднім, так і віддаленим користувачам» [1, с. 73].

Дослідник В. Горювий у монографії «Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства» зауважує, що «перехід бібліотек до нових технологій, організаційних рішень, зумовлених зростаючими суспільними запитами, характеризується змішаною системою підходів, традиційних і нових, до обслуговування користувачів, і це дає підстави називати ці заклади гібридними» [2, с. 124].

Науковці зосереджують увагу на нових віртуально-цифрових формах отримання, представлення та збереження інформації у книгозбірнях XXI століття, поява яких зумовлена застосуванням новітніх технологій. На думку Л. Філіпової, ці процеси «стали відображенням закону метаморфізму бібліотеки», обґрунтованого дослідницею [10, с. 45]. Такий «метаморфізм бібліотеки в електронну епоху», як зазначає науковиця, є «вагомим фактором для її структурної реорганізації, насамперед, для перебудови системи бібліотечних фондів» [10, с. 45]. Тобто, з огляду на використання різних інформаційних засобів змінюються й форми комплектування, зберігання та надання документної інформації. Безумовно, це спричинює й трансформацію самих бібліотечних установ.

Інша науковиця, О. Гранкіна, наголошує, що «перетворення бібліотеки на вільний, загальнодоступний, культурний і демократичний простір є важливим фактором розвитку сучасних бібліотек» [3, с. 12]. На її переконання, у цьому важливому процесі мають бути задіяні не лише окремі бібліотеки, а й вся бібліотечна система загалом, яка має бути трансформована в унікальну мережу сучасних локацій, рівномірно розташованих у місті. Також вона висуває думку про те, що для позначення цієї інноваційної форми книгозбірень більш доцільним є термін не «бібліохаб», а «оціум-бібліотека», оскільки «оціум» у перекладі з латини означає «відпочинок, робота на дозвіллі» [3, с. 12; 7].

Загалом, дослідження проблематики трансформації сучасних бібліотек, насамперед, акцентують

увагу на перетворення їх в багатофункціональні простори, що поєднують у собі традиційні бібліотечні функції з новими освітніми, культурними та технологічними можливостями. Варто підкреслити, що праці науковців формують основи для подальших досліджень і практик у галузі бібліотекознавства та трансформації бібліотек у сучасних умовах.

Однак ще чимало проблем залишаються невирішеними. З-поміж них, зокрема, проблема унормування самого терміна «бібліохаб», оскільки у сьогднішній науці існує декілька його дефініцій, наповнення нового вільного простору бібліотек креативними формами та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є систематизація й узагальнення наукових досліджень щодо трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасних бібліотеках під інноваційним суспільством.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що термін «бібліохаб» веде свій початок із середини XIX століття та є запозиченням з англійської мови. Спочатку слово «hubbe» означало «жмут, маса, сукупність». У подальшому використанні воно стало професійним терміном майстрів колісних справ: англійське «hub» – маточина (назва центральної частини колеса, з'єднаної з його ободом спицями або диском; у переносному сенсі – центр діяльності) – у загальному значенні, «вузол будь-якої мережі» [11]. Згодом слово почали вживати у значенні «вузол, центр чогось, місця, де щось збирається і розподіляється» (наприклад: транспортний вузол). Сьогодні цей термін широко застосовується ще й для визначення центру подій, уваги, діяльності. Загалом, термін «хаб» стрімко увірвався в соціальне, економічне, культурне та громадське життя. Фахівці відзначають, що наразі важко концептуалізувати це поняття, оскільки сформувалося багато форматів хабів залежно від спрямування, структури, послуг та локації.

Бібліохаб як сучасний простір бібліотеки – це інноваційна модель культурно-освітнього закладу, яка виходить за межі традиційних функцій зберігання та видачі книг. Це багатофункціональне середовище, що поєднує технології, креативність, навчання та соціальну активність. Бібліохаб не лише адаптується до цифрової епохи, але й створює простір для взаємодії, розвитку та творчості.

Зазначимо, що ця концепція з'явилася у відповідь на виклики інформаційного суспільства та зміни в потребах користувачів, і вона активно впроваджується у багатьох країнах, зокрема в Україні.

Крім того, слід зауважити, що бібліохаб не єдина сучасна форма класичного бібліотечного закладу. Сьогодні відомі вже такі нові типи бібліотек, як бібліотеки-музеї, медіабібліотеки, бібліотеки-клуби тощо, які виконують певні важливі функції в суспільстві. Але, на думку науковців і практиків, із-поміж цих інноваційних форматів сучасний бібліохаб вирізняється не лише своєю гнучкістю, а й комплексним підходом до потреб користувачів.

Дослідники цієї проблеми суголосні у визначенні основних характеристик бібліохабу. Коротко схарактеризуємо їх.

1. **Гнучкий простір.** Бібліохаб – це динамічний простір, який можна адаптувати до різних подій. Він може включати відкриті зони для читання, навчальні аудиторії, кімнати для спільної роботи (коворкінг), зали для виставок і презентацій. Простір часто оснащений мобільними меблями, що дозволяє змінювати конфігурацію залежно від потреб користувачів чи заходів

2. **Технологічне забезпечення.** Сучасні бібліохаби інтегрують новітні технології, такі як комп'ютери, планшети, 3D-принтери, віртуальна реальність, мультимедійні студії для запису подкастів чи відео.

Крім цього, бібліохаби забезпечують доступ до швидкісного Інтернету та електронних ресурсів (бази даних, електронні книги, журнали).

3. **Місце для спільної роботи (коворкінг).** Бібліохаб може виступати як простір для зустрічей, навчання та співпраці, де люди можуть працювати над спільними проектами, організувати майстер-класи, лекції, презентації. Бібліохаби пропонують можливості для командної роботи, зони коворкінгу, де відвідувачі можуть працювати над проектами, використовуючи сучасні технології та ресурси. Це сприяє розвитку підприємницької діяльності, стартапів та креативних індустрій.

4. **Мультимедійність і цифрові ресурси.** Бібліохаби підтримують нові формати контенту, такі як аудіокниги, подкасти, відео та інтерактивні матеріали. Це місце, де люди можуть не тільки споживати інформацію, але й створювати її – через роботу з цифровими технологіями або медіа.

5. **Центр громадської активності.** Бібліохаби уможливають організацію соціальних, культурних та освітніх заходів, які залучають широке коло людей. Це місце для спілкування та обміну ідеями серед різних спільнот.

6. **Простір для навчання та розвитку.** Бібліохаби є важливими освітніми центрами, де проводяться лекції, майстер-класи, тренінги з цифро-

вої грамотності, програмування, творчих навичок та інші освітні заходи. Тобто, вони стимулюють саморозвиток, підтримуючи різні навчальні ініціативи для всіх вікових груп.

7. **Інклюзивність та відкритість.** Бібліохаби зорієнтовані на створення інклюзивних просторів, доступних для людей з різними потребами. Це включає адаптацію приміщень для людей з обмеженими можливостями та створення програм для різних вікових груп.

8. **Культурно-інформаційний центр.** Сьогодні бібліохаб стає місцем для популяризації культурної спадщини, проведення виставок, творчих зустрічей, концертів, кінопоказів. Це місце для обміну ідеями, де люди можуть залучатися до творчих і культурних процесів.

9. **Підтримка локальної культури.** Бібліохаби підтримують розвиток локальної культури, надаючи простір для виступів місцевих митців, літераторів, а також організують виставки та культурні ініціативи, що популяризують локальні культурні надбання.

10. **Бібліохаби як центри спільноти.** Одним із ключових аспектів є роль бібліохабів у формуванні та підтримці місцевих спільнот. Дослідження показують, що сучасні бібліотеки перетворюються на громадські хаби, де люди можуть співпрацювати над проектами, проводити обговорення та отримувати консультації.

11. **Екологічність та сталий розвиток.** Багато бібліохабів впроваджують принципи сталого розвитку: використовують екологічні матеріали, застосовують енергозберігаючі технології та підтримують ініціативи, пов'язані з екологічною свідомістю.

Варто зазначити, що бібліохаби стали доволі популярними в різних країнах Європи та США. Схарактеризуємо деякі трансформовані бібліотечні простори, що створені в різних куточках світу.

До прикладу, **Oodi Library у місті Гельсінкі (Фінляндія).** Це одна з найсучасніших бібліотек у світі, що функціонує як бібліохаб. Заклад є не лише простором для читання, але й має й студії для запису подкастів, місця для програмування роботів, ігрові зони, майстерні з 3D-друку, кухні для кулінарних майстер-класів, кафе тощо. Це ідеальний приклад для багатофункційного простору, що сприяє розвитку творчості, технологій і співпраці.

Dokk1 (місто Орхус, Данія). Одна з найбільших публічних бібліотек Скандинавії, яка функціонує як бібліохаб. Цей заклад поєднує бібліотечні

функції з простором для спільної роботи, культурними та освітніми подіями. Dokk1 є важливою частиною міської інфраструктури, підтримуючи інноваційні та громадські ініціативи.

Idea Store (місто Лондон, Велика Британія). Це мережа бібліотек нового покоління, що поєднує традиційні бібліотечні функції з освітніми програмами для дорослих і культурними заходами. Idea Store пропонує сучасні інформаційні технології, освітні курси, доступ до Інтернету та простори для навчання і спілкування.

Staatsbibliothek zu Berlin (місто Берлін, Німеччина). Це велика дослідницька бібліотека, яка включає сучасний бібліохаб. Тут поєднуються традиційні бібліотечні послуги з технологічними інноваціями, такими, як цифрові архіви та мультимедійні ресурси. Бібліотека також є важливим культурним центром з численними заходами та виставками.

Seattle Public Library (місто Сіетл, США). Бібліотека є прикладом бібліохабу з інтегрованими технологіями. Вона пропонує користувачам доступ до численних електронних ресурсів, комп'ютерних станцій, медіатехнологій, а також організовує громадські та культурні заходи.

В Україні бібліохаби почали активно розвиватися останніми роками. Особливо популярними вони стали у великих містах, де є попит на сучасні інформаційні й освітні послуги. Саме бібліохаби виступають тут важливими платформами для неформальної освіти та громадської активності, підтримуючи розвиток креативних індустрій та інновацій. Можемо назвати відомі українські бібліохаби, які успішно працюють уже впродовж декількох років.

З-поміж них, «**BiblioHub**» у **Чернівцях**. Один із перших бібліохабів в Україні, створений на базі Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Михайла Івасюка. Це простір, де поєднані сучасні бібліотечні послуги, коворкінг, освітні програми та культурні заходи. Відвідувачі можуть брати участь у лекціях, тренінгах, кінопоказах і зустрічах з митцями.

Urban бібліотека в місті Одесі. Це проєкт сучасної міської бібліотеки, створений в рамках децентралізації та модернізації бібліотечних установ в Україні. Urban бібліотека стала своєрідним культурним та інформаційним центром, де проводять різноманітні заходи: лекції, кінопокази, воркшопи, майстер-класи тощо. Вона поєднує доступ до літератури, культурних подій та інтерактивних медіа[5].

Не менш цікавим є **бібліохаб у Львові – Центральна бібліотека імені Лесі Українки**. Ця

бібліотека була перетворена на мультимедійний центр, який пропонує електронні та аудіокниги, доступ до комп'ютерів і цифрових технологій. Тут організуються виставки, зустрічі з авторами, майстер-класи, що, безумовно, сприяє розвитку освітніх і культурних ініціатив місцевої громади.

Приємно зазначити, що у нашому місті, Полтава, з 2019 року функціонує бібліохаб, створений на базі Центральної бібліотеки Полтавської міської територіальної громади. Цей проєкт здобув перемогу в конкурсі «Бюджеті участі Полтавської громади» і на ці кошти було проведено ревіталізацію звичайної міської бібліотеки у сучасний бібліохаб. У приміщенні зроблено зручне зонування: є простір для навчання, читання, відпочинку, ігрова кімната для дітей.

Із 2022 року Центральна бібліотека Полтавської МТГ долучилася до україно-швейцарського чотирирічного проєкту «Діємо для здоров'я» (листопад 2020 року – листопад 2024 року), який реалізується за підтримки Швейцарії та надається через Швейцарську агенцію розвитку й співробітництва. У межах цього проєкту бібліотека розширила свою діяльність, поєднавши функції книгозбірні з промоцією здорового способу життя та профілактикою різних хвороб. У бібліохабі проводять лекції, тренінги, навчальні заняття для дітей та студентів. Успішним також був волонтерський проєкт «Мова має значення. Подолання мовного бар'єра» (курс з української мови). Цікавим є й «Простір натхнення», створений для душевної гармонії відвідувачів, які займаються тут творчістю (малюють, займаються рукоділлям, вишивкою, переглядають художні кінофільми із подальшим обговоренням в групі, проводять танцювальні уроки, заняття йогою). Регулярними є різноманітні івенти, під час яких відбуваються зустрічі з цікавими талановитими людьми: письменниками, художниками, музикантами. Постійно діють змінні тематичні виставки, з-поміж яких можна назвати такі, як: «Палітра весняних барв»; персональна виставка жіночих головних уборів «Енергія пращурів», створених майстринею Вірою Чиж, роботи якої представлялися у Європі; літературна виставка «Сім'я в художній літературі» та ін. Численними є психологічні заходи, спрямовані на реабілітацію та соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб. Не менш цікавою є локація «Простір зустрічей», що забезпечує відкритий майданчик для спілкування та взаємодії і має вагомий роль у зміцненні соціальних зв'язків і розвитку полтавської громади [8; 9].

Висновки. Отже, сучасне життя висуває нагальну потребу перед бібліотеками змінити свої функції. Варто зазначити, що тенденція до створення нових форматів бібліотек відповідає потребам глобалізованого суспільства. Багато досліджень акцентують увагу на тому, що бібліотеки стають не лише сховищем знань, але й місцями для навчання, обміну досвідом і соціальних ініціатив.

Бібліохаби є сучасною інноваційною моделлю бібліотек, яка поєднує традиційні функції з новими сервісами. Вони пропонують не лише доступ до інформації, але й «створюють комфортні простори для спілкування, навчання та співпраці, що відпо-

відає вимогам цифрового суспільства» [4, с. 6]. Тобто, бібліохаб є не просто новою формою бібліотеки, але й динамічною платформою для інтеграції сучасних технологій, соціальної взаємодії та розвитку знань у XXI столітті.

Як в Україні, так і в інших країнах, бібліохаби стають осередками нових знань, технологій та комунікацій.

Бібліохаби мають великий потенціал для подальшого розвитку. В умовах швидкої цифровізації та зміни інформаційних потреб суспільства, вони повинні стати активними учасниками освітнього, культурного та інформаційного простору.

Список літератури:

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Міжнародні проєкти та ініціативи для розвитку бібліотек України. Третя науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 29 вересня 2011 р, Львів, Україна. *Вісник Книжкової палати*, 2012. № 9. С. 70–80.
2. Горючий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2005. 297 с.
3. Гранкіна О. Оціум-бібліотека – мережа публічних просторів. *Бібліотека мрії*. 2020. № 1. С. 11–13.
4. Закомірний І. Бібліохаб – сучасний культурно-освітній простір для дітей, молоді та дорослих. *Педагогічна газета України*, 2020. № 5. С. 6–8.
5. Кращі бібліотеки: Америка, Азія, Африка та Австралія. URL: <https://www.imena.ua/blog/the-best-libraries-in-the-world-america-asia-africa-australia/> (дата звернення: 24.09.2024)
6. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.
7. Оціум-Бібліотека: як громаді зробити радянську книгозбірню «своїм» місцем. URL: <https://archive.chytomo.com/place/ocium-biblioteka-yak-gromadi-zrobiti-radyansku-knigozbirnyu-svoim-miscem> (дата звернення: 26.09.2024)
8. Офіційний сайт Центральної бібліотеки Полтавської міської територіальної громади. URL: <https://cbs.poltava.ua/index.php/pro-nas> (дата звернення: 27.09.2024)
9. Офіційна сторінка Центральної бібліотеки Полтавської міської територіальної громади у мережі «Фейсбук». URL: <https://m.facebook.com/100069956862689/> (дата звернення: 25.09.2024).
10. Філіпова Л. Я. Інформаційно-комунікативні прояви ресурсного потенціалу інтернету. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2010. № 2. С. 44–48.
11. Хаб: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 24.09.2024)

Cherednyk L. A. BIBLIOHAB AS AN INNOVATIVE LIBRARY MODEL XXI CENTURY

The article is devoted to the systematization of scientific research on the transformational processes that take place in modern libraries under the influence of a globalized society. According to the latest research, bibliohubs are the answer to modern challenges in librarianship, providing not only access to information, but also becoming platforms for joint learning, creativity and social interaction. They combine traditional functions with new capabilities, actively implement technology and support inclusiveness. The main success factors of library hubs are the implementation of modern technologies, the creation of flexible spaces for various activities and orientation to the needs of users. Every year, bibliohubs are gaining popularity in many European countries, the USA, and there are also them in Ukraine (Lviv, Chernivtsi, Kyiv, Poltava and other cities). The appeal of this form is that the bibliohub not only preserves the classic functions of the library, but also actively expands them, responding to the requirements of modern society and the information world. Bibliohub is a space where knowledge, technology and communication are harmoniously combined, which meets the modern needs of society and users. Bibliohabs actively implement the latest technologies, such as electronic resources, media content, electronic catalogs and platforms for distance learning. This allows users to access knowledge at any time and from anywhere in the world. The bibliohub model is focused on

ensuring equal opportunities for all categories of the population. It includes the integration of different communities, the organization of events for different age groups and provides access to different formats of information. Bibliothabs contribute to the development of communities by holding cultural and educational events, trainings, lectures, and co-working spaces. They become an important social space that contributes to the cultural development and integration of the community.

Key words: *library, bibliohub, free space, communication, social interaction.*

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/32>

Гондюл О. Д.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У МЕДІА

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасний медіапростір стає дедалі більш залежним від інноваційних методів взаємодії з аудиторією, зокрема із застосуванням цифрових технологій. У статті досліджено використання гейміфікації як інструменту комунікативного впливу в журналістиці, що сприяє кращому засвоєнню інформації та створенню емоційного зв'язку між контентом і медіаспоживачем. Водночас визначено, що гейміфікація може створювати ризики маніпуляцій емоціями та спрощення складних тем, що негативно впливає на критичне сприйняття інформації.

Мета дослідження полягає у виявленні ефективності стратегій комунікативного впливу за допомогою гейміфікації в журналістиці та вивченні їхнього впливу на взаємодію з аудиторією.

Методи дослідження включають контент-аналіз журналістських матеріалів із гейміфікаційними елементами, а також оцінку реакції аудиторії на такі матеріали. Розглянуто різні стратегії з метою виявлення найбільш ефективних способів залучення аудиторії.

За результатами дослідження встановлено, що гейміфікація значно підвищує рівень емоційного залучення аудиторії та сприяє інтерактивній взаємодії з контентом. З'ясовано, що найефективнішими є стратегії, які поєднують ігрові елементи з когнітивно-оціночним підходом, що забезпечує краще сприйняття складної інформації. Водночас доведено, що надмірне використання гейміфікації може спричинити спрощення тем і маніпуляцію емоціями.

У висновках наголошено, що гейміфікація є ефективним інструментом підвищення комунікативного впливу, однак її застосування має бути збалансованим для уникнення маніпулятивних практик. Встановлено, що інтерактивні елементи повинні сприяти глибшому розумінню теми, а не лише розважати аудиторію.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням довгострокового впливу гейміфікаційних стратегій на формування громадської думки, а також із розробкою нових підходів до інтерактивної журналістики, які б забезпечували ефективну комунікацію та дотримання етичних стандартів.

Ключові слова: *гейміфікація, комунікативні стратегії, цифрові технології, вплив на аудиторію.*

Постановка проблеми. Комунікативний вплив є однією з ключових категорій у сфері сучасних медіадосліджень, оскільки саме завдяки ефективному спілкуванню через журналістські матеріали відбувається взаємодія з аудиторією. Використання стратегій комунікативного впливу в контексті журналістики стає дедалі більш різноманітним і зумовлює залучення нових технологій, таких як гейміфікація, що покликані сприяти не лише ефективнішому засвоєнню інформації, а й формуванню емоційного зв'язку між медіаспоживачем і контентом. Гейміфікація як інноваційний підхід

до медіавзаємодії передбачає впровадження ігрових елементів у журналістські матеріали, що дає змогу залучати аудиторію до активної комунікації, стимулюючи когнітивні та емоційні реакції. З огляду на це виникає потреба в поглибленому дослідженні ефективності таких комунікативних стратегій, оскільки сучасний медіапростір дедалі більше орієнтується на інтерактивність і персоналізовані форми подання інформації.

Аналіз специфіки використання гейміфікації в медіа як ігрової технології, через яку реалізується комунікативний вплив на аудиторію, є важ-

ливим, оскільки ефект від застосування ігрових елементів може проявлятися як позитивно, так і негативно. Позитивний вплив проявляється в підвищенні рівня залученості та зацікавленості аудиторії, а також у полегшенні засвоєння інформації через ігрові механізми, що створюють емоційний зв'язок між медіаконтентом і його споживачами. Негативні наслідки можуть містити маніпулювання емоціями чи створення відчуття ігрової залежності, що знижує критичність сприйняття інформації. Таким чином, проблема дослідження полягає у визначенні ефективності різних комунікативних стратегій із використанням гейміфікації та в аналізі їх впливу на сприйняття медійного контенту споживачами з урахуванням як позитивних, так і потенційно негативних аспектів.

Вивчення кореляції між стратегією комунікативного впливу, ігровими технологіями та ефектом комунікації у контексті журналістики має важливе наукове та практичне значення, оскільки сприяє глибшому розумінню механізмів взаємодії між медіа й споживачем. Розвиток цифрових технологій та інтерактивних форм подання інформації потребує від дослідників і практиків у галузі журналістики постійного пошуку нових підходів до комунікації з аудиторією. У цьому контексті гейміфікація стає інструментом, що дозволяє підвищити ефективність комунікаційних стратегій, однак водночас постає завдання визначення меж її застосування з метою запобігання маніпулятивним практикам, а також забезпечення етичності комунікаційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття комунікативного впливу є одним із центральних у сучасних медіадослідженнях, оскільки воно описує процес впливу на думки, емоції та поведінку аудиторії через інформаційну взаємодію. О. Селіванова [1] визначає комунікативний вплив як комплексний феномен, що включає як вербальні, так і невербальні засоби передачі смислів. Її дослідження підкреслює важливість психолінгвістичних механізмів для формування ефективної комунікації. У свою чергу, Т. Ковалевська [2] акцентує увагу на вербальному впливі, який може бути потужним інструментом управління громадською думкою, зокрема через медіа.

Міжнародні дослідники також зосереджують увагу на цьому терміні. Так, А. Пайно Амброзіо (A. Paino Ambrosio) та М. Родрігес Фідальго (M. Rodríguez Fidalgo) [3] розглядають комунікативний вплив як процес взаємодії між аудиторією та медіа в контексті занурюючої журналістики, де емоційна взаємодія грає вирішальну роль. С. Ной-

бергер (S. Neuberger) та співавтори [4] акцентують увагу на тому, як соціальні медіа впливають на багатоаспектну комунікацію, виявляючи роль технологій у трансформації взаємодії з аудиторією.

Таким чином, у рамках даного дослідження термін «комунікативний вплив» використовується для опису процесу цілеспрямованого впливу на сприйняття інформації, емоції та поведінку аудиторії, зокрема через інтерактивні та ігрові елементи гейміфікації.

Гейміфікація в медіа й її вплив на ефективність комунікативних стратегій стає дедалі більш актуальною темою досліджень. І. Страшко [5] розглядає мультимедійні корпуси як інструмент для створення індивідуальних нарративів, підкреслюючи їх потенціал у комунікативних стратегіях, зокрема через використання гейміфікації. В. Іващенко [6] наголошує на сучасних медіакомунікативних технологіях, включно з гейміфікацією, яка дозволяє підвищити ефективність впливу на аудиторію, особливо в умовах нових комунікаційних середовищ.

О. Гондюл [7] і Р. Пикалюк [8] досліджують використання ігрових технологій у медіа, розглядаючи їх потенціал для досягнення цілей сталого розвитку й підсилення комунікативного впливу в журналістиці. Їхні дослідження акцентують на тому, що інтеграція гейміфікації в контент допомагає створювати більш інтерактивні та емоційні медійні продукти. Водночас В. Посмітна [9] і Н. Єльнікова [10] аналізують загрози деструктивного мовного впливу та девіантні комунікативні стратегії, які можуть виникнути при використанні гейміфікації в медіа. Науковці підкреслюють необхідність ретельного підходу до вибору комунікативних тактик, аби уникнути негативних наслідків.

З міжнародного погляду, С. Нойбергер (S. Neuberger) [11] і С. Льюїс (S. Lewis) [12] зі співавторами досліджують роль соціальних медіа та автоматизації в журналістиці, підкреслюючи важливість гейміфікації як стратегії взаємодії з аудиторією. У їхніх працях показано, що гейміфікація здатна змінювати традиційні ролі комунікації між людиною й машиною в журналістському контексті. Л. Серафіні (L. Serafini) [13] і Р. Табаєян (R. Tabaeian) [14] фокусуються на гейміфікації в соціальних мережах, показуючи, як цей інструмент може підвищити ефективність реклами й залучення користувачів. Їхні дослідження доводять, що гейміфікація дозволяє покращити взаємодію з аудиторією, особливо через контекстуальні підказки та автоматизовані комунікативні платформи.

С. Срієш (S. Sreejesh), Т. Гош (T. Ghosh), Й. Двіведі (Y. Dwivedi) [15] поглиблюють цю думку, аналізуючи, як гейміфікація може змінити підхід до реклами через додавання інтерактивних елементів. Н. Енке (N. Enke), Н. Борчерс (N. Borchers) [16] і Л. Лестер (L. Lester) [17] також досліджують роль медіа і вплив гейміфікації у стратегіях впливу на аудиторію, особливо в контексті екологічної комунікації та стратегічного медіавпливу.

Попри значну кількість досліджень, подальшого вивчення потребують питання систематизації стратегій комунікативного впливу для виявлення ефективних методів взаємодії з аудиторією, розгляду специфіки гейміфікації та її ефективного поєднання з комунікаційними стратегіями, оцінювання впливу гейміфікації на сприйняття інформації, аналізу її позитивних і негативних аспектів, а також розробки рекомендацій для етичного вдосконалення комунікативних стратегій у медіа.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ефективності стратегій комунікативного впливу в журналістиці через використання гейміфікації як інструменту підвищення рівня залученості медіаспоживачів, аналіз специфіки впровадження ігрових елементів у медіаконтент і їх впливу на взаємодію з аудиторією.

Завдання статті:

1. Систематизувати й класифікувати основні стратегії комунікативного впливу, які використовуються в журналістиці, з метою ідентифікації найбільш ефективних методів взаємодії з аудиторією.

2. Дослідити специфіку використання гейміфікації в журналістиці та визначити, які стратегії комунікативного впливу найбільш ефективно поєднуються з ігровими елементами, забезпечуючи високий рівень залученості й інтерактивності.

3. Оцінити вплив гейміфікованих стратегій на сприйняття інформації медіаспоживачами та встановити залежність між застосуванням гейміфікації й ефективністю комунікативного впливу.

4. Проаналізувати позитивні та негативні аспекти застосування гейміфікованих технологій у журналістських матеріалах, урахувавши їх потенціал як інструменту підвищення емоційної залученості аудиторії й можливі ризики маніпуляції.

5. На основі отриманих результатів розробити рекомендації щодо вдосконалення стратегій комунікативного впливу у медіа шляхом інтеграції гейміфікованих елементів, дотримуючись принципів етичності й прозорості.

Виклад основного матеріалу. Комунікативний вплив – це процес, під час якого здійснюється вплив на думки, емоції та поведінку аудиторії через передавання інформації. У медіа комунікативний вплив є основним інструментом взаємодії між журналістами та їхньою аудиторією, оскільки саме через якісну комунікацію медіа здатні впливати на громадську думку, формувати суспільні настрої й стимулювати певні дії. Такий вплив потребує використання стратегій, що відповідають цілям медіа, аудиторним уподобанням і контексту комунікації. Комунікативний вплив у медіа містить кілька складників: передавання інформації (знання), формування емоційного фону та стимулювання до дії. Сучасні медіа мають адаптувати свої стратегії для досягнення максимального ефекту на кожному з цих етапів. Зростання цифрових платформ і соціальних мереж змінило саму природу комунікативного впливу, роблячи його більш інтерактивним та залежним від зворотного зв'язку з аудиторією.

В таблиці 1 систематизовано ключові стратегії комунікативного впливу у медіа та описано методи залучення аудиторії, що дозволяють підвищити ефективність комунікаційних процесів. До цього часу ніхто з дослідників не виокремлював подібні стратегії у такому вигляді, що було виявлено під час аналізу літератури. Опис ключових стратегій базується на аналізі сучасних комунікативних підходів у медіа, інтеграції нових цифрових технологій та зміни моделі поведінки аудиторії. Ці стратегії класифікуються за характером подачі інформації, емоційним впливом та рівнем залучення аудиторії. Такий поділ допомагає зрозуміти, як різні методи взаємодії зі споживачами контенту можуть впливати на їхнє сприйняття інформації та емоційне залучення.

На сучасному етапі комунікативний вплив у медіа зазнає істотних змін, зумовлених розвитком цифрових технологій і трансформацією моделей поведінки споживачів. Сучасна аудиторія стає дедалі активнішою, вимагаючи не лише пасивного споживання інформації, а й можливості зворотного зв'язку та участі у процесі створення контенту. Це веде до зростання популярності інтерактивних стратегій, що включають елементи двосторонньої комунікації, такі як опитування, конкурси, інтерактивні карти та відеочати.

Зміни також торкнулися емоційно-оціночних стратегій, які активно використовуються для підвищення залученості аудиторії через персоналізацію контенту та драматизацію подій. Гейміфікація стала невіддільною частиною цих про-

Ключові стратегії комунікативного впливу у медіа

Стратегія	Характеристики	Методи залучення аудиторії
Інформаційна	Передавання фактів, акцент на актуальності та об'єктивності	Використання новинних стрічок, швидкість оновлення контенту
Емоційно-оціночна	Виклик емоцій через драматизацію подій, персоналізація інформації	Людські історії, соціально значущі теми
Розважальна	Поєднання інформації та розваг, використання неформальних методів подачі	Гумор, метафори, відео та меми
Когнітивно-оціночна	Стимулювання критичного мислення, фокус на аналітиці та проблематизації	Експертні коментарі, фактчекінг, дискусійні платформи
Інтерактивна	Активне залучення аудиторії через двосторонню взаємодію	Опитування, конкурси, відеочати, інтерактивні карти
Досвідно-орієнтована	Створення емоційно насиченого досвіду, де головна мета – викликати сильні емоційні враження на особистісному рівні, що підвищують залученість і запам'ятовування матеріалу	Використання сторітелінгу з вражаючими візуалізаціями, інтерактивними графіками, віртуальною реальністю, які не лише інформують, а й емоційно занурюють в контекст подій і дозволяють глибше впливати на рефлексію та поведінкові реакції аудиторії
Трансформаційна	Глибокий вплив на свідомість та поведінку аудиторії, що призводить до довготривалих змін	Використання емоційно заряджених наративів, інтерактивних ігрових симуляцій, які залучають користувачів до активної участі

Джерело: сформовано автором на основі [6; 9; 10; 17; 28]

цесів, оскільки вона дозволяє підвищити рівень взаємодії через ігрові елементи, що інтегруються в журналістські матеріали, створюючи емоційний зв'язок між медіаспоживачем та контентом.

Додатково, сучасна журналістика активно використовує досвідно-орієнтовані стратегії, спрямовані на створення сильних вражень у споживача. Р. Россман та М. Дюрден визначають враження як «єдиний феномен взаємодії, що є ефектом свідомого розуміння учасника та осмисленої інтерпретації її [взаємодії] елементів, кульмінація якого – це особистісне сприйняття результатів та спогадів» [28]. Осмислення та занурення досягається за допомогою не лише вражаючих візуальних, але й досвідно-орієнтованих елементів, таких як інтерактивні симуляції, мультимедійні наративи та персоналізовані історії, які створюють стійкий зв'язок з контентом. Така стратегія дозволяє не лише привернути увагу, але й викликати глибокі рефлексії та зміни у свідомості через значущі враження та такі, які запам'ятовуються.

Особливо важливим стає трансформаційний вплив, що дозволяє медіа не лише взаємодіяти з аудиторією, але й впливати на її поведінкові моделі та довготривалі переконання через інтерактивні симуляції та емоційно заряджені наративи.

Крім того, когнітивно-оціночна стратегія набула нового значення в епоху фейкових новин,

коли критичне мислення аудиторії стало ключовим інструментом для боротьби з дезінформацією. Фактчекінг, аналітика та експертні думки стали невіддільними компонентами якісної журналістики, спрямованої на розвиток довіри до медіа й збереження їхньої репутації.

У таблиці 2 наведено систематизацію основних стратегій комунікативного впливу, які ефективно поєднуються з елементами гейміфікації, а також їхні особливості та механізми взаємодії з аудиторією.

Поєднання гейміфікаційних елементів із стратегічними комунікативними впливами стає дедалі актуальнішим у медіа через можливість глибшого занурення користувачів у контент [7]. Для інформаційних стратегій інтеграція гейміфікаційних елементів дозволяє користувачам взаємодіяти з новинами через різноманітні інтерактивні форми, як-от вікторини на основі новин чи симуляції, що оцінюють достовірність фактів. Емоційно-оціночні стратегії виражають від використання інтерактивних оповідань, у яких користувачі можуть обирати розвиток подій. Це створює відчуття персоналізованого досвіду, що посилює емоційний зв'язок з контентом.

Для розважальних стратегій характерним є поєднання ігрових вікторин та змагань, що сприяють підвищенню зацікавленості користувачів та

Стратегії комунікативного впливу у медіа в поєднанні з гейміфікованими елементами

Стратегія	Особливості поєднання з гейміфікацією	Механізми залучення аудиторії
Інформаційна	Подача новин з інтерактивними елементами, які дозволяють користувачам перевіряти джерела чи додавати власні коментарі	Інтерактивні мапи новинних подій, вікторини на основі новин, симуляції оцінювання достовірності фактів
Емоційно-оціночна	Посилення емоційного впливу через персоналізовані ігрові елементи	Інтерактивні оповідання з вибором розвитку подій, ігрові персонажі, які змінюють сюжет на основі рішень користувачів
Розважальна	Поєднання розважальних елементів з ігровими механіками, що підвищують емоційне залучення	Ігрові вікторини, змагання, інтерактивні тести
Когнітивно-оціночна	Формування критичного мислення через ігрові завдання та навчальні симуляції	Фактчекінгові ігри, оцінювання інформаційних джерел через інтерактивні платформи
Емоційно-оціночна	Посилення емоційного впливу через персоналізовані ігрові елементи	Інтерактивні оповідання з вибором розвитку подій
Інтерактивна	Використання гейміфікованих інструментів для активного залучення аудиторії	Віртуальні чати з вибором рішень, інтерактивні карти з можливістю додавання новин аудиторією
Досвідно-орієнтована	Підсилення естетичного та емоційного впливу за рахунок візуалізацій, через інтерактивні механіки гри, що дозволяють стимулювати емоційні реакції та соціальну взаємодію в межах досвіду	Інтерактивні графіки, віртуальні реальності, симуляції, в яких користувачі можуть «впливати» на події, приймати рішення на основі емоційно насичених сценаріїв, або персоналізовані виклики, що стимулюють рефлексію та аналіз ситуацій.
Трансформаційна	Використання ігрових симуляцій для глибокого впливу на свідомість та поведінку аудиторії	Емоційно заряджені наративи з багатоваріантним розвитком, інтерактивні симуляції реальних ситуацій

Джерело: власна розробка автора

їх емоційного залучення. Когнітивно-оціночні стратегії з гейміфікацією дозволяють розвивати критичне мислення завдяки ігровим завданням, де користувачі оцінюють правдивість інформації чи проводять фактчекінг. Інтерактивні стратегії заохочують користувачів до активної взаємодії через віртуальні чати та інтерактивні карти з можливістю додавання власних новинних подій.

Важливу роль відіграють і стратегії, що орієнтовані на досвід, створення враження та трансформацію свідомості. Такі інструменти допомагають не лише залучати користувачів, але й підсилюють вплив через можливість переживання сценаріїв у першій особі. Використання інтерактивних візуалізацій та симуляцій дозволяє створити сильний естетичний та емоційний ефект, сприяючи довготривалим змінам у поведінці аудиторії. Такий підхід особливо ефективний у контексті соціально значущих тем, де користувачі не лише спостерігають, а активно залучаються до аналізу, обговорення та пошуку рішень через ігрові симуляції реальних ситуацій, отримуючи досвід, що має безпосередній

вплив як на суспільство, так і на індивідуальну свідомість.

Додавання ігрових елементів до стратегій комунікативного впливу може сприяти підвищенню ефективності завдяки декільком ключовим чинникам: емоційному залученню, мотивації, інтерактивності, когнітивній простоті й соціальній взаємодії (табл. 3). Стратегії комунікативного впливу, які поєднуються з гейміфікацією, забезпечують глибше сприйняття інформації та збільшують емоційний відгук у користувачів. Це, зокрема, покращує запам'ятовування, рівень залученості.

Так, проєкт Hromadske [23], що представляє громадянську журналістику, дозволяє користувачам створювати й оцінювати контент. Упровадження елементів гейміфікації, таких як система нагород за активність, привело до збільшення кількості користувачів платформи та активізації обговорень важливих тем. Це, зі свого боку, підвищило ефективність комунікативного впливу, оскільки більше людей стали залученими до обговорення та розуміння актуальних питань.

Вплив гейміфікації на ефективність комунікативних стратегій у медіа

Параметр оцінки	Ефективність стратегій комунікативного впливу із гейміфікацією	Приклад застосування гейміфікації
Емоційне залучення	Підвищення емоційного залучення шляхом створення інтерактивного досвіду користувачів через ігрові механіки, які викликають азарт і позитивні емоції	Інтерактивні вікторини на платформі BBC News, де користувачі можуть тестувати свої знання з політичних чи економічних питань, отримуючи віртуальні бали [18].
Мотивація до активної участі	Збільшення мотивації до взаємодії з контентом через систему винагород і досягнень, що сприяє частішій взаємодії з медіаплатформами	Онлайн-вікторини від The Guardian, де користувачі можуть відповідати на запитання та отримувати бали, які конвертуються в доступ до додаткових матеріалів чи премій [19].
Інтерактивність	Гейміфікація дозволяє інтерактивно взаємодіяти з контентом, що підвищує активність користувачів і дозволяє їм контролювати свій досвід споживання інформації	Мобільний додаток New York Times із інтерактивними картами, що дозволяє користувачам досліджувати розвиток подій та отримувати інформацію за допомогою вибору різних сценаріїв [20].
Когнітивне сприйняття	Спрощення сприйняття складної інформації через інтерактивні елементи, які допомагають структурувати контент у зрозумілий для користувачів формат	Симуляція політичних подій на платформі Al Jazeera, яка дозволяє користувачам аналізувати різні сценарії розвитку конфліктів і робити прогнози на основі представлених даних [21].
Соціальна взаємодія	Створення умов для соціальної взаємодії між користувачами через змагальні чи кооперативні ігрові елементи, що підсилює ефект комунікації	Форумні дискусії та рейтингові системи на платформі Reddit, де користувачі отримують віртуальні винагороди за активну участь в обговореннях або за популяризацію певних новинних матеріалів [22].

Джерело: сформовано автором на основі [11; 14; 15; 17]

Ще одним прикладом є «Інтерфакс-Україна» [24], де інтерактивні опитування та завдання в новинному контенті дозволили збирати цінні дані про вподобання аудиторії. Застосування гейміфікації не лише збільшило час перебування користувачів на сайті, а й дало можливість медіа адаптувати контент відповідно до реальних інтересів аудиторії. Це сприяло покращенню комунікації, оскільки інформація стала більш релевантною та цікавішою для споживачів.

Проект Texty.org.ua [25] є ще одним прикладом, де використання візуалізації даних та інтерактивних карт у журналістських матеріалах зробило їх привабливішими для читачів. Користувачі отримали можливість самостійно досліджувати інформацію, що підвищило їхню залученість і розуміння теми. В результаті гейміфікація не лише активізувала аудиторію, а й зробила комунікативний процес ефективнішим.

Залежність між застосуванням гейміфікації та ефективністю комунікативного впливу проявляється в тому, що інтерактивні елементи не лише залучають користувачів, а й стимулюють їхню

активну участь у споживанні контенту. Це веде до глибшого розуміння інформації, кращого засвоєння тем та підвищення довіри до медіа. Користувачі відчувають свою значущість у процесі комунікації, що підвищує ефективність і результативність медіа як комунікативного інструменту.

Вплив гейміфікації на комунікативні стратегії у медіа є складним, може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, інтерактивні елементи й ігрові механіки здатні підвищити залученість аудиторії, полегшити засвоєння інформації та створити емоційний зв'язок із контентом. З іншого боку, надмірне використання гейміфікованих елементів може призвести до маніпуляції емоціями, спотворення фактів, формування хибних уявлень про важливі суспільні теми й навіть зниження критичності мислення (табл. 4).

Українські приклади гейміфікації у медіа підтверджують, що інтерактивні елементи часто використовуються для підвищення залученості аудиторії, проте можуть мати низку негативних наслідків. Наприклад, проект «Вибори у стилі Tinder» від Platfor.ma спрощує процес вибору

Ризики негативного впливу гейміфікації на комунікативний контент у медіа

Ризики	Механізми виникнення	Приклад із медіа
Спотворення інформаційного контенту	Гейміфіковані елементи можуть перебільшувати або спрощувати важливі теми, фокусуючи увагу на розвагах замість змісту	Гра «Політіндер» від Platfor.ma використовує спрощений формат опитувань для політичних тем, що може створювати хибне уявлення про складність рішень
Зниження критичності сприйняття	Ігрові механіки можуть відвертати увагу від глибокого аналізу новин, знижуючи здатність до критичного мислення	Онлайн-гра «1000 днів у Сирії» надає користувачам суб'єктивний сценарій розвитку подій, фокусуючись на емоційних реакціях замість фактів
Маніпуляція емоціями	Інтерактивні сценарії та емоційні завдання можуть посилювати емоційні реакції, що призводить до суб'єктивного сприйняття інформації	Інтерактивна карта COVID-19 від The New York Times подає статистику доволі емоційно, що може викликати необґрунтовані страхи
Інформаційний шум	Поєднання важливих новин із розважальним контентом створює інформаційний шум, який може знижувати загальну якість сприйняття новин	Платформа Liveuamap використовує інтерактивні елементи для відстеження бойових дій, що інколи відвертає увагу від важливих повідомлень
Формування залежності від контенту	Постійне захоплення за участь через ігрові механіки може стимулювати користувачів повертатися на платформу не для отримання нової інформації, а через зацікавленість в ігровому процесі	«Економічний симулятор» від Texty.org.ua дозволяє користувачам стати аналітиками, але надмірне використання ігрових механік може створювати залежність

Джерело: власна розробка автора

політичних уподобань, перетворюючи серйозну тему на розвагу. Інтерактивні тести на Hromadske.ua орієнтовані на перевірку знань новин, але іноді не сприяють глибокому розумінню тем, зосереджуючись лише на фактах без їх аналітики.

Проект «1000 днів у Сирії» використовує особисті історії для емоційного залучення аудиторії, проте через це знижується об'єктивність сприйняття конфлікту, оскільки фокус зміщується на емоційні аспекти. Платформа Liveuamap створює інтерактивні карти подій з елементами розважального контенту, що призводить до поєднання серйозних тем із розвагами, знижуючи якість інформаційного впливу. «Економічний симулятор» від Texty.org.ua дозволяє гравцям моделювати економічні стратегії, але через постійне стимулювання участі виникає ризик формування залежності від контенту, що відвертає увагу від реальної економічної ситуації.

На основі аналізу впливу гейміфікованих елементів на комунікативний процес у медіа важливо враховувати принципи етичності й прозорості для мінімізації ризиків спотворення інформації та маніпуляції емоціями [26]. Інтеграція гейміфікованих стратегій має базуватися на балансі між залученням аудиторії і збереженням об'єктивності подання контенту [27]. Це передбачає використання інтерактивних механізмів як інструменту

навчання та стимулювання критичного мислення, а не як засобу розваги чи емоційної маніпуляції.

У таблиці 5 наведено рекомендації щодо вдосконалення стратегій комунікативного впливу на основі досліджених аспектів.

Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення стратегій комунікативного впливу на основі гейміфікації спрямовані на усунення виявлених проблем. Використання інтерактивних елементів у новинах дозволить не лише залучати аудиторію, а й забезпечувати глибше розуміння теми, що зменшить спрощення змісту та підвищить критичність його сприйняття. Емоційно насичені ігрові сценарії, розроблені на основі фактичної інформації, запобігатимуть маніпуляціям емоціями й формуванню хибних уявлень. Система нагород може сприяти активній участі, мотивуючи аудиторію до обговорень і забезпечуючи зворотний зв'язок. Розмежування розважальних елементів та новин зменшить інформаційний шум і підвищить якість сприйняття контенту. Персоналізація останнього, базуючись на реальних потребах аудиторії, підвищить рівень задоволеності й довіри до медіа, водночас забезпечуючи об'єктивність у висвітленні важливих подій. На рисунку 1 запропоновано механізм інтеграції гейміфікованих елементів у стратегії комунікативного впливу з урахуванням принципів етичності та прозорості.

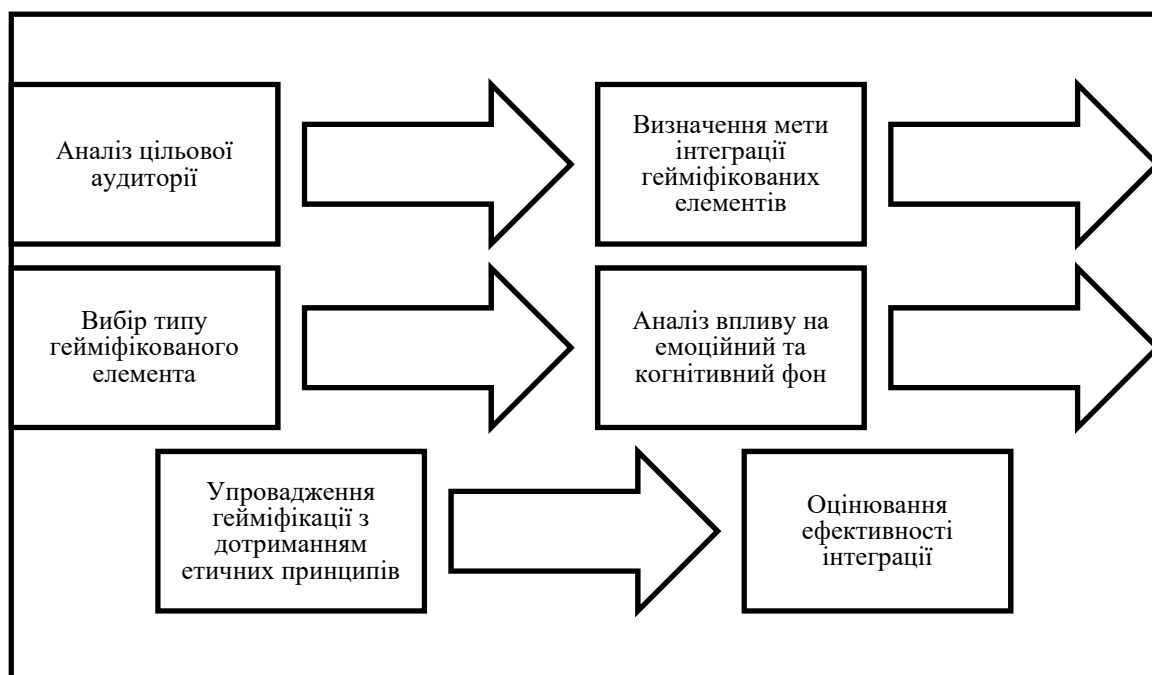
Удосконалення стратегій комунікативного впливу з урахуванням гейміфікації

Елемент комунікативної стратегії	Проблеми гейміфікації	Рекомендації щодо вдосконалення
Інтерактивні елементи в новинах	Спрощення змісту, зниження критичності сприйняття	Використовувати інтерактивні елементи лише у випадках, коли це сприяє глибшому розумінню теми (наприклад, інтерактивні карти для пояснення геополітичних змін)
Емоційно насичені ігрові сценарії	Маніпуляція емоціями, фокус на емоційному сприйнятті замість фактів	Упроваджувати сценарії, засновані на фактах і перевірених інформації, уникати перебільшення чи спотворення емоційного фону
Використання системи нагород	Формування залежності від контенту, зниження мотивації до отримання знань	Надавати винагороди за активну участь у дискусіях чи надання правдивої інформації, стимулювати розвиток критичного мислення через опитування та симуляції
Поєднання розважальних елементів із серйозними новинами	Інформаційний шум, розмиття меж між розвагами та інформацією	Розмежовувати розважальний контент і новини, використовуючи інтерактивні елементи лише для пояснення складних тем чи візуалізації аналітичних даних
Залучення аудиторії через персоналізацію контенту	Вплив на формування суб'єктивної думки, орієнтація на особисті смаки аудиторії	Створювати персоналізований контент, що базується на реальних потребах аудиторії, водночас забезпечуючи об'єктивне висвітлення подій

Джерело: власна розробка автора

Механізм інтеграції гейміфікованих елементів передбачає багатоступеневий процес, що охоплює як аналіз потреб аудиторії, так і оцінювання впливу на емоційний і когнітивний стан споживачів інформації. Важливим є вибір типу інтерактивного елемента залежно від мети кому-

нікації. Наприклад, інтерактивні тести доцільно використовувати для пояснення складних тем (аналітичних даних щодо економічних змін), тоді як емоційно насичені сценарії мають базуватися виключно на перевірених фактах та уникати перебільшення чи драматизації.

Рис. 1. Механізм інтеграції гейміфікованих елементів у стратегії комунікативного впливу

Джерело: власна розробка автора

Висновки. Установлено, що гейміфікація як елемент комунікативної стратегії у медіа сприяє значному підвищенню інтерактивності та емоційного залучення аудиторії, що особливо актуально в умовах цифрової трансформації журналістики. Дослідження підтверджує ефективність упровадження ігрових елементів для стимулювання активної взаємодії з контентом, зокрема через створення емоційного зв'язку між медіаспоживачами й інформаційними матеріалами. Основні проблеми полягають у можливих негативних наслідках гейміфікації, таких як маніпуляція емоціями та зниження критичності сприйняття інформації через надмірне використання розважальних аспектів, що може

спотворити факти й звести новинний контент до розваг.

Рекомендації зосереджуються на необхідності дотримання етичних норм при використанні гейміфікації, зокрема на забезпеченні об'єктивності подання інформації та уникненні емоційних маніпуляцій. Важливо використовувати інтерактивні елементи для глибшого залучення аудиторії, але без зниження інформаційної цінності контенту.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення довгострокового впливу гейміфікації на медіаповедінку споживачів, зокрема її ролі у формуванні суспільної думки та можливості інтеграції з новими технологіями для підвищення якості комунікаційного впливу в журналістиці.

Список літератури:

1. Селіванова О. Мовленнєвий вплив в комунікативній взаємодії. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 223–229. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21C=OM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/psling_2012_10_31.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
2. Ковалевська Т. Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 110–117. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21C=OM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/olinv_2014_3_17.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
3. Paino Ambrosio A., Rodríguez Fidalgo M. I. Proposal for a new communicative model in immersive journalism. *Journalism*. 2021. Vol. 22(10). P. 2600–2617. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1464884919869710> (date of access: 09.10.2024).
4. Neuberger C., Nuernbergk C., Langengohl S. Journalism as Multichannel Communication: A newsroom survey on the multiple uses of social media. *Journalism Studies*. 2019. Vol. 20(9). P. 1260–1280. URL: <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1507685> (date of access: 09.10.2024).
5. Strashko I. Multimediacorpus “everyone has their own war”: conception, annotation, and prospects. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*. Series 9. Current Trends in Language Development. 2022. No. (24). P. 81–93. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2022.24.07> (date of access: 04.10.2024).
6. Іващенко В. Сучасні медіакомунікативні технології: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Видавництво “Розумники”». 2021. 192 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39534/1/V_Ivashchenko_SMKT_2021.pdf (дата звернення: 04.10.2024).
7. Гондюл О. Використання ігрових технологій в медіа для досягнення глобальних цілей сталого розвитку (на прикладі авторської гри «UnicornMediaCamp»). *Інтегровані комунікації*. 2023. Вип. 15. С. 42–49. URL: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.156> (дата звернення: 04.10.2024).
8. Пикалюк Р. Гейміфікація в українській онлайн-журналістиці воєнного періоду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34. Вип. 2. С. 136–140. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/22> (дата звернення: 04.10.2024).
9. Посмітна В. Комунікативні стратегії та тактики мас-медійного дискурсу в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 39. С. 123–126. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.3.28> (дата звернення: 04.10.2024).
10. Сльнікова Н. Комунікативні стратегії в девіантній комунікації (на прикладі україномовних медіа). *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. №4 (40). С. 42–46. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cc39d88-a761-4afb-8745-0155e650f8bf/content> (дата звернення: 04.10.2024).
11. Neuberger C., Nuernbergk C., Langengohl S. Journalism as Multichannel Communication: A newsroom survey on the multiple uses of social media. *Journalism Studies*. 2019. Vol. 20(9). P. 1260–1280. URL: <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1507685> (date of access: 04.10.2024).

12. Lewis S., Guzman A., Schmidt T. Automation, journalism, and human-machine communication: Rethinking roles and relationships of humans and machines in news. *Digital Journalism*. 2019. 7(4). P. 409–427. URL: <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1577147> (date of access: 04.10.2024)
13. Serafini L. From Gamification to AI-Gamification: The Case of Social Network Journalism. *H-ermes. Journal of Communication*. 2020. Vol. 2020.17. P. 97–114. URL: <http://siba-ese.unisalento.it/index.php/h-ermes/article/view/23121/19363> (date of access: 04.10.2024)
14. Tabaeecian R., Rahgozar S., Khoshfetrat A., Saedpanah S. Can gamification affect the advertising effectiveness in socialmedia? *Journal of Communication Management*. 2024. Vol. 28(3). P. 404–422. DOI: <https://doi.org/10.1108/JCOM-03-2023-0034> (date of access: 04.10.2024)
15. Sreejesh S., Ghosh T., Dwivedi Y. K. Moving beyond the content: The role of contextual cues in the effectiveness of gamification of advertising. *Journal of Business Research*. 2021. 132. P. 88–101. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.007> (date of access: 04.10.2024)
16. Enke N., Borchers N. S. Social media influencers in strategic communication: A conceptual framework for strategic social media influencer communication. In: *Social media influencers in strategic communication (1st ed)*. Routledge. 2021. P. 7–23. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003181286-2/social-media-influencers-strategic-communication-conceptual-framework-strategic-social-media-influencer-communication-nadja-enke-nils-borchers> (date of access: 04.10.2024)
17. Lester L. Media and the environment. In: *The Media and Communications in Australia (4th ed.)*. Routledge. 2020. P. 321–326. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003118084-26/media-environment-libby-lester> (date of access: 04.10.2024)
18. BBC. 2024. URL: www.bbc.com (дата звернення: 03.10.2024)
19. The Guardian. 2024. URL: www.theguardian.com (дата звернення: 03.10.2024)
20. The New York Times. 2024. URL: www.nytimes.com (дата звернення: 03.10.2024)
21. Al Jazeera. 2024. URL: www.aljazeera.com (дата звернення: 03.10.2024)
22. Reddit. 2024. URL: www.reddit.com (дата звернення: 03.10.2024)
23. Громадське. 2024. URL: <https://hromadske.ua/> (дата звернення: 03.10.2024)
24. Інтерфакс Україна. 2024. URL: <https://interfax.com.ua/> (дата звернення: 03.10.2024)
25. Texty.org.ua. 2024. URL: <https://texty.org.ua/> (дата звернення: 03.10.2024)
26. Vos T., Perreault G. The discursive construction of the gamification of journalism. *Convergence*. 2020. Vol. 26.3. P. 470–485. URL: <https://doi.org/10.1177/1354856520909542> (date of access: 04.10.2024)
27. Thompson T. et al. Visual mis/disinformation in journalism and public communications: Current verification practices, challenges, and future opportunities. *Journalism Practice*. 2022. Vol. 16.5. P. 938–962. URL: <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1832139> (date of access: 04.10.2024)
28. Rossman J., Duerden M. Designing experiences. New York, Columbia University Press. 2019. 205 p. URL: <https://cup.columbia.edu/book/designing-experiences/9780231191685> (date of access: 04.10.2024)

Hondiul O. D. EFFECTIVENESS OF COMMUNICATION IMPACT STRATEGIES THROUGH THE USE OF GAMIFICATION IN MEDIA

The relevance of the study is determined by the growing dependence of the modern media space on innovative approaches to audience engagement, particularly through the use of digital technologies. The article examines the use of gamification as a tool of communicative influence in journalism, which enhances information retention and fosters an emotional connection between the media consumer and the content. At the same time, it has been established that gamification can introduce risks of emotional manipulation and oversimplification of complex topics, which may negatively impact the critical perception of information by the audience.

The purpose of the study is to determine the effectiveness of communicative strategies using gamification in journalism and to analyze their impact on audience engagement.

The research methods include content analysis of journalistic materials incorporating gamification elements, as well as the evaluation of audience reactions to such materials. Various strategies are considered to identify the most effective methods of audience engagement.

The results of the study show that gamification significantly increases emotional engagement and promotes interactive interaction with content. It has been revealed that the most effective strategies combine gamification with a cognitive-evaluative approach, allowing the audience to better comprehend complex information. However, it has been proven that excessive use of gamification may lead to oversimplification of topics and emotional manipulation.

In conclusion, it is emphasized that gamification is an effective tool for enhancing communicative influence, but its application requires careful balancing to avoid manipulative practices. It has been established that

interactive elements should contribute to a deeper understanding of the topic rather than merely entertaining the audience.

The prospects for further research are related to studying the long-term effects of gamification strategies on public opinion formation, as well as developing new approaches to interactive journalism that ensure effective communication and adherence to ethical standards.

Key words: *gamification, communication strategies, digital technologies, impact on the audience.*

Мартиненко В. В.

Сумський державний університет

АНАЛІЗ МЕДІА-СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

В умовах війни в Україні, медіа-стратегія стає одним із ключових інструментів забезпечення міжнародної підтримки та захисту національних інтересів. У цьому контексті особливої уваги заслуговує роль англомовних медіа, які виступають провідниками українських наративів на глобальну аудиторію. Дана стаття спрямована на глибокий аналіз впливу англомовних ЗМІ на формування громадської думки за кордоном, а також на зміцнення інформаційної безпеки України. Метою дослідження є виявлення ефективних підходів до вдосконалення української медіа-стратегії через посилену комунікацію з міжнародною аудиторією, особливо в умовах тривалого конфлікту. Для досягнення поставлених цілей у статті використані методи контент-аналізу, порівняльного аналізу та аналізу медіа-контенту провідних англомовних видань. Застосування цих методів дозволило визначити ключові медіа-стратегії, що сприяли підвищенню міжнародної обізнаності про події в Україні та зміцненню політичної, дипломатичної і матеріальної підтримки з боку західних партнерів. Результати дослідження свідчать, що скоординована медіа-стратегія, яка включає активне залучення міжнародних журналістів і аналітичних центрів, суттєво підвищує рівень глобальної підтримки України. Виявлено, що ефективна співпраця з англомовними ЗМІ дозволяє не лише поширювати об'єктивну інформацію про події в Україні, але й протидіяти дезінформації, яка є однією з ключових загроз для національної безпеки. У статті також підкреслюється важливість постійного оновлення медіа-стратегії з урахуванням динамічних змін у медіа-середовищі та умовах війни. Висновки статті підкреслюють необхідність подальшого розвитку української медіа-стратегії з акцентом на інтеграції сучасних технологій та інноваційних методів комунікації, що можуть забезпечити стабільну підтримку України на міжнародному рівні. Перспективи подальших досліджень охоплюють розробку нових підходів до інформаційної кампанії в умовах конфлікту, а також аналіз ефективності застосування цифрових інструментів для боротьби з дезінформацією та посилення позицій України на світовій арені. Розширення співпраці з міжнародними медіа-організаціями та аналітичними центрами сприятиме підвищенню ефективності інформаційних кампаній та забезпеченню стійкої підтримки України.

Ключові слова: медіа-стратегія України, інформаційний простір, українсько-російська війна, англомовна преса, комунікація в умовах конфлікту, боротьба з дезінформацією, інформаційна кампанія, глобальна підтримка, медіа-наративи.

Постановка проблеми. Медіа-стратегія України в контексті українсько-російської війни стала ключовим елементом у захисті суверенітету та здобутті міжнародної підтримки. Аналіз цієї стратегії в англомовних ЗМІ показує, як Україна протидіє глобальній інформаційній війні та проводить публічну дипломатію. Конфлікт, який має глибокі історичні, політичні та культурні корені, був посилений агресією росії, що призвело до повномасштабної війни. У відповідь Україна розробила медіа-стратегію для боротьби з російською дезінформацією, формування міжнародної думки та забезпечення матеріальної і дипломатичної підтримки.

Стратегія залучає урядові агенції, незалежних журналістів та міжнародних партнерів. Уряд

акцентує увагу на своєчасній і прозорій комунікації щодо розвитку конфлікту, висвітленні гуманітарної кризи та стійкості українського народу, що контрастує з оманливими наративами російських ЗМІ. Завдяки представленням перевірених історій Україна прагне здобути довіру міжнародної аудиторії.

Англомовні ЗМІ відіграють важливу роль у поширенні українських послань. Основні новинні видання та соціальні медіа-платформи служать аренами для змагань наративів за увагу і вплив. Використання англійської мови дозволяє Україні взаємодіяти з політиками та широкою публікою у західних країнах, долаючи мовні бар'єри.

Наукові дослідження розглядають, як медійні рамки та поширення дезінформації впливають на громадську думку та політичні рішення. Практично, ефективність медіа-стратегії України має наслідки для міжнародної підтримки, включаючи економічні санкції проти Росії та військову допомогу Україні. Війна в Україні – це не лише регіональний конфлікт, але й боротьба між демократичними та авторитарними режимами. Україна мобілізує підтримку демократичних цінностей, що впливає на глобальну безпеку та міжнародний порядок.

Співпраця з міжнародними журналістами забезпечує точність інформації, а ініціативи з медіа-грамотності посилюють стійкість аудиторії проти пропаганди. Аналіз медіа-стратегії України в контексті війни висвітлює важливість комунікації в сучасних конфліктах та вплив на глобальні уявлення і політичні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз медіа-стратегії України в контексті російсько-української війни в англомовних ЗМІ охоплює різні аспекти висвітлення конфлікту, акцентуючи на специфічних темах і методах комунікації.

Чернявська Л. досліджує соціальну відповідальність медіа під час війни, наголошуючи на важливості об'єктивності та етичних стандартів у висвітленні подій [1]. Рожило М. А. та Заболотна П. С. акцентують увагу на особливостях роботи журналістів з соціально чутливими темами, такими як проблеми людей з порушенням слуху в умовах війни, що потребує особливого підходу до подання інформації [2].

Самойленко К. аналізує висвітлення образів військовослужбовців в українських медіа, зазначаючи вплив цього висвітлення на сприйняття ролі жінок у військовій сфері та загальну картину війни [3]. Шульська Н. та Зінчук Р. досліджують медіаманіпуляції в умовах війни, акцентуючи на маніпуляціях інформацією, які можуть впливати на громадську свідомість [4].

Половинчак Ю. та Бергелський А. розглядають візуальний контент соціальних медіа як об'єкт бібліотечного депонування, підкреслюючи важливість збереження візуальних матеріалів про війну для культурного і історичного аналізу [5]. Мамонтова Е. зосереджується на публічній аналітиці як частині медіа-дискурсу війни, що дозволяє оцінити вплив аналітичних матеріалів на сприйняття війни [6].

Леврінц М. проводить корпусний аналіз репрезентації війни в Україні в міжнародній пресі, порівнюючи підходи в різних мовних середови-

щах [7]. Шевченко І., Морозова І. та Шевченко В. здійснюють когнітивно-прагматичний аналіз номінацій агресії росії проти України в англомовних медіа, оцінюючи, як ці номінації формують громадську думку [8].

Васильєва Н. досліджує особливості перекладу англомовних суспільно-політичних реалій у контексті війни, що допомагає зрозуміти виклики, з якими стикаються перекладачі [9]. Костючков С. аналізує формування політичного бренду території через мас-медіа в умовах війни, використовуючи приклад Херсонщини [10].

Лорінц М. проводить порівняльний корпусний аналіз висвітлення війни в англомовних новинних релізах з Східної та Західної частин [11]. Роман Н., Янг А. та Перкінс С. розглядають висвітлення кризи біженців з України в США, Великій Британії, Україні та росії, аналізуючи відмінності у медіа стратегіях [12]. Краснодемська І. досліджує стратегію окупації Криму, що також показує особливості висвітлювання важливих для нашої держави подій в умовах війни [13].

Незважаючи на значний прогрес у вивченні цієї теми, потребують подальших досліджень питання ролі англомовних засобів масової інформації у поширенні українських наративів, оцінки впливу англомовних ЗМІ на формування міжнародної підтримки для України, визначення ефективності співпраці України з міжнародними журналістами та медіа-організаціями.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз медіа-стратегії України в контексті українсько-російської війни через призму англомовних засобів масової інформації.

Основні завдання:

1. Проаналізувати ключові компоненти медіа-стратегії України в контексті війни.
2. Дослідити роль англомовних засобів масової інформації у поширенні українських наративів.
3. Оцінити вплив англомовних ЗМІ на формування міжнародної підтримки для України.
4. Визначити ефективність співпраці України з міжнародними журналістами та медіа-організаціями.
5. Надати рекомендації щодо удосконалення медіа-стратегії України на основі аналізу впливу англомовних ЗМІ та успішних практик.

Виклад основного матеріалу. Аналіз медіа-стратегії України в контексті українсько-російської війни через призму англомовних засобів масової інформації розкриває кілька ключових компонентів, що є важливими для формування наративу країни та здобуття міжнародної підтримки. Цен-

тральним елементом цієї стратегії є поширення інформації, яка підкреслює легітимність позиції України та незаконність російської агресії. Це включає зусилля щодо висвітлення випадків порушення прав людини, воєнних злочинів та ширшого гуманітарного впливу конфлікту. Важливим аспектом медіа-стратегії України є активна взаємодія з міжнародними медіа. Завдяки наданню своєчасної та достовірної інформації, українські медіа прагнуть забезпечити висвітлення подій з української точки зору. Це включає організацію прес-конференцій, інтерв'ю з ключовими особами та надання доступу до інформації іноземним журналістам. Інформаційні кампанії, орієнтовані на міжнародну аудиторію, також є важливим компонентом стратегії. Вони включають використання соціальних мереж, відео-матеріалів та інших сучасних комунікаційних засобів для залучення уваги глобальної спільноти до української кризи. Україна активно використовує Twitter, Facebook, YouTube та інші платформи для поширення інформації про події в країні, а також для спростування російської пропаганди та дезінформації. Співпраця з міжнародними організаціями та урядами інших країн також є ключовим елементом медіа-стратегії. Україна активно працює над зміцненням підтримки з боку міжнародної спільноти, залучаючи лідерів думок, експертів та впливових осіб для висвітлення ситуації в країні. Це включає участь у міжнародних форумах, конференціях та інших заходах, де Україна може донести свою позицію та залучити додаткову підтримку. Ефективність цих заходів значною мірою залежить від здатності України швидко та точно реагувати на події, а також від підтримки громадянського суспільства та діаспори, які активно беруть участь у поширенні українських наративів за кордоном. Основні компоненти медіа-стратегії України в контексті українсько-російської війни представлено в табл. 1.

Поширення легітимної інформації є критичним компонентом у воєнних умовах, оскільки швидке та достовірне висвітлення подій допомагає формувати позитивний імідж України та привертати увагу до порушень міжнародного права з боку агресора. Це здійснюється через регулярні прес-конференції, де українські офіційні особи надають оновлену інформацію про стан справ на фронті та гуманітарну ситуацію. Активна взаємодія з медіа включає організацію прес-конференцій та інтерв'ю з високопосадовцями та військовими експертами, що дозволяє іноземним журналістам отримувати інформацію з перших рук. Такий підхід сприяє більш об'єктивному висвітленню подій у міжнародних медіа та спростуванню російської пропаганди.

Інформаційні кампанії орієнтовані на міжнародну аудиторію використовують соціальні мережі, такі як Twitter, Facebook, YouTube, для максимально швидкого та широкого поширення інформації. Ці платформи дозволяють оперативно реагувати на події, поширювати відео- та фото-докази, а також проводити онлайн-кампанії на підтримку України. Співпраця з міжнародними організаціями та урядами сприяє консолідації міжнародної підтримки. Це включає участь у міжнародних форумах, де українські представники можуть представити свою позицію та закликати до посилення санкцій проти агресора. Важливою є також робота з експертами та лідерами думок, які можуть впливати на формування громадської думки в інших країнах. Рис. 1 ілюструє канали медіа-стратегії України.

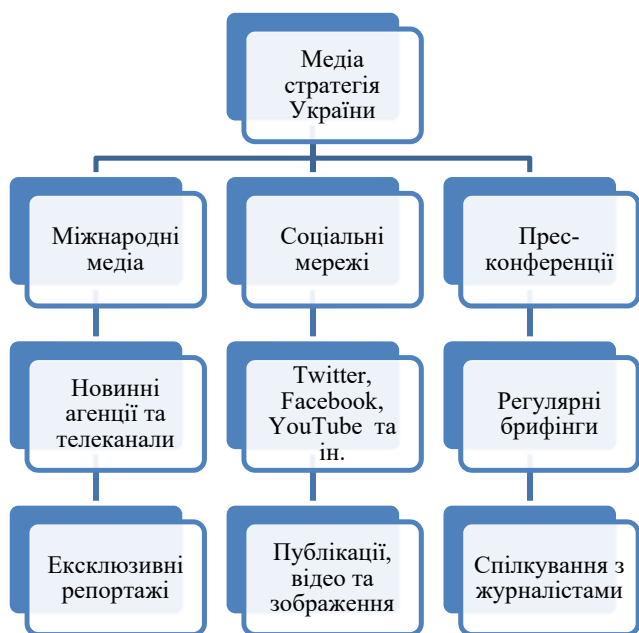
Міжнародні медіа – один з основних каналів комунікації, через який реалізуються компоненти стратегії. Взаємодія з новинними агенціями та телеканалами забезпечує поширення інформації про події в Україні на глобальному рівні. Ексклюзивні репортажі, надані провідним медіа, дозволяють контролювати зміст інформації та сприяють формуванню об'єктивного міжнародного уявлення про ситуацію.

Таблиця 1

Основні компоненти медіа-стратегії України в контексті українсько-російської війни

Компонент	Опис
Поширення легітимної інформації	Підкреслення законності позиції України та висвітлення порушень з боку росії
Активна взаємодія з медіа	Організація прес-конференцій, інтерв'ю, надання доступу до інформації іноземним журналістам
Інформаційні кампанії	Використання соціальних мереж та сучасних комунікаційних засобів для залучення міжнародної аудиторії
Співпраця з міжнародними організаціями та урядами	Зміцнення підтримки з боку міжнародної спільноти через участь у форумах, конференціях та інших заходах

Джерело: сформовано автором

Рис. 1. Основні канали медіа-стратегії України

Джерело: сформовано автором

Соціальні мережі забезпечують швидкий і широкий розподіл інформації. Платформи як Twitter, Facebook і YouTube є критичними для оперативного реагування на події та дезінформацію. Публікації, відео та зображення, розміщені в соціальних мережах, дозволяють активно взаємодіяти з міжнародною аудиторією, підтримувати інформаційний тиск та мобілізувати глобальну громадську підтримку.

Прес-конференції служать для надання актуальної та перевіреної інформації журналістам. Регулярні брифінги забезпечують контроль над потоком новин, спрощують комунікацію з медіа та допомагають у спростуванні фейкових новин. Спілкування з журналістами є важливою частиною стратегії, оскільки воно формує офіційний наратив і підвищує рівень довіри до інформації, що надходить з України.

Взаємодія між цими каналами забезпечує комплексний підхід до реалізації медіа-стратегії. Міжнародні медіа та соціальні мережі взає-

модіють, доповнюючи один одного в поширенні інформації. Прес-конференції підтримують точність та контроль за інформаційними потоками, в той час як соціальні мережі забезпечують швидкість та широкий охоплення. Вся система комунікації сприяє формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені та підвищенню рівня підтримки з боку міжнародної спільноти.

По-перше, англomовні медіа значно розширюють аудиторію українських наративів [14]. Зважаючи на те, що англійська мова є міжнародною мовою спілкування, новини та статті, опубліковані англійською, мають потенціал досягти ширшої аудиторії. Це особливо важливо для політичних та соціальних питань, які потребують міжнародної підтримки та розуміння. Наприклад, висвітлення конфлікту в Україні у провідних англomовних медіа, таких як The New York Times, The Guardian чи BBC, сприяє приверненню уваги міжнародної спільноти до ситуації в країні.

По-друге, англomовні медіа можуть слугувати платформою для українських журналістів, політиків та експертів для висловлення своєї позиції. Завдяки цьому українські голоси можуть бути почуті на міжнародній арені, що сприяє формуванню об'єктивної картини про події в Україні. Зокрема, участь українських авторів у таких виданнях, як Foreign Affairs або The Washington Post, дозволяє доносити до світової спільноти нюанси української політики та економіки, які можуть бути недостатньо представлені в інших джерелах. Таблиця 2 ілюструє основні англomовні видання, які активно висвітлюють українські наративи, їхню аудиторію та основні теми, на яких вони зосереджені.

По-третє, англomовні медіа можуть сприяти спростуванню дезінформації та пропаганди, спрямованої проти України. Завдяки широкому охопленню та високому рівню довіри, ці медіа мають можливість оперативно реагувати на фейкові новини та надавати об'єктивну інформацію. Це особливо важливо в умовах інформаційної війни, де поши-

Таблиця 2

Основні англomовні видання, які активно висвітлюють українські наративи

Видання	Аудиторія (млн читачів)	Основні теми
The New York Times	7,9	Політика, конфлікти, економіка
BBC	30	Політика, соціальні питання
The Guardian	10,6	Політика, культура
Foreign Affairs	0,3	Міжнародні відносини, політика
The Washington Post	3,3	Політика, міжнародні новини

Джерело: сформовано автором на підставі [15]

рення неправдивих відомостей може мати серйозні наслідки для міжнародної репутації країни.

Англомовні засоби масової інформації відіграють ключову роль у поширенні українських наративів, особливо в період 2019–2023 років, коли світова увага була спрямована на події в Україні. Ці медіа допомагають формувати міжнародне сприйняття України, відображаючи її боротьбу за суверенітет, демократичні реформи та культурну ідентичність. Важливо відзначити, що англомовні ЗМІ стали потужним інструментом у протидії російській дезінформації, активно підтримуючи українські інтереси на глобальній арені.

Згідно з даними щорічних видань «Україна у фокусі іноземних ЗМІ» [16] кількість згадок про Україну в англомовних медіа за період з 2019 по 2023 роки демонструє значне зростання. Зокрема, найбільше висвітлення припало на періоди, пов'язані з активізацією військового конфлікту на сході України та ескалацією російської агресії. Інформаційні кампанії, спрямовані на підтримку України, здебільшого акцентували увагу на таких аспектах, як порушення прав людини, незаконна анексія Криму, а також реформаторські зусилля уряду України. У таблиці 3 наведено статистичні дані щодо висвітлення українських наративів у англомовних ЗМІ за цей період.

За наведеними даними можна зробити висновок, що кількість та якість висвітлення українських подій в англомовних медіа постійно зростала, особливо в контексті ескалації військових дій і політичної нестабільності. Це підкреслює важливість англомовних ЗМІ у формуванні міжнародного дискурсу та підтримці України на глобальному рівні.

Таким чином, роль англомовних медіа у поширенні українських наративів є надзвичайно важливою, оскільки вони забезпечують не лише інформування світової спільноти, а й сприяють формуванню позитивного іміджу України, допомагаючи їй протистояти зовнішній агресії та просувати свої інтереси на міжнародній арені.

Англомовні засоби масової інформації відіграють критичну роль у формуванні міжнародної підтримки для України, особливо в контексті російсько-українського конфлікту. Вони виконують функцію глобального інформування про події в Україні, формуючи громадську думку та впливаючи на рішення урядів щодо підтримки української держави. Важливість англомовних ЗМІ полягає не тільки в наданні інформації, а й у створенні наративів, що підтримують Україну, що, у свою чергу, сприяє консолідації міжнародної коаліції проти агресії.

Від самого початку конфлікту такі впливові видання, як The New York Times, The Guardian, BBC та CNN, активно висвітлюють події, які відбуваються в Україні. Вони спрямовані на висвітлення агресивних дій росії, розкриваючи реальні причини та наслідки конфлікту. Такі матеріали, зокрема репортажі з місць бойових дій, аналітичні статті, інтерв'ю з політиками та експертами, сприяють формуванню негативного образу Росії як агресора і, відповідно, зміцнюють підтримку України на міжнародній арені.

Важливість англомовних ЗМІ можна оцінити через кількісний аналіз, який враховує активність ЗМІ у висвітленні подій в Україні та реакцію міжнародної спільноти на такі матеріали. У таблиці 4 представлено аналіз впливу кількості публікацій

Таблиця 3

Висвітлення українських наративів у англомовних ЗМІ у 2019–2023 рр.

Параметр	2019	2020	2021	2022	2023	Пояснення
Кількість статей про Україну	45300	50780	63210	102580	125630	Відображає загальну кількість публікацій, що стосуються України, що свідчить про зростання інтересу до теми.
Частка позитивних матеріалів (%)	60	62	65	70	73	Показник позитивного висвітлення України, що підкреслює ефективність інформаційної політики держави.
Частка матеріалів з нейтральним тоном (%)	25	23	22	18	16	Кількість нейтральних матеріалів зменшується на фоні активізації підтримки України.
Частка негативних матеріалів (%)	15	15	12	12	11	Відсоток негативних матеріалів знижується, що свідчить про зменшення впливу ворожої пропаганди.

Джерело: сформовано автором на підставі [16]

Аналіз впливу кількості публікацій англomовних ЗМІ на збільшення обсягу міжнародної допомоги Україні

Показник	2014–2016	2017–2019	2020–2023
Середня кількість статей на рік	9,900	8,500	18,000
Кількість офіційних заяв про підтримку	12	11	21
Обсяг міжнародної допомоги (млрд. дол.)	2.5	2.0	10.5

Джерело: сформовано автором на підставі [16–20]

англomовних ЗМІ на збільшення обсягу міжнародної допомоги Україні.

Таблиця 4 демонструє, що зростання кількості публікацій в англomовних ЗМІ корелює з підвищенням обсягу міжнародної допомоги Україні та кількістю офіційних заяв про підтримку. Зокрема, значне збільшення активності ЗМІ у період 2020–2023 років співпадає з різким підвищенням обсягу допомоги, що підтверджує важливість медіа у мобілізації міжнародної спільноти для підтримки України.

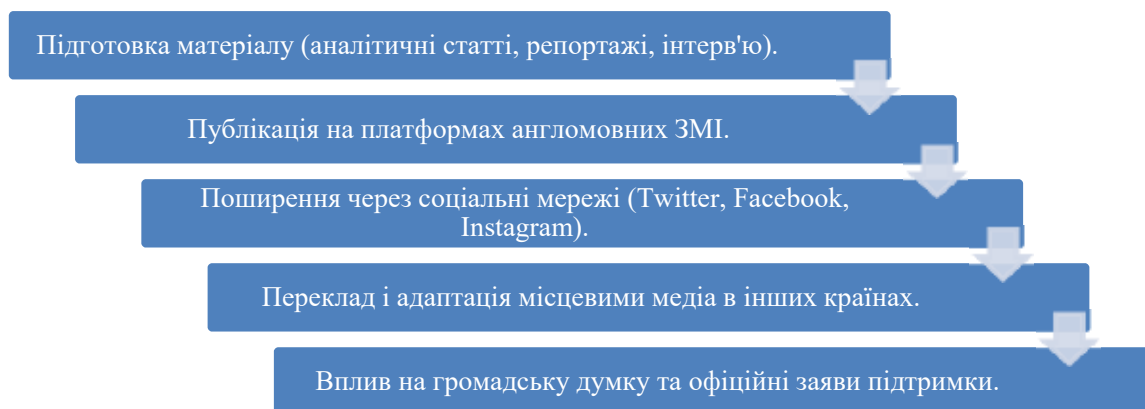
Окрім кількісних показників, важливо звернути увагу на якісний аспект впливу англomовних ЗМІ. Зокрема, схеми поширення інформації показують, як англomовні новинні ресурси використовують соціальні мережі та інші платформи для збільшення охоплення. Наприклад, новини з англomовних джерел часто перекладаються іншими мовами і поширюються через місцеві ЗМІ в різних країнах, що сприяє ширшому розумінню ситуації в Україні. Схема поширення інформації англomовними ЗМІ представлена на рис. 2.

Цей процес показує, як англomовні ЗМІ здатні формувати глобальний наратив навколо подій в Україні, що в підсумку сприяє зростанню міжнародної підтримки. Особливо це важливо у критичні моменти війни, коли необхідно швидко мобілізувати ресурси та консолідувати міжнародну спільноту.

Ефективність співпраці України з міжнародними журналістами та медіа-організаціями є ключовим аспектом у формуванні позитивного міжнародного іміджу країни та забезпеченні глобальної підтримки в умовах сучасних викликів. Співпраця України на міжнародному рівні зосереджена на декількох основних напрямках, серед яких особливу роль відіграють протидія дезінформації, організація інформаційних турів для іноземних журналістів та налагодження медіа-партнерств.

Протидія дезінформації є однією з головних складових співпраці, що забезпечується за рахунок активної участі України у міжнародних ініціативах, таких як проекти Програми розвитку ООН (UNDP) та співпраця з НАТО. В рамках цієї співпраці Україна використовує сучасні технології для боротьби з фейковими новинами та маніпуляціями, а також покращує комунікацію між урядовими структурами, що дозволяє міжнародним журналістам отримувати достовірну інформацію про події в Україні.

Організація інформаційних турів для міжнародних журналістів є ще одним важливим напрямком співпраці. За підтримки Міністерства закордонних справ України, а також урядів США та ЄС, Україна регулярно проводить такі тури, під час яких журналісти мають можливість ознайомитися з ситуацією на місцях, що сприяє об'єктивному висвітленню подій в Україні у міжнародних медіа.

Рис. 2. Схема поширення інформації англomовними ЗМІ

Джерело: сформовано автором

Налагодження медіа-партнерств також є важливим елементом співпраці. Це дозволяє Україні встановлювати стійкі зв'язки з провідними міжнародними медіа-організаціями, що сприяє довгостроковому співробітництву та обміну інформацією. Напрямки співпраці, які сприяють підвищенню рівня міжнародної підтримки України та ефективному просуванню її інтересів на світовій арені представлено в таблиці 5.

Співпраця України з міжнародними журналістами та медіа-організаціями набула особливого значення в умовах війни, коли інформаційний фронт став невід'ємною частиною загальної стратегії захисту національних інтересів. Україна активно залучає міжнародних партнерів для протидії російській пропаганді та дезінформації, що є важливою складовою гібридної війни.

Протидія дезінформації стала ключовим напрямом роботи, і Україна, за підтримки міжнародних

організацій, впроваджує сучасні технології та методи для боротьби з фейковими новинами. Залучення міжнародних журналістів до інформаційних турів дозволяє їм особисто бачити наслідки війни, що сприяє об'єктивному висвітленню подій у провідних світових медіа. Це не тільки допомагає створити точну картину того, що відбувається, але й сприяє зміцненню міжнародної підтримки України.

Медіа-партнерства з провідними міжнародними агентствами також допомагають Україні ефективно доносити свої меседжі до глобальної аудиторії, створюючи умови для довгострокового співробітництва. Завдяки спільним інформаційним кампаніям, які проводяться у співпраці з міжнародними організаціями, Україна забезпечує широку обізнаність світової спільноти про реалії війни та залучає нові ресурси для підтримки свого населення.

Аналітичні дослідження та звіти, підготовлені у співпраці з міжнародними аналітичними

Таблиця 5

Основні напрямки та результати співпраці України з міжнародними журналістами та медіа-організаціями

Сфера співпраці	Основні партнери	Зміст співпраці	Географія	Результати
Протидія дезінформації	Програма розвитку ООН (UNDP), НАТО, Європейський Союз (ЄС)	Впровадження технологій для боротьби з фейковими новинами, навчальні програми для журналістів, обмін інформацією	Україна, міжнародні організації	Зменшення впливу дезінформації, підвищення якості медіа-контенту
Інформаційні тури для журналістів	Міністерство закордонних справ України, США, ЄС	Організація поїздок для ознайомлення з ситуацією на місцях, створення умов для об'єктивного висвітлення подій	Україна, ЄС, США	Підвищення кількості міжнародних публікацій про Україну, формування позитивного іміджу України
Медіа-партнерства	Провідні міжнародні медіа (BBC, CNN, Reuters), національні агенції	Встановлення стійких зв'язків для обміну інформацією, створення спільних проєктів	Глобально	Посилення позицій України у міжнародному медіа-просторі, забезпечення довгострокової підтримки
Аналітичні дослідження та звіти	Незалежні міжнародні аналітичні центри (Freedom House, Reporters Without Borders)	Підготовка звітів про свободу преси, аналіз ефективності медіа-стратегій України	Глобально	Підвищення обізнаності міжнародної спільноти про виклики, з якими стикається Україна
Спільні інформаційні кампанії	Міжнародні організації та агентства (ЮНІСЕФ, ОБСЄ)	Проведення кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності про ситуацію в Україні та залучення міжнародної допомоги	Глобально	Залучення нових ресурсів для підтримки України, поширення правдивої інформації у міжнародному просторі

Джерело: сформовано автором

центрами, додають ваги інформаційному впливу України, підкреслюючи важливість свободи преси та правдивого висвітлення конфлікту. Таким чином, співпраця в умовах війни стає важливим фактором у забезпеченні підтримки та захисту інтересів України на міжнародній арені.

Аналіз медіа-стратегії України в умовах війни показує, що ефективне використання англomовних ЗМІ та застосування успішних практик інших країн є критично важливим для підвищення міжнародної підтримки та інформаційної безпеки. Основні проблеми, з якими зіштовхується українська медіа-стратегія, включають недостатню координацію комунікацій, обмежені ресурси, відсутність чіткої цільової аудиторії, та слабе позиціонування України на міжнародній арені. Відповідно, були розроблені рекомендації для покращення ситуації, які наведені у таблиці 6.

Реалізація цих рекомендацій в умовах війни потребує чіткої організації та гнучкості. Створення єдиного координаційного центру дозволить

ефективно управляти всіма аспектами медіа-стратегії, забезпечуючи узгодженість повідомлень та швидку реакцію на зміни ситуації. Залучення міжнародної допомоги та підтримки може включати фінансування з боку партнерів та грантових програм, що дозволить розширити можливості для реалізації медіа-кампаній. Розробка сегментованих кампаній забезпечить кращу адаптацію повідомлень до різних аудиторій, що підвищить їх ефективність. Використання англomовних медіа і соціальних мереж дозволить посилити міжнародний вплив та сформувати позитивний імідж України. Для реалізації цих заходів пропонується наступний алгоритм рис. 3.

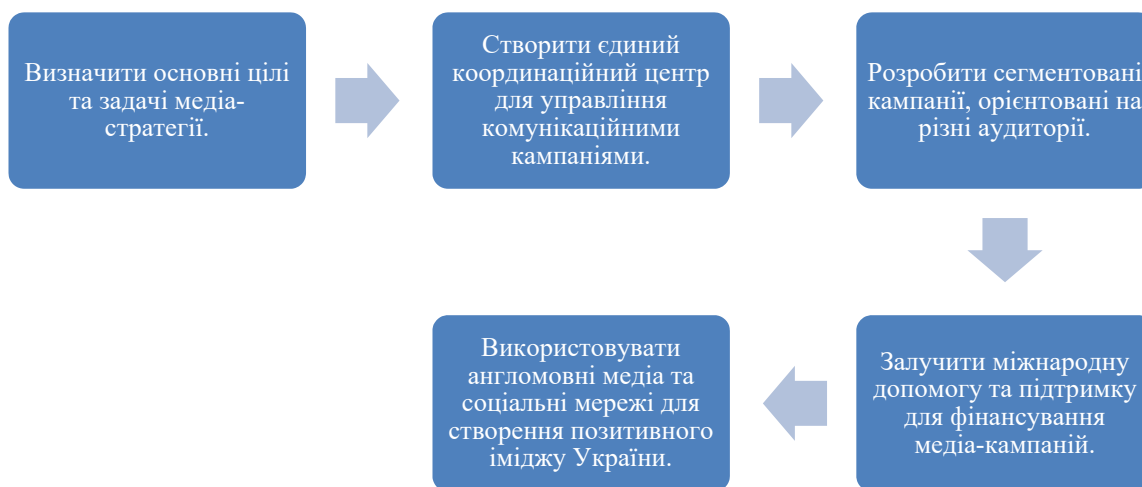
Цей алгоритм спрямований на забезпечення системного підходу до управління медіа-стратегією, що дозволить підвищити її ефективність та забезпечити максимальну підтримку на міжнародній арені. Координаційний центр має бути відповідальним за інтеграцію всіх дій, від планування до реалізації та оцінки результатів. Сегментовані

Таблиця 6

Основні проблеми української медіа-стратегії

Проблема	Рекомендація
Недостатня координація комунікацій	Створити єдиний координаційний центр для управління всіма комунікаційними кампаніями
Обмежені ресурси	Залучити міжнародну допомогу та підтримку для фінансування медіа-кампаній
Відсутність чіткої цільової аудиторії	Розробити сегментовані кампанії, спрямовані на різні групи, з урахуванням культурних та мовних особливостей
Слабе позиціонування України на міжнародній арені	Використовувати англomовні медіа та соціальні мережі для створення позитивного іміджу України

Джерело: сформовано автором

Рис. 3. Алгоритм удосконалення медіа-стратегії України

Джерело: сформовано автором

кампанії дозволять забезпечити точність комунікацій та врахування специфіки кожної аудиторії, що є критично важливим для успіху медіа-стратегії в умовах війни.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило критичну роль англомовних медіа у формуванні міжнародної підтримки України під час війни. Аналіз виявив, що активне використання англомовних ЗМІ та координація медіа-стратегії України сприяли поширенню українських наративів на глобальній арені, що, своєю чергою, позитивно вплинуло на матеріальну, дипломатичну та інформаційну підтримку з боку між-

народної спільноти. Результати підкреслюють необхідність подальшої координації інформаційних кампаній та поглиблення співпраці з міжнародними журналістами для посилення інформаційної безпеки та забезпечення стабільної підтримки.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку нових підходів до медіа-стратегії в умовах війни, зокрема через аналіз ефективності застосування сучасних технологій та інноваційних методів комунікації для боротьби з дезінформацією та посилення позицій України на міжнародній арені.

Список літератури:

1. Чернявська Л. Соціальна відповідальність медіа в умовах російсько-української війни. *Держава та регіони*. 2022. № 3. С. 59–65. DOI: [https://doi.org/10.32840/cru2219-8741/2022.3\(51\)](https://doi.org/10.32840/cru2219-8741/2022.3(51))
2. Рожило М., Заболотна П. Особливості роботи журналіста з соціально-чутливими темами в медіа під час війни (на прикладі людей із порушенням слуху). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2023. Том 34. № 73. С. 141–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/23>
3. Храбан Т., Самойленко К. Висвітлення образів військовослужбовців в українських медіа в період російсько-української війни. *Український соціум*. 2023. № 2. С. 85. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2023.02.145>
4. Шулська Н., Зінчук Р. Медіаманіпуляції в умовах російсько-української війни (на прикладі локальних ЗМІ). *Південний архів (філологічні науки)*. 2022. № 90. С. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2022-90-9>
5. Половинчак Ю., Бергелський А. Візуальний контент соціальних медіа як об'єкт бібліотечного депонування (на базі матеріалів висвітлення подій війни 2022р.). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2022. № 63. С. 23–32. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.63.023>
6. Мамонтова Е. Публічна аналітика як феномен медіа-дискурсу російсько-української війни. *Актуальні проблеми політики*. 2023. № 71. С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.18>
7. Леврінц М. Корпусний аналіз репрезентування війни в Україні у міжнародній пресі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2022. № 96. С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-96-08>
8. Шевченко І., Морозова І., Шевченко В. Номінації агресії Росії проти України в англомовних медіа: когнітивно-прагматичний аналіз. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2022. №95. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-95-09>
9. Васильєва Н. О. Особливості перекладу англомовних суспільно-політичних реалій у контексті російсько-української війни. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 209. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-9>
10. Костючков С. К. Формування політичного бренду території засобами мас-медіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. № 71. С. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.14>
11. Lőrincz M. A comparative corpus analysis of the Russian-Ukrainian war coverage in Eastern and Western English language news releases. *World*. 2023. №3. С. 115. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2023.03.115>
12. Roman N., Young A., Perkins S. C. Displaced and invisible: Ukrainian refugee crisis coverage in the US, UK, Ukrainian, and Russian newspapers. *Negotiation and Conflict Management Research*, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1111/ncmr.12193>
13. Краснодемська І. Окупація Криму Російською Федерацією в контексті геополітичної парадигми початку ХХІ ст. *Соціально-політичні процеси в Україні та світі у контексті глобалізаційних перетворень: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Ірпінь, 23 квітня 2021 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 81–90.

14. Рибчак З., Кулина О. Крос-культурний аналіз концепту ВІЙНА: статистичний порівняльний аналіз англійською, українською та нідерландською мовами, 2024. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3722/paper27.pdf> (дата звернення: 29.07.2024)
15. Press Gazette. Top 25 US newspaper circulations down in March 2023, 2023. URL: https://pressgazette.co.uk/media-audience-and-business-data/media_metrics/top-25-us-newspaper-circulations-down-march-2023/ (дата звернення: 28.07.2024)
16. Національна бібліотека України. Україна у фокусі іноземних ЗМІ. (б. д.). URL: <https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia/ukraina-u-fokusi-inozemnykh-zmi> (<https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia/ukraina-u-fokusi-inozemnykh-zmi>) (дата звернення: 27.07.2024)
17. United Nations. Security Council resolutions and statement. (н. д.). URL: <https://www.un.org/security-council/content/resolutions> (дата звернення: 27.07.2024)
18. European Union. EU's support to Ukraine. (н. д.). URL: https://ec.europa.eu/echo/where/europe/ukraine_en (дата звернення: 27.07.2024)
19. World Bank. Ukraine assistance report, 2024. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/670731468311779118/ukraine-covid-19-response-digital-transformation-education-reform-project> (дата звернення: 25.07.2024)
20. International Monetary Fund. IMF Ukraine data and reports, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 25.07.2024)
21. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Ukraine economic outlook, 2024. URL: <https://www.oecd.org/economy/ukraine-economic-snapshot/> (дата звернення: 25.07.2024)

Martynenko V. V. ANALYSIS OF UKRAINE'S MEDIA STRATEGY IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN WAR IN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA

In the context of the ongoing war in Ukraine, media strategy has become one of the key tools for ensuring international support and protecting national interests. Within this framework, the role of English-language media, which serve as conduits for Ukrainian narratives to a global audience, deserves special attention. This article focuses on an in-depth analysis of the impact of English-language media on shaping public opinion abroad and strengthening Ukraine's informational security. The goal of this study is to identify effective approaches to improving Ukraine's media strategy through enhanced communication with the international audience, especially during prolonged conflict. To achieve the stated objectives, the article employs methods of content analysis, comparative analysis, and media content analysis of leading English-language publications. The application of these methods has made it possible to identify key media strategies that have contributed to increasing international awareness of events in Ukraine and strengthening political, diplomatic, and material support from Western partners. The findings of the study indicate that a coordinated media strategy, which includes active engagement with international journalists and analytical centers, significantly enhances the level of global support for Ukraine. It has been found that effective cooperation with English-language media not only facilitates the dissemination of objective information about events in Ukraine but also counters disinformation, which poses a major threat to national security. The article also highlights the importance of continuously updating the media strategy to adapt to the dynamic changes in the media environment and the conditions of war. The conclusions of the article emphasize the need for further development of Ukraine's media strategy, focusing on the integration of modern technologies and innovative communication methods, which can ensure sustained support for Ukraine at the international level. The prospects for further research include the development of new approaches to information campaigns in the context of conflict, as well as an analysis of the effectiveness of digital tools for combating disinformation and strengthening Ukraine's position on the global stage. Expanding cooperation with international media organizations and analytical centers will also contribute to increasing the effectiveness of information campaigns and ensuring stable support for Ukraine.

Key words: *media strategy of Ukraine, information space, Russian-Ukrainian war, english-language press, communication in conflict conditions, combating disinformation, information campaign, global support, media narratives.*

Харченко О. В.

Київський столичний університет імені Бориса Гринченка

КОГНІТИВНИЙ ПАТЕРН ПІГМАЛІОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ ГУМОРИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню функціонування когнітивного патерну Пігмаліону в українському гумористичному дискурсі воєнного часу. Когнітивний патерн Пігмаліону є складовою частиною однойменного когнітивного упередження, який проявляється тоді, коли більші очікування військового лідера ведуть до покращеної роботи підлеглих (солдат та офіцерів), і навпаки, коли більші сподівання солдат та офіцерів приводять до кращого виконання своїх обов'язків військового командувача (керівника) певного колективу. Цей патерн підкреслює силу віри, мотивації та високих очікувань, що ведуть до успіху, кращої поведінки та працездатності як військових керівників так і їх підлеглих (солдат та офіцерів). Назва взята з грецького міфу про скульптора Пігмаліона, який зробив статую красивої жінки, Галатеї, в яку він закохався, і одружився. Цей патерн реалізовується через низку стилістичних фігур та головних персонажів гумору, які зображуються позитивно, через інтенції амеліорації і прагматично слугують взірцями для наслідування великої кількості українців. Для наукових розвідок обрані дванадцять жартів про В. Залужного, К. Буданова та В. Зеленського, оскільки на початок 2024 року, згідно із статистичними дослідженнями Букінфо, ці військові керівники мали найвищі рейтинги довіри. Проведена наукова розвідка виявляє те, що українські жарти воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону побудовані шляхом комбінування низки стилістичних та літературних засобів, а саме, через бафос, парадокс, хізм, метафори-персоніфікації, пародія, риторичне запитання, удаваний ентузіазм, плінність ідентичності, викривлення часу. Для створення комічного ефекту, вибірка фрагментів гумористичного дискурсу, також залучає когнітивні патерни мольберту, чіткого контрасту, екстраординарності, переваги чи ілюзорної переваги. Проаналізовані жарти, через розмовну імплікатуру, виконують прагматичні функції зняття психологічного стресу, створення образів військових для наслідування та поваги до них, розваги, формування впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом, приниження ворога, покращення креативності.

Ключові слова: когнітивний патерн, патерн Пігмаліону, український гумористичний дискурс під час війни, прагматичні функції, стилістичні фігури.

Постановка завдання. У цій статті автор збирається провести аналіз низки фрагментів українського гумористичного дискурсу воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону, та дослідити стилістичні та прагматичні механізми переключення серйозної тональності на комічну.

Сучасний медійний дискурс українських ЗМІ та соціальних мереж характеризується високою динамічністю; великою часткою військового контенту, присвяченому висвітленню подій російсько-української війни; патріотичними наративами; потужним наступом контенту соціальних мереж, оскільки аудиторія відомих блогерів (Цапленко Ukraine, Sternenko, Бутусов Плюс, Лачен пише, тощо) коливається від 300000 до 1,5 мільйонів підписників. Помітну роль в українському медійному дискурсі відіграє український гумористич-

ний дискурс воєнного часу, який потребує окремих наукових розвідок та аналізу.

Актуальність статті полягає у виявленні нових когнітивних механізмів українського гумору та їх взаємодія із стилістичними та прагматичними засобами, що ведуть до створення комічного ефекту у фрагментах українського гумористичного дискурсу, створених під час війни.

Об'єктом аналізу є сучасний український гумористичний дискурс воєнного часу. Матеріалом для дослідження слугували українські жарти з мультимедійних ЗМІ України.

Предметом дослідження є когнітивний патерн Пігмаліона та його актуалізація через низку стилістичних засобів та прагматичних інтенцій.

Методи дослідження. У статті застосовуються такі методи: дискурс-аналіз; стилістичний аналіз дискурсу; прагматичний (для інтерпретації інтен-

цій та функцій жартів); когнітивний аналіз (для виявлення когнітивних механізмів жартів); узагальнення (для висвітлення результатів наукової розвідки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивний рівень дослідження. У цій роботі когнітивний аналіз українського гумористичного дискурсу, ґрунтується на «теорії перспективи» Д. Канемана та А. Тверського, яка приймає до уваги низку когнітивних факторів, включаючи когнітивні упередження, що впливають на процес прийняття рішень, його особливості та помилки [10]. Саме Д. Канеман та А. Тверські зробили першу класифікацію когнітивних упереджень [8, с. 49–81; 15, с. 330–332]. До уваги приймаються наукові роботи з когнітивної психології С. Глеазон [8], С. Фротінгхам та Т. Легг [7].

Гумористичний дискурс, як і будь-який інший вид дискурсу, знаходиться під впливом перемикання когнітивних упереджень і когнітивних шаблонів, що лежать в основі.

Наукові розвідки беруть до уваги теорію невідповідності, розроблену Г. Куіперсом [11], Н. Голдманом [9], та В. Самохіною [4], які вважають, що когнітивний механізм інкогруентності між очікуваним і реальним створює комічний ефект, що знаходиться в основі гумористичного дискурсу і може виконувати функцію соціальної корекції.

Згідно з теорією рефреймінгу гумору О. Харченка [5], у гумористичному дискурсі комічний ефект зумовлений семантичним ускладненням, що формується через несподіваний рефреймінг ситуаційного контексту, контрастних інференцій і когнітивних патернів, що актуалізується через набір стилістичні фігури.

Комічний ефект, на нашу думку, щонайменше частково, спричинюється певними когнітивними механізмами, до яких належать і такі концептуальні сутності як когнітивні патерни, оскільки протікання гумористичного дискурсу відбувається в певних когнітивних рамках. Когнітивний патерн є складовою частиною когнітивного упередження, макрофреймом, що містить ціннісну доміанту та декілька фреймів.

Когнітивне упередження Пігмаліону, або ефект Пігмаліону, був відкритий Р. Розенталем у 1964 році. У 1968 році це упередження було ґрунтовно проаналізовано Р. Розенталем та Л. Якобсоном [14, с. 16–20] і визначено як феномен, який проявляється тоді, коли більші очікування лідера ведуть до покращеної роботи підлеглих (учнів), і навпаки, коли більші сподівання оточуючих приводять до кращого виконання своїх обов'язків

керівника (вчителя) певного колективу. «Коли ми очікуємо певної поведінки інших, ми, швидше за все, будемо діяти таким чином, щоб зробити очікувану поведінку більш ймовірною» [14, с. 36–37].

Це упередження підкреслює силу віри, мотивації та високих очікувань, що ведуть до успіху, кращої поведінки та працездатності об'єктів впливу. Назва взята з грецького міфу про скульптора Пігмаліона, який зробив статую красивої жінки, Галатеї, в яку він закохався, і яка ожила завдяки благословенню Афродіти. Врешті решт Галатея стала дружиною Пігмаліона на народила йому чудову доньку та сина.

Когнітивний патерн Пігмаліону ґрунтується на такій ключовій ціннісній доміанті, як *“Тu/Ви будете/будете найкращим!”* і складається з трьох головних фреймів: фрейму *“Тu/Ви”* адресата (IQ, гендер, професія, етнічна група, соціальне становище в суспільстві), фрейму *“Ми”* і фрейму *“Віра”*. Комбінації цих фреймів створюють інференції *“Ми віримо у тебе/Ми у вас віримо”*, *“Ми очікуємо від тебе/вас високі результати”*. Графічно цей когнітивний патерн можна зобразити як картину Пігмаліона та Галатеї (Pygmalion and Galatea). У гумористичному дискурсі цей патерн проявляється через образи «переможця», «людини з високим IQ», можливо «людини з високими моральними якостями», що вміє влучно жартувати.

Постановка завдання. Провести аналіз низки фрагментів українського гумористичного дискурсу воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону, та дослідити стилістичні та прагматичні механізми переключення серйозної тональності на комічну.

Мета статті – ідентифікація процесу створення українських жартів воєнного часу, загальна характеристика комбінованого використання когнітивних, стилістичних та прагматичних засобів, що віддзеркалюють процес зміни українського гумористичного дискурсу під час війни.

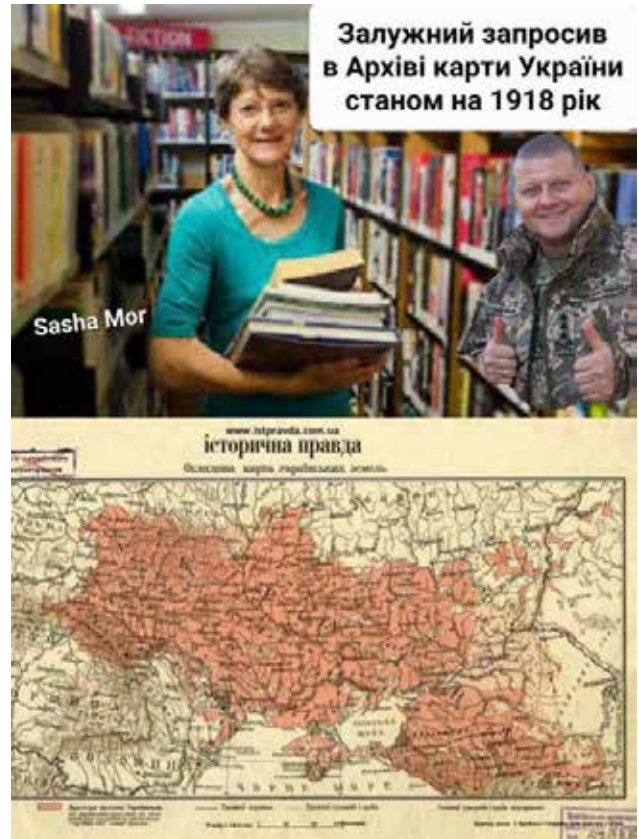
Виклад основного матеріалу. Дані та аналіз. Для дослідження обрані лише ті українські жарти часів війни, що засновані на когнітивному патерні Пігмаліону. Головними персонажами жартів обрані В. Зеленський, президент України, В. Залужний, колишній главком ЗСУ України, та К. Буданов, керівник ГУР України. Чому саме вони? Саме ці військові лідери мають найвищі рейтинги довіри українського суспільства. На 15.02.2024 року, рейтинг довіри В. Залужному склав – 94%, К. Буданову – 66%, В. Зеленському – 64% [Букінфо].

1. «Але серйозно, уявіть. Ти вважаєш себе найсильнішим стратегом сучасності, бачиш як тебе бояться лідери країн Європи, думаєш за день «повернути» усі «історичні землі» перед пенсією – тебе їбє капітан команди КВН міста Кривий Ріг» [14].

2. «Джо Байден: “Що відбувається на Курщині?”»

Володимир Зеленський: “Якийсь серіал знімають, не знаю. Гра в кальмара: СУДЖА”» [6].

3. Із бесіди про Курщину. «Кирило Буданов: “А можна мені хоча б особистий населений пункт?”»

Володимир Зеленський: “У нашій країні це неможливо”» [6].

4. «Джо Байден та Володимир Зеленський обнімаються при зустрічі. Володимир Зеленський тихо каже: “Не буде грошей, голосуватиму за Трампа”» [13].

5. «Залужний не носить плитоноску. Це плитоноска прикривається Залужним» [10].

6. «Коли Залужний заходить до кімнати він не вмикає світло. Він вимикає темряву» [10].

7. «Залужний заразився коронавірусом і коронавірус вмер» [12].

8. «Залужний запросив в Архів карти України станом на 1918 рік.

Шукають... і вже знайшли» [12].

9. «Очільник ГУР [К. Буданов] вступатиме до академії де він викладав (про Острозьку академію)» [1].

10. «К. Буданов на екзамені з політології:

– Яку форму державного управління Аристотель вважав найкращою?

– Я не можу прямо відповісти на це питання.

– Ви не знаєте?

– (сміється) Аристотель не мав тих даних, які маю я.

– Я не можу зарахувати таку відповідь.

– Я отримав диплом ще за три дні до екзамену» [1].

Фото Е. Джапарова

11. «Зараз у Генштабі рф: Чому Буданов поголив голову?» [3].

12. А ви знали, що жаба Буданова має сім виходів в тил ворога і зараз служить у званні підполковника? [3].

Аналізуючи когнітивні механізми комічного ефекту у цих жартах, зауважимо, що в усіх цих прикладах залучений ефект обманутого очікування та механізм неконгруентності, які реалізуються рефреймінгом інференцій (логічних на малоймовірні або образні), ситуативних контекстів і когнітивних патернів.

В усіх жартах спостерігається застосування патерну Пігмаліону, оскільки головні персонажі жартів, а саме В. Зеленський, В. Залужний та К. Буданов зображуються у позитивному світлі, через процес амеліорації, як приклади до наслідування.

У першому жарті, у прагматичному плані, з урахуванням контексту, В. Зеленський має образ потужного «сексуального гіганта з маленького міста», що...карає свого російського опонента. Стилістично використовується фігури бафос (знижена лексика) та парапросдокіан (неочікувана кінцівка). Додатково залучаються когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги», стосовно президента України, і когнітивний патерн «чіткого контрасту», оскільки «величний» опонент...погано закінчує.

У другому жарті В. Зеленський виглядає як трікстер, кмітливий керівник, що вмє дотепно та хитро відповісти на пряме запитання Д. Байдена, застосовуючи комічну маніпуляцію та іннуендо на захоплення Курщини (Суджа). Окрім цього, використовується когнітивний

патерн «переваги, чи ілюзорної переваги» політичного лідера України.

У третьому жарті, через амеліорацію, формуються образи К. Буданова та В. Зеленського, які як «переможці» битви за Курщину (актуалізація патерну «переваги, чи ілюзорної переваги»), вирішують її долю. Іннуендо робиться на те, що К. Буданов хоче вийти за рамки закону, а В. Зеленський йому це не дозволяє. Стилістично використовується гіперболізація, оскільки К. Буданов хоче не масток на Курщині, а власний населений пункт. Також ледь помітна пародія, оскільки В. Зеленський включає образ консервативного керівника, що діє лише в рамках закону, хоча у низці інших жартах, він діє як дотепний трікстер.

У четвертому жарті, В. Зеленський поводить себе як кмітливий трікстер, який вимагає фінансову допомогу у Дж. Байдена, стилістично застосовуючи фігуру парапросдокіан (неочікувану кінцівку) і комічну маніпуляцію. Додатково використовується когнітивний патерн «чіткого контрасту», оскільки обнімаючи Дж. Байден, В. Зеленський погрожує голосувати за Д. Трампа.

П'ятий жарт побудований на стилістичній фігурі хіазм (плитоноска – Залужний, Залужний – плитоноска) та гіперболізації – тіло В. Залужного міцніше сталі. Залучається когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги». Іннуендо робиться на те, що Главком ЗСУ В. Залужний набагато сильніше своїх російських опонентів.

Шостий жарт представляє собою комічну антитезу (В. Залужний не вмикає світло, він вимикає темряву). Застосовуються когнітивні патерни «чіткого контрасту» і «переваги, чи ілюзорної переваги». Іннуендо йде на те, що колишній Глав-

ком ЗСУ В. Залужний – світла людина з магічними (паранормальними) здібностями.

Сьомий жарт створений на основі стилістичної фігури хіазм (заразився коноровірусом – короно-вірус вмер) та гіперболізації – організм В. Залужного сильніше короновіруса. Залучається когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги». Спостерігається іннуендо на те, що В. Залужний більш потужний ніж ця небезпечна хвороба.

Восьмий жарт супроводжується мемом, де зображена карта України на 1918 рік. Територія України там значно більше ніж сучасна, бо включає Кубань, частину Курщини та Білгородської областей. Іннуендо робиться на не, що В. Залужний «переможець» і буде боротися за повернення «історичних територій» України. Додатково активується когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги».

У дев'ятому жарті спостерігається когнітивний патерн «чіткого контрасту», що реалізується через комічний парадокс (К. Буданов вступає в Академію, де викладає). Використовується літературно-стилістичний прийом постмодернізму – «плинність ідентичності», оскільки створюється загадково-містичний образ керівника військової розвідки України, який спочатку має ідентичність викладача, а потім студента (хоча в реальності – аспіранта). Також, у жарті робиться іннуендо на те, що керівник ГУР стає все молодшим та молодшим (керівник військової розвідки України, викладач, студент...).

У десятому жарті активується когнітивні патерни «переваги, чи ілюзорної переваги» та «екстраординарності». Останній полягає в тому, що аудиторія більшу увагу приділяє незвичним та містично-фантастичним об'єктам. У стилістичному плані використовується літературно-стилістичний прийом «викривлення часу» або «гра з часом». Згідно з жартом, К. Буданов має більше інформації ніж Аристотель і отримав диплом на три дні раніше ніж відбувся екзамен (справжня петля часу).

Одинадцятий жарт супроводжується мемами, де К. Буданов поголився наголо. У цьому жарті вживається когнітивний патерн «мольберту» (домінування картинки) та когнітивний патерн «екстраординарності». На одному з мемів, так звані «знатоки», інтелектуали з популярного російського шоу «Що? Де? Коли?» виконують роль Генштабу РФ, беруться за голови та інтенсивно розмірковують: «Чому керівник ГУР України поголився?» Стилістично вживається риторичне запитання без відповіді.

У дванадцятому жарті застосовуються когнітивні патерни «екстраординарності» та «мольберту». Створюється комічний образ та персоніфікація жаби Буданова, яка отримала звання підполковника за свої героїчні походи у тил ворога. Додатково залучається риторичне запитання, удаваний ентузіазм, і комічна маніпуляція, оскільки адресант переконали аудиторію, що це справжнісінька правда.

Основними прагматичними функціями українського гумористичного дискурсу військового часу, згідно з цією вибіркою є:

- (1) розвага через створення позитивного емоційного настрою та стимулювання сміху;
- (2) зняття психологічного стресу через позбавлення від негативних емоцій;
- (3) створення позитивних образів низки військових керівників України та їх амеліорація;
- (4) мотивація на успіх;
- (5) формування впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом;
- (6) висміювання ворога;
- (7) стимулювання креативності.

Висновки. Українські жарти із залученням когнітивного патерну Пігмаліону створюються на фоні ситуативного контексту кривавої повномасштабної російсько-української війни. Вони є національно маркованими і представляють собою ефективний прагматичний засіб амеліорації негативних явищ війни та створення позитивних образів низки військових керівників України, що заслужили довіру певної частки українського суспільства. Для дослідження обрані жарти про В. Залужного, К. Буданова та В. Зеленського, оскільки на початок 2024 року, рейтинг довіри В. Залужному склали 94%, К. Буданову – 66%, В. Зеленському – 64%.

Цей патерн реалізується через комбінування певних стилістичних та літературно-стилістичних засобів, включаючи бафос, парাপросдокіан, комічна маніпуляція, антитеза, парадокс, хіазм, метафори-персоніфікації, пародія, риторичне запитання, удаваний ентузіазм, плинність ідентичності, викривлення часу.

Окрім когнітивного патерну Пігмаліону, вибірка фрагментів гумористичного дискурсу створює комічний ефект через когнітивні патерни мольберту, чіткого контрасту, екстраординарності, переваги чи ілюзорної переваги.

Усі розглянуті фрагменти гумористичного дискурсу виконують прагматичні функції зняття психологічного стресу, позитивної мотивації на успіх, створення позитивних образів низки військових керівників та поваги до них, розваги, формування

впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом, прагненням до креативності, приниження ворога.

Отримані результати цієї статті потребують наукових розвідок на більшому масиві фактичного матеріалу.

Список літератури:

1. Андрєєва В. «Отримає диплом за три дні до екзамену»: українці жартують про аспірантуру Буданова. <https://life.pravda.com.ua/society> 13.10.2023
2. Букінфо. Довіра до президента Зеленського впала після відставки головнокомандувача ЗСУ – опитування КМІС. 15.02.2024. <https://bukinfo.com.ua/ukrajina/dovira>
3. Грабовський А. Анекдоти та мему тижня: навіть жаба Буданова знає більше про контрнаступ, ніж ти. <https://kr.ua/ua/life/a668703-anekdoti-ta-memi-tizhnja> 23.04.2024.
4. Самохіна В.А. Сучасний англomовний жарт. Монографія. Харків: Харківський національний університет імени В.И.Каразіна, 2012. 475с.
5. Харченко О.В. Феномен комічного у комунікативному просторі США: монографія. К.: Мп Леся, 2014. 460 с.
6. ТСН. Мему про прорив ЗСУ на Курщині! Суджа за пів дня і гігават Зеленського! ТСН. 10.09.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8rdqc_RZ46M
7. Frothingham, A., and Legg, T.J. What is negativity bias, and how does it affect you? 10.11.2019. www.healthline.com/health/negativity-bias
8. Gleason C. Availability heuristic and decision making. Simply Psychology. 03.11.2021. www.simplypsychology.org/availability-heuristic-bias
9. Goldman, N. Comedy and democracy: The role of humor in social justice. *Animating Democracy*, 2003. 1–10 p.
10. Kahneman D., Slovic P., Tversky A. A. *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. New York: Cambridge University Press. 1982. 556 p.
11. Kuipers, G. Humor styles and symbolic boundaries. *Journal of Literary Theory* 3(2), 2009. 219–240 p.
12. New Voice. Усі люблять Залужного. Добірка жартів та мемів про Головнокомандувача ЗСУ України. New Voice. 14.10.2022. URL: <https://nv.ua/lifestyle/valeriy-zaluzhnyu-memy-i-shutki-seti-oglavnokomandyushchem-vsu-foto-50270034.html>
13. Pravda.red. Анекдоти та афоризми про українську владу 20.10.2024 URL: https://pravda.red/anekdoti_ta_aforizmi_pro_ukrainsku_vladu.ua
14. Rosenthal, R., & Jacobson, L. Pygmalion in the classroom. 1968. *The Urban Review*, 3 (1), 16–20.
15. Rosenthal, R., & Babad, E. Y. Pygmalion in the gymnasium. *Educational leadership*, 1985. 43 (1), 36–39.
16. stepovy-block. Рятуймося гумором: як українці сміються з Росії під час війни. URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/2022/03/08/ryatuyemosya-gumorom-yak-ukrayintsi-smiyutsya-z-rosiyi-pid-chas-vijni/> 08.03.2022.
17. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1992. № 5. 297–332.

Kharchenko O. V. COGNITIVE PATTERN OF PYGMALION IN UKRAINIAN HUMOR DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to the study of the functioning of the cognitive pattern of Pygmalion in the Ukrainian humorous discourse of wartime. The Pygmalion cognitive pattern is a component of the cognitive bias of the same name, which manifests itself when higher expectations of a military leader lead to improved performance of subordinates (soldiers and officers), and vice versa, when higher expectations of soldiers and officers lead to a better performance of their duties by their military commander (manager of a certain team). This pattern emphasizes the power of belief, motivation, and high expectations that lead to success, better behavior, and performance in both military leaders and their subordinates (soldiers and officers). The name is taken from the Greek myth of the sculptor Pygmalion, who made a statue of a beautiful woman, Galatea, whom he fell in love with and married later. It is realized through a number of stylistic figures and the main characters of humor, who are portrayed positively, through the intentions of amelioration and pragmatically serve as role models for a large number of Ukrainians. Twelve jokes about V. Zaluzhny, K. Budanov, and V. Zelenskyi were chosen for scientific research, because at the beginning of 2024, according to statistical studies presented by Bukinfo, these military leaders had the highest trust ratings. The conducted scientific research reveals that Ukrainian wartime jokes containing the cognitive pattern of Pygmalion are built by combining a number of stylistic and literary means, namely, through baphos, parapsydokian, comic manipulation, antithesis, paradox, chiasm, metaphors-personifications, parody, rhetorical question, fake enthusiasm, fluidity of identity, time distortion. To create a comic effect, the sample of fragments of humorous discourse, also engages the cognitive patterns

of the easel, distinct contrast, extraordinary, superiority or illusory superiority. The analyzed jokes, through conversational implicature, perform the pragmatic functions of relieving psychological stress, creating images of military leaders for imitation and respect, entertainment, building confidence in military and intellectual superiority over the enemy, humiliation of the enemy, and improving creativity.

Key words: *cognitive pattern, Pygmalion pattern, Ukrainian humorous discourse during the war, pragmatic functions, stylistic figures.*

УДК 070.42(092)(=161.2:71):82.0-92:(047.1)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/35>

Яблонський М. Р.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КАНАДА В ОБ'ЄКТИВІ ПОДОРОЖНЬОГО РЕПОРТАЖУ ПЕТРА ВОЛИНЯКА

Статтю присвячено аналізу особливості розвитку жанру подорожнього репортажу в журналістській діяльності Петра Волиняка. Досліджено не тільки інформаційні завдання жанру, а й аналітичний потенціал, прояви художньо-публіцистичного мислення.

Зауважено, що репортаж Петра Волиняка «Від Торонто до Вінніпегу» – яскравий зразок журналістської майстерності. З'ясовано, що текст має чітку структуру, автор використовує звертання до читачів, розгорнуті назви розділів. Підкреслено увагу до засобів гумору та сатири, а також створений із самоіронією образ автора. Досліджено, що Петро Волиняк активно залучає екскурси-порівняння з совєтською системою, йдеться про політичний, економічний, світоглядний та інші аспекти. З'ясовано, що цьому підпорядковано численні авторські спогади та інтертекстуальні зв'язки (літературний репортаж І. Сенченка «Подорож до Червонограду», 1927). Зауважено роль міркувань автора про «добробут, який убиває людину». Окреслено такі тематичні пласти тексту, як Конгрес Українців Канади, проблеми міжпартійно-ідеологічних суперечностей українських громадських організацій.

В аналізі репортажу «Дещо з Монреалю» зауважено висвітлення особливостей українського громадського життя. Розглянуто висновки Петра Волиняка про те, що не тільки українська культура, а й визвольна ідея безпосередньо залежать від успіхів книжоторговельної справи. Досліджено специфіку інформування про зустріч української громади з Т. Осьмачкою та про відвідини українського відділу радіо «Голос Канади».

Доведено, що репортаж «Ну, і як воно було на заході Канади?» нагадує звіт про поїздки Петра Волиняка до Едмонтону на запросини голови місцевого літературно-мистецького клубу Ю. Стефаніка. Визначено проблемно-тематичні особливості тексту (вечір часопису «Нові Дні» як головна мета візиту; дискусійне питання рівня складності українських підручників).

Зауважено, що в репортажі «Приїдьте в колыску православія» висвітлено поїздки Петра Волиняка до Саскатуну на запросини місцевого Союзу Українців Самостійників. Простежено, що в тексті, окрім уваги до осередків українського життя, вміщено чимало міркувань про М. Грушевського-політика.

Ключові слова: історія української журналістики в діаспорі, Петро Волиняк, місячник «Нові Дні», жанри журналістики, подорожній репортаж.

Постановка проблеми. Найтриваліший і найплідніший період журналістської діяльності Петра Волиняка (1907–1969) – це останні два десятиліття, впродовж яких виконував обов'язки редактора створеного ним часопису «Нові Дні» (1950–1969). Здобутий письменницький, видавничий, редакторський досвід став платформою нових творчих та організаційних досягнень.

Перші тексти, опубліковані на початку 1930-х років під автонімом П. Чет у журналах «Молодий більшовик» та «Життя й революція», демонструють домінують радянських ідеологем. Після вчителювання на Кубані (1932), ставши свідком згортання українізації та масштабу голодомору, відбувся світоглядний перелом, і його літературний репортаж «Кубань – земля українська,

козача...» (1948) постав як викривальний, звинувачувальний документ московсько-імперіалістичної політики денаціоналізації та Голодомору як геноциду українців [2; 7]. Еміграційний період Петра Волиняка почався з табору ДР в австрійському Зальцбургу, де розгорнув редакційно-видавничу діяльність. У Канаді початок роботи на журналістській ниві пов'язаний із тижневиком «Гомін України» (Торонто). У лютому 1950 р. виходить друком перше число відновленого Петром Волиняком видання «Нові Дні». Практично він виконував усі функції редакційно-видавничої підготовки, вів переписку з читачами, докладав усіх зусиль, щоб не збільшувати оплату підписникам часопису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначена мета – висвітлити важливі події, пре-

зентувати журналістський матеріал із місця події – зазвичай обмежує жанр репортажу інформаційною сферою. Однак історія розвитку цього жанру презентує тематичне розмаїття та різні способи реалізації. Літературний і подорожній репортажі демонструють художній та аналітичний потенціал жанру, роль фактичної основи. У 1920-х роках активно розвинувся мандрівний репортаж (Майк Йогансен, Д. Бузько, Гео Шкурупій, О. Мар'ямов, Микола Трублаїні, В. Поліщук, С. Голованівський та ін.). Подорожі С. Яблонської в екзотичні краї – основа її мандрівних творів. Різні аспекти цих та інших яскравих текстів подорожньої тематики проаналізовано в дослідженнях М. Федунь, Т. Ковальнової, Г. Бокшань, О. Юрчук, О. Бикової та ін.

Постановка завдання. Дбаючи про інформаційно насичений і водночас цікавий, пізнавальний контент видання «Нові Дні», намагаючись зберегти та примножити передплатників, Петро Волиняк відповідально добирив матеріали, урізноманітнював жанри, залучав авторитетну автуру. Хоча мета подорожніх нарисів Петра Волиняка «спрямована в русло туристичного бізнесу Канади, але проблематика, авторські відступи та зіставлення часто скеровують читачів до висновків про сутність “імперії зла”, її ставлення до становища націй актуалізують зміст подорожніх нарисів Петра Волиняка для читачької аудиторії місячника – українців, вихідців із підрадянських земель» [6, с. 360].

Маємо на меті простежити аналітичний потенціал жанру подорожнього репортажу, а також прояви художньо-публіцистичного мислення. Об'єктом слугують тексти Петра Волиняка 1950–1960-х років.

Виклад основного матеріалу. Репортаж Петра Волиняка «Від Торонто до Вінніпегу» [5] має чітку структуру: авторську преамбулу та чотири розділи, виокремлені на проблемно-тематичному рівні.

Примітно, що насамперед журналіст намагається сформулювати свої принципи творення тексту не на замовлення, аби «не відгонило писаниною, створеною якщо не “по заданію влади й партії”, то все ж таки “по заданію” отої невидимої й непереможної сили, яка панує над душею бідного емігранта, примушуючи його писати не те, що він бачить і що він хоче, а тільки те, що “годиться”, те, що “принесе користь визвольним змаганням”. Цей обов'язок гнітить нашу емігрантську душу, робить її нудною й нецікавою, або, говорячи чіткіш, не дає змоги тій нашій душі

выглянути на світ Божий» [5, с. 18]. Фігурує в преамбулі і традиційне звертання до читачів. До речі, на початку окремих розділів автор не забуває про своїх читачів, подекуди навіть у гендерному плані підкреслюючи «дорогий читачу і ти прекрасна й мила читачко» [5, с. 18]; «любий читачу і ти мила читачко» [5, с. 19].

Окрім того, на початку першого розділу Петро Волиняк презентує себе, пише про мету поїздки, широко використовуючи засоби гумору й сатири [5, с. 18]. На початку другої частини, опублікованої в наступному числі часопису, журналіст звертається до своїх читачів, в іронічному дусі осмислюючи рецепцію першої [5, с. 11].

У побудові тексту використано розгорнутий характер назви розділу, це не тільки констатація теми чи думки, а й короткий опис того, про що буде йти мова в розділі. Така форма нагадує барокову стилістику, а за визначенням Петра Волиняка, є «“кучерявим” заголовком» [5, с. 19]. Скажімо, **«НЕ ВО ГНІВ НАШИМ БЕЗКЛЯСОВИКАМ ТА ІНШИМ КОМУНІСТАМ БУДЬ СКАЗАНЕ...»**

Це – цілком політичний розділ, з якого читач довідається про державу для людини і людину для держави» [5, с. 19] та ін.

Привертає увагу створений із самоіронією образ автора: «отже, любий читачу і ти мила читачко, коли хтось запевнятиме вас, що Волиняк – українець чи канадієць, то ви йому не вірте! Волиняк ні се, ні те – він клясичний емігрант. Тому він двоїстий: душа його в Україні, а тіло в Канаді. Тому у кращому випадкові він мусить обов'язково порівнювати Канаду з Україною і навпаки, а в гіршому – стогнати й нарікати на Канаду, оплакуючи втрачену й дорогу його серцеві Україну» [5, с. 19]. Водночас за цими здавалось би комічними образами відчувається ностальгія письменника.

Текст «Від Торонто до Вінніпегу», окрім безпосередньої мети, має ще один важливий пласт – екскурси-порівняння з советською системою (йдеться і про політичний, і про економічний, і про світоглядний та ін. аспекти). Цьому підпорядковані численні авторські спогади та інтертекстуальні зв'язки, часто презентовані в сатирично-гумористичному світлі.

Зовнішній – побутовий – складник не настільки важливий для автора, хоча він і не забуває влучно, в контрастний спосіб закріпити проблеми советської системи («А крім того мені нагадалося моє щасливе й радісне життя в безклясово-комуністичному устрої, де проста смертна людина часом легше спроможеться заслужити якогось

ордена, як купити квиток на поїзд, або, купивши його врешті, сісти в той поїзд...» [5, с. 18]).

Аналіз тексту дає підстави твердити, що репортаж значною мірою є спогадом про Україну, тут не тільки зіставлення двох протилежних систем – держави для людини і людини для держави, як влучно визначив Петро Волиняк у підзаголовку другого розділу, а роздум про те, що впорядковане й унормоване життя позбавлене живого струменя. Помагає журналісту формулювати такі зіставлення і літературний репортаж І. Сенченка «Подорож до Червонограду» (1927).

Важливими є висновки про кардинально протилежні політичні системи в Канаді та підрадянській Україні. Автор репортажу розцінює поліцейських і залізничних кондукторів як презентантів держави й у такий спосіб порівнює різні устрої: «Справді, канадський поліцай робить дуже симпатичне враження навіть на українців, які привикли в кожному поліцаї й поліційному агенті бачити свого ворога, схильні вбачати в ньому останнього хама, оборонця ворожої їм окупаційної влади. Так було на сході і в центрі, так було й на заході. <...>».

Те саме й залізничний кондуктор: якщо ви сумніваєтесь, що в Канаді справді є ввічливі й делікатні люди, то поїдьте поїздом – побачите, що ви помилялись. Кожен кондуктор – ваш найувічливіший слуга, хоч кожен кондуктор в окупованій Україні – є ваш ворог і співпрацівник НКВС. І там ви його боїтесь, а тут ви його любите» [5, с. 19]. Політичні акценти Петра Волиняка промовляють навіть у колоритному описі смакування українських страв [5, с. 20].

Треба зауважити доречність інтерпретації високого стилю, який тут звучить зовсім не пафосно: «У цій частині Канади – розкішне повітря, високе синє небо, море сонця і безліч опадів. І думаю собі, а що якби отак у наш Донбас стільки опадів і таку владу й порядки, як тут! І був би то ані комунізм, ані рай земний. А було б отак: на небі – сонце, на землі – пісня, у душах людських мир і благодать Божа. І тоді зовсім не треба було б пропагувати “Кіп смайл!”, – яке, признатися, мені відгонить “родіною”, – бо тоді в нас навіть вугіль сміявся б! Одним словом, була б справжня Україна, якої ми хочемо, і яка може й мусить бути.

Амінь, амінь, амінь!» [5, с. 22] та ін.

У розлогій цитаті з репортажу «Подорож до Червонограду» Петро Волиняк акцентує на образі прекрасної мереф'янки, привертаючи увагу до художньої деталі «динамічні очі», й антитезно будує свою думку про уніфіковане спокійне та розмірене життя, влучно використавши психо-

логічне спостереження «очний стандарт»: «у нас на кожній вулиці, на кожній станції, в кожному вагоні ви могли зустріти щось цікаве, оригінальне, свіже. <...>... Тут же, за п'ять років мого перебування в Канаді, я ще не бачив жіночих очей – тут тільки сірий невиразний і нічого не промовляючий очний стандарт, який вам нічого не скаже про людину» [5, с. 21]. Залучено в тексті й репортаж із газети «Українські Вісті», автор якого «новоприбулий українець Месменд <...> розписувався на всі лади, що американська жінка найщасливіша в світі. Які ж атрибути її щастя він вишукав? їх було кілька: 1. Чоловік мисє їй посуд, 2. Чекає на неї в авті годинами, коли вона піде пити пиво, 3. Вона має змогу вживати парфуми навіть цілими фунтами...» [5, с. 21]. Петро Волиняк натомість «хотів запитати того журналіста: а чи бачили ви людину в очах американки? І чи пробували знайти її?»

І той репортаж Месменда мене двічі дивує: раз як людина у вільній країні конче хоче бути “подхалімом”, і два – як така культурна газета, як “Українські Вісті”, такі речі може друкувати?

Правда, й Месменд добачає стандартизацію обличч американських жінок, але пояснює це тим, що американка з дитинства вже відвідує косметичні заклади, які, так би мовити, витягують з її обличчя характер і особистість. Це, звичайно, правда <...>. Але як можна устандартити око? Як з нього витягнути життєрадісні тони, якщо вони там справді були?...» [5, с. 21]. Для аргументації своїх міркувань Петро Волиняк залучає досвід американського приятеля: «людини в США вже нема – вона перетворилась на досконалий автомат для роботи й “гудтайму”. Мені здається, що в Канаді ще частково збереглася людина”.

І справді, чи не в цьому найбільша небезпека Америки? Чи не знає історія кляс і суспільств цілих, які згинули від надмірного добробуту?» [5, с. 21].

Петро Волиняк звертається ще до одного репортажу – тексту Гр. Шевчука (один із псевдонімів Ю. Шевельова. – М. Я.), опублікованого в «Нових Днях», де написано, «що в Парижі цілуються на вулицях, у трамваях, у кінах... Але це, мовляв, ніяка розпуста – це від великого кохання, яке нічого й нікого поза собою не бачить...» [5, с. 21]. «Подібне спостережете і в Канаді, – пише Петро Волиняк. – І я ніяк не пояснив би це якимсь надмірним коханням, а тим більше не животворною любов'ю. Це скорше відсутність не тільки любови, а й усякого, навіть дуже мізерного кохання. Це наслідок втрати смаку й почуття краси, це наслідок перена-

сичености життям і перевтоми від життя, я б сказав, навіть від безсилля тієї краси прагнути.

Сенченкова прекрасна мерэф'янка теж поцілувала Льоною Первомайського. Але це не був ні паризький, ні канадський поцілунок на вулиці чи в трамваї: о, ні! Це не була перевтома, а це було б а ж а н н я, це був п о к л и к у невідоме й прекрасне, у якому, – зараз же за поцілунком, – “вона зникла... захопивши з собою наші серця і голови”» [5, с. 21]. І тут щось більше, ніж порівняння етичних цінностей, тут характеристика абсолютно різного життя – перенасиченого принадами, яке нічим не здивувати, й відкритого до нового й несподіваного, де є місце поезії та чистому коханню.

На продовження міркувань про «добробут, який убиває людину» [5, с. 22] Петро Волиняк нагадує Судбури, де українці живуть заможнo, але ніхто з них не став передплатником «Нових Днів» чи інших українських часописів. Причина – «брак праці над людиною» [5, с. 22], українські організації слабкі, і їх мало, нема «ідейних і жертвенних керівників, керівників з хистом і з досвідом у громадській роботі» [5, с. 22]. Та автор репортажу вірить, що «вперта, розумна й послідовна праця над людиною» [5, с. 22] все змінить, то ж має «намір колись таки приїхати в Судбури, щоб бодай щиро поговорити з моїми “богопротивними”, але дорогими мені й любимими земляками» [5, с. 22].

Друга частина репортажу також містить чимало зіставлень зі специфікою України та українських етнічних земель. Так, у сатирично-викривальному дусі Петро Волиняк подає політичний аспект такого порівняння: «Мене переконували, що на заході Канади, почичаючи з Манітоби, – степ. Неправда. То зовсім не степ, а рівнина, розкорчована від лісу. Хто каже, що то степ, той ніколи не бачив степу. Єдине чим Манітоба нагадує наші степи, це шляхи “грейдерки”. Точно так, як у нас на півдні. Тільки тут вони якісь вузькі – не більше десяти метрів. А шляхи по 20, 45 і 60 метрів Манітобі й не снились. Причина цього для мене зрозуміла – Канада відстала країна і вона не дбає про свою оборону від американських імперіялістів. Якби, скажемо, в останніх виборах виграли “прогресисти”, то тут через кожних десять-двадцять кілометрів проходив би запасний стратегічний шлях, як і в країні будованого соціалізму. І все населення за сталінським заповітом трималося б “в боевой готовності”, себто було б голодне, холодне, голе й босе і денно й ношно співало б осану Тим Бакові чи якомусь іншому прогресивному “босові”» [5, с. 11].

Відвідавши українські книгарні у Вінніпезі, автор репортажу розмірковує про наболіле – кількість передплатників свого часопису [5, с. 13]. Важливою є згадка Петра Волиняка про те, що побував у редакції часопису «Українського Голосу», «відвідав високопреосвященнішого Владика Митрополита Іларіона, у якого був понад дві години, любувався різними стародруками, розмовляв з ним про всякі церковні і світські справи...» [5, с. 13], а також про спілкування з учасником КУК О. Навроцьким, який чимало долучився до розбудови «Нових Днів».

Привертає увагу гендерний коментар: «у Вінніпезі в прилюдних місцях можна пити тільки пиво і більше нічого, Крім того, жінкам заборонено заходити в ті місця, де п'ють пиво – бережуть У Канаді жіночу цнотливість. Зате їм дозволено стояти поблизу і ловити охочих, щоб піти з ними десь “на приватку”, де продають знаменитий манітобський самогон. Не ручусь за його якість, бо не пробував, але кажуть, що він куди кращий за нашу “риковку”».

І мені здається, що ці всі закони роблять мою прийману матір, – Канаду, – занадто пісною країною. Скільки мені вдалося спостережати, то моральність у Канаді від того ніяк не більша від інших країн світу, а порівняно до України вона, звичайно, стоїть нижче. Хоч у нас подібних законів ніколи не тільки не було, а навіть і уявити важко, щоб той закон міг появитися в чийсь голові за весь час існування нашого народу. У нас жінка завжди була не тільки рівною з чоловіком, але й рівновартною йому» [5, с. 14]. Ці міркування підтверджуються колоритними споминами про прабабу та прадіда, пересипаними рядками з народної жартівливої пісні. Все це ілюструє основну тезу розділу **«НИЖЧА РАСА КАНАДІЙСЬКИХ ГРОМАДЯН, – у якому я розкажу своїм читачам, як їдять винніпежці, стану в обороні канадійських жінок і похвалюсь, яка то неповторна жінка була моя прабаба»** [5, с. 13].

Елементи сатири використано й у підзаголовку розділу **«КОНГРЕС»**: **«У цьому розділі я згадаю про два типи державно-політичних діячів, про те, чого бракує українському Винніпегові, і взагалі поспробую поставити питання, якби то КУК по-новому “закував...”**» [5, с. 14].

У контексті проблеми журналістської рецепції українського громадського життя Петро Волиняк звертає увагу на недоброчесність журналістів як ганебне суспільне явище [5, с. 14].

У промові прем'єра Канади підмічено «стиль усіх керівників західнього світу (хіба за винятком

Черчіля, який поневоленних народів, а зокрема українців, не дуже то долюблює і з їх долею не рахується). Оце чехівське “как би чего не вышло” тяжить над західним світом і приводить його до перманентної оборони, до сталого відступу перед російським імперіалізмом. Мені здається, що західня людина вже дуже стара. Був час, що світ (особливо Англія, Франція й Німеччина) дуже міцно стримували російську агресію. А тепер навіть і при найщасливіших нагодах вважають, що найбільшим здобутком буде... вигідна оборонна позиція» [5, с. 15]. Цю проблему міжнародної політики використано для своєї користі в радянському союзі, Петро Волиняк цитує Сталіна (XIX з'їзд КПРС): «“Прапор національної незалежності і національної суверенності в капіталістичному світі викинено за борт. Немає сумніву, що цей прапор доведеться піднести вам, представникам комуністичних партій, і понести його вперед, якщо хочете стати керівною силою своїх націй...”»

Чи читають західні політики Сталіна? Чи вони вмюють читати російські газети і розуміти їх? Я не хочу лякати своїх читачів, але хіба не очевидно, що нам, поневоленим сьогодні Росією народам, нема найменшої підстави надіятись на допомогу Заходу?» [5, с. 15]. Водночас автор репортажу зауважує, що конгрес насамперед мав «розв'язувати питання не політики, бо цілком зрозуміло, що політика КУК-у є частиною політики канадійської держави, бо всі ми канадійці. Конгрес мав на меті в першу чергу справи культури й громадського життя. Але на моє здивування на конгресі я не бачив діячів нашої культури: тут не було письменників, вчених, артистів, малярів. Журналісти хоч і були, але в дуже обмеженій кількості і їх роля в працях конгресу буда мінімальна. То чи міг мати успіх конгрес?» [5, с. 15].

Серед здобутків конгресу – «змінено статут, поширено базу КУК-у, бо прийняли 14 нових організацій. Та <...> головне в людях, які той статут виконуватимуть» [5, с. 15]. Не оминає Петро Волиняк і проблеми міжпартійно-ідеологічних суперечностей українських громадських організацій.

Важливо, що текст репортажу супроводжується поясненням назв українських громадських організацій.

У репортажі «Дещо з Монреалю» [1] Петро Волиняк також часто апелює до України. Тим більше, що в центрі уваги цього тексту – поїздка до Монреалю з метою простежити особливості українського громадського життя. Так, асоціативно

автор звертається до України, спостерігаючи зиму в Монреалі («була зима, яку можна відчувати десь у Харкові чи в Донбасі» [1, с. 26]) чи коли відвідує в місті родину художника Гліба Радченка, більшість робіт якого «чарують своєю теплотою, нагадують Україну, Австрію та інші місця наших мандрів...» [1, с. 27].

Закономірно, що в репортажі порівнюється українське життя в Торонто і в Монреалі: «Монреаль, порівняно з Торонто, – провінція, хоч місто велике й гарне. Українці живуть під тиском безробіття – багато осіб по кілька місяців без праці. Це не може не мати впливу на стан усього українського життя в місті» [1, с. 26].

Петро Волиняк, свідомий високої ролі слова в поширенні та утвердженні української ідеї, насамперед вважає за потрібне «відвідати книготорговельні точки, бо так чи інакше, а книготорговельна сітка у якійсь мірі є рушієм не тільки нашої культури, а й нашої визвольної ідеї – успіхи книготорговельної мережі – успіхи українства на чужині» [1, с. 26]. Ф. Федоренко, який був провідником Петра Волиняка в цьому місті, насамперед привів до харчової крамниці «пані О. Кливак та В. Ільчишина, які з чисто ідейних мотивів тримають у своїй крамниці книжково-часописний відділ» [1, с. 26]. Така підтримка українського життя засвідчує високий рівень національної самосвідомості власників крамниці, які, незважаючи на додаткові труднощі та затрачений час, «вважають своїм обов'язком прислужитись українській культурі» [1, с. 26]. Однак невтішними були висновки про інші українські книгарні, які більше дбають про прибутковий бізнес (перевага в асортименті німецькомовних видань у книгарні «Базар» п. Сербин та п. Бігус; більша увага до виробів народного мистецтва, ніж до книжок у книгарні п. Запаринюка).

Окрему частину репортажу присвячено висвітленню зустрічі з Т. Осьмачкою. «Осьмачка був у центрі зацікавлень усього Монреалю» [1, с. 26], адже всюди, де бував Петро Волиняк, згадували про цього українського письменника та літературного критика. Зустріч відбулася в соборі Св. Софії, де письменник «мав читати доповідь в обороні В. Винниченка і свої твори» [1, с. 26]. І хоча Петро Волиняк не завжди погоджується із промовцем, але автору репортажу однозначно було зрозуміло, що Т. Осьмачка дуже переймається справою, його експресивна манера «просто полонить своїми неймовірно-несподіваними порівняннями, своїми могутніми метафорами, своїми несподіваними висновками та узагальненнями, він чарує

людину плинністю й соковитістю справжньої української мови, хоч пересипає її просто дивовижно неписьменними словами й виразами...» [1, с. 26]. Але страшним контрастом є те, що зала була практично порожньою («коло 3–4 десятків осіб лише!» [1, с. 26]). Тому автору репортажу хочеться експресивно «вигукнути: людино українська, монреальська! А де ж ти є сьогодні? Чого ж ти не прийшла, щоб за дві години – найдешевшим коштом! – стати розумнішою, ніж ти була досі, щоб відчутти в собі – засмоктаному й засмиканому – кусник чогось великого, частку Бога в собі пізнати?...» [1, с. 26].

Побудова цієї частини репортажу цікава увагою до засобів гумору та сатири. Петро Волиняк влітає повідомлення про особистісні взаємини як анекдот чи інтермедію. Так, з іронією звучить заувага: «Теодосій Степанович вважає мене своїм ворогом, хоч і не найбільшим, але першим після НКВД» [1, с. 26]. Редактор часопису «Нові Дні» пригадує, що якогось разу вилучив із статті Т. Осьмачки вираз «вираз, що не милий йому чужий поет “такий темний, як ліва п’ята варшавського сажотруса опівночі!”» [1, с. 26]. У відповідь письменник помстився такою оригінальною присвятою поетичної збірки «Китиці часу» (1953), «що я, – бідкається Петро Волиняк, – її не можу не то видрукувати, а й навіть показати будь-кому, особливо жінкам...» [1, с. 27]. Згадує автор репортажу і випадок, коли Т. Осьмачка «не минув нагоди назвати мене ворогом української культури», бо в рецензії на український альманах «Новий Обрій» (Мельборн; Аделаїда, 1954) не прозвучало визнання поетичного таланту Г. Чорнобицької.

Завершує репортаж оповідь про відвідини українського відділу радіо «Голос Канади». Співробітники відділу, який очолює «усім відомий сотник Богдан Панчук» [1, с. 27], зустріли Петра Волиняка «досить скептично, бо “скільки тут не було людей, скільки вже обіцяло написати щось про нашу працю, але ніхто ще нічого не написав...”» [1, с. 27]. Отже, таки треба популяризувати діяльність осередків. Журналіст наголошує, що «“Голос Канади” – найбільше наше досягнення в Канаді на фронті боротьби за впливи і за авторитет українців у державних установах, та ще в такій, як міністерство зовнішніх справ Канади. <...>. На злість усім нашим малоросійсько-хахлацьким квоктателям і вболівателям над “гіркою долею Неньки-України”, якої вони фактично не люблять і в неї не вірять, бо не мають сили вірити, вага українства в світі, зокрема в Канаді і США

нечувано зростає» [1, с. 27]. Петро Волиняк ілюструє це твердження фактами. Так, 1955 р. «в кількох американських штатах і в більших містах день 22 січня – день нашої самостійності об’явлено загально американські “українські дні”. <...>. У Конгресі США <...> Митрополит Української Православної Церкви, Високопреосвященніший Іоан, проводить з конгресменами молитву за Україну та її народ (чого не роблять багато наших священиків у своїх церквах!). У Сенаті США таку молитву проводить о. М. Когут (з доручення католицького єпископа – Кир Костянтина)» [1, с. 27]. Кількість українських слухачів «Голосу Канади», незважаючи на загальне скорочення фінансування, щодня збільшується. Висновок автора репортажу охоплює важливі складники: з одного боку, це «свідчить про наш зріст, про завоювання певних позицій, які належаться нам, як представникам великого й таки героїчного народу», а з іншого – «це і доказ розуму і тверезости державних провідників Канади і США» [1, с. 27].

Прослухавши одну радіопередачу українського відділу «Голосу Канади», Петро Волиняк не робить висновок про якість, однак на основі свого досвіду як слухача закордонних передач звертає увагу на те, що «політичні вісті, які заняли багато часу, не були дуже цікаві радянським слухачам» [1, с. 27]. Окрім того, потребує поліпшення вимова та мовленнєва культура дикторів. На думку журналіста, це пояснюється тим, що серед 9 співробітників відділу лише двоє є вихідцями з Центральної України, тому «варто б, може, й підсилити цю ділянку» [1, с. 27]. До слова, редактор Д. Кислиця «досконало володіє мовою» [1, с. 27].

Важливою є інформація, почерпнута з розмови Петра Волиняка з керівником українського відділу «Голосу Канади» сотником В. Панчуком: «відділ має повну волю щодо тематики і розкладу передач. Напрямі з міністерства зовнішніх справ відділ одержує не в формі наказу, а в формі побажань. Це дуже важливий момент. Уряд висловлює бажання не робити політичні прогнози, а лише об’єктивно інформувати» [1, с. 27].

Водночас у виборі іншої, не політичної, інформації «треба знати психіку підрадянської людини і її умови» [1, с. 28], наголошує журналіст.

Петро Волиняк переконаний, що треба збільшити відділ інформацій з українського життя, щоб дбати про якісний контент. При цьому журналіст і редактор «Нових Днів» наголошує, що це аж ніяк не форма «критики чи вимог», а форма «товариських порад своїм колегам по праці в ділянці в боротьбі з комунізмом» [1, с. 28].

Текст репортажу «Ну, і як воно було на заході Канади?» [3] нагадує звіт, та й сам автор зауважує, що це не очікуваний читачами художній репортаж [3, с. 15]. Поїздка Петра Волиняка до Едмонтона стала можливою завдяки пропозиції «голови Літературно-мистецького клубу в Едмонтоні Юрія Васильовича Стефаника», план «перебування уклали Юрій Стефанік і голова провінційної управи (провінція Альберта) СУС Кость Михайлович Теличко» [3, с. 15]. Принагідно автор пояснює читачам свого часопису, що СУС – це «Союз Українців Самостійників – найстарша українська організація в Канаді, яка ґрунтувалася в Канаді Українську православну церкву. З цієї організації вийшло найбільше українських канадських парламентаристів та різних діячів. Це переважно давня еміграція, хоч тепер у ній є вже й новоприбулі» [3, с. 15], згадуючи і своє дворічне перебування в організації.

Автор детально й у хронологічній послідовності відтворює своє перебування в організаціях та установах міста, численні приватні зустрічі та спілкування з читачами часопису «Нові Дні». Зокрема, йдеться про доповідь Петра Волиняка «в православної аудиторії, яку організував п. К. Теличко: “Зустрічатися чи не зустрічатися”, себто історія ставлення російської окупаційної влади до національної еміграції, починаючи від 20 років і до сьогодні, яка користь і шкода від зустрічей еміграції з поневоленим народом нашим, чи можна й треба уникати цих зустрічей» [3, с. 16]. У репортажі йдеться про прот. Д. Лучака, який, хоч і «народився в Канаді, а дуже добре володіє українською мовою. Дуже добре! Це приклад для багатьох наших “націоналістів”, діти яких часто-густо дуже погано володіють своєю рідною мовою» [3, с. 16]. Гарне враження справила книгарня п. Мельничука, яка «є чи не найбільша і найкраще поставлена наша книгарня у всьому вільному світі. Крім того, вона, здається, найстарша українська книгарня, бо існує вже понад 40 років безперервно» [3, с. 16]. Петро Волиняк відвідав також Інститут св. Івана, редакцію католицького тижневика «Українські Вісті», зауваживши «самостійність мислення» і «громадську відвагу» його редактора д-ра М. Качура [3, с. 16]. Із захопленням написано про голову відділу КУК адвоката Р. Дзеника, який «народився в Канаді, українською мовою володіє добре, хоч часом йому ще бракує слів, але він намагається і опанувати мову, і вивчити складні взаємини у нашому політично-громадському житті, щоб добре виконати відповідальні обов'язки голови української

надрядної установи великого міста, у якій заступлені всі наші громадські, релігійні й політичні українські організації» [3, с. 18]. Гарне враження справили проповідь архієпископа Андрія, чудове виконання церковного хору, яким керує Р. Солтикевич, відмінна організація християнських дійств (причастя, освячення верби). Петро Волиняк був задоволений, що в Едмонтоні «побачив стільки справжнього українського православ'я, високу культуру богослужби і зразковий порядок» [3, с. 19].

Головна мета цієї поїздки – «вечір “Нових Днів” у залі УНО, який організував літературно-мистецький клуб» [3, с. 19]. Серед дискусійних питань – складність українських підручників. Петро Волиняк як практик, що «кілька років вчителював у Торонті» [3, с. 20], переконував, що завдання таких видань – хоча б навчити читати художню літературу й періодику.

Із репортажем «Ну, і як воно було на заході Канади?» тематично пов'язаний наступний – «Приїдьте в колыску православ'я» [4], в якому висвітлено поїздку Петра Волиняка до Саскатун на запитання місцевого ТУС («т-во українських самостійників, складова клітина СУС – Союз Українських Самостійників» [4, с. 18]). Як це характерно для подорожніх репортажів Петра Волиняка, увагу зосереджено на осередках українського життя. Це спілкування з ректором Інституту Могили о. Олегом Кравченком, відвідини книгарні Павла Ткачука. Петро Волиняк не приймає позицію публіциста Юліана Стечишина, який визнаючи М. Грушевського-вченого, відкидає його заслуги як політика. На відміну від зустрічі в Едмонтоні, частина публіки на вечорі в Саскатуні видалася журналісту байдужою до українського громадського життя.

Висновки. Проаналізовані подорожні репортажі Петра Волиняка виконують не тільки інформаційні завдання. Важливими є також аналітичний потенціал та прояви художньо-публіцистичного мислення.

Репортаж «Від Торонто до Винніпегу» – яскравий зразок журналістської майстерності не тільки з огляду на актуальну проблематику. Особливості композиції та стилю засвідчили увагу до засобів гумору та сатири, інтертекстуальності. У цьому тексті, як і в репортажі «Дещо з Монреалю» Петро Волиняк використовує екскурси-порівняння з советською системою, йдеться про політичний, економічний, світоглядний та інші аспекти. Специфіку українського громадсько-політичного життя презентує

товано також у репортажах «Ну, і як воно було на заході Канади?» та «Приїдьте в колиску православія».

У перспективі доречно розглянути специфіку подорожніх репортажів Петра Волиняка, присвячених висвітленню перебування в США.

Список літератури:

1. Волиняк Петро. Дещо з Монтреалу. *Нові Дні*. 1955. Ч. 62. С. 26–28.
2. Волиняк Петро. Кубань – земля українська, козача...: репортаж. Буенос-Айрес: Полтава; друк.: Зальцбрук: «Наукова Друкарня», 1948. 71 с.
3. Волиняк Петро. Ну, і як воно було на заході Канади? *Нові Дні*. 1967. Ч. 208. С. 15–21.
4. Волиняк Петро. «Приїдьте в колиску православія». *Нові Дні*. 1967. Ч. 209. С. 18–20.
5. П. В. [Волиняк Петро]. Від Торонто до Вінніпегу. *Нові Дні*. 1953. Ч. 43. С. 18–23; Ч. 44. С. 11–17.
6. Яблонський М. Жанр подорожнього нариса в журналістиці Петра Волиняка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Київ, 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 356–361.
7. Яблонський М. Репортаж Петра Волиняка «Кубань – земля українська, козача...»: жанрові та художньо-публіцистичні особливості. *Діалог: медіа-студії*. Одеса, 2015. Вип. 20. С. 116–127.

Yablonskyy M. R. CANADA IN THE LENSES OF PETRO VOLYNYAK'S TRAVEL REPORT

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the development of the travel reportage genre in the journalistic activity of Petro Volynyak. Not only the informational tasks of the genre were studied, but also the analytical potential, manifestations of artistic and journalistic thinking.

It was noted that Petro Volynyak's report «From Toronto to Winnipeg» is a vivid example of journalistic skill. It was found that the text has a clear structure, the author uses appeals to the readers, expanded chapter titles. Attention to the means of humor and satire is emphasized, as well as the image of the author created with self-irony. It has been studied that Petro Volynyak actively draws comparisons with the Soviet system, it is about political, economic, worldview and other aspects. It was found that numerous author's memories and intertextual connections are subordinate to this (literary report of I. Senchenko "Journey to Chervonograd", 1927). The role of the author's reasoning about "prosperity that kills a person" is noted. Such thematic layers of the text as the Congress of Ukrainians of Canada, problems of inter-party and ideological contradictions of Ukrainian public organizations are outlined.

In the analysis of the report "Something from Montreal", the coverage of the peculiarities of Ukrainian public life was noted. Petro Volynyak's conclusions that not only Ukrainian culture, but also the idea of liberation directly depend on the success of the book trade are considered. The specifics of informing about the meeting of the Ukrainian community with T. Osmachka and about the visits of the Ukrainian department of the "Voice of Canada" radio were studied.

It has been proven that the report "Well, how was it in western Canada?" reminds of the report about Petro Volynyak's trip to Edmonton at the invitation of the head of the local literary and art club Yu. Stefanyk. The problematic and thematic features of the text were determined (the evening of the magazine «Novi Dni» as the main purpose of the visit; the discussion issue of the level of complexity of Ukrainian textbooks).

It was noted that the report «Come to the Cradle of Orthodoxy» covered Petro Volynyak's trip to Saskatoon at the invitation of the local Union of Independent Ukrainians. It has been observed that the text, in addition to attention to the centers of Ukrainian life, contains a lot of considerations about M. Hrushevskyi the politician.

Key words: *history of diaspora journalism, Petro Volynyak, "Novi Dni" monthly, journalism genres, travel report.*

Ярошенко О. І.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МЕДІАТИЗАЦІЯ НАУКИ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено дослідженню взаємозв'язків медіа та науки в світлі теорії медіатизації. У статті розкрито розуміння медіатизації як складного та багатовимірного явища, яке охоплює не просто передачу інформації, але і нелінійні взаємодії між медіа та соціумом, які стають ключовими викликами нашого часу. Це особливо актуально у контексті змін в науковій комунікації з огляду на відкриту науку, коли результати досліджень (як публікації, так і власне дані) майже відразу виходять у відкритий доступ та доступні медіа та громадськості. З'ясовано походження терміну «медіатизація», прокоментовано і структуровано різні погляди на теорію загалом і медіатизацію науки зокрема, розглянуто деякі особливості наукової комунікації в медіасуспільстві. Дослідження ґрунтується на загальних методологічних засадах теорії аналізу. Визначено, що медіатизація науки як процес взаємовпливів медіа та науки нині хоч і набуває нових форм та практик з огляду на рух відкритої науки та зміни в науковій комунікації загалом, з одного боку, та розвиток цифрових технологій медіаіндустрії, з іншого, однак усе ж зберігається відчутна дистанція між цими сферами. Запропоновано застосування концепції медіатизації (розширення, заміщення, злиття, пристосування) до сфери науки, наведено приклади такого застосування. Доведено, що розуміння різних аспектів і складників медіатизації науки допоможе подолати бар'єри, особливо з огляду на перетини і взаємовплив відкритої науки та цифрової журналістики. З'ясовано, що медіа можуть стати особливим простором діалогу між наукою та суспільством, досліджено можливості для посилення суспільного впливу результатів досліджень шляхом контекстуалізації і передавання результатів у спосіб, який підкреслює їх актуальність і значення для нефакхівців і широкої аудиторії. Запропоновано напрями можливого розвитку теорії медіатизації науки, які можуть стати предметом подальших досліджень, зокрема щодо використання журналістами даних відкритої науки, факторів, які спонукають або стримують це використання.

Ключові слова: медіа, теорія медіа, комунікація, медіатизація, журналістика, наукова журналістика, наука, медіатизація науки.

Постановка проблеми. Наука – це систематичний метод вивчення та розуміння світу. Це процес дослідження, експериментування і висування гіпотез для того, щоб з'ясувати, як працюють речі, чому вони відбуваються і як можна використовувати ці знання для поліпшення життя. У простих словах, наука – це спосіб, за допомогою якого ми вивчаємо та розуміємо світ, створення нового знання (латинське слово *scientia* означає «знання»), яке дає відповіді на запитання, які ми ставимо про все, що нас оточує.

Як соціальний інститут, наука почала формуватися в середньовічні часи та в ранньому Відродженні, хоча можна знайти й попередні приклади організованих досліджень. Зародження сучасної науки відбулося в період Ренесансу та Просвітництва, коли почалося активне вивчення природних явищ і розробка систематичних методів дослідження. Наука почала ставати організованою приблизно з 17 століття, коли з'явилися наукові товариства, академії, університети та лабораторії,

де вчені могли проводити дослідження та обмінюватися знаннями. Наприкінці 19-го та на початку 20-го століть цей процес активізувався ще більше, особливо з розвитком індустріальної революції, що призвело до появи великих наукових установ та збільшення фінансування наукових досліджень. Таким чином, наука стала важливим інструментом для розвитку суспільства і економіки.

У XX і XXI століттях наука пройшла значні зміни, які вплинули на її принципи та характеристики. Зокрема, відбувся значний розвиток наукових дисциплін і спеціалізація на конкретні області знань. З розвитком сучасних засобів зв'язку, наука стала більш глобальною. Вчені з різних країн працюють разом над спільними проектами, обмінюються ідеями та даними, що прискорює науковий прогрес. З початку XXI століття виникають нові вимоги щодо суспільного впливу науки, її ефективності, прозорості та відтворюваності результатів і даних досліджень тощо. Адже кожна країна витрачає значні суми коштів платників податків

на підтримку наукових досліджень, тому політики прагнуть пояснити користь від державних інвестицій у науку та інновації; підприємці – отримати якнайшвидші результати; суспільство загалом – зрозуміти й оцінити вплив та користь дослідження [9, 10]. Поширення результатів досліджень через публікацію статей у наукових журналах, які до того ж здебільшого недоступні та незрозумілі ненауковцям, – уже замало. Розвиток Інтернету і відкритого доступу до наукових публікацій та даних зробили науку більш доступною для широкої аудиторії. Це супроводжується зростанням відкритих наукових ресурсів. Увага до сучасних соціальних проблем вимагає від науки більшої відповідальності та активної участі в розв’язанні цих проблем. Виник глобальний рух відкритої науки, що поставив на меті «зробити наукові дослідження з усіх галузей доступними для кожного» [47]. Він поєднує низку практик, спрямованих на забезпечення вільного та необмеженого доступу як до результатів досліджень (публікація наукових статей у загальнодоступних місцях), так і до самого процесу дослідження (обмін програмним забезпеченням, кодом, протоколами) та його даними [8].

Історичний зв’язок між наукою і медіа багатогранний і має довгу історію. Вже в давні часи вчені поширювали свої відкриття і ідеї серед широкої громадськості через листи, книги й записки. Перші наукові журнали виникли у другій половині 17-го століття як результат зростаючого інтересу до обміну науковими ідеями та результатами досліджень. Одним з перших наукових журналів був «*Journal des Sçavans*», який був заснований у 1665 році в Парижі. Другим видатним науковим журналом, який з’явився у цей період, був «*Philosophical Transactions of the Royal Society*», заснований у 1665 році в Лондоні. Ці наукові журнали відіграли важливу роль у сприянні обміну ідеями, розповсюдженні нових відкриттів і підвищенні якості наукових досліджень через процес рецензування. Вони стали центральними точками для спілкування між вченими, що дозволило їм спільно працювати над розв’язанням складних проблем і сприяло науковому прогресу. Винахід телевізії, радіо та Інтернету подальшим чином змінили спосіб, яким наука і медіа взаємодіють. Це дозволило науковцям і науковим установам звертатися безпосередньо до аудиторії з їх дослідженнями та інформацією. В свою чергу, поява соціальних медіа створила платформи для громадських обговорень та дебатів щодо наукових тем.

Медіа часто виступають як освітня або інформативна ланка між суспільством і наукою. Різні

види медіа завжди були присутні в науці, а наукова журналістика, яка «перекладає» наукові тексти звичайною та доступною мовою у зрозумілий спосіб для широкої аудиторії, сформувалась в окремий жанр і навіть має підгалузі – медичну, екологічну та ін. Науковці (як і наукові інститути та університети) також стають більш «помітними» й інформують про результати досліджень не лише через наукові публікації, але й через власні блоги, соціальні мережі, науково-популярні заходи (фестивалі науки, Science Slam тощо). Але нині ми говоримо не про звичайну популяризацію досліджень і не про журналістське «посередництво» як лінійний процес, а про складний і багатоаспектний взаємовплив медіа та науки у значенні налагодження взаємодії між науковими інституціями та суспільством, або ж про медіатизацію науки. Тож є актуальна потреба розглянути концепцію медіатизації науки та її застосування в сучасних реаліях, особливо зважаючи на зростання суспільної ролі науки, рух відкритої науки (відкритого доступу, відкритих даних, громадянської науки тощо), з одного боку, та швидку трансформацію індустрії медіакомунікацій і виникнення нових комунікаційних форм (мережевої, вірусної, мобільної тощо), з іншого.

Наукові журналісти мають унікальні можливості для посилення суспільного впливу результатів досліджень шляхом контекстуалізації і передавання результатів у спосіб, який підкреслює їх актуальність і значення для нефахівців і широкої аудиторії. Зростання інфекційних хвороб, світова пандемія COVID-19, індивідуальне геномне лікування, кліматичні зміни, потік дезінформації – лише окремі приклади проблем людства, на відповіді щодо яких громадяни звертаються до наукових досліджень, яких все більше у відкритому доступі. Але складність у розумінні термінології, даних, сутності досліджень та оцінці їх результатів та впливів, все ж потребує посередника. Тому більшість людей зрештою вірять тому фактологічному матеріалу про науку, який вони дізнаються з медіа. Однак нині вже недостатньо простого ствердження, що сприйняття науки більшістю людей базується на медіа, варто досліджувати багатоаспектні та неочевидні на перший погляд взаємозв’язки науки та медіа для суспільства, або медіатизацію науки. Журналісти сканують науковий світ у пошуках цікавої для громадськості теми, і ця вибірковість може бути упередженою, гонитва за сенсаціями може призвести до дезінформації чи навіть фальсифікації. Усе

ще не зовсім зрозуміло, якою мірою журналісти використовують результати відкритих досліджень (публікації з відкритим доступом, препринти, відкриті дані тощо), які фактори спонукають або стримують це використання і як рух відкритої науки загалом вплинув на ці процеси. Бракує й досліджень щодо того, як і з якою ефективністю комунікують із суспільством (через медіа) самі науковці та їхні наукові інституції (окрім традиційних каналів поширення інформації, наприклад, сайтів чи соціальних мереж). Треба зауважити також про невідповідність практик, норм і цінностей між науковцями та журналістами. Однак медіа можуть стати особливим простором діалогу між наукою та суспільством, тож розуміння та впровадження теорії медіатизації науки є важливим і актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіатизація як теоретична та аналітична концепція має порівняно недовгу історію в комунікативних дослідженнях. Дискусії про вплив медіа на соціальні, політичні, культурні та економічні реалії набули інтенсивності приблизно з 1990-х років, і приблизно з цього часу медіатизація у розумінні поширення й впливу медіаконтенту у всіх типах контекстів і практик сформувалась як концепція. Відповідна література про медіатизацію з'являється не лише в теорії масової комунікації, а й у сфері політології, соціології, політекономії, культурології та ін. Однак зв'язок між медіа і наукою почали досліджувати недавно, тож відповідних досліджень на порядок менше.

Основи загальної теоретико-методологічної бази дослідження сформували закордонні вчені М. Буччі [15, 16, 17, 18, 19], П. Вейнгарт [41, 42, 43, 44, 45, 46], С. Данвуд [21], Ф. Кротц [26, 27, 28], С. Родер [43, 35, 36], С. Х'явард [23, 24], В. Шульц [38] та ін. Питання впливу медіа на суспільство порушено і у дослідженнях вітчизняних науковців – С. Квіта [1], Л. Ороховської [2], Г. Почепцова [3], В. Різуна [4], О. Ситника [5], М. Тимошика [7], К. Трегуб [6] та ін., однак рівень вивченості проблеми взаємовпливів науки і медіа в українських реаліях є дуже низьким. Дане дослідження – спроба звернутися до цієї недостатньо дослідженої теми, зокрема проаналізувати основні поняття та положення концепції медіатизації науки.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз дисциплінарно-евристичного статусу теорії медіатизації загалом і медіатизації науки зокрема, окреслення наявних підходів, визначення основних понять і принципів. Огляд охоплює як дослідження власне аналізу медіатизації науки, так

і праці, що розглядають загальні питання медіатизації в контексті різних соціальних сфер.

Методи. Дослідження концепції медіатизації науки базується на загальних методологічних засадах теорії аналізу, зокрема виконано аналіз джерел і досліджень.

Виклад основго матеріалу. До питання термінології та основних концепцій медіатизації. Теорія медіатизації в масових комунікаціях походить із середини 20 століття і розвивалася впродовж останніх десятиліть. Вона досліджує вплив медіа на суспільство та культуру, зосереджуючись на тому, як медійні технології, змінюючи способи комунікації, впливають на структури і процеси суспільства. Ідея медіатизації виникла в контексті зростання важливості масових медіа, таких як телебачення, радіо і преса, у формуванні суспільних уявлень та значень. Цікаво, що спочатку термін «медіатизація» нічого спільного не мав з комунікаціями. Його вживали історики (щоб описати те, як організовано владу у Римській імперії або на територіях, завойованих Наполеоном) чи правники. Термін «медіатизація» в контексті масових комунікацій увів у 1995 р. американський соціолог Дж. Томпсон у своїй книзі *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media* [39], підкреслюючи, що медіа формують не лише інформацію, але й культурні, політичні та соціальні цінності. Е. Верон також використовував цей термін, стверджуючи, що завдяки медіа політика стала предметом загальної уваги [40, с. 201–214]. Д. Алтейд і Р. Сноу ввели поняття «медіалогіки», коли медіа будують і розуміють соціальну реальність [11]. К. Асп також говорив про медіатизацію політики як процес, у якому політична система адаптується під вимоги масових медіа в інформуванні про політику [13]. Д. Морлі та К. Робертсон у 1990-х роках розглядали медіатизацію як процес, що формує взаємодію між медіа і суспільством [31]. Далі, їхні дослідження були розширені і розвинуті в роботах С. Х'яварда [23, 24], які поглибили розуміння впливу медіа на сучасне суспільство та культуру. Також важливими внесками є праці А. Хеппа та Ф. Кротца [22], які навели ретельно обґрунтовану ілюстрацію того, як медіа та комунікаційне середовище, що розвивається, сприяє історичним трансформаціям у різних сферах життя суспільства.

Основна ідея медіатизації полягає в тому, що медіа впливають не лише на те, як ми сприймаємо світ, але і на самі суспільні процеси та структури. Ця концепція стверджує, що медіа є важливим чинником у формуванні наших соціальних норм,

цінностей, ідентичності та способу мислення. Якість та значення терміну «медіатизація» та пов'язаних із ним термінів, таких як «посередництво» чи «логіка медіа», розглядалися вже давно [20]. Часто терміни «медіація», «медіалізація» і «медіатизація» помилково ототожнюють між собою. Проте саме останній термін описує не тільки прямолінійні процеси, а й довгострокові зміни в суспільстві та медіа: вплив медіа визначається тим, як вони взаємодіють у соціальних та культурних змінах та як ці процеси створюють нові умови для людей, комунікації та взаємодії [24]. Теоретики медіатизації досліджують вплив медіа на різні сфери суспільства, такі як політика, релігія, право, спорт і т.д. Вони стверджують, що медіа проникають у всі аспекти нашого життя, впливаючи на наші переконання, культуру та спосіб життя. В. Шульц [38] ширше розвинув теорію медіатизації та запропонував такі її основні ознаки:

– *розширення* – медіа «розширюють межі людської комунікації», що може бути зроблено «з погляду простору, часу та виразності». Останнє стосується покращеного передання і кодування «правильності, яскравості, сенсорної складності та естетичної привабливості повідомлень»;

– *заміщення* – «медіа [можуть] частково або повністю замінити соціальну діяльність і соціальні інститути і в такий спосіб змінити їхній характер», наприклад, коли перегляд телевізора замінює сімейні збори, або коли текстові повідомлення замінюють розмову віч-на-віч;

– *злиття* – «діяльність медіа не лише розширює і (частково) замінює діяльність інших медіа, а й зливається і змішується» з ними;

– *приспосовування* – медіа «спричиняють соціальні зміни», «актори повинні пристосовуватися до того, як діють медіа».

Польська дослідниця Т. Сасинська-Клас вважає медіа основним каналом, або посередником, який трансформує суспільство в медіасуспільство [37]. О. Ситник стверджує, що розвиток феномену медіатизації зумовлено зростанням ролі медіакомунікації в пізнанні реальності у зв'язку з тим, що тексти (у широкому розумінні – полікодові й полімодальні), які продукують різні медіа, є соціально значущими повідомленнями, що превалюють у суспільстві над іншими видами текстів (про що свідчать світові тенденції скорочення обсягів читання художньої літератури й заміщення його читанням текстів, трансльованих різноманітними медіа) [5, с. 127]. Дослідження медіатизації продовжуються, і разом з ними тривають обговорення

про різні аспекти, підходи та прийоми. Особливо активно обговорюється медіатизація у контексті цифрових медіа. Водночас, досліджуючи соціальні зміни під впливом медіа, жодна теорія медіатизації все ж не дає задовільного пояснення ролі медіа в соціальних змінах.

Медіатизація науки. Набагато менше досліджень пов'язано з медіатизацією науки. Як вже зазначалось раніше, академічна наука в цілому є досить закритою та консервативною системою, а наукова комунікація спрямована передусім на самих дослідників. Концепцію медіатизації науки вперше було запропоновано у 1998 р. у статті «Наука і медіа» німецького соціолога науки П. Вайнгарта [41] і розвинено в пізніших його роботах [42, 43, 44, 45, 46]. Концепція базується на теоріях суспільства, які складаються з окремих систем, що виконують певні функції, наприклад, створення нових знань у науці або прийняття колективно обов'язкових рішень, таких як політична система. Через взаємне забезпечення ресурсами між цими системами існує взаємозалежність. Соціальні зміни щодо цих взаємних залежностей називають політизацією, комерціалізацією або медіатизацією науки [43, с. 703–706].

У 1998 р. побачило світ дослідження італійського соціолога М. Буччі «Наука та медіа: альтернативні шляхи наукової комунікації» [16], де також представлено унікальну модель комунікацій між наукою та громадськістю, що здійснюється через медіа. Дослідник стверджує про нелінійну, складнішу взаємодію науки та медіа, зокрема з огляду на використання вченими популярних жанрів для передавання своїх ідей або результатів, і відповідне зацікавлення та поширення цих ідей і результатів в медіа. Для даного дослідження, крім згаданої вище праці, важливі також «Наука в суспільстві» [17], «Посібник з публічних комунікацій науки і технологій» [18], чотири томна антологія «Публічна комунікація науки» [19]. Загалом, ключовими в концепції медіатизації науки є збільшення уваги медіа до наукових питань, зростання розуміння суспільної ролі науки і збільшення орієнтування науки на суспільство через медіа [35]. Нижче наведено нашу спробу поширити концепцію медіатизації В. Шульца (розширення, заміщення, злиття, пристосовування) [38] на сферу науки.

Розширення. Розвиток оцінювання науки та розуміння її суспільного впливу з середини ХХ століття мав один із найбільш потужних впливів на відносини між наукою та медіа. Університети більше не є «вежами зі слонової кістки»,

а наука «виходить» із кабінетів учених. Уже не просто говорять про корисність, ефективність, прозорість, оперативність доступу та відтворення наукових результатів; їх вимагають політики, бізнес, донори досліджень і прості платники податків. Вчені використовують медіа як важливий спосіб донести свої дослідження до широкого загалу (з допомогою наукових блогів, форумів, сторінок у соціальних мережах, а також через матеріали у медіа). Фактично, сьогодні майже всі університети мають спеціальний підрозділ комунікації, який включає служби зв'язків із громадськістю, пресслужби тощо. Крім того, за останні десятиліття спостерігалось значне збільшення обсягів публікацій, пов'язаних із наукою, а також різноманітних форматів мовлення, пов'язаних із наукою, починаючи від документальних фільмів про науку та закінчуючи численними спеціалізованими онлайн-платформами, такими як YouTube, подкасти від BBC, AAAS, Springer Nature тощо.

Злиття та заміщення (заміна). Дехто з дослідників стверджують, що втрата дистанції між наукою та медіа призвела до різноманітних процесів пристосування або заміщення [43]. Історії відомо декілька прикладів такого злиття, наприклад історія норвезького вченого-палеонтолога Йорна Хурума, який у 2009 році оголосив відкриття скам'янілого скелета, датованого приблизно 47 мільйонами років тому. Цей скелет був знайдений на узбережжі Південної Африки і вважався одним з найповніших і найкраще збережених скам'янілих приматів. Його назвали «Дарвінія масіва» («*Darwinius masillae*»), але відомий в широкому загалі світові як «Іда». Це відкриття викликало значний інтерес у науковому та загальному співтоваристві через його важливість для вивчення еволюції приматів, включаючи можливість визначити спільного предка мавп і людей. Тема «Іди» отримала значну кількість публікацій в медіа. Однак, деякі дослідники висловили сумніви щодо тверджень, що супроводжували його відкриття, а також щодо самого виду, до якого була віднесена «Іда».

Подібним випадком свого часу був також випадок з презентацією робочої версії проекту геному людини (Human Genome Project) – масштабної міжнародної наукової ініціативи, яка була запущена у 1990 році з метою розкриття всієї послідовності людського геному та ідентифікації всіх генів, які містяться в людських хромосомах. У 2000 році результати цього проекту були анонсовані публічно, що викликало значний інтерес і обговорення. Але деякі науковці висловили сум-

ніви щодо повноти та точності цих результатів. Однак, попри критику науковців, проект геному людини вже став об'єктом уваги глобальної громадськості, що призвело до активних дискусій у медіа. Одними із основних питань стали етичні аспекти, пов'язані з використанням генетичних даних та приватністю учасників дослідження. Деякі спеціалісти та активісти висловлювали занепокоєння щодо того, як генетичні дані можуть бути використані та збережені, і як це може вплинути на приватне життя людей. Проект геному людини також породив обговорення щодо релігійних і моральних аспектів генетичних досліджень. Деякі релігійні групи висловлювали обурення щодо можливих наслідків виявлення генетичних аномалій та маніпулювання генетичною інформацією. Під час проекту геному людини виникла справжня гонитва за пріоритетами між різними науковими групами та країнами. Це спричинило напруженість та конфлікти, які часом відображались у медіа через змагання за першість у досягненні нових відкриттів та публікацій. Проект геному людини завершився в 2003 році, відігравши величезну роль у розвитку генетичних досліджень та медичної науки, й надавши дослідникам та лікарям нові знання про генетичні причини хвороб та можливості розробки персоналізованої медицини. Одночасно цей випадок підкреслив важливість публікації тільки перевірених, остаточних результатів наукових проектів у тих питаннях, які можуть бути чутливими для етичних, соціальних та культурних аспектів, та для суспільства в цілому.

Також варто згадати випадок з публікацією в медіа технології холодного термоядерного синтезу. Він, як і попередній, був одним з найвідоміших і обговорюваних наукових «скандалів» в медіа. Ця технологія обіцяла вирішити енергетичні проблеми світу, використовуючи процес подібний до ядерного синтезу, але при кімнатній температурі, що могло б революціонізувати сучасну енергетику. Історія сягає 1989 року, коли вчені М. Флейшман та С. Понс заявили, що досягли ядерного синтезу при кімнатній температурі в експерименті з електролізом дейтерованої води. Ця заява спричинила ейфорію в науковому світі, оскільки обіцяла вирішити енергетичні проблеми світу та відкрити нову еру в енергетиці. Проте, пізніше інші вчені не змогли повторити експеримент, а результати Флейшмана та Понса були спростовані. З часом багато дослідників вважали їхні результати помилковими або результатом хибного спостереження. Цей випадок став предметом

широкої громадської уваги, оскільки він підняв питання про прозорість у наукових дослідженнях, експериментальну перевірку та об'єктивність у висвітленні наукових відкриттів у медіа. Багато науковців критикували Флейшмана та Понса за випередження публікації результатів до їхньої повторної перевірки та підтвердження іншими науковими групами. Пізніше було проведено багато досліджень щодо технології холодного термоядерного синтезу, проте до цього часу не було досягнуто комерційного успіху в її впровадженні. Цей випадок слугує нагадуванням про важливість наукової чесності та об'єктивності, а також про необхідність обережного підходу до висвітлення наукових відкриттів у медіа. Всі описані тут випадки підкреслюють важливість належної оцінки наукових результатів перед їх публічною презентацією та інтерпретацією в медіа. Іноді публікація в медіа відбувається раніше, ніж наукова спільнота встигає адекватно оцінити і підтвердити відкриття.

Міжнародні медіадебати про книжку Д. Гольдгагена «Добровільні кати Гітлера» забезпечили авторові величезну популярність, яка, однак, «помітно відрізнялася» і «конкурувала» з «оцінкою історичної спільноти» [42, с. 1]. Зрештою, згадаймо скандальну історію з українською вченою Ольгою Броварець, дослідження якої медіа поспішили назвати світовим проривом у лікуванні онкології («Винайдено ліки від раку!»). У відповідь наукова спільнота роз'яснила, що дослідження вченої далекі від власне медицини і являють собою лише необхідний етап теоретичного розуміння походження мутацій у ДНК, які спостерігаються також за багатьох видів онкологічних захворювань. Науковці також звинуватили журналістів у переслідуванні фахівців і нерозумінні сутності процесу наукових досліджень.

Злиття та заміщення – усе ще досить рідкісні явища, нестандартні дії, які відбуваються здебільшого під час «кризових ситуацій, які неможливо врегулювати в межах наукової спільноти» [16], наприклад, коли нові наукові напрями досліджень мають довести свою актуальність. Якщо такі нестандартні дії відбуваються до того, як відповідні результати розглянули й оцінили наукові колеги, вони сприймаються як проблемні відхилення від усталеної в науці поведінки й часто зазнають різкої критики з боку наукової спільноти.

Пристосування. Низка досліджень свідчить про зростання уваги та орієнтацію науки на медіа. Цей аспект (масової) медіатизації науки прискорив більшість дослідницької діяльності [25]. Напри-

клад, науковці та наукові установи стали більш орієнтовані на медіа, оскільки вони повинні легітимізувати свою корисність для суспільства через медіа. Сьогодні більшість університетів і науководослідних інституцій наймають спеціалістів зі зв'язків з громадськістю для вирішення запитів медіа. На індивідуальному рівні вчені активно пристосовуються до (сприйнятої) логіки медіа, навіть ініціюючи «дискурс катастроф» (наприклад, у кліматології) [46]. Крім того, ставлення науковців до медіа змінилося, адже вони усвідомили наскільки важливо для суспільства поширювати свої ідеї та результати досліджень. Сьогодні багато з них вважають, що взаємодія з медіа є важливою частиною роботи, і, відповідно, вони готові спілкуватися з медіа та громадськістю.

Фази інтенсивної (масової) медіатизації (наприклад, щодо досліджень геному людини у 2000 і 2001 роках) самі біологи описують як «аномалію», «справжній виняток» і «екстремальний випадок» [34, с. 257]. Те саме стосується, на нашу думку, і пізніших досліджень COVID-19 і клінічних випробувань вакцин від цієї хвороби [Mach et al., 2021], або дослідження в галузі штучного інтелекту та великих мовних моделей (особливо з появою генеративних чат-ботів, як-от Chat-GPT у 2022 р. та ін.). Тож дискусії про бар'єри між наукою та медіа все ще актуальні [33, 21].

Медіатизація наукової комунікації. Онлайн-медіа (та інформаційно-комунікаційні технології загалом) відіграли важливу роль у трансформації наукової комунікації. Оскільки поширення нових результатів має першочергове значення для постійного виробництва знань у науковій спільноті, цей тип наукової комунікації має нині численні і різноманітні форми: наукові блоги, сторінки в соцмережах, відкрите рецензування, можливість додавати коментарі на різноманітних онлайн-майданчиках або платформах наукових публікацій, онлайн-конференції, проекти громадянської науки тощо. Сьогодні результати наукової діяльності майже відразу виходять у публічний простір й доступні громадськості, наукові роботи поширюються завдяки спеціалізованим пошуковим системам (Google академія, Semantic Scholar та ін.), тематичним та інституційним репозитаріям – електронним архівам і електронним бібліотекам препринтів та постпринтів, які вільно і безкоштовно доступні в мережі для кожного (PubMed, ArXiv, Національний репозитарій академічних текстів та ін.). Окремі дослідники та наукові установи стали дуже популярними і здобули безліч шанувальників саме через активну присутність у соцмережах і ведення

сайтів або блогів (наприклад, сайт відомого науковця та популяризатора науки Мічіо Кайку, сайт Національного космічного агентства США, українські блог «Довколаботаніка» О. Коваленка, телеграм-канал «МОЗ запобігає, Озерна попереджає» Д. Озерної, подкаст «Наука як по маслу» О. Маслової, сторінка у Facebook «Все про птахів з Ганною Кузьо» та ін.). Науково-популярні журнали (Nature, Science, National Geographic, Scientific American, Smithsonian Mag та ін.) також мають мільйони прихильників. Вітчизняний «Куншт» (<https://kunsht.com.ua/>) звісно, мав значно менші накладки, однак значний вплив і змусив про себе говорити від першого ж числа. Кожний із дев'яти номерів друкованого журналу було присвячений певній узагальненій темі («Космічний туризм», «Еко», «Сни», «Ядерні технології», «Мозок», «Наука війни», «Час», «Гроші», «Еволюція»), авторами статей були як українські науковці, так і журналісти. Наклад кожного номеру становив 2 тисячі примірників, однак сайт давав змогу розширити читачку аудиторію. З 2019 року редакція перейшла в онлайн-версію, сайт має розділи «Стаття», «Подкаст» і «Відео» і багато рубрик («Здоров'я», «Біологія», «Наука в небезпеці» та ін.).

Слід зазначити, що завдяки цим новим каналам комунікації дослідницька співпраця розширилася в різний спосіб: з'явилися нові дослідницькі групи або збільшилися в розмірах наявні завдяки простоті онлайн-спілкування. Адже нові медіа зробили взаємодію дослідників простішою і поширенішою, а спільне авторство наукових публікацій за останні десятиліття значно зросло. Крім того, вважають, що онлайн-медіа підвищують імовірність комунікації між наукою та суспільством. І хоча поява нових медіа навряд чи є єдиною або навіть головною причиною цих змін, вони, можливо, справді каталізували і посилили ці процеси.

Онлайн-медіа також підвищують наукову продуктивність, тобто розширюють можливості пошуку, оброблення інформації, аналізу даних, поширення результатів. Учені використовують цю категорію медіа для поширення нових ідей і результатів досліджень, а також для мозкового

штурму і генерування нових ідей у ширшій спільноті за участю колег з усього світу. Це додатковий механізм отримання зворотного зв'язку на ранніх стадіях дослідницького проекту або ж для збирання відгуків на публікації його результатів. Сьогодні формальна система наукової комунікації, що основана на рецензованих журналах і конференціях, може бути об'єднана з новими формами комунікації. Ці зміни, однак, все ще викликають дискусії в науці: опоненти вказують на потенційний брак контролю за якістю досліджень, а прихильники розглядають їх як форми «відкритого» або «розширеного експертного оцінювання», які зрештою роблять науку відкритою та демократичною, а результати досліджень – відтворюваними та прозорими. І все ж, з погляду медіатизації науки, науковцям усе ще бракує, по-перше, адаптації медіалогіки (здатність учених пояснити дослідження зрозумілою для нефаків мовою, із захопленням, з реактивним, а не проактивним підходом до взаємодії з журналістами); по-друге, прийняття медіалогіки (здатність проактивно створювати та управляти взаємодіями шляхом активнішого використання медіа-логіки) [32].

Висновки. Суспільний запит на наукову інформацію можуть і повинні у взаємодії забезпечити і науковці, і медіа. Наукові дослідження стають дедалі складнішими для розуміння неспеціалістами, проте їхні результати щораз більше впливають на життя пересічних людей. Наукові журналісти мають унікальні можливості, щоб посилити суспільний вплив результатів відкритих досліджень шляхом контекстуалізації і передавання результатів у спосіб, який підкреслює їхню актуальність і значення.

Найпоширенішим підходом до аналізу медіатизації науки залишається аналіз масової комунікації, тобто актуальності та впливу медіа на науку. Незважаючи на те, що більшість дослідників визнають, що наука та інші сфери суспільства все більше взаємопов'язані, що сприяє взаємовідному розвитку обох, медіатизація науки є актуальною науковою проблемою, яка все ще потребує додаткових досліджень.

Список літератури:

1. Квіт С. М. Масові комунікації. 2-ге вид., виправ. і доповн. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2018. 350, [1] с.
2. Ороховська Л. А. Рецепція ролі мас-медіа в житті суспільства в соціально-філософських та культурологічних теоріях ХХ ст. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2018. Вип. 1 (27). С. 26–32.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. 2-ге вид., доповн. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 307 с.
4. Різун В. В. Теорія масової комунікації. Київ : ВЦ «Просвіта», 2008. 260 с.

5. Ситник О. Сучасні тенденції проектування взаємодії користувачів із інтернет-медіа. Український інформаційний простір. 2019. № 1(3). С. 185–196. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171375>.
6. Трегуб К. С. Особливості функціонування мас-медіа у період трансформації сучасного українського суспільства: проблема соціальної відповідальності. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. № (9). С. 138–146.
7. Тимошик, М. Жанри журналістики як науково-практична проблема: до провокації фахової полеміки теоретиків і практиків ЗМІ. Український інформаційний простір. 2022. № 2 (10). С. 14–42.
8. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2022. № 5 (2). С. 277–292. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>
9. Ярошенко Т.О., Ярошенко О.І. Актуальні питання оцінювання суспільного впливу наукових досліджень. Наука та наукознавство. 2024. № 2 (124). С. 52–82. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.02.052>
10. Ярошенко, Т., & Ярошенко, О. (2024). Вимірювання впливу науки: за межі традицій. Порівняльний аналіз сучасних наукометричних інструментів та їх роль у визначенні наукового внеску. Відкрита наука та інновації, 2024, 1(1). <http://doi.org/10.62405/osi.2024.01.02>
11. Altheide D. L., Snow R. P. Media logic. Beverly Hills : Sage, 1979. 256 p.
12. Altheide, D. L. (2015). Media edge: Media logic and social reality. New York: Peter Lang Incorporated, International Academic Publishers.
13. Asp, K. (1986). Mäktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning [Powerful mass media: studies in political opinion-formation]. Stockholm: Akademilitteratur.
14. Asp, K. (2014). Mediatization: Rethinking the question of media power. In Mediatization of communication, ed. Knut Lundby. Berlin: De Gruyter, 349–373.
15. Bucchi, M. (1996). When scientists turn to the public: alternative routes in science communication. Public Understanding of Science, 5, 375–394.
16. Bucchi M. Science and the Media: Alternative Routes to Scientific Communications. 1st ed. London ; New York : Routledge, 1998. <https://doi.org/10.4324/9780203064870>
17. Bucchi M. Science in society : an introduction to social studies of science. 1st Eng. language. London : Routledge, 2004. 162 p.
18. Bucchi M. Handbook of Public Communication of Science and Technology (new ed. 2014, with B. Trench). London : Routledge, 2014. xiii, 263 p.
19. Bucchi M., Trench B. The public communication of science. Abingdon : Routledge, 2016. 4 vol.
20. Couldry N. Mediatization or mediation? Alternative understandings of the emergent space of digital storytelling. New Media & Society. 2008. Vol. 10 (3). P. 373–391. <https://doi.org/10.1177/1461444808089414>
21. Dunwoody S. Science journalism: Prospects in the digital age. Routledge handbook of public communication of science and technology. Abingdon, Oxon : Routledge, 2021. P. 14–32.
22. Hepp A., Krotz F. Mediatized worlds – Understanding everyday mediatization. Mediatized worlds: Culture and society in a media age / ed. Andreas Hepp, Friedrich Krotz. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014. P. 1–15.
23. Hjarvard S. The mediatization of society: A theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change. Nordicom review. 2008. Vol. 29 (2).
24. Hjarvard S. Mediatization. The international encyclopedia of media effects. Chichester, West Sussex : John Wiley & Sons, 2017.
25. Gregory J., Miller S. Science in Public. Communication, Culture, and Credibility. New York : Basic Books, 1998. 369 p.
26. Krotz F. Mediatisierung. Fallstudien zum Wandel von Kommunikation. Wiesbaden : GWV Fachverlage GmbH, 2007. Vol. 84. P. 206–207.
27. Krotz F. Mediatization: A concept with which to grasp media and societal change. Mediatization: Concept, changes, consequences. New York : Peter Lang, 2009. P. 21–40.
28. Krotz F. Media, mediatization and mediatized worlds. Mediatized worlds / A. Hepp, F. Krotz (Hrsg.). Houndsmills : Palgrave, 2014. P. 72–87.
29. Lunt, P., & Livingstone, S. (2016). Is ‘mediatization’ the new paradigm for our field? A commentary on Deacon and Stanyer (2014, 2015) and Hepp, Hjarvard and Lundby (2015). Media, Culture & Society, 38(3), 462–470. <https://doi.org/10.1177/01634437166631288>
30. Mach, K. J., Salas Reyes, R., Pentz, B., Taylor, J., Costa, C. A., Cruz, S. G., ... & Klenk, N. (2021). News media coverage of COVID-19 public health and policy information. Humanities and Social Sciences Communications, 8(1).
31. Morley, D., & Robins, K. (1995). Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203422977>

32. Olesk A. The types of visible scientists. *Journal of Science Communication*. 2021. Vol. 20 (2). Art. A06. <https://doi.org/10.22323/2.20020206>
33. Peters H. P. Gap between science and media revisited: Scientists as public communicators. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2013. Vol. 110 (supplement 3). P. 14102–14109.
34. Rödder, S., & Schäfer, M. S. (2010). Repercussion and resistance. An empirical study on the interrelation between science and mass media. <https://doi.org/10.1515/comm.2010.014>
35. Rödder S. Science and the mass media – ‘medialization’ as a new perspective on an intricate relationship. *Sociology Compass*. 2011. Vol. 5(9). P. 834–845.
36. Rödder, S., Franzen, M., & Weingart, P., ed. (2012). *The Sciences’ Media Connection-Public Communication and Its Repercussions*. Series: *Sociology of the sciences*, v. 28.
37. Sasińska-Klas T. Mediatyzacja a medializacja sfery publicznej. *Zeszyty Prasoznawcze*. 2014. T. 57 (2), S. 162–175.
38. Schulz W. Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept. *European Journal of Communication*. 2004. Vol. 19 (1). P. 87–101. <https://doi.org/10.1177/0267323104040696>
39. Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity Press.
40. Véron E. *Médiatisation Du Politique. Stratégies, Acteurs et Construction Des Collectifs*. Hermès. 1995. Vol. 17–18. P. 201–214. <https://doi.org/10.4267/2042/15217>
41. Weingart P. *Science and the Media, Research Policy*. 1998. Vol. 27. P. 869–879.
42. Weingart P., Pansegrau P. Reputation in Science and Prominence in the Media: The Goldhagen Debate. *Public Understanding of Science*. 1999. Vol. 8. P. 1–16.
43. Weingart P. The Moment of Truth for Science. The Consequences of “Knowledge Society” for Society and Science. *EMBO reports*. 2002. Vol. 3. P. 703–706.
44. Weingart P. Die Wissenschaft der Öffentlichkeit und die Öffentlichkeit der Wissenschaft. In: *Die Wissenschaft der Öffentlichkeit*. Weilerswis : Velbrück, 2005. S. 9–33.
45. Weingart P. The lure of the mass media and its repercussions on science. In *The sciences’ media connection – public communication and its repercussions*. Netherlands : Springer, 2012. P. 17–32.
46. Weingart P., Engels A., Pansegrau P. Risks of communication: discourses on climate change in science, politics, and the mass media. *Public Understanding of Science*. 2000. Vol. 9. P. 261–283.
47. UNESCO: UNESCO Recommendation on Open Science. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; 2023, February 20. URL: <https://www.unesco.org/en/open-science/about?hub=686> (Дата звернення 05.03.2024).

Iaroshenko O. I. MEDIATIZATION OF SCIENCE: A SYSTEMATIC APPROACH

The article is dedicated to exploring the interconnections between media and science in the light of mediatization theory. The paper reveals an understanding of mediatization as a complex and multidimensional phenomenon that encompasses not only the transmission of information but also the nonlinear interactions between media and society, which have become key challenges of our time. This is especially relevant in the context of changes in scientific communication with regard to open science, where research results (both publications and data) are almost immediately made publicly available and accessible to the media and the public. The origin of the term «mediatization» is clarified, various perspectives on the theory in general and the mediatization of science in particular are commented on and structured, and certain features of scientific communication in a media society are considered. The research is based on the general methodological foundations of analysis theory. It is determined that the mediatization of science as a process of mutual influence between media and science is currently taking on new forms and practices due to the open science movement and changes in scientific communication on one hand, and the development of digital technologies in the media industry on the other. However, a significant distance between these spheres remains. The application of the concept of mediatization (expansion, substitution, amalgamation, accommodation of society to media logic) to the field of science is proposed, and examples of such application are provided. It is argued that understanding the various aspects and components of the mediatization of science will help overcome barriers, particularly in terms of the intersections and mutual influence of open science and digital journalism. It is found that media can become a special space for dialogue between science and society, and opportunities to enhance the societal impact of research results are explored by contextualizing and presenting findings in a way that highlights their relevance and significance for non-experts and the general public. Directions for the possible development of the theory of the mediatization of science are suggested, which may become the subject of further research, particularly regarding the use of open science data by journalists and the factors that encourage or hinder this use.

Key words: media, communication, media theory, mediatization, journalism, science journalism, science, mediatization of science.

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 075-028.26:004.8]005.336.4(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/37>

Даниленко С. А.

Міжнародний гуманітарний університет

АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КРАУДСОРСИНГУ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО КОНТЕНТУ В АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗМІ

У статті розглядаються інноваційні форми та методи взаємодії тележурналістів між собою та з аудиторією, а також можливості використання новітніх технологій для створення та обробки контенту в американських аудіовізуальних медіа. Зосереджено увагу на сучасних інструментах редакційних колективів, що ґрунтуються на краудсорсингу та штучному інтелекті.

Підкреслюється значення конвергенції медіа та цифрової революції, які ініціювали важливий процес трансформації, впливають на діяльність редакційних колективів усіх аудіовізуальних медіа. Інформаційно-комунікаційні технології та Інтернет відкрили нові можливості для співпраці, що сприяє реалізації міжнародних спільних проєктів за участю колег з різних країн.

Автором досліджуються сучасні інструменти редакційних колективів, що базуються на краудсорсингу та штучному інтелекті. Їхній потенціал сприятиме підвищенню продуктивності та розвитку творчих і креативних ідей, які тележурналісти активно впроваджують у повсякденній діяльності. Аналізується вплив цих технологій на процес збору інформації та сучасні тенденції, дослідження підтвердило, що протягом останнього десятиліття журналістика, заснована на штучному інтелекті, стала широко впроваджуватися в редакціях по всьому світу, а технологія здатна створювати матеріали на різноманітні теми. Проводиться спостереження за розвитком штучного інтелекту у виробництві медіаконтенту, а також продовження експериментів у сфері роботизованої журналістики, де алгоритми за лічені хвилини генерують десятки новинних текстів без помилок.

Виявлено можливості використання штучного інтелекту та краудсорсингових матеріалів в аудіовізуальних медіа, які допоможуть залучати аудиторію та всебічно висвітлювати важливі питання і явища, демонструвати здатність швидко та об'єктивно аналізувати великі обсяги даних, а також отримувати актуальну інформацію на конкретні теми.

Ключові слова: аудіовізуальні засоби масової інформації, американський досвід, інформаційні технології, краудсорсинг, медіа-контент, мультимедіа, штучний інтелект.

Постановка проблеми. Сучасне комп'ютерне програмне забезпечення та Інтернет дозволили аудіовізуальним ЗМІ залучати й утримувати лояльну аудиторію. Значні зміни в аудіовізуальній журналістиці та редакційній діяльності на різних рівнях викликані мультимедійними процесами. Зміни в технологіях та впровадження «універсальних» методологій для тележурналістів – це лише деякі з нововведень, які реалізують редакції. З новим етапом розвитку тележурналістики відбувається поступова міграція всіх існуючих форматів на єдину інтернет-платформу. Аудіовізуальні ЗМІ зазнають змін через мультимедійні процеси.

Для того щоб різний контент міг транслюватися в різних форматах, його необхідно створювати в одному місці. Тележурналісти, які працюють у таких організаціях, мають багатопрофільні навички.

Нині кожна публікація має онлайн-версію та мобільний додаток, що ще більше полегшує доступ до контенту. Користувачі можуть отримувати доступ до аудіовізуальних медіа в будь-який час, а глядачі можуть обрати найбільш зручний спосіб отримання інформації та участі у новинному процесі. Деякі аудіовізуальні ЗМІ прагнуть випередити конкурентів, створюють ексклюзив-

ний контент і залучають рекламодавців, що свідчить про їх комерційний інтерес. Інші телевізійні редакції надають перевагу співпраці замість конкуренції, реалізують масштабні міжнародні проекти та зосереджують увагу на найважливіших соціально-економічних питаннях, які стосуються громадян багатьох країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом українські науковці зосередили свої дослідження на аудіовізуальному контенті та новітніх технологіях подачі інформації на телебаченні (Р. Вербовий, А. Ворона, В. Гридчина, В. Кириленко, В. Захарченко, О. Ситник, Л. Хотюн, Є. Цимбаленко). Особливу увагу привертають наукові роботи, які стосуються трансформації та розширення можливостей медіа, інтеграції різних видів медіаконтенту в реальному часі, а також впровадження краудсорсингу та штучного інтелекту в діяльності редакцій у різних країнах. Зокрема, в Сполучених Штатах Америки дослідники активно займаються цими актуальними темами та роблять логічні висновки щодо технологічної обробки контенту (І. Зайдель, Р. Левер, С. Мюррей, Н. Ньюман, Н. Салах-Елдін, Дж. Пейзер, С. Роджерс, К. Реффел, К. Фуруічі, М. Харгрейв).

Сьогодні на міжнародному рівні тривають дослідження, присвячені аналізу тенденцій сучасної журналістики, вивченню нових можливостей роботи з контентом у медіа, прогнозують його розвиток. Журналісти, науковці та медіа-аналітики звертають увагу на нові методи обробки інформації, які застосовуються, коли стандартне програмне забезпечення не здатне вирішити поставлені завдання.

Дослідники також зосереджують свою увагу на наукових розробках, які стосуються проєктів, а також мають на меті виявлення прихованої інформації в великих масивах даних, що не можуть бути виявлені та ідентифіковані самостійно.

Крім того, існує ряд питань, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, це стосується перспектив розвитку штучного інтелекту у виробництві контенту у медіа, а також продовження експериментів у сфері роботизованої журналістики, де алгоритми за лічені хвилини генерують десятки новинних текстів без помилок і друкарських неточностей.

Постановка завдання. Метою цієї статті є вивчення використання штучного інтелекту та краудсорсингу в телевізійній журналістиці, а також оцінка їхнього рівня застосування при створенні різноманітного медіа-контенту. Зібрані

дані можуть стати основою для подальших досліджень у галузі штучного інтелекту та краудсорсингу в діяльності редакцій аудіовізуальних засобів масової інформації.

Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження штучного інтелекту та краудсорсингу під час підготовки новинного контенту, що дозволяє зменшити навантаження на журналістів та забезпечити об'єктивну оцінку матеріалів. Водночас, вивчаючи вплив цих технологій на процес збору інформації та сучасні тенденції, дослідження показало, що протягом останнього десятиліття журналістика, що базується на штучному інтелекті, активно впроваджується в редакціях по всьому світу, і ця технологія має можливість створювати журналістські матеріали на різноманітні теми.

Основна ідея полягає в тому, що автоматизація звільняє телевізійних журналістів від рутинних завдань, таких як перевірка граматики та дотримання мовних норм. Це дає їм можливість зосередитися на більш творчій та змістовній діяльності. В результаті, вони можуть створювати цікавіші та актуальніші матеріали, а також ефективніше передавати інформацію глядачам.

Основним методом, використаним у даному дослідженні, є порівняльний аналіз, моніторинг та вивчення застосування краудсорсингу та штучного інтелекту в редакціях аудіовізуальних засобів масової інформації. У процесі дослідження були залучені матеріали, що стосуються впровадження новітніх технологій у діяльності провідних американських телеканалів. Таким чином, головною метою цієї статті є аналіз використання штучного інтелекту та краудсорсингу в телевізійній журналістиці з метою оцінки їхньої ролі у створенні різноманітного медіа-контенту. Зібрані дані можуть стати корисними для подальших досліджень у цій галузі.

Практична значущість цього дослідження полягає у можливості застосування штучного інтелекту та краудсорсингу для створення новинного контенту, що сприяє зменшенню навантаження на журналістів і забезпечує об'єктивність оцінки матеріалів. Вивчаючи вплив цих технологій на процес збору інформації та сучасні тенденції, було виявлено, що протягом останнього десятиліття журналістика, що використовує штучний інтелект, активно впроваджується в редакціях по всьому світу, а ця технологія здатна генерувати матеріали на різноманітні теми.

Основна мета полягає в тому, щоб автоматизація звільнила телевізійних журналістів від

рутинних завдань, таких як перевірка граматики та дотримання мовних норм. Це дозволить їм зосередитися на більш змістовній і творчій роботі. В результаті буде можливість створювати більш привабливий і актуальний контент, а також ефективніше передавати інформацію аудиторії.

Виклад основного матеріалу. У сучасних аудіовізуальних засобах масової інформації висвітлення подій виходить за межі міських, регіональних чи національних рамок і є менш вимогливим у порівнянні з великими міжнародними проектами. Комунікаційні інструменти дозволяють тележурналістам удосконалювати свої професійні навички та активно співпрацювати для створення міжнародних матеріалів, які можуть мати значний вплив. Концепція «спільної журналістики» передбачає участь кількох представників різних аудіовізуальних ЗМІ в одному великому проекті. Зазвичай це співпраця між тележурналістами з однієї країни, але іноді телевізійні проекти стають настільки масштабними, що кореспондентам з різних країн доводиться об'єднувати зусилля для збору та аналізу даних з певних проблемних питань.

Журналістика співпраця є відносно новим явищем. Згідно з сучасними практиками, можна виділити чотири рівні співпраці між журналістами в США. На думку американської дослідниці Стефані Мюррей, співпраця в журналістиці займає ключове місце на загальнонаціональному рівні. У нещодавньому звіті Інституту некомерційних новин зазначається, що «некомерційні ЗМІ часто співпрацюють між собою в редакційному аспекті для створення більш глибоких репортажів та історій». Наприклад, National Public Radio – найбільша некомерційна мережа радіостанцій у США – продовжує розширювати свою мережу спільних новинних відділів, які охоплюють значну частину країни. Ця велика суспільна медіа має 10 спільних редакцій у Техасі, Каліфорнії, Кентуккі, Огайо, Індіані та Нью-Йорку, а також у регіонах Перської затоки, на Середньому Заході, в Новій Англії та на Гірському Заході [6].

Сьогодні в США внутрішня співпраця між журналістами, які працюють у різних редакційних відділах, є найпоширенішою практикою. Зазвичай вона використовується для глибокого аналізу матеріалів, обміну важливими контактами, детальнішого відтворення подій, а також для прискорення робочих процесів завдяки впровадженню сучасних технологій обміну контентом.

Співпраця між різними ЗМІ в одному місті чи штаті, а також між медіа з різних міст або штатів,

є надзвичайно важливою. Американська мережа журналістських розслідувань регулярно працює спільно з великими медіа, чії розслідування часто транслюються на CNN. Наприклад, стаття «Громадські роботи: приховані порушення» була опублікована в Boston Globe і представлена на CNN.

Міжнародна або транснаціональна співпраця спрямована на реалізацію великих транскордонних проектів. Яскравим прикладом є Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів (ICIJ). На офіційному веб-сайті консорціуму зазначено, що він також співпрацює з медіа-організаціями, серед яких є як всесвітньо відомі видання, такі як BBC, The New York Times, The Guardian та Asahi Shimbun, так і невеликі регіональні некомерційні центри журналістських розслідувань [4].

Серед найвідоміших публікацій можна виділити «Панамський архів», «Архіви райського острова», «Дос'є на імплантат», «Секрети на продаж» та «Виселення та дезертирство». У цих проектах брали участь численні журналісти з різних країн, які обмінювалися інформацією, подавали запити до державних установ на прохання колег, спільно аналізували документи, обговорювали свої думки та зберігали свою роботу в таємниці, щоб уникнути її розголошення.

Журналіст і письменник Саймон Роджерс у своїй книзі «Факти – це святе» акцентує увагу на перевагах співпраці в журналістиці. Він підкреслює, що міжнародна співпраця, особливо в галузі журналістських розслідувань, є дієвим способом обробки великих обсягів даних за умов обмежених ресурсів. Завдяки розподілу ресурсів між різними організаціями, журналістська спільнота може діяти більш ефективно [11].

Американський аналітик Маршалл Харгрейв вважає, що «спільна журналістика» або краудсорсинг полягає у створенні великого проекту, в якому беруть участь кілька журналістів та новинних організацій, що не підпорядковуються єдиній материнській структурі. Краудсорсинг є прикладом колективної роботи, яка сприяє новим змінам у функціонуванні редакцій аудіовізуальних ЗМІ завдяки активному використанню Інтернету [3].

На думку Клайва Реффела, основою краудсорсингу в медіа стала неорганізована діяльність, коли тисячі користувачів виконують певні завдання або обговорюють цікаві теми з іншими зацікавленими особами. У таких дискусіях національність, стать, вік, соціальний статус, рівень освіти та походження не мали значення [9].

Варто зазначити, що краудсорсинг сьогодні все частіше застосовується на телебаченні як спосіб

збору знань, оскільки він набуває популярності в сфері збору інформації для журналістських проєктів та спільного створення історій з глядачами, слухачами та читачами. Така «соціальна» діяльність дозволяє максимально ефективно збирати та обробляти інформацію в найкоротші терміни, ставши незамінним інструментом для журналістів, які, з огляду на специфіку своєї роботи, повинні працювати з великими обсягами даних.

Відповідно до визначення дослідників Кіри Фуруїчі та Ізабель Зайдель, краудсорсинг – це свідоме залучення групи людей для виконання завдань, які необхідні для створення історії. Це може включати пошук теми, збір та аналіз даних, а також цілеспрямовані публічні запити і обмін особистим досвідом, що сприяє формуванню історії [2].

Як і будь-яке інше явище, краудсорсинг має свої плюси та мінуси в журналістській практиці. Серед переваг можна виділити доступ до унікальних знань і досвіду великої кількості людей, різноманітність творчих ідей, значне скорочення часу на аналіз і систематизацію великих обсягів інформації, а також можливість залучення фінансування для реалізації масштабних проєктів. Проте є й недоліки, зокрема ризик появи помилок і неточностей під час збору та аналізу даних, загроза дезінформації як для журналістів, так і для їхньої аудиторії через ненадійні джерела.

Інформацію від різних аудиторій можна збирати з різними цілями. Дослідники з Knight Lab при Північно-Західному університеті в США визначили дев'ять основних завдань. Серед них: розширення наявних баз даних користувачів і аудиторій або створення нових, генерація ідей та колективне вирішення спільних проблем, демонстрація нових розробок, впровадження продуктів з новими функціями або додатковими перевагами, навчання аудиторії та привернення уваги до важливих питань [8].

З огляду на вищезазначене, журналістів, які звертаються за допомогою до «натовпу», можна поділити на кілька категорій. Одним із найпростіших і найпоширеніших типів є збір інформації. У цьому випадку комунікація є одноразовою і має конкретну мету. Ініціатором виступає журналіст, який запрошує аудиторію допомогти знайти та поділитися інформацією на певну тему. Яскравим прикладом цього є проєкт «Без домів Сан-Франциско» від американського видання San Francisco Chronicle, який успішно працює вже п'ять років.

Численні запити сучасних електронних засобів масової інформації закликають аудиторію діли-

тися відео та фотографіями. Яскравим прикладом цього є ініціатива представників некомерційного видання Pro Publica, які заснували у Facebook групу, присвячену безпеці пацієнтів, під назвою Patient Safety Action Network Community. Це сталося після того, як вони дізналися, що щорічно в США близько мільйона людей страждають від наслідків призначеного лікування [15].

Інший тип краудсорсингу можна описати як глибоку співпрацю. Журналісти залучають користувачів на всіх етапах своєї роботи, включаючи збір, обробку, фільтрацію та аналіз інформації. Такий підхід до комунікації є надзвичайно продуктивним, супроводжується активними дискусіями, постійним обміном думками, висловленням власних поглядів та рекомендаціями щодо подальших дій. Загалом, цей метод можна вважати більш ефективним, оскільки він не лише сприяє обміну досвідом і збору детальної інформації, але й дозволяє розглянути проблему з нової точки зору, генеруючи креативні та несподівані рішення, які можуть допомогти досягти бажаного результату.

У деяких випадках журналістам аудіовізуальних ЗМІ бракує знань для повноцінного аналізу отриманої інформації, і в таких ситуаціях залучення експертів, які мають достатні знання для проведення подальших досліджень, є дуже ефективним. Наприклад, журналісти NBC звернули увагу на проблему смертності хірургічних пацієнтів у лікарнях США і спільно з групою медичних експертів розробили систему оцінки ефективності хірургічних операцій. Ця база даних розраховує показники смертності та ускладнень після хірургічних втручань у восьми категоріях на основі програми Medicare [10].

Сьогодні американські тележурналісти успішно залучають свою аудиторію до спільної діяльності, будь то пошук інформації або обробка великих обсягів документів. Хоча цей підхід, що передбачає участь колег і глядачів, має очевидні переваги, принципи такої роботи вимагають ретельного аналізу отриманих даних і зменшення ризику пропустити важливу інформацію. У цьому контексті методи, засновані на штучному інтелекті, виявляються більш ефективними.

Процеси глобалізації та діджиталізації сприяли впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життя. У зв'язку з цим інструменти для роботи на цифрових платформах стають важливими чинниками, які підвищують ефективність і результативність журналістської діяльності, конкурентоспроможність аудіовізуаль-

них ЗМІ та залучення аудиторії. Одним із таких інноваційних інструментів є штучний інтелект.

Щороку з'являється все більше прикладів застосування штучного інтелекту в медіаорганізаціях. Використання штучного інтелекту в аудіовізуальних медіа викликало неоднозначну реакцію серед журналістів, редакторів і керівників теле-радіокомпаній. Серед негативних наслідків, які були озвучені, – побоювання щодо скорочення кількості нових журналістів, високі витрати на розробку, невпевненість у досягненні успіху, а також потреба в постійному залученні експертів, які могли б координувати роботу зі штучним інтелектом відповідно до редакційних вимог. Це лише деякі з висловлених занепокоєнь.

Інтеграція штучного інтелекту в роботу редакційних організацій є безперечним і очевидним явищем. Прогрес у сфері штучного інтелекту має стратегічну важливість і вимагає державної підтримки. На думку дослідника інституту Reuters Н. Ньюмана, ініціативи, пов'язані зі штучним інтелектом, можна класифікувати на три основні категорії [7]. По-перше, це застосування машинного навчання для персоналізації контенту та створення списків рекомендованих публікацій відповідно до інтересів користувачів. По-друге, автоматизація обробки великих обсягів текстового та відеоконтенту, що включає генерацію даних за допомогою алгоритмів обробки природної мови, відома як роботизована журналістика. По-третє, штучний інтелект допомагає вирішувати проблему інформаційного навантаження і може бути корисним інструментом для підтримки телевізійних журналістів.

Відомі американські аудіовізуальні медіа, такі як NBC, CBS, ABC, Fox і CNN, регулярно експериментують зі штучним інтелектом у своїх редакціях. Згідно з опитуванням Інституту дослідження журналістики Reuters, 52% респондентів у США та 63% у Великій Британії висловили занепокоєння щодо взаємодії з новинами, які були здебільшого створені штучним інтелектом. Цього року Інститут опублікував річний звіт про цифрові новини, заснований на опитуванні майже 100 тисяч осіб у 47 країнах, в якому висвітлено проблеми, з якими стикаються медіа. Автори звіту зазначають, що споживачі новин обережно ставляться до використання штучного інтелекту у виробництві новин, особливо стосовно чутливих тем, таких як політика. Водночас респонденти більш позитивно оцінюють технічне використання штучного інтелекту для підвищення ефективності роботи журналістів [1].

Сучасні тенденції свідчать про те, що відомі американські медіа, такі як Washington Post, Bloomberg та Associated Press, все частіше застосовують комп'ютерні програми для створення новинного контенту, швидкого збору інформації на різні теми та випуску одноразових або регулярних новинних оновлень. Це відбувається з високою точністю та чіткістю. У той час як журналісти та редактори стикаються зі звільненнями в цифрових і традиційних газетах, автоматично генерована журналістика набирає популярності. Приблизно третина контенту, що публікується Bloomberg News, створюється за допомогою різних форм автоматизації. Система Cyborg, яку використовує компанія, допомагає журналістам генерувати тисячі статей про квартальні звіти компаній. Програма здатна аналізувати фінансовий звіт відразу після його публікації та миттєво формувати новину з найактуальнішими фактами та цифрами. На відміну від бізнес-журналістів, які вважають такі репортажі нудними, Cyborg виконує цю роботу без жодних нарікань.

Технологія Cyborg дозволяє Bloomberg конкурувати з Reuters, своїм основним суперником у галузі швидкої ділової фінансової журналістики, а також забезпечує можливість змагатися з новими гравцями на інформаційному ринку – хедж-фондами, які використовують штучний інтелект для надання актуальних даних своїм клієнтам. Однак багато редакторів телеканалів вважають, що роботи не можуть повністю замінити журналістів як творчих особистостей. На даному етапі найкращим рішенням є злагоджена співпраця, коли алгоритми виконують пошук і відбір інформації, а тележурналісти створюють цікавий відеоконтент [14].

Найбільшого поширення штучний інтелект набув у сфері телевізійних новин. Відомі експерименти NBC та CNN у США демонструють, як «машини» створюють шаблонні новини для телепередач і відстежують нові теми для майбутніх сюжетів у реальному часі. Це дозволяє припустити, що як сьогодні, так і в найближчому майбутньому комп'ютерні алгоритми або роботи-журналісти можуть формувати інформаційний порядок денний, обираючи найбільш і найменш актуальні новини, а також вирішуючи, які новини глядачі повинні бачити в першу чергу.

Практичне використання штучного інтелекту в аудіовізуальних медіа демонструє, що «машини» досягають найбільших успіхів у сфері ділових новин та економічних показників. Наприклад, інформаційні агентства вже протягом багатьох років автоматизують новини про прибутки

компаній; приблизно третина контенту, який використовує NBC, створюється за допомогою автоматизованих технологій. Кіборг-система, що застосовується телеканалом, здатна допомогти журналістам генерувати тисячі відеороликів про прибутки компаній шокварталу [5].

Н. Салах-Елдіні вважає, що штучний інтелект відкриває нові можливості для оптимізації процесів, підвищення ефективності роботи редакцій та операцій, а також для створення нового досвіду. Це дозволяє редакційним командам зосередитися на основах журналістики: створенні переконливих історій та проведенні глибоких розслідувань. Крім того, штучний інтелект здатний пропонувати широкий спектр контенту – від спеціалізованих матеріалів до локалізованих історій, а новинні сюжети, що містять найважливіші факти та цифри, можуть бути створені за лічені секунди [12].

Швидкість і обсяг новин вимагають нових підходів у роботі журналістів, що передбачає використання алгоритмів для пошуку тем і перевірки отриманої інформації. NBC розробила власний інструмент для перевірки фактів, який дозволяє тележурналістам перевіряти мультимедійний контент у режимі реального часу.

Ще один важливий аспект використання штучного інтелекту в аудіовізуальних ЗМІ полягає в аналізі великих даних і пошуку тем для статей серед величезних обсягів інформації. Цей підхід активно застосовують так звані журналісти даних – професіонали, які працюють з великими даними як основним джерелом інформації. Хоча наразі прикладів матеріалів, створених за допомогою штучного інтелекту, не так багато, вони демонструють значний потенціал цього аналітичного підходу.

Один із прикладів – проект WSJ/The College, який фокусується на діяльності CBS, провідного телеканалу в США. Під час розробки рейтингу тележурналісти вивчали вподобання та потреби абітурієнтів, які планують вступ до університетів [13]. Основною метою проекту було виправлення недоліків існуючих університетських рейтингів, які не враховують усі важливі аспекти для абітурієнтів. Завдяки можливості порівнювати два університети за однаковими критеріями, автори проекту надали абітурієнтам та їхнім батькам можливість оцінити сильні та слабкі сторони конкретного навчального закладу в контексті порівняльних характеристик, а не в загальному порівнянні з усіма університетами. Складений список університетів демонструє їхні переваги та недоліки за різними індикаторами.

Автори проекту підкреслюють, що автоматизований процес функціонує завдяки редакторам, які розробляють шаблони. Програмне забезпечення автоматично формує текстовий висновок на основі структурованих вхідних даних. Існує кілька підходів до створення цих шаблонів. Після формування бази даних усі зібрані дані були перевірені за допомогою спеціально розробленого алгоритму. В результаті були створені основні шаблони рейтингу, кожен з яких має свою унікальну історію університету.

Слід зазначити, що інформаційні матеріали, отримані за допомогою штучного інтелекту, можуть відрізнятися в залежності від масштабу завдання та обсягу аналізованих даних. Цей метод використовується, коли стандартне програмне забезпечення не здатне вирішити поставлену задачу. Зазвичай такі проекти мають або міжнародний характер, або зосереджені на виявленні інформації, що прихована в великих масивах даних, яку журналісти не можуть самостійно виявити та ідентифікувати.

Висновки. Наше дослідження висвітлює можливості розвитку штучного інтелекту в галузі виробництва медіаконтенту. Це є продовженням експериментів у сфері роботизованої журналістики, де алгоритми здатні за короткий час генерувати десятки новинних текстів без помилок.

Штучний інтелект активно залучає редакційні колективи аудіовізуальних ЗМІ до процесу створення контенту. Він здійснює моніторинг обраних джерел, відстежує нову інформацію за певними темами, агрегує дані та шукає конкретні показники в великих масивах інформації. Це створює можливості для аналізу величезної кількості твітів, фотографій, постів і коментарів, а також для взаємодії з аудиторією, роботи з великими даними та фактчекінгу.

Потенціал Інтернету та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у цифрову епоху дозволяють телевізійним журналістам використовувати нові інструменти та рішення для створення вражаючих матеріалів, які викликають резонанс. Підхід журналістської колаборації вже довів свою ефективність, відкриваючи нові можливості для реалізації міжнародних проектів без зайвих витрат часу та коштів.

Тема використання штучного інтелекту та краудсорсингових матеріалів, які регулярно з'являються в американських аудіовізуальних медіа, наразі активно розвивається і потребує подальших досліджень. У майбутньому це допо-

може залучити та зацікавити аудиторію, а також мотивувати її до певних дій. Важливо всебічно розглядати значущі питання та явища, демон-

струючи вміння швидко і об'єктивно аналізувати великі обсяги інформації, а також отримувати актуальні дані з конкретних тем.

Список літератури:

1. Інститут масової інформації. Інститут дослідження журналістики: Читачі підозріло ставляться до видань, що використовують штучний інтелект. URL: <https://imi.org.ua/news/institut-doslidzhennya-zhurnalistyky-chytachi-pidozrilo-stavlyatsya-do-vydan-shho-vykorystovuyut-shi-i62058> (дата звернення: 03.09.2024).
2. Furuichi K., Seidel I. In search of best practices for journalistic crowdsourcing. Knight lab. URL: <https://studio.knightlab.com/results/crowdsourcing/crowdsourcing/> (дата звернення: 03.09.2024).
3. Hargrave M. Crowdsourcing: Definition, How It Works, Types, and Examples. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/crowdsourcing.asp> (дата звернення: 03.09.2024).
4. Journalists. International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). URL: <https://www.icij.org/journalists/> (дата звернення: 03.09.2024).
5. Lever R. Robo-journalism gains traction in shifting media landscape. PHYS.ORG. URL: <https://phys.org/news/2019-03-robo-journalism-gains-traction-shifting-media.html> (дата звернення: 03.09.2024).
6. Murray. S. The state of collaborative journalism in the U.S. in 2024. Medium. URL: <https://medium.com/centerforcooperativemedia/the-state-of-collaborative-journalism-in-2024-1e36323be4ac> (дата звернення: 03.09.2024).
7. Newman N. Trends and forecasts in journalism, media and technology 2024 // Reuters Institute for the Study of Journalism. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2024> (дата звернення: 03.09.2024).
8. Northwestern University Knight Lab URL: <https://knightlab.northwestern.edu/> (дата звернення: 03.09.2024).
9. Reffell C. The power of crowdsourcing in citizen journalism: informing the world. Crowd sourcing week. URL: <https://crowdsourcingweek.com/blog/citizen-journalism/> (дата звернення: 03.09.2024).
10. Roaches in the operating room: Doctors at HCA hospital in Florida say patient care has suffered from cost cutting. NBC news. URL: <https://www.nbcnews.com/health/health-care/roaches-operating-room-hca-hospital-florida-rcna69563> (дата звернення: 03.09.2024).
11. Rogers S. «Facts are sacred». URL: https://books.google.com.ua/books?id=bTkCLLj9LVUC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 03.09.2024).
12. Salah-Eldin N. «For the first time ever, we're seeing a revenue stream from an AI company to a media company». EBU. URL: <https://www.ebu.ch/news/2024/07/for-the-first-time-ever-we-re-seeing-a-revenue-stream-from-an-ai-company-to-a-media-company> (дата звернення: 03.09.2024).
13. The Right Way to Choose a College // The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/articles/the-right-way-to-choose-a-college-11553266896> (дата звернення: 03.09.2024).
14. The Rise of the Robot Reporter. Metalika. URL: <https://metalikamachines.com/news/news-1/> (дата звернення: 03.09.2024).
15. When Evidence Says No, But Doctors Say Yes // Propublica. URL: <https://www.propublica.org/article/when-evidence-says-no-but-doctors-say-yes> (дата звернення: 03.09.2024).

Danylenko S. A. AMERICAN EXPERIENCE OF USING CROWDSOURCING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO CREATE JOURNALISTIC CONTENT IN AUDIOVISUAL MEDIA

The article examines innovative forms and methods of interaction between TV journalists and the audience, as well as the possibilities of using the latest technologies to create and process content in the American audiovisual media. Attention is focused on modern tools of editorial teams based on crowdsourcing and artificial intelligence.

The importance of media convergence and the digital revolution, which have initiated an important transformation process and influence the activities of editorial teams in all audiovisual media, is emphasised. Information and communication technologies and the Internet have opened up new opportunities for cooperation, which facilitates the implementation of international joint projects involving colleagues from different countries.

The author explores modern tools for editorial teams based on crowdsourcing and artificial intelligence. Their potential will help to increase productivity and develop creative and imaginative ideas that TV journalists actively implement in their daily work.

Analysing the impact of these technologies on the information gathering process and current trends, the study confirms that over the past decade, AI-based journalism has become widely implemented in newsrooms around the world, and the technology is capable of creating materials on a variety of topics. The article observes the development of artificial intelligence in the production of media content, as well as the continuation of experiments in the field of robotic journalism, where algorithms generate dozens of news texts without errors in a matter of minutes.

The article identifies opportunities for using artificial intelligence and crowdsourcing materials in audiovisual media to help engage the audience and comprehensively cover important issues and phenomena, demonstrate the ability to quickly and objectively analyse large amounts of data, and obtain up-to-date information on specific topics.

Key words: *audiovisual media, american experience, information technology, crowdsourcing, media content, multimedia, artificial intelligence.*

Лешко У. О.

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСЛАВНИХ КОНФЕСІЙ: ПРЕДСТАВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ ОНЛАЙН-ПРОСТОРИ (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті простежено процес представлення у мережевому просторі трансформаційних змін православних конфесій, особливості роботи інформаційних ресурсів церковних громад, світських мережевих медіа Вінниці та Вінницької області. Зауважено, що Вінниччина є одним із лідерів за кількістю релігійних громад московського патріархату; спостерігається недостатня кількість інформаційних акцентів-роз'яснень зі сторони медіа; байдужість людей чи небажання зрозуміти різницю між патріархатами.

Акцент зроблено на специфіку подання інформації про перехід церковних громад до ПЦУ, висвітлення онлайн-ЗМІ подій релігійного життя вінницької громади, роз'яснення основних аспектів функціонування єдиної Православної церкви України. Відзначається неоднозначна позиція Патріарха Філарета та діяльність сайту УПЦ КП щодо змін у православних конфесіях України.

Охарактеризовано використання маніпулятивних засобів церквами московського патріархату та специфіку подання аудиторії інформації про церковне життя. Проаналізовано особливості функціонування сайтів ПЦУ та УПЦ загалом і безпосередньо у місті Вінниці. Встановлено, що більшість церков приховує свою приналежність до московського патріархату, не подає конкретної інформації на своїх інтернет-ресурсах, за допомогою різних засобів вводить в оману вірян. У статті також подається загальний аналіз релігійного контенту вінницьких мережевих медіа, які досить активно інформують своїх користувачів про події в церковному житті міста й області.

Наголошується, що інформаційний онлайн-простір Вінниці активно залучений до висвітлення тем релігійного спрямування, церковні мережеві ресурси мають налагоджений зв'язок з аудиторією. Проте все зводиться до звичайного інформування, а конкретні акценти щодо протистояння московському патріархату та впливу російської церкви майже відсутні. Процес висвітлення у ЗМІ основних етапів розбудови та становлення Православної церкви України однозначно потребує уваги науковців.

Ключові слова: церква, церковна громада, православні конфесії, онлайн-медіа, маніпуляція, сайт, релігійна тематика, релігійний контент.

Постановка проблеми. Проблеми та успіхи релігійної сфери України упродовж кількох останніх років активно привертають увагу не тільки науковців, але й медіа різних рівнів і суспільства загалом. Найбільш важливим питанням є перехід церковних громад до ПЦУ, процес трансформації православних конфесій. Саме ЗМІ та мережеві інформаційні ресурси відіграють одну з ключових ролей під час висвітлення подій релігійного життя громад, роз'яснення основних аспектів функціонування єдиної Православної церкви України та надання їй томосу про автокефалію.

Цей процес релігійних змін для українського суспільства виявився досить складним та неоднозначним. Активізація маніпулятивних засобів московського патріархату; невелика кількість інформаційних акцентів-роз'яснень зі сторони

медіа; байдужість людей чи небажання зрозуміти різницю між патріархатами; відсутність чіткої інформації щодо кількості храмів, які перейшли до ПЦУ – все це призвело до певних суперечностей та конфліктних ситуацій у релігійних громадах. Тому важливо зрозуміти, яку саме інформацію отримує аудиторія з онлайн-медіа та сайтів церков, особливо регіональних, стосовно церковного життя і трансформацію православних конфесій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження трансформаційних процесів в українському православ'ї знаходиться на перетині кількох наукових напрямків: історичного, філософського, релігієзнавчого, політично-правового та журналістського. Найбільш близькими до запропонованого дослідження є праці В. Бокоч, В. Балух, Т. Висоцької, А. Кобетяка, І. Мякін-

ченко (вивчення міжконфесійних відносини під час Євромайдану, зміни конфесійної приналежності релігійних громад, вплив міжконфесійного діалогу на процес звільнення українських полонених), О. Сагана, А. Смирнова, Л. Филипович. Темі релігійної журналістики присвятили свої наукові розвідки А. Бойко, Х. Вишивана, Н. Гадьо, О. Гоцур, С. Козиряцька, Ю. Комінко, Ю. Лавриш, І. Скленар. Але особливостям висвітлення релігійної тематики в онлайн-медіа на сучасному етапі приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати особливості роботи інформаційних ресурсів православних церковних громад та мережних медіа Вінниці та Вінницької області. Хронологічні межі дослідження вересень 2023 р. – вересень 2024 р.

Вінницький єпископ Симеон, як представник УПЦ МП, брав участь в Об'єднавчому Соборі. 16 грудня 2018 року під час служби в кафедральному соборі міста оголосив про перехід до Православної церкви України. Цей факт також спонукає проаналізувати інформаційну політику вінницьких православних конфесій та світських медіа.

Виклад основного матеріалу. Найбільш значні зміни в українському релігійному середовищі відбулися саме у 2018 році – утворення Православної церкви України та у 2019 році – надання ПЦУ Вселенським патріархатом томосу про автокефалію. Церква почала відігравати важливу роль у суспільстві, має довіру більшості українського населення, бере активну участь у державотворчих процесах, виконує роль важливої соціальної інституції.

На основі об'єднання УПЦ КП та УАПЦ, які припинили існування (саморозпустилися) утворилась Православна церква України. До нової церковної організації ввійшло майже 7 тисяч парафій УПЦ КП та УАПЦ [12]. Реакція Московського патріархату була однозначно негативною, УПЦ вважає ці події церковним розколом в Україні. Тому продовжує активно реалізовувати свої маніпулятивні засоби, налаштовувати вірян проти ПЦУ та відверто приховувати приналежність тої чи іншої єпархії (парафії) до московського патріархату.

Можна було простежити появу певних чуток щодо залякування прихильників московського патріархату, переслідування та примусового залучення до ПЦУ. Поширювалися твердження про те, що новостворена церква не буде самостійною та буде залежати від Константинопольського патріархату. Дослідниця В. Бокоч зауважує, що канонічна

залежність від Константинопольського патріархату є не такою загрозливою, як залежність від московського патріархату, який тісно пов'язаний з російською владою. Для української церкви небезпечною є не стільки канонічна залежність від певної церкви, а скільки політична залежність від іншої держави [1].

Неоднозначною сьогодні залишається позиція Патріарха Філарета. УПЦ КП формально припинила своє існування, але її очільник цього не визнає, продовжує діяльність в межах Київського патріархату, не приймає певні пункти томосу та закликає православні конфесії (ПЦУ, УПЦ та УПЦ КП) до об'єднання в єдину помісну Українську Православну Церкву, незалежну від чужих релігійних центрів із Патріархом на чолі.

Сайт УПЦ КП продовжує активно функціонувати і назву не змінював, що ще раз підтверджує позицію Патріарха Філарета. Ресурс повідомляє користувачів про події церковного життя (Володимирського кафедрального собору), богослужіння, відзначення подій. До прикладу, 22 жовтня 2023 року відзначили 28-му річницю інтронізації свого Предстоятеля – Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. У тематичному розділі «Церква сьогодні» вказана така інформація: «Українська Православна Церква Київського Патріархату є Українською Помісною (автокефальною) Православною Церквою і входить до складу Єдиної Святої Соборної і Апостольської Церкви, Главою якої є Господь наш Ісус Христос. Українська Православна Церква Київського Патріархату є рівна в правах з усіма автокефальними помісними Православними Церквами і незалежна у своєму устрої та управлінні» [10]. У вересня 2014 року на сайті з'явилася інформація, що після зустрічі Президента України зі Вселенським патріархом Варфоломієм, вони очікують надання статусу Патріархату саме Українській православній церкві [10].

Офіційний сайт Української автокефальної православної церкви не функціонує, в мережі про церкву лише зазначена інформація, що як окрема релігійна громада вона припинила своє існування і стала інтегрованою частиною Православної церкви України (подається посилання на сайт ПЦУ).

Сайт Православної церкви України оформлений у досить сучасному стилі, має привабливу та зручну структуру, переважає золотий колір. На головній сторінці у верхній частині посередині розташовано рухомий банер з найбільш актуальними публікаціями: проповіді Предстоятеля, інформація про церковні відзнаки, новини.

Рубрикація сайту є досить розгалуженою: «Церква» (підрубрики: «Історія», «Синодальні установи та комісії», «Єпископат», «Документи», «Календар», «Церковні відзнаки»), «Предстоятель» (підрубрики «Біографія», «Послання», «Проповіді»), «Новини», «Відео», «Зворотний зв'язок». ПЦУ має сторінки в усіх соціальних мережах – Твітер, Фейсбук, Інстаграм. Створює власний відео продукт (проповіді та привітання Митрополита Епіфанія, трансляція богослужінь, інтерв'ю), який поширює на сайті та безпосередньо на платформі Ютуб. Також при ПЦУ функціонує видавничо-просвітницьке управління, яке видає богословську літературу, котру популяризує у соціальних мережах [9].

Точну кількість релігійних об'єднань, які зараз перебувають у складі УПЦ МП, підрахувати досить складно. Більшість з них приховують зв'язок з країною-агресором. Ідентифікувати громаду можна лише за назвою. Відповідно до змін у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» церковні установи зобов'язані у назві відображати свої зв'язки з російською церквою. Якщо у назві немає уточнення патріархату і лише зазначено «Українська православна церква», то вона пов'язана з МП.

УПЦ МП висловила протидію зміні своєї назви, заявила, що прийнятий закон їхньої церкви не стосується, оскільки вона заснована її Собором, зареєстрована відповідно до українського законодавства, є цервою українського народу, а її центр знаходиться не в Москві, а в Києві. Вона наголосувала на своїй «самостійності», заперечувала будь-який вплив на неї РПЦ, визнаючи наявність з нею лише «молитовного зв'язку» [1, с. 17].

Українська православна церква МП продовжує оновлювати свій офіційний сайт. На головній сторінці зазначена назва без уточнення «московський патріархат». Також оприлюднюються публікації з багатозначними заголовками: «Які рішення не приймали б щодо нашої Церкви, ми будемо продовжувати любити Бога і нашу землю – Предстоятель УПЦ»; «Слово Боже – це не просто інформація, ми повинні йому підкоритись – Предстоятель»; «Священнослужителі тринадцяти єпархій провели у вічність полеглих захисників України»; «Воїни передали прапор зі своїми підписами парафії Рівненської єпархії в Здолбунові в подяку за постійну підтримку» [11].

Варто зазначити, що користувачі, які не знають тонкощів церковної історії, не стежать за новинами релігійного життя країни, досить легко можуть потрапити під російську пропаганду, спо-

живати інформацію зі сайту УПЦ та упереджено ставитися до ПЦУ.

Зазвичай священнослужителі УПЦ не беруть участі у спільних богослужіннях та акціях, які проводяться для підтримки України та ЗСУ. Вони ніби займають «особливу позицію».

Позитивні зрушення у релігійному середовищі почали відбуватися відразу після отримання томосу про автокефалію, активізувався перехід релігійних громад до складу ПЦУ. Але найбільш знакова подія відбулася 23 вересня 2024 року – набув чинності закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Міністерство культури уже розпочало перевірку релігійних об'єктів, щоб повернути державне майно «з користування іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонено, та релігійних організацій, діяльність яких не допускається» [2].

Аналітики вважають, що найбільше переходів до ПЦУ відбулося саме упродовж 2023 року. У квітні 8505 церков ще підпорядковувалися московському патріархату. Донецька (683 релігійні установи), Хмельницька (613) та Вінницька (563) області входили у трійку областей з найбільшою кількістю храмів МП [13]. Але упродовж року ситуація дещо змінилася.

На початку травня 2024 року онлайн-платформа відкритих даних «Опендатабот» оприлюднила оновлену інформацію. Своє релігійне спрямування змінило найбільше церковних громад у Київській області (164), Хмельницькій (155) та Вінницькій (75). Незважаючи на такі зміни, кількість церков московського патріархату на території України кардинально не зменшилась. До трійки лідерів за найбільшою кількістю діючих проросійських храмів увійшла Донецька область (683 громади), Дніпропетровська та Вінницька (по 526 громад) [4].

Станом на вересень 2024 року процес переходу релігійних громад до ПЦУ ще триває. Вінниця та Вінницька область досить відкрито звітує про зміни, які відбуваються у релігійному середовищі, активно про це інформують місцеві медіа.

На офіційному сайті Вінницької єпархії УПЦ приналежності до московського патріархату не зазначено. А на головній сторінці, до прикладу, часто можна натрапити на фото благословення українських військових та звернення Митрополита Онуфрія з нагоди певних державних свят, інформацію про молебні за живих та панахиди за померлих захисників України [17]. На сайті не вказано жодної конкретної інформації кому підпо-

рядковується єпархія. Тому неуважний користувач чи людина, яка не цікавиться церковними подіями, з легкістю потрапляє під вплив московської пропаганди.

У вересні 2024 року у Вінниці у складі Православної церкви України перебувала 21 церковна громада. Вінницько-Барська єпархія об'єднувала 9 релігійних громад, Вінницько-Тулчинська єпархія – 11 храмів, Вінницько-Брацлавська єпархія – 1 храм. Загалом на Вінниччині у складі Православної церкви України нараховувалося 532 релігійні громади.

Офіційний сайт Вінницько-Барської єпархії вирізняється з-поміж інших, відразу привертає увагу, має привабливий візуальний контент та зручну структуру. На головній сторінці у верхній частині розміщено рухомий банер – фото та заголовки з найбільш актуальними новинами. Окремими рубриками виділено «Важливі події», «Єпархіяльні новини», «Медіа», «Публікації». Ресурс також оприлюднює власні відеосюжети: інтерв'ю зі священниками, волонтерами, обговорення важливим релігійних тем. У рубриці «Фотогалерея» можна переглянути фотолітопис єпархії, світли з різних подій та заходів. Тематичний розділ «Аудіо» містить подкасти – церковні пісенспіви. Користувачі сайту Вінницько-Барської єпархії мають можливість прочитати історію храмів, життя святих, блоги священнослужителів; дізнатися новини єпархії та парафій, анонси важливих подій, розклад богослужінь [6].

Сайт Вінницько-Тулчинської єпархії оформлений та структурований трохи простіше та не робить такого акценту на візуальний ефект сприйняття інформації. На головній сторінці міститься перелік актуальних церковних новин (фото, коротка інформація та клікабельний заголовок, який дозволяє перейти до всього об'єму інформації). Усі новини доповнені великою кількістю світлин з місця події. Рубрика «Новини» пропонує інформацію не лише про життя єпархії, але й також новини з християнського світу загалом та Православної церкви України зокрема (є окремі підрозділи). Також користувачі можуть дізнатися біографію архієрея, історію єпархії, парафій та керівний склад усіх благочинь [8].

Неоднозначно сприймається той факт, що на головній сторінці двох ресурсів приналежність єпархії до ПЦУ вказується у дужках – Української православної церкви (Православна церква України).

Вінницькі мережеві медіа досить активно інформують своїх користувачів про події в цер-

ковному житті міста й області: «Myvin», «Вежа», «20 хвилин», «RIA», «Вінниця. info», «33kanal.com», «Новини Вінниці». Оновлюють інформацію про перехід церковних громад до складу ПЦУ, подають статистичні дані. Напередодні великих християнських свят розповідають, в який храм варто іти на богослужіння, якому патріархату він підпорядковується, про актуальні правила церкви, як поводитись у храмі. Часто трапляються інтерв'ю зі священнослужителями. Проводять регулярно опитування про ставлення вінничан до московського патріархату. До прикладу, журналісти ресурсу «Новини Вінниці» на своєму телеграм каналі запитували вінничан про ставлення до московської церкви та її заборону. Результати опитування оприлюднили на сайті, які доповнили фото найбільш цікавих коментарів.

Дослідниця С. Козиряцька під час аналізу релігійних тем у світських ЗМІ пропонує умовно виділяти три тематичні напрями: Церква і політичне життя; Церква і суспільство; внутрішньо-конфесійні питання та міжконфесійні стосунки [3]. У вінницьких мережевих медіа переважають друга й третя тематичні групи. Саме онлайн-видання «20 хвилин» найбільш активно інформує вінничан та жителів області про події в релігійній сфері. Журналісти намагаються наблизити інформацію релігійного характеру до потреб аудиторії: «Храмів УПЦ (МП) у Вінниці більше? Склали список церков міста»; «У Вінницькій області 44 церкви перейшли до ПЦУ за 2023 рік. Дізналися, що це за релігійні громади»; «З Божою допомогою московський патріархат зникне»: велике інтерв'ю з Софронієм Чуприною»; «Без хустки й в штанах і платити не обов'язково. Священник відповів на ваші питання про церкву»; «Перехід відбувається постійно»: скільки релігійних громад у Вінницькій області приєдналися до ПЦУ» [5]. Інколи трапляються новини про стосунки конфесій, вирішення конфліктних питань: «Московський патріархат буде на Академічному чоловічий монастир. Що про це відомо?»; «Рейдерське захоплення чи добровільний перехід? У Вінниці спалахнув черговий релігійний конфлікт»; «Ви що зовсім здуріли? Як це можна не дзвонити у храмі за вбитим солдатом?». Скандал з похованням воїна у Лісовій Лисіївці» [5]. Але таких публікацій небагато у порівнянні з інформаційним наповненням медіа сусідньої Хмельницької області, де також переважають храми проросійського патріархату.

Більшість храмів міста Вінниці та Вінницької області ще належать московському патріархату.

Цю інформацію медіа та представники влади не приховують, але й не заострюють на ній увагу. Священнослужителі ПЦУ стверджують, що парафіяни піддаються маніпулятивному впливу МП, тому продовжують відвідувати ці храми свідомо. Але є частина вірян, які роблять це через неухважність або небажання знати, до якого патріархату належить церква. Результати неодноразових опитувань, які проводить Управління у справах національностей та релігій Вінницької ОВА, підтверджують, що більшість жителів міста та області належать саме до Православної церкви України.

Висновки. Церковна й політична боротьба за незалежність та єдність українського православ'я ще триває. Тому можна вважати, що православні конфесії України проходять новий етап трансформаційних процесів. На території різних областей цей процес відбувається по-різному. Вінниччина ще залишається одним із лідерів за кількістю релі-

гійних громад московського патріархату. Інформаційний онлайн-простір міста Вінниці, у порівнянні з попередніми роками, зараз активно залучений до висвітлення тем релігійного спрямування. І світські медіа, і церковні мережеві ресурси мають налагоджений зв'язок з аудиторією. Проте все зводиться до звичайного інформування чи з'ясування деталей конфліктних ситуацій, а конкретних акцентів щодо протистояння московському патріархату та впливу російської церкви не вистачає.

Процес висвітлення у ЗМІ основних етапів розбудови та становлення Православної церкви України (на всеукраїнському та регіональному рівнях) однозначно потребує уваги науковців. Тому подальші дослідження будуть присвячені темам релігії в онлайн-ЗМІ інших областей. Важливо також простежити наскільки активним і тривалим буде подальше інформування суспільства про зміни в релігійній сфері.

Список літератури:

1. Бокоч В. М. Православна церква України: кроки до автокефалії. *Регіональні студії*. Ужгород. 2019. № 16. С. 14–18.
2. Закон 8371: Мінкультури перевіряє релігійні об'єкти з метою повернення майна у разі виявлення порушень. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/zakon-8371-minkultur-pereviryaue-religijni-obyekti-z-metoyu-povernennya-majna-u-razi-viyavleniya-porushen_n151131 (дата звернення: 25.09.2024).
3. Козиряцька С. А. Релігійна тематика у світських ЗМІ України: акценти і риторика. *Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство*: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 березня 2020 р.). Київ, 2020. С. 35–38.
4. Лише 685 церков перейшли до ПЦУ після початку повномасштабного вторгнення. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/russian-church-2024-4> (дата звернення: 24.09.2024).
5. Незалежний новинний портал «20 хвилин». URL: <https://vn.20minut.ua/> (дата звернення: 20.09.2024).
6. Офіційний сайт Вінницько-Барської єпархії. URL: <https://orthodox.vinnica.ua/> (дата звернення: 20.09.2024).
7. Офіційний сайт Вінницької єпархії УПЦ. URL: <https://eparhia.vn.ua/> (дата звернення: 20.09.2024).
8. Офіційний сайт Вінницько-Тулчинської єпархії. URL: <http://old.cerkva.vn.ua/index.php> (дата звернення: 20.09.2024).
9. Офіційний сайт Православної церкви України. URL: <https://www.pomisna.info/uk/> (дата звернення: 10.09.2024).
10. Офіційний сайт Української православної церкви КП. URL: <https://www.cerkva.info/> (дата звернення: 10.09.2024).
11. Офіційний сайт Української православної церкви МП. URL: <https://church.ua/#2023-11-04> (дата звернення: 15.09.2024).
12. Православна Церква України налічує майже сім тисяч парафій і відкрита для інших громад, – митрополит Епіфаній. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/pravoslavna-cerkva-ukrajini-nalichuye-mayzhe-sim-tisyach-parafiy-i-vidkrita-dlya-inshih-gromad-mitropolit-epifaniy_n95302 (дата звернення: 10.09.2024).
13. Богданьок О. Скільки церков УПЦ МП перейшли до ПЦУ у 2023 році – дослідження Опендатабот. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/440769-skilki-cerkov-upc-mp-perejsli-do-pcu-u-2023-roci-doslidzenna-opendatabot/> (дата звернення: 24.09.2024).

Leshko U. O. TRANSFORMATION OF THE ORTHODOX CONFESSIONS: REPRESENTATION IN THE MODERN ONLINE SPACE (ON THE EXAMPLE OF THE VINNYTSIA REGION)

The article presents the process of transformational changes of Orthodox confessions in the network space, highlighting the peculiarities of the information resources of church communities and secular media in Vinnytsia and the Vinnytsia region. It is noted that Vinnytsia is one of the leaders in terms of the number of religious communities belonging to the moscow patriarchate. There is a lack of informative accents and explanations from the media, and people either do not care or do not want to understand the differences between the patriarchates.

Emphasis is placed on the specifics of presenting information about the transition of church communities to the OCU. The online media covered the events of religious life in the Vinnytsia community and explained the main aspects of the functioning of the unified Orthodox Church of Ukraine. The article discusses the ambiguous position of Patriarch Filaret and the activities of the UOC KP website regarding changes in Orthodox denominations in Ukraine.

The use of manipulative means by the churches of the moscow patriarchate and the specific ways of presenting information about church life to the audience are characterized. The analysis covers how the websites of the OCU and the UOC function both generally and specifically in the city of Vinnytsia. It was found that most churches conceal their affiliation with the moscow patriarchate, do not provide specific information on their Internet resources, and employ various means to mislead people. Additionally, the article presents a general analysis of the religious content of Vinnytsia's network media, which actively informs users about events in the church life of the city and region.

It is also noted that the online information space of Vinnytsia actively presents topics of a religious nature, and church network resources have established connections with the audience. However, the reporting often amounts to simple information dissemination, with almost no concrete emphasis on opposition to the moscow patriarchate and the influence of the russian church. The manner in which the media discusses the main stages of development and formation of the Orthodox Church of Ukraine definitely warrants the attention of scholars.

Key words: church, church community, Orthodox denominations, online media, manipulation, website, religious topics, religious content.

Мина Ж. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

Кіщак С. С.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ INSTAGRAM

У статті проаналізовано представлення логістичних компаній України у соціальній мережі Instagram. Наголошено, що в умовах зростаючої конкуренції та цифровізації бізнес-процесів, Instagram стає потужним маркетинговим інструментом для логістичних компаній, дозволяючи ефективно взаємодіяти з аудиторією, підвищувати впізнаваність бренду та залучати нових клієнтів. Метою статті є вивчення підходів та стратегій, які використовують українські логістичні компанії для просування своїх послуг на цій платформі. У роботі аналізуються типи контенту, частота публікацій, залученість користувачів, а також основні тенденції та виклики, з якими стикаються логістичні компанії у просуванні своєї діяльності в Instagram. Використовуючи методи контент-аналізу, аналізу взаємодії, дослідження надає комплексне уявлення про ефективність маркетингових зусиль в Instagram. Підкреслено, що транспортні компанії, які займаються вантажними перевезеннями, можуть створювати цікавий контент, який демонструє унікальні аспекти їхньої галузі. Наявність активного акаунта в Instagram дає транспортним компаніям низку важливих переваг. Передусім, це може значно підвищити впізнаваність бренду серед цільової аудиторії. Регулярне розміщення якісного візуального контенту, що демонструє різні аспекти логістичних операцій, збільшує присутність компанії в онлайн-просторі. Результати роботи сприятимуть ідентифікації успішних практик, виявленню недоліків у поточних стратегіях і розробці рекомендацій щодо оптимізації використання соціальної мережі Instagram для покращення маркетингової комунікації логістичних компаній України.

Ключові слова: соціальні мережі, бізнес. маркетинг, стратегія, цифрові технології, логістика, популяризація.

Постановка проблеми. У сучасному бізнес-середовищі соціальні мережі стали ключовим інструментом для маркетингових комунікацій, впізнаваності бренду та залучення клієнтів. Instagram, як одна з найпопулярніших платформ, пропонує значні можливості для візуального представлення компаній, залучення аудиторії та формування позитивного іміджу. Для логістичних компаній України, що працюють в умовах жорсткої конкуренції, ефективне використання Instagram може стати важливою конкурентною перевагою. Проте, багато компаній стикаються з проблемами недостатнього охоплення аудиторії, невдалого вибору контент-стратегії, відсутності регулярної взаємодії з підписниками та недостатнім використанням інструментів платформи. Багато логістичних компаній не враховують алгоритми Instagram, що призводить до зниження видимості їхнього контенту. Крім того, спостерігається недооцінка аналітичних інструментів, що ускладнює оцінку

ефективності маркетингових кампаній та їх коригування відповідно до потреб ринку.

Актуальність теми обумовлена необхідністю адаптації логістичних компаній до сучасних умов ведення бізнесу, де соціальні медіа відіграють ключову роль у взаємодії з клієнтами.

Мета статті полягає у дослідженні представлення діяльності логістичних компаній України у соціальній мережі Instagram з метою визначення ефективності їх маркетингових стратегій, виявлення ключових факторів успіху та проблем, з якими стикаються компанії при використанні цієї платформи. Стаття спрямована на оцінку способів залучення аудиторії, аналіз контенту та його відповідність потребам цільової аудиторії, а також вивчення ступеня інтерактивності та рівня взаємодії з підписниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості ведення та просування соціальних мереж для бізнесу розкрито у працях таких дослідників,

як Астахова І. Е., Бабенко Д. С. [2], Глущенко Л. Д. [3], Мостова А. Д. [13–14] та інших.

Так, зокрема, у дослідженні «Сучасні тенденції та особливості просування бізнесу у соціальних мережах» Мостова А. Д. публікує результати досліджень Datareportal, які показують, що за рік, з січня 2021 до січня 2022, кількість користувачів соціальних мереж у всьому світі зросла з 4,2 мільярда до 4,62 мільярда, що означає зростання на 10,1%. Це значне зростання глобального використання соціальних мереж, що відкриває нові можливості для SMM стратегій. За останні роки спостерігається значне збільшення використання соціальних мереж, особливо у порівнянні з періодом перед пандемією 2018–2020 років. Нові платформи та інновації також сприяли цьому зростанню, створюючи нові можливості для цифрового маркетингу та реклами [14]. Мостова А. Д. у іншій статті «Оцінювання ефективності просування бізнесу в соціальних мережах» згадує про те, що ефективна стратегія SMM вимагає чітких цілей і використання відповідних інструментів для просування у соціальних мережах [13].

Огерчук Ю. В. та Белянська О. О. зазначають низку переваг використання соціальних мереж бізнесом, зокрема зростання довіри до компанії, адже присутність в соціальних мережах сприймається як показник репутації та надійності; можливість вивчення уподобань користувачів завдяки активній взаємодії, що дозволяє сформувати чіткий портрет цільового споживача; збільшення кола споживачів за рахунок використання таргетованої реклами, що забезпечує більш точне визначення цільової аудиторії; підвищення зацікавленості споживачів до бренду завдяки корисному контенту, фото та відео, що сприяє кращому сприйняттю товарів/послуг; зростання відвідуваності офіційних сайтів компанії за рахунок переходів з соціальних мереж; підвищення лояльності покупців через інтерактивні заходи, конкурси, розіграші в соціальних мережах; відносна дешевизна створення та ведення сторінки в соціальній мережі порівняно з офіційним сайтом; зручність використання соціальних мереж для взаємодії зі споживачами та просування бренду [15].

Пітцик В. Ю. вважає, що основна мета соціальних мереж – сприяти комунікації між людьми з різних куточків світу, обміну новинами, подіями та інтересами [16].

Гончарук А. М., Молчанова К. М. досліджують діяльність логістичних операторів в Україні в умовах воєнного стану [5]. Стратегіям розвитку логістичних компаній в умовах глобалізації при-

свячена стаття Ковалишин С. [10]. Кириченко А., Березовська Л. розглядають проблеми логістичної діяльності у сфері міжнародної електронної комерції [9].

Таким чином, різноманітні джерела констатують, що українські логістичні компанії активно використовують різноманітні платформи для реклами своїх послуг. Особливо актуальним у наш час є питання вивчення представлення діяльності логістичних компаній широкій аудиторії в соціальних мережах, зокрема в Instagram.

Постановка завдання. Полягає у визначенні кращих практик представлення логістичних послуг на платформі Instagram, а також розробка рекомендацій для оптимізації контент-стратегій і покращення комунікаційних підходів українських логістичних компаній. Стаття також має на меті надати практичні рекомендації щодо підвищення видимості та залученості брендів у соціальній мережі, що допоможе компаніям ефективніше використовувати можливості Instagram для розвитку бізнесу та досягнення маркетингових цілей.

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі стали потужним інструментом комунікації та залучення в різних галузях, і сфера логістичних перевезень не є винятком. Instagram має велику кількість користувачів і потенційно може охопити велику базу клієнтів. Ця соціальна мережа сприяє створенню спільноти, побудованої навколо привабливих візуальних образів.

Транспортні компанії, які займаються вантажними перевезеннями, можуть створювати цікавий контент, який демонструє унікальні аспекти їхньої галузі. Наявність активного акаунта в Instagram дає транспортним компаніям низку важливих переваг. Передусім, це може значно підвищити впізнаваність бренду серед цільової аудиторії. Регулярне розміщення якісного візуального контенту, що демонструє різні аспекти логістичних операцій, збільшує присутність компанії в онлайн-просторі. Таким чином підписники можуть перетворитися на потенційних клієнтів, що прагнуть скористатися послугами компанії. Привабливі фото та відео зі змістовними описами допоможуть створити позитивний імідж компанії, асоціюючи її з професіоналізмом та надійністю в транспортній сфері [11–12].

Ще одним важливим аспектом є тісна взаємодія зі спільнотою в Instagram. Компанія може відповідати на коментарі та запитання підписників, ділитися корисною інформацією про вантажні перевезення та постити інтерактивний контент,

наприклад, опитування та «Запитання – Відповіді». Це допоможе побудувати міцний зв'язок з підписниками, зміцнити лояльність існуючих клієнтів і побудувати довіру з потенційними замовниками [7].

Також компанія може використовувати такі види контенту для залучення та інформування користувачів: «За лаштунками» (дає користувачам можливість «зазирнути всередину» бізнесу), «Відгуки», «Освітній контент».

Логістика часто сприймається як складна галузь для людей не обізнаних в цій сфері. Створення інформативних матеріалів у вигляді інфографіки, коротких відео та постів, які пояснюють основні логістичні процеси та термінологію в доступній формі, може підвищити обізнаність широкої аудиторії. Такий контент також продемонструє експертність діяльності компанії [17].

Наявність впізнаваного фірмового стилю та власної торгової марки є суттєвою перевагою для транспортних компаній у просуванні через Instagram. Ретельно продуманий фірмовий стиль може допомогти відрізнити компанію від численних конкурентів, зробити її контент легко впізнаваним для наявної аудиторії і привернути увагу нових користувачів. Використання логотипу компанії, кольорової гама та інших елементів у публікаціях, оформленні акаунта і рекламних матеріалах створює відчуття цілісності, професіоналізму та довіри до транспортної компанії як до надійного і шанованого гравця на ринку транспортних послуг [6].

Instagram дозволяє стежити за публікаціями та діяльністю своїх прямих конкурентів. Аналізуючи контент, який вони публікують, як на нього реагує їхня аудиторія і як вони взаємодіють зі своїми підписниками, компанія може отримати важливу інформацію про стратегії, які їхні конкуренти використовують для просування своїх послуг. Це допомагає їм визначити сильні та слабкі сторони конкурентів, зрозуміти свої конкурентні переваги та виявити можливості для покращення своїх пропозицій [1].

Також можна стежити за загальними тенденціями та дискусіями в логістичному і транспортному секторі, відстежуючи публікації впливових акаунтів, лідерів думок і спеціалізованих ЗМІ.

Instagram пропонує потужні інструменти для таргетованого просування контенту та реклами, що дозволяє транспортним компаніям максимізувати ефективність своєї маркетингової діяльності та оптимізувати витрати на залучення нових клієнтів. Однією з головних переваг є можливість

таргетувати рекламу та контент на основі різних параметрів цільової аудиторії. Рекламні кампанії можна налаштувати так, щоб вони показувалися користувачам з певним віком, статтю, місцем розташування, інтересами та поведінковими моделями. Це забезпечує точну ідентифікацію потенційних клієнтів і максимізує релевантність реклами.

Ще однією перевагою Instagram є гнучкість у встановленні бюджетів для рекламних кампаній. Щоденний і загальний бюджети можна встановлювати, виходячи з маркетингових цілей і фінансових ресурсів компанії. Це дозволяє ретельно контролювати витрати на рекламу та оптимізувати їх для отримання максимальної віддачі.

Не менш важливим є те, що Instagram пропонує детальну аналітику для відстеження ефективності рекламних кампаній та постів. Компанії можуть відстежувати такі показники, як охоплення, перегляди, кліки, конверсії та вартість залучення. Ця інформація дозволяє їм оптимізувати свої рекламні стратегії, зосередитися на найбільш ефективних форматах і покращити таргетинг для досягнення кращих результатів [19].

Провідними логістичними компаніями в Україні є: «Нова Пошта» (палетний напрям), FM Logistic, Kuehne+Nagel, Ekol Logistics, Raben Ukraine, Business Group Logistics, «КОРСА» (Pakline Logistics), DSV, ZAMMLER, «УВК», Quehenberger Logistics, DHL Ukraine, DB Schenker Ukraine, GEFCO Ukraine (була придбана компанією CEVA Logistics), Denka Logistics [18]. Це топ-компанії, які широко представлені в мережі Інтернет. Однак, є і маловідомі, але ефективні і які потребують ширшої реклами та представлення. Так, транспортна компанія «SQR Transportation» спеціалізується на перевезенні вантажів з України в будь-які точки світу. У назві «SQR Transportation» закладено філософію компанії, що відображена у розшифрованні літер аббревіатури: Speed, Quality, Responsibility (Швидкість, Якість, Відповідальність). «SQR Transportation» заснована у 2017 році подружжям, Юлією Куц-Карпенко та Іваном Дубом. Аббревіатура демонструє сильну внутрішню культуру, взаємодоповнюваність засновників, високу мотивацію та націленість на довгостроковий розвиток. Філія у Польщі, відкрита у 2021 році, – це стратегічне розширення бізнесу та розвиток нових можливостей у регіоні.

Установа працює як приватний підприємець, але має власну торгову марку «SQR Transportation», зареєстровану відповідними органами. У компанії працює невелика, але професійна команда з п'яти

водіїв, логістів, бухгалтера та спеціаліста з управління персоналом. Автомобільні перевезення вантажів здійснюються як за допомогою власної бази автомобільного транспорту, так і з залученням надійної мережі регіональних перевізників. Це дозволяє здійснювати доставку вантажу за прийнятними цінами і з мінімальним терміном доставки.

Компанія пропонує комплексні рішення якісної доставки, адаптовані до потреб клієнтів у різних галузях промисловості. Одним з ключових аспектів діяльності «SQR Transportation» є забезпечення належного супроводу вантажів необхідними документами, дозволами та сертифікатами.

У своїй діяльності «SQR Transportation» має значний досвід міжнародних перевезень та митного оформлення вантажів до Франції, Італії, Німеччини, Іспанії, Польщі та інших європейських країн. Серед клієнтів є відомі компанії, як українські, так і закордонні, що підтверджує репутацію та довіру компанії на ринку.

Після початку повномасштабної війни в Україні компанія заснувала власну благодійну організацію «Транс Україна». Цей фонд займається логістикою, постачанням, забезпеченням ресурсів та доставкою гуманітарної допомоги в Україну для вразливих верств населення, військовослужбовців, медиків та волонтерів. Метою фонду є допомога Україні під час війни та відновлення країни після перемоги. Завдяки впевненості у своїй діяльності та активній комунікації з міжнародними партнерами, благодійний фонд «Транс Україна» встановив міцну співпрацю з «Polsko-Ukrainska Izba Gospodarcza» та «Kancelaria Transportowa LEGALTRANS» [3].

Однією з цілей, які компанія ставить перед собою, є презентація своїх послуг та залучення нових клієнтів. Станом на березень 2024 року «SQR Transportation» не була представлена у жодній з соціальних мереж. Створення сторінки в Instagram стало ефективним інструментом для досягнення мети компанії, оскільки ця платформа дозволяє візуально демонструвати послуги, взаємодіяти з аудиторією та залучати нових клієнтів через рекламу (рис. 1).

Інформація про міжнародні перевезення та партнерство з відомими компаніями можуть бути ефективними матеріалами для публікації на сторінці в Instagram з метою представлення діяльності компанії. Дописи рекомендується створювати в одному стилі та кольоровій гамі, щоб забезпечити сторінці єдиний композиційний вигляд. Формат галереї полегшує сприйняття інформації.

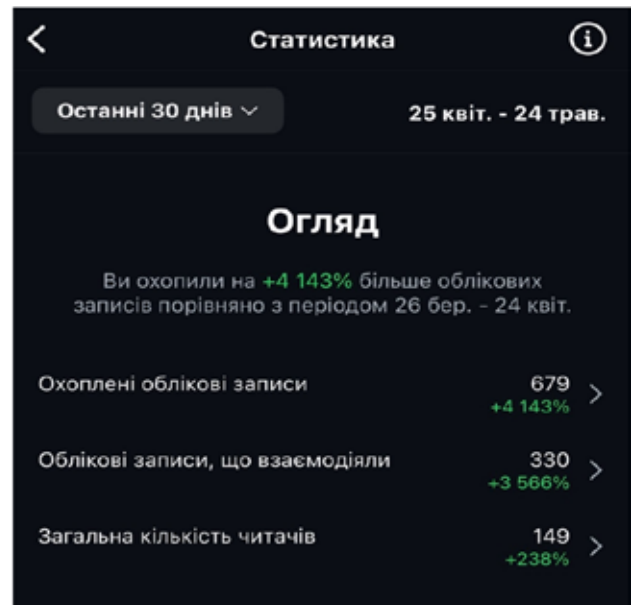

Рис. 1. Статистика сторінки компанії «SQR Transportation»

ції. Reels допомагає просуванню завдяки своїй високій залученості та потенціалу для вірусного поширення. Публікації Stories забезпечують миттєвий зв'язок з аудиторією та залучають користувачів до взаємодії з контентом. Розділ Highlights в Instagram відіграє важливу роль у загальному оформленні сторінки компанії.

Реалізація SMM-стратегії для компанії «SQR Transportation» в Instagram продемонструвала високу ефективність, сприяючи підвищенню впізнаваності бренду, залученню нових клієнтів та просуванню послуг компанії. Визначення цілей, аналіз цільової аудиторії, формування «Tone of voice», розробка фірмового стилю та створення контент-плану стали ключовими етапами цього процесу.

Висновки. Представлення діяльності логістичних компаній України в соціальній мережі Instagram має значний потенціал для підвищення впізнаваності бренду, залучення нових клієнтів та покращення комунікації з аудиторією. Проте, ефективність присутності на платформі часто стримується через недостатню активність, слабкий візуальний контент та обмежене використання інтерактивних можливостей. Для досягнення кращих результатів логістичним компаніям варто розробити чітку контент-стратегію, адаптовану до потреб цільової аудиторії, використовувати аналітичні інструменти для оцінки ефективності та активно залучати підписників через інтерактивний контент. Це дозволить зміцнити позиції компаній на ринку та підвищити їх конкурентоспроможність у цифрову епоху.

Список літератури:

1. Аналіз конкурентів: необхідність, етапи, методи. URL: <https://bogat.digital/analiz-konkurentiv-neobxidnist-etapi-metodi/> (дата звернення: 02.04.2024)
2. Астахова І. Е., Бабенко Д. С. Social media marketing як інструмент просування послуги і товару в соціальних мережах. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*, 14 листопада 2019 р. Харків: ФОП Лібурина Л.М., 2019. С. 277–281.
3. Благодійний фонд «Транс Україна». URL: <https://transua.org/> (дата звернення: 01.04.2024)
4. Глущенко Л. Д. SMM просування – просування бізнесу в соціальних мережах. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні»*. Вінниця. 2021. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/view/11337>. (дата звернення: 20.08.2024).
5. Гончарук А.М., Молчанова К.М. Діяльність логістичних операторів в Україні в умовах воєнного стану. *Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища: Збірник доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції*. Національний авіаційний університет. Київ, 2022. С. 65–67.
6. Жаркова, В. Є., Обласова, О. І. Фірмовий стиль як технологія просування бренду. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах*. 2019. Вип. 11. С. 41–46. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/zbirniki/fszmk/program_5ce7c7953e4a2.pdf (дата звернення: 20.08.2024).
7. Instagram інтерактив: Як взаємодіяти з аудиторією за допомогою опитувань, голосувань та квестів. URL: <http://surl.li/rauyovr> (дата звернення: 02.07.2024)
8. Instagram SEO у 2023: що це таке, та 15 порад для підвищення охоплення. URL: <https://www.proidei.com/instagram-seo-2505/> (дата звернення: 11.05.2024)
9. Кириченко А., Березовська Л. Логістична діяльність у сфері міжнародної електронної комерції. *Економіка та суспільство*. Випуск 28. 2021. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-16> (дата звернення: 20.08.2024).
10. Ковалишин, С. В. Стратегії розвитку логістичних компаній в умовах глобалізації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. № 3). С. 96–104. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/785> (дата звернення: 20.08.2024).
11. Kolosok V.M., Lazarevska Yu.A. Efficiency of digital communications in the logistics business: evaluation indicators. The electronic scientifically and practical journal 78-87 “Intellectualization of logistics and supply chain management”, v. 2. 2020. URL: <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-2-6> (дата звернення: 20.08.2024).
12. Лазаревська, Ю. А. Сучасний інструментарій медіа комунікації як драйвер логістичного бізнесу. *Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ «Актуальні проблеми науки та освіти»*. 2020. Маріуполь: Видавництво МДУ, 48–50.
13. Мостова, А. Оцінювання ефективності просування бізнесу в соціальних мережах. *Економіка та суспільство*, 2022, (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-27> (дата звернення: 20.08.2024).
14. Мостова А. Д. Сучасні тенденції та особливості просування бізнесу у соціальних мережах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. Вип. 3. С. 76–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sxeebu_2022_3_14
15. Огерчук Ю. В., Белянська. Соціальні мережі та бізнес: значимість, переваги та проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 63. С. 181–189.
16. Пітцик В. Ю.). Реклама малого та середнього бізнесу у соцмережах як вид соціальної комунікації. *International scientific and practical conference. Wloclawek, Republic of Poland*. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-042-1-32> (дата звернення: 15.08.2024).
17. Smart-маркетинг: як створювати контент, що залучає, у соціальних мережах. URL: <https://genius.space/lab/smart-marketing-yak-stvoryuvati-kontent-shho-zaluchaye-u-sotsialnih-merezhah/> (дата звернення: 02.09.2024)
18. ТОП-15 найбільших логістичних компаній України в 2023 році. URL: <http://surl.li/cugwxz> (дата звернення: 20.08.2024).
19. Хейна М. Як працює реклама в Instagram? URL: <https://bannerboo.com/ua/blog/yak-pratsyuue-reklama-v-instagram/> (дата звернення 03.04.2024)

Myna Zh. V., Kishchak S. S. PRESENTATION OF THE ACTIVITIES OF LOGISTICS COMPANIES OF UKRAINE ON THE INSTAGRAM SOCIAL NETWORK

The article analyzes the presentation of logistics companies of Ukraine on the Instagram social network. It is emphasized that in the conditions of growing competition and digitization of business processes, Instagram becomes a powerful marketing tool for logistics companies, allowing to effectively interact with the audience, increase brand recognition and attract new customers. The purpose of the article is to study the approaches and strategies used by Ukrainian logistics companies to promote their services on this platform. The work analyzes the types of content, the frequency of publications, user engagement, as well as the main trends and challenges faced by logistics companies in promoting their activities on Instagram. Using the methods of content analysis, interaction analysis, the study provides a comprehensive view of the effectiveness of marketing efforts on Instagram. It is emphasized that trucking companies can create interesting content that showcases the unique aspects of their industry. Having an active Instagram account gives transport companies a number of important advantages. First of all, it can significantly increase brand awareness among the target audience. Regular posting of high-quality visual content demonstrating various aspects of logistics operations increases the company's online presence. The results of the work will contribute to the identification of successful practices, the identification of shortcomings in current strategies and the development of recommendations for optimizing the use of the Instagram social network to improve marketing communication of logistics companies of Ukraine.

Key words: *social networks, business. marketing, strategy, digital technologies, logistics, promotion.*

Москвич А. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З АБІТУРІЄНТАМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Стаття досліджує еволюційний ландшафт комунікаційних взаємодій між закладами вищої освіти та абітурієнтами, зосереджуючись на ролі платформ соціальних медіа в залученні майбутніх студентів. Він висвітлює проблеми, з якими стикаються університети України та світу в залученні та утриманні студентів, наголошуючи на необхідності ефективних методів комунікації для подолання розриву між установами та потенційними абітурієнтами. Дослідження підкреслює зростаючу залежність студентів від соціальних медіа, таких як Facebook, Instagram та Twitter, для збору інформації, пов'язаної з університетами, демонструючи перехід до цифрових каналів комунікації в освітньому секторі. Крім того, дослідження демонструє важливість узгодження комунікаційних матеріалів із реальними потребами та очікуваннями студентів для підвищення рівня задоволеності та покращення репутації навчальних закладів. Результати досліджень показують, що значна частина студентів щодня взаємодіє з різними формами соціальних медіа, долучаючись до в тому числі життєво важливих для університетів каналів комунікації. Результати також проливають світло на критичну роль брендингу та підтримки сильної інституційної ідентичності у впливі на сприйняття та рішення студентів, підкреслюючи стратегічну важливість управління репутацією у закладах вищої освіти. Крім того, у дослідженні обговорюється вплив використання соціальних медіа на стратегії набору та залучення студентів, підкреслюючи необхідність університетів розуміти та адаптуватися до вподобань студентів у використанні цифрових платформ для поширення інформації. Загалом, стаття надає цінне уявлення про зміну динаміки спілкування між університетами та студентами, підкреслюючи важливість використання платформ соціальних медіа для підвищення залучення студентів та покращення загальної інституційної репутації в цифрову епоху.

Ключові слова: соціальні медіа, заклади вищої освіти, абітурієнти, комунікація, цифрові медіа, цифрова епоха.

Постановка проблеми. Заклади вищої освіти в Україні стають дедалі менш популярними серед своєї цільової аудиторії. Однак не можна сказати, що такий процес рівномірний: поки одні ЗВО набирають усе менше студентів, іншим вдається навіть нарощувати кількість останніх.

Аналіз останніх досліджень. В Україні комунікацію закладів вищої освіти зі своїми цільовими аудиторіями вивчали науковці Н. Остапчук («Інноваційні комунікаційні технології з просування закладів вищої освіти»), Л. Калашнікова («Інтернет-сайти вищих навчальних закладів як інноваційні канали комунікації в умовах формування інформаційного суспільства в Україні»), А. Москвич («Дослідження реалізації освітніх потреб студентів (на прикладі 1 та 4 курсів ННІЖ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019–2021 рр.)»), М. Сабадаш («Практична реалізація застосування PR-інструментів в системі соціальних комунікацій інституцій вищої освіти (на прикладі провідних ЗВО України та світу)»), М. Покровецька,

С. Федушко («Популяризація закладів вищої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій»), Т. Даценко, О. Виговська, А. Сінько («Social media and higher education institutions: using social networks to recruit students»). За кордоном до цієї теми зверталися Т. Гетфілд, М. Баркер, П. Грехем («Measuring communication impact for university advertising materials»), Я. А. Лі, П. Хеджун, І. Т. Кемерон («Strategic Communication in U.S. Higher Education: Testing Congruity Effects of University Identity and Image Among Parents of Prospective Students»), Т. Д. Ле, А. Р. Добеле, Л. Дж. Робінсон («Information sought by prospective students from social media electronic word-of-mouth during the university choice process»), Т. Е. Т. Махамд, Т. Махпуз, М. Тахір та ін. («Understanding the Role of Social Media on Prospective Local and International Students' Selection of University»), М. Керпіган, К. Джордан («Platforms and Institutions in the Post-Pandemic University: a Case Study of Social Media and the Impact Agenda»), Н. Меріл («Social

media for social research: Applications for higher education communications»), Дж. К. Сендвіг («The role of social media in college recruiting»), Р. Мелтапеза, Р. С. Таваквал («Marketing Communication in Attracting Students»), Е. В. І. Нґ («Changes in the usefulness of communication channels for prospective undergraduates about university studying: afore and during the pandemic»), Й. Гаїч, Р. Живкович, Н. Станіч («Key attributes of successful communication between higher education institution and prospective students»), С. Ахмед, А. Шуя, Р. М. Чодгри («The world wide web and social media as communication channels for propagating brand messages of higher education institutions in the developing world»).

Постановка завдання. Постає необхідність встановити, як загалом заклади вищої освіти комунікують з абітурієнтами, – це і є метою нашої наукової розвідки. У подальшому є перспективи та потреба дослідити також, який вплив така комунікація має на вступ до того чи іншого закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Остапчук [1, с. 80] зазначає, що заклади вищої освіти визначають критерії, якими керуються абітурієнти при виборі ЗВО, і створюють комунікаційні служби, які відповідно до таких критеріїв просуватимуть це місце здобуття вищої освіти, залучаючи до нього абітурієнтів. Ці служби використовують різноманітні канали комунікації, зокрема соціальні мережі, вебінари та дні відкритих дверей, щоб донести до потенційних студентів переваги навчання в їхньому закладі. Такі комунікаційні підрозділи працюють на кількох рівнях:

- створення та підтримка репутації на рівні всього університету;
- створення та підтримка репутації на рівні факультетів/інститутів;
- популяризація спеціальностей та освітніх напрямів;
- популяризація кафедр та навчальних підрозділів».

Він рекомендує закладам вищої освіти з метою підвищення власних видимості й упізнаваності застосовувати різноманітні новаторські комунікаційні технології, серед яких розробка мобільних застосунків, стратегії цифрового маркетингу, які охоплюють поширення банерів, контекстної реклами та рекламного контенту на платформах соціальних медіа, формування чат-ботів, призначених для автоматичного вирішення найбільш частих запитів майбутніх студентів, створення віртуальних турів, що демонструють ЗВО, створення поліфункціональних діджитал-платформ,

які надають інформацію з урахуванням різноманітних потреб різних груп зацікавлених сторін у різних форматах (текст, відео, аудіо), а також розробка зручних цільових сторінок, присвячених конкретним спеціальностям та освітнім програмам.

Калашнікова [2, с. 7] вказує, що університет як фундаментальний компонент системи вищої освіти в умовах активізації обміну інформацією функціонує як основний інститут розвитку інформаційного суспільства. Широка інтеграція в інформаційну динаміку та розвиток нових способів комунікації дають університетам можливість розвиватися одночасно із суспільством, що перебуває в трансформації, створюючи тим самим середовище, сприятливе для створення інформаційного суспільства. За словами науковиці, одними з основних функцій інтернет-сайтів закладів вищої освіти України є представницька, комунікаційна й рекламна. Це підтверджується також і дослідженням Москвича: згідно з його результатами [3, с. 133], для майже 80% вступників джерелами інформації про ЗВО був його сайт. А друге і третє місця в цьому списку посіли сторінки інституту в соціальних мережах і відгуки в інтернеті, що демонструє пріоритети вступників і водночас напрямки, куди мають бути спрямовані зусилля адміністрації ЗВО для приваблення абітурієнтів у подальші роки. Сабадаш [4, с. 127] підкреслює відмінності між українськими та закордонними ЗВО: українські заклади вищої освіти поширюють дані про прохідні бали та конкуренцію за бюджетні місця, тоді як закордонні університети, як правило, надають пріоритет публікації статистичних даних щодо задоволеності студентів своїм академічним досвідом, подальших перспектив працевлаштування та узгодження освітнього процесу з їхніми очікуваннями. Просування ЗВО в соціальних мережах при цьому не надто відрізняється в українських та іноземних університетах.

Покровецька і Федушко [5, с. 44] перераховують такі методи популяризації закладів вищої освіти серед їхньої цільової аудиторії: друкована реклама, сувенірна реклама, газетно-журнальна реклама, зовнішня реклама, інтернет-реклама, розсилки електронною поштою та месенджерами, SMM, SMO. Як наслідок, така комунікаційна діяльність «висвітлює конкурентні переваги, характеризує заклад, формує репутацію, рейтинги та статус». Ці методи дозволяють залучати нових студентів, підвищувати обізнаність про програми навчання та створювати позитивний імідж закладу в очах суспільства. При цьому завдяки

впровадженню рекламних стратегій вирішується завдання ефективного просування навчальних закладів на ринку освітніх послуг та конкуренції між цими закладами.

Дослідження Т. Даценко, О. Виговської, та А. Сінька [6, с. 95] показує:

1) Інтернет є основним засобом, за допомогою якого майбутні студенти шукають інформацію про університети;

2) значна частка абітурієнтів віддає перевагу офіційним веб-сайтам університетів та відгуками поточних студентів;

3) платформи соціальних медіа служать життєво важливими інструментами для набору студентів та сприяння спілкуванню між потенційними студентами, нинішніми студентами та представниками університету;

4) ефективність представництва ЗВО в соціальних мережах позитивно корелює з кількістю охочих вступити до нього.

За словами авторів, нові покоління все частіше застосовують нові інструменти та програми, які розробляються з безпрецедентною швидкістю, що спонукає найбільш перспективні університети адаптуватися відповідно. Оскільки конкуренція між закладами вищої освіти щодо залучення студентів посилюється як в Україні, так і в усьому світі, університети змушені демонструвати свою здатність надавати цифровий досвід, якого очікують сучасні абітурієнти. Університети, які можуть похвалитися значною присутністю на платформах соціальних медіа, мають можливість підтримувати надійний двонаправлений комунікаційний потік зі своєю цільовою аудиторією, що дозволяє їм демонструвати академічні досягнення, поширювати інформацію, обмінюватися новинами, надавати роз'яснення та оперативно реагувати на запити. При цьому стратегії залучення соціальних медіа мають відрізнятися для кожної установи, залежно від її унікальних характеристик та цілей.

Гетфілд, Баркер і Грехем [6, с. 73] попереджають про важливість розуміння потреб абітурієнтів. Вони проводили дослідження з вимірювання ефективності рекламних матеріалів університетів: воно показало значні відмінності між потребами, які усвідомлювали вступники та студенти, і потребами, згаданими в комунікаційних матеріалах ЗВО. Ці розбіжності можуть призвести до невідповідності між очікуваннями абітурієнтів і реальним досвідом навчання, що, у свою чергу, впливає на їхнє задоволення від вибору університету.

Лі, Хеджун і Кемерон [7, с. 308] вказують, що хоча заклади вищої освіти прагнуть досягти

успіху в «репутаційній гонці» з метою залучення потенційних студентів, існує дискурс щодо того, наскільки стратегічні ініціативи та внутрішні організаційні рамки впливають на репутацію університетів, яка за своєю суттю має суб'єктивний та багатовимірний характер. Сильна ідентичність ЗВО має вирішальне значення для батьків абітурієнтів у контексті покращення їхнього ставлення до університету та поведінкових намірів щодо нього. Це підкреслює важливість брендингу та маркетингових стратегій, які можуть вплинути на вибір закладу вищої освіти.

Ле, Добеле і Робінсон [8, с. 18] у процесі свого дослідження виявили, що майбутні студенти активно шукають у соцмережах можливість дізнатися про чийсь безпосередній досвід навчання у відповідному ЗВО. Це свідчить про зростання ролі медійних платформ у формуванні вибору закладу освіти, оскільки особисті відгуки можуть суттєво вплинути на рішення абітурієнтів. Найбільше вони зважають на такі критерії щодо університету: репутація, кар'єрні перспективи, навчання та відрахування, адміністрування і студентське життя.

Т. Е. Т. Махамад, Т. Махпуз, М. Тахір та ін. провели дослідження [10, с. 120], яке показало, що, готуючись до вступу до закладу вищої освіти, молодь демонструє схильність до збору інформації через різні платформи соціальних медіа, включаючи, але не обмежуючись ними, Facebook, Instagram та Twitter. Респонденти висловили численні обґрунтування вибору соціальних медіа як джерел інформації, пов'язаної з університетом, серед яких виявилися часті оновлення, орієнтовані на користувача інтерфейси та відображення справжньої репутації установи. Враховуючи, що соціальні медіа доступні передусім через мобільні пристрої, учасники підкреслили необхідність стислості та прямоти в поширенні інформації, мінімізуючи непотрібні перенаправлення та відволікання. Крім того, було запропоновано призначити персонал або команди для нагляду за управлінням платформами соціальних медіа та сприяння інтерактивному спілкуванню.

Дослідження М. Керріган та К. Джордан [11, с. 370] було зумовлене необхідністю всебічно проаналізувати функції цифрових платформ у сфері вищої освіти, оскільки їх значення має поступово зростати. Автори констатують важливу метаморфозу: інтеграція платформ як посередників у цій рамках принципово змінює характеристики опосередкованої діяльності та впливає на організацію, де відбувається це посередництво.

Реальність того, що наша залежність від платформ для основних операцій у вищій освіті посилилася, робить розуміння цього перехідного етапу ще більш критичним. Університет, як фундаментальна установа, зараз виявляє залежність від платформ настільки, що намагається сприяти віддаленому залученню своєї аудиторії.

Дж. К. Сендвіг повідомляє [12, с. 24], що набуття популярності соціальними мережами породжує як нові можливості, так і значні проблеми в наборі майбутніх студентів ЗВО. Значна кількість студентів щодня взаємодіє з однією або кількома формами соціальних медіа. Це явище створює важливі нові канали комунікації, спрямовані на залучення та утримання студентів у академічних установах. Університетам вкрай важливо розуміти способи, за допомогою яких студенти використовують соціальні медіа, а також оптимальні стратегії використання цих платформ для ефективного спілкування як з майбутніми, так і з нинішніми студентами. Пан Сендвіг сконструював онлайн-опитування щодо використання соціальних медіа, яке було розповсюджено 2844 першокурсникам, які були прийняті до середнього за розміром державного університету в Сполучених Штатах Америки. Значна частка (56%) учасників зазначила, що соціальні медіа відіграють вирішальну роль у процесі прийняття рішень щодо вступу до коледжу. Facebook став переважною платформою соціальних мереж: 89,9% респондентів отримують доступ до неї щонайменше щотижня. Крім того, понад три чверті (76,5%) респондентів повідомили, що вони пов'язані принаймні з однією групою Facebook, пов'язаною з університетом.

Водночас Й. Гаїч, Р. Живкович та Н. Станіч стверджують [13, с. 567], що хоча фокус маркетингових стратегій, які застосовуються університетами, має включати інтеграцію сучасних медіа-платформ, одночасно слід визнати критичне значення «живої» взаємодії з майбутніми студен-

тами (рекламні заходи в навчальних закладах, соціальних колах). Поєднання сучасних джерел інформації та рекламних ініціатив у закладах освіти відіграє дедалі більшу роль у зміцненні довіри студентів. Ефективний набір студентів досягається завдяки ініціативам, організованим в університеті, презентацій, що проводяться в академічних умовах, та взаємодії з викладачами та адміністративним персоналом.

Університети об'єднують звичайні стратегії, такі як веб-платформи та зовнішня реклама, з інноваційними методами, включаючи інтерактивні комп'ютерні ігри та змагальні заходи. У сфері багатоканального маркетингу слід встановити кілька точок контакту зі студентами. Підтримка тісних стосунків зі студентами та отримання зворотного зв'язку як від нинішніх, так і від майбутніх студентів через цифрові засоби масової інформації (інтернет та електронна пошта), друковані ЗМІ (пряма пошта, журнали, газети), канали мовлення (телебачення та радіо), телекомунікаційні послуги (телефонний маркетинг) та особисті взаємодії (прямі продажі) все частіше стає передумовою досягнення успішних маркетингових результатів у секторі вищої освіти.

Висновки. Заклади вищої освіти у своїй комунікації з абітурієнтами покладаються як на різні види друкованої реклами, так і на, з переважанням в останні роки, просування в інтернеті, зокрема в соціальних мережах. Часто для цього створюються відповідні комунікаційні служби. Для абітурієнтів особливо важливою є інформація про досвід попередників із навчання в обраному ЗВО, а для батьків вступників – сильна ідентичність закладу. Багато досліджень демонструють кореляцію між обсягом зусиль, витрачених на просування закладу на медійних платформах, і притоком нових студентів. При цьому деякі дослідження виявили проблему відповідності комунікаційних промо-матеріалів реальних потребам цільової аудиторії.

Список літератури:

1. Остапчук, Н. С. Інноваційні комунікаційні технології з просування закладів вищої освіти. Новітні тенденції в медіагалузі. Київ, 2019. С. 118–124.
2. Калашнікова, Л. В. Інтернет-сайти вищих навчальних закладів як інноваційні канали комунікації в умовах формування інформаційного суспільства в Україні. Харків, 2005. 120 с.
3. Москвич, А. С. Дослідження реалізації освітніх потреб студентів (на прикладі 1 та 4 курсів ННІЖ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019–2021 рр.). Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2023. С. 130–141.
4. Сабадаш, М. С. Практична реалізація застосування PR-інструментів в системі соціальних комунікацій інституцій вищої освіти (на прикладі провідних ЗВО України та світу). Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2023. С. 119–133.
5. Покровецька, М., & Федущко, С. Популяризація закладів вищої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Інформація, комунікація, суспільство. Львів, 2021. С. 40–46.

6. Datsenko, T., Vyhovska, O., & Sinko, A. Social Media and Higher Education Institutions: Using social networks to recruit students. *The Modern Higher Education Review*, (5). Kyiv, 2020. P. 91–99.
7. Gatfield, T., Barker, M., & Graham, P. Measuring communication impact for university advertising materials. *Corporate Communications: An International Journal*, 4(2), 1999. P. 73–79.
8. Lee, Y., Park, H., & Cameron, G. T. Strategic communication in US higher education: Testing congruity effects of university identity and image among parents of prospective students. *International Journal of Strategic Communication*, 12(3), 2018. P. 308–327.
9. Le, T. D., Dobele, A. R., & Robinson, L. J. Information sought by prospective students from social media electronic word-of-mouth during the university choice process. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 41(1), 2019. P. 18–34.
10. Mahamad, T. E. T., Mahpuz, M., Thaheer, B. A. N. M., Saraswati, G. P. D., Burhanudin, M., & Setyadharma, A. Understanding the Role of Social Media on Prospective Local and International Students' Selection of University. *e-BANGI*, 21(2), 2024. P. 117–127.
11. Carrigan, M., & Jordan, K. Platforms and institutions in the post-pandemic university: A case study of social media and the impact agenda. *Postdigital Science and Education*, 4(2), 2022. P. 354–372.
12. Sandvig, J. C. The role of social media in college recruiting. *International Journal of Web Based Communities*, 12(1), 2016. P. 23–34.
13. Gajić, J., Živković, R., & Stanić, N. Key attributes of successful communication between higher education institution and prospective students. *Teme: Casopis Za Društvene Nauke*, 41(3), 2017. P. 565–579.

Moskvych A. S. COMMUNICATIONS BETWEEN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND PROSPECTIVE STUDENTS (SOURCES' REVIEW)

The article explores the evolving landscape of communication interactions between higher education institutions and applicants, focusing on the role of social media platforms in engaging prospective students. It highlights the challenges facing universities in Ukraine and around the world in attracting and retaining students, emphasizing the need for effective communication methods to bridge the gap between institutions and potential applicants. The study highlights students' growing reliance on social media such as Facebook, Instagram and Twitter to gather university-related information, demonstrating the shift to digital communication channels in the education sector. In addition, the study demonstrates the importance of matching communication materials with the real needs and expectations of students to increase satisfaction and improve the reputation of educational institutions. Research results show that a significant part of students interact with various forms of social media every day, including communication channels that are vital for universities. The findings also emphasize the critical role of branding and maintaining a strong institutional identity in influencing student perceptions and decisions, highlighting the strategic importance of reputation management in higher education institutions. In addition, the study discusses the impact of social media use on student recruitment and engagement strategies, highlighting the need for universities to understand and adapt to student preferences in using digital platforms to disseminate information. Overall, the article provides valuable insight into the changing dynamics of communication between universities and students, highlighting the importance of using social media platforms to increase student engagement and improve overall institutional reputation in the digital era.

Key words: social media, higher education institutions, prospective students, communication, digital media, digital era.

Відомості про авторів

Абдуллаєва М. А. – доктор філософських наук, професор кафедри методики навчання азербайджанської мови та літератури Бакинського державного університету

Андріанов Д. В. – доктор філософії зі спеціальності 035 «Філологія», асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бліхарський Р. І. – кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника

Булавинець Н. М. – магістрантка кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Великий Р. Г. – доктор філософії, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Вірченко Т. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Волосянко І. В. – викладач кафедри української філології Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

Габор В. В. – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника

Гасанов Н. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури Бакинського державного університету

Голод В. М. – студентка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гондюл О. Д. – здобувач ступеня доктора філософії спеціальності 061 Журналістика, викладач кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Даниленко С. А. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри кіно та телебачення Міжнародного гуманітарного університету

Дев'ятко Н. В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

Слісєєнко А. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри європейських мов Державного біотехнологічного університету

Задорожня А. Г. – кандат політичних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Калиновська І. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кінджибала О. С. – асистентка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кіщак С. С. – бакалавр кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»

Ковальчук Н. В. – аспірантка, старший лаборант кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковпак В. А. – професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності факультету журналістики Запорізького національного університету

Козлов Р. А. – доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Комариця М. М. – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника

Комарницька Т. К. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри мов і літератур Далекého Сходу та Південно-Східної Азії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Короткова Ю. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ

Кочерга С. О. – доктор філологічних наук, професор Національного університету «Острозька академія»

Кравець О. М. – кандидат філологічних наук, доцент ЗВО, завідувач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Коломієць О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської та романо-германської мови Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Лакно Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Лакно О. Ю. – студентка факультету східних мов Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Лебідь Н. М. – доцент кафедри видавничої справи та редагування факультету журналістики Запорізького національного університету

Лешко У. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Малишівська І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мартиненко В. В. – аспірантка Сумського державного університету

Махмудов Х. Р. – аспірант Азербайджанського університету туризму та менеджменту

Мина Ж. В. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»

Мокляк О. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської і української філології Полтавського державного аграрного університету

Москвич А. С. – аспірант 1-го року навчання Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Назаренко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Орлова О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Осова О. О. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Полумисна О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Садовський О. П. – магістрант Національного університету «Острозька академія»

Синчак Б. А. – доктор філософії з журналістики, доцент, завідувач кафедри журналістики Українського гуманітарного інституту

Стасик М. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства Запорізького національного університету

Стасюк Т. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Філюк Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету

Харченко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри медіапродюсування і видавничої справи факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Хлипавка Г. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Хома К. М. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської та романо-германської мови Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Чередник Л. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Шарагіна О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри слов'янської та романо-германської мови Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Яблонський М. Р. – доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ярошенко О. І. – аспірантка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 5 2024

Частина 2

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 31,99. Ум. друк. арк. 32,55. Зам. № 1124/791

Підписано до друку 08.11.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.